

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 00614

ZIKHROYNES FUN MAYN LEBN

Chaim Zhitlowsky

Permanent preservation of this book was made possible by

Charlotte Frank

in memory of

Benjamin Frank

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

דר. חיים זשיטלאָווסקי

זכרונות פון מיין לעבן

ערשטער באַנד

ארויסגעגעבן פון
דר. חיים זשיטלאָווסקי יוביליי קאָמיטעט
ניו-יאָרק, 1935

Copyright by
DR. CHAIM ZHITLOWSKY
New York, 1935

POSY - SHOULSON PRESS
19 W. 21st St., New York

234

א י נ ה א ל ט :

צום ערשטן באנד זכרונות (פארווארט)

שלמה זאנוול ראפאפאָרט — אַנסקי (זיין לעבן און שאַט)

9.....	די פארפרעמדונג פון דעם יידישן פאָלק
22.....	ש. אַנסקי'ס ערשטע טעטיקייט
30.....	אַנסקי'ס וואַנדער יאָרן
43.....	אַנסקי'ס דער רוסישער „נאַראַדניק“
57.....	אין דעם מיכאַילאָווסקי קרייז
71.....	אין שווייצאַריע
95.....	אין פאַריז

אין אַ יידישער מדינה

115.....	(און ווי אזוי איד בײַן געוואָרן א יידישיסט)
----------	---

זכרונות פון מיין לעבן

126.....	אַן אורח
131.....	„פאַרבאַטענע שריפטן“
135.....	„איך גלויב ניט“
139.....	מיין פאָטער
143.....	איך ווער אַן אַפיקורוס
148.....	יידישע פאַטריאַטן
152.....	איך ווער אַ פאַטריאַט
157.....	דייטשן און פּוילן
163.....	פּוילן און רוסן
169.....	אַן אָונט אין אַ יידיש הויז
187.....	אין אַ ליבעראַלער גימנאַזיע
193.....	יידישער פאַטריאַטיזם אָדער סאַציאַליזם
199.....	מיין פּוילישער חבר
205.....	מיר ווערן קאַסמאָפּאָליטן
210.....	אַ טרערן-בונד מיטן רוסישן פאָלק

217.....	די יידישע יונגט און די רוסישע ליטעראטור
223.....	די „נייע“ וועלט אנטקעגן דער „אלטער“
230.....	אין טשערנישעווסקים חדר
237.....	מיינע נאָענטסטע פריינט
243.....	די צוויי רעוואָלוציאָנערע פארטייען פון אונדזער צייט
248.....	אנסקים פלאן
253.....	דער עולם־הזה קולט
260.....	די בורזשואזע אַטמאָספערע
267.....	אין „טיף ראסי“
273.....	איך געפין אן אוצר
280.....	מיינע ערשטע שריט

צו דעם ערשטן באנד זכרונות

פארווארט

דער ערשטער באנד פון מיינע זכרונות איז צונויפגעשטעלט פון אַט וועלכע אַרבעטן :

(א) זכרונות וועגן ע. י. ראפאפארט-אנסקין, פריער אפגעדרוקט און דער טעגלעכער צייטונג „די צייט“ פאר דעם יאָר 21-1920. זיי זיי-נען דערפירט געוואָרן, ביז אַז אַנסקיס קומען פון פאָרוי קיין בערן, וואו פאַר אים האָט זיך אָנגעהויבן אַן ערנסטער „דרך תשובה“, דער וועג פון קומען צוריק צו דעם יידישן פאָלק און ווערן איינס פון זיינע טרייסטע, איבערגעגעבנסטע קינדער. מיינע ווייטערדיקע זכרונות וועגן אים האָבן איך אַריינגעארבעט אין די דערינערונגען וועגן מיין אייגענער טעטיקייט.

(ב) דער פראַגמענט : „אין א יידישער מדינה“, געשריבן אין 1912, דעם יאָר, אין וועלכן מען האָט מיך באַערט מיט אַ ויבילייוויס-טוב, צוליב מיין פינף-און-צוואַנציגיקיעריקער ליטעראַרישער טעטי-קייט. אַפגעדרוקט איז דער פראַגמענט געווען אין דער ווילנער „אי-דישער וועלט“, אונטער ע. ניגערס רעדאַקציע, און האָט געטראָגן דעם נאָמען : „ווי אזוי איך בין געוואָרן אַ יידישיסט“. עס איז טאַקע געווען מיין מיין, אַרויסצוברענגען יענע לעבנס-איינדרוקן און געדאַנ-קען וועגן זיי, וואָס האָבן געמאַכט אַ סוף צו מיין „אסימיליאַטאָרישן „פעריאָד“ אין די יינגלשע יאָרן און האָבן עס געהאַלטן אויסאַרבעטן יענעם איינשטעל אין מאַדערנע יידישע פראַבלעמען, וואָס טראָגט דעם נאָמען „יידישיזם“ און „סאָציאַליסטישער גלות-נאַציאָנאַליזם“. די מאַטעריעלן פאַרוואַס איך האָב געהאַלטן פאַר וויכטיק צו שרייבן יענעם אַפשאַניט פון מיין לעבן, וועט דער לייענער געפינען אין דעם פראַג-מענט גופא. ער איז טאַקע פאַרבליבן נאָר אַ פראַגמענט, מחמת אַן

אורזאך, וואָס איז אויך אַנגעטייט געוואָרן אין אים: איך האָב מיך דערשראָקן פאַר דעם אַנברויז פון קינדער און יוגנט־זכרונות, וואָס האָט מיך אַוועקגעשלעפט אין דעם ווייטן עבר אַרײַן און וואָלט מיך אָפּגעריסן פון אַ סך וויכטיקערע דאגות און מער דרינגענדיקע אַר־בעטן.

די ווערטפולסטע מאַמענטן פון אַט דעם לעבנס־אַפּשניט זיינען אָבער אַ סך שפּעטער אָנגעשריבן געוואָרן און וועלן אַרײַן אין דעם צווייטן באַנד פון אַט דער אויסגאַבע.

ג) דער ערשטער טייל פון מיינע „זכרונות פון אַ ייִדישן סאַציי־אַליסט“, וואָס האָבן גענומען דערשיינען אינם „סאַג“ פאַר די יאָרן 1929-1930. דער צווייטער טייל איז שוין אויך איבערגעגעבן געוואָרן דער רעדאַקציע פונם „סאַג“. — די „זכרונות“ האָבן זיך גענומען שרייבן ניט פון אַן אייגענעם אינעווייניקסטן אָנטרויב. איך בין מרובּה געוואָרן, צו נעמען זיך פאַר זיי, ווי פאַר אַ טייל פון מיין שפּענדיקער מיטאַרבעט פאַר יענער צייטונג. זיי פלעגן דערשיינען ניט רעגלמעסיק, מיט באַדייטנדיקע איבעררייסן. עס איז פאַר מיר וויכטיקער געווען, אויסצונוצן דעם מיר צוגעגרייטן פּלאַץ אין דער צייטונג, פאַר ערנסטערע ענינים. פון איצטער אָן, האָף איך, וועל איך קענען אַרבעטן אויף זיי סיסטעמאַטיש און נסדר. — דעם הויפּט־צוועק, וואָס איך האָב דערביי אין זינען, האָב איך אָנגעמערקט אין דעם אַרײַנפירנדיקן קאַפיטל צו דעם ערשטן טייל, וועלכן דער לייזער נער געפינט דאָ, אין דעם באַנד. עס איז אין דער ערשטער ליניע דער פאַרלאַנג, אָפּצוגעבן זיך אַלײַן און דער ייִדישער לייזערשאַפט אַ דין וחשבון וועגן מיין ייִדיש־סאַציאַליסטישער און ליטעראַרישער טעטיקייט פאַר אַ האַלבן יאָרהונדערט. אין אַט דער צייט איז מיר אויסגעקומען צו נעמען אַן אַנטײל, אין אזא אַדער אַן אַנדער מאַס, אין גאַנץ באַדייטנדיקע היסטאָרישע פאַרקומענישן און אין ערנסטע אידיאָאָישע קאַמפּן. עס איז מיר אויך אויסגעקומען צו אַרבעטן אין איינעם מיט — (אַדער צו באַקעמפּן) גאַנץ באַדייטנדיקע פּערוואַנען, — צום טייל אויך אַזױנע, וואָס זייערע נעמען זיינען שוין פאַרשריבן אין דער געשיכטע פון אונדזער צייט. איך וועל באַטראַכטן פאַר מיין חוב, מיטצוטיילן, וואָס עס גערענקט זיך וועגן זיי. דער עיקר יענע

שטריבן אין מאַמענטן, וואָס זיינען נאָך ניט פאַרעפנטלעכט געוואָרן
אין דער אַלגעמיינער ליטעראַטור. פאַר דעם יידישן לעזער וועט
מסתמא נויטיק זיין, אויסצונען אַט די שוין פאַרעפנטלעכטע מאַטע-
ריאַלן אין דער ניט-יידישער ליטעראַטור, כדי ער זאָל קאָנען האָבן אַ
מער אַדער ווייניקער קלאַרן באַגריף וועגן די פּערזאָנען, פאַרקומענישן
און צייט-אומשטאַנדן, וועגן וועלכע עס ווערט גערעדט אין די
„זכרונות“.

אין וויל האָפּן, אז עס וועט מיר זיין באַשערט, דורכצופירן די
אַרבעט בשלימות.

ניו-יאָרק, אין אַפריל, 1935.

שלמה זאנוול ראפאפארט—אנסקי (זיין לעבן און שאפן)

די פארפרעמדונג פון דעם יידישן פאלק

1.

שלמה זאנוול (אָדער זאנוועל) ראפאפארט, מער באקאנט אונטער זיין פסעוודאָנים ש. אַנסקי, געהערט צו די ליכטיקסטע געשטאַלטן, וועלכע דאָס יידישע פּאָלק אין רוסלאַנד האָט אַרויסגעבראַכט. לויט זיין גייסטיקן מהות, — אַ גרויסע וואַרעמע אידישע האַרץ פאַרבונדן מיט אַ באַשאַפּערישן קינסטל לערישן גייסט, פול מיט ליבע צו אַלע אונטערדריקטע און ליידנדיקע, צו אַלע וואָס רייסן זיך צו אַ בעסערן און גערעכטערן לעבן; אַ האַרץ, פול מיט שטענדיקע דאנות פאַר דעם אַנדערן און דעם גאַנצן כּלל און אין דערזעל-ביקער צייט פול מיט „בטחון“ און אָפּטימיזם, פול מיט גלויבן אין לעבן און מענטשן, אַ לעבנס־פּריידיקער גייסט, וואָס פּלעגט תמיד אַריבערשרייען די שרעקלעכסטע יסורים און ליידן סאַי די אייגענע, סאַי די פון די פּריינט און באַקאַנטע, סאַי פון דעם כּלל, — לויט אָט דעם גייסטיקן מהות זיינעם, גע-הערט אַנסקי צו די זעלמענע און זעלטן־סימפּאַטישע טיפּן, מיט וועלכע די מענטשהייט איז געבענטשט.

זיין לעבנס־אַרבעט — וואָס איז תמיד געווען אַן איבערגעגעבענע דינסט צו יענע אידעאַלן אין וועלכע ער האָט געגלויבט, — איז אזוי פּלוצלונג און פּריציטיק איבערגעריסן געוואָרן. אַנסקי האָט אונדז אָבער איבערגעלאָזן אַ רייכע ירושה פון זעלבסטשטענדיקע ווערק און זאַמלונגען, וואָס דאַרפן פאַרנעמען אַ זייער חשובן פּלאַץ אין דער געשיכטע פון דער יידישער פּולטור. זי, — זיין לעבענס־אַרבייט, מיין איך, — האָט אויך איבערגעלאָזן אַ באַדייטנדיקן שפור אין דער געשיכטע פון דער רוסישער רעוואָלוציע.

דאָס אַלץ מאַכט נויטיק, אַז אַנסקי'ס לעבן און געשטאַלט זאָלן אויס-געמאַלט ווערן פאַר דעם לעזער אין זייער גאַנצער גרויס, מיט אַלע איינצל-נע פּרטים, און אַז די רעזולטאַטן פון זיין לעבנס־אַרבעט זאָלן אָפּגע-שאַצט ווערן נאָך זייער אמת'ער פאַרדינסט.

וועגן אזא לעבנס־באַשרייבונג און אָפּשאַצונג קאָן נאָך אָבער איצטער

קיין רייד ניט זיין. אפריער מוזן ארויסגעגעבן ווערן זיינע ווערק, פאר-
עפנטלעכט ווערן זיינע זאמלונגען; עס מוז צונויפגעקליבן און ארויסגע-
געבן ווערן זיין אומגעהויער רייכע פריוואטע קארעספאנדענץ; עס מוזן אויס-
געהערט ווערן די פערזענלעכע דערינערונגען פון יענע, וואס האבן זיך מיט
אים צונויפגעטרופן אין לעבן אויף דעם אָדער יענעם געביט פון זיין פיל-
פארצווייגטער טעטיקייט.

א געוויסער טייל פון אָט דער צוגרייטונגס-ארבייט פאלט אויס, ווי א
הייליקער חוב, אויף דעם שרייבער פון אָט די שורות, ווייל איך האָב געהאַט
דעם גרויסן מזל צו זיין איינער פון זיינע נאָענטסטע פריינט, אָיב ניט דער
גאָר נאָענטסטער. אָן אומצערניסבארער באַנד פון אייביקער פריינטשאַפט
האָט אונדז פאַרבונדן פון דער צארטער קינדהייט אָן, — אַ פריינטשאַפט, צו
וועלכער נאָר דער טויט האָט געקאָנט מאַכן אָן אומענדלעך שמאַרצהאַפֿטן
סוף.

ליידער איז אויך פאַר מיר אַבסאָלוט אוממעגלעך איבערצוגעבן
איצטער מיינע דערינערונגען וועגן אים, אַפילו צו כאַראַקטעריזירן די
וויכטיקסטע מאָמענטן פון אונדזער פריינטשאַפט, וואָס האָט אָנגעהאַלטן
איבער פערציק יאָר (פון 1878 אָן), און וואָס אין איר משך זיינען מיר
אַזוי אַפֿט געווען פאַרבונדן אין לעבן און געמיינשאַפטלעכער אַרבעט
און אַלעמאָל פאַרבונדן אין גייסט.

וואָס איך קאָן איצטער טאָן, איז נאָר פּרוּאוון געבן אָן אייליקן
עסקיז פון די וויכטיקסטע עטאַפּן אין אַנסקיס אַנטוויקלונגס-גאַנג און
פון די גייסטיקע אינטערעסן, וואָס האָבן אים באַשעפטיקט אין די פאַר-
שיידענע עפאָכן פון זיין לעבן און שאַפּן.

ווי דעם ערשטן פעריאָד פון זיין באַוואוסטזיניקן לעבן וואָלט איך
באַצייכנט די צייט פון 1878 ביז 1882, פון — אָן ערך — זיין פּופצנטן
ביז און מיט זיין איין-און-צוואַנציקסטן לעבנס-יאָר. אָט די פינף-זעקס
יאָר האָבן מיר אָפּגעלעבט אינאיינעם (צום סוף פון זיי אויך מיט נאָך
אַ פאַר חברים); אין אָט דער צייט האָבן מיר געווירקט איינער אויף
דעם אַנדערן, און עס איז זייער שווער אַרויסצושיידן דעם אַנסקי-פאַדים
פון דעם געמיינשאַפטלעכן געוועב.

געמיינשאַפטלעך פאַר אונדז זיינען די יאָרן געווען אַ געמיש פון
יינגלשע שטיפערייען און קונדסערייען און אין דער זעלביקער צייט
פון אַזאַן ערנסטן שטודיום, פון אַזאַ הייסן דראַנג צו בילדונג און וויסן,
פון אַזעלכע האַפּערדיקע דערוועגונגען אויף דעם פעלד פון פרייען דענ-
קען, אַז איך הויב איצטער אַליין אָן צו קוקן מיט אַ געפיל פון דרך-אַרץ

אויף אונזערע שטיפערישע יינגלשע יאָרן.

געמיינשאַפטלעך פאַר אונדז ביידן איז אויך געווען דער גייסטיקער אַנטוויקלונגס־גאַנג, דער אומבאַוואוסטזיניקער, אָרגאַנישער איבערגאַנג פון שטופע צו שטופע און די פאַנאַדערוויקלונג פון אַלץ ברייטערע און ליכ־טיקערע גייסטיקע האַרדזאָנטן.

עס איז מערקווירדיק, ווי אַזוי מיר האָבן אָן לערער און וועגווויזער, — ווייניקסטנס, אין דער ערשטער צייט, — דורכגעמאַכט דיזעלביקע אַנט־וויקלונגס־עטאַפּן, וועלכע די גאַנצע רוסישע ליטעראַטור און דער גאַנצער רוסישער עפנטלעכער געדאַנק איז דורכגעגאַנגען. און אין דעמעלביקן סדר, אין וועלכן ער איז דורכגעגאַנגען, ביז זיין שטראָם האָט אויך אונדז פאַרכאַפט.

שלמה זאַנוול האָט אָנגעהויבן לייענען נאָך גאָר אין דער פּריער קינדהייט, — דאָס רוב, שמר'שע ראַמאַנען, — נאָך אידער מיר זיינען באַקאַנט געוואָרן. אין דעם פרט בין איך, — דער יינגערער פון אונדז ביידן, — געווען ווייט פּאַרויס. איך האָב ניט געהאַט קיין אייגנטלעכע „שונד"־פּעריאָדע הינטער זיך. אַ דאַנק בעסערע עקאַנאָמישע אומשטענדן און גאַנץ אַנדערע לעבנס־באַדינגונגען, האָב איך אין 1878 שוין גער־האַלטן אין גרייטן זיך צום דריטן קלאַס גימנאַזיע און מיין ער־שטער ענטוויאַזם איז אַרויסגערופן געוואָרן ניט פון די שונד־ראַמאַנען — כאַטש איך האָב זיך אויך אַמאָל פאַרשיכורט מיט די ווערק פון אַ פּאָנסאָן דירטעראַיל און אַ קסאַויע דע מאַנטעפּען. מיין יונג האַרץ האָבן גאָר געוואונען די ראַמאַנען פון א. מיכאַילאָוו־שעלער און זיין מין: אַמוליעווסקי, מאַרדאָווצעוו.

ווי אַזוי איך בין געקומען צו זיי, געהערט ניט צו דעם איצטיקן ענין. אָבער איינמאָל אָנגעשטויסן זיך אויף זיי, בין איך באַצויבערט געוואָרן פון דעם לעבן און די העלדן, וועלכע זיי שילדערן, און ווען איך בין באַקאַנט געוואָרן מיט שלמה זאַנוולען, האָט ער זיך שנעל אויסגע־לערנט לייענען רוסיש — און מיר האָבן ביידע זיך מתענג געווען מיט דעם גייסטיקן שטאַף, וועלכן יענע ראַמאַניסטן האָבן אונדז געגעבן.

איך ווייס ניט, צי די איצטיקע לעזער געדענקען נאָך אַזעלכע נעמען, ווי מיכאַילאָוו־שעלער, אַמוליענסקי, מאַרדאָווצעוו. דער רוסישער קרי־טיקער און ליטעראַטור־היסטאָריקער סקאַביטשעווסקי האָט געווידמעט שעלערן אַ לאַנגן קריטישן אַרטיקל מיט דער כאַראַקטעריסטישער איבער־שריפט: „סענטימענטאַלע שוין־נשמהקייט אין אַ רעאַליסטישן מונדיר". „סענטימענטאַלנאָיע פּרעקראַסנאָדושיע וו' מונדירע ריעאַליזמאָ".

פון א ריין-ליטערארישן שטאנדפונקט איז סקאביטשעווסקי געווען געווען אין אלגעמיין גערעכט, און דער פאנטמעאן פון דער רוסישער לי-טעראטור לייזט א ברעקל ניט דערפון, וואס אין אים פעלט איצטער מי-כאילאוו. אבער מיכאילאוו טאלאנט האט ער פארט ניט ריכטיק אפ-געשאצט. קיין ריינער רעאליסט איז ער על פי דער טבע זיינער ניט געווען; ער איז פון דער נאטור אויס געווען א דיקענס-שער טאלאנט, ווען אפילו פון א סך א שוואכערן גראד. נאך אין גאנצן אונטערגעשעצט האט סקאביטשעווסקי די פעדאגאגישע ווירקונג פון אט דעם מין שיינער ליטעראטור, זייער השפעה אויף א יונגער נשמה, וואס הויבט זיך ערשט אן ארומצוקוקן אין לעבן.

מיר זיינען ניט באקאנט קיין אנדערע ווערק, — א חוץ דעם דייטשן שפילהאגענט, — וואס זאלן וועקן אזא אינטערעס צו דעם ווירק-לעבן לעבן („דער רעאליסטישער מונדיר“) און אין דערזעלביקער צייט אויפגעגן און מאכן אויפקלינגען אלע אידעאליסטישע סטרוגעס פון דעם מענטשלעכן הארצן, ווי שעלערס ראמאנען און אמוליעווסקיס „שריט נאך שריט“ („שאג זא שאגאם“, דערשינען, אויב איך האב ניט קיין טעות, אין דעם ראדיקאלן זשורנאל „דעלא“).

א. מיכאילאוו האט אונדז בידן געבראכט צו דער רוסישער ליטע-ראטור בכלל; צו פושינען, ליערמאנטאוו און ביעלינסקי, און פון זיי זיינען מיר שוין געשוואומען מיט דעם שטראם פון דער איינציק-ארטיקער רוסישער ליטערארישער אנטוויקלונג, די בארימטע פלעיאדע פון גאנאל, טורגענעו, ניעקראסאוו, גאנטשאראוו, טאלסטאיי, דאסטא-יעווסקי, פיסעמסקי, די „זייטיקע“ אבער זייער באדייטנדיקע, פאמיא-לאווסקי, ריעשעטניקאוו און א. ליעוויטאוו (דערהויפט האט אויף אונדז געמאכט א שטארקן איינדרוק אט דער ליעוויטאוו).

האנט אין האנט מיט די בעלעטריסטן זיינען געגאנגען פאר אונדז די רוסישע קריטיקער — פיסארעו און דאבראליובאוו — וואס האבן אויף אונדזערע נשמות ארויפגעלייגט אויף אייביק דעם שטעמפל פון דעם פרייען, אומדערשראקענעם ראדיקאלן דענקען, און האבן אונדז אריינגעפירט אין דער סאציאליסטישער געדאנקענוועלט.

שפעטער זיינען צוגעקומען די אומלעגאלע און האלב-לעגאלע שריפטן: טשערנישעווסקיס „טשטא דעלאט?“, די ווערק פון לודוויג בערנע, היינריך היינע און פערינאנד לאסאל; נאך שפעטער איינצלע נומערן פון דער „נארדנאיא וואליא“ און דעם „טשאַרני פערעדעל“, — אבער דעמאלט זיינען מיר שוין געווען מער אדער ווייניקער דערוואקסענע, אויפגעקלערטע.

שפּעטער זיינען אויך אַריינגעוואַסן אין די „אַטיעמטשעסמווענניע זאַפּיס-קי“ און אין די רוסישע גייסטיקע ספּערן, וועלכע עס האָט מיט זיך פאַר-געשטעלט יענער מערקווירדיקער, איינציג-אַרטיקער ראַדיקאַל-סאָציאַליס-טישער זשורנאַל, אונטער דער גייסטיקער לייטונג פון ניקאָלאַי מיכאַי-לאָוסקין.

געמיינשאַפטלעך אין אונדזער ביידנעס לעבן אין יענע יאָרן איז אויך געווען אונדזער שטעלונג צו דעם יידישן פּאָלק און צו דער גאַנצער יידישקייט. מען קאָן ניט זאָגן, אז מיר זיינען געווען פרעמד דעם יידישן לעבן: מיר האָבן דאָך געלעבט אין אים און געאַטעמט אין אים. פאַר אָט די גאַנצע יאָרן איז צווישן אונדזערע נאָענטע באַקאַנטע ניט געווען קיין איין רוס. די ראַדיקאַלע סביבה, וואָס איז אויסגעוואַסן ארום אונדז, צום גרויסן טייל אויך אַ דאַנק אונדזער טעטיקייט, איז געווען אַ ריי יידישע, לויט דעם אַנטראָפּאָלאָגישן מאַטעריאַל, פון וועלכן זי איז געווען צונויפגעשטעלט.

און יעדערער פון אונדז האָט געהאַט אַ יידישע היים, מיט יידישע יום-טובים, וועלכע מיר האָבן גאָר ניט פיינט געהאַט, מיט אַ יידישער שפּראַך, וועלכע מיר האָבן גאַנץ אָפּט געברויכט צווישן זיך, אמת, וואָס ווייטער — אַלץ ווייניקער.

מיר זיינען ניט געווען פרעמד דער יידישער וועלט, אָבער אונדזערע נשמות האָבן געוואוינט אין דער פרעמד, און יענע פרעמד איז, לויט איר גייסטיקן תּוה, געווען לחלוטין פיינטלעך צו אלע יסודות פון דעם יידישן לעבן.

אויף אונדזער שטעלונג צו יידן און יידישקייט וועל איך מיך מוזן אָפּשטעלן אביסל לענגער אין דעם נעקסטן קאַפיטל. דערווילע וויל איך נאָר באַמערקן, אז ניט קוקנדיק אויף דער צונויפגעוואַסנקייט פון אונדזערע לעבנס אין יענעם פעריאָד, איז אויף דעם געמיינשאַפטלעכן פּאָן פאַרט אַרויסגעטראָטן אַנסים אַריגינאַליטעט און זעלבסטשטענדיג-קייט אין אַ סך זייער וויכטיקע פּרטים.

אין דעם ערשטן פּעריאָד פון אַנסקיס לעבן, אין די יאָרן פון 1878—
 1882, האָן מיר נאָך ניט געוואוסט פון אַ נאַציאָנאַלער פּראָגע. פאַר אונדז
 האָבן עקזיסטירט נאָר איינצלנע מענטשן. מיט זיי האָבן מיר געהאַט צו
 טאָן, — מיט זייערע אַנשוואונגען, לעבנס-צילען, זייערע באַציאונגען איינער
 צו דעם אַנדערן און דעם אַרט לעבן, וואָס זיי ברענגען אַרויס.

פון אָט דעם ריין אינדיווידואַליסטישן שטאַנדפונקט געזען, איז אין
 דעם יידישן לעבן ניט געווען פאַר אונדז קיין איין זאַך, וואָס זאָל אונדז
 צובינדן צו זיך, וואָס זאָל אין אונדז אַרויסרופן דעם וואונטש, צו קעמפן
 פאַר איר דערהאַלטונג און ווייטערער אַנטוויקלונג. אדרבה, אַלץ וואָס די
 יידישע סביבה האָט אונדז געגעבן, האָט געמוזט אָפּשטויסן אונדז פון זיך
 און — אין דער שפּעטערער צייט — אויך אַרויסרופן אונדזער באַוואוסט-
 זיניקן רעוואָלוציאָנערן פּראָטעסט.

די יידישע וועלט, אין וועלכער מיר האָבן פון קינדווייז אויף געלעבט
 און געאַטעמט, קאָן איינגעטיילט ווערן אין פיר ספּערן: (א) דער חדר און
 די מלמדים; (ב) די דאוון-שול און די רעליגיעזע פּאַרשריפטן; (ג) דאָס הויז
 מיט איר גאַנצן אויפפיר; (ד) די יידישע קינדער-גאַס, מיט אירע שפּילן,
 וואָס וואַקסט פאַר אונדז שפּעטער אויס אין דער אייגנאַרטיקער ספּעיע
 פון דער יידישער ראַדיקאַלער יוגנט.

די יידישע דעוואָקטענע גאַס, מיט אירע עקאַנאָמישע און גייסטישע
 אינטערעסן, מיט אירע סאָציאַלע באַציאונגען און קהלשע ענינים, איז גע-
 לעגן מחוץ פון אונדזער קינדערשן לעבן, און אַז מיר זיינען אויסגעוואַקסן,
 זיינען מיר געבליבן אויסגעשלאָסן פון איר; ריכטיקער, מיר האָבן זי שוין
 געהאַסט און ניט געוואָלט אַריינוואַקסן אין איר.

אין די אויבנדערמאַנטע פיר ספּערן זיינען געלעגן די נענאַטיווע עלע-
 מענטן וואָס האָבן אונדז פּרעמד געמאַכט דעם יידישן פּאַלקס, און די פּאַזי-
 טיווע עלעמענטן, וואָס האָבן אונדז צוגעצויגן צו אַ גאַנץ אַנדער וועלט.

מיט דעם יידישן חדר און זיינע מלמדים, האָבן ניט שלמה זאַנוול, ניט
 איך, ניט געהאַט קיין גליק. די פּאַעזיע פון דעם חדר און דער ישיבה קאָן
 איך נאָר פון די באַשרייבונגען אין דער יידישער ליטעראַטור און פון גע-
 שפּרעכען מיט מענטשן, וועלכע האָבן זי דורכגעלעבט. איך בין אָפט מקנא
 יענע יידן, וואָס קאָנען דערמאַנען צו גוטן זייערע חדר-יאָרן אַדער ישיבה-
 יאָרן.

אונדזער חדר-צייט איז געווען די פינצטערסטע צייט אין אונדזער לעבן.

דער לימוד איז באשטאנען כמעט דורכויס פון דער טרוקענער גמרא. ניט
 קיין תנ"ך, ניט קיין מדרש; אפילו דעם תרגום-שני, — דעם אזוי רייכן מיט
 היסטאריש-טראגישע בילדער, — האָט מען מיט מיר ניט געלערנט. (איך
 ווייס ניט, צי דאָס איז אויך געווען דער פּאַל מיט אַנסקין). גמרא, גמרא,
 גמרא. ווי אויף אַ שאַרפּשטיין האָט מען אָן איר געשאַרפט דעם קינדערשן
 שכל, אַזש פונקען האָבן פון אים געשפּריצט. און דער רבי האָט דעם גאַנצן
 טאַג געדריקט דעם פּעדאַל און געטריבן דאָס ראָד פון ניין אַזיינער אינדערפרי
 ביז ניין אַזיינער אויף דערנאַכט. און אַלע וויילע פּלעגט ער פּרוּאוון, צי עס
 שאַרפט זיך ווי עס דאַרף צו זיין, ווייל דער בעסטער קאָמפּלימענט, וואָס
 ער האָט געקאָנט מאַכן טאַטע-מאַמע פאַר זייער יינגעלע איז געווען, אז ער
 האָט אַ „שאַרף-קעפּעלע“, און טאַמער האָט דאָס יינגעלע ניט געוואָלט, מען
 זאָל זיין נשמה שאַרפּן, ווי אַ שטיק שטאַל, אָן דער שטיינערנער גמרא —
 איז דעמאָלט ווי געווען צו דעם יינגעלע: זיין יונג ליבעלע האָט זיך גע-
 צאַפּלט אונטער רעם רבינס שניידנדיקע ריטער: זיינע יונגע ביינדלעך האָבן
 געקאַקט אונטער דעם רבינס שווערער ביינערנער האַנט.

צווישן די ערשטע ליטעראַרישע פּרוּאוון אַנסקיס, וואָס געהערן צו די
 יינגלשע יאָרן, איז אויך געווען אַ דראַמאַטיש ווערק, אַ שילדערונג פון
 דעם גאַנצן גיהנום, וועלכן ער האָט דורכגעמאַכט אין דעם חדר. ווער ווייסט,
 צי דער מאַנסקריפּט געפינט זיך נאָך ערגעץ-וואו אויף דער וועלט. אָבער
 אויב ער וואָלט געפונען געוואָרן, וואָלט ער געווען אַ דאָקומענט פון אַ גרויסן
 קולטור-היסטאָרישן ווערט: ניט נאָר ווי אַביסל מאַטעריאַל פאַר אַנסקיס
 ביאָגראַפיע, נאָר אויך ווי אַ נאַטור-טרייע שילדערונג פון די הימל-שרייענ-
 דיקע צושטאַנדן, וואָס האָבן געהערשט אין דער יידישער דערציאונג. שפעטער
 האָט ער דיוועלביקע טעמע באַרירט אין איינעם פון זיינע בעסטע ווערק,
 „וו' יעוורעיסקאָי סעמיע“ („אין אַ יידיש הויזגעזינר“), וואָס איז
 דערשינען אין קאָראָלענקאַס „רוסקאָיע באַנאַטסטוואָ“.

ניין, דער יידישער חדר האָט ניט געקאָנט איינפלאַנצן אין אונדז קיין
 ליבע צו דעם יידישן פּאָלק און צו דעם יידישן לעבן. אָבער דאָס האָט
 אויך ניט געקאָנט טאָן די דאָוון-שול, ניט קוקנדיק אויף דעם אומגעווענער
 רייכן פּילאָזאָפּישן, רעליגיעזן, פּאָעטישן און נאַציאָנאַל-היסטאָרישן אינהאַלט
 פון די יידישע תּפּילות. ווער האָט געזאָלט וויסן, אז אין זיי ליגן אַנגעזאַמלטע
 אַזעלכע אוצרות! „סידור“ און „מחזור“ לערנט מען ניט אין חדר. צו דער
 צייט פון אונדזער באַקענען זיך (אין 1878) וואָלטן מיר ביידע געקאָנט אָפּ-
 לערנען אַ בלאַט גמרא מיט תּוספות און (אפשר אויך) מהרש"א, אָבער עס

איז א גרויסע שאלה, צי מיר וואָלטן געקאָנט ריכטיק אָפטייטשן אַפילו דעם „אדון עולם". און שפעטער, ווען מיר האָבן זיך אויסגעלערנט העברייאיש און האָבן שוין געלייענט אַביסל פון דער ראַדיקאַלער העברייאישער ליטע-ראַטור פון א סמאָלענסקי, י. ל. גאַרדאַן און לייליענבלום — איז שוין די גאַנצע יידישע רעליגיע געווען אַוועקגעוואָרפן פון אונדז אויף דעם מיסט-קאַסטן.

די דאַוון-שול, מיט די פליכטן, וואָס זי האָט אויף אונדז אַרױפגעלייגט, איז פאַר אונדז געווען ניט מער, ווי אַ נייער עול, וואָס האָט שווער געדריקט אויף אונדזער נאַסן.

און דערזעלביקער רעליגיעזער יאָך פון מצוות און עבירות אויף יעדן קער און ווענד האָט אונדז ניט געלאָזן צו רו אויך אין הויז, וואו אַ טרונס וואַסער האָט ניט געטאַרט פאַרזוכט ווערן אָן אַ ברכה; וואו אַ ביסן ברויט האָט ניט געטאַרט פאַרזוכט ווערן אָן וואַשן-זיך, „המוציא" און בענטשן; וואו מען האָט זיך אום שבת ניט געטאַרט צורירן צו אַ לייכטער און אַנדערע מוקצא-זאַכן וואו מען פלעגט דאַרפן שטענדיק אומניין אין אַ היטל; וואו... גאַר ווער קאָן דאָס אַליז אויסרעכענען!

מיר האָבן אינגאַנצן אַראַפגעוואָרפן פון זיך דעם דרייפאַכן יאָך פון חדר, שול און יידיש הויז, ביז צו רויכערן אַ פאַפיראַס אום שבת בפרהסיה, — אַן אומדערעהערטע זאַך אין וויטעבסק אין יענע צייטן. צווישן בכבודיקע באַלעבאַטישע קינדער.

ניין, ניט אין אַט דעם דרייפאַכן יאָך האָט געקאָנט ליגן אַ וועלכער עס איז מאַגנעט, וואָס זאָל אונדז האַלטן צוגעבונדן צו דעם יידישן פאַלק און צו וועלכער עס איז יידישקייט.

פריי און העל און לוסטיק איז געווען פאַר אונדז די פערטע ספּערע פון אונדזער יידישן לעבן: די שטיפּערישע, ליאַרעמדיקע, יידישע יינגל-גאַס: אַבער צו יענער צייט און אין יענעם טייל שטאַט, וואו איך האָב געוואוינט (אויף דער שלאָס-גאַס), האָט אויך די יידישע יינגל-גאַס מיט אירע שפּילן זיך גענומען אָנזאַפן מיט ניט-יידישע עלעמענטן.

אויף דער שלאָס-גאַס איז אין דעם מיטן פון די זיבעציקער יאָרן געווען צווישן די אָנפירער פון דער ווייסער חברה איינער אַ ניסקע כאַיקין אָדער קושניער, וואָס איז שוין אין 1876 געווען אַ גימנאַזיסט פון ערשטן קלאַס. ער האָט אַריינגעפירט צוויי שפּילן, וואָס האָבן סוף-כל-סוף אַרויסגעשטופט אַלע אַנדערע: דעם „פאַראַד" און די „גימנאַזיע". אין דעם פאַראַד האָבן מיר זיך געמושטירט, און ניסקע איז געווען דער גענעראַל, וואָס פלעגט נאָך-מאַכן מיט אַלע פּישטשעווקעס די האַוואַיעס און תנועות פון דעם „אַמתן"

גענעראל, ווי מיר האָבן דאָס אַלע געקאָנט זען אין די „פאַראַדנע“ טעג. אין דער „נימנאַזיע“ פלעגן מיר אַלע זיצן אויף בענקלעך פון ברעטער (ער-געזוואו אין אַ נאָך ניט פאַרטיק אויסגעבויט הויז), ווי אין אַן אמתן קלאַס, און ניסקע פלעגט מיט אַלע פישטשעווקעס פון אַן אמתן לערער טאַקע אויף אַן אמת לערנען מיט די, וואָס האָבן נאָך ניט געקאָנט, אי לייענען, אי שרייבן, אי רעכענען, — אַלץ אין „רום“.

ווען איך בין צו בר-מצוה באַקאנט געוואָרן מיט שלמה-זאָנוולען, בין איך שוין ניט געווען קיין שפּיל-ינגל אָבער אַט-אָדי שפּיל-לוסט צו זיין אַ לערער האָבן איך אַריבערגעטראַגן אויף אים. ער האָט מיך אינגאַנצן אַרויסגעצויגן פון דער גאַס, אינגאַנצן איינגענומען פאַר זיך אַליין : ער איז געוואָרן מיין „קלאַס“.

אַנסקי האָט אין אַ רעדע אויף מיין יוביליי-אַוונט אין פעטערבורג דער-ציילט פון זיינע יוגנט-דעראַינערונגען, אַז מיר האָבן ביידע אויף זיין הויף געבויט אַ בית-המקדש פון די קלעצער, וואָס זיינען דאָרטן געלעגן ; אַז מיר האָבן געקויפט לאַנגע מעסערס, געשליפן זיי פון ביידע זייטן, און באַהאַלטן זיי אין „היילן“ כדי צו פאַרטידיקן מיט זיי די „מחנה-ישראל“. די מעשה מיט די מעסערס געדענק איך ווי דורך אַ חלום : די מעשה מיט דעם בית-המקדש קאָן איך מיך ניט דערמאַנען. געווען איז דאָס : אַנסקי האָט געהאַט אַ גוטן זכרון. דאָס איז, משמעות, געווען אין דער גאָר ערשטער צייט פון אונדזער באַקאַנטשאַפט, ווען די „פאַרוויניער“ יידישקייט (אַנסקי האָט גע-וואוינט אין „פאַרוויניע“) האָט זיך נאָך געקאָנט האַלטן אַנטקעגן דער „שלאַך-סער“ ציוויליזאַציע“. ביסלעכווייז איז אויך פון אונדזער שפּיל-לעבן פאַר-שוואַנדן יעדער אַנקלאַנג אַן אַ יידישן מאַטיוו. מיר זיינען ביסלעכווייז פאַרגוואַישט געוואָרן, ריכטיקער : פאַר-רוסישט געוואָרן.

האָט אונדז געצויגן, אַנשטאָט צום יידישן חדר און ישיבה, צו דער רו-סישער „אויטשישטישע“ און דער נימנאַזיע ? אַנשטאָט צו דער דאָוון-שול צו דער קריסטלעכער קירך ? אַנשטאָט צו דער יידישער היים צו אַ רוסיש הויז-לעבן ?

ניין. בשום אופן וענין ניט. די נימנאַזיע האָט נאָך געהאַט אַ שטיק אַנציאָונג-קראַפט, ווייניקסטנס אויף מיר און אויך דאָס אין גאָר דער ערשטער צייט. די ראַדיקאַלע רוסישע ליטעראַטור האָט אונדז באַלד אויפגעקלערט וועגן דעם מהות פון דער „קאָזאַנער“ בילדונג און דערציאָונג, און מיר האָבן באַלד אויסגעפונען איר רעאַקציאָנערן אָפּטוימנדיקן קערן. און וועגן די יסודות פון דעם רוסישן הויז-לעבן האָבן אונדז אָסטראַאָסקי און זיין אויסטייטשער דאָבראַליובאַוו דערציילט צופיל אָפּשרעקנדיקע זאַכן, מיר

זאָלן האָבן ווען עס איז געקאָנט טרוימען וועגן אזא מין לעבן. און ספּע-
ציעל אַנסקי. אַן אַריינבליק אין דעם רוסישן לעבן האָט ער געהאַט ניט נאָר
דורך דער רוסישער בעלעטריסטיק, נאָר אויך פון דעם לעבן גופא. גענוג
וויילדע סצענעס פון דעם רוסישן פּריוואַטן און פּאַבליען-לעבן האָט ער זיך
אַנגעזען אין דעם שענק-הויז פון זיין מוטער.

ניין, אונדזער „רוסיפיקאַציע“ איז געווען פון אַ נאַנץ אַנדער מין, איי-
דער צ. ב. די „אַמעריקאַניזאַציע“, וואָס קומט איצטער פּאָר אין דעם יידישן
לעבן אין אַמעריקע. ניט קיין נייע אַנדערע לעבנס-פּאַרמען האָבן פּאַרביטן די
אַלטע, יידישע, נאָר נייע אַנדערע לעבנס-אַידעאַלן האָבן זיך אַוועקגעשטעלט
אַנטקעגן אַלע לעבנס-אַידעאַלן, סיי יידישע, סיי ניטיידישע.

עס איז ביי אונדז ניט געווען קיין קעגנזאַץ פון יידישן לעבן און ניט
יידישן לעבן, נאָר אַ קעגנזאַץ צווישן „אַלטע“ מענטשן, אידיען, לעבנס-צילן
און לעבנס-פּאַרמען און „נייע“ מענטשן מיט נייע אידיען, מיט נייע לעבנס-
צילן און אַ שטרעבן צו העכערע, איידעלערע, ברודערדיקערע לעבנס-פּאַר-
מען. אין אַטראַדעם פּרט איז ביי אונדז ניט געווען קיין נפּאַס-מינה צווישן ייד
און ניטייד. „אָטשילישטשע“ און „חדר“ גלייך פּאַרוואָרפן. „שול“ און
„קירך“ גלייך פּאַרהאַסט. פּיסאַרעו און לייענבלום גלייך געליבט און גע-
שעצט, ווייל ביידע האָבן מיט רעוואָלוציאָנערן אימפּעט געשטורעמט די אַלטע
פּעסטיגען.

וואָלטן מיר געלעבט אין אַן אייגן לאַנד און אונדזערע ראַדיקאַלע
אידיען באַקומען אין אַן אייגענער שפּראַך, וואָלט אונדז קיינמאָל אַפילו אויף
דעם זין ניט אַרויפגעקומען צו פּאַרלאָזן אונדזער פּאַלק. מיר וואָלטן געווען
— קעמפּער פּאַר דעם פּרייען געראַנק און פּאַר אַ פּרייען גערעכטן לעבן אין
די גרעניצן פון דעם אייגענעם פּאַלק, ווי דאָס זיינען געווען די רוסישע פּריי-
היטס-קעמפּער פּאַר די רוטן.

אַבער מיר האָבן געלעבט אין גלות, און די סאָציאַליסטישע רעליגיע
פון נייע לעבנס-אַידעאַלן האָבן מיר איינגעזויגן אין דער רוטישער שפּראַך;
זיינען מיר געוואָרן רוטישע אינטעליגענטן, רוטישע רעוואָלוציאָנערן און האָבן
זיך אינגאַנצן אומגעקערט מיטן רוקן צו דעם אייגענעם פּאַלק.

דער ראַדיקאַליזם פון דער רוסישער ליטעראַטור האָט ניט אַרויסגע-
בראַכט אין אונדז קיין נייע שטעלונג צו יענע יסודות פון דעם יידישן לעבן,
וואָס זיינען אונדז געווען באַקאַנט פון דעם חדר, דער דאַוון-שול און פונם
יידישן הויז. דער איינגעבוירענער פּרייהייט-זין האָט אונדז אַוועקגעשטעלט
אין אַ פּינטלעכן אַנטאַגאָניזם צו זיי. די ראַדיקאַלע שריפטן האָבן נאָר

אויפגעקלערט, באַלויכטן און געגעבן אַ טעאָרעטישע באַרעכטיקונג צו אונדזערע נייגונגען און געדאַנקען.

גאַנץ אַנדערש איז דאָס געווען מיט יענע טיפער לינגדיקע יסודות פון דעם יידישן לעבן, וואָס האָט אַליין פון זיך ניט צוגעצויגן אונדזער יונגן, כמעט נאָך יינגלשן אויפמערק. איך האָב דאָ אין זין די יידישע הענדלערישע טעטיקייט, דעם מקור חיונה פון דער גרויסער מאַיאָריטעט פון דעם יידישן פּאָלק, בפרט אין יענער צייט.

די פּיסאַרעוושע קריטיק פון דעם פּריציפּן שליינגאָן-שלאַנג לעבן האָט ניט געקאָנט אָנגעווענדט ווערן אויף דער יידישער סביבה, וואָס איז געווען אָנגעפילט מיט דעם רעש און געפילדער פון אַן ענערנישער אַקטיוויטעט אויף דעם סוחרישן געביט: די צייטן פון גנילאָפּיאַטאַווקע און גלופּסק, די פּאַר'אויר'טע, זומפּיקע אידיליע פון מענדעלע מוכר-ספרים העלדן, מיט זייער ער בטלנות און ליידיק-גייעריי, זיינען אפשר אין אונדזערע מקומות (אין רייסן און ליטע) קיינמאָל ניט געווען. על-כל-פּנים איז פון זיי קיין זכר ניט פאַרבליבן אין די זיבעציקער יאָרן.

דאָס סוחרישע לעבן, מיט דער פּסיכאָלאָגיע, וואָס זי ברענגט אַרויס, האָט אָבער ניט געפונען קיין קריטישע באַאַרבעטונג אין דער רוסישער שיינער ליטעראַטור. דאָס לעבן פון „קופּיעטשעסטוואָס“, איז מייסטערהאַפט כאַראַקט טעריזירט געוואָרן אין אַסטראָאָסקיס דראַמען, אָבער נאָר אין דעם פרט פון זיין קולטורעלער ווילדקייט, פון זיין מענטשלעכער אָפּגעשטאַנענקייט און ניט אין דעם פרט פון זיין סאָציאַלער שערלעכקייט און פאַרדאַרבלעכקייט. די גרויסע לעבנס-קריטיק, וואָס די רוסישע ליטעראַטור האָט אַרויס-געבראַכט, האָט צעריעט די יסודות פון דעם פּריציפּן לעבן, האָט אָבער קוים אָנגערירט די פונדאַמענטאַלע פּרינציפּן פון דער בורזשואַזיע. אַזוי איז נאָר אין איינעם פון די וויכטיקסטע רוסישע ראַמאַנען, אין גאַנטשאַראָווס „אָב-לאָמאָוו“, אַרויסגעפירט געוואָרן אין די סימפּאַטישסטע פאַרבן דער עכטער ענערנישער בורזשואַ שאַלץ, ווי אַ קעגנבילד צו דעם פּוילן, פאַרשאַפּענעם, אָפּגעלאָזענעם „אָבלאָמאָוו“. און אפילו אַ פּיסאַרעו האָט אין שאַלצס לעבן-שפּרודלענדיקער פיגור געזען קודם כל די פאַרקערפּערונג פון אינדוסטריעלער ענערגיע, פון נאָענטן קאָנטאַקט מיט ברודערדיקער מענטשלעכער אַקטיווי-טעט, געבויט אויף די נאַטור-וויסנשאַפּטן, אין וועלכע פּיסאַרעו איז געווען אַזוי פאַרליבט.

די סאָציאַלע און מאַראַלישע (ריכטיקער: אַנטי-מאַראַלישע) באַדיי-טונג פון דעם הענדלערטום איז אונדז קלאָר געוואָרן ערשט פון די סאָציאַ-ליסטישע טעאָריעס, — וואָס האָבן אונדז באַוווּזן, אַז יעדער האַנדל, ד. ה.

יערער אויסבייט פון סחורות צוליב פרנסה און ריות, יערער מקח און ממכר צוליב געלט און רייכטום, איז געבויט אויף אומרעכט: אז יערער הענדלער איז א פאראזיט, ד. ה. א בריאה, וואָס לעבט אויף דעם חשבון פון אַן אַנדערנס אַרבעט; אז דער באַלעבאַטישער האַנדל איז ניט קיין אַנדער זאַך, ווי „עקספּלאַטאַציע“, ד. ה. פשוט גערעדט, הויט־שינדעריי און בלוט־זויגעריי. די אַרבעטס־ווערט־טעאָריעס פון אַדאַם סמיטה, ריקאַרדאָ און — דער עיקר — פון קאַרל מאַרקס, — מיר זיינען מיט זיי באַקאַנט געוואָרן דורך צווייטע און דריטע פּאָפּולאַריזירנדיקע הענט, — האָבן וויסנשאַפּטלעך באַפּעסטיקט יענע חזקאַלישע פּאַראַורטיילונג פון דעם הענדלערטום, וועלכע מיר האָבן אַרויסגעטראָגן פון דעם סאָציאַליסטישן אידעאַל און דער עטיס פון אייגענער אַרבעט, מיט וועלכער יענער אידעאַל איז דורכגעדרונגען.

אויב מיר האָבן מיט דער יידישער אַלטער וועלט זיך נאָך געקאַנט מתוכה (מיסוואַקייאָך) זיין וועגן די פּראָבלעמען פון דער אַלגעמיינער וועלט־אַנשוויאונג, — וועגן נאָט, נשמה, ניהנום און גן עדן, וועגן גלויבן און וויסן, וועגן פרומקייט און „צעלאַזנקייט“, — און ניט איינמאַל צוקוועטשן צום וואַנט דעם אָדער יענעם פון אונדזערע פרומע אָפּאַנגענטן, איז אָבער בנוגע אונדזערע סאָציאַלע אמתן דאָס שפּיל ניט אָנגעגאַנגען אזוי גרינג.

דער סאָציאַליזם, וועלכן מיר האָבן איינגעזויגן אין אונדזער יונגן בלוט, — דער עטישער סאָציאַליזם פון די גרויסע אומאַפּיסטן (אָוען, סען־סימאָן, פּוריע, קאַבע, לאַוי־באַלז, פּרודאָן), — האָט פאַריתומט אונדזער נאָט־טירלעכע ליבע צו דעם אייגענעם פּאַלק, ווייל מיר האָבן געמוזט זען אין אים ניט מער, ווי אַ קלאַס פון הענדלער, ד. ה. אַ מחנה פאַראַזיטן, וואָס ווערט ניט סימפּאַטישער, ווען מען דערמאַנט זיך, אז אַ חוץ יידן זיינען דאָ נאָך אַנדערע און נאָך ערגערע פאַראַזיטן אויף דער וועלט: — מיר האָבן איבער־הויפט ניט געטראַכט וועגן ייד און ניט־ייד.

די יידישע אַרבעטערשאַפט איז דעמאָלט נאָך ניט אַרויסגעטראָטן בולט אין לעבן, ווען אפילו, ווי מיר געדענקט זיך, זי האָט שוין דעמאָלט אין אונדזער שטאַט געשפּילט אַ ברייטנדיקע עקאָנאָמישע ראַלע. מיר האָבן געוויס ניט פאַרזען די עקזיסטענץ פון דעם יידישן אַרבעטער, מיר האָבן געוואוסט, אז ער איז דאָ און אז ער ווערט געשונדן און אויסגעזויגט פון דעם יידישן און ניט־יידישן „עקספּלאַטאַטאָר“. אָבער ניט ער, דער יידישער אַרבעטער, האָט געגעבן דעם הויפט־טאָן אין לעבן: זיין שטים, ווי אַן אַרבעטער־שטים, האָט זיך נאָך לאַנג־לאַנג ניט געהערט אין דער יידישער גאַס.

אויך זיינען מיר נאָך דעמאָלט ניט באַקאַנט געווען מיט די געשיכט־פּילאָזאָפּישע לערן פון קאַרל מאַרקס, וואָס טראָגן אין זיך אַ היסטאָרישן,

צייטווייליקן הכשר אויף דעם קאפיטאלזום און דעם הענדלערטום. מיר
 האָבן יענע לערן זייער פאלש פארשטאַנען און דעם הכשר בשום אופן ניט
 אַרויסגעפונען. באַקאַנט זיינען מיר געווען — מער מיט די עקאָנאָמישע לערן
 פון קארל מאַרקס און אין זיי האָבן מיר געזען נאָר דעם וויסנשאַפטלעכן כאַ-
 ווייז פאַר די עטישע פאָדערונגען פון גרויסע אַוטאָפיסטן.
 אזוי אַרום האָט אין אונדזער נשמה געלעבט דער ביטערסטער האַם
 אויב ניט צו דעם הענדלער, איז צו דעם הענדלערטום, ד. ה. צו דעם פונדאַ-
 מענטאַלסטן גרונט פון דעם יידישן לעבן.
 דער האַם צו דער געלט־ווירטשאַפט און דעם האַנדל, האָט, אויף אַזאַ
 אופן, אונדז נאָך ווייטער געמאַכט פון דעם יידישן לעבן. אָבער ניט קוקנ-
 דיק דערויף זיינען מיר אין יענעם פּעריאָד פאַרט געווען אויסגעבונדן מיט
 אים.

ש. אַנסקיס ערשטע טעטיקייט

1

ווי איך האָב שוין פריער באַמערקט, איז פאַר אַנסקין אין יענער צייט ניט געווען קיין פּראָבלעם: ייד אָדער ניט-ייד. די שאלה איז געווען: אין וואָס זאָל מען גלויבן, ווי אזוי זאָל מען לעבן, וועלכע צילן זאָל אַן „אַנט-וויקלטער“ מענטש שטעלן פאַר זיך. און אָט-די שאלות האָבן נאָך אונדזער מיינונג געדאַרפט פאַרענטפערט ווערן פון יעדן מענטשן, — אַלץ איינס, ייד אָדער „גוי“, — אויף איין און דעם זעלביקן שטייגער: דעם שטייגער, וואָס שטימט צונויף מיט די פּאָדערונגען פון דעם אַבסאָלוטן אמת און דעם אַבסאָלוטן יושר.

דער ענטפער, וועלכן דער סאָציאַליסטישער געדאַנק האָט אין יענער צייט געגעבן אויף אָט-די שאלות, איז אָבער געווען אזא, וואָס האָט אָפּגע-לייקנט אַלע יסודות פון דעם יידישן זיין: די רעליגיעזע וועלט-אַנשוואונג, די דערציאונג, די שטעלונג צו דער פרוי און דער פאַמיליע, ועל כּוּלָם דעם עקאָנאָמישן פונדאַמענט גופא פון דער גאַנצער יידישער עקזיסטענץ, דעם האַנדל, מיט דער גאַנצער סאָציאַלער און גייסטיקער וועלט, וואָס וואַקסט אַרויס פון דעם מקה-וממכר און וואָס אין איר האָט געלעבט די יידישע נשמה.

וואָלט דאָס יידישע פּאָלק דעמאָלט געוואוינט אין אַן אייגן לאַנד, וואָלט אונדזער ראַדיקאַלע קריטיק פון דעם יידישן לעבן ניט געקאָנט פירן צו דער אָפּלייקענונג פון דער אייגענער נאַציאָנאַלער עקזיסטענץ. דאָס וואָלט אויך געווען אוממעגלעך, ווען אונדזער גייסטיקע אַנטוויקלונג און אַלע אונד-זערע רעוואָלוציאָנערע אידיען וואָלטן מיר אויפגענומען פון דער פרעמד און ווייטער אַנטוויקלט, נאָר — דער עיקר — אין אַן אייגענער יידישער שפּראַך. מיר וואָלטן געקאָנט קריטיש צעפּאַלמעסן און פאַרוואַרפן איטלעכן איינצלענעם יידישן לעבנס-איוואַלט. מיר וואָלטן אָבער ניט געקאָנט זיך אָפּ-

זאָגן פון דער אַלגעמיינער נאַציאָנאַלער פּאַרס, אין וועלכער יעדער איינצלנער אינהאַלט טרעט אַרויס אין לעבן: די נאַציאָנאַלע שפּראַך.

דער יידישער חדר איז באַרבאַריש. פינצטער, — ער פאַרקריפּלט דעם גוף און די נשמה פון דעם קינד. מיר וואָלטן געקעמפט פאַר אַ נייער, „רייז-מענטשלעכער“ פּראָגרעסיווער דערציאָונג. אָבער די שפּראַך פון דער נייער דערציאָונג וואָלט געמוזט זיין די יידישע, און אויף אַזאַ אופן וואָלט דורך דעם גופא געווען פאַרזיכערט פאַרן יידישן פּאָלק אַ קולטורעל־זעלבסשטענדיקע אייגענע נאַציאָנאַלע עקזיסטענץ.

דער יידישער וועלט און לעבנס־באַנעם איז פאַרשימלט און אינעווייניקסט צעפּוילט (אַזוי האָבן מיר דעמאָלט געגלויבט, אָן אַ שמץ פון אַ וואָסער עס איז ספּל). מיר וואָלטן פאַרשפּרייט נייע „אַלגעמיינ־מענטשלעכע“ אידיען און געדאַנקען. אָבער געמאַן וואָלטן מיר דאָס אין דער פּאַרס פון דער יידישער שפּראַך: און געלעבט וואָלטן יענע אידיען און געדאַנקען ווידעראַמאָל נאָר אין דער פּאַרס פון דער יידישער שפּראַך, באַפעסטיגנדיק דורך דעם גופא די עקזיסטענץ פון אַן אייגענער יידישער נאַציאָנאַל־קולטורעלער אַט־מאַספּערע.

והוא הדין — מיט אַלע אַנדערע עלעמענטן און אינהאַלטן פון דעם יידישן לעבן. זיי אַלע וואָלטן מיר געקאָנט אָפּלייקענען, פאַרכייטן אויף בע־סערע און שענערע, דאָס וואָלט אָבער ניט אָנגערירט דעם נאַציאָנאַלן תּוֹר: ווייל דער תּוֹר פון אַ נאַציאָנאַלן זיין איז ניט דער אָדער יענער לעבנס־איר־האַלט (אָדער געדאַנקען־אינהאַלט), וואָס בייט זיך און מוז זיך בייטן פון היסטאָרישער עפּאָכע צו היסטאָרישער עפּאָכע. דער תּוֹר פון אַ נאַציאָנאַלן זיין ליגט—ווי פאַראַדאַקסאַל דאָס זאָל ניט קלינגען—ניט אין וועלכע עס איז באַזונדערע לעבנס־פּאַרמען און ניט אין באַזונדערע אידיען און אידעאַלן, נאָר חוץ גישט, ווי אין אַ באַזונדערער נאַציאָנאַלער פּאַרס, אין וועלכער עס דריקט זיך אויס דאָס גאַנצע לעבן און שאַפּן פון אַ פּאָלק.

לידער אָבער האָבן מיר אין יענער צייט נאָך ניט געלעבט אין אַן איי־גענעם יידישן לאַנד (אַן אַנדערס מאָל דוכט מיר, אַז מיר טוען דאָס נאָך עד היום ניט). און ווען אפילו דאָס יידישע פּאָלק האָט דעמאָלט, ווי איצטער, געהאַט אַן אייגענע יידישע שפּראַך, וואָס אין איר האָט זיך אויסגעדריקט זיין גאַנץ לעבן, איז יענע שפּראַך נאָך דעמאָלט געווען צו אָרעם, צו ווייניק געשעצט פון דעם פּאָלק גופא און האָט געשפּילט אַ צו קליינע נאַציאָנאַל־פּראָגרעסיווע ראָלע אין דעם לעבן פון די גרויסע יידישע מאַסן. אויף אַזאַ אופן האָט די יידישע שפּראַך — אין יענער צייט — ניט געקאָנט האָבן אין זיך די קראַפט, צוצובינדן אונדז אויף אייביק צו דעם פּאָלק און צו זיין

געשיכטלעכן גורל. (די יידישע שפראך האלט ערשט איצטער אין אנטוויקלען אין זיך און אין אירע שאפונגען אַטדעם צויבערהאפט־מאגנעטישן נאציאָנאַלן כוח, און עם זיינען ליידער ניטאָ קיין גאַראַנטיען, אַז אַ וואַסער עם איז דרויסנדיקע, ברוטאַל־ווירקנדיקע מאַכט זאָל זי ניט דערווערגן, נאָך איידער זי וועט האָבן אַנטוויקלט אין זיך יענעם צויבערהאפט־מאגנעטישן (כוח).

אויף אַזאַ אופן זיינען מיר געווען אינעווייניק צונויפגעבונדן מיט אונדזער פּאָלק נאָר אויף אַזוי פיל, אויף וויפיל אין אונדז האָט געלעבט די יידישע שפראַך און אויף וויפיל אַטדרי יידישע נאציאָנאַלע פּאַרס האָט אונדז גע־האַלפן צו פאַרשפּרייטן אונדזערע אידיען, — ד. ה. אויף וויפיל מיר זיינען אומבאַוואוסטזיניק געווען, „יידיש־שפּרעכנדיקע“ סאַציאַליסטן.

אין זיינען מוז מען נאָך דערביי האָבן, אַז עם איז נאָך דעמאָלט ניט געווען אין לעבן יענער דרויסנדיקער צוואַנג פון פּאַגראַמען און פאַרפּאָלגונגן, וואָס האָט שפּעטער אַוועקגעשטעלט יעדן יידישן אינטעליגענט פאַר דער אַלטערנאַטיווע: אַדער שמדן זיך, אַדער דערקלערן זיך סאַלידאַריש מיט דעם יידישן גורל, לפחות אויף אַ וויילע, ביז דער פּיינטלעכער דרוק וועט פאַרשווינדן.

אויף וויפיל מיר זיינען געווען „יידיש־שפּרעכנדיק“, אויף אַזוי פיל זיינען מיר אומבאַוואוסטזיניק געווען נאציאָנאַלע (אַבער אַנט־נאַציאָנאַליסטישע) יידן. און אין דער ערשטער צייט איז אַטדער שפּראַכלעכער, אַביעקטיווער צונויפבונד מיט דעם פּאָלק געווען אַ גאַנץ שטאַרקער.

אין אָנהויב פון אונדזער באַקאַנטשאַפט האָבן מיר צווישן זיך גערעדט יידיש. געטראַכט האָבן מיר אין יידיש, און די ערשטע פּרואוון פון דער שריפט־שטעלערישער טעטיקייט, — זיי האָבן זיך ביי אונדז באַוויזן זייער פּרי, — זיינען געמאַכט געוואָרן אין דער יידישער שפּראַך (ווען איך זאָל אַראָפּוואַרפן פון חשבון די פּאַר שירים, וואָס איך האָב קינדוויזן געשריבן אין העברייאיש)

איך געדענק ניט ביי וועמען פון אונדז ביידן איז פּריער אַרויפגעקומען דער געדאַנק, מיר זאָלן אַרויסגעבן אַ שריפטלעכן זשורנאַל. מיר דאַכט, די איניציאַטיווע האָט געהערט אַנסקין. מיר זיינען דעמאָלט געווען נאָך נאָר אַפּרוּחים, אַטערשט אַרויסגעפיקט זיך פון דער קינדערשער שאַלעכקייט. פון דעם גאַנצן ענין געדענקט זיך מיר נאָר, אַז די צייט־שריפט איז אַרויס אין אַ פּאַר נומערן; אַז זי האָט זיך גערופן „וויטעבסקער געלעקעך“ (דער נאָמען שטאַמט זיכער פון אַנסקין); אַז ער איז געווען דער פּובליציסט

און איך — דער בעלעטריסט. (איך האָב געשריבן פאר איר א נאָוועלע). אויך געדענק איך נוט, אז אנסקי האָט פארעפנטלעכט אין איר אן ארטיקל, וואָס איז געווען כאַראַקטעריסטיש פאַר דער „ריכטונג פון אונדזער ערשטן פארטייאָרגאַנג“. דאָס איז געווען א נעקראָלאָג נאָך דעם פאַרשטאַרבנעם דר. קעניג, — א דייטש, אן אמתער מענטשן פריינט, אן „אוהב אביונים“, נאָך וועמעס לויף עס זיינען געגאנגען טויזנטער אידן פון פּאָלס. די טענדענץ פון אנסקים ארטיקל איז געווען קלאָר: ס'איז קיין נפקא מינה ניט, ייד אָדער גוי. די נפקא מינה איז: גוטער מענטש אָדער שלעכטער מענטש.

אנסקים „זשורנאַליסטישע טעטיקייט“ אין די „וויטעבסקער גלעקלעך“ האָט דערוועקט אין אים דעם שריפטשמעלער. ער האָט שוין ליב באַקומען צו זיצן ביים שרייבטיש, פירן די פען און איבערפירן פאַפיר. ווען קיין וויטעבסק איז געקומען גאַסטראָלירן דער יידישער טעאַטער (אדלער האָט שוין דעמאָלט געשפילט אין אים), האָט אנסקי פאַרטראַכט און אָנגעשריבן א מעראַקטיקע פיעסע פון דעם יידישן חדר-לעבן (איך האָב זי פריער אמאָל דערמאָנט). טריי צו דער ווירקלעכקייט, צו די שוידערלעכע צושטאַנדן פון דעם דאַמאָלסטיקן יידישן חדר, ווערט אין יענע סצענעס געשיכערט, ווי אזוי א יונגלעבן ווערט פאַרקריפלט און שטאַרבט לסוף ווי א קרבן אויף דעם מזבח פון דעם אלטן יידישן דערציאונגס-סיסטעם. די פיעסע האָט אנסקי געבראַכט אדלערן, אָדער איינעם פון זיינע חברים, און דער אינהאַלט אירער האָט, — ווי ער האָט מיר דערנאָך דער-ציילט, — זייער אויסגענומען, מען האָט נאָר פאַרלאָנגט פון אים, ער זאָל מתיר זיין אַריינשמעלן אין איר. . . . לידעלעך און טענץ! (ווי ווייניק האָט זיך דער ענין געענדערט אין דעם יידישן טעאַטער!)

אנסקי האָט נאָר ניט געהאט אנטקעגן פיעסן מיט לידעלעך און טענץ, האָט אָבער גערעכנט, אז גראָד אין זיין טראַגעדיע פון דעם קינדערשן לעבן איז פאַר זיי ניטאָ קיין פּלאַץ.

פון דעם עסק איז גארנישט געוואָרן, אָבער אנסקי האָט זיך דערנאָך ארוםגעטראָגן מיט דעם פּלאַן פון אן אָפּערעטע „מיט לידעלעך און טענץ“. די אָפּערעטע איז קיינמאָל ניט אָנגעשריבן געוואָרן. משמעות דער מחבר האָט פאַרשטאַנען, אז זי האָט ניט געהאט קיין ברעקל שאנס, אויפֿ-געפירט צו ווערן אין דעם צאַריסטישן רוסלאַנד.

ערנסטער האָט אנסקי געארבעט אין יענער צייט אויף די דראַמאַטישע סצענעס פון דעם אַרימען יידישן לעבן: דער עיקר אויף דעם אינטערעסן-היפּך פון קאַפיטאַל און ארבעט. אן ערד-ארבעטער, איז פאַרשאַטן געוואָרן,

גראָבנדיק א פונדאמענט פאר א רייכן פאָדריאטישק, דער גביר האָט „פאר-
גיטיקט“ די אלמנה און די יתומים מיט גאנצע פערציק רובל. דאָס איז
געווען אן אמתער פאָרפאל פון לעבן, און אנסקי האָט אים פריער געפרואווט
באָראַבעטן אין א דראַמאַטישער פאָרם.

איך געדענק ניט, וואָס עס האָט אים געפירט דערצו, ער זאָל די טעמע
איבעראַרבעטן אין דער פאָרם פון א נאָוועלע. די ראָם איז געוואָרן בריי-
טער, און דאָס האָט אים געגעבן די מעגלעכקייט אריינצואַרבעטן מער מאַ-
טעריאַל און צו זיין נאָך טרייער דעם ווירקלעכן לעבן. אזוי איז ארויסגע-
וואַקסן זיין ערשטע געדרוקטע ליטעראַרישע שריפט, וואָס האָט געצויגן
צו זיך די אויפמערקזאַמקייט פון א סך מבינים און איז ערנסט אויפגענומען
געוואָרן פון אזא קריטיקער, ווי א. וואַלינסקי וואָס האָט זי באַגריסט אין
א לענגערן אַרטיקל אין „וואַסכאַר“ אין דעם זעלביקן זשורנאַל, אין וועלכן
זי איז דערשינען.

און נאָך אנדערע קלענערע זאַכן זיינען אין יענער צייט ארויס פון זיין
ידישער פּעדער. אָבער וואָס מער די ידישע שפּראַך איז ביי אונדז פאַר-
דרענגט געוואָרן דורך דער רוסישער, סאַי אין רעדן, סאַי אין טראַכטן, סאַי
אין שאַפן, — אלץ מער איז אָפּגעשוואַכט געוואָרן דער פאָדריש, וואָס האָט
אונדז צונויפגעבונדן מיט דעם יידישן פאָלק.

ביי אַנסקין איז ער באַלד אינגאַנצן איבערגעריסן געוואָרן. ער האָט
זיך באַוואוסטזיניק אָפּגעשטעלט מהויץ פון דער ידישער מחנה און האָט
יאָרן און יאָרן נאָר ניט געוואָלט וויסן פון איר.

2.

א הויז דער שפּראַך, האָט אַנסקין געהאַלטן אין די גרעניצן פון דעם
יידישן לעבן זיין אַרבעט אין א יידישער סביבה. ער איז געווען זייער א
טעטיקער קולטור-טרעגער צווישן דער יידישער אַרטאָדאָקס-פרומער יוגנט —
דערהויפּט די ישיבה-בחורים. זיין אַרבעט אויף אַט דעם פעלד איז בא-
שטאַנען ניט אזוי פון סיסטעמאַטישער בילדונגס-אַרבעט, ווי דורך חבּרשע
געשפּרעכן. דער הויפּט-ציל דערביי איז געווען — ליכטיקער מאַכן אין די
מוחות פון די יונגע לייט, ארויסרייסן זיי פון דער יידישער גייסטיקער וועלט
און געבן זיי די מעגלעכקייט אריינצוטערעטן אין גימנאַזיע. עס איז געווען
זעלבסטפאַרשטענדלעך, אז דאָס שטודירן פון יענע לייט האָט געדאַרפט זיין
ניט לשום פּערזענלעכער קאַריערע, נאָר כדי צו פאַרשטאַרקן די רייען פון

יענער רעוואָלוציאָנערער אַרמיי, וואָס קעמפט פאַר אַ בעסערער מענטש-
לעכער צוקונפט אויף דער גאַנצער וועלט.

אויסגעהאַלפן אים אין זיין ארבעט האָבן זיינע רייכערע חברים און
פריינט, וואָס זיינען שוין געגאַנגען אין גימנאַזיע, אָדער פאַר וועלכע די
עלטערן זייערע האָבן געהאַלטן „רעפּעטיטאָרס“ אין דער הויס. אָט די
פריינט זיינע פלעגן אים באַזאָרגן מיט די נויטיקע „אוראַקעס“ פאַר די נייע
תלמידים און אויך אביסל מיט פינאַנציעלע מיטלען. די פינאַנציעלע זייט
פון דער אונטערנעמונג איז געווען זייער אַ האַרבער ענין. קיין ספּעציעלע
„קאַסעס“ דערויף זיינען ניט געווען. די הכנסות זיינען באַשטאַנען פון די
אַרעמע פּאָר גראַשנס, וואָס די „תלמידים“ פלעגן אליין ווי עס איז פון וואנען
עס איז באַקומען, פון אַנסקיס אייגענע זייער קאַרנע פאַרדינסטן און פון
אַ צופּעליקן קערבל, וואָס פלעגט אריינפאַלן פון דער זייט.

ניט קוקנדיק אויף די ווינציקע באַדערפענישן און דער פענאַמענאַלער
הונגער־פּיאַיאַקייט פון די יונגע לייט, האָבן אָבער אָט די אלע הכנסות ווייט
ניט געקלעקט אויף אויפצוהאַלטן דאָס לעבן. מען פלעגט דעריבער דאַרפן
אַנקומען צו אלערליי המצאות און אויבער־שפּיצלעך. די געוויינלעכסטע
זאך איז געווען — פאַרשאַפן טעג פאַר די „תלמידים“ אין די פרומע באלע-
באַטישע הייזער פון זיינע פריינט. דערביי האָבן די באלעבאטיס געדאַרפט
געהאַלטן ווערן אין דעם גלויבן, אז די „תלמידים“ זיינען פשוטע ישיבה-
בחורים, וואָס האָבן קיין ברעקל מגעזומשאַ ניט מיט די מעשים תּעוועים“
פון זייערע (די באלעבאטיס) זין.

צווישן די ישיבה בחורים, זיינען געווען אַ פּאָר אמתע גרויסע לומדים,
פּילפּוליסטישע קעפּ. זיי פלעגן האַלטן פאַראַדיסטישע דרשות און פּילפּוליס,
אין וועלכע זיי פלעגן, אויף דעם סמך פון דעם תלמוד און דעם זוהר, באַ-
ווייזן, אַן ערך, אז עס איז ניטאָ קיין נאָט אויף דער וועלט אָדער אז עס איז
אַ מצוה אום יום־כּפּור צו שלאָפן מיט אַן אשת איש.

יענע פאַראַדיסטישע דרשות און פּילפּוליס האָבן שטאַרק נושאַ חן
געווען סאַי אין מיינע, סאַי אין אַנסקיס אויגן. איצטער עקלט מיד, ווען
איך דערמאָן זיך אָן זיי. אָבער איך רעכן, אז אָט די נעגאַטיווע שטעלונג
צו די גלויבונגען פון אונדזער פּאָלק איז געווען אַ נויטווענדיקער דורכגאַנגס-
פּונקט אין דער געשיכטע פון דער יידישער אינטעליגענציע. דאָס איז געווען
אונדזער „יום־כּפּור־באַל“ פּעריאָד, אָדער ניט אין אזעלכע אָפענע דראַס-
טישע פאַרמען, ווי ער האָט שפּעטער אָפּגעשפּילט ביי דער ראַדיקאַלער יידי-
שער ארבעטערשאַפט אין ענגלאַנד און אמעריקאַ.

די ראַדיקאַלע אַגיטאַציע צווישן דער וויטעבסקער פרומער יוגנט, וואָס

אין יענע יאָרן איז אַנסקי געווען איר אמתער צענטער, פֿלעגט ניט אלע מאָל אַראָפּגיין גלאַט. עלטערן פֿלעגן זיך דערוויסן, וואָס עס ווערט געמאָן מיט זייערע קינדער, פֿלעגן זיי אויפהויבן א געוואלד מיט א סקאַנדאַל. אָפּטמאָל פֿלעגן דעמאָלט די קינדער מוזן אין גאַנצן פאַרלאָזן זייערע היימען און אַנטלויפֿן צו „קוהאידען“.

קוהאידע איז געווען דער נאָמען פֿון א „כאַזיאַאין“ (א הויז־באַזיצער) אין א נויאישן פּערטל פֿון שטאָט. אין זיינעם א הויז האָט זיך באזעצט איינער פֿון די ערשטע אַנטלאָפּענע און באַלד האָט זיך זיין וואוינונג פֿאַר־וואַנדלט אין א קאָמונע, אין א מקום־מקלט פֿאַר אלע אזעלכע „פּאָליטישע עמיגראַנטן“.

די עלטערן פֿלעגן ניט וויסן, וואוהיין די קינדער קומען אַהין. אין זייער אָנגעשראָקענער פֿאַנטאַזיע פֿלעגט זיך אויסמאָלן דאָס ערנסטע; און דע־מאָלט פֿלעגן זיי אָנהויבן א „ויצעקו“ אַנטקעגן די „מעשים תּעוועים“.

זייערע פיילן פֿלעגן אָבער ניט זיין געציילט אין אַנסקין, נאָר אין זיינע, דער שטאָט מער באַקאַנטערע, פֿריינט, וואָס האָבן יענעם כבוד בשום אופן ניט פֿאַרדינט.

אינמאָל אין א זומערדיקן שבת, ווען די פּאַמיליע פֿון אזא פֿריינט איז געזעסן ביי אַ שלש־סעודות, האָט זיך געעפּנט די טיר, און אַ יידענע מיט אַ יידן זיינען גלייך, אָן א „גוט־שבת“ צוגעגאַנגען צום טיש. דער ייד, מיט א צעשויבערטער באַרד, האָט אויפּגעהויבן זיינע הענט, ווי צום הימל, און זשעסטיקולירנדיק מיט זיי, האָט ער אָנגעהויבן מיט א פֿאַר־ביטערטן, אָבער התראַהדיקן טאָן:

— ביי אָט דער יידענע האָט זיך אָפּגעשמדט דער זון. זאָג איך צו איר: „יאָשע זאַטולאָווסקיס זון“ (אזוי האָט ער אויסגערעדט מיין פּאַטערס פּאַמיליע־נאָמען), און לייבע הורעוויטשעס זון האָבן אריינגעפירט אין שמד דיין זון; איז ניט קראַנג יאָשע זאַטולאָווסקי און לייבע הורעוויטש צו לאָזן זיך קאַסטן טעטויזוט רובל“ (דעם „טויזנט“ האָט ער ארויסגעשאָסן ווי פֿון א האַרמאַט), און ארויסגעמען דיין זון פֿון שמד“.

מען קאָן זיך פֿאַרשטעלן דעם עפעקט פֿון אָט דער סצענע. נאָך א גענויערער חקירה ודרישה האָט זיך ארויסגעוויזן, אז די ביידע באַלעבא־טישע זין זיינען באמת געווען גאָט די נשמה שולדיק אין דער גאַנצער זאָך און אז עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן אַנסקיס א פּראָטעזשע, וואָס איז אַנט־לאָפּן ניט אין שמד, נאָר צו „קוהאידען“.

מען דאַרף אָבער ניט מיינען, אז די אַניטאַציע, פֿון וועלכער אַנסקי איז געווען דער אמתער אָנפירער, איז אָנגעגאַנגען לויט א וואָסער עס איז אויס־

געארבעטן פלאץ, מיט א קאָמיטעט און קאָמיסיעס, מיט זיצונגען און רעזאָ-
 לוציעס, מיט פייערדיקע אַגיטאַציע-רעדן. קיין סימן ניט פון אלץ אַט דעם.
 די באַוועגונג, — און דאָס איז געווען א שטארקע און א טיפע באַוועגונג,
 — האָט געטראָגן זיך אליין; די פאַסירונגען האָבן זיך אָפגעשפילט, צו
 נויפגעקייטלט און פאַנאָדערנעקייטלט אויף א נאַטירלעכן, אָרגאַנישן אופן.
 ווי ארויסגעברויזט פון דעם לעבן גופא, אָן רעדעס און הויך-קלינגנדיקע
 ווערטער.

ווייל מער פאַר אלץ האָט אַנסקי געהאַסט די פראַזע און דאָס הויך-
 קלינגענדיקע וואָרט. און טאַמער פלעגט זיך ביי איינעם פון זיין קרייז אַרויס-
 רייסן אַמאָל אזא וואָרט, אפּשר ערנסט געמיינט, ווי צ. ב. „אונזער הייליקע
 זאך“, פלעגט דאָס אַנסקי תיכף אונטערקאַפן אויף זיין וויציקן שטייגער און
 פאַרוואַנדלען דעם שטייפן ערנסט אין א פריילעכן שפאַס. די „זאך“ אליין
 איז געווען ערנסט גענוג. אָפּטמאָל אויך צו ערנסט, און האָט זיך באמת
 גענויטיקט אין א פריילעכן שפאַס, כדי ניט צו פאַרלירן דעם פּסיכאָלאָגישן
 באַלאַנס. אַנב אורחא, קאָן דער לעזער באַקאַנט ווערן מיט דער גאַנצער
 באַוועגונג, מיט דעם גייסט, וואָס האָט אין איר געהערשט, ווי אויך מיט
 דעם „קוהאידער הקדש“, — אזוי האָב איך א נאָמען געגעבן די קאָמונע
 אין דעם גויאישן פערטל, — מיט דעם אלץ, זאָג איך, קאָן דער לעזער
 באַקאַנט ווערן אויס אַנסקיס ברייט-פאַרטראַכטער און מיסטערהאַפטע דורכ-
 געפירטער קולטור-היסטאָרישער נאָוועלע: „די פּיאָנערן“, וואָס איז דער-
 שינען אין „וואַסכאָד“ אין דעם אָנהויב פון אונזער יאָרהונדערט.

אַנסקיס וואַנדער-יאָרן

1.

אין 1882 הויבט זיך אָן פאר אַנסקין א פּעריאָד פון וואַנדערונגען. ער פאַרלאָזט וויטעבסק, וואַגלאַט פון אָרט צו אָרט און קאָן זיך ערגעץ ניט איינ-האַלטן לאַנג.

פאַרוואָס ער האָט פאַרלאָזן וויטעבסק, איז מיר ניט באַקאַנט. אפּשר—פאַרנעסן. איך בין אָבער שוין ניט געווען דעמאָלט אין וויטעבסק און נאָר פון זיינע בריוו האָב איך מיך דערוואוסט, אַז ער האָט זיך אַריבערגעקליבן קיין ליאָזנע, — אַ קליין שטעטל אין אונדזער געגנט — און אַז ער באַ-שעפטיקט זיך דאָרטן מיט לערעריי.

איך גלויב, אַז אויך דערביי איז ניט געווען קיין אויסגעארבעטער פּלאַן. ניט קיין פעסטער, קלאָר פאַרמולירטער ציל פון אַ וועלכער עס איז סאַציאַליסטישער אָדער אויפקלערעדישער טעטיקייט. איך רעכנ, אַז אַנסקי האָט, — ביודעים אָדער בלאַ יודעים, — זיך אלעמאָל געקאָנט פאַרלאָזן אויף זיך, אויף זיין אייגענער נאַטור און אויף די צופאַלן פון דעם לעבן. וואו דער גורל זאָל אים ניט פאַרוואַרפן, וועלכע אומשטענדן עס זאָלן ניט אַרומינגלען אים, — קיין זאך וואָלט קיינמאָל ניט געווען אימשטאַנד, אַראָפּצו-ציען אים פון דרך-הישר. אַנסקי איז ניט געווען קיין פּאוסט-נאַטור, מיט צוויי נשמות, וואָס לעבן און קעמפן אין דער ברוסט. אויסגעוועבט פון איין איינציקן שטאַף, — פון אַ מילדער, קלאָר און גלייך ברענדיקער, זיך זעלבסט-טרייער פּלאַם, — האָט זיין נשמה אלע מאָל באַלויכטן און געווא-רעמט די אַרומיקע וועלט, מיט וועלכער ער פלעגט קומען אין באַרירונג.

אויך אין ליאָזנע האָבן זיך גענומען ציען צו זיין פּלאַם יונגע נשמות, וואָס זוכן זון-שיין און וואַרעמקייט אין לעבן.

אין איינער פון זיינע שפּעטערדיקע בעלעטריסטישע ווערק, וואָס באַ-האַנדלען קולטור-היסטאָריש יענעם פּעריאָד, איז אַרויסגעפירט געוואָרן אַ טיפּ פון אַ „נשמה-פּאַנגער“, — אַן אויפקלערער, וואָס פאַרוואַרפט נעצן אין

דעם ברודנעם יידישן וואסער, כדי ארויסצופירן די באגאבטערע יונגט און אריינפירן זי אין די עולמות פון די העכערע אידיען און אידעאלן. מען דארף אָבער אַנסקין ניט פארוועקסלען מיט יענעם טיפ. געוויס איז ער אויך געווען א „נשמה־פאנגער“ און אפשר דער דערפאלגרייכסטער. אָבער ער פלעגט ניט פארווארפן קיין נעצן. די מאַגעטישע קראַפט פון זיין ליבע־פולער נאַטור האָט אַליין געצויגן צו זיך.

איך האָב פריער כאַראַקטעריזירט זיין נשמה, ווי אַ מילדער, קלאַר ברע־נענדיקער זיך זעלבסט־טרייער פלאַם. דאָס איז אמת בדרך כּלל פאַר דעם גרויסן סך־הכל פון זיין גאַנצן נייסטיקן מהות. פאַר איינצלנע פּעריאָדן פון זיין לעבן נויטיקט זיך דער פאַרגלייך אין קליינע פאַסנדיקע ענדערונגען. גראַד אין זיין ליאָזנער צייט, — און כמעט דורך דעם גאַנצן פּעריאָד פון זיינע וואַנדער־יאָרן, — האָט זיין פלאַם געברענגט ניט אזוי מילד, ניט אזוי קלאַר און גלייך. אינעווייניקסטע אויפשטורעמונגען פלעגן זי צייטנווייז מאַכן אויפפלאַקערן העכער און הייסער מיט אַ טונקל־רויטלעכן שיין.

דאָס איז געווען זיין ראַמאַנטישער פּעריאָד, ניט אומזיסט איז זיין ליבלינג־שריפטשטעלער אין יענער צייט געוואָרן וויקטאָר הוגאָ.

אַנסקי פלעגט זיך מיט מיר דורכשרייבן גאַנץ אָפּט און פלעגט מיט התמדה פירן אַ טאַג־בוך (אין רוסיש), וועלכן ער פלעגט מיר צושיקן כמעט רעגלמעסיק אַלע חודש. פון יענע בריוו און טאַג־ביכער האָט גע־קלונגען אַ רייס־זיך אין אומבאַקאַנטע וועלטן, און הגם זיין וועלט־און־לעבנס־באַגער איז געבליבן אין די גרונט־שטריכן אומבאַרירט, האָבן זיך דאָך פון די גרונט־טיפן אַרויס געצינגלט פייערלעך אַרום דעם אָדער יענעם פון אירע זיילן. ספיקות פון כל המיני'ארטן האָבן אים געפלאַגט וועגן די אָדער יענע פרטים פון זיין לעבן און שטרעבן. אָבער אָט די „פאַקעלעך און מאָזעלעך“ פון יעדן יונגן, נאָך אמת דאָרשטנדיקן גייסט האָבן ניט אָנגעטאָן קיין ברעקל שאַדן דעם אינעווייניקסטן תוך פון זיין סאַציאַליסטיש־קאָסמאָ־פאַליטישן גלויבן און האָפּן.

זיין אויפהאַלט אין ליאָזנע האָט ניט געדויערט לאַנג. ער האָט זיך געענדיקט מיט וואָס עס איז געווען צו דערוואַרטן. עס האָבן זיך אָנגעהויבן די אומפאַרמיידלעכע פאַמיליען־טראַגאָדיעס, וואָס האָבן גענומען פאַנאַני־דערשפאַלטן די דעמאָלט נאָך איינהייטלעכע וועלט פון דעם יידישן שטעמל אין צוויי פינגטלעכע לאַגערן: די „עלטערן“ און די „קינדער“.

ווי פאַרויכטיק אַנסקי איז ניט געווען אין זיין אויפפלאַרערישער „אַפיקורסישער“ טעטיקייט, ווי „אונטערערדיש“ עס זיינען ניט געפירט גע־וואָרן די צינדענדיקע געשפרעכן, ווי באַהאַלטן עס זיינען ניט געליענט גע־

וואָרן די געפערלעכע „טריף־פּסולס“ אויף די כוידיםער און אויסן שטאָט אין דעם וועלדל, — האָט זיך דער אמת פּאָרט ארויסגעריסן אויף דער ליכ־טיקער שיין.

מען האָט א בחור „געכאַפּט“ אין וועלדל מיט . . . ליליענבלומס „חטאת נעורים“. עס איז באַלד קלאָר געוואָרן, וואו דער „מסור הטומאה“ געפינט זיך אין זייער אָרט. דער רב א פארצערטער און א פארצאָרנטער האָט גוזר תענית געווען אויפן גאנצן שטעטל, און ליליענבלומס — אין אונדזערע איצטיקע אויגן — אומשולדיק ספרל איז קבל־עם פאַרברענט געוואָרן אויף אַן „אויטאָ־דע־פע“. אזוי געשען אין דעם יאָר אַכצן הונדערט צוויי און אַכציק אָדער דריי און אַכציק לפ״ק.

אַנסקי האָט געמוזט פארלאָזן די שטאָט.

פון ליאָזנע איז אַנסקי אוועק איבער וויטעבסק קיין דענעבורג (שפע־טערער דווינסק), וואו ער האָט קודם כל געזוכט ארבעט אין זיין איינבינד־דערישן פּאָך. האָט אים דער גורל צענויפגעפירט מיט אן אינטערעסאנטער אידישער פּאַמיליע: אַסטראָט אָדער אַסטראָאום.

דער אַלטער אַסטראָט איז געווען איינער פון דריי ברידער, וואָס האָבן געהאַט א שם אין דער אידישער וועלט — אין א גרעסערן אָדער קלענערן גראַד — און וואָס יעדער איינער פון זיי האָט געטראָגן א פארשיידענעם פּאַמיליען־נאָמען. „מיר זיינען“, האָט אמאָל איינער פון די ברידער דער־קלערט, „אַלע פון איין טאַטן און איין מאַמען, נאָר ניט פון איין „סקאזקע“. צוליב באַפרייען זיי פון מיליטערי־דינסט, האָט מען צוויי ברידער צוגעשריבן צו צוויי פארשיידענע פּאַמיליען־לייטערס (סקאזקעס) און אויף אזאן אופן אַלע דריי געמאַכט פאר בני־יהודים.

דער באַרימטסטער פון די דריי איז געווען דער, וואָס האָט געטראָגן דעם נאָמען ראַבינאָוויטש. ער איז געווען דער מחבר פון א סך וויסנשאַפֿט־לעכע ווערק, צווישן זיי די באַקאַנטע העברעיאישע נאַטור־וויסנשאַפֿט־לעכע ביכער: „תּולדות הטבע“ און „החרכבה וההפרדה“ (כעמיע), האָט גע־גרינדעט דעם „רוסקי יעוורעי“ און איז פאַרבליבן ביז צום טויט זיין רע־דאַקטאָר, ווייניקסטנס, אָפיציעל.

דער אַריגינעלסטער און אינטערעסאַנטעסטער פון די „גימל אחים“ איז אָבער געווען דער דענעבורגער מיט דעם נאָמען אַסטראָט. א לאַנגע צייט איז ער געווען א רב אין א באַדייטנדיקן שטעטל און האָט געשמוט אין דער סביבה מיט זיין לומדות און זיין פרומקייט. אָבער דערנאָך איז ער ניט־פּאַקער (נתפּקר) געוואָרן, ארויס „לתרבות־רעה“ און האָט עפּנטלעך „גענו־מען זאַמלען גליענדיקע קוילן אויף דעם קאַפּ פון דעם יידנטום“. דערהויפּט

איז ער אָנגעפאלן אויף דעם שולחן-ערוך. ער האָט אַראָפּגעוואָרפּן פּון זיך דעם עול הרבנות און דעם יאָך פּון דעם יידישן גלויבן בכלל, זיך חלילה ניט געשמדט, נאָר געפירט בפרהסיה א פרייגעזאָגענעם לעבן אין „גוטער יידישקייט“, ד. ה. אין די אויסערע סולטורעלע פּאַרמען פּון דעם יידישן לעבן.

ווען אַנסקי איז באַקאַנט געוואָרן מיט דער פּאַמיליע, איז דער אַפיקורס־סישער מי שחיה רב געווען שוין אַן עלטערער ייד מיט א שיינער גראַעך ראַבאָנישער באָרד. געקליידט ווי א רב און מיט אלע מאַניערן פּון א רב, פלעגט ער גאַנצענע טעג זיצן (אַן א היטל) ביי דער גמרא און לערנען: דעם תלמוד האָט ער געהאַלטן פאַר דאָס גרעסטע ווערק, וואָס די מענטשהייט האָט ארויסגעבראַכט, און פלעגט תמיד אנטדעקן אין אים אלץ נייע און נייע וואונדער פון דעם מענטשלעכן גייסט. אַנסקי האָט זאָ בליק אויף דעם תלמוד ניט אימפּאַנירט; ער האָט אַסטראָמען באַטראַכט, ווי א מענטשן, וואָס האָט זיך פאַרפּלאַנטערט אין מיטן וועג און איז געבליבן שטיין אין אים, אָבער ער האָט ליב געהאַט צו פאַרברענגען מיט דעם אַלטן.

אַסטראָמס אַלטיטשקע, די אַמאָליקע „רבצין“, האָט אויך אויסגעזען ווי אַ אשה־צנועה, און איז אין דער אמתן געווען אַ כשרע מענטשן־ליבנדיקע יידישע נשמה. אין אירע אַנשוואַונגען איז זי געגאַנגען האַנט אין האַנט מיט איר מאַן און איז אים געווען א שטיצע אין די שטורעם פּון זיין לעבן. אויסערלעך האָט אויך זי אָפּגעהיט אלע קולטורעלע פּאַרמען פּון דעם יידישן נאַציאָנאַלן זיין, ארויסוואַרפּנדיק פּון זיי יעדן רעליגיעזן אינהאַלט און צוואַנג.

אַנסקי האָט זיך מיט איר געישובט, ביי וועמען פּון די אויסגעפונענע איינבינדער זאָל ער זיך איינשטעלן, ווי א פּועל: ביי דעם יידן אָדער דעם דייטש? פרוי אַסטראָם האָט אים געראַטן, ער זאָל אויסקלייבן דעם גוי. — „פּון דעם יידישן עסן“, האָט זי געזאָגט, „וואָס וועט איר האָבן? צו דער ארבעט דאַרף מען האָבן כוח. גייט בעסער צום דייטש“.

פאַר אַנסקיס לעבן איז אָבער דער באַדייטנדסטער געווען דער דריטער מיטגליד פּון דער פּאַמיליע: דער יונגער זון. דאָס האָט ער איבערגעזעצט אין רוסיש פּון דעם יידישן כתב־יד די „געשיכטע פּון א יידישער פּאַמיר־ליע“ און האָט זי אָפּגעדרוקט אין „וואַסכאָד“.

אין דעגענבורג איז אַנסקי פאַרבליבן נאָר א קורצע צייט. ווי באַמערקט, האָט ער אין יענעם פעריאָד זיך אלץ ניט געקאַנט געפינען קיין דרויסנלעכע רן. ווי ווייניק אַנסקי האָט ניט געטראַכט וועגן זיך גופא, האָט אים דאָך — אפּשר אומבאַוואוסט — געטריבן אויסצוגעפינען זיין אייגענעם לעבנס־

ווערק, און יענע יאָרן זיינען גראָד פאר אים געווען די צייט פון א נערוועזן, אומרויאיקן זוכן און טאָפן. ער וואַרפט זיך פון פיזישער אַרבעט צו לערעריי, פון לערעריי ווידער צו פיזישער אַרבעט, און קאָן ערנעץ ניט איינזיצן אויף אַן אָרט.

פון דענעבורג איז ער אוועק, — אויב איך מאַך ניט קיין טעות, — קיין מאַסקווע, צו זיין פּאָטער, וואָס האָט זיך דעמאָלט אויפגעהאלטן אין יענער שטאָט.

אַנסקיס פּאָטער, וואָס איז כמעט קיינמאָל ניט געווען אין דער היים און וועמען דער איינציקער זון האָט כמעט ווי ניט געקענט, איז געווען אן אינטערעסאַנטער מענטש, — א געמיש פון „מענדייל פון יעהופּעז“, מיט כמעט דעמזעלביקן גלענצענדן הומאָר, ווי ביי זיין שלמה זאַנוולען, אָבער אַן שלמה זאַנוולס מאַראַלישן יסוד אין דער נשמה. עס קאָן זיין: געווען ביי אים אַמאָל אַזא יסוד; האָט דאָס מעקלער-לעבן אויסגעפרעסן.

2.

אויף אַנסקיס זען-זיך מיטן פּאָטער אין מאַסקווע לוינט זיך אַפּצושטעלן אויף א ווילע.

אין די יינגערע יאָרן אונדזערע האָבן כמעט אַלע פון אונדזער קרייז און פון אונדזער גייסטיקער אטמאָספּערע נאָך געליטן פון יענעם גרויסן קאָנפליקט, וואָס האָט געהערשט אין רוסלאַנד זינט די זעכציקער יאָרן פון דעם פּאָריקן יאָרהונדערט, — דעם קאָנפליקט צווישן די „פּאָטערס“ און די „קינדער“.

כמעט יעדער איינער פון אונדז האָט געמוזט דורכמאַכן א פּעריאָד פון אַ מער אָדער ווייניקער העפטיקן צונויפשטויס מיט די פרומע עלטערן, ספּעציעל מיט די פּאַנאַטישע פּאָטערס, — אַ קאַמף פאַר דעם רעכט אויף פּרייע מענטשלעכע וועלטלעכע בילדונג. עס פלעגן ניט זעלמן פּאַרקומען טראַגיקאַמישע פּאַלן, וואו יונגע קינדער פלעגן העלדנהאַפט און מיט מסירת נפש זיך ראַנגלען פאַר דעם גרויסן גליק צו מעגן לערנען אַנטאַנאָווס רוסישע גראַמאַטיק, אָדער טאַלינינס אלגעברא.

אַנסקי איז אין דעם פּרט געווען גליקלעכער איידער א סך אנדערע. ניט דערפאַר, וואָס זיין פּאָטער זאָל האָבן געווען א ליבעראַלערער מענטש, וואָס האָט אים לכתחילה פאַרשפּאַרט דעם קאַמף: דער אַלטער ראַפּאָפּאַרט איז אין דעם פּרט געווען א ייד פון א נאַנץ יאָר. ער וואָלט אפּשר ניט גע-

קעמפט אנטקעגן דעם זונס שטרעבן צו וועלטלעכער בילדונג, אָדער וואָלט באַלד נאַכגעגעבן אין דעם קאמף (ווי דאָס האָבן געמוזט טאָן א סך פון די פּאַנאַטישע עלטערן). ער וואָלט אָבער בשום אופן ניט געקליבן קיין נחת פון שלמה זאַנוולס נייסטעס-ריכטונג, פון זיינע לעבנס-צילן, פון זיין אויפֿ-פירן זיך און זיין טעטיקייט. אָט אויף דעם פעלד וואָלטן געמוזט פּאַרקומען ערנסטע צונויפּשטיסן צווישן פּאָטער און זון, און זיי וואָלטן זיך מסתמא אָפּגעשפּילט ניט גאָר פּרידלעך, ווייל דער אלטער ראַפּאַפּאָרט, א כהן און א יחסן, איז דערצו אין די יינגערע יאָרן נאָך געווען א היפשער דעספּאָט און א „סאַמאָדור“ (א ווילד-וויליקער מענטש).

אַנסקיס גליק איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס זיין פּאָטער האָט ניט געוואוינט אין דער היים, און וואָס מיט דער מוטער האָט ער, דער בן-יחיד, געקאָנט טאָן אלץ, וואָס ער האָט געוואָלט: איז ער געוואקסן „אויפן וואַלד“, פריי און ניט געבראַכן אין קיין פּרט, ביז ער איז אויסגעוואקסן א גרויסער, אויף וועלכן א פּאָטער קאָן שוין אפילו ניט פּרעטענדירן צו האָבן א וועלכע עס איז שליטה.

אויב אבער אַנסקי איז פּערזענלעך געווען געשווינט פון דעם „פּאָטערס־קינדער“־קאָנפּליקט, איז ער, — איך מײַן דאָ דעם קאָנפּליקט, — אָבער גוט געזעסן אים אין די ביינער סאַי מחמת די איינדרוקן פון זיין סביבה, סאַי מחמת די דערינערונגען וועגן זיין פּאָטערס פּאַנאַטיזם און דעספּאָטיזם, וואָס זיינען נאָך פּאַרבליבן אין זיין זכרון פון דער גאָר פּריער קינדהייט. דאָס זעען־זיך אין מאַסקווע האָט דעריבער פּאַרט געמוזט זיין — ווייניקסטנס על־פי טעאָריע — א צונויפּטרעפן זיך פון צוויי פּיינטלעכע לאַגערן.

וואָס עס האָט אים געשטופּט צו פּאַרן צו זיין פּאָטער, ווייס איך ניט. קינדער־ליבע ? בענקשאפט נאָך א טאַטן און נאָך א אייגענער נשמה, צו וועלכער מען זאָל זיך קאָנען צוטויליען ? דאָס גלויבט זיך מיר ניט. דאָס הייסט; אזא בענקשאפט נאָך אן אייגענער נאָענטער הארץ האָט אין זיין פּאַראיינזאַמטן לעבן — אין דער צייט פון די וואַנדער־יאָרן — גאַנץ געוויס געלעבט אין אַנסקיס ברוסט. אָבער עס איז שווער אָנצונעמען, אז אָט די נאָענטע ווארעמע הארץ זאָל ער האָבן געזוכט ביי זיין נאָענטסטן „בלוט“. די קאָנפּליקטן צווישן עלטערן און קינדער האָבן אין אונזערע קרייזן געפירט דערצו, אז די געפילן פון בלוט־קרובּהשאַפט, וואָס שפּילן ביי אונדז זער פּאַלק אזא אומגעהויערע ראָליע, האָבן כמעט אין גאַנצן פּאַרלאָרן זייער מאַכט איבער די הערצער. אונדזערע „קרובים“ זיינען געווען די, וואָס זיינען געשטאַנען נאָענט צו אונדז אין זייער גייסט און אין זייערע לעבנס-אידעאלן.

אונדזערע ברידער און שוועסטער זיינען ניט נאָר אין געדאַנק, נאָר אויך אין דעם טיפּסטן געפיל, געווען די, מיט וועמען מיר האָבן אינאיינעם געקעמפט, אינאיינעם געליטן, אינאיינעם געריסן זיך צו א ליכטיקן לעבן, אינאיינעם געטיילט זיך מיט פרייד און לייד. אָט די קרובהשע געפילן האָבן פארנומען דעם אויבן־אָן אין דער נשמה, אויב ניט אויסגעפילט זי אין גאנצן, און עס איז קוים געבליבן דאָרטן א פלאַץ פאר די צופעליקע קרובים פון פיזישער געבורט.

עס קאָן זיין, אז אַנסקין האָט זיך פארוואָלט זען־זיך מיטן פאָטער, כדי אָפצוועגענען זיך מיט אים, און כדי אונטערצופירן די לעצטע שורה צו זיינע יונגל־אָרן, וואָס זיינען דאָך פאָרט ווי עס איז געווען פאָרכונדן מיט דער יידישער סביבה און מיט זיין יידישער היים.

גאנצן זיכער אָבער האָט ער ניט געטראכט צו לעבן אינאיינעם מיט דעם פאָטער אָדער צו פאָרלאַנגען פון אים וועלכע עס איז הייליך און שטיצע אין זיין לעבנס־וועג.

מיט וואָס דער אלטער ראפּאָפּאָרט האָט זיך באשעפטיקט און פון וואָס ער האָט דעמאָלט געלעבט, האָט אַנסקי געקאָנט האָבן נאָר זייער א בלאַסע אַנונג, ווייל דורכשרייבן זיך פלעגן פאָטער און זון ניט. אמאָל איז זיין פאָטער געווען — אויב איך מאַך ניט קיין טעות — דעם מאַסקווער פּאָליאַ־קאָוס א משולח, „געזעסן“ אין איינע פון יענעם אימעניעס ערנעץ־וואו אין דרום־רוסלאַנד און האָט דאָרטן געלעבט ניט קיין שלעכטן טאָג. וואָס ער האָט געטאָן אין מאַסקווע, איז אַנסקין געווען אומבאַקאַנט.

אויב אָבער שלמה־זאָנוול איז געווען ווייניק פאָראינטערעסירט אין זיין טאַטנס עקאָנאָמישע פארהעלטענישן, האָט אָבער דער פאָטער געמאָנט אָננע־מען, אז זיין זון פאָרט צו אים צוליב זיי, און אז ער — דער זון — מוז געוויס האָבן א וועלכן עס איז אויסקוק אויף שטיצע און הייליך.

זיין לאַגע אין מאַסקווע איז אָבער דעמאָלט געווען נאָר ניט קיין פויגלדיקע. די שטעל זיינע ביי פּאָליאַקאָוון האָט ער שוין לאַנג פאָרלאָרן, און אין מאַסקווע האָט ער זיך „אָרומגעדרייט“, גענישטערט די לופט, גע־פילפולט פּראָיעקטן און מעקלערייען, פון וועלכע יעדער פרימאָרגן פלעגט מאַכן א „נעכטיקן טאָג“.

פון וואָס ער האָט געלעבט ווייס איין גאָט. אָבער אפילו קיין קווארטיר, קיין אייגענע, האָט ער דעמאָלט ניט געהאַט. די נייע עקאָנאָמישע אומ־שטענדן האָבן אויך אין גאנצן איבערגעביטן זיין כאַראַקטער. עס איז פאָר־שוואַנדן דער שטאָלצער „טשאַשניסער“ יחסן מיט זיין דעספּאָטיזם און ווילד־ווילן. אַנשטאָט דעם איז אויסגעוואקסן, — ווי איך האָב דאָס כאַראַק־

טעריזירט אין דעם פאָדריקן קאָפיטל, — אַ געמיש פון „טביה דער מילכיסקער“, מיט זיינע ניין מאָס וויציקע ווערטלעך, און „מנחם מענדל פון יעהופעץ“, מיט זיינע טויזנטער ניט־געשטויגענע פראַיעקטן ... א פריילעכער קבצן, וואָס האָט אָבער מער געלאַכט מיט „קרעמעניעס“ ...

דאָס אַלץ האָט אַנסקי אויסגעפונען, ווען ער איז געקומען קיין מאַסקווע. שוין אין דעם ערשטן געשפרעך זיינעם מיט דעם זון, האָט דער פאָטער אויף זיין אופן באַקאַנט געמאַכט אים מיט דער לאַגע.

איך וועל פרוּאוון איבערגעבן דעם געשפרעך אַזוי ווי אַנסקי האָט דאָס מיר אַמאָל דערציילט.

— דערווילע איז ניט גוט, מיין זון! אָבער וואָרט, איך האַלט ביי חתונה־האַבן מיט זייער אַ רייכער אַלמנה, און דעמאָלט וועלן מיר ביידע פאַרגעסן אונדזערע צרות. וועסט קאָנען זיצן און שרייבן גאַנצע טעג, וויפיל דיין האַרץ געלויבט.

— חתונה האָבן? — פּרעגט פאַרוואַנדערט דער זון.

— יא, חתונה האָבן. אַ גלענצענדיקער שידוך. זי איז נאָך ניט קיין אַלטע, אין די מיטעלע יאָרן, אַ שיינע און אַ קלוגע, און אָנגעשטאַפט מיט געלט. נאָר איין קליינעם חיסרון האָט זי: איין טאָג אין יאָר כאַפט איר אָן, און זי ווערט — ניט פאַר קיין יידן געדאַכט — משוגע. אָבער נאָר אויף אַ געפערלעכן אופן ...

— נו, — מאַכט דער זון: — איין טאָג...

— יא. איך רעכן אויך, ס'איז ניט קיין ביז. איז — וואָרט איך איצט טער, ביז עס וועט קומען אויף איר דער משוגענער טאָג, איך זאָל איר פאַרשלאָגן דעם שידוך. ווייל, פאַרשטויסט דאָך אַליין: אַ קלאָרע וועט זי מיך דאָך ניט וועלן...

ביידע האָבן זיך פאַנאָנדערגעלאַכט, און דער געלעכטער האָט צעבראַכן דאָס איין, וואָס האָט געהערשט ביי דער ערשטער באַגעגענונג. דערנאָך האָט דער פאָטער אים דערציילט, אַז — אָן שפּאַס — ער האָט די בעסטע האַפּע־נונגען אויף דער נאָר נאָענטסטער צוקונפט. די בעסטע זאָך פאַר שלמה־זאַנוולען איז צו בלייבן מיט אים דאָ אין מאַסקווע, וואו ער וועט קאָנען מיט זיין רוסישער פען היפש אים אַרויסהעלפן פון ביי־דנס טובה וועגן. און ליתר טעם האָט ער אים פאַרגעשלאָגן, דורכצוגיין זיך מיט אים צו זיינע באַקאַנטע רוסישע קופּצעס, וועט ער אַליין זען, אַז דער פאָטער גייט אויף אַ האַפּענונגס־רייכן דרך.

אַנסקי האָט גלייך פאַרשטאַנען, אַז דער ווייז מיט דעם שידוך איז אַזוי צו זאָגן אַן אומבאַוואוסטזיניקער סימבאָל פאַר אַלע פראַיעקטן און

האָפּענונגען, מיט וועלכע זיין פּאָטער באַשעפּטיקט זיך אין מאַסקווע. ער האָט געפילט, אז ס'איז אויף דעם אַלטן אַ גרויסער, ביטערער רחמנות, און אז דער זון וואָלט אים געוויס אַרויסגעהאַלפּן, ווען ער וואָלט געקאָנט בלייבן מיט אים און גיין אין זיינע דרכים.

דאָס איז אָבער פאַר אַנסקין געווען אַן אוממעגלעכקייט, און ער האָט אים גלייך דערקלערט, אז זייערע וועגן זיינען צעשיידט, און בלייבן מיט אים קאָן ער בשום אופן ניט. אַרומגיין אָבער מיט אים צו די „קופּצעס“ האָט ער, אויפן שטאַרקן בעטן-זיך פון דעם פּאָטער, מסכים געווען.

אַ גאַנצן טאָג איז ער אַרומגעגאַנגען מיט אים איבער פאַרשיידענע „קופּצעס“ פאַר וועלכע דער פּאָטער האָט זיך גערימט מיט זיין זון, דעם „רוסישן פּיסאַטעל“, און ערשט דעמאָלט האָט אַנסקי אין פּוֹלער מאַס דער-שפּירט, צו וואָס פאַר אַ ירידה זיין פּאָטער איז געקומען, — ניט נאָר עקאָ-נאָמיש, נאָר אויך אין דעם פרט פון מענטשלעכער חשיבות און שטאַלץ.

אין אָונט זיינען זיי אַריין אין אַ שענק, געשטילט דעם הונגער און אַוועקגעזעצט זיך ביי אַ פּלעשל בראָנפן רעדן איינער צו דעם אַנדערן פון האַרץ צו האַרץ, ווי מענטש צו מענטש, אויסרעדן זייערע געמיטער וועגן דער ביטערער דאָליע פון דעם אַרימאָן אין אונדזער לעבן...

ערשט שפּעט אין דער נאַכט האָבן זיי ניט אָן מי זיך אויפּגעהויבן פון זייערע ערטער, און האָבן, שטאַרק באַפּריינדעטע אָבער מיט גאַנץ שוואַכע פּיס, זיך געלאָזט, שאַקלענדיק, גיין צום אַרויסגאַנג און זוכן ערגעץ-וואו אַ נאַכט-געלעגער.

דער זון האָט אַרומגענומען דעם פּאָטער און טרייסטנדיק אים, האָט ער צערטלעך געזאָגט:

— קום טאַטע! מאַסקווע איז גרויס...

אזוי האָט זיך גענדיקט דער „גייסטיקער קאָנפּליקט“ צווישן „פּאָטערס און קינדער“ אין אַ סאָלידאַרישער אויס-אייניקונג, אַ דאַנק ריין עקאָנאָמישע אומשטענדן...

און איר זאָגט נאָך, אז קאַרל מאַרקס איז מגזם!...

אין אַט־דעם פּעריאָד פֿון אַנסקיס לעבן זיינען מיר שוין ניט געווען אינאיינעם. דורכשרייבן זיך וועגן אונדזערע פֿלענער פֿון סאָציאַליסטישער טעטיקייט האָבן מיר ניט געקאָנט, און שפּעטער איז מיר אויך ניט אויסגע- קומען צו רעדן מיט אים וועגן זיין וועלט־באַנעם אין יענער צייט, און ווי אַזוי ביי אים האָט זיך אויסגעקריסטאַליזירט זיין סאָציאַל־פּאָליטישער „אַני- מאַמין“.

איך ווייס נאָר, אַז אים האָט געצויגן צו דער ריכטונג פֿונם „טשאַרני פּערעדעל“ און אַז די אַרבעט אין דאָרף צווישן די פּויערים, — פּאַרשטייט זיך, אין די אינטערעסן פֿון דער סאָציאַליסטישער פּראָפּאַגאַנדע, — איז געווען אַ הויפּט־ציל, וואָס איז תּמיד געשטאַנען פּאַר זיין נויטיק אויג. און אויך דאָס ווייס איך, אַז ער האָט אין יענער צייט ניט געקאָנט געפּינען קיין גלויבנס־חברים אין דער רעוואָלוציאָנערער וועלט, מחמת דעם פּשוטן טעם, ווייל פֿון דעם „טשאַרני פּערעדעל“ איז שוין דאָרטן קיין זכר ניט געבליבן: באַלד נאָך דעם, ווי פּליעכאַנאָוו, אַקסעלעראָד און זאַסוליש זיי- גען אַוועק קיין אויסלאַנד, איז די אָרגאַניזאַציע פֿון דעם „טשאַרני פּערע- דעל“ אינגאַנצן פּאַנאַדערנעפּאַלן...

דורך דעם, רעכנן איך, דערקלערט עס זיך, פּאַרוואָס אַנסקי איז אין רוסלאַנד ניט צוגעשטאַנען צו קיין רעוואָלוציאָנערער אָרגאַניזאַציע און פּאַר- וואָס די גרויסע שטעט האָבן ניט געהאַט קיין שום אָנציאָונגס־קראַפט פּאַר אים.

ער האָט פּאַרלאָזן מאַסקווע און איז אַוועק קיין דרום־צו, צוערשט קיין טולע.

איך ווייס ניט, צי ער האָט געהאַט וועלכע עס איז באַשטימטע פּלענער מיט זיין פּאַרן אַהין. אַט־די גאַנצע צייט פֿון זיינע וואַנדער־יאָרן מאַכן אויף מיר דעם איינדרוק, אַקוראַט ווי אַנסקי וואָלט זיך איבערגעבן אין דער מאַכט פֿון די לעבנס־וואַלן, וואָס האָבן אים געטראָגן פֿון איין אָרט צו אַן אַנדערן. עס קאָן זיין, ער האָט געהאַפּט, אַז זיי וועלן אים ווען עס איז צושלאָגן צו אַ געווינטשטן ברעג.

אין טולע איז ער געפּאַרן מסתּמא נאָר דערפּאַר, ווייל דאָרטן האָבן געוואוינט זיינע קרובים (אַ פעטער קאַהאַן) און נאָך מער דערפּאַר, ווייל דאָרטן האָט געלעבט מיינע אַ גוטע פּריינדין, יעליזאַוועטאַ שטיקין, מיט וועלכער ער איז באַקאַנט געוואָרן פֿון מיינע דערציילונגען און דורך בריוו. דאָרטן האָט ער זיך אויך צונויפּגעטראָפּן מיט מיינעם און שטיקיןס

א גוטן באקאנטן, מ—ן. אַטדער מ—ן האָט אים פאַרגעשלאָגן אַ לערער-
שטעל פאַר רוסיש און וועלטלעכע ענינים אין דער פּאַמיליע פּון זיינע
עלטערן, וואָס האָבן געוואוינט אין אַ דאָרף ניט ווייט פּון יעפרעמאָוו, טולער
גובערניע. עס קאָן זיין, אַז גראַד דער פּאַקט, וואָס די שטעל איז געווען „איי
אַ דאָרף“ האָט צוגעגעבן אַ באַזונדערן חן דעם געמאַכטן אָנבאַט, און אַנסקי
האָט אים אָנגענומען.

אין דעם דאָרף ביי יעפרעמאָוו איז אים אָבער ניט באַשערט געווען צו
פאַרבלייבן לאַנג. אַ טראַגעדיע אין דעם פּאַמיליען-לעבן פּון די מ—ן האָט
געמאַכט אַ סוף צו זיין לערעריי אין יענעם אָרט.

די פּאַמיליע איז באַשטאַנען פּון די עלטערן, אַ פּאָר קלענערע קינדער,
מיט וועלכע אַנסקי האָט געדאַרפט „קנעלן“, און אַ דערוואַקסענע טאָכטער.
אין דער טאָכטער האָט זיך ביז צו משוגעת פאַרליבט אַ יונגער שייגעץ פּון
דאָרף. ווי אַנסקי האָט שפּעטער פאַרויכערט, — האָט דער ליידנשאַפט-
לעכער, נישטשיינער, נאָר אָפּגרונטטיף ליבנדיקער יונגעראַמן כמעט ווי היפּ-
נאַטיש אוועקגערויבט דאָס האַרץ פּון דער פּרומער יידישער טאָכטער. זי
האָט זיך געטויפט און האָט חתונה געהאַט מיט איר געליבטן.

מערקווירדיק, די פּערזענלעכע באַציאונגען צו דער געשמדטער טאָכטער
זיינען ניט איבערגעריסן געוואָרן אין דער פּאַמיליע. צי ווייל די עלטערן
האָבן זי צו שמאַרק געליבט, צי ווייל דער פּאַטער איז נאָך דעמאָלט געווען
מער אָדער ווייניקער ליבעראַל געשטימט, אָבער פּון הויז איז זי ניט פאַר-
שטויסן געוואָרן: זי פלעגט אָפט קומען זען זיך מיט די איריקע.

אין דערניצען איז אָבער געלעגן די הויפט-אורזאך פּון דער טראַגעדיע.
ניט קונדניק דערויף, וואָס די טאָכטער האָט ניט געהאַט קיין ערנסטע, רעלי-
גיעזידישע דערציאונג, האָט אין איר נשמה געלעבט אַ הייסע איבערגעגעבנ-
קייט צו דעם יידישן גלויבן. על-כל-פנים האָט דער שמד ניט נאָר ניט אָפּגע-
קילט איר „פינטלע ייד“, נאָר דוקא פּאַנאָדערערגעברענט אים אין אַ שמערצ-
לעכער ליבע.

ביי דעם פּאַטער אין הויז איז געשטאַנען אַן ארון קודש מיט אַ ספר-
תורה. פלעגט די געשמדטע טאָכטער פּלוצלונג קומען אַמאָל ביינאַכט, צו-
פּאַלן צום פּרוכת, שלאָגן זיך מיטן קאַפּ אָן דעם ארון קודש און פאַרגיין
אין אַ היסטערישן געוויין. איר יונגער מאַן, וואָס פלעגט נאָכלויפן נאָך איר,
פלעגט זיך דעמאָלט ניט דערוועגן צוצוגיין צו איר און פלעגט שטיין מיט
אַן אַראָפּגעלאָזענעם קאַפּ, ווי אַ פאַרמשפּטער.

מען קען זיך לייכט פאַרשטעלן די יסורים, וואָס אַלע אַנטיילנעמער אין
דער טראַגעדיע פלעגן אין אַזעלכע צייטן דורכלעבן. און קיין אויסוועג איז

ניט געווען. וואָלט דאָס פּאַסירט אין אַ פּרייער מדינה, וואו עס איז ניטאָ קיין רעליגיעזער צוואַנג, וואו די יידישע רעליגיע איז גלייכבאַרעכטיקט און וואו בירגערלעכע הייראַטן זיינען דערלויבט, וואָלט דאָ, נאָך מיין מיינונג נאָך, ניט געווען קיין ברעקל גרונט פאַר וועלכע עס איז טראַגישע ליידן. געמישטע חתונות זיינען יענע אויסנאַמען, וואָס קומען פאַר ביי אַלע פעלקער און קומען פאַר אָן אַ ברעקל אינעווייניקסטן קאָנפּליקט. פאַרוואָס זאָלן זיי, ווי אויסנאַמען, ניט פאַרקומען צווישן יידן און ניט־יידן? און פאַרוואָס זאָלן זיי זיך ניט אָפּשפּילן אַקוראַט אזוי וואָכעדיק־טוב־דיק ווי אַלע חתונות ביי אַלע נאָרמאַלע מענטשן און פעלקער?

איז דאָס אָבער געווען רוסלאַנד מיט אירע פאַרפּאָלגונגען פון דעם יידישן גלויבן און מיט דעם שמד־צוואַנג, אויב עס האַנדלט זיך וועגן אַ געמישטן זיווג. און דאָס האָט גראָד געדאַרפט טרעפּן אַ צאַרט־פּילנדיקער נשמה, וואָס האָט זיך געוואָרגן און געשלידערט אין דעם אַרויפגעצוואונג־גענעם פרעמדן גלויבן, און האָט זיך געשלאָגן מיט דעם קאַפּ אָן דעם שוועל פון דער פאַרלאָזענער אמונה, אָן אַ ברעקל האַפּנונג זי זאָל קאָנען ווען ווידער אַריינטרעטן אין דעם פאַר איר הייליקן טעמפל.

די אומענדלעכע גייסטיקע יסורים פון אַלע באַטייליקטע האָבן געמוזט פירן צו אַ וועלכן עס איז קאַטאַקליזם. עס איז מיר פאַרשוואונדן פון זכרון, אין וואָס ער איז באַשטאַנען. אָבער ער איז אויסגעבראַכן און באַלד נאָך דעם האָט פּאַסירט אַטרוואָס:

אַן אינדערפרי. אַנסקי זיצט מיט זיינע תלמידים און לערנט מיט זיי די רוסישע ענינים. דער פּאָטער שטייט אין שטוב אַ פאַרגליווערטער. פּלוצ־לינג לויפט ער צו ווי אַ באַזעסענער צום טיש, כאַפט די רוסישע ביכלעך, הויבט זיי אָן רייסן, שלידערן אויף דער ערד און טרעטן מיט די פיס, און נעמט שרייען מיט באַנומענע קולות:

— גענוג גויאיש! גענוג גויאיש! איך דאַרף שוין ניט מער! ... איך דאַרף ניט! ...!

אַנסקי האָט תיכף פאַרלאָזן די שטעל.

מיט יאָרן שפּעטער, ווען ער האָט מיר דערציילט דעם עפּיזאָד, — פון וועלכן איך האָב איבערגעגעבן נאָר די וויכטיקסטע שטריכן, — האָב איך געשפּירט, ווי טיף ער האָט דעמאָלט דורכגעלעבט און דורכגעליטן די טראַגעדיע אין דער פּאַמיליע —]. ווי איצטער זע איך פאַר מיר זיין בלייך געזיכט מיט די גרויס־געוואָרענע אויגן, פון וועלכע עס האָט געקוקט דער אימהדיקער אָפּגורנט פון די פון אים דורכגעלעבטע און געשילדערטע ליידן. איך טראַכט איצטער: פאַרוואָס האָט אַנסקיני ניט געצויגן צו באַאַר־

בעטן דעם עפיזאד קינסטלעריש? און ביי מיר קומט אויס, אז דאס וואָלט פאַר אים אין יענער צייט געווען אַ פּסיכאָלאָגישע אומגעלעכקייט. ניט נאָר דערפאַר, וואָס ער איז געווען צו ענג ציוניפּגעוואַקסן מיט דער פּאַסי-רונג. אַן אַנדער טעם, אַ וויכטיקערער, איז דאָ געשטאַנען אין וועג. אָט-דער צונויפּשטויס צווישן דער יידישער וועלט און דער גוויאישער האָט געלעבט, ווי אַ פאַראיינצלטע אין זיך אָפּגעשלאָסענע מעשה אין זיין נשמה, אָן אַ ברעקל שייכות צו אַלע אַנדערע איבערלעבונגען אין איר.

אַנסקי איז דעמאָלט געווען ווייט פון דעם יידישן לעבן און פון יענע פאַרפּלאַנטערטע פּראָבלעמען, וואָס זיינען פאַרבונדן מיט אים. אַלץ, וואָס האָט געהאַט אַ שייכות צו יידן און יידישקייט, איז כמעט ווי איבער גוואַלד פאַרטריבן געוואָרן פון קלאָרן אויבער-באוואוסטזיין. אין דעם אונטער-באַ-וואוסטזיין אָבער האָט, — ווי דאָס האָט זיך שפּעטער אַרויסגעוויזן, — גע-לעבט די גאַנצע יידישקייט אַנסקיס, אַ צוגעדעקטע, צוגעדריקטע מיט דער פּויערשער „סערמיאַגע“.

אויפגעמען דעם טראַגישן עפיזאד אין דער פאַמיליע מ—ן וואָלט פאַר אים געהייסן זיך פאַרטויפן אין די באַצויאונגען צווישן „ייד“ און „ניט-ייד“. דאָס וואָלט געהייסן אויפהויבן די „סערמיאַגע“ און אַרויסלאָזן אויף דער ליכטיקער שייך די גאַנצע יידישע וועלט, וועלכע ער האָט פּסיכיש אונטער-דריקט אין זיך. און אָט פאַר דעם האָט ער אפּשר אינסטינקטיוו מורא גע-האַט: מורא געהאַט פאַר די אינטערעסן פון דער אַזוי ליב און אַזוי הייליק געוואָרענער „סערמיאַגע“.

אַנסקי איז אין יענער צייט געווען פּרינציפּיעל פּינטלעך צו יעדן נאַ-ציאָנאַליידישן אינטערעס. דערויף האָב איך אַ סך באַווייזן, — דער עיקר זיין שטעלונג צו יענער איבערקערעניש, וואָס איך האָב דורכגעלעבט אין מינע אָנשוואונגען, צו מיין וואַך-געוואָרענעם יידישן נאַציאָנאַליזם.

ער האָט דאָס בשום אופן ניט געקאַנט פאַרשטיין. דעם נאַציאָנאַליזם בכלל האָט ער באַטראַכט פאַר אַ דורכאויס שעדלעכער רעאַקציאָנערער גייסט-ריכטונג. און אין מיין נאַציאָנאַליזם האָט ער דעמאָלט ניט געקאַנט זען קיין אַנדער זאַך, ווי נאָר אַ פּראָדוקט פון שוואַכקייט, קליינקייט און איבערגעשראַקנקייט פאַר פּאַנראַמען און אַנטיסעמיטיזם, וועמעס טעג אויף דער וועלט זיינען סיידן געווען געציילטע.

אָנסקי, דער רוסישער „נאַרָדניק“

אין דעם רוסישן „פּאָלקסטימלערטום“ פון דעם סוף אַכציקער יאָרן האָבן געהערשט צוויי פאַרשיידענע בליקן אויף דעם מהות און דעם פּראָגרע-סיוון ווערט פון דער רוסישער פּויערימשאַפּט.

דאָס איז, ערשטנס, געווען זלאַטאָוו־ראַטסקי'ס בליק, אַז די פּויערשע וועלט איז אַ בוקעט פון אַלערליי מעלות: אַז זי האָט אין זיך גופא אַלע קרעפטן, וואָס זיינען נויטיק פאַר דעם מענטשלעכן פּראָגרעס, און אַז די אינטעליגענציע קאָן איר העלפּן נאָר דורכדעם, וואָס זי וועט אַראָפּשפּרינגען פון דעם פּאָלקס קאַרק, אויף וועלכן זי זיצט, און וועט אָנהויבן דינען דעם פּאָלק, ווי אַ משולח אין דעם דינסט פון זיין באַלעבאָם, וואָס דאַרף נאָר אויספירן באַפעלן און פּלענער. צווייטנס, איז דאָס געווען דער סקעפטיש-קריטישער בליק אוטפּענסקיס, וואָס האָט געוואָרפּן אַ חשד אויף דער זעלבסטשטענדיקייט און דער אַריגינאַליטעט פון דעם פּאָלקס מעלות. נאָך זיין מיינונג נאָך, זיינען זיי געווען אפשר מער אַ פּראָדוקט פון די הערשנ-דיקע עקאָנאָמישע אומשטענדן און די סאָציאַלע לעבנס-פּאַרמען אין דעם רוסישן דאָרף, איידער פון די אינעווייניקסטע מאָראַלישע אייגנשאַפטן פון דעם פּויער. ניט די שיינקייט און מאָראַלישע געזונטקייט פון דעם פּויערשן כאַראַקטער האָבן אַרויסגעבראַכט די שיינע און מאָראַליש-געזונטע זייטן פון זיין סאָציאַלן לעבן, נאָר אפר גאָר פאַרקערט: די סאָציאַליסטישע עלע-מענטן אין דער דאָרפישער קהילה („אַבשטיניאַ“) ברענגען פון זיך אַליין אַרויס שיינע און מאָראַליש-געזונטע שטריכן אין דעם פּויערס האַנדלונגען און אין זיין כאַראַקטער. אַזוי אָבער ווי יענע סאָציאַליסטישע עלעמענטן ווירדן אומבאַוואוסטזיניק און סטיכיש, זיינען זיי ניט קיין גענוגיקע שמירה אַנטקעגן די געאָיאַסטישע עלעמענטן, וואָס ווערן אויך געבוירן פון דער זעלביקער דאָרפישער קהילה, און וואָס ווערן דאָרטן פאַרשטאַרקט דורך דעם איינפלוס פון דער מאָדערנער ווירטשאַפּטלעכער אַנטוויקלונג.

פון אזא גרונט־בליק אוםפענסקיס איז געווען ניט שווער צו דרינגען, אז פארלאָזן זיך, די פויערים זאָלן פון זיך אַליין אַרויסברענגען העכערע פאַרמען פון קולטורעלן און סאָציאַלן לעבן איז ניטאָ וואָס. דאָס רוסישע דאָרה נויטיקט זיך אין דער הילף פון דער געבילדעטער אינטעליגענציע, אָבער ניט ווי פון אַ גוטן און פאַרשטענדיקן משולח, וואָס דאָרה נאָר גלויבט טריי טאָן דעם ווילן פון זיין באַלעבאָס. דאָס דאָרה נויטיקט זיך אין אויפ־קלערונג, אין אינציאַטיווע און פירערשאַפט, אין פּאָליטישע און סאָציאַלע רעפּאָרמען, וואָס זאָלן אַוועקשטעלן איר לעבן אין גאַנץ אַנדערע באַדינגונגען.

אַ דריטן גרונט־בליק אויף דעם ענין פון פּאָלק און אינטעליגענציע וואָרט אין יענער צייט אַרויסגעבראַכט געאָרג פּלעכאַנאָוו, דער געוועזענער פירער פון דעם „פּאָלקסטימלערישן“, „טשאַרני פּערעדעל“. פּלעכאַנאָוו איז שוין צו יענער צייט געווען אַ פּאָליטישער עמיגראַנט אין אויסלאַנד און האָט דאָרטן אויסגעאַרבעט די טעאָרעטישע יסודות פאַר דער צוקונפטיקער רוסישער סאָציאַל־דעמאָקראַטיע.

שטיצנדיק זיך אויף דער געשיכט־פּילאָסאָפיע פון קאַרל מאַרקס, אויף אוםפּענסקיס באַלייכטונגען פון דעם רוסישן דאָרה־לעבן און אויף די סאַט־טיטישע אונטערזוכונגען פון יענער צייט, האָט ער, מיט דער גאַנצער שאַרפ־קייט און איינזייטיקייט פון אַ רעוואָלוציאָנערן פּאָלעמיסט געזוכט צו מאַכן אַ תּל פון אַלע האַפּענונגען, וועלכע די רעוואָלוציאָנערע אינטעליגענציע האָט נאָך געלייגט אויף דעם רוסישן דאָרה.

לויט זיין מיינונג, קאָן גאָר קיין שום ספק ניט זיין, אז אַלע מעלות און חסרונות פון דעם רוסישן דאָרפ־לעבן און פון דעם פּויערשן כאַראַקטער שטאַמען נאָר פון אירן קוואַל: פון די סאָציאַל־עקאָנאָמישע באַדינגונגען, אין וועלכע עס לעבט די רוסישע „אָבשטיינאַ“. אָבער יענע סאָציאַל־עקאָנאָ־מישע באַדינגונגען זיינען פאַרמשפּט געוואָרן צום טויט, אַ דאַנק דער קאַ־פיטאַליסטישער אַנטוויקלונג, וואָס האָט געמוזט אַריינכאַפּן און האָט אויך אַריינגעכאַפט דאָס דאָרה אין איר נעץ. די „אָבשטיינאַ“ פאַלט פאַנאַנדער, ווייל זי ברענגט אַרויס פון זיך פאַרשיידענע קלאַסן מיט פאַרשיידענע אינ־טערעסן. דער פּויער, וואָס בלייבט ביי דער ערד, ווערט פאַרוואַנדלט אין אַן איינפאַכן קליינבירגער, אַן אייגנטומס־פאַנאַטיקער, אָן אַ וועלכן עס איז פּראַגראַעסיוון סאָציאַלן הוש. נאָר יענע עלעמענטן פון דעם פּויערטום, וואָס ווערן עקאָנאָמיש אַרויסגעשטופּט פון דעם דאָרה און ווערן פּראָלעטאַריער אין דער אינדוסטריע, וועלן על פי היסטאָרישער נויטווענדיקייט אַרויס־ברענגען פון זיך אַליין די רעוואָלוציאָנערע סאָציאַליסטישע אידעאַלן און

באוועגונגען, ווי דאָס איז געשען מיט יעדן פּראָלעטאַריאַט אומעטום אויף דער גאַנצער וועלט.

די רעוואָלוציאָנערע אינטעליגענציע קאָן דאָ גאָרנישט ניט איבערבייטן אין דעם פּראָצעס. זי דאַרף אים נעמען, ווי אַ וויסנשאַפֿטלעכן פּאַקט און אויסאַרבעטן איר סאָציאַל־רעוואָלוציאָנערן פּראָגראַם אזוי, אַז ער זאָל שטיין אין פּולן הסכּם מיט אַט־דעם סטיכישן אוימפּאַרמיידלעכן פּראָצעס. זי דאַרף ווערן די דינערין און וואָרטפירערין פון דעם אינדוסטריעלן פּראָלעטאַריאַט. אין אַט דעם בליק האָט זיך קלאָר ארויסגעוויזן פּלעכאנאָווס לאַנגאַני־קער בטול, מיט וועלכן ער פּלעגט מבטל זיין די זעלבסטשטענדיקע, שאפּנד־דיקע רעוואָלוציאָנערע ראָליע פון דער אינטעליגענציע. געשיכטלעכע רעוואָלוציעס ווערן געמאַכט פון די מאַסן און נאָר פון זיי. נאָר פריער האָט דאָס ביי פּלעכאנאָוו געהייסן: „פון די דאָרפישע מאַסן“ און איצטער זיינען אנשטאַט דעם ארויסגערוקט געוואָרן: „די מאַסן פון דעם „אינדוסטריעלן פּראָלעטאַריאַט“.

אַנסקי איז געווען זייער גוט באַקאַנט מיט אלע שטרעמונגען פון דעם רוסישן „פּאַלקסטימלערטום“. צי ער איז דעמאָלט שוין אויך באַקאַנט געווען מיט פּלעכאנאָווס באַהאַנדלונג פון דער פּראָגע, קאָן איד מיך איצ־טער ניט דערמאָנען. על כל פּנים, איז ער, אויף דעם סמך פון זיינע אייגענע איבערלעבונגען אין דעם רוסישן דאָרף, דעם אייגענעם שטודיום פון דעם פּאַלקס־שאַפּן און דעם אַנאַליז פון דער פּאַלקסטימלערישער ליטעראַטור, געקומען צו אַן אייגענעם בליק אויף דעם פּראָבלעם.

אַנסקי האָט, נאָך מיין מיינונג נאָך, געהאַט אַ גאַנץ באַדייטענדיקן טעאָרעטישן קאַפּ, אָבער בשום אופן ניט אין דעם זין פון אַן אָבסטראַקטן דענקער, וואָס אַרבעט מיט אַבסטראַקטע באַגריפּן. זיין מאַטעריאַל פאַרן דענקען איז תמיד געווען דער לעבעדיקער מענטש. מיט דער אינטואַיציע פון אַ קינסטלער האָט ער זיך געקאַנט אַריינלעבן אין דעם אַנדערנס נשמה, אין די באַדינגונגען פון זיין לעבן און פאַרשטיין, ווי דער אַנדערער דאַרף, — לויט זיין טבע און לויט די אומשטאַנדן, — דענקען, פּילן און האַנדלען. אַט־דעם פּסיכאָלאָגיש־קינסטלערישן מעטאָד האָט ער אויך אָנגעווענדט אויף דעם שטודיום פון דעם רוסישן הויערטום. זיין אַנאַליז ווערט דערביי נאָך מער ווערטפול דערפאַר, וואָס ער ציט אַריין אין חשבון ניט נאָר די איצטיקע פּסיכאָלאָגיע פון דעם הויער, ניט נאָר די עקאָנאָמישע באַדינגונגען, אין וועלכע ער לעבט, נאָר אויך דאָס ליטעראַרישע שאַפּן פון דעם פּאַלק: זיינע ווערטלעך, לידער, דערציילונגען און לעגענדעס. אַנסקי איז דאָ, אויב ניט דער ערשטער, איז ער, לפחות, איינער פון די ערשטע און ווייניקע,

וואָס נוצן אויס דעם „פּאַלגֶ-גאַר“ (די פּראָדוקטן פון דעם פּאַלֶס-שאַפּן און די וויסנשאַפּטן וועגן זיי) צוליב ריין סאַציאלע און פּאַליטישע אונטערזוך-כּונגען.

אין דער אים אינטערעסירנדיקער גרונט-פּראָגע קומט אַנסקי צום שלום, אז „פּויעריס-פּאַלק“ און „אינטעליגענציע“ שטעלן מיט זיך פּאַר צוויי דורכאויס פּאַרשידענע „סאַציאל-פּסיכאָלאָגישע טיפּן“, ווי ער רופּט דאָס אָן. און ווען ער טראַכט זיך טיפּער אַרײַן אין די כאַראַקטעריסטישע שטריכן פון די ביידע טיפּן, געפינט ער אויס, אז די פּויערימשאַפּט געהערט צו א העכערן סאַציאל-פּסיכאָלאָגישן טיפּ, איידער די אינטעליגענציע.

אין וואָס שײַדן זיי זיך פּאַנאַדער ? איינער פון די וויכטיקסטע פּאַר-שיידנקייטן זײַערע באשטייט אין דעם, וואָס דער פּויער איז א קאַלעקטיוו-מענטש, ד. ה., א מענטש מיט א קלאָרן באַוואוסטזײַן, אז ער אליין, נענט-מען פאַר זיך, איז ניט קיין גאַנצער ישׁ. ער איז נאָר א טײל פון א גרעסערן גאַנצן, פון דעם „קהל“ (דעם רוסישן „מיר“). ער קאָן האָבן ביידע אייגענע געדאַנקען וועגן אמת, גוט און שײַנקייט, זײַנע אייגענע געפילן און שטרע-כונגען, אָבער ער באַטראַכט זיי פאַר צײַטווייליקע, צײַטווערטיקע מײנונגען, ביז זיי וועלן ניט דורכגיין דורך דעם לײטערונגס-פּײַער פון דער קהלשער באַטראַכטונג און דעם קהלשן באַשלוס. וואָס קהל באַשליסט, — אָט דאָס איז אמת, אָט דאָס איז גוט, אָט דאָס איז שײַן. כל זמן דער באַשלוס איז נאָך ניט ארויסגעטראָגן, קעמפט דער איינצלענער פאַר זײַנע אינדױוידעלע אַנשוואונגען און פּאַרטידיקט זיי אין דער קהלשער באַראַטונג. אָבער ווי נאָר די באַראַטונג האָט געפירט צו א וועלכער עס איז מאַסקאַנע, וואָס איז אַנגענומען געוואָרן פון דער מאַיאָריטעט, דעמאָלט זעט תּיכּה דער איינצל-נער אײן, אז זײַנע פּרײַערדיקע געדאַנקען זײַנען געווען א טעות, און ער זאָגט זיך פון זיי אָפּ מיטן גאַנצן האַרצן. אמתן קאָנען ארויסגעבראַכט ווערן נאָר פון א קאַלעקטיוו, — גלויבט דער קאַלעקטיוו-מענטש. אינדר-ווידעלע אמתן זײַנען ניט קיין אמתן, נאָר פּאַרלויפיקע אילוזיאָרישע מײנונגען, — אָט דאָס איז, אזוי צו זאָגן, דער פּילאָזאָפּישער יסוד פון אזא סאַציאל-פּסיכאָלאָגישן טיפּ. נאָר אין א געמײנשאַפּטלעכער אויסאַרבעטונג ווערט ארויסגעבראַכט דער אמת פאַר דעם גאַנצן קאַלעקטיוו, ד. ה., אויך פאַר מיר, דעם יחיד, ווייל איך האָב מיך אויך דירעקט באַטייליקט אין זײַן אויסאַרבעטן.

דער אינטעליגענט צוריק, איז א מענטש פון אן אייגענעם אינדױוידעלן דענקען. ס'איז אמת, אז אויך ער וואַרפט זיך אָפּטראַונטער אונטער דעם באַשלוס פון א מאַיאָריטעט. אָבער ער טוט דאָס אויס נײַט און איז ניט

מחויב איבערצוכייטן זיינע אייגענע געדאנקען צוליב דעם באשלוס פון דער מאיאריטעט. ער קאן דאס אויך פסיכאָלאָגיש ניט דורכפירן. אויב די מאיאריטעט באשליסט, אז איין מאָל איינס איז דריי, מוז איך האַנדלען לויט דעם דאָזיקן באשלוס (אויב איך בלויב אין דעם קאָלעקטיוו), אָבער קיינער קאָן ביי מיר ניט אוועקנעמען מיין איבערצייגונג, אז איין מאָל איינס איז איינס. דער קאָלעקטיוו-מענטש קאָן אָבער דורכפירן אזא פסיכאָלאָגישע אָפּעראַציע. פאַר אים עקזיסטירט ניט די פראגע: וויפיל איז איין מאָל איינס פאַר אלע מענטשן, אונטער אלע אומשטענדן? פאַר אים שטייט די פראגע: וויפיל איז איין מאָל איינס פאַר מיין קאָלעקטיוו, פון וועלכן איך בין א מיטטעטיקער, מיטשאפנדיקער טייל? וויפיל איז דאָס אַט איצטער, אונטער די איצטיקע אומשטענדן, וועלכע מיר באַהאַנדלען? אַט די פראגע דאַרף פאַרענטפערט ווערן ניט פון מיר אליין, נאָר פון דעם גאַנצן קאָלעקטיוו. און אויב ער געפינט, אַז איצטער איז דאָס פאַר אים דריי און ניט איינס, איז דאָס דריי. פאַר אלעמען, אויך פאַר מיר.

דעריבער באהויפטעט אַנסקי, אַז דער סאָציאַל-פסיכאָלאָגישער טיפ פון דער פויערימשאַפט האָט זיין אייגענע לאָגיק, וואָס קאָן זיך אָפט פאַנאַט-דערגיין — אין אירע רעזולטאַטן — מיט דער אזוי אָנגערופענער אלגעמיינ-מענטשלעכער לאָגיק. על כל פנים, גייט זי זיך פאַנאַנדער אלע מאָל מיט דער אינטעליגענטישער לאָגיק אין דער פראגע ווער באשאפט דעם אמת: דער יחיד, אָדער דער קאָלעקטיוו?

2.

אויך דעם סמך פון זיין באקאַנטשאפט מיט דעם לעבן און דעם שאַפן פון דער רוסישער פויערימשאַפט איז אַנסקי געקומען צו דעם רעזולטאַט, אַז דער פויער באטראַכט זיין קהל און די גאַנצע פויערישע „וועלט“ (דעם „מיר“) ניט ווי א סכום פון איינצלענע מענטשן, נאָר ווי איין-איינציקע איינהיטלעכע גאַנצקייט, פון וועלכער יעדער איינער איז נאָר א קלייניגקער טייל.

דאָס איז זייער א וויכטיקער און טיפער אונטערשייד. אויב די קהילה, די געזעלשאַפט, איז נאָר אַ מעכאַנישער חיבור פון איינצלענע אינדיווידוען, קאָן יעדער יחיד ארויסברענגען אין זיין געדאַנק אמתן, וואָס קאָנען ניט זיין קיין לאָגישער „מוז“ פאַר אלע אנדערע. לכל הפחות קאָן יעדער איינער האָבן זיין אייגענעם געדאַנק און זיין אייגענעם ווילן. אין אזא געזעלשאַפט קאָנען

די איינצלענע לעבן אין איינעם נאָר דעמאָלט, ווען איין טייל צווינגט ארויף זיין געדאנק און זיין ווילן אויף אן אנדער טייל, אָדער ווען זיי געפינען אויס א וועלכע עס איז פשרה, אויף וועלכער אלע זיינען מסכים, אדער אויך, ווען זיי אלע באשליסן, אז יעדער איינער זאָל זיך גיין אין זיינע אייגענע אינ-דיווידועלע דרכים.

נאנץ אנדערש איז דאָס, ווען מען באַטראַכט די געזעלשאַפט ווי אן אָרגאַנישע איינהייט. דעמאָלט איז דער יחיד ניט קיין זעלבסטשטענדיקער יש, נאָר איז ווי א טייל, אן אָרגאַן פון אן אָרגאַניזם, ווי א פינגער אָדער אן אויג אין אַ לעבעדיקן גוף. דעמאָלט קען דער איינצלענער ניט אַרויסברענגען קיין אמתן, נאָר דער גאַנצער גוף. לויט דער האַרמאָניזירטער טעטיקייט פון אלע זיינע טיילן, איז דער קאָלעקטיוו דער אמתער באַשאַפער פון אלץ, מיט וואָס עס לעבט די נשמה פון דעם יחיד. דעמאָלט קאָן דער יחיד סוף כל סוף ניט האָבן קיין אנדער ווילן און קיין אנדער געדאַנק, ווי נאָר דעם, וואָס איז אויסגעארבעט געוואָרן פון דעם כלל. דעמאָלט קאָן איין טייל ניט פאַר-נוואַלטיקן דעם אנדערן. מען בויט דעמאָלט ניט אויף קיין פשרות, וואָס קאָנען קיינעם ניט באַפרידיקן נאַנץ, און מען איז אויך ניט געצוואונגען צו לאָזן יעדן איינעם גיין „קודי קאטאָרי“ און לאָזן טאָן „איש כישר בעיניו“.

אין דעם פּראָצעס פון דעם געמיינשאַפטלעכן לעבן און אַרבעטן ווערט באַשאַפן א געמיינשאַפטלעכע נשמה, א סיסטעם פון „אמתן“, פון געדאַנ-קען און ווילנס-שטרעבונגען, אין וועלכן יעדער איינער האָט אריינגעטאָן זיין חלק שאַפונגס-קראַפט, און וועלכער נעמט אלעמען ארום מיט איין גלויבן, איין האָפן, איין שטרעבן און איין בליק אויף גאָט, וועלט און מענטש.

אַט דאָס איז — לויט אַנסקי — איינער פון די גרונט-שטריכן, וואָס שייַדט אַפּ דעם פּויערשן „סאָציאַל פּסיכאָלאָגישן טיפּ“ פון דער אינטעל-געניץ. דער אינטעליגענט קאָן ניט באַטראַכטן זיינע איבערצייגונגען, ווי נאָר צייטוויליקע, צייט-ווערטיקע אדער גאָר ניט-ווערטיקע השערות ביז דער גאַנצער קאָלעקטיוו וועט זיי ניט דערהויבן צו דער מדרגה פון א קהלשן אמת. ער האָט זיין לאַגיק און זיין וויסנשאַפט און זיין פּילאָזאָפּיע, און אים מוז אויסדרכטן, אז די רעזולטאַטן פון זיין דענקען קאָנען זיין אמת „אין זיך גופא“, אָן א ברעקל שייכות צו דעם, ווי אנדערע מיטמענטשן וויפּיל זיי זאָלן ניט זיין, דענקען וועגן דיזעלביקע ענינים.

א צווייטער אונטערשייד צווישן דעם אינטעליגענטן טיפּ און דעם פּאָלקס-טיפּ ליגט אין זיין פאַרשידענער שטעלונג צו דער פיזישער אַרבעט,

דער וויכטיקסטער מענטשלעכער באשעפטיקונג אין אַרויסברענגען די אַלע זאַכן און חפצים, וואָס זיינען נויטיק כדי צו דערהאלטן דאָס לעבן פון דעם מענטשן און פון יענע באשעפענישן, וועלכע וואוינען אינאיינעם מיט אים. פאר די אינטעליגענטע קלאַסן איז פיזיש אַרבעטן לאו דוקא. מען קאָן זיין א מענטש — און א נאַנץ וואוילער און פיינער מענטש דערצו — און אן אַנדערער זאָל אויסאַרבעטן די זאַכן, אין וועלכע ער — דעה אינטע-ליגענט — נויטיקט זיך. אַנדערש קוקט דארויף דער פויער. אויב מאַרקס האָט געזאָגט, אז „נאָר דער מענטש אַרבעט“. קאָן מען פאַרמולירן דעם פויערס בליק אזוי: „נאָר דער וואָס אַרבעט איז א מענטש“. אַרבעטן גע-הערט צו די נויטווענדיקסטע אַטריבוטן פון „זיין א מענטש“, ווי ריידן, דענקען, גיין אויף צוויי פיס און קאָנען געברויכן די הענט. דער וואָס אַרבעט ניט פאַלט ארויס פון דעם גדר מענטש.

דער „באַרין“ (דער פרייז) דער „ביעלאָרוטשאַ“ (א ווייס־הענטל) איז א באַזונדער בריאה, א פרעמדער באשאַפ, און בנוגע אים זיינען מותר א סך זאַכן, וואָס קיין מענטש טאָר זיך ניט דערלויבן בנוגע אן אַנדער מענטשן. דעם פרייז'ס רייד ווי קלוג זיי זאָלן ניט זיין, נעמט מען ניט ערנסט. א סך מער הערט זיך צו צו דעם, וואָס דער חזיר וויל זאָגן מיט זיין „כריקען“, אָדער דער פערד מיט זיין „הירושען“, איידער צו דעם וואָס דער פרייז זאָגט, ווען ער ניט עצות אָדער שפינט מאַראַלישע פריי-דיקן פאַרן פאַלקס.

א פרייז מעג מען הנפענען אָן א ברעקל באַליידיקונג פאַר דעם אייגענעם ער-געפיל. א פרייז מעג מען אָפנאַרן. „טעות פרייז מותר“, — אזוי וואָלט מען געקענט פאַרמולירן דעם פויערס דין.

שוין אוספענסקי האָט באַמערקט אָט דעם גרונט־שטריך פון דעם פויערס פסיכאָלאָגיע. אין איינע פון זיינע דערציילונגען שילדערט ער, ווי א פויערל באַרימט זיך אין א פויערישער סביבה, ווי אזוי ער האָט געפירט פאַרן נאָז דעם פרייז, חנפענענדיק אים אָן א שיר און אָן א מאַס. דו ביסט אונדזער פאָטער און מיר זיינען דייע קינדער, האָב איך אים גע-זאָגט, און די צוהערערשאַפט קוועלט אָן פון דעם איינפאַל. „דו ביסט גאָט, האָב איך אים געזאָגט“, דער עולם קייבט פון געלעכטער. „נו, דאָס האָסטו עס שוין איבערן דאָך איבערגעוואָרפן“, באַמערקט איינער אין העכסטן תענוג.

אויסשטודירנדיק דעם סאָציאַל־פסיכאָלאָגישן טיפ פון דעם פויער, איז אַנסקי בשום אופן ניט בלינד פאַר די איינזייטיקייטן און חסרונות, וואָס געפינען זיך אין אים, אָבער פאַרגלייכנדיק אים מיט דעם אינטעליגענטן

טיפ, קומט ער צו דעם שלום, אז ביי אלע זיינע גרויסע מעלות פון אינדי-
ווידועלן וויסן און קריטישן געדאנק, האָט דער אינטעליגענטער טיפ אַ סך
מער הסרונות און אינזויטיקייטן, איידער דער פויערישער, און די בעסטע
זאך פאַר דער אַנטוויקלונג פון דער רוסישער קולטור וואָלט געווען, ווען
די צוויי אַנטקעגנגעזעצטע טיפן וואָלטן זיך געקאָנט צונויפגיין אין אַ
העכערן טיפ, וואָס איז כולל אין זיך אלע זייערע מעלות און פאַרלירט דורך
דעם גופא אלע זייערע הסרונות.

אויף אזאָן אופן קומט אַנסקי צו נאָמי אַנדערע רעזולטאַטן וועגן דעם
פּראָבלעם, „פּאָלק און אינטעליגענץ“ איידער די, וואָס האָבן געהערשט אין
זיין צייט.

ער גייט זיך פאַנאָדער מיט די „נאַראָדניקעס“ פון זלאָטאַראָווסקיס
און וו. וו.ס'ס חדר, אז דאָס פּאָלק האָט אין זיך אַלץ און נויטיקט זיך אין
דער אינטעליגענץ, נאָר ווי אין אַ מחנה פאַרשטענדיקע משרתים. ער איז
אויך ווייט פון דעם בליק, וואָס האָט געהערשט ביי דער „נאַראָדנאַיאַ וואָר
ליאַ“ (צו וועלכער אוםפּענסקי איז געשטאַנען אזוי נאָענט), אז די אינטע-
ליגענץ קאָן באַהאַנדלען דאָס „פּאָלק“ כחומר ביד היצור. און גאָנץ
זיכער וואָלט ער ניט מסכים געווען מיט פלעכאַנאָוו, וואָס דערטרינקט די
גאַנצע פּסיכאָלאָגיע פון דעם פויערשן סאָציאַל-פּסיכאָלאָגישן טיפ אין די
פּראָצעסן פון עקאָנאָמישער אַנטוויקלונג.

כל זמן די אינטעליגענץ וואָס שטייט דרויסן פון דעם פּאָלק, כל זמן
זי וועט ניט אַרבעטן און שאַפן אייניעם מיט אים; כל זמן זי וועט נאָר
קומען צו אים פון דרויסן, ווי אַ פּרידיקער פון נייע אמתן און אידעאַלן,
וועט דאָס פּאָלק זיך נאָר ניט וועלן אַריינהערן אין דער פּלאַנלעריי פון די
„פּריצישע ווייס-הענטלעך“, און ווען אַפילו עס וועט זיך שוין אַריינהערן
און אָנהויבן צו פאַרשטייט דעם אינטעליגענטס. געדאַנקען, וועט דאָס פּאָלק
ניט לייגן קיין פיל געוויכט אויף זיי, ווי עס לייגט בכלל ניט קיין פיל וואָג
אויף אינדיווידועלע מיינונגען, וואָס זיינען פון דעם פּאָלק גופא ניט דער-
הויבן געוואָרן צו דער מדרגה פון קהלשע אמתן.

איך וויל דאָ גלייך באַמערקן, אז די שפּעטערדיקע סאָציאַל-רעוואָלוצ-
ציאָנערע פּראָפּאָגאַנדע און אַגיטאַציע אין דאָרה האָט ניט באַשטעטיקט
אין גאַנצן אַנסקיס טעאָרעטישע הנחות, ווי טיף און אַריגינעל זיי זאָלן ניט
האָבן געווען, און וויפיל אמת עס זאָל אין זיי ניט האָבן געשמעקט. שפּע-
טער האָט אַנסקי אַליין צוגעגעבן די אינזויטיקייט פון זיינע שלוסן און די
גרויסע ענדערונגען, וואָס זיינען פאַרגעקומען אין דער פּסיכאָלאָגיע פון דער
פּויערימשאַפט.

אָבער אין יענער צייט — די צייט פון זיין אַרבעט אין דאָרף — איז ער געווען אינגאנצן דורכגענומען מיט דעם אמת, וואָס האָט זיך פאַר אים אַנטפּלעקט, און ער האָט זיך גענומען ערנסט אויסצואַרבעטען זיין ניי, געוואוינענעם בליק און זיין שליוות צו דער סאָציאַל־דעוואָלוציאָנערער אינטעליגענץ. לויט אַנסקיס פּראָגראַם מוז די אינטעליגענץ בכלל טאָן דאָס, וואָס ער אַליין האָט געטאָן ווי אַ פּרט: אוועקגיין אין דאָרף און זיך צונויפניסן אין לעבן און שאַפן מיט דער פּויערימשאַפט. צונויפניסן זיך ניט צוליב דעם, כדי צו דערטרינקען אין דעם פּויערשן ים דעם אייגענעם אינטעליגענטן יש, נאָר צוליב דעם, כדי צו צונויפוואַקסן מיט דעם פּויער־טום, כדי צונויפניסן איר אייגענעם אינטעליגענטן שטראָם מיט דעם סאָ־ציאַל־פּסיכאָלאָגישן שטראָם פון דער פּויערימשאַפט און אויף אַזאַ אופן אַרויסברענגען דעם העכערן סינטעטישן טיפ, וואָס וועט שוין אַליין איבער־נעמען אויף זיך אַלע פּראָבלעמען פון דער סאָציאַלער רעוואָלוציע אין דעם געזעלשאַפטלעכן פּראָגראַם.

אמת, אים, אַנסקין אַליין, האָט זיך דער פּראָצעס פון פּולער צונויפ־גיסונג מיטן פּאָלק ניט אינגאנצן איינגעגעבן. ער איז אין די אויגן פון דעם פּאָלק פּאַרט געבליבן, אויב ניט קיין ווילד־פּרעמדער, איז אַ משונה'דיקער, אַ וואונדערלעכער. די פּויערים און אַרבעטער האָבן ניט געוואוסט „מיט וואָס מען עסט אים“. אַ לערער — און וואַרפט אַוועק זיין לערעריי, כדי צו ווערן אַ פּשוטער אַרבעטער. אַ ייד — און פּאַרלאָזט זיינע אייגענע און ניט זיך אינגאנצן אַוועק צו פּרעמדע, פּלעגן אים טאַקע די פּויערים רופן אונטער די אויגן ניט אַנדערש ווי „וואָנאַ“ („דאָס יענדז“), „וואָנאַ אידזיעצו“, „וואָנאַ סקאזאַלאַ“ („דאָס יענדז גייט“, „דאָס יענדז האָט געזאָגט“).

אָבער דער פּאַקט פון דעם אייגענעם לעבן האָט ניט געשטערט דעם גלויבן אין דער מעגלעכקייט פון אַ פּולער צונויפגיסונג פון פּאָלק און אינטעליגענץ. מיט דער צייט פאַרשווינדן מחיצות. ספּעציעל זיין אייגע־נעם פּאַל איז נאָך פאַרוויקלטער געוואָרן, מחמת דאָס „יענדז“ איז אַ ייד — ניט אַ נאַציאָנאַלער ייד — וועגן דעם טראַכט אַנסקי ניט, נאָר ווייל אַ רעליגיעזער. אמת, ער היט ניט אָפּ זיין יידישן גלויבן, אָבער ער באַטיי־ליקט זיך אויך ניט אין דעם רעליגיעזן לעבן פון דעם פּאָלק. דאָס שטייט ווי אַ מחיצה, אין זיין אייגענעם פּאַל. ביי דער רוסישער אינטעליגענציע וועט אַזאַ מחיצה ניט זיין.

פארטיק געוואָרן — אין אַלגעמיינע שטריכן — מיט אָט די גרונט־ליניעס פון זיין סאָציאַל־פּאָליטישן וועלט־באַנעם און מיט דער אויפגאַבע פון דער סאָציאַליסטישער אינטעליגענציע, האָט אַנסקי גענומען טראַכטן וועגן אַרויסטרעטן מיט זיינע געדאַנקען פאַר דער רוסישער עפנטלעכקייט.

צוליב דעם האָט ער באַדאַרפט קומען אין פּערזענלעכע באַציאונגען מיט אַ וועלכן עס איז עפנטלעכן טוער, וואָס זאָל שטיין אַמנאָענטסטן צו זיין — אַנסקיס — אייגענער ריכטונג. אזא מאַן איז געווען גלייב אום־פיענסקי. אַנסקי האָט געהאַפט, אַז אויספיענסקי וועט פאַרשטיין זיין געדאַנקען־גאַנג און די רעזולטאַטן, צו וועלכע ער איז געקומען, בעסער, ווי ווער עס איז אַן אַנדערער. און ער האָט דעריבער באַשלאָסן, זיך דורכצו־שרייבן מיט אים.

דערוויילע האָט אָבער פּאַסירט עפעס אַזוינס, אויף וואָס ער האָט זיך כּתחילה געמאַגט ריכטן און וואָס האָט געמאַכט אַ סוף צו זיין טעטי־קייט צווישן פּאָלק. לפּחות, אין יענעם ראַיאָן.

די שטענדיקע פּאַרזאַמלונגען פון די פּויערים און די אַרבעטער אין איינעם מיט אַנסקין האָבן סוף־כל־סוף צוגעצויגן צו זיך די אויפמערק־זאַמקייט פון דער פּאָליציי: אַנסקין האָט מען אַרעסטירט, ווי אַ פּאָלי־טישן אַגיטאַטאָר, און נאָך אַ קורצער צייט תּפּיסה, האָט מען אים גענומען אויפן פּאַרהער.

„פּאַרהערט“ האָט אים דער אַרטיקער איספּראַוויניק. די הויפּט־פּראַגן זיינען, פּאַרשטייט זיך, געווען וועגן דעם כאַראַקטער פון זיין אויפ־קלערערישער טעטיקייט אין דאָרף און צווישן די שאַכטיאָרן. אַנסקי האָט מיט אַ ריינעם געוויסן געקאָנט אָפּן ענטפּערן אויף אַלע געשטעלטע פּראַגן, ווייל אין זיין טעטיקייט האָט — ווי מיר האָבן געזען — זיך ניט געפונען קיין איין עלעמענט, וואָס זאָל זיך פּיינטלעך צונויפּשטויסן מיט דעם הערשנ־דיקן געזעץ: ער האָט פּאַרגעלעזן לעגאַלע ביכלעך, דערקלערט דעם עולם זייער אינהאַלט, געענטפּערט אויף פּראַגן און געשמועסט וועגן די באַרימ־טע ענינים. דאָס איז פון קיין געזעץ ניט פּאַרווערט געוואָרן. און אַזעלכע אַרטן אַרבעט אין דאָרף פלעגן אין יענע צייטן געמאָן ווערן אין פּולער עפנטלעכ־קייט, ווי צ. ב. די אויפּקלערערישע טעטיקייט פון אַ העכסט לעגאַלער קאָ־מיסיע, וואָס אויף איר שפּיץ איז געשטאַנען די זייער באַקאַנטע פּרוי אַלטשעווסקאָיאַ. (די אינטערעסאַנטע אַרבעטן פון יענער קאָמיסיע זיינען נאָך מיט אַ קליינער צייט פּריער אַרויס פון דרוק אונטער דעם נאָמען

„טשטאָ טשיטאָט נאַראָדוּ?“, „וואָס זאָל מען לייענען דעם פּאָלַק? אָבער אויך: „וואָס זאָל דאָס פּאָלַק לייענען.“

דער איספּראַוויניק, אָבער, וואָס האָט געפירט דעם פּאַרהער, — און אַנשטענדיקער און גוטמוטיקער מענטש, — האָט תּחילת פּאַרט ניט געדוואָלט שענקען קיין גלויבן אַנסקיס דערקלערונגען.

אויסדערנדיק אים אַמאָל אַ גאַנצן אָונט, האָט ער זיך צום סוף געווענדט צו אים אזוי:

— איר ווייסט, הער ראַפּאַפּאַרט, און וואָס איר דערמאָנט מיך? — אַמאָל איז און אָרעמער מוזיקאַנט גענאַנגען איינער אליין אין וועג ביינאַכט אין וואַלד. האָט ער זיך באַגענגט מיט אַ ווילדער חיה, — אַ בער, אָדער אַ וואַלף. אין פּאַרצווייפּלונג האָט ער אַרויסגעכאַפט זיין פּידל און גענומען שפּילן. זעצט זיך די חיה אַוועק אויף אירע הינטערשטע פּיס, קוקט אים אַריין אין די אויגן און רירט זיך ניט פון אָרט. פּילט דער אָרימער מוזיקאַנט, אַז כל זמן ער וועט שפּילן, וועט ער זיין זיכער מיטן לעבן.

„שפּילט ער אַ שעה, שפּילט ער צוויי. קאַלטער שווייס רינט פון אים אין שטראַמען, און ער שפּילט. און פּלוצלונג — געפּלאַצט אַ סטרונע אַ קאַלטע אימה נעמט אים אַרום און ער שפּילט אויף דער צווייטער. און פּלוצלונג די צווייטע — באַץ!“

איר דערמאָנט מיך און יענעם מוזיקאַנט, וואָס שפּילט שוין אויף דער לעצטער סטרונע — און אויך די האַלט ביים פּלאַצן. . . .

„און ווער איז דאָ די חיה־רעה? — פרעגט תּמימותדיק אַנסקי. — „אויך“ — ענטפּערט דער איספּראַוויניק מיט אַ גוטמוטיקן געלעכ־טער.

קיין „חיה־רעה“ איז ער פּאַרט ניט געווען. ער האָט גאַנץ געוויס געקאַנט פּאַנאַנדערבאַזון עפעס פון דעם גאַנצן ענין און אַוועקשיקן אַנסקין אין גובערניע אַריין, וואו עס וואָלט זיך אָנגעהויבן אַ גאַנצע „דיעלאַ“ מיט „סליעדסטויעס“ וועגן דער „פּאַרברעכערישער פּראַפּאַגאַנדע אין דאָרף“, און דער סוף וואָלט — מן הסתם — געווען אזא: מען וואָלט אַנסקין אָפּ־געהאַלטן אַ לענגערע צייט אין תּפיסה און דערנאָך פּאַרשיקט אים ערגעץ וואו „אונטער אויפּזיכט פון פּאַליציי“.

דער איספּראַוויניק איז „בדורו“ טאַקע געווען און אַנשטענדיקער מענטש, און ניט געפּינענדיק קיין איין געזעצלעכן גרונט, פּאַרוואָס צו האַלטן אַנסקין, האָט ער אים אַרויסגעלאָזט פּריי, מיט דעם באַדינג, ער זאָל זיכער פּאַרלאָזן יענע מקומות.

אַנסקי האָט זיך ווידער געמוזט נעמען פּאַרן וואַנדער־שטאַק. עס איז

מיר ניט באקאנט פון אנסקים אייגענע דערציילונגען, וואוהין ער איז אוועק פון דאָרטן און וואו ער האָט זיך אויפגעהאַלטן ביז ער איז אין דעמועל-ביקן ווינטער, 1891—1892 געקומען קיין פעטערבורג צו גליעב אום-פיענסקין.

אָסיפ מינאָר דערציילט אין זיין נעקראָלאָג אויף אַנסקין „וואָליאַ דאָ-סיאי“ פונם 17טן נאָוועמבער, (1920) אייניקע עפיואָדן פון יענער צייט. דער גרעסטער טייל אָבער פון מינאָרס מיטטילונג זיינען באַשיינפערלעך אַ פראָדוקט פון עפעס אַ מאַדנעם צענויפמיש און פּלאַנטער, — פאַרשטייט זיך, אַן אומויליקן.

וועגן זיין פאַרלאָזן דעם ראַיאָן און דער ערשטער באַגעגעניש מיט אוספיענסקין דערציילט מינאָר אזוי :

אין דעם יאָר 1883 (!?) איז אין זיינע הענט אַרײַנגעפאַלן אַ נומער פון דער צייטונג „דניעפּר“, וואָס איז אַרײַסגעגעבן געוואָרן אין יעקאַטע-רינאָסלאָוו אונטער דער רעדאַקציע פון ג. אי. שרעידער (דער זעלביקער, וואָס איז אין 1917 געווען דער פאַרזיצער פון דער פעטערבורגער שטאַט-טישער דומע. ח. זש.). לויט דער ריכטונג פון דער צייטונג, האָט זי צונויפגעשטימט מיט זיינע, אַנסקים, געדאַנקען און געפילן. ניט קיין סך געטראַכט, איז ער אוועק קיין יעקאַטערינאָסלאָוו צו שרעידערן, באַווייזן אים אייניקע פון זיינע באַמערקונגען וועגן דעם, און ווי אזוי עס לַעבן און וואָס עס לייענען די אַרבעטער.

דער מזל זייערער איז אָבער געווען ניט גאָר קיין גינסטיקער. פון יעקאַטערינאָסלאָוו האָט ער געמוזט אוועקפאַרן צוריק אויף דער אַרבעט אין די קוילן גרובן פון דעם דאָנער באַסיין און פון דאָרטן אויף דעם אוראַל (?).

אויפן אוראַל זאָל ער האָבן געאַרבעט אין די שאַכטעס און האָט ניט אויפגעהערט צו פירן אין דער זעלביקער צייט זיין גרויס-גרויסע, אָבער פאַר דער דרויסנדיקער וועלט אַזאַ אומבאַמערקבאַרע אויפקלערעישע טע-טיקייט. ער פלעגט לערנען מיט זיינע חברים אין דער אַרבעט, זיך צו-קוקן און פאַרשרייבן.

דאָ, אויף דעם אוראַל, האָט אים דער מזל צום ערשטן מאל צונויפ-געפירט מיט חאַמין-טיביריאָ און גליעב איוואַנאָוויטש אוספיענסקי, וואָס האָבן דאָרטן פאַרבראַכט דעם זומער פון 1884 (!?) אַרומקוקנדיק די שאַכטעס, האָט גליעב איוואַנאָוויטש באַמערקט אַ דאַרן, הויכן, שוואַרצן יידישן יונגן מאַן מיט פינקלדיקע אויגן, וואָס האָט פריילעך געענבערט דעם שטיין און עפעס געזונגען דערביי. ער האָט זיך מיט אים פאַנאַנ-

דערגערעדט און האָט גאָר אָנגעקוואַלן פון זיין לעבעדיקן שכל און דעם הומאָר זיינעם. ער איז מיט אים נענטער באקאנט געוואָרן און, אָפּשעצנדיק די הויך זיין דורכאויס ניט געוויינלעכן טאַלאַנט, האָט ער באַשלאָסן צו העלפן אים, ער זאָל זיך קאָנען דערשלאָגן צו בילדונג (!?).

צו ווינטער צייט איז סעמיאָן אַקימאָוויטש (אַנסקיס רוסישער נאָמען, וועלכן די אַרבעטער האָבן איבערגעמאַכט פון סאַלאַמאָן אַראַנאָוויטש. ת. זש.) אַוועק קיין פעטערבורג צו גליעב אוספענסקין, כדי דורכצופירן, אַז עס זאָלן געדרוקט ווערן זיינע אַרבעטן וועגן דער פּראַגע, וואָס עס לייענט דאָס רוסישע פּאָלק.

אַזוי דערציילט מינאַר. ניט נאָר איז דאָ די כראַנאָלאָגיע אַן אומגמענלעכע, נאָר אויך דער גאַנצער עפיזאָד, וואָס שילדערט אַנסקין, ווי אַן אומוויסנדיקן אַרבעטער, וועמען אוספענסקי „אַנטדעקט“ און גיט אים די מעגלעכקייט צו ווערן אַ געבילדעטער מענטש, איז ביי זיין גאַנצער ראַמאַנט טישער שיינקייט, אַ פּראָדוקט פון אַ וועלכן עס איז פּלאַנטער. מינאַר האָט דאָ גאַנץ זיכער צענויפגעמישט אַנסקין מיט עמיצן אַנאַנדערן, אין וועמעס לעבן דער דאָזיקער עפיזאָד איז פּאַרגעקומען.

קודם די כראַנאָלאָגיע. אַנסקי פּאַרט קיין פעטערבורג כדי צו דרוקן זיינע אונטערזוכונגען וועגן דער פּאָלקס־ליטעראַטור. זיין אַרבעט הויבט אָן צו דערשיינען אין אַ וויילע אַרום אין דער „רוסקאָיע באַגאַסטטוואָ“, אָבער דאָס איז געווען נאָר אין 1892, הייסט עס, אַז דער עפיזאָד „אויפן אוראַל“ האָט זיך געמוזט האָבן אָפּגעשפּילט ניט אין 1884 (אַנסקי האָט נאָך דעמאָלט ניט פּאַרלאָזן דעם צפון), נאָר אין 1891. אָבער דעמאָלט איז אַנסקי שוין ניט געווען קיין יונגער בחור'ל, נאָר אַ דערוואַקסענער ייד פון אַכט און צוואַנציק יאָר, וואָס האָט שוין זיינע לערן־יאָרן געהאַט ווייט הינטער זיך. מינאַר אַליין גיט איבער אין זיין נעקראָלאָג, אַז „צו 16 יאָר האָט ער שוין באַהערשט די רוסישע שפּראַך מיט דער גאַנצער גימנאַזיאַלער חכמה און איז געווען אויסגעצייכנט באקאנט מיט די רוסישע פּאָעטן“.

און ווען מינאַר וואַלט, שרייבנדיק זיין נעקראָלאָג, זיך דערמאַנט אַן דעם אינהאַלט פון אַנסקיס ווערק וועגן דער פּאָלקס־ליטעראַטור, וואַלט ער גלייך באַמערקט, אַז מען האָט דאָ צו טאָן מיט אַ העכסט געבילדעטן, און נאָך מער: טיפּ געלערנטן מחבר, וועגן וועלכן עס איז לעבערלעך אַ טראַכט צו טאָן, אַז ווער עס איז דאַרף אים העלפן „דערגרייכן בילדונג“. די אַרבעט, וואָס איז שפּעטער (אין 1894) אַרויס אין אַ באַזונדער בוך, איז אַ שטודיע פון אַ געלערנטן ספּעציאַליסט, וואָס סקיצירט די גאַנצע

געשיכטע פון א געוויסן צווייג פון דער רוסישער פאָלקס-אופקלערונג,
אָנהויבנדיק פון יעקאָטעריןאַס צייטן אָן, און שאַצט קריטיש אָפּ די אַנ-
שוואַונג וועגן דעם ענין פון אַזעלכע מענטשן, ווי טשערנישעווסקי, דאָבראַ-
ליובאַוו און פּיסאַריעוו.

איך האָב אָבער פאָרט געבראַכט מינאַרס דערציילונג כמעט וואָרט
פאַר וואָרט, ווייל עס קאָן זיין, אַז אין איר געפינען זיך אייניקע סערנדלעך
ביאָגראַפישער אמת, וואָס וועלן שפּעטער קאָנען אַרויסגעזיפּט ווערן (אַזוי
צ. ב. די באַגעגעניש מיט שרעידערן אין יעקאָטעריןאַסלאַוו און וואָס
דערפון איז געוואָרן). איך האָב וועגן דעם גאָר נישט ניט געהערט פון
אַנסקין און אפשר האָב איך עס פאַרגעסן.

נאַנץ אַנדערש מוז איך מיך שטעלן צו אַ צווייטן, זייער אַ כאַראַקט-
טעריסטישן עפיזאָד, וועלכן מינאַר טיילט מיט וועגן אַנסקים באַזוך ביי
אויספּיענסקין אין פעטערבורג. איך דערמאָן מיך, אַז אַנסקי האָט מיר
דערציילט וועגן אים.

אין דעם מיכאילאָווסקי-קרייז

מיט גלייב אוםפיענסקין איז אַנסקי זיך צונויפגעקומען אין ווינטער
1892.

דער עפּיזאָד איז כאַראַקטעריסטיש פאַר ביידע באַטייליקטע, און ווי
מיר דוכט, האָט אים מינאַר געהערט ניט פון אַנסקין, נאָר פון איינעם פון
אוםפיענסקיס פריינט.

גלייך פון וואָסזאָל, דערציילט מינאַר, איז אַנסקי אַוועק מיט זיינע
מאַנסקריפטן צו גלייב איוואַנאָוויטשן. דער קלוגער גלייב איוואַנאָוויטש,
דער מענטש מיט דעם גרויסן האַרצן, האָט אַ לאַנגע צייט אויסגעהערט ס'ער
מיאָנס (אַנסקיס) התלהבותדיקע דערציילונגען. ס'איז געוואָרן שפּעט אין
דער נאַכט.

סעמיאָן איז אַוועק . . . און נאָך אויפן גאַס האָט ער זיך דערמאַנט,
אַז קיין קוואַרטיר האָט ער ניט: ניטאָ קיין „פּראָוואַ זשיטעלסטוואָ“.
פאַרפאַלן! באַשליסט ער אַרומצואוואַנדערן ביז אין דער פּרי. די
פּיס בויגן זיך אונטער פון מידיקייט, נאָר אָפּשטעלן טאָר מען זיך ניט —
באַלד קאָן אונטערקומען אַ „נאַראָוואָי“.
האָט פאַסירט עפעס אַן אומגעוויינלעכער צופאַל, וואָס האָט אים גע-
בראַכט די ישועה.

אפשר אַ זייגער דריי אין דער נאַכט טוט אים אימצער אַ רוף:

— וואָס־זשע גייט איר דאָ אַרום?

דאָס איז געווען די שטים פון גלייב איוואַנאָוויטשן, וואָס האָט אונ-
טער דעם איינדרוק פון סעמיאָנס לעבעדיקע דערציילונגען, ניט געקאַנט
איינשלאָפן און איז אַרויסגעגאַנגען זיך דורכשפּאַצירן.

— איך דריי מיך אַרום . . .

— פאַר וואָס? פאַר וואָס זייט איר ניט אַוועק אַהיים?

— איך האָב ניט קיין היים.

— און אין א האַטעל ?

— איך האָב ניט קיין „פּראַוואַ-זשיטעלסטוואָ“.

גלייב איינאַווייטש איז פאַרפּלעפט געוואָרן. ער האָט, נאַטיר-
לעך, געוואוסט, אז יידן האָבן ניט קיין „וואוין-רעכט“ דרויסן פון
„תּחום“, אָבער ער האָט זיך אין לעבן קיינמאָל ניט צונויפגעשטויסן מיט
דעם. ער האָט דאָס ניט געקאָנט פאַרשטיין. אַן אויפגערודערטער ביז נאָר,
האָט ער אַוועקגעפירט סעמיאַנען צו זיך אַהיים, און האָט אים אַוועקגע-
לייגט אין בעט אַרײַן. ערשט אַרום פרימאָרגן האָט זיך סעמיאַן אויפגע-
כאַפט, געעפנט די אויגן און האָט דערזען, אז גלייב איינאַווייטש מיט
מיט זיין איינגעהויקערטער פיגור זיצט לעבן אים, אַ באַגאַסענער מיט
טרערן . . .

פון יענעם טאָג אָן איז סעמיאַן אַרומגערינגלט געוואָרן מיט אַלע
מעגלעכע פאַרזאָרגונגען. מען האָט אים באקאנט געמאַכט מיט די בעסטע
מענטשן, און מען האָט זיך געמיט פאַר אים.

צו אַט דער דערציילונג מינאַרס וויל איך נאָך צוגעבן דעם טעם,
פאַרוואָס אַנסקי האָט זיך אין יענער נאַכט אַרומגעדרײט אַרום אוספיעני-
סקים הויז: זיי האָבן אָפּגעמאַכט, ער זאָל ווידער קומען צו אים אויף
מאָרגן אין דער פרי.

מינאַר פאַרענדיקט דעם עפיזאָד מיט דער באַמערקונג, אז „לסוף
האָט מען אים אויסגעריכט מיט אַ בריוו צו אַ פּיאַטער לאַוואַוויטש לאַוור-
ראָוון, קיין פאַריז שטודירן“.

די לעצטע באַמערקונג איז אַבסאָלוט פאַלש. מיר האָבן שוין געזען
אין די פריערדיקע קאַפיטלען, אז אַנסקי האָט זיך שוין אין יענער צייט
ניט גענויטיקט אין געלעגנהייטן צו „שטודירן“. מיר וועלן שפּעטער זען,
אז קיין אויסלאַנד איז ער אַוועק מחמת גאַנץ אַנדערע מאַטיוון און אין
דער ערשטער צייט איז אים נאָר אין זינען ניט געלעגן צו פאַרן קיין פאַריז
צו לאַווראַוון.

אָבער יענע נאַכט ביי אויספיענסקין איז געוויס געווען אַ באַדייטנדיקע
פאַסירונג אין אַנסקים לעבן. מיט איר האָט זיך אָנגעהויבן אַ שורה פון
ליכטיקע טעג, אָן אַ וואַלקנדל אויף זיין הימל, — גליקלעכע טעג, וועלכע
ער האָט פאַרבראַכט אין דעם קרייז פון אוספיענסקים פריינט און חברים,
— אפשר די גליקלעכסטע טעג אין זיין גאַנצן, פיל געפלאַגטן לעבן.

אוספיענסקי האָט אים צונויפגעפירט מיט מיכאַילאַווסקין און קרי-
ווענקאָ. ביידע האָבן דעמאָלט פאַרוואַלטעט די רעדאַקציע פון דעם
זשורנאַל „רוסקאַיע באַגאַטסטוואָ“. ער האָט פאַר זיי פאַרגעלעזן דעם

מאנוסקריפט פון זיינע „סקיצן וועגן דער פאלקס ליטעראטור“, און ער איז תיכף איינגעלאדן געווארן צו ווערן א מיטארבעטער אין יענעם בעסטן רוסישן זשורנאל. דאָס האָט פארשאפט אַן עקאָנאָמישן באַזיס פאַר זיין עקזיסטענץ. אין אַ וויילע אַרום איז ער אויפגענומען געוואָרן אין דעם מיכאַילאָוסקי קרייז, ווי אַן אייגענער מענטש.

און דאָס האָט אין יענער צייט געהאַט זייער פיל צו זאָגן. צווישן אַלע ליטעראַרישע און קינסטלערישע קרייזן אין פעטערבורג, איז דער מיר כאַילאָווסקי-קרייז, צו וועלכן עס האָבן געהערט אויספיענסקי, קרוויענקאַ, קאַראַלענקאַ (ווען ער פלעגט קומען קיין פעטערבורג) און — שפעטער — יאַקובאַוויטש-מעלשין, איוואַנטישין-פיסאַריעוו און נאָך אַ סך אַנדערע גע-וועזענע „קאָמפּאָזשיטערס“ אָדער „פאַרשיקטע“, — אָט דער קרייז, זאָג איך, איז געווען דער אָפּגעשלאָסענער און דער גייסטיק אַריסטאָקראַט-טישטער.

עס איז מיר שפעטער אויסגעקומען צו הערן פון אייניקע רוסישע שריפטשטעלער פון דעם דעמאָקראַטישן און אַפילו ראַדיקאַלן לאַגער ניט גאָר קיין פריינטלעכע אָפּרופן וועגן יענעם קרייז. מען האָט אים באַשול-דיקט אין גלגלות, אין קומן פון אויבן אַראָפּ אויף געוויינלעכע בשר-ודם'ס, אין וועלן שטיין אויף אַ צו הויכן פיעדעסטאַל. און ניט ווייניק רכילות פלעגט אַרומגעטראָגן ווערן אין פעטערבורג וועגן די שרייבער, וואָס האָבן זיך גענרופירט אַרום מיכאַילאָווסקיין.

איך האָב אָבער אויסגעפונען, אַז הינטער אָט די אַלע רכילותן האָט ס'רוב זיך באַהאַלטן די פשוטע קנאה, וואָס מען געהערט ניט צו יענעם קרייז, דער פאַרבאַהאַלטענער כעס, פאַרוואָס מען איז אין אים ניט אויפגענו-מען געוואָרן.

און אויפגענומען ווערן אין אים, באַטראַכט ווערן אין אים, ווי אַן אייגענער מענטש, איז טאַקע געווען ניט גאָר קיין לייכטע זאַך.

די „רוסקאַיע באַנאַטסטוואָ“ האָט מיט רעכט געקוקט אויף זיך, ווי אויף דעם יורש פון „אַטשעטשעסטוועניאַ זאַפּיסקי“, וואָס איז ווידער געווען דער יורש פון טשערנישעווסקים און דאָבראַליובאַווס „סאַוורעמיעניק“ (די צוויי לעצטע זשורנאַלן זיינען אונטערדריקט געוואָרן פון דער רעגירונג). דאָס איז געווען די „גילדערנע קייט“ פון דער רוסישער סאָציאַל-דעוואָלו-ציאָנערער טראַדיציע, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן שמידן אין אויסלאַנד מיט הערצענס „קאָלאָקאַל“ פון דעם סוף פּופציקער יאָרן, וואָס איז אָבער באַ-פעסטיקט געוואָרן פון דאָבראַליובאַוון און טשערנישעווסקיין.

דרות און דורות פון דעם רעוואָלוציאָנערן רוסישן קאַמף זיינען גע-

ווען פארבונדן מיט אַט דער „גילדענער קייט“. אין די דריי לעגאלע זשורנאַלן זיינען אויסגעארבעט געוואָרן די טעאָרעטישע יסודות פון דעם רוסישן סאָציאַליזם, און, אויף וויפיל דאָס איז נאָר געווען מעגלעך לויט די צענזור אומשטענדן, האָבן זיי געטראָגן הויך די פאָן ניט נאָר פון דעם פראַגרעסיווסטן געדאַנק אויף אַלע צווייגן פון דער מענטשלעכער קולטור, ניט נאָר פון דעם סאָציאַליסטישן אידעאַל, ניט נאָר פון דעם קאַמף אַנטקעגן דער ביוראַקראַטישער וועלט, דער אַלטער פריצימישער וועלט, און דער ניי-אויפגעקומענער בורזשואַזער וועלט, מיט דער ניער קאפיטאַליסטישער „ציוויליזאַציע“, וואָס זי האָט געבראַכט מיט זיך, נאָר אויך פון דעם דירעקטן סאָציאַליסטיש-רעוואָלוציאָנערן קאַמף, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן אין די זעכציקער יאָרן מיט קאַראַקטאַריסטישן אַלעקסאַנדער דעם צווייטן, און האָט זיך פאַנאַנדערנגעפלאַקערט אין דעם טעראָריסטישן קאַמף פון דער „נאַראַדנאַיאַ וואָליאַ“.

אַ גרויסער טייל מיטאַרבעטער פון יענע זשורנאַלן זיינען אַליין גע- שטאַנען אין די רייען פון דער רעוואָלוציאָנערער אַרמיי. און אַ סך מאַ- נוסקריפטן אין זייערע רעדאַקציעס פלעגן אָנקומען פון ווייטן מזרח — פון די פאַרשיקטע אין סיביר — פון די פּאָליטישע עמיגראַנטן אין אויס- לאַנד. און נאָך אַ גרעסערער טייל מיטאַרבעטער איז אין לעבן געווען זייער נאָענט צו די העלדן פון דער רוסישער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג. די רעגירונג האָט גאַנץ גוט געוואוסט די נאָעטע קרובהשאַפט פון יענע זשורנאַלן צו דער „אונטערערדישער“ רעוואָלוציאָנערער וועלט, און יענער ליטעראַטור-קרייז האָט גאַנץ גוט געוואוסט, אַז די רעגירונג ווייס. ער איז אָבער געווען צו שטאַרק און איינפלוסרייך, די רעגירונג זאָל זיך דערלויבן צו אונטערדריקן אים אין גאַנצן. זי האָט זיך אָבער אויך באַנוצט מיט אים, ווען זי האָט געדאַרפט פירן אונטעררעדונגען מיט דער רעוואָלוציאָ- נערער פאַרטיי.

אַזוי איז נאָך מיכאַילאָוסקיס טויט באַקאַנט געוואָרן דער פאַקט, אַז צו אים האָט זיך די רעגירונג געווענדט מיט דעם פאַרשלאַג, ער זאָל פירן פאַרהאַנדלונגען מיט דעם עקזעקוטיוו-קאָמיטעט פון דער „נאַראַדנאַיאַ וואָליאַ“, די פאַרטיי זאָל ניט מאַכן קיין אַטענטאַט אויף אַלעקסאַנדער דעם דריטן אין דער צייט פון זיין קאָראָנאַציע. פאַר דער שליחות אַליין האָט מיכאַילאָוסקי זיך אויסגעבעטן טשערנישעווסקיס באַפרייאַונג פון סיביר, און די רעגירונג האָט געהאַלטן וואָרט.

דאָס איז געווען אַן אייגנטימלעכער קרייז פון אָפּענע, כמעט ווי „לעגאַ- לויזרטע“ רעוואָלוציאָנערן, וואָס פילע פון זיי האָבן געהאַט הינטער זיך

אזויפיל, און אזויפיל יאָר תפיסה, סיביר אָדער אפילו קאטאָרגע, און וואָס האָבן געדאַרפט זיין תמיד מוכן ומזומן פאַר נייע יאָרן תפיסה, סיביר אָדער אפילו קאטאָרגע.

ס'איז קיין חידוש ניט, וואָס אזא קרייז האָט געמוזט זיין א פאַר-שלאַסענער אין זיך, האָט געמוזט זיין טאַפלט פאַרזיכטיק אין אַרייננעמען נייע מענטשן. וועלכע שמירה האָבן זיי געקאָנט האָבן אַנטקעגן א ניט-געוואונטשענעם עלעמענט? — נאָר די איינציקע: די פאַדערונג, אַז יענער נייער מענטש זאָל שטיין אויף דערזעלביקער הויך פון זיין מאָדאָ-לישן כאַראַקטער, ווי זיי אַליין: אַז דער געדאַנק פון מסירת נפש פאַרן אידעאַל זאָל ביי אים זיין ניט קיין ראַדיקאַלע פראַגע, נאָר אַ טיפער לעבנס-אמת, וואָס דאַרף, ווען נייטיק, באַווייזן ווערן מיט פראַקטישע מעשים. דאָס איז געווען אַ בית-שמאי קרייז, אַ קרייז פון קנאים. אַרום אים האָבן געשוועבט די נשמות פון אַ זשעליאַבאָוו, מיכאַילאָוו און פּעראַוו-סקאַיאַ. אַט די נשמות האָבן זיך אַרומגעשטעלט אַרום אים ווי אַ כישוף-ראַד, וועלכן קיין אומריינער האָט ניט געקאָנט אַריבערטעמין. און אומ-ריין איז געווען יעדערער, וואָס האָט באַלאַנגט צו דער אַלטער וועלט, און נאָך מער יענער, וואָס איז געוואָרן אומטריי צו זיינע רעוואָלוציאָנערע אידעאַלן, וואָס איז צוליב קאַריערע אַריינגעטראָטן אין אַ וועלכן עס איז קאָמפּראָמיס מיט דער הערשנדיקער פּאָליטישער אָדער בורזשואַזער וועלט, פאַר וועמען די פּעדער איז געוועזן ניט דער שווערד אין דער מלחמה פאַרן אמת, נאָר דער „אַרשין“, אויף וועלכן ער פלעגט פאַרקויפן זיין סחורה אויפן מאַרק.

האָט דאָס אַ סך „געשטרויכלטע“ ראַדיקאַלן געברענגט, און זיי האָבן געמוקט קרום און פיינטלעך אויף אים.

2.

א הויז די טעמים, וואָס איך האָב אָנגעמערקט אין דעם פאַריגן קאפיטל און וואָס האָבן געמאכט, אז דער מיכאַלאָווסקי-קרייז איז געווען אן אין זיך פאַרשלאַסענער און אַ נייטיק אַריסטאָקראַטישער, זיינען געווען נאָך אנדערע אומשטענדן, וואָס האָבן אים געצוואונגען צו זיין נאָך מער אויס-קלייבעריש און פאַרזיכטיק אין צולאָזן צו זיך נייע מענטשן גראַד אין יענער צייט, ווען ער האָט זיך ברידערלעך פאַרנאַנדערגעעפנט פאַר אַנסקין. דער סוף פון די אכציקער און דער אָנהויב פון די ניינציקער יאָרן איז

געווען די צייט פון דער שווערסטער רעאקציע אין דעם פאָליטישן און געזעלשאַפטלעכן לעבן פון רוסלאַנד. די „נאַראַדנאַיאַ וואָלאַיאַ“ איז צעקלאַפּט געוואָרן אין 1884-1885, און איר ווידעראויפבויו איז געוואָרן אן אלץ שווערערע און כמעט ווי אויסזיכטלאָזע אונטערנעמונג. די הויפט מניעה איז געלעגן ניט אזוי אין דעם וואונדערבארן פאָליציי — און שפּיאַנאזש — אפּאַראַט, וועלכן די רעגירונג האָט אויפגעבויט, ווי אין דער דערשלאָגענער שטימונג, וואָס האָט געהערשט אין דער גאַנצער געזעלשאַפט, אין דער אבסאָליוטער איינגעמאַטערטקייט פון דער יוגנט ווייטער צו פירן דעם רע-וואָלוציאָנערן קאַמף מיט די טעראָריסטישע מיטלען פון דער „נאַראַדנאַיאַ וואָלאַיאַ“.

א כוואַליע נאָך א כוואַליע פון אנטירעוואָלוציאָנערע געדאַנקען-שטראַמען האָט זיך אַ גאָס געטאָן אויף דער פּירנדיקער פּראָגרעסיווער אינ-טעליגענציע.

פריער איז דאָס געווען דער שאַפענהויער - האַרטמאַנישער פעסימיזם, וואָס האָט פּלוצלונג געפונען אַזויפיל אָנהענגער, דער עיקר, צווישן די קינסטלער און בעלעטריסטן. שאַפענהויערס „הבל הבלים“, וואָס האָט אָפּגע-לייקנט יעדן בר־דעת'דיקן זין אין יעדן אַרט לעבן, האָט אויך מבטל געווען דעם זין פון דעם רעוואָלוציאָנערן קאַמף און לעכערלעך געמאַכט דעם הוב פון מסירת נפש צוליב פּרייהייט און גערעכטיקייט, וואָס זיינען אקוראַט אזא „הבל-הבלים“, ווי אלץ אין דער וועלט.

דערנאָך איז דאָס געווען יענע גייסטיקע ריכטונג, וואָס האָט ניט גע-טראָגן קיין באַזונדער נאָמען, נאָר וואָס איז געווען באַקאַנט, ווי די ריכטונג פון די „וואָסמדיעסאַטניקי“ ד. ה. „די מענטשן פון די אכציקער יאָרן“. די „אכציקערערס“ האָבן אין זייער ליטעראַטור געפּריידיקט, אז עס איז ניטאָ קיין אנדער זין אין לעבן, ווי נאָר דער וואויל־לעבן פון יעדן איינצלענעם, און האָבן דעריבער העפטיק געפּראָטעסטירט אנטקעגן יעדע אַרט מסירת נפש און קרבנות צוליב דעם כלל. „לעבן און לעב וואָס שטאַרקער!“ — אַט דאָס איז געווען דער לאָזונג, וועלכן א גרויסער טייל פון דער יוגנט האָט ארויסגעלייענט פון זייערע ווערק.

דער אויפבלי פון „קונסט צוליב קונסט“, פון עסטעטישער הנאה צוליב הנאה איז געבאָרן געוואָרן אין יענעם קרייז. דאָרטן האָבן זיך אויך גענומען באווייזן די ערשטע שפּראַצונגען פון „פּרייע־ליבעניזם“ און מיט-טישער גאָט־זוכעניש, וואָס האָבן שפּעטער געשפּילט אזא גרויסע ראָליע אין דער פּסיכאָלאָגיע פון א גרויסן טייל רוסישער אינטעליגענציע, אפילו יענער, וואָס איז שפּעטער ווידער געוואָרן רעוואָלוציאָנער. אין אָנהויב אבער

איז אָט די ריכטונג געווען באַוואַסטזיניק פּינטלעך צו די טראַדיציעס פון דעם העלדנאָפּטן נאַרדאָוואָלישן קאַמפּ.

אויף אַ סך אַ העכערער מדרגה, — דורך זיין עמישער גרויס, — איז געשטאַנען דער דריטער געדאַנקען-שטראַם, וואָס האָט זיך געטראָגן פון „יאַסנאַיאַ פּאָליאַנאַ“, אַ פּריציפּן הויז אין טולער גובערניע, וואָס האָט באַלאַנגט צו דעם גראַף ל. נ. טאַלסטאָי.

דער „טאַלסטאָיאַניזם“, — די לערע פון דעם גראַף טאַלסטאָי, — האָט גראַד געפּאָדערט מאַראַלישן העלדנמוט, קרבנות און מסירת-נפש און אינערלעכע ליבע צו יעדן לעבעדיקן וועזן, אָבער מיט איין זייט פון זיין לערע איז ער אויך אַריינגעפאלן אין דעם אלגעמיינעם כאָר פון דער רעאַקט ציאָנערער צייט און נאָר אַ דאַנק אָט דער זייט אירער, האָט די טאַלסטאָי-אַישע פּראָפּאָגאַנדע געפונען אַזויפיל צוגענויגטע אויערן, וויליג זיך איינ-צוהערן.

דער מאַראַלישער העלדנטום, די קרבנות און מסירת נפש האָט טאַלסטאָי געפּאָדערט נאָר אין פּריוואַטן לעבן. אָבער בשום אופן ניט, און חלילה ניט, און חס ושלום ניט — אין דעם געזעלשאַפטלעכן קאַמפּ אַנטקעגן דאָס הערשנדיקע שלעכטס. אין דער קריטיק פון דעם פּאָליטישן קאַמפּ בכלל און דעם טעראָריסטישן קאַמפּ בפרט איז דער טאַלסטאָיאַניזם געווען אַקוראַט אַזוי אומבאַרמעהאַרציק, ווי די פעסימיסטן און די „אַכציקערער“.

אין אַ רוסישער פּאַבל, וואָס אַנסקי האָט אָנגעשריבן אין יענער צייט, — און וואָס געפינט זיך נאָך, ווי איך האָף, ערגעץ וואו צווישן זיינע כתבים, — האָט ער קלאָר און שאַרף אַרויסגעבראַכט אָט די רעאַקציאָנערע זייט פון דעם טאַלסטאָיאַניזם.

אויף אזא אופן האָבן אלע דריי נייע געדאַנקען שטראַמען זיך געטראָגן אין איין-אַינציקער ריכטונג: וואָס ווייטער פון דער „נאַרדנאַיאַ וואָליאַ“ און פון אירע טראַדיציעס. — שפעטער, ווען די נעפּלען פון דעם פעסימיזם, דעם „אַכציגערטום“ און דעם מיסטישן טאַלסטאָיאַניזם האָבן זיך גענומען פאַנאַנדערניין און די אויפגאַבן פון דעם סאַציאַל-רעוואָלוציאָנערן קאַמפּ האָבן זיך ווידער שאַרף אַרויסגערוקט אויף דעם האַרזיאַנט פון דעם רוסישן לעבן, האָט דער רוסישער מאַרקסיזם, וואָס איז אויך אַרויס מיט אַ פּראָטעסט אַנטקעגן דער „נאַרדנאַיאַ וואָליאַ“ און דעם טעראָריסטישן קאַמפּ, געפונען אַ גוט צוגעגרייטן באַדן פאַר זיינע אידיעען.

אין דעם סוף פון די אכציקער יאָרן האָט דער פירער פון דער „נאַראַד-נאַיאַ וואָליאַ“, לעוו טיכאָמיחאָוו, זיך עפנטלעך אָפגעזאָגט פון זיין פּאַרטיי און פון דעם רעוואָלוציאָנערן קאַמף בכלל. אויך ער, דער העלדיש-סטער פון דעם „עקזעקוטיוו-קאָמיטעט“, איז געפאלן א קרבן פון מיסטישער נאָט-זוכעניש. — ריכטיקער: פון דעם רעאקציאָנערן חושך, וואָס האָט געהערשט ארום, — און איז אויפגענומען געווארן אין די ברייטע ארעמס פון דער פּראָוואָסלאָווער קירך און פון דעם צאַריסטישן סיסטעם. באַלד נאָך זיין קומען פון פּאַריז קיין פעטערבורג איז ער אוועק צו דעם קבר פון אלעקסאַנדער דעם צווייטן און האָט ביי אים געבעטן מחילה פאר זיינע זינד אנטקעגן אים.

דער „על חטא“, וועלכן טיכאָמיראָוו, דער בוזים-פריינט פון זשעליא-באָוו און פּעראַווסקאיא, האָט זיך געשלאָגן אין הארצן ביי דעם קבר פון דעם דערמאָרדעטן טיראַן, איז ביז צו אַ געוויסן גראַד, געווען דער סימבאָל פון דער נאַנצער רעאקציאָנערער שטימונג, וואָס האָט ארומגענומען דאָס לאַנד, און באַזונדערס שווער און טרויעריק האָט ער זיך אפּגעהילכט אין דעם מיכאַלאָווסקי קרייז, וואָס האָט געציילט צווישן זיך א סך פון זיינע פריינט און פּריערדיקע מיטקעמפּער.

אָט די אלע אומשטענדן האָבן געפירט דערצו, וואָס די „אַלטע נוואַר-דיע“, — אָט די „וואָס שטאַרבט און גיט זיך ניט אונטער“, — האָט זיך געפילט אזוי פּאַראַינזאַמט, אזוי אוועקגעשטופט אָן א זייט פון דעם נאַנצן לעבן. זי האָט ניט פּאַרלאָרן איר מוט. זי האָט ניט פּאַרלאָרן איר גלויבן. זי האָט געוואוסט, אז איר צייט וועט נאָך קומען. און שוין האָבן גענומען וויען צו זיי פּרישערע ווינטלעך פון אויסלאַנד, וואָס האָבן זיי איינגערוימט דעם סוד, אז דאָרטן — אין די עמיגראַנטישע קאָלאָניעס — האָבן זיך אָנגעהויבן באַווייזן נייע פּייגל, וואָס בויען נייע נעסטן און געמען זינגען אויף זייער נייעם יונגן שטייגער דאָס אַלטע ליד פון קאַמף און טויט צוליב דעם לעבן.

אין ווינטער 1892, ווען אַנסקי איז געקומען צו זיי, האָבן אָט די נייע לידער — די אַנשוואַונגען פון די יונגע סאָציאַליסטן רעוואָלוציאָנערן — זיך נאָך ניט דערטראָגן קיין פעטערבורג, און אין יענער צייט איז דער קרייז פון דעם רעוואָלוציאָנערן פּאָלקסטימלערטום, — דער מיכאַלאָווסקי-קרייז, — נאָך געווען אין אַ גאָר ניט קיין געהויבענער שטימונג. עס איז דעריבער לייכט צו פאַרשטיין, ווי אָפּפּרישנדיק אויף זיי האָט געמוזט ווירקן אַנסקיס דערשיינונג. א יונגערמאַן, מיט א פּרישן לעבעדיקן טאַלאַנט, פאַרגינט זיך, נאָך דעם פּאַנאַדערפאַל פון דער „נאַראַדנאַיאַ

וואָליאָ" און דעם פאַרשווינדן פון דעם „טשאַרני פּערדעלע", אוועקצוגיין אין דאָרף, לעבן און ארבעטן צווישן די פויערים, אָנזאמלען מאַטעריאל און קומען אויף זייער סמך צו שלוסן, וואָס שטימען אין די הויפט פונקטן צונויף מיט די גרונט־פּרינציפן פון יענער רעוואָלוציאָנערער טראַדיציע, וועמעם היטער עס איז געווען דער מיכאלאָווסקי־קרייז.

מיט די איינצלע פראקטישע פאַרשלאַגן און אויספירן איז מען ניט מסכים מיט אים, אבער זייער גרונט־ריכטונג איז זיין גרונט־ריכטונג, — א פרישע, אן איינהייטלעכע, א יוגנטלעכע, אן אומבאריטע אין קיין פרט פון די ווילדע צייט־פארפירענישן. און דער מין מענטש אַנסקיס! די מאַראַליש־דיינע קדושים־נאַטור! ס'איז פונקט, ווי זייער אייגענע יוגנט וואָלט ווידער געשטאַנען פאר זיי!

אָט דורך דעם רעכן איך, דערקלערט זיך, דער גרויסער אינטערעס, וואָס יענער קרייז האָט תיכף ארויסגעוויזן צו אַנסקין און וואָס ער האָט אים אזוי ליבפול אויפגענומען.

ווי איך האָב שוין באַמערקט, איז די צייט, וואָס אַנסקי האָט פאַרבאַכט אין פעטערבורג, אין יענעם קרייז, געווען די גליקלעכסטע אין זיין לעבן. אויב עס וואָלט גענאַנען אין אמביציע, וואָלט מען געקענט זאָגן, אז ער האָט דאָ מיט אַמאָל דערגרייכט, צו וואָס די כבוד־אַרשטיקסטע אמביציע פון א יונגן שרייבער וואָלט געקענט שטרעבן.

איז דער ליטעראַרישער קרייז פון דער „רוסקאָיע באַנאַטסטוואָ" ניט דער בעסט־אַנגעזעענסטער אין גאַנץ רוסלאַנד? געהערן די פירער זיינע ניט צו יענעם אַלימפ, וועגן וועלכן עס טרוימט יעדער אנהויבער? און ער, אַנסקי, וואָס האָט אויף זיין ליטעראַרישן חשבון ניט מער ווי איין קליינע נאָוועלע, געשריבן יינגלווייז, וועלכע ער גיט גאָר ניט אריין אין נדן, ווייל מסתמא האָט ער אָן איר שוין לאַנג פאַרגעסן, — ער ווערט גלייך אויפ־גענומען אין דעם טעמפל און באַקומט אין אים א כבוד'ן חב'ר'שן אָרט.

אָבער געוויס ניט אָט די אָדער ענלעכע אַמביציעזע געדאַנקען האָבן אזוי ליכטיק געמאַכט זיין נשמה. די שטראַלן פון גליק האָבן געשטאַמט אין איר פונם באַוואוסטזיין, אז ער האָט געפונען זיין באשטימונג אין לעבן, אז ער ווייס זיין פלאַץ, וועלכן ער פארנעמט אין דעם אַוואַנגאַרד פון דער רוסישער אינטעליגענציע, און אז ער האָט כוחות נענוג, צו נעמען אויף זיך אַלע יענע התחייבותן, וואָס זיינען פאַרבונדן מיט אַזאַ באַשטימונג אין אַזאַ פלאַץ.

פול מיט ענערגיע און האָפנונג האָט ער זיך באַזעצט ניט ווייט פון פע-

טערבורג אין נאָענטער שכינות צו קרווינעקא, מיט וועלכן ער האָט זיך באַלד באַפריינדעט, און האָט זיך גענומען פאר דער אויסארבעטונג פון זיינע מאנוסקריפטן.

3.

אנסקיס ליטערארישער באַנאָזש, מיט וועלכן ער איז געקומען קיין פעטערבורג, איז באַשטאַנען ניט נאָר פון פובליציסטישע און פאָלקלאָריסטישע ארבעטן. דער גרעסטער טייל פון זיי האָט געטראָגן א ריין בעלעט־ריסטישן כאַראַקטער. דאָס זיינען געווען קלענערע סקיצן און גרעסערע נאָוועלן אויס דעם לעבן פון דעם רוסישן פּויערטום און דער רוסישער אַרבע־טערשאַפט. דאָס רוב פון זיי האָט זיך אָבער נאָך געפונען אין דעם ערשטן רױען אָנוואַרף. אין דערזעלביקער צײַט, אין וועלכער ער האָט פאַרטיק געמאַכט זײַן טעאָרעטיש ווערק פאַר דער „רוסקאיע באַנאַטסווא“, האָט ער אויך זיך גענומען פאַר דער באַארבעטונג פון א גרעסערן לעבנס־בילד אויס דעם רוסישן דאָרף.

שוין אין אנסקיס בעלעטריסטישן שאַפן פון די אינגערע יאָרן איז געווען ניט שווער צו באַמערקן, אז זײַן טאַלאַנט שלאָגט ניט פון אײַך איינציקן קוואַל, נאָר פון צוויי און, אז אָט די צוויי קוואַלן גיסן זיך זײער זעלטן צונויף אין איינעם. אין דער ערשטער צײַט זײנען די פּראָדוקטן פון די צוויי קוואַלן געווען אזוי פאַרשיידן איינע פון די אנדערע, אז מען וואָלט געקאָנט מײנען, זײ שטאַמען פון צוויי פאַרשידענע קינסטלער.

לױט דעם ערשטן קוואַל איז אנסקיס טאַלאַנט געווען א הומאָריסטיש־שטיפּערישער, אײך וואָלט געזאָגט, א היינעשער. א לעבעדיקע, רױכע, פאַר־ביקע פאַנטאַזיע שפּרײט אין אים פאַנאַנדער זײנע גרינגע פּליגלען און טראָגט זיך ארום, אָן א וועלכן עס איז צײל, אין א זוניקן בלויען הימל; קוסנדיק אויף דער ערד און דעם מענטשלעכן לעבן פון דער ברייטער הויך אַראָפּ; אויפבאַפּנדיק די שפּאַסיקע זײטן פון לעבן און וואַרפּנדיק אין זײ שפּילעריש פּולע הויפּנס פון פּאָעטישן ווײַז.

לױט דעם צווייטן קוואַל איז זײַן טאַלאַנט געווען א שטרענג און ערנסט רעאַליסטישער. ניטאָ אין אים קײן פאַרבן־שפּיל און קײן זון. שווער און לאַנגזאַם קײקלט זיך אין אים א וואַל נאָך א וואַל, ווי אונטער א בלייערנעם הימל.

אין די שאַפונגען פון דעם ערשטן קוואַל איז אַנסקי געווען ער אליין. דאָרטן האָט ער געגעבן נאָר זיך. אין די שאַפונגען פון דעם צווייטן קוואַל איז געווען נאָר דאָס פרעמדע לעבן, אזוי ווי ער האָט עס געזען, און ער

פלעגט אָנווענדן די גרעסטע אָנשטרענגונג, אַז אין דער שילדערונג פון דעם לעבן זאָל זיך ניט אַריינכאַפן קיין שום צופאַרב פון זיין אייגענער נשמה. גראָ אַדער חושך־פינצטער איז געווען דאָס לעבן, וואָס אַנסקי האָט געזען אַרום זיך: נויט און אומבאַהאַלפנקייט, ווילדקייט און אַכזריות, און אלץ אזוי ווי אַרומגעכאַפט פון אלע זייטן מיט א שטאַלענער נעץ, כדי דאָס, וואָס צאַפלט זיך אין איר, זאָל זיך ניט קענען אַרויסרייסן אויף דער פריי. און דאָס האָט ער געזוכט איבערצוגעבן אין די ריין רעאַליסטישע ווערק. אין מיינע אויגן איז אַנסקי מיט דער שפילערישער פאַנטאַזיע געווען א גרעסערער קינסטלער, איידער אַנסקי מיט די ביטער צונויפגעפרעסטע ליפן און דעם פינצטערן בליק. ניט אזוי אָבער האָט געקוקט אויף זיין שאַפן ער אליין. אים האָט דעמאָלט לַגמרי געפעלט די קינסטלערישע אמביציע. די קונסט איז פאַר אים ניט געווען קיין זעלבסטצוועק. קונסט לשם קונסט איז פאַר אים ניט געווען א שפיל און אן אָפרו פאַר זיך אליין און פאַר גע־ ציילטע פריינט. די קונסט פאַר דער עפנטלעכקייט, פאַר דעם לייענענדיקן עולם, האָט געהאַט אַן אַנדער צוועק: די אַרויסברענגונג פון דעם אמת וועגן דעם לעבן, ווי גראָ אַדער חושך־פינצטער ער זאָל ניט זיין. ער האָט געפילט אויף זיך די שווערע אַחריות צו געבן א טרייען באַריכט פון דעם לעבן, אזוי ווי ער האָט אים אויפגענומען און פאַרשטאַנען: פאַרשטייט זיך, ניט א מאַמענט־פאַטאַגראַפיע פון אים, נאָר א פאַרטיפט־קינסטלעריש בילד. ניט איינמאָל פלעגט מיר אויסקומען צו דיסקוטירן מיט אים וועגן די צוויי קוואַלן פון זיין טאַלאַנט. ניט איינמאָל האָב איך אים אויפגעוויזן, אויף וויפיל דער ערשטער קוואַל שטייט קינסטלעריש העכער פאַר דעם צווייטן. ניט איינמאָל האָב איך אים געוואָרנט, אז אונטער דעם דרוק פון דער שווערער רעאַליסטישער אַחריות, וואָס ער נעמט פרייוויליק אויף זיך, ווערט זיין טאַלאַנט אָפגעפליקט פון יעדער פאַרביקער בלום, צענויפגעפרעסט און אזוי צו זאָגן הערבאַריזירט. געהאַלפן האָט דאָס ווייניק, ווייל א קינסט־ לער גייט אלע מאָל זיינע אייגענע וועגן, געפירט פון א קראַפט, וואָס שטייט אָפט דרויסן פון זיין באַוואוסטזיניקן קאַנטראָל. די עטיק אין אַנסקיס נשמה האָט ביז צו א געוויסן טייל אויפגעגעסן איר עסטעטיק. און נאָך ריכטיקער איז צו זאָגן: דער מאַנאָטעאָיסטישער „יודער“ אין אים האָט תמיד געהאַלטן אין צוים דעם געצנדינערישן „העלען“.

צווישן די בעלעטריסטישע זאַכן און אַנוואַרפן, וואָס ער האָט געבראַכט קיין פעטערבורג, זיינען געווען אייניקע פון דעם שטיפערישן מין, — ווי זיין געגראַמטע סאַטירע אויף טאַלסטאָים שיטה און אויף דער פראַפאַגאַנדע פון דעם „טאַלסטאָיזם“. אָבער זיי האָט ער ניט געשענקט קיין ברעקל

אויפמערק. פאר זיין ערשטן דעביוט אויף דעם בעלעטריסטישן פעלד, — ווייל, אייננטלעך, האָט זיך ערשט איצטער אָנגעהויבן דער פע-
ריאָד פון אן עפענטלעכן ליטערארישן שאַפן, — קלייבט ער אויס, א בילד
פון דעם רוסישן לעבן אין דאָרף, אונטער דעם נאָמען „אווזי“ („שעפּסן“).
די טעמע פון דער נאָוועלע איז זייער אן איינפאכע. די פויערים פון
עטלעכע דערפער אין דער סטעפּ קאָנען ניט באַצאָלן זייערע „פּאָדאָטקעס“,
און דער סטאַנאָוואָי באַשטימט אן עפנטלעכע ליציטאַציע, אויף וועלכער
עס זאָלן פאַרקויפט ווערן זייערע שעפּסן. די פּייהענדלער פון דער סביבה,
— יידן און קריסטן, — קלייבן זיך שוין אָפּצולעקן א פעט ביינדל. אָבער
דאָ דערווייט מען זיך, אז די פויערים האָבן זיך צענויפערעדט אוועקצו-
טרייבן זייערע „אַטאַרעס“ טיף אין דער סטעפּ אריין, און עס הויבט זיך אָן
א צינאָן-וואָלף שפּיל צווישן די בידע צדדים : דעם „סטאַנאָוואָי“ און די
„קופּצעס“ פון איין זייט, די פויערים פון דער אנדערער. דעם וואָלפּס צד
דאָרף זיך פּעדערן, צו פאַרצאַמען דעם וועג די שעפּסן. „די ציג“ דאָרף זיך
דורכרייסן דורך די פאַרצאַמונגען. סוף כל סוף ניט זיך איין דעם וואָלפּס
צד צו פאַרכאַפּן די „אַטאַרעס“, און די ליציטאַציע הויבט זיך אָן. איין
שעפּס נאָך דער אנדערער ווערט פאר א פיסל ארויסגעשלעפּט פון דער
„אַטאַרע“, ארומגעטאַפּט פון די סוחרים, אָפּגעשאַצט, פאַרקויפט און ארי-
בערנעוואָרפּן איבער א פאַרקאַן : דאָס בלוטיקע האָב און גוטס פון די
פויערים גייט אריבער צו די סוחרים, און די דערפער פאַלן אריין נאָך אין
א טיפּערן עלנט.

דאָס בילד איז פאַרטראַכט און אויסגעפירט געוואָרן אין א ברייטער
ראַם. אין הינטערגרונט שטייען די פויערים מיט זייערע שעפּסן, ביידע
צונויפגענאָסן אינאיינעם אין איין לעבעדיקער גראַעז מאַסע, און דער נאָמען
פון דער נאָוועלע : „שעפּסן“ גייט פיל מער אויף די פויערים, איידער אויף
די פּי. פון אַט דער אלגעמיינער לעבעדיקער מאַסע טרעטן זעלטן ארויס
איינצלע אינדיווידואליזירטע פיגורן.

אין דעם פּאָדערגרונט שטייען מחתנים פון דעם וואָלפּס צד : דער
„סטאַנאָוואָי“ און די „סוחרים“, — דאָס רוב יידן, — יעדערער מיט זיין
אינדיווידועלער פיזיאָנאָמיע און זיין כאַראַקטער.

די נאָוועלע איז פול פון איינצלע האַרץ-פאַרקלעמענדיקע עפּיזאָדן.
נאָך דער קינסטלערישער באדייט פון דעם ווערק ליגט ניט אזוי אין די איינ-
צלענע פאַסירונגען און שטריכן, וואָס זיינען אזוי טריי געשילדערט נאָך
דעם לעבן, און וואָס ריידן אזעלכע קלאַרע און אָפּענע רייד, ווי אין דעם

קאלעקטיוון איינדרוק, וועלכן דאָס בילד מאַכט, ווי אַ גאַנצעס. מיט דער זעלביקער פעסטקייט און דורכזיכטיקייט, ווי אין הויפטמאָנס „די וועבער“, זיינען אויך דאָ געצויגן געוואָרן די הויפט ליניעס פון דעם סאָציאלן קלאַסן-קאַמף, וואָס איז געווען די טרייב־קראַפֿט פון דער גאַנצער אינווייניקסטער פּאָליטיק רוסלאַנדס, ביז צו דער גרויסער רעוואָלוציע.

קלאָר שטייט אין דעם בילד פאַר די אויגן די ראָליע פון דעם קאַפּי-טאַליזם אין דאָרף. בולט קומט ארויס דער כאַראַקטער פון זיין הויפט פאַרבינדעטן. זיין ברודער אין רויב, דער רעגירונג: ניט אומזיסט האָט די צענזור, וואָס האָט זיך שוין לאַנג צוגעוואוינט צו קוקן דורך די פינגער אויף בעלעטרוסטישע ווערק, געמאַכט אן אויסנאַם צוליב אַנסקיס „אָווצי“, און האָט געהייסן ארויסרייסן די נאָוועלע פון דעם זשורנאַליסט, אין וועלכן זי איז שוין געווען געררוקט.

און נאָך אנדערע אַרבעטן פון אַ טיפּן סאָציאַל־פּאָליטישן באַדייט און אַן ערנסטן רעאַליסטיש־קרינסטלערישן ווערט האָבן געזאָלט דורכגיין די לעצטע פּאַזן פון זייער פאַרפאַרטיקונג צום דרוק. אין יענע גליקלעכע טעג פון רו, עקאָנאָמישן קאַמפּאַרט און דעם באַלעבנדיקן איינפלוס פון אַ גייסט־רייכער סביבה, האָט געשמאַק און מיט התמדה געאַרבעט אַנסקי.

באַמערקט דאָרף נאָך ווערן, אז צווישן זיינע אַרבעטן איז ניט געווען קיין איינע, וואָס זאָל האָבן אַ וועלכע ניט איז נאָענטערע שייכות צו דעם יידישן פּאָלק און דעם יידישן לעבן. נאָר אין די „אָווצי“ ווערן ארויסגעפירט יידישע פּי־הענדלער, אָבער זיי שטייען אין איין גרופע מיט די רוסישע קופּצעס און מיט די פאַרטערטער פון דער רעגירונג, און די באַלייכטונג וואָס פאַלט אויף זיי, אויף אַלעמען, איז פון איין און דעמזעלביקן קאַליר.

נאָר אין איין איינציקן קליינעם עפּיזאָד רוקט זיך שאַרף ארויס אַ יידישער פּראָפּיל. דעם „סטאַנאָוואָי“ און די סוחרים קומט אויס איבער צונעכטיקן אין אַ דאָרף אין אַ היי־שייער. מען ליגט אויפן היי און מען פירט שמועסן „מענינג דומא“, וועגן די פּויערים, און די שעפּסן, און דער ליציטאַציע. האַרט לעבן „סטאַנאָוואָי“ ליגט אַ יידישער סוחר, און ער פאַרט פּלוצלונג ארויס מיט אַזעלכע רייד:

— איין זאָך פאַרשטיי איך ניט, פּלאַטאָן פעטראָוויטש! (אָדער ווי מען האָט אים גערופן), פאַרוואָס כאַפּן זיי אונדז ניט און קוילן אונדז ניט אויס?

— ווער? — פּרעגט דער „סטאַנאָוואָי“ מיט שרעק.

— די פויערים! זיי זיינען דאך א סך און מיר זיינען א הייפעלע...
איך געדענק שוין ניט וואָס דער סטאַנאַוואַי האָט דערויף געענט-
פערט. אויב איך מאַך ניט קיין טעות, האָט ער זיך גוט אָנגעבייזערט פאַר
אַזאַ „נאַרישער“ און אין דערזעלביקער צייט, אַזאַ — ניט צו דער נאַכט
גערעדט — שרעקלעכער פראַגע.

האָט אַנסקיס קינסטלערישער אינסטינקט געשפּירט, אז אין דער טיף
פון דעם יידנס נשמה האָט געלעבט דאָס באַוואוסטזיין פון דער מערדער-
לעכער עולָה, וואָס זיי טוען מיט די פויערים? על-כּל-פּנים איז עס כאַראַקט-
טעריסטיש, וואָס א יידן האָט געקאָנט ארויף אויפן זין אַזאַ שאלָה.

1.

אין שווייצאריע

געדארפט האָט מען על־פּריוויר דערוואַרטן, אַז אַנסקי זאָל אַ לענגערע צייט פאַרבלייבן אין פעטערבורג, לאָזן וואַרצלען אין דער נייער סביבה און זיך פאַרנאָנדערבליען אונטער די זון־שטראַלן פון דעם לעבנס־גליק, וואָס האָבן צום ערשטן מאל אַ שוין געטאָן אויף אים.

האָט אָבער אויף זיין גאַנצן לעבן גערוט אַ גורל־שווערע האַנט, וואָס האָט אים געטריבן פון אָרט צו אָרט, — באַלד אויס נויט, באַלד אויס פּריי־וויליק אויף זיך גענומענער פליכט און באַלד (זייער זעלטן) אויך אזוי צו זאָגן, אויס וואוילטאָג.

אין די גליקלעכע טעג האָט זיך אַנסקי פאַרבענקט נאָך פּערזענלעכן גליק. עס האָט אים גענומען ציען קיין שווייצאריע, וואו ער האָט געהאט זיין בעסטן יוגנט־פּריינט (מיד) און אַ יינגערן פּריינט, — מיינע אַ שוועס־טער־קינד, — וואָס צו איר האָט ער געפילט אַן אינטימערן און באדייטנדערן צובונד, איידער די געוויינלעכע פּריינטשאַפט: ער איז געווען אין איר פאַר־ליבט נאָך פון די יינגלשע יאָרן אָן.

דער פאַרלאַנג צו זען זיך מיט די צוויי אים נאָנטסטע מענטשן אין דער וועלט און די האַפנונג אויף אַ טיפּערן און העכערן פּערזענלעכן גליק האָבן באַוואויגן אים, — זומער 1892, — צו פאַרלאָזן זיינע פעטערבורגער פּריינט און אוועקפאַרן קיין אויסלאַנד: ס'קאָן זיין, ער האָט גערעכנט, אַז זיין אָפּשייד פון פעטערבורג און פון זיין אזוי פיל פאַרשפּרעכנדיקער לימע־ראַרישער טעטיקייט וועט זיין ניט אויף לאַנג און אַז ער וועט זיך באַלד אומ־קערן צוריק זאַלבענאַנד.

אויפן וועג קיין שווייצאריע האָט ער זיך אַ שטיקל צייט אויפּגעהאַלטן אין בערלין, וואו ער האָט פאַרקערט אין דער געזעלשאַפט פון דער רוסיש־יידישער שטודירנדיקער יוגנט. דאָס לעבן האָט אים דאָ אונטערגערוקט אַ

שטיק יידישן זיין וואָס וואָלט אונטער אנדערע אומשטענדן, אפשר געקאָנט
ווערן א מאַנגעט, וואָס זאָל אים א צי טאָן צוריק צו דעם יידישן פּאָלק.

יענער שטיק יידישן זיין האָט אָבער, משמעות, געהאט צו ווייניק
מאָגעטישע עלעמענטן אין זיך. ווי אומעטום אין דעם לעבן פון דער
יידישער אינטעליגענץ פון יענער צייט, איז אויך די רוסיש-יידישע קאָלאָניע
אין בערלין געווען שאַרף געשפּאַלטן אין זיך אין צוויי לאַגערן: אין אן
אַסימילאַטאָרישן, וואָס איז געווען כמעט אַנטי-סעמיטיש פּינטלעך צו אַלץ
וואָס איז יידיש, און א נאַציאָנאַלן, ריכטיקער א פּאַלעסטינאַפּילישן, וואָס
איז אַקוראַט אַזוי פּינטלעך געווען יעדן אייראָפּיאַישן פּראָגרעס און יעדן
רעוואָלוציאָנערן געדאַנק. און פון ביידע לאַגערן האָט געשלאָגן א מאַוימ
דיקע קעלט. ווייניקסטנס, אַזאַן איינדרוק האָט זי געמאַכט אויף אַנסקין.

דערהויפּט האָט געווירקט אויף אים אַפּשטויסנדיק די אומגעהויערע
קליינלעכע גדלות, מיט וועלכער יעדער איינער איז — ווי אים האָט זיך
געדאַכט — געווען פּול. „קלייניקע מענטשעלעך מיט קאָאָסאַל אויפגע-
בלאָזענע פרעטענזיעס“ — אַזוי האָט ער שפּעטער אין א געשפרעך כאַ-
ראַקטעריזירט אייניקע פון זיי „יעדער איינער האלט זיך פאַר א נאַפּאָלעאָן
אַדער כּלל הפּחות פאַר א פּערדינאַנד לאַסאַל“.

סוף זומער האָב איך פון אים באַקומען א דעפּעש, צו באַגעגענען אים
אין בערן אויפן וואָקזאַל. און אין א פּאָר שעה ארום האָב איך שוין גע-
האַלטן אים אין מיניע ארעמס און האָב געהערט זיין שטיים: „נאַרעלע,
וואָס וויינסטו?“

געוויינט האָב איך ניט נאָר מיט טרערן פון פּרייד. תּיכּף ווי דער צוג
האַט זיך אָפּגעשטעלט, האָב איך אים דערזען ארויסגיין פון וואַנאַן. גאָט,
ווי ער האָט זיך פאַרענדערט! ער האָט אויסגעזען, ווי אַ ייד פון א יאָר פּער-
ציק. איינגעפּאַלענע באַסן, אן ערדענער קאָליר אין געזיכט, מיט צוויי
גרויסע שוואַרצע פאַרטרויערטע אויגן, און אביסל אן איינגעבויענע האַל-
טונג.

ווי איך האָב מיך שפּעטער דערוואוסט, האָט ער, דער נוואַר, אין דעם
בוכשטעבלעכן זין פון וואָרט, וואָס פּלעגט קאָנען בויגן אייזערנע פּערד-
שיך, וואָס פּלעגט קאָנען יינגלוייז אָנגעמען מיט די ציין דעם אָנלען פון אַ
פּאַטער-שטול, און אַזוי ארומטראָגן אין דער שטול מיך און נאָך א פּאָר
ברידערלעך איבערן שטוב, — אַט דער נוואַר האָט פאַרלאָרן כמעט זיין
נאַצע קראַפט, א דאַנק דער שווערער ארבעט אין די שאַכטעס און א דאַנק
א כראָנישער מאַגן-קראַנקהייט.

אין א ווילע נאָך דעם באַגעגעניש זיינען מיר ביידע געקומען צו זיך.

איך האָב אָפּגעשיקט זיינע זאכן צו מיר אהיים און אליין זיינען מיר אוועק צו פּוס, פּלױדערנדיק און לאַכנדיק און ריינדניק אַלערליי נאַרישקייטן דעם גאַנצן וועג, ווי פאַרשיכורטע. ס'איז אונדז געווען גוט.

אין דער היים האָט מיין פרוי, מיט וועלכער ער איז נאָך פריער באַ-פריינדעט געווען דורך בריוו, אויפגענומען אים ברידערלעך און ליבלעך און האָט גלייך גענומען ריידן אויף „דו“. איך האָב געזען, ווי וואויל־טוענד אָט די וואַרימקייט האָט געווירקט אויף אים, און האָב שטארק הנאה געהאט דערפון.

די שטוב איז געווארן פול מיט א יום־טובדיקן שיין. פון זיין יעדן קער, זיין יעדן שמיכל, זיין יעדן ווייז, זיין ראַנגלען זיך מיט מיר, זיין שטיפן מיט מיין עלטסטן יינגל, האָט געשלאָגן אַ פּאַנטאַן פון אומענדלעכער גוטס־קייט און לעבנס־פרייד.

אָט דער אַרויסגעפֿאַזענער פרידן־טומל האָט אָנגעהאלטן ביז נאָכן אָוונט־ברויט. ווען מען האָט די קינדער איינגעלייגט שלאָפן און מיר האָבן זיך זאַלבערדיט אוועקגעזעצט ביים אָפענעם פענצטער, האָט אונדזער גע־שפרעך ביסלעכווייז אָנגענומען אן אלץ מער און מער ערנסטערן כאַראַק־טער. פון דעם אויספרעגן וועגן געמיינשאפטלעכע באַקאַנטע און פריינט איז דער שמועס ארויף אויף זיין אייגענעם לעבן, אויף דער לאַגע אין רוסלאַנד, אויף דעם מצב פון דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג, אויף דער לאַגע פון דעם פּאָלק בכלל. און אין אלע פרטים האָבן זיך גענומען אַרויס־וויקלען בילד נאָך בילד, — דאָס רוב, איין בילד טרויעריקער פארן אנדערן. ס'איז געוואָרן פינצטער. דעם לאַמפּ האָבן מיר ניט אָנגעצונדן, און פון דעם ווינקל, וואו אַנסקי איז געזעסן, האָבן זיך שטיל געגאַסן שילדע־רונגען, פול מיט פיין און צער.

אויך אונדזער עמיגראַנטיש לעבן אין דער פרעמד האָט זיך ניט געקאַנט באַרימען מיט א סך איבעריקס פּרילעכע טעג און פּאַסירונגען, אָבער אונדזער חושך פלעגט פאַרטריבן ווערן פון די שטראַלן פון האַפּנונג און גלויבן, און דער אומעט פלעגט צעגליין אין דער שטימונג פון קאַמף, פון דער באַפרייאַונגס־אַרבעט, מיט וועלכער מיר זיינען געווען פאַרנומען. דאָס לעבן אָבער אין דעם צאַריסטישן רוסלאַנד איז געווען דער אמתער גהינום, וואָס איז אויסגעוואַקסן פאַר אונדז אין זיין גאַנצן שרעק אויס די איינצלענע עפּיזאָדן, וועלכע אַנסקי האָט געמאַלן. וויפיל ווילדקייט! וויפיל גרויזאמע, אומנויטיקע, קיינעם ניט נוצנדיקע ליידן!

ס'איז געווען נאָך ניט גאָר שפּעט, ווען איך האָב אים אוועקגעפירט אין מיין צימער. ווען ער האָט זיך אויסגעטאַן און איז אריין אין בעט,

האָב איך מיך צוגעזעצט צו אים „אויף א וויילינקע“. די „וויילינקע“ האָט געדויערט ביז טיף אין דעם זומערדיקן פרימאָרגן.

ס'איז מערקווירדיק, אז אויך דאָ האָבן מיר וועגן דעם אייגענעם לעבן, וועגן די דאנות און צרות און די קאַרגע ליכטיקע מאַמענטן פון דער אייר גענער עקזיסטענץ, גערעדט זייער ווייניק. אין יענע צייטן, — און אין אונדזערע קרייזן, — וואָלט דאָס אויך געווען, אזוי צו זאָגן, ניט נאָר ליטיש, מען זאָל זיך צופיל באשעפטיקן מיט אַזאַ זאַך, ווי די אייגענע פערזאָן. נאָר אנב אורחא פלעגט דער ענין אָפגעפאַטערט ווערן מיט א פאָר ווערטער.

און אזוי, אנב אורחא, האָט ער מיר דעמאָלט דערציילט וועגן דעם ציל פון זיין רייזע אַהער.

— ווייסט, צוליב וועמען איך בין געקומען? דעם אמת גערעדט, וואָלט איך צוליב דיר אליין, אפשר נאָר ניט געפאָרן.

און דאָ האָט ער מיר דערציילט, וועגן זיין באַציאונג צו מיין קוזינע, מ. ר., וועגן די בריוו אירע צו אים, וואָס גיבן אים א רעכט אויף די בעסטע האָפגענוגען, הגם קיין קלאַרע דיבורים וועגן זייער ביידנס צוקונפט זיינען נאָך ניט ארויסגעזאָגט געוואָרן.

מיך האָט די ניים ניט שטאַרק איבערראַשט, אָבער זייער געפרייט, און דאָס האָט צוגעגעבן נאָך מער יום טובדיקייט אין מיין לעבן, וואָס איז, ווי דער מענטשלעכער לעבן בכלל, אלע מאָל אזוי אַרעם אין יום טובים. אויף איבערמאָרגן איז ער אוועקגעפאָרן אויף דעם גענפער (אָדער לוצערנער?) זעע, וואו מיין קוזינע האָט דעמאָלט פאַרבראַכט איר זומער וואקאציע. מיטגענומען מיט זיך האָט ער אויך מיין ביכל, „יעוורעי ק'יעוור ריעיאם“, וואָס איז גראָד יענעם זומער ארויס פון דרוק. איך האָב געבעטן, ער זאָל אים איבערלייענען „מיט קאָפּ“, ווייל מיר וועלן זיך דארפן דורכ־ריידן באריכות וועגן דעם ענין.

אין א פאָר טעג ארום איז ער ווידער — אומדערוואַרטעמערדייט — געקומען צו אונדז קיין בערן, א פריילעכער, אָפגעפרישטער, יינגער געוואָר רענער. ער האָט זיך פלוצלונג פאַרבענקט נאָך מיר, און אים האָט זיך פאַרוואָלט אויך דורכריידן זיך מיט מיר וועגן דעם ביכל און וועגן מיין שטעלונג צו דער יידישער פראגע בכלל.

— גוט דורכגעלייענט? — האָב איך אים געפרעגט. (די געשפרעכן אונדזערע פלעגן מיר דעמאָלט פירן אין רוסיש, נאָר ווען ניט ווען אריינ־בראַקן יידישע פראַזן).

— גוט און עטלעכע מאָל. איך מוז דיר זאָגן, עס האָט געמאַכט אויף

מיר א גרויסן איינדרוק. דאָס טוט איר גוט, וואָס איר פאַרלאָזט ניט אייער פּאַלד. (ווי עטאָ כאַראַשאַ דיעלאַיעטע, טשטאָ ניע אָסטאָוליאַיעטע וואָס נאָראַד").

די לעצטע פּראָזע האָט מיך אַ ביים געטאָן ווי אַ שלאַנג. דער „ווי“ און „וואָש“ (איר“ און „אייער“) האָט פּלוצלונג אויפגעדעקט פאַר מיר דעם אָפּגרונט, וואָס האָט געהערשט צווישן מיר און אים אין אַן ענין, וואָס איז מיר געווען טייער ווי מײַן לעבן.

אין דעם משך פון מײַן אַניטאַציע פאַר אַ ייִדיש־נאַציאָנאַלן סאַציאַליזם, פּלעגט מיר אויסקומען צו דיסקוטירן ניט מיט איין ייִדישן סאַציאַליסט, און מײַן יעדער דיסקוטאַנט איז געווען אַ קעגנער: אָדער אַ קעגנער פון דעם נאַציאָנאַלן געדאַנק בכלל — און אַזעלכע זיינען געווען די מאַיאָריטעט — אָדער אַזאַ, וואָס פּלעגט זיין נוטה צו מאַכן הנחות דעם נאַציאָנאַליזם פון אַ סאַציאַליסטישן שטאַנדפּונקט, דערפאַר אָבער פּלעגט ער לחלוטין לייקע־נען, אַז יידן זיינען אַ פּאַלק, אַז זיי קענען ווידער ווערן אַ פּאַלק, אָדער אַז עס זיינען דאָ וועלכע עס איז בר־דעתריקע טעמים, פאַר וואָס מען זאָל דאָס וועלן. קיינער אָבער פון יענע קעגנער פּלעגט זיך ניט אוועקשטעלן „מחויז למחנה“.

דאָ איז פאַר מיר געשטאַנען „חיי“ שלמה זאַנוול. אַ מענטש, וואָס וועגן אים האָב איך אלעמאָל געטרוימט, אַז איך וועל ווען עס איז גיין מיט אים האַנט אין האַנט און אַרבעטן אינאיינעם. און ער איז ניט קיין „קעג־נער“. אַדרבה: אַ הייסער „פּריינט“ אַן אויפמונטערער. „איר טוט דאָס גוט“ אָבער אַ — פּרעמדער! „איר“ און „אייער“! צום אים האָט דאָס קיין ברעקל שייכות ניט. ער איז שוין ניט קיין ייד און האָט ניט קיין ברעקל התחייבות כּנוגע דעם ייִדישן פּאַלק. ער איז פון די „חסידים אומות העולם“, א „ייִדנפּריינט“, ווי אַ סך פון מיינע רעוואָלוציאָנערע חברים צווישן די גוים.

דאָס האָט וויי געטאָן.

2.

א לענגערער געשפרעך האָט זיך אַנטוויקלט צווישן מיר און אַנסקין וועגן מײן „יעוורעי ק׳עוורעיאַם“—און וועגן מײנע ייִדיש־סאַציאַליסטישע באַשטרעבונגען.

דער ענין וועגן א סאַציאַליסטישן נאַציאָנאַליזם איז אין יענער צײַט (1892) איבערהויפּט געווען עפעס גאָר א נײַעס פאַר דער רעוואָלוציאָנערער וועלט, — כּפּרט פאַר דער רוסיש־רעוואָלוציאָנערער. ס׳איז אמת, אז אין דעם משך פון די אַכציקער יאָרן האָבן סאַי פּוילישע, סאַי אוקראַינישע סאַציאַליסטן געזוכט צו פאַראייניקן זײערע סאַציאַליסטישע אידעאַלן מיט די נאַציאָנאַלע אינטערעסן פון זײערע פעלקער. אָבער יענע סאַציאַליסטן זײנען געשטאַנען אין דרויסן פון דער אָפיציעלער סאַציאַל־רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג און אין אָפּאָזיציע צו איר. פון דער אַנדער זײט האָט אויך דער אָפיציעלער סאַציאַליזם גאָרנישט ניט געוואָלט וויסן פון זײערע טעאָריעס און באַשטרעבונגען. זײערע שריפטן זײנען אין אונדזערע קרייזן געווען אומבאַקאַנט. אַנב זײנען זײ כּמעט אַלע געווען געשריבן אין פּויליש אדער אוקראַיניש, — שפּראַכן, וועלכע קײנער פון אונדז האָט ניט פאַרשטאַנען. צו מײן נאַציאָנאַלן סאַציאַליזם בין איך געקומען נאָך זײענדיק אין רוסלאַנד, אין א צײַט, ווען איך האָב נאָך קײן ברעקל אַנונג ניט געהאַט וועגן ענלעכע פּראַוון בײ די פּוילן און אוקראַיאַנער. אויך איז מיר ביז שפּעט אין די נײַנציקער יאָרן געבליבן אומבאַקאַנט די טעאָרעטישע פּראַוון פון משה העס, וואָס האָט נאָך אין די זעכציקער יאָרן געזוכט צו פאַרבינדן זײן אינטערנאַציאָנאַלן סאַציאַליזם מיט א רײן ייִדישן נאַציאָנאַלן אידעאַל.

די טעאָרעטישע יסודות פון דעם ייִדיש־נאַציאָנאַלן סאַציאַליזם האָבן איך געמוזט אויסאַרבעטן אַלײן, אָן א וועלכער עס איז הילף פון דרויסן. אין אַן אַטמאָספּערע, וואָס איז געווען אַבסאָלוט פּײַנטלעך צו דעם גאַנצן ענין. געשען איז דאָס אין א צײַט, ווען מיר בײדע, אַנסקי און איך, האָבן געלעבט ווײַט אײנער פון דעם אַנדערן און האָבן ניט געהאַט די מעגלעכקײט דורכ־צורײדן זיך באַריכות וועגן אים.

איך גיב דאָ איבער דעם גאַנצן פון אונדזער דיסקוסיע, פאַרשטייט זיך, שטאַרק פאַרקירצט און סיסטעמאַטיזירט, און מער דעם תּוך פון אונדזערע אַרגומענטן אײדער זײער דרויסענלעכע פאַרם.

די אַרגומענטן, וועלכע איך האָב אָנגעווענדט אין דער פאַרטיידיקונג פון מײן ייִדיש־נאַציאָנאַלן פּראָגראַם, — די נױטיקײט פון דער נאַציאָנאַלער

ווידערבאלעבונג פון דעם יידישן פאלק אויף די יסודות פון ערד־ארבעט און דער יידישער שפראך, — זיינען פאר אים געווען אבסאָלוט ניי. די טעאָרעטישע זייט פון דער זאך, — דעם ענין פון נאַציאָנאַליטעט בכלל, איר שייכות צו דעם אלגעמיין־מענטשלעכן פראַגרעס און איר ראָליע אין דער פראַגרעסיווער אנטוויקלונג פון דער מענטשהייט, — האָט ער אויפ־געפאַסט גאנץ שנעל, ניט קוקנדיק אויף די פאָר גאנץ האַרבע פראַבלעמען, וואָס די טעאָריע פון נאַציאָנאַליטעט האָט אין זיך און וואָס זיינען נאָך מער פאַרטונקלט און פאַרפלאַנטערט געוואָרן סאַי פון דעם שאַוויניסטיש־מיס־טישן נאַציאָנאַליזם פון איין זייט, סאַי פון דעם ראַדיקאַלן קאָסמאָפּאָליטיזם פון דער אַנדערער.

שווער אָבער איז אים געווען צו באַנעמען מיטן געפיל אָט דעם פשוטן קאָנקרעטן, אים מער פאַר אלץ אינטערעסירנדיקן פאַקט, וואָס גראַד איך זאָל ווערן אריינגעכאַפט אין אזאַ געדאַנקען־נעץ, וואָס קאָן מיך אוועקציען אָן א זייט פון די גרעסערע און ברייטערע פראַבלעמען, וועלכע שטייען איצטער פאַר דער גאַנצער פראַגרעסיווע מענטשהייט בכלל און רוסלאַנד בפרט.

ער פאַרשטייט גאנץ גוט די נויטיקייט צוצוציען די יידישע מאַסן צו יענע גרעסערע און ברייטערע פראַבלעמען, און די אומגעהויערע ניצלעכ־קייט פון א סאַציאַליסטישער פראַפּאָנאָרדע און אַניטאַציע צווישן דעם יידישן פאלק. אין אָט דעם זין באַגריסט ער פון פולן האַרצן די אַרבעט, וואָס איך האָב זיך אונטערגענומען צו טאָן. אָבער דער באַדייט פון דער אַרבעט טאָר ניט פאַנאַנדערגעבלאָזן ווערן, און ער איז שטאַרק מסופּק, צי די קליינקייט און ענגקייט, וואָס מוזן זיין פאַרבונדן מיט אזאַ אַרבעט און מיט די ספּעציפישע צילן, וואָס זי שמעלט זיך, וועלן מיך קאָנען באַפרידיקן אויף לאַנג.

דער שטח פון דעם יידישן לעבן איז אַן ענגער, אַ דל־ראַמותדיקער, האָט ער אַרנומענירט. קיין איין גייסט, וואָס שטרעבט צו גרויס און ברייט, קאָן זיך ניט איינהאַלטן אין אים. עס איז אפשר גראַד די נאַציאָנאַלע כאַ־ראַקטעריסטיק פון דעם יידישן שאַפּנדיקן זשעני, וואָס ער קאָן זיך ניט באַזונגענען מיט די אייגענע פיר ווענט פון דעם נאַציאָנאַלן לעבן, אפשר פשוט דערפאַר, וואָס זיין גרונט־לאַגע, — די פאָר מיליאָנען יידן, — איז אַ צו ענגע און שמאָלע. האָט ניט קריסטוס געמוזט פאַרלאָזן זיין פאלק? האָט דאָס ניט געמוזט טאָן שפינגאָזא? קאָנען מיר זיך פאַרשטעלן אַ לאַסאַל און אַ מאַרקס אין די גרעניצן פון א יידישער טעטיקייט?

און נאָך מער חידושט ער זיך אויף מיין שמעלונג צו דעם „זשאַרגאָן“ (אזוי האָבן מיר דעמאָלט נאָך ביידע גערופן די יידישע שפראַך, ניט ארייני־

לייגנדיק אין דעם אויסדרוק קיין שמץ פון א באליידיקנדיקן זין.) געוויס וועט מען מוזן אויסנוצן דעם זשארנאן צוליב די צוועקן פון פראפאגאנדע און אַניטאַציע, און אויף דערויף וועט ער טויגן. אבער — שאַפן אין אים? אַרויסברענגען ניס? באַדעקן מיט אים אַלע צווייגן פון דער מענטשלעכער קולטור, מיט אַלע אירע דינסטע פאַרצווייגונגען? — ווי איז דאָס מעגלעך? ער גלויבט דעריבער, אז מיין גאַנצע נאַציאָנאַל-סאָציאַליסטישע אַגידע טאַציע וואָס איך האָב אויפגעהויבן, וועט זיך ענדיקן מיט אָט וואָס:

א פּאָר יאָר וועל איך ארבעטן אויף אָט דעם פעלד. עס וועט זיך מיר איינגעבן צוצוציען צו איר נאָך א פּאָר מענטשן, ניט קיין סך. עס וועט באַשאַפן ווערן א ברויכבארע סאָציאַל-רעוואָלוציאָנערע פּראָפּאגאנדע-ליטע-ראַטור אין יידיש. און דאָס איז געוויס זייער א גוטע זאַך. אבער דאָס איז ניט מער, ווי „געקאַכטע באָב און ארבעס“. מייע גייסטיקע אפּעטיטן וועט דאָס בשום אופן ניט שטיילן. איך וועל געוויס דערנאָך אוועקגיין פון איר, אָדער שענקען איר דעם קלענסטן טייל פון מיין ענערגיע. ביי דער אַרבעט וועלן בלייבן נאָר יענע, — און ווייטער געפירט וועט זי ווערן נאָר פון יענע, וואָס קאָנען לעבן אויף געקאַכטע באָב און ארבעס.

מיין ענטפער אויף זיין אויפפאַסונג. — אן ענטפער, וואָס ווי דער לעזער פאַרשטייט, האָט געהאַט אין זיך דעם הינטער-געדאַנק, אויך אַנסקין צוצוציען צו דערזעלביקער ארבעט מיט אַלע אירע „ענגע“, „ספעציפיש-יידישע“ צילן. האָט געמוזט אריבערגעטראָגן ווערן פון די הויכע הימלען פון געשיכטס-פּילאָזאָפּישע און קולטור-פּילאָזאָפּישע טעאָריעס, אויף די דלד אמות פון דעם יידישן לעבן און אויך מייע אייגענע צילן אין דעם דאָזיקן לעבן.

קודם בין איך געווען פאַראינטערעסירט, קלאָר צו מאַכן אים מיין בליק אויף דעם ווערט און די אַנטוויקלונגס-מעגלעכקייטן פון דעם זשארנאָן. ס'איז איינגעלעך נאָר ניט קיין זשארנאָן, האָב איך געזאָגט. ס'איז א שפּראַך מיט זייער א רייכן רוי-מאַטעריאַל, וואָס דאַרף אַרויסגעשלעפט ווערן פון דער שאַכט און איבערגעשמאַלצן ווערן אין דעם שמעלץ-אויזן פון די קינפטיקע שפּראַך-זשעניען. איך באַטראַכט מיך ניט פאַר אַזאַ שפּראַך-זשעני. אָבער אפילו מיר האָט זיך שוין איינגעגעבן צו מאַכן זי בויגיקער און שמידעוודיקער. אָט איז דער באַווייז: לאָמיר דורכלייענען א פּאָר פון מייע זאַכן אין יידיש!

איך האָב אים פאַרגעלייענט א פּאָר איבערזעצונגען פון היינע, נאַדסאן און הערעוועג, אויך א פּאָר פון מייע אייגענע שירים. (איך פלעג נאָך דעמאָלט אונטערזינדן פון צייט צו צייט מיט אַזעלכע זאַכן.)

דער עפעקט פון מיין פאָרלייענען איז אין איין פונקט געווען גראָד דער, וועלכן איך האָב דערוואַרט. איצטער, ביי דעם איצטיקן מעמד פון אונדזער ליטעראַטור-שפראַך, איז שוין קיין קונץ ניט איבערצוגיסן דעם פרעמדשפראַכיקן מאַטעריאַל אין א ריין-יידישער פאָרם און אויפצוהויבן אן איבערזעצונג אויף דער הויך פון דעם אָריגינאַל, — אויף וויפיל אן איבערזעצונג קאָן בכלל דערהויבן ווערן צו אַזאַ הויך. אין יענע צייטן איז דאָס אָבער געווען כמעט ווי א מין וואונדער. ביי אַנסקין האָבן מיינע איר בערזעצונגען זייער און זייער אויסגענומען. ער האָט ווי א מבין זיך איינ-געהערט אין דעם פֿלוס פון די קלאַנגן און האָט שטאַרק הנאה געהאַט פון זיי. זיין טעאָרעטישע פּאָזיציע האָט דאָס אָבער ניט איבערגעביטן א ברעקל. ער האָט געזען דערינען א שיינע קונצן-מאכעריי. ווי, לאָמיר זאָגן, קונציק-אויסגעפירטע אַריעס אויף א „שטרויענעם צימבל“, וואָס איז אויפגעבויט פון א פּאָר צענדליק פּלעקלעך מיט פארשידענע קלאַנגען: אן אינטערע-סאַנטע קוריאָזיטעט, וואָס קאָן ניט שפּילן קיין ערנסטע ראָליע אין דעם מוזיקאַלישן שאַפן און אין דער אַנטוויקלונג פון מוזיק.

(אַזאַ שטעלונג צו מיין יידישער שפראַך, וואָס איר גלאַנץ האָט זיך אָפּט געוואָרפן אין די אויגן אין די ערשטע פעריאָדן פון אונדזער שפראַך-אַנטוויק-לונג, — האָב איך שפּעטער באַגעגנט אויך ביי מיין פריינט, מ. ראָזענבאַום, וואָס איז אויך אין די ערשטע צייטן געווען א קעגנער פון יידיש. מיין פאר-טיידיקונג פון יידיש מיט דעם אָנווייז אויף מיינע אייגענע לעקציעס — שוין דאָ אין אַמעריקע — פֿלעגט ער אוועקשטופן אָן א זייט מיט דעם באַמערק: „דו ביזט אן אויסנאַם. דו קאָנסט טאַנצן אויף א שטריק. מען טאָר אָבער פון קיינעם ניט פאַרלאַנגען, ער זאָל קאָנען טאַנצן אויף א שטריק.“ איצטער האָט אויך ראָזענבאַום שוין אויסגעפונען פון דער איי-גענער דערפארונג, אז יידיש איז ניט קיין שטריק איבער אן אָפּגורנט, נאָר א פעסטער באָדן, אויף וועלכן יעדער איינער קאָן גיין און דערגרייכן די העכסטע שפיצן פון די העכסטע בערג. נאָר דער באָדן איז געווען א שטאַרק פאַרלאַזענער, מיט זאַמדן און זומפן און ווילדן געוויקס. די ארבעט פון קולטיווירן דעם באָדן ווערט איצטער אנגעפירט מיט דער גרעסטער התמדה פון מערערע הונדערטער געבענשטע קרעפטן, און עס וועט שוין ניט נעמען לאַנג, ביז יעדער איינער וועט איינזען, אז דאָס איז א דורכאויס פרוכ-פערער און גוט געבענשטער באָדן פאַר א מענטשלעכער פראַגרעסיווער קול-טור).

פון דער שפראַכן-פראַגע זיינען מיר מיט אַנסקין ווידער אריבער אויף

דער פראגע פון דעה, „ענגקייט“, וואָס איז פארבונדן מיט דעם יידישן נאָ-
ציאָנאלן זיין.

איך האָב לחלוטין געלייקנט, אז די גרויסע צאָל מענטשן שפּילט, אדער
דעג שפּילן א ראָליע, אין דער באַשאַפונג פון די העכסטע קולטורעלע רייכ-
טימער אין דעם מענטשלעכן פראַגרעס.

לאָמיר נעמען דאָס פארצייטיקע גריכענלאַנד, און ספּעציעל די רעפּוב-
ליק אַפּין. וויפּיל אַפּינער זיינען געווען אין גאַנצן אין דער צייט פון זייער
העכסטער גלאַריע? קוים א פּאַר הונדערט טויזנט. פאַר וועמען האָבן די
אַפּינער געוואָלט שאַפן? פאַר דער מענטשהייט? זיי האָבן גאר געלייקנט,
אַז די ניט-גריכן, די „באַרבאַרן“, געהערן צו דעם מין מענטש. זיי האָבן
געשאַפן פאַר זיך אליין. און וואָס פאַר געוואַלדיקע זשעניען זיי האָבן אַרויס-
געבראַכט! עד היום באַוואַנדערט די מענטשהייט זייער גרויס. אויב די
סאַקראַט, די פּלאַטאָנען און אַריסטאָטעלן איז ניט געווען, „ענג“ אין די
דלד אַמות“ פון א הונדערט טויזנט, פאַר וואָס דאַרף א לאַסאַלן אָדער א
מאַרקסן ווערן, „ענג“ אין די גרעניצן פון א פּאַר מיליאָנען?

3

אַ גרויסן טייל פון מיינע ויכוחים מיט אַנסקין וועגן דער יידיש-נאָ-
ציאָנאַלער פראַגע האָט פאַרנומען די ריין פּערזענלעכע שאַלה, פאַרוואָס
גראַד בין איך געוואָרן אַ נאַציאָנאַליסט?

מיט וואָס בין איך א ייד? און אין וועלכן זין בין איך א ייד? —
אַט דאָס איז, אין וואָס אַנסקי האָט געוואָלט ווערן קלאָר.

אויך דאָ האָט זיך אַרויסגעוויזן די שווערקיט פאַר אַ יידישן אינ-
טעליגענט אויפצופאַסן דעם ריין נאַציאָנאַלן שטאַנדפּונקט. סיי דער פּרז-
מער ייד, סיי דער אַפיקורסישער אַסימיליאַטאַר פאַרבינדן מיט דעם באַגריף
„יידישקייט“ אַ געוויסן רעליגיעזן, סאַציאַל-עטישן אָדער, לפּחות, פּילאָזאָ-
פּישן גלויבן, וואָס דאַרף מאַכן איינעם פאַר אַ יידן און צוליב וועלכן עס
זאָל זיך לוינען צו זיין אַ ייד. דער פרומער ייד האָט אַזאַ גלויבן, איז ער
דעריבער אַ ייד. דער „אַפיקורס“ לייקנט, אַז איצטער קאָן געמאַלט זיין
אַ ריין ספּעציפּיש-יידישע ריכטונג אין דעם מענטשלעכן גייסט, וואָס זאָל
האַרמאָנירן מיט די רעזולטאַטן פון דעם פּרייען מענטשלעכן געדאַנק און
וואָס זאָל אין דער זעלביקער צייט באַרעכטיקן איינעם, זיך אַרויסצושיידן
פון דעם אַלגעמנטלעכן געדאַנקען-שטראָם אין אַ באַזונדער יידישער ריכ-

טונג. און ווייל דער אפיקורס לייקנט דאָס, הערט ער אויף, מיט פולן רעכט, צו זיין, א ייד.

קורץ: סיי פאר דעם פרומען יידן, סיי פאר דעם פריגעזאָנענעם איז יידישקייט — א געוויסע געדאַנקען־ריכטונג: דאָס יידישע פּאָלק איז א פאַראייניקונג פון גלייך געזינטע מענטשן, פונקט ווי א רעליגיעזע סעקטע, א סאָציאַל־פּאָליטישע פאַרטיי אָדער א פּילאָזאָפּישע „שולע“. עס איז א געוויסע פּרייוויליגע אָרגאַניזאַציע, אין וועלכער מען קאָן אַרײַנטרעטן, אויב מען שטימט אין מיט אירע גרונט־פּרינציפּן, און פון וועלכער מען קאָן אַרויסטרעטן, אויב מען שטימט מיט זיי ניט אין.

אין וואָס באַשטימט מײַן ספּעציפּיש־יידישע געזינגונג? וואָס „לערנט“ מײַן „יידישקייט“, צוליב וועלכער איך בין געוואָרן א ייד.

אין מײַנע ענטפּערס האָב איך מיך געמיט אַרויסצוברענגען די גאַנצע פּאַלשקייט פון אַזאַ פּראַגע־שטעלונג. א פּאָלק איז ניט קיין פאַראייניקונג פון גלייך־געזינטע. א פּאָלק איז א קולטור־שאַפּנדיקער קאָלעקטיווער אָר־גאַנז, וואָס ברענגט אַרויס פון זיך די טויזנטער פאַרשידנסטע געזינ־גונגען, וואָס לױפּן זיך פּאַנאַנדער אין די טויזנטער זיך ווידערשפּרעכנדיקסטע ריכטונגען. דעריבער קאָן קיין געדאַנקען־אינהאַלט ניט זיין „נאַציאָנאַל“. ווייל אויב א וועלכער עס איז גייסטיקער אינהאַלט זאָל דערקלערט ווערן פאַר א ספּעציפּישן סימן פון א געוויסער נאַציאָנאַליטעט, מוז אַן אַנדער גייסטיקער אינהאַלט, וואָס גייט להיפּוך צו אים, דערקלערט ווערן פאַר „אַנטי־נאַציאָנאַל“. אָט דער „אַנטי־נאַציאָנאַלער“ אינהאַלט איז דאָך אָבער אויך באַשאַפּן געוואָרן פון דעם זעלביקן פּאָלק, ווייל ער איז אַרויסגעבראַכט געוואָרן פון זײַנע אײַגענע קינדער.

דאָס „נאַציאָנאַלע“, וואָס פאַרבּינדט אַלע ריכטונגען אין אײַן אײַנ־ציקן קולטורעלן אָרגאַניזם, קאָן בשום אופן ניט ליגן אין א באַשטימטן אינהאַלט. (א וועלכער עס איז „תורה“, א וועלכן עס איז גלױבן אָדער אומגלױבן), נאָר אין א באַשטימטער נאַציאָנאַלער פּאַרס.

דער פּראַנציוזישער מאַטעריאַליסטי־אַטעאיסט איז פונקט אַזאַ פּראַנ־ציוז, ווי דער גאָט־גלױביקער פרומער פּראַנציוזישער קאַטאָליק. דער קאָס־מאָפּאָליט איז פונקט אויף אַזאַ פּראַנציוזישן אופן א קאָסמאָפּאָליט, ווי זײַן פּראַנציוזישער שאָוויניסטישער קעגנער איז אויף א פּראַנציוזישן אופן א שאָוויניסט. און אַזוי איז דאָס אויך בײַ דעם יידישן פּאָלק. דער פּרו־מער ייד איז אויף א יידישן אופן פּרום, ווי דער יידישער אפיקורס איז אויף דעם זעלביקן יידישן אופן אַן אפיקורס.

דער ספעציפיש-נאציאנאלער אופן, ווי אזוי עס ווערן ארויסגעבראכט די זיך ווידערשפרעכנדיקסטע גייסטיקע ריכטונגען פון דער אלגעמיינ-מענטש-לעכער קולטור, — אָט אין דעם באַשטייט דער נאַציאָנאַלער זין פון אַ פּאָלק. דער ספעציפיש-נאציאנאלער אופן (און ניט אַ וועלכער עס איז אינהאלט) וואַקסט ארויס פון די ספעציפיש נאַציאָנאַלע שאַפונגס-כוחות פון אַ פּאָלק. יענע כוחות אַנטוויקלען זיך, פאַרענדערן זיך, אָדער ווערן אָפגעטעמפט פון דור צו דור, אין דעם פּראָצעס פון צופאַסונג צו דער אלגעמיינ-מענטש-לעכער קולטור, וועלכע דאָס פּאָלק ברענגט ארויס, און דערנאָך — גייען זיי אַריבער בירושה פון דור צו דור אויף דעם וועג פון ביאָלאָגישער פאַר-אַרבונג.

דאָס פּאָלק — אַ נאַציע — איז דער ביאָלאָגישער טרעגער פון אַטדי באַשטימטע קולטור-שאַפנדיקע כוחות. דעריבער קאָן מען ניט פּרייוויליג אַריינטרעטן אין אַ וועלכן עס איז פּאָלק, מען קאָן נאָר אַריינגעבאָרן ווערן אין אים. און מען קאָן אויך ניט פּרייוויליג ארויסטרעטן פון אַ פּאָלק, סײַדן אַרויסשטאַרבן פון אים.

רעדט מען וועגן ריין נאַציאָנאַלע פּדאַבלעטען, קאָן ניט זיין קיין רייד וועגן די אָדער יענע „אַמתן“, אין וועלכע דאָס פּאָלק זאָל גלױבן אָדער ניט גלױבן. דאָס זיינען ריין מענטשלעכע פּראָגן, וואָס האָבן נאָרנישט צו טאָן מיט „נאַציאָנאַליטעט“. רעדט מען וועגן נאַציאָנאַלע אויפנאַבן, קאָן זיין די רייד נאָר וועגן אײַן זאַך: וועגן דער דערהאַלטונג און דער ווייטערדי-קער אַנטוויקלונג פון יענעם קולטור-שאַפנדיקן קאָלעקטיוון אָרגאַניזם, וואָס איז דער ביאָלאָגישער טרעגער פון די באַשטימטע קולטור-שאַפנדיקע כוחות, און וועגן די באַציאָנונגען, וואָס דאַרפן הערשן צווישן אַט-דעם באַשטימטן קולטור-שאַפנדיקן אָרגאַניזם און די אַנדערע קולטור-שאַפנדיקע אָרגאַניזמען (פּעלקער) פון דער מענטשהייט. אַ ייד איז דעריבער יעדער איינער, וואָס קומט פון געבורט אויף דער וועלט מיט יידישע שאַפונגס-כוחות, און אַ נאַציאָנאַלער ייד איז דער, וואָס וויל, אַז זיין פּאָלק זאָל בלױבן לעבן אויף דער וועלט, ווי אַ זעלבסטשטענדיקער קולטור-שאַפנדיקער אָרגאַ-ניזם: אַלץ איינס אין וואָס אַזאַ ייד זאָל גלױבן אָדער ניט גלױבן.

אַטדי געדאַנקען מיינע וועגן דעם עצם פון „נאַציאָנאַליטעט“ און דעם עצם פון „יידישקייט“ האָבן איך שפּעטער טעאָרעטיש באַגרינדעט אין אַ סך איינצלענע מאָנאָגראַפיעס. אָבער שוין צו דער צייט פון מיין יוכוח מיט אַנסקין זיינען זיי געווען אויסגעאַרבעט ביי מיר, אויב ניט אין די פּרטים, איז אין די וויכטיקסטע גרונט-שטריכן.

ווי איך האָב שוין פּריער באַמערקט, האָט אַנסקי גאַנץ נוט תּופּס גע-

ווען דעם אביסל הארבן טעאָרעטישן ענין. אָבער זיך אינגאַנצן באַפרייען פון דעם אַלטן בליק אויף דער זאך איז אויך אים געווען שווער. און דערצו האָט מיין טעאָריע פון נאַציאָנאַליטעט ניט געגעבן קיין ענטפער אויף דער הויפט־שאלה, פאַרוואָס בין איר געוואָרן אַ נאַציאָנאַלער ייד, און פאַר־וואָס זאָל ער — אַנסקי — אויך ווערן אַזאַ נאַציאָנאַלער ייד.

די שווערקיט פון דעם פראַבלעם באַשטייט אין אָטוואָס: אָנגענו־מען, אַז אַ ייד קאָן קיינמאָל ניט אַרויס פון דעם גדר „ייד“, כל זמן ער בלייבט ביים לעבן. ער וועט אַלעמאָל האָבן אין זיך אַ ניצויז פון יענע קול־טור־שאַפנדיקע כוחות, וואָס כאַראַקטעריזירן דאָס יידישע פּאָלק. אָבער אויב קיין יחיד קאָן ניט אַרויסגיין פון זיין פּאָלק, קאָן ער אָבער אַרויס־גיין פון זיין פּאָלק־טלעב, פון יענער קולטור־עלער סביבה, וועלכע זיין פּאָלק האָט באַשאַפן. ער קאָן ניט אַרײַנגיין אין אַן אַנדער פּאָלק, אָבער ער קאָן צושטיין צו אַן אַנדער פּאָלק. ד. ה. אַריינלעבן זיך אין אַ קולטור־רעלער אַטמאָספערע, וואָס ווערט באַשאַפן פון אַן אַנדער פּאָלק, און באַ־וואַרטן זיך מאַכן יענעם לעבנס־צילן און אויפנאַבן פאַר זיינע אייגענע. וואו ליגט דער מאָראַלישער חוב, אַז דער יחיד זאָל מוזן בלייבן טריי צו דער קולטור־ספערע פון זיין פּאָלק, אפילו דעמאָלט, ווען ער האַלט זי פאַר אַ נידעריקערער, איידער די קולטור־ספערע פון די אַנדערע פעלקער? וואו איז דער מאָראַלישער חוב, ער זאָל קעמפן פאַר דער דעהאַלטונג און די ווייטערע אַנטוויקלונגען פון יענעם קולטור־שאַפנדיקן אַרגאַניזם, וואָס האָט אַרויסגעבראַכט אַ קולטור, וואָס איז אים לגמרי אומסימפּאַטיש? און ווי קאָנען אינטעליגענטע מענטשן פאַרלאָזן די העכערע קולטור־ספערע, אין וועלכער זיי האָבן זיך אַריינגעלעבט, צוליב אַ נידעריקערער קולטור־ספערע, בלויז דערפאַר, וואָס זי איז באַשאַפן געוואָרן פון ברידער און קרובים?

אויף די אַלע פּראַגן איז מיין ענטפער געווען אַזאַ: ס'איז געווען ניטאָ קיין מאָראַלישער חוב פאַרן יחיד צו בלייבן אין דער קולטור־ספערע, וועלכע זיין פּאָלק ברענגט אַרויס. אויב ער סימפּאַטיזירט ניט מיט זיין פּאָלק און מיט דער קולטור פון זיין פּאָלק, אויב אים אַרט ניט, אַז אָט־דער קול־טור־שאַפנדיקער אַרגאַניזם זאָל פאַרשווינדן, ווי אַ באַשעפער פון אַ באַ־שטימטער נאַציאָנאַלער קולטור, האָט ער אַ רעכט צו פאַרלאָזן זיין פּאָלק און צוצושטיין צו וועלכער קולטור־ספערע ער וויל. נאָך מער: ער האָט אַ רעכט אַ רעכט צו אַרבעטן אין אַ ריין אַסימיליאַטאָרישן זין: ער האָט אַ רעכט צו רופן זיינע ברידער, זיי זאָלן, אינאיינעם מיט אים, זיך אָנשליסן אַן דער פּרעמדער קולטור־ספערע און צעגוין אין איר, ווי קערנדלעך זאַלץ אין אַ ים וואַסער. די טרייקייט אָדער אומטרייקייט צו דער היסטאָרישער

צוקונפֿט פֿון א פּאָלק קאָן ניט זיין קיין זאך פֿון לאַגישע חשבונות און מאַראַלישער פּליכט. דאָס איז א זאך פֿון געפֿיל פֿון א ספּעציפֿישן גאַציאָנאַלן געפֿיל. ביי איינעם איז ניטאָ אזא געפֿיל, איז ער פּטור פֿון אַלע התחייבותן צו זיין פּאָלק.

אַבער — ווי אזוי קאָן ביי אַן אינטעליגענטן מענטשן נאָך לעבן אזא נאַציאָנאַלער געפֿיל, ווען ער זעט, אויף וואָס פּאַר א נידעריקער מדרגה די קולטור פֿון זיין פּאָלק שטייט? ווי אזוי קאָן ער זיך אָפּזאָגן פֿון א העכערן קולטורעלן לעבן צוליב א נידעריקערן?

דער ענטפּער דערויף איז ניט אזוי גרינג צו געפינען. אַבער — לאַמיר פּרוּוון באַטראַכטן די זאך פֿון אַביסל אַן אַנדער שטאַנדפּונקט.

מיר ביידע גלויבן אין דער אומגעהויער גרויסער ראַלע, וואָס די אינטעליגענציע שפּילט אין דעם לעבן פֿון א פּאָלק. ער, אַנסקי, וועט דעריבער ניט קאָנען לייעקענען, אַז פּאַר דער ווייטערדיקער עקזיסטענץ און אַנטוויקלונג פֿון דעם ייִדישן פּאָלק און דער ייִדישער קולטור איז זייער וויכטיק, אַז די אינטעליגענציע זאָל פֿון אים ניט אַנטלויפֿן: אַז זי זאָל בעסער צעגייין ווי ערנדלעך זאַלץ אין זיין ים, איידער אין א פּרעמדנס ים; אַז זי זאָל אים בלייבן פּונקט אזוי טרוי, ווי דאָס איז דער פּאַל מיט יעדער אינטעליגענציע ביי יעדן אַנדער פּאָלק.

לאַמיר זיך איצטער פּאַרשטעלן, אַז דאָס ייִדישע פּאָלק איז געקומען צום באַוואוסטזיין, וואָס פּאַר א גרויסן שאַדן ער ליידט פֿון דעם פּאַקט, וואָס זיינע בעסטע קינדער פּאַרלאָזן אים. לאַמיר זיך ווייטער פּאַרשטעלן, אַז, אַנשטאַט זיך לעבן זיך און פּאַרשילטן זיינע אייגענע בעסטע קינדער, האָט ער זיך פּאַרטראַכט וועגן די פּשוטע פּראָגן: ווי אזוי קומט דאָס, וואָס מיינע קינדער ווערן אומטרוי צו מיר? ווי מאַכט מען, אַז זיי זאָל זיך ניט וועלן אוועקגיין פֿון מיר, אַז זיי זאָל ניט אַרויפּקומען אויפֿן זין צו פּאַרלאָזן מיר? און לאַמיר אַנגעמען, אַז דאָס פּאָלק האָט אויסגעפונען, וועלכע ענ־דערונגען ער דאַרף דורכפירן אין זיין אייגענעם לעבן, כדי זיינע בעסטע קינדער זאָלן ממילא, פֿון זיך אַליין, אַן א ברעקל געדאַנק וועגן וועלכע עס איז „קרבנות“, זיין צוגעבונדן צו אים.

דורך וועמען וואָלט דאָס ייִדישע פּאָלק געקאַנט קומען צום באַוואוסטזיין זיין און פּרעגן די דאָזיקע פּראָגע? דורך וועמען אויספּאַרשן די אורזאַכן פֿון זיינע ליידן און די מיטלען ווי צו היילן זיי? דורך וועמען שטרעבן דורכצופירן יענע מיטלען אין לעבן?

ס'איז קלאָר: אונדזער פּאָלק וואָלט דאָס געקאַנט טאָן נאָר דורך יע־

נער אינטעליגענציע, וואָס האָט זיך מחמת דעם אָדער יענעם טעם אומגע-
קערט צו אים.

אָט-דאָס איז דער זין און די דערקלערונג פון מיין אייגענער טעטי-
קייט: דורך מיר, און דורך אזוינע ווי איך, וויל אונדזער פּאָלק מאַכן
א סוף צו דעם אַנטלויפן פון דער אינטעליגענציע.

4

אויף מיין טעאָרעטישער דיסקוסיע מיט אַנסקין וועגן דעם יידישן
נאַציאָנאַליזם האָב איך מיך אָפּגעשטעלט אַביסל לענגער מחמת צוויי
טעמים: ערשטנס, וואָלט אויך אַנסקי ניט געלייקנט, אז אויף זיין שפּע-
טערדיקן צוריקער צום פּאָלק האָט אויך מיין פּערזענלעכע פּראָפּאָגאַנדע
געמוזט האָבן אַ געוויסע ווירקונג. צווייטנס אָבער, האָט זיך אין אונדזער
אונטערדערונג אַרויסגעוויזן אַ געוויסער שטריך אין אַנסקיס אָנשוואַונגען,
וואָס האָט געשטאַמט פון זיין נאַצן וועזן און וואָס קאָן אונדז אַ סך דער-
קלערן אין זיין שפּעטערדיקער שטעלונג צו דעם יידישן פּאָלק.

עס איז דאָ פאַר מיר ניט נויטיק איבערצוגעבן באַריכות אַלע פרטים
פון מיין דעמאָלטדיקן נאַציאָנאַל-סאָציאַליסטישן פּראָגראַם און אַלע יענע
אַרגומענטן, מיט וועלכע איך האָב זיי פאַרטיידיקט. די לעזער קאָנען זיי
געפינען (אויב דאָס אינטערעסירט זיי) אין מייע ווערק, וואו איך האָב זיי
אַנטוויקלט און פאַרטיידיקט אין אַ פּולערער מאַס און אויף אַ סיסטעמאַ-
טישן אופן.

דאָ וויל איך נאָר באַמערקן, אז די גרונט-לאַגן פון מיין פּראָגראַם
זיינען שוין געווען אָנגעמערקט אין דעם ביכל „יעוורעי ק' יעוורעיאַם“
(„א ייד צו ייד“), וואָס איז געווען דער באַזיס פאַר אונדזער דיסקוסיע
אין זומער 1892. די גרונט-לאַגן קאָנען פאַרמולירט ווערן בקיצור אזוי:
„די נאַציאָנאַלע ווידערבאַלעבונג פון דעם יידישן פּאָלק אויף די יסודות
פון ערד-אַרבעט, אייראָפּיאישער קולטור און יידישער שפּראַך! די יידי-
שע אינטעליגענציע דעם יידישן פּאָלק!“

פאַר אַנסקין האָב איך ניט געדאַרפט פאַרטיידיקן ניט די יסודות פון
ערד-אַרבעט, ניט די יסודות פון דער אייראָפּיאישער קולטור. די דיסקוס-
יע האָט זיך געדרייט אַרום דער פּראַגע וועגן דער יידישער שפּראַך און
דער יידישער אינטעליגענציע, וואָס מוז, נאָך מיין מיינונג נאָך, אין נאַצן,
אין אַלע צווייגן פון אירע שאַפונגען, געהערן קודם כּל דעם יידישן פּאָלק.

ערשט דורך דעם יידישן פאלק זאל זי קאנען אויסוויקלן איר השפעה אויף דער מענטשהייט, אויב איר שאפן וועט ארויסווייזן אזא ווייטער-אנגריקן אימפעט.

כדי די אינטעליגענציע זאל אינגאנצן געהערן קודם כל דעם יידישן פאלק, דארפן אירע שאפונגען געשען אין דער יידישער שפראך: ווייל אין וועמעס שפראך דו שאפט, פאר יענעם פאלק ארבעטסטו!

נאכאמאל: דער תוך פון נאציאנאליטעט זיינען דעם פאלקס שאפן-דיקע כוחות, זיינע באשטימטע השלמות און פיזיקייטן; די דרויסנלעכע פארט פון נאציאנאליטעט איז די שפראך, אין וועלכער עס שפילט זיך אפ זיין גאנצער קולטורעלער לעבן.

לויט אונדזערע שאפנדיקע כוחות, זיינען מיר ביידע — יידן. אָבער לויט אונדזער שפראך, זיינען מיר ביידע — רוסן. און דעריבער וועט אלץ, וואָס מיר שאפן און וועלן שאפן אין רוסיש, געהערן קודם כל דעם רוסישן פאלק.

און — ווי אזוי זיינען מיר געוואָרן „רוסן“? האָבן מיר דען אין אונדזער יוגנט געלעבט אַ רוסישן לעבן? ניין, אונדזער לעבן איז געווען אַ יידיש לעבן. נאָר די רוסישע שפראך און דאָס רוסישע בוך האָט אונדז אוועקגעריסן פון דער יידישער היים. אין וואָס איז אָבער געלעגן די מאַג-געמישע קראַפט פון דעם רוסישן בוך? זיין כישוף איז געלעגן אין דעם, וואָס דורך אים, און דורך דער רוסישער שפראך, האָבן מיר אָנגעזאָפט אין זיך די אידעאַלן פון דעם אלגעמיינ-מענטשלעכן פראַגרעס און די יסודות פון דער אייראָפּיאישער קולטור.

וואָלטן מיר די זעלביקע ביכער געלייענט ניט אין רוסיש, נאָר אין יידיש (די וויכטיקסטע פון זיי זיינען דאָך סיי-ווייסי געווען איבערזעצונג-גען פון אייראָפּיאישע שפראַכן), וואָלט אונדז גאָר אויף דעם זין ניט אַרויפגעקומען, אַז מיר זיינען ניט קיין יידן, און נאָך ווייניקער וואָלט זיך אונדז געקאָנט אויסדוכטן, אַז מיר זיינען רוסן. די יידישע שפראַך וואָלט אונדז צוגעבונדן צו דעם יידישן פאלק און צו אַלע לעבנס-פראַבלעמען, וואָס וואַקסן אין אים אָן, און אונדזער פראַגרעסיווע טעטיקייט וואָלט גע-האַט פאַר זיך נאָר איין וועג: די רעוואָלוציאָניזירונג פון דעם יידישן לעבן, דאָס שטרעבן איבערצובויען דאָס גאַנצע יידישע לעבן, לויט די פאָדער-רונגען פון דעם אלגעמענטשלעכן פראַגרעס.

אָט פאַרוואָס די צענטראַל-אויפגאַבע פון מיין גאַנצער יידישער טע-טיקייט באַשטייט איצטער אין ניט קיין אַנדער זאַך, ווי נאָר אין דער באַ-שאַפונג פון אַ גייסטיקער אַטמאָספּערע אין דער יידישער שפראַך, וואָס

זאל האָבן אזא אינווייניקסטע קראפט אין זיך, אז די וואָס ווערן דערצויגן אין איר, זאלן אויף אייביק אין איר פארבלייבן.

צי די אינטעליגענציע, וואָס איז אוועק פון אונדז, וועט זיך צוריק אומקערן, צי ניט, איז, — אין עצם, — ניט אזוי וויכטיק. אונדזערע מאַסן האָבן גענוג כוחות אין זיך, אַרויסצורוקן אַ נייע אינטעליגענציע, וואָס זאל לויט איר שפראַך זיין לכתחילה צוגעבונדן צו איר פאַלק, אָט יענע קומענדיקע אינטעליגענציע וועט איבערנעמען און דורכפירן אלע אויפֿ-גאַבן פון דעם מענטשלעכן פראַגרעס ביי דעם יידישן פאַלק. אָבער פאַר דעם פראַצעס פון באַשאַפן אָט־די נייע גייסטיקע אַטמאָספערע אין יידיש איז יעדע אינטעליגענטע יידישע קראַפט פון ווערט און באַטייט. און יעדער, וואָס וואָלט געקומען צוריק אַהיים, וואָלט געפונען פאַר זיך אַ חשובע באַפרידיקענדיקע אַרבעט.

אַנסקי האָט מיך אויסגעהערט זייער אויפֿמערקזאַם. ער האָט ניט געפאַלעמיזירט, נאָר געפרעגט שאלות, כדי נאָך קלאָרער צו ווערן אין דעם ענין. ער האָט זיך פאַרטראַכט און אין אַ וויילע אַרום אַרויסגערעדט : — ווען איך וואָלט באַשלאָסן, מיך אומצוקערן צו דעם יידישן פאַלק, וואָלט איך מיך מיט דעם ניט באַנוגנט, איך וואָלט מיך אומגעקערט איר־גאַנצ.

— ווי שאַשקאָוו ? — האָב איך אים געפרעגט.

— ווי שאַשקאָוו ...

איך מוז דאָ דערקלערן דעם לעזער, וואָס אזוינס עס באַטייט „ווי שאַשקאָוו“.

נאָך אין דעם ערשטן אָונט, ווען מיר האָבן זיך „אויף אַ וואַלינקע“ פאַררעדט ביז אין ליכטיקן מאַרגן אַרײַן, איז געקומען צו רייד דער לעבנס־פינאַל פון אַ רוסישן שרייבער, וואָס האָט געשריבן אונטער דעם נאָמען שאַשקאָוו. לויטן אָפּשטאַם זיינעם איז ער געווען אַ יאַקוט, אָדער אַ בוריאַט, אָדער פון אַ וועלכן עס איז אַנדער האַלב־וויילדן שבט פון דעם ווייטן סיביר. דורך דער רוסישער דערציאונג און בילדונג האָט ער זיך דערהויבן צו די העכסטע שטופן פון דעם מאַדערנעם פרייען געראַנק. ער האָט באַלאַנגט צו דעם ראַדיקאַלן לאַגער, געווען אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער פון דעם זשורנאַל „דיעלאַ“, און אלע זיינע ביכער און אַרטיקלען, וואָס האָבן גע־האַט אַן אומגעווערן דערציערישן ווערט, זיינען געווען דורכגעדרונגען מיט אַ וואַרימער הומאַנער טענדענץ.

פֿלוצלונג אָבער האָט אָט־דער שאַשקאָוו אויפֿגעגעבן זיין שריפט־שטעלערישע טעטיקייט. ער האָט פאַרלאָזן די הויכן פון אַ ציוויליזירטן

לעבן, האָט זיך אומגעקערט צו זיינע יאָקוטן אָדער בוריאַטן אין סיביר און איז ווידער „פאַרווילדעוועט“ געוואָרן מיט זיי. אינאיינעם מיט זיי פלעגט ער זיך אָנטרינגען אַ שיכורער און פלעגט אין די „יורטעס“ — אינאיינעם מיט זיי — אַרויסשרייען מיט באַנומענע קולות זייערע פּאַלקס־לידער.

אפילו די אייראָפּיאישע קליידער זיינע האָט ער אַראָפּגעוואָרפן פון זיך און איז אומגעגאַנגען, ווי זיינע ברידער, אַ פאַרוואַקסענער, אַ פאַר־שמוציקטער. „אַקאַנטשאַטעל'נאַ אַבוריאַטילסיאַ“ (אָדער: „אַביאַקוטיל־סיאַ“): האָבן — ווי אַנסקי האָט מיר דערציילט, — געזאָגט די, וואָס האָבן אים געזען אין די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן.

וואָס אַזוינס איז פאַרגעקומען מיט שאַשקאָוו?

האָבן מיר דאָ אַ פּאַל פון „זרוק הוטרא לאוירא ועל עיקרית קאָי“ „ווי דו זאָלסט ניט וואַרפן דעם שמעקן, וועט ער אויף זיין וואַרצל פּאַלץ?“ אָדער ווי דער רום זאָגט: „וואַלְקאַ סקאַלְקאַ ניע קאַרמי, ווסיאַ אָן וו'ליעס גליאַדיט“: אַ וואַלְקאַ וויפיל דו זאָלסט אים ניט פיטערן, קומט ער אַלץ און וואַלד אריין? באַטייט דאָס, אַז די אייראָפּיאישע ציוויליזאַציע איז ביי שאַשקאָוו געווען נאָר אַ דרויסנלעכע לאַקרונג, און אַז אין תוך אַריין איז ער געבליבן דערזעלביקער ווילדער בוריאַט, וואָס האָט צום סוף לעבן אַראָפּגעוואָרפן פון זיך די פרעמדע באַפּוצונג?

אָדער האָבן מיר דאָ פאַר אונדז אַ דערשיינונג פון גאָר אַ הויכן, כמעט ווי אַ היסטרישן מין? האָט אפשר שאַשקאָוו דערשפירט, אַז די פאַר־מען פון ציוויליזירטן לעבן זיינען גאָר אומוויכטיקע דרויסנלעכקייטן, אַז דער תוך פון מענטשלעכקייט קאָן בעסער דערגרייכט ווערן, ווען מען לאָזט זיך אַראָפּ אין די געהוימניספולע טיפן פון דער אייגענער נשמה און מען גיט זיך דאָרטן מיסטיש צונויף מיט דעם וועלט־גויסט, וואָס ווירקט אין איר, און אַז עס איז דערביי קיין נפּקא מינאַ ניט, אויף וועלכן וועג מען דערגרייכט יענע געהוימניספולע טיפן: דורך הויך אַנטוויקלטע רעליגיעזע פּראָצעסיעס און צערעמאָניעס, אָדער דורך אַ פשוטן, ווילדן רייסן זיך פון די כלים?

אָדער איז ביי שאַשקאָוו לעבעדיק געוואָרן דאָס געפיל פון רחמנות און ליבע צו זיין אייגענעם פּאַלק, און ער האָט ניט געקאָנט מער פאַר־טראַגן, וואָס ער, שאַשקאָוו, לעבט זיך אין די פרייע הויכן, בעת זיינע אייגענע שטיקן זיך אין דעם ווילדן נידער? אפשר האָט די ליבע צו זיין פּאַלק זיך דערהויבן ביי אים צו יענער מדרגה, וואָס ווערט באַזונגען אין דעם פּרעכטיקן יידישן פּאַלקס־ליד: „זאָג מיר, דו שיין מיידעלע“, וואו

די פארליכטע איז גרייט צו נעמען אויף זיך די שווערסטע הארטקייטן פון לעבן, „אבי מיט דיר אינאיינעם זיין“ ?
לאָז זיין — ווילד, לאָז זיין — שמוציק, לאָז זיין — שטינקיק : „אבי מיט דיר אינאיינעם זיין“ . . .
ווען אַנסקי האָט מיר אין יענעס ביינאַכט דערציילט וועגן שאַשקאָוון, האָט מיך דורכגענומען אַ גרויל. צו הויך שעץ איך די מענטשלעכע קול-טור און די ציוויליזאַציע, — דערהויפט די גייסטיקע קולטור, איך זאָל מיך קאַנען אַפּזאָגן פון איר צוליב וואָס עס איז אין דער וועלט.
— איך וואָלט דאָס ניט געקאַנט, — האָב איך באַמערקט אַנסקין נאָך זיין דערציילונג, — וואָלסטו דאָס געקאַנט ?
אַנסקי טראַכט אַביסל : — מיר דוכט, אַז יאָ.
זיין באַמערקונג, אויף מיין פּראָגראַם-דערקלערונג, אַז אויב ער וואָלט זיך אומגעקערט צום יידישן פּאָלק, וואָלט ער זיך אומגעקערט, „ווי שאַש-קאָוו“, האָט דעריבער באַטייט, אַז ער וואָלט זיך אינגאַנצן צונויפגעגאַסן מיט דעם פּאָלקס לעבן, מיט זיינע מנהגים און גלויבונגען, — אין וואָס זיי זאָלן ניט באַשטיין, ווי ווייט זיי זאָלן ניט זיין פון אונדזערע אירייען וועגן אַ פּראָגרעסיוון מענטשלעכן לעבן :
„אבי מיט אים אינאיינעם זיין“.

5

אין יענער צייט האָב איך געהאַט אַ רעכט צו האָפּן, אַז מיין דיסקוסיע מיט אַנסקין וועגן דער נאַציאָנאַלער פּראַגע און וועגן דער יידיש-נאַציאָ-נאַליסטישער אַרבעט, וועט אפשר האָבן אַ שטיקל ווירקונג אויף זיינע אייגענע לעבנס-פּלענער.
זיינע ענינים מיט מיין קווינע האָבן אויסגעזען זייער פיל פאַרשפּרעכנ-דיק, הגם קיין קלאַרע רייד זיינען נאָך אַלץ ניט געווען גערעדט צווישן זיי. אָבער ביים געזעגענען זיך האָט ער מיר געלאָזט וויסן, איך זאָל ניט פאַר-געסן, אַז באַלד דאַרף איך זיין ביי אים זיין „אונטערפירער“.
די זייער פריידיקע בשורה איז געווען אויך פאַרבונדן מיט דער אויס-זיכט, ער זאָל פאַרבלייבן אַביסל אַ לענגערע צייט אין שווייצאַריע. אונדזערע אונטעררעדונגען וואָלטן געקאַנט ווייטער געפירט ווערן, און — ווער ווייס ? — אפשר וואָלט ער איינגעזען די ריכטיקייט פון מיין וועג און וואָלט צוגע-שטאַנען צו מיין פּראָגראַם.

פון אַט־די אַלע אויסזיכטן און האַפענונגען, — סײ זײנע, סײ מײנע, — האָט זיך אָבער גאָרנישט ניט אויסגעלאָזן. עס איז ניט באַשערט געװען אַנסקין צו האָבן פּערזענלעכן גליק אין זײן לעבן.

אַ פּאָר טעג נאָך זײן אַוועקפּאָר קריג איך פּלוצלונג אַ דעפּעש, איך זאָל קומען אויפן וואַקזאַל צו דעם צוג, מיט וועלכן ער פּאַרט קײן בערלין, און זאָל אים, אויב מעגלעך, באַגלייטן ביז באַזעל.

מיט אַ פּאַרקלעמט האַרץ בײן איך אַרויף אויפן פּעראַן, וואַרטן אויפן צוג. די פּאָר מינוטן האָבן זיך געצויגן ווי אייביקײטן. ווען דער צוג האָט זיך אָפּגעשטעלט און איך האָב אין אַ פענצטער פּון אַ וואַנאָן דערזען אַנסקיס פנים — אַ טונקל־רויטן, אויפּגערגעטן, מיט אַ שווערן בליק אין די גרויסע שוואַרצע אויגן, — בײן איך אַרײן צו אים אין דעם אָנגערױכערטן וואַנאָן פּון דריטן קלאַס.

אין קורצע ווערטער האָט ער מיר איבערגעגעבן דאָס, וואָס האָט פּאַסירט. מײן קוזינע האָט אײנגעזען, אַז זי האָט געהאַט אַ פּאַטאַלן טעות אין אירע געפילן צו אים... זי ליבט אים ניט אַזוי, ווי ער האָט זיך געריכט און האָט געהאַט אַ רעכט צו דערוואַרטן אויף דעם גרונט פּון אירע בריוון. איצטער פּליט ער צוריק קײן רוסלאַנד.

— דו געדענקסט? — האָט ער פּאַרענדיקט מיט אַ ביטער אויסגע־קרימטן שמיכל: דו האָסט מיר אַמאָל דערציילט וועגן אַ געקוילעטן האָן, וואָס איז נאָך דער שחיטה אַרומגעלאָפּן, ווייל „דער אימפעט האָט אים געטראָגן“, ביז ער איז אַנידערגעפאַלן. אַט־דאָס בײן איך איצטער. איך פּלי ביז צו אַן אָרט, וואו איך זאָל קאָנען אַנידערפאַלן.

איך געדענק ניט איצטער גענוי, וואָס איך האָב צו אים גערעדט. איך געדענק נאָר, אַז איך האָב העפּטיק געפּראָטעסטירט, ער זאָל איצטער, אין אַזאַ צושטאַנד, פּאַרן אײנער אַלײן קײן רוסלאַנד. איך האָב אים פּאַר־געשלאָגן, ער זאָל פּאַרבלייבן מיט מיר אַ געוויסע צײט, ביז ער וועט קומען צו זיך.

— האָסט מורא? — האָט ער געפּרעגט, — איך וועל מיר אַ מעשה אָנטאָן? זײ זיכער: איך האָב שוין דאָס דורכגעטראַכט און פּאַרוואָרפּן. איך פּאַר טרינקען זיך, יאָ! אָבער נאָר פּסיכיש דערטרונקען ווערן אין דעם ים... אין דעם גרויסן ים פּון רוסישן פּאַלק... ווי אַ טראָפּן צונויפֿן גיסן זיך מיט אים און פּאַרשווינדן אין אים... און — זײ זיכער, — האָט ער צוגעגעבן, קוקנדיק מיר פעסט אין די אויגן, — איך וועל מיך ניט אָפּשטעלן פּאַר קײן זאך... איך וועל באַזײטיקן אַלע מניעות, וואָס שטייען מיר דערבײ אין וועג...

קלאָר און שאַרף און אָנרופנדיק די זאך מיט איר אייגענעם נאָמען, האָט ער מיר איבערגעגעבן זיין באַשלוס, איבערצורייסן דעם לעצטן פּאָר-מאַלן פּאָדים, וואָס בינדט אים נאָך צו צו דעם יידישן פּאָלק און וואָס דינט נאָך ווי אַ מחיצה צווישן אים און דעם רוסישן פּויערטום. . . . „איז פּעסני סלאָוואַ ניע וויקיניעש!“ . . . איך האָב איצטער, שרייבנדיק מייע זכרונות וועגן אַנסקין, לאַנג געטראַכט, צי איך האָב אַ רעכט מיטצוטיילן אַט-דעם עפּיזאָד פון זיין לעבן, — אַן עפּיזאָד, וואָס וועט קלינגען אזוי ווילד — אוממעגלעך יעדן איינעם, וואָס האָט נאָר גע-קענט אַנסקין אין דער לעצטער צייט. בפרט אין דער צייט פון דער שמד-מגפה אין רוסלאַנד, ווען ער האָט איבערגעריסן אַלע באַציאונגען מיט אַלע „שוואַך-געוואָרענע“ באַקאַנטע זיינע און איז געוואָרן אַן אויפגערודערטער פון אַ פּאָר ווערטער אין מײן „נייעם לעבן“, וועגן דער נויטווענדיקייט צו „רעווידירן דעם יידישן דרייפוס-פּראָצעס“, (דעם פּראָצעס פון ישו דעם קריסט) — ווערטער, וואָס האָבן אַרויסגערופן פון זיין זייט אַ פּאָר בלו-טיק געשריבענע, פּראָטעסטירנדיקע אַרטיקלען אַנטקעגן קריסטום, קריסטנ-טום און מײן שטעלונג צו זיי.

איך האָב מיך איצטער געפרעגט: צי קאָן מען און צי מעג מען נעמען ערנסט אַ געדאַנק, וואָס איז ביי אים געבאָרן געוואָרן אין אַ מאַמענט, ווען ער איז געווען אויסער זיך פון צער, אין אַ מאַמענט, ווען ער איז אפשר אין דעם בוכשטעבלעכן זין פון וואָרט ניט געווען ביים קלאָרן זינען? געוויס קאָן איך ניט לייקענען, אַז אַט-דער באַשלוס איז פון אים אָנגענומען געוואָרן אפשר אין אַ מאַמענט פון גייסטיקער פּאַרווירונג. איך מוז אויך צוגעבן, אַז עס איז אַ גרויסע שאַלה, צי ער וואָלט יענעם באַשלוס געקאָנט דורכפירן בפּועל, שוין פשוט מחמת דעם, וואָס ער וואָלט דערבוי געדאַרפט עפנטלעך לייגן און זאָגן, אַז ער גלויבט אין עפּעס אזוינס, אין וואָס ער האָט בשום אופן ניט געקאָנט גלויבן.

איך גיב צו: דער גאַנצער עפּיזאָד איז אפשר געווען ניט מער, ווי אַן איבערפליענדיקער שאַטן, וואָס האָט נאָר אויף אַ רגע פּאַרטונקלט זיין נשמה, ניט אָנרירנדיק אפילו איר אויבערפלאַך.

און פונדעסטוועגן: „איז פּיעסני סלאָוואַ ניע וויקיניעש“. מען קאָן ניט אַרויסוואַרפן קיין וואָרט פון אַ ליד. אַנסקיס יוגנט איז געשטאַנען אונטער דער שליטה פון יענע פּראָצעסן, וואָס האָבן אַ גרויסן טייל פון אונדזער אינטעליגענציע פּאַררעמדט פון דעם יידישן פּאָלק, און זיין באַ-שלוס, זיך אינגאַנצן צונויפצונגיסן מיט דעם רוסישן פּויערטום, מיט וועמעס ליידין ער האָט געליטן, פאַר וועמעס פּרייהייט ער האָט געקעמפט, האָט נאָר

אָנגעצייגט יענעם העכסטן שטרך, ביז צו וועלכן די פארפרעמדונג האָט געקאָנט גיין אין די הערצער פון די איידלסטע און די בעסטע יידישע קינדער, אפילו ווען אזא געדאַנק איז ביי אַנסקין געווען ניט מער, ווי אַ פאַר-בייפליענדיקער שאַטן אין אַ רגע פון איבערמענטשלעכער נשמה־פּיין . . .

פאַר מיר איז דער פאַקט, וואָס אזא טונקעלער שאַטן האָט געקאָנט פאַרבייפליען איבער דער נשמה אויך פון אַ אַנטקי, גראַד כאַראַקטעריסטיש פאַר דעם גייסטיקן צושטאַנד פון אַ גאַנצן יידישן דור, כאַראַקטעריסטיש פאַר דעם טיפן אָפּגרונט, פאַר וועלכן ער איז געשטאַנען, און אויך פאַר דער וואונדערבאַרער גייסטיקער און מאַראַלישער ענערגיע, מיט וועלכער יענער בעל־תּשובּה־דור האָט זיך אַרויסגעריסן פונם אָפּגרונט און האָט זיך דערהויבן צו די העכסטע הויכן פון יידיש־נאַציאָנאַלן באַוואוסטזיין. ניין, אזא „וואָרט“ טאָר ניט אַרויסגעוואָרפן ווערן פון דעם באַרוישנדיק שיינעם ליד וועגן דעם יידישן בעל־תּשובּה.

איך געדענק, איך האָב דעמאָלט העפטיק געקעמפט קעגן זיין פלאַן, זיך אומצוקערן קיין רוסלאַנד, ניט נאָר ווייל דאָס וואָלט אינגאַנצן אָפּשניידן אַנסקין פון אַ וועלכער עס איז יידישער אַרבעט; ניט נאָר, ווייל ער וואָלט ווידער פאַרשוואַונדן פון מיר אזוי ווייט, נאָר — דער עיקר — אין זיינע אייגענע אינטערעסן: זיינע סאָציאַל־פּאָליטישע געדאַנקען, צו וועלכע ער איז געקומען, אַרבעטנדיק אין דעם רוסישן דאָרף און מיט וועלכע ער האָט מיך באַקאַנט געמאַכט, זיינען, נאָך מיין מיינונג נאָך, געווען אייב־זייטיק, האָבן צו קלאָר געטראָגן אויף זיך דעם שטעמפל פון ספּעציפּיש רוסישע צושטאַנדן. זאָל ער אַ פאַר יאָר פאַרברענגען אין מעריב־אייראָפּע, באַקאַנט ווערן מיט אַנדערע צושטאַנדן און אַנדערע מעטאָדן, ווי צו פאַר-ענטפערן דעם פּראָבלעם פון „אינטעליגענציע און פּאָלק“. פון דעם מעריב־אייראָפּיאיִשן קאַלך־אויבן קאָנען זיינע געדאַנקען אַרויסגיין נאָר געלייטערטע.

אויף דערווייל האָב איך ביי אים געקאָנט פּוועלן נאָר אויף אזויפיל, ער זאָל צושטימען צו פאַרבלייבן מיט מיר אַ פאַר טעג אין באַזעל. עס איז שוין געווען שפּעטער אָוונט, ווען מיר זיינען פאַרפאַרן אין אַ האַטעל און, נאָך אַ לייכטן צובייס, זיך געלייגט רוען. אויף מאַרגן פרי האָב איך אַנסקין כמעט ווי ניט דערקענט: אזוי בלייך און אָנגעכמאַרעט איז ער געווען, מיט אזא פאַרגליווערטן צער אין זיין בליק. ער האָט זיך באַוועגט ווי נאָך אַ קרענק, אַ צונויפגעפאַלענער און אַ קאַלטי־גילטיקער צו אַלץ, וואָס אַרום. אַ לעבעדיקער מת. דעם ערשטן טאָג האָבן מיר אַרומגעוואַנדערט איבער באַזעל. אַנסקי

איז נאָכגעגאָנגען נאָך מיר, וואוהין איך האָב אים געפירט, געקוקט אויף אלץ, וואָס איך האָב אים באוויזן, אויסגעהערט אלע מינע דערקלערונגען. זעלטן ווען אַ וואָרט פון זיין זייט.

וועגן וועלכער עס איז פאָזע אָדער געמאכטקייט האָט דערביי קיין רייד ניט געקאָנט זיין: זיין זין איז פשוט געווען פאָרזונקען אין אַ פינצ'טערן תהום פון צער, און ער האָט ניט געהאַט קיין כוחות אַרויסצורייסן זיך פון אים. דער נעכטיקער „אימפעט" האָט זיך אויסגעוועפּט. נאָר צייטנווייז פלעגט ער זיך דערמאָנען אויף דעם אָדער יענעם עפּיזאָד פון דער טראַג-גישער פּאַסירונג, אין וועלכער עס איז פּאַרטונקלט געוואָרן פאַר אים די זון, וואָס האָט אים אַזויפיל יאָר נאָכאַנאַנד געלויבטן אין זיינע פּינצטערע טעג. — „ווייסט, וואָס זי האָט מיר געזאָגט? " — פלעגט ער זיך פּלוצלונג ווענדן צו מיר אין מיטן פון מיינע רייד און איבערגעבן דעם אָדער יענעם פּרט פון זיין לעצטן געשפּרעך.

דעם אַנדערן אין דער פּרי זיינען מיר אַוועק אין זאָלאָגנישן גאָרטן, וואו מיר האָבן פאַרבראַכט כמעט דעם גאַנצן טאָג. די זעלביקע שטומע פאַרגליווערטקייט. דער טאָג איז געווען שוין אַן אָנהויב־האַרבסט־קער. דער הימל — אַ פאַרוואָלקנטער. אַ לייכטער ווינטל פלעגט אַ שאַר טאָג אַ פאַר טרוקענע בלעטער אין די אַלייען. ווען ניט ווען פלעגן פאַלן אַ פאַר טראַפּן רעגן און אויפהערן.

מיר פלעגן גיין פון שטייג צו שטייג, פון בנין צו בנין. זיך לענגער אויפהאַלטן ביי דער זעלטענער קאַלעקציע פון פלעדער־היות, וועלכע דער באַזעלער גאָרטן פאַרמאָגט. צום ערשטן מאָל אין מיין לעבן האָט איך דאָרטן געזען די בילד־שיינע פלעדער־הינטלעך, וואָס זיינען געהאַנגען אויף די האַקנס פון זייערע פליגלען, און משונהדיק האָט אויסגעזען דער אוי־בערשטער האַלבער קערפער זייערער, אַ באַדעקטער ווי מיט אַ סויבל־פעל און ווי אַ צוגענייטער צו די צוינפעגעלייגטע פליגלען, ווי פון ברוינער גומיר לאַסטיק. ביי אַנסקין — די זעלביקע שטומע פאַרגליווערטקייט.

זיך אָפּגעשטעלט ביי דעם לייב־הויז. געדיכט לעבן די אייזערנע גראַטעס, מיטן פנים צום צושויער, איז אומבאַוועגלעך געלעגן אַן איינזאַמער לייב. זיינע אויגן, מיט כמעט דעם זעלביקן פאַרגליווערטן אויסדרוק, וואָס אין אַנסקיס, האָבן געקוקט אין דער ווייט, אַזוי ווי דורך דעם צושויער. ביי די ברעגן פון זיינע אויגן, צו די באַקן צו, זיינען געווען נאַסע שפורן. האָט דער לייב געוויינט?

מיר זיינען אַוועק פון די חיות טיפער אין פאַרק אַריין. פּלוצלונג האָט זיך אַנסקי אָפּגעשטעלט לעבן אַ גרויסן דעמב, אַרום וועמען אַ גרינער

פלושטש האָט זיך אַרומגעוויקלט ווי אַ שלאַנג. מיט אַן אומענדלעכן טרוי־
ער האָט זיך אַנסקי פאַרקוקט אויף דעם פלושטש. איך בין פלינק צוגע־
שפרונגען צו דעם בוים, אַ נעם געטאָן דעם שפיץ פון דער קלעטער־פלאַנץ,
און האָב אַן אַ שום אָנשטרענגונג אָפגעריסן זי פון בוים. אירע בלייכע
וואַרצלען, מיט וועלכע זי האָט זיך אָנגעהעקלט אַן דער רינד, זיינען געווען
אזוי קליין און אזוי שוואַך.

מיט אַ קינדערשער פרידיקער פאַרוואַנדערונג האָט אַנסקי אַ קוק
געטאָן אויף מיר און אַ ליבער שמיכל האָט זיך צוגאָסן אויף זיינע ליפּן.
— פון וואַנען האָסטו געוואוסט, וואָס איך טראַכט? — האָט ער אַ
פרעג געטאָן מיט אַ מונטערער שטימ.

— אָבער דו זעסט דאָך, ווי גרינג דאָס נעמט זיך אַראָפּ, אפילו דורך
דער רינד דרינגט עס ניט דורך!

אָט־דער קליינער עפיזאָד איז געשען אזוי פלינק, די ענדערונג אין
אַנסקיס געמיט איז פאַרגעקומען אזוי אומגעריכט, אַז איך האָב מיך שפּע־
טער אַליין געוואַנדערט, ווי אזוי איך בין געפאַלן אויף דער המצאה.

דעם אמת גערעדט, האָב איך ניט געוואוסט אויף קלאָר, פאַרוואָס
איך טו דאָס. איך האָב אַינסטינקטיוו געפילט, וואָס אזוינס אַנסקי לעבט
דורך, בעת זיין בליק האָט זיך מיט אַזאַ טרויער איינגעגעסן אין דעם יונגן
קלעטערער, וואָס וויל, ווי עס האָט זיך געדוכט, דערשטיקן אין זיין אַרומ־
אַרעמונג דעם גרויסן בוים, אַרויסזויגן פון אים זיין גאַנצע לעבנס־זאַפט.
מיין „סימבאָלישע“ האַנדלונג האָט געדאַרפט באַווייזן, וואָס מען דאַרף
אין אַזאַ פאַל טאָן: אַראָפּרייסן מיט געוואַלט די קלעטער־פלאַנץ! און
דער עפעקט איז געווען, אַז מען דאַרף דערצו אפילו ניט האָבן קיין געוואַלט:
דאָס נייט גרינג „ווי אַ האָר פון מילך“ ...

דעם אַוונט האָבן מיר שוין ערנסט אַרומגערעדט די לאַגע. געבליבן
איז, אַז ער זאָל אויף אַ פאַר יאָר פאַרן קיין פאַרזי. איך האָב אים גע־
געבן בריוו צו מיינע באַקאַנטע, און אויף מאַרגן אין דער פרי האָבן מיר
זיך צעשיידט.

אין פאָרן

אין פאָרן האָט אַנסקי פאַרבראַכט העכער זיבן יאָר. אָטדער גאַנץ צער פּער־יאָר איז אָבער געווען פאַר אים זייער אָרעם סיי אין דרויסנלעכע לעבנס־פּאַסירונגען, סיי אין ליטעראַרישן שאַפּן. עס איז דעריבער מעגלעך צו געבן אַ קורצן איבערבליק איבער אים, ניט אַרײַנלאָזנדיק זיך אין דעטאַלן און ניט זייענדיק מקפיד אויף דער כראָנאָלאָגישער אָרדענונג.

די הויפט־אורזאַך פון אָטדער דרויסנלעכער אָרעמקייט איז געלעגן אין דער נויט צו קענען פאַרן לעבן. דער לעבנס־קאַמף האָט אויפגעצערט כמעט דעם גרעסטן טייל פון אַנסקיס ענערגיע. און ווען איך רעד דאָ וועגן דעם קאַמף פאַרן לעבן, מײן איך ניט דוקא דעם עקאָנאָמישן קאַמף פאַר די מיטלען צום לעבן, הגם אויך אָטדרי שווערסטע זייט פון אונדזער איצטיקער מענטשלעכער עקזיסטענץ טאָר בשום אופן ניט אַרויסגעלאָזט ווערן פון אויג. אונטערן „קאַמף פאַרן לעבן“ מײן איך דאָ אַ סך מער דעם אינוויי־ניקסטן קאַמף פון דער נשמה אַנטקעגן דעם טויט, אָדער אָפּטויטונג, וואָס האָט זיך אַרײַנגענובעט אין איר.

אין דעם עקאָנאָמישן פּרט איז אַנסקין אויסגעקומען פיל אויסצור־שטיין און זיך גאָר היפש אָנצולײדן, אָבער סוף כל סוף האָט זיך דאָס אַלץ „אויסגעפּרעסט“ מער אָדער ווייניקער „מיט חסד“.

קיין פאַרוואוינטער מענטש אין דעם ענין פון אַ ליכטן „קאַמפּאַרטאַ־בעלן“ לעבן איז אַנסקי קיינמאָל ניט געווען, און זיינע עקאָנאָמישע באַדער־פענישן זיינען ניט געווען קיין גרויסע.

דאָס הייסט: איך וויל דערמיט בשום אופן ניט זאָגן, אַז אַנסקי האָט געהערט צו דעם טיפּ פון ריגאָריסטישע „גלות־אָפּריכטער“, — אַ טיפּ, וואָס קומט פאַר ביי די יידישע צדיקים פון אַלע דורות, ווי ביי אַלע רעלי־גיעזע טוערס אין אונדזערע צייטן און וואָס איז פרינציפּיעל מבטל אַלע הנאות פון דעם גוף אין דעם אייגענעם לעבן.

ס'איז אמת, אז אויך אין אנסקים יוגנט האָט זיך צייטנווייז געלאָזט דורכבליקן שטריכן און שטימונגען פון אזא פרינציפיעלער „גלות־אָפּריכ־טעריי“ אָבער אין תוך זיינען דאָס געווען נאָר פאַרבייגייענדיקע שטי־מונגען. ער איז געווען אַ צו לעבנס־פּריידיקע נאַטור, ער זאָל קאָנען פאַר־וואַרפֿן יענע הנאות, וואָס ברענגען פּרייד דער מענטשלעכער נשמה, און אַ צו נאַטירלעכער מענטש איז ער געווען, ער זאָל קאָנען אָנציען עפעס אויף זיך אויס אַ וועלכן עס איז פּרינציפּ, ווי מאָראַליש הויך יענער פּרינציפּ זאָל ניט זיין. ער האָט געאַכט און געשעצט דאָס מענטשלעכע לעבן אין אַלע זיינע אַרויסווייזן, און פּלעגט זיך בשום אופן ניט אָפּזאָגן פון יענע תענוגים, וואָס פּלעגן צושווימען צו זיין ברעג.

אָבער ער האָט מיט זיין גאַנצן האַרצן פאַראַכט דאָס שטרעבן צו זיי, דאָס מאַכן זיי פאַר אַ לעבנס־ציל, אפילו פאַר אַן ערנסטן־טייל פון אַ לעבנס־ציל, דערהויפּט איז אים געווען לחלוטין פּרעמד די באַדערפעניש פון גע־ווענלעכן קאָמפּאַרט, וואָס שפּילט ליידער אזא גרויסע ראָליע אין דעם לעבן פון אַ סך — אַ סך געבילדעטע מענטשן, אפילו פון די איידלסטע און רעוואָלוציאָנער געשטימטע: אַ שיינע דירה, שיינ מעבל, שיינע קליידער און אַ „לייטישער“ טיש.

איך ווייס ניט, צי ער האָט זיך אין אַט־דעם פּרט געביטן אויף דער על־טער, אָבער די גאַנצע צייט, אין וועלכער מיר זיינען געווען באַקאַנט די פּרטים פון זיין פּריוואַט לעבן (ביז 1908), איז ער אַלע מאָל געווען אַ באַ־העמע, אַן אַ ברעקל פּיליסטערישער צוגעבונדנקייט צו דעם, וואָס ער פּלעגט מיט ביטול אַנרופן: „אָבסאַטאַנאָוואָטשאַ“ („דאָס אַרומשטעלעכציל“)

פאַר אַ מענטשן מיט אזא גרונט־שטריך אין כאַראַקטער, ביי וועמען די דרויסנלעכע זייט פון לעבן שפּילט ניט קיין ראָליע, קאָן דער עקאָנאָמי־שער פּראָבלעם קיינמאָל ניט האָבן קיין שאַרפע זייט. „אָדנאַ גאַלאָוואַ ניִע ביעדנאַ; אַ אי ביעדנאַ — טאַק אָדנאַ“ (איינער אַליין איז מען ניט קיין אַביון: און אויב אַן אַביון איז מען נאָר איינער אַליין).

אין פּאַריז האָט אַנסקי, ביי זיין אַנקומען, געהאַט ניט נאָר די נייע באַקאַנטע, צו וועלכע ער האָט געפירט רעקאַמענדאַציעס, נאָר אויך אונדזער ביידינס אַן אַלטן חבר און פּריינט (נאָך פון די וויטעבסקער יאָרן), ראָדיני סאָן, וואָס האָט זיך איינגעאַרדנט אין פּאַריז, ווי אַן אַרבעטער ביי גומענע רעגן־מאַנטלען. אַ דאַנק זיי, האָט זיך אַנסקי ניט געפּילט אזוי פּאַראייני־זאַמט און פּאַרפּרעמדט אין דער גרויסער וועלט שטאַט. ער האָט באַלד געפונען אַרבעט ביי אַ בוכבינדער. (ס'איז כאַראַקטעריסטיש, אז אין דער ערשטער צייט האָט ער, מחמת דעם דעמאָלטריקן פּסיכישן צושטאַנד זיינעם,

גאָר ניט געקאָנט ערנסט טראַכטן וועגן פאַרזעצן יענע ליטעראַרישע קאַר-
יערע, וועלכע ער האָט מיט אַזויפיל גלאַנץ און אַזויפיל צוקונפֿטס־אויס־
זיכטן אָנגעהויבן אין פעטערבורג!

שפעטער האָט ער אויפגעגעבן זיין בוכבינדעריי און איז געוואָרן אַ
פריוואַט־סעקרעטאַר ביי דעם באַרימטן רוסישן געלערנטן און סאַציאַליסט,
פּיאָטר לאַזאָראָוו, וועמען ער האָט אַרויסגעהאַלפֿן אין זיין פּיל פאַרצווייגטער
קאַרעספּאַנדענץ און אין די צוגרייטונגס־אַרבעטן צו די וויסנשאַפטלעכע
ווערק. פֿון צייט צו צייט פלעגט ער אויך אָנשרייבן אַ זשורנאַליסטישן
אַרטיקל פאַר דער רוסישער ראַדיקאַלער פרעסע, זעלטן ווען אויך אַ נאָוועלע.
אויף אַזאַ אופן האָט ער זיך עקאָנאָמיש דורכגעשלאָגן אין אַלגעמיין „מיט
חסד“.

אַ סך שווערער און מיט אַ סך גרעסערע לידן האָט אַנסקי דורכגע-
קעמפֿט די צווייטע זייט פֿון זיין לעבנס־קאַמפֿ, דעם קאַמפֿ אַנטקעגן די
שאַטנס פֿון טויט, וואָס האָבן זיך הרחבהדיק באַזעצט אין זיין נשמה.
זיין פּערזענלעכע לעבנס־טראַגעדיע אין ציורדיך, די גלוטיקע בענס־
שאַפט נאָך דעם אַזוי פּלוצלונג, אַזוי אומדערוואַרט פאַרשוואַונדענעם גליק,
איז באַמת געווען, ווי אַ וואַמפּיר, וואָס האָט זיך איינגעזויגן אין אים און
האָט שיר ניט אויסגעזויגן אַלע זיינע לעבנס־קרעפטן. „עס איזט איינע
אַלטע געשיכטע, דאָך בלייבט זי אימער ניי און וועט זי יוסט פּאַסירעט, דעם
בריכט דאָס הערץ ענטצוויי“, און עס נעמט אַ לאַנגע אַ לאַנגע צייט, ביז
די וואונד פּאַרהיילט און דאָס האַרץ ווערט ווידער גאַנץ.

ביי אַנסקין האָט דאָס גענומען אפּשר אַביסל לענגער איידער דער
געוויינטלעכער דרך הטבע, ווייל אין אַט־דער טראַגעדיע איז ניט נאָר צונויפֿ-
געבראַכן געוואָרן זיין האָפענונג אויף פּערזענלעכע גליק, נאָר אויך אַלע
זיינע אַנדערע לעבנס־צילן און פלענער האָבן פאַרלאָרן זייער באַטייט מיט
דעם באַשלוס זיך דערווייל ניט אומצוקערן קיין רוסלאַנד. דאָס לעבן
אין פּאַריז האָט אים אין אָנהויב נאָרנישט ניט געקאָנט געבן אַזוינס,
וואָס זאָל תּיכּף איינשלינגען זיין אויפּמערק, וואָס זאָל באַלויכטן דעם חושך
פֿון זיין געמיט מיט אַ נייעם ערנסטן לעבנס־ציל.

די ערשטע זאך וואָס מען וואָלט געקאָנט דערוואַרטן אין אַט־דעם פרט
איז, אַז אַנסקי זאָל זיך אַריינואַרפֿן בלבֿבֿ ונפשֿ אין דער רוסישער רעוואַ-
לוציאַנערער באַוועגונג, וואָס האָט געהאַט אירע פאַרטרעטער אין פּאַריז.
גראַד די נאָענטקייט צו די רוסישע רעוואַלוציאַנערע קרייזן וואָלט געמאַכט
נאָך וואַרשיינלעכער אַט־דעם שריט. ער איז אָבער ניט געשען.

אין אויסלאַנד איז ער געקומען אויב ניט מיט אַן אויסגעאַרבעטן פּראָ-

גראם פון סאָציאַל־פּאָליטישער טעטיקייט, איז לפחות מיט זייער אַ באַשטימטער ריכטונג, וואָס אירע אַלגעמיינע שטריכן זיינען געווען: די אַרבעט אין דעם רוסישן דאָרף און — ביז אַ געוויסן גראַד — די אָפּשטעלונג פון אַלע אינטעליגענטישע פּראָגראַמען, ביז זיי וועלן ניט אויפגענומען ווערן פון דער פּויערימישאַפּט. אין יענער צייט האָט זיך אָבער ניט געפונען קיין איין איינציקע גרופע, אפשר אפילו ניט קיין איינציקער מענטש, וואָס וואָלט זיך געוואָלט שטעלן אויף אזא שטאַנדפּונקט.

אָנהויבן — ווידער — אַ קאַמף פאַר זיינע אינדיווידועלע גלויבונגען אין דער פאַרמע פון אַ פּראָפּאָגאַנדע, — דערצו האָבן אַנסקין געפּעלט די אייגנשאַפטן (די מעלות און די חסרונות) פון אַ פּאָליטישן פירער: קודם כל די איינגעגלויבטקייט אין דער אַבסאָלוטער ריכטיקייט און איין־אייני ציקייט פון זיין וועג. די אין רוסלאַנד געפונענע רעזולטאַטן האָט ער גע־דאַרפט נאָך אַמאָל דורכטראַכטן אין דעם ליכט פון דער מעריב־איראָפּיי אישער סאָציאַליסטישער דערפאַרונג...

מען דאַרף אויך האָבן אין זינען, אַז דאָס לעבן פון דער רעוואָלוציאָנערער קאָלאָניע אין פאַרזי איז דעמאָלט בשום אופן ניט געווען אזא מאַגנעטישער, ער זאָל האָבן געקאָנט צוציען אַנסקין צו זיך. ריכטיקער וואָלט געווען צו זאָגן: עס איז אין יענער צייט נאָר קיין רעוואָלוציאָנערער לעבן ניט געווען. דער רעוואָלוציאָנערער עולם האָט זיך, כאַמת, שוין גענומען רודערן מיט נייע געדאַנקען און פּראָבלעמען, וואָס האָבן געפירט צו דער גרינדונג פון די צוויי נייע פאַרטייען: די סאָציאַליסטן־רעוואָלוציאָנערן און די סאָציאַל־דעמאָקראַטן, וועלכע האָבן איבערגענומען די ירושה פון דער „נאַראַדנאַיאַ וואָליאַ“.

דאָס אַלץ איז אָבער פאַרגעקומען אין שוויצאַריע, און דער הויכער וואָלן־נאַנג פון דעם נייעם רעוואָלוציאָנערן צופלוס איז נאָך ניט דערנאַנגען קיין פאַרזי, קוים אַריבערשפּריצנדיק אַהין אַ פאַר טראָפּנס.

אין פאַרזי, דעם אַמאָליקן צענטער פון דער אויסלענדישער נאַראַד־דאָוואָלישער טעטיקייט, האָט געשמעקט מיט בית־עלמין, די גרופע „אַלטע נאַראַדנאָוואָלצעס“ איז געווען ווי פאַרשטיינערט אין איר וואַרטן אויף דעם אויפלעבן פון דעם טעראָריסטישן קאַמף אין רוסלאַנד. צו די פאַר־שריטן, וואָס יענע גרופע האָט געמאַכט אין אַט־דער צייט, האָט זי געדאַרפט גאַלואַנזירט ווערן פון שוויצאַריע. די יונגע נאַראַדנאָוואָלציעס זיינען געווען צו שוואַך, גייסטיק זייער אַרים, און אייניקע פון זיי האָבן קאָנספּיר־ראַטיוו זיך באַשעפטיקט מיט „באַמביסטישע“ פאַרגרייטונגען פון זייער אַ צווייפּלהאַפטן כאַראַקטער. פליעכאַנאָושע קרייזלעך זיינען אין פאַרזי נאָך

ניט געווען. פון וועלכער עס איז יידיש-רעוואָלוציאָנערער אָרגאַניזאַציע
איז געווען אינגאַנצן אָפּגערעט.

אָבער אויך דער אַלגעמיינער טיפּ פון דעם דעמאָלטריקן געוויינטלעכן
רעוואָלוציאָנער אין פּאַרזי האט ניט געהאַט אין זיך קיין באַזונדערס צו-
ציענדיקע קראַפּט. די גייסטיקע אינטערעסן זיינען געווען ענג סאָציאַל-
פּאָליטישע, מען האָט זיך אינטערעסירט דאָס רוב מיט די פּאַרקומענישן
פון דעם פּראַנציוזישן סאָציאַליזם און מיט די אָפּטמאַל קליינלדיקע קאַמפּן
צווישן די פּילפּאַכע פּראַנציוזישע ריכטונגען און אָרגאַניזאַציעס.

פאַר אַנסקין איז דאָס געווען צו ענג. אים האָט ביסלעכווייז פּאַראַינ-
טערעסירט ניט די אָדער יענע ריכטונג אָדער פּאַרטיי אין דעם פּראַנציוז-
זישן לעבן, נאָר אויך אירע ראַדיקאַלן, ליבעראַלן, קאָנסערוואַטאַרן און
אַפּילו ראַיאַליסטן; ניט נאָר איר סאָציאַליזם, נאָר אויך איר מאַדערנע
קונסט און מאַדערנע ליטעראַטור, מיט דער גאַנצער דעקאָרענטישער און
„פען-דעסיעקל'דיקער“ („סוף יאָרהונדערטער“) „מטרופעריי“ אין דער
פּאַעזיע.

נאָר מער פון אַלץ האָט אים געצויגן צו זיך דאָס פּאָלק, די פּראַנציוז-
זישע פּויערימשע מאַסן און די פּאָלקס-שאַפּונג, דער פּראַנציוזישער פּאָלק-
לאָר.

אין אַן אַנדער אָרט (אין „צוקונפּט“ פאַר יאַנואַר און מערץ 1921)
פרוואו איך געבן אַ באַגריף, וואָס אַזוינס אַנסקי האָט געזוכט אין דעם
פּראַנציוזישן פּאָלק-לאָר. דאָס זיינען געווען קודם כל סאָציאַל-פּאָליטישע
מאָטיון און קולטור פּילגאַזפּישע פּראַבלעמען, ווי די, וועלכע האָבן אים
אינטערעסירט ביי דעם שטודיום פון דעם רוסישן פּאָלקס-שאַפּן.

דאָ וויל איך אָנמערקן נאָר איין פּונקט, וואָס אין יענע אַרטיקלען איז
געבליבן אינגאַנצן אומבאַריט. אין רוסלאַנד איז אַנסקי, לויט זיין באַנעם,
געווען אַ קאָנסערוואַט. דער גאַנצער אַלער כאַראַקטער פון די רוסישע
פּאָלקס-שאַפּונגען האָט זיך אים ניט געוואָרפן אין די אויגן. אויף דעם
ערשטן פּלאַץ איז פאַר אים געשטאַנען זייער מאַראַלישער, סאָציאַל-פּאָלי-
טישער און סאָציאַל-פּסיכאָלאָגישער אינהאַלט. ערשט אין דעם פּראַנציוז-
זישן פּאָלק-לאָר האָט ער זיך אָנגעשטויסן אויף אַ גאַנץ נייער איינגאַר-
טיקער גאַנצער אַלער פּסיכאָלאָגיע. עס איז אויפגעשוואומען דאָס פּראַבלעם
פון דעם פּראַנציוזישן גאַנצער אַלער-פּסיכאָלאָגישן טיפּ, אָדער — ווי איך האָב
עס פּריער פּאַרמולירט אין מיין ויכוח מיט אים — פון אַ באַשטימטן נאָ-
ציאָנאַלן, „שאַפּנדיקן כּוח“, אַ כּוח, וואָס ווויזט אַרויס זיין איינגאַרטיקייט
סיי אין דעם שאַפּן פון דעם פּאָלק סיי אין דעם שאַפּן פון דער אינטער-

ליגענציע, סיי אויף דעם פעלד פון דער פאָעזיע, סיי אויף אלע אנדערע פעלדער פון דעם קולטורעלן לעבן.

א קאָסמאָפּאָליט איז פונדעסטוועגן אַנסקי פאַרבליבן נאָך אַ לאַנגע צייט, אפילו נאָך דעם, ווי ער האָט זיך אין דעם פּראַנצויזישן פּאָלס-לאָר צונויפגעטראָפּן מיט דעם אזוי בולט אַרויסגעמאַרקירטן פּאַקט פון „נאַציאָ-נאַלע שאַפּנדיקע כּוּחות“. ביי קינסטלערישע נאַטורן טרעפט אָפּט אזוי, אַז די נייע פּסיכאָלאָגישע לעבנס-דערפאַרונגען גייען להיפּוך צו זייערע איינגעגלויבטע אָדער איינגעשמועסטע דאָקטרינעס און אַ לאַנגע צייט (אָפּט מאָל אייביק) מערקן זיי ניט אַט-דעם ווידערשפּרוך. אויך אַנסקי האָט אים אַ לאַנגע צייט ניט געמערקט.

2

די אַכט יאָר פון אַנסקיס לעבן אין פאַריו (1892—1900) זיינען פאַר אים געווען, ווי געזאָגט, די אַרעמסטע אין דעם פּרט פון ליטעראַרישן שאַפּן און קהלשער אַרבעט. עס זיינען אָבער אין זיי אוועקגעלייגט געוואָרן די פונדאַמענטן פאַר זייער שפּעטערן צוריקער צו דעם יידישן פּאָלס. פיל ווירקונגען האָבן דאָ געאַרבעט אין איין און דער זעלביקער ריכ-טונג. איך וועל דאָ אַרויסהויבן נאָר אייניקע פון זיי.

קודם מוז מען דאָ האָבן אין אויג די שוין אויבן אָנגעמערקטע ווירקונג פון דעם פּראַנצויזישן פּאָלס-לאָר. מיט דער לידנשאַפט פון אַ קינסטלער און אַ פאַרשער פון פּאָלסטימלעכן שאַפּן האָט זיך אַנסקי אַריינגעוואָרפּן אין דעם ים פון דער פּראַנצויזישער פּאָלס-לאָריסטיק. אינטערעסירט האָבן אים אין דער ערשטער ליניע אירע פּאָליטישע און סאָציאַלע מאַטיוון. אויס-פאַרשן, ווי דאָס פּאָלס האָט אין זיינע לידער, ווערטלעך, לעגענדעס און מעשות רעאַגירט אויף די סאָציאַלע צושטאַנדן, אין וועלכע ער האָט גע-לעבט, אויף די פּאָליטישע פּאַסירונגען פון זיין געשיכטע; געפינען אין דעם פּאָלס-שאַפּן דעם קלאָרן אָפּקלאַנג פון די פּראַנצויזישע פּויערים אויפ-שטאַנדן, און פאַרגלייכן דעם פּראַנצויזישן סאָציאַל-פּאָליטישן פּאָלס-לאָר מיט דעם רוסישן, — דאָס איז געווען אַן אַרבעט, וואָס האָט געמוזט פאַר-שלינגען אַ מאַסע צייט און ענערגיע. (וועגן זיינע וויסנשאַפטלעכע פּלענער, וואָס זיינען געווען פאַרבונדן מיט אַטידי שטודיען, האָב איך געשריבן אין אַן אנדער אַרט).

אָבער וואָס מער אַנסקי האָט זיך אַריינגעלעבט אין דער פּראַנצויז-

זישער פאָלקס־פּסיכיק, אַלץ בולטער איז פאר אים אַרויסגעטראָטן דער פאקט, אז אין א פאָלקס־שאפן שפילט אַ ראָליע ניט נאָר דער סאַציאַל־פאָליטישער עלעמענט, ניט נאָר דער היסטאָרישער און דער אַלגעמיינ־קול־טורעלער עלעמענט, נאָר נאָך באַשטימענדיקער — דער נאַציאָנאַלער עלעמענט: דער נאַציאָנאַלער כאַראַקטער. דער באַשטימטער בוי און די אייגנ־אַרטיקייט פון דער פאָלקס נשמה. אָט פון דעם אייגנאַרטיקן נשמה־בוי פליסט דאָס די אַריגינאַליטעט פון דעם פאָלקס־שאפן, זיין באַשטימטע פארב, טעם און ריח, וואָס בייטן זיך ניט אזוי גיך פון דור צו דור.

אַנסקיס אויפּמערק האָט צוגעצויגן צו זיך אַלפרעד פּויליעיט אונטער־זוכונג וועגן דעם נאַציאָנאַלן כאַראַקטער פון דעם פראַנצויזישן פאָלק. דער באַרימטער פראַנצויזישער דענקער וויזט דאָרטן אויף, ווי ווייניק יענער כאַראַקטער האָט זיך איבערגעביטן פון יוליוס צעזאַרס צייטן אָן, ווען די רוימישע וועלט איז צום ערשטן מאל באַקאַנט געוואָרן מיט די גאַלן, דעם גרונט־שטאָך, פון וועלכן עס קומען אַרויס די איצטיקע פראַנצויזן.

ניט קוקנדיק אויף די אוימגעהויערע איבערקערענישן, וואָס די גאַלן האָבן דורכגעמאַכט אין זייער לעבן, אויף דער שפראַך־רעוואָלוציע, וואָס האָט פאַרביטן זייער גאַלישן לשון אויף אַ לאַטיינישן „זשאַרגאָן“; אויף דער רעליגיעזער רעוואָלוציע, אין וועלכער דאָס קריסטנטום האָט אַרויסגע־שטופט די אַלטע געצנדינעריי; אויף די קולטורעלע רעוואָלוציעס, וואָס האָבן אויפּגעהויבן די גאַלן פון אַ באַרבאַרישן שטאַנד ביז צו די העכסטע שטאַפלען פון דער מאָדערנער ציוויליזאַציע; ניט קוקנדיק אויף דעם צו־שטראָם פון פּרעמדן בלוט, וואָס די גערמאַנישע פראַנקן האָבן אַריינגעגאַסן אין זייערע אָדערן, — ניט קוקנדיק אויף דעם אַלץ, איז דער כאַראַקטער געבליבן אין די וויכטיקסטע שטריכן דער זעלביקער בוי דעם איצטיקן פראַנצויז, און די באַשרייבונג וואָס צעזאַר מאַכט וועגן די נשמה אייגנ־שאפטן פון די גאַלן, קאָן כמעט וואָרט פאַר וואָרט אָנגעווענדט ווערן אויף די נשמה־אייגנשאפטן פון דעם איצטיקן פראַנצויזישן פאָלק.

אָטדי אַרבעט פּויליע'ס, ווי אויך ענלעכע באַטראַכטונגען, ליגן אויף דער זעלביקער געדאַנקע־ליניע, וועלכע איך האָב פאַרטיידיקט פאַר אַנסקין אין אונדזערע דיסקוסיעס וועגן דעם נאַציאָנאַלן פראַבלעם בכלל און דער יידישער נאַציאָנאַליטעט בפרט. אויך אין מיין נאַציאָנאַליטעט־טעאָריע (איך האָב זי ערשט פאַרעפנטלעכט אין דייטש אין 1896) זעט אין אַ נאַ־ציאָנאַליטעט ניט נאָר אַ „קולטור־געמיינשאפט“, ווי דאָס טוט אָמאָ באַווער, נאָר — דער עיקר — אַ קולטור־שאַפנדיקן פּסיכאָ־פּיזיאָלאָגישן אָרגאַניזם, וואָס האָט גאַנץ אייגנאַרטיקע באַשאַפונגס־כוחות, אָדער באַשאַפונגס־פאַר־

מען, וואָס קאָנען איבערדויערן אַלערליי איבערבייטן אין דעם פּאָלקס־
לעבן און אין דער פּאָלקס קולטור.

פאַר אַזאַ בליק אויף דעם מהות פון נאַציאָנאַליטעט זיינען נאָר ניט
אַזוי טייער די „היסטאָרישע טראַדיציעס“ פון אַ פּאָלק און אפילו ניט די
רייכסטע אוצרות, וואָס ער האָט אָנגעזאַמלט אין זיין קולטורעלן שאַפן.
דאָס זיינען אַלע קלייניקייטן לגבי דער שאַפּנדיקער קראַפט, וואָס שמעקט
אין זיינע נערוון און אין זיין מאַרץ. מען ווערט אויך ניט נתפעל פאַר
דער קולטורעלער אַרעמקייט, אין וועלכער אַ פּאָלק געפינט זיך אין אַ געוויי-
סער צייט: אויב דאָס איז נאָר אַ פּאָלק מיט רייכע שאַפּנדיקע כוחות.
זאָל נאָר אים געגעבן ווערן די מעגלעכקייט פון פרייען שאַפן, און — ווי
פון אַ פּאַנטאַן וועט שלאָגן פון אים רייכע פאַרביקע קולטור.

דאָס שטודיום פון דער פּראַנציוזישער פּאָלק־לאַריסטיק האָט געמוזט
— נאָך מער, איידער אונדזערע שמועסן און ויכוחים — אַפּשוואַכן אין
אַנסקין זיין יוגנטלעכן קאַסמאָפּאָליטיזם.

אַביסל אַן אַנדער ווירקונג האָט אויף אים געהאַט אַ היסטאָרישע
פאַסירונג, וואָס איז געשטאַנען אין אַ סך אַ געענטערער שייכות צו דעם
יידישן פּאָלק, איידער דער פּראַנציוזישער פּאָלק־לאַר: שוין נאָר אין אַ
נאָענטער שייכות... איך האָב דאָ אין זין די יאָרן פון דעם דרייפּוס־
פּראַצעס אין פּראַנקרייך.

ווי יעדער אינטעליגענטער לעזער, איז אויך אַנסקי נאטירלעך פאַר-
כאַפט געוואָרן מיט יענעם דרייפּוס־פיבער, וואָס האָט געשלידערט אין
קדחת דאָס גאַנצע פּאָליטישע לעבן פון דעם פּראַנציוזישן פּאָלק. אָבער
בעת דער געוויינטלעכער לעזער פלעגט דאָרשטיק שלינגען די פּראַדרייפּוס־
פרעסע, זיך נאָר איינהערן אין דעם, וואָס אַ שערערקעסטנער, וואָס אַ
זשאָרעם, וואָס אַ זאָליאַ האָבן צו זאָגן, פלעגט אַנסקי אַ חוץ דעם אויפּמערק־
זאַם שטודירן די אַנטי־דרייפּוסאַרישע צייטונגען, פאַמפלעטן און ביכער
און זיך זוכן אַריינצוגריבלען אין די טיפּסטע פינצטערנישן פון זייערע
יידן־פּינטלעכע און מענטשן־פּינטלעכע נשמות און שטימונגען.

אין איינער פון אַזעלכע אויפּגערודערטע צייטן — עס זיינען געווען
אַ סך אַזעלכע אויפּגערודערטע צייטן אין דער דרייפּוס־עפּאָכע — בין
איך געווען צו גאַסט אין פאַריז. שלאָפן פלעגן מיר געוויינטלעך גיין
אַזייגער פיר ביינאַכט און אָפטמאָל אויך שפעטער. אָבער שוין אַכט
אַזייגער אין דער פרי פלעגט אַנסקי אַראַפּשפּרינגען פון בעט, שנעל אָנטאָן
די תּחתונים, אַרויפּכאַפּן אויף זיך אַ מאַנטל און אָן אַ היטל אַראַפּלויפּן
אין גאַס צום קיאָסק מיט די צייטונגען. אומקערן פלעגט ער זיך מיט אַ

נאנצן פאק מאַרנן-בלעטער אונטערן אַרעם און זיך גלייך אַוועקזעצן שלינג
נען זיי, בעת איך פלעג ווידער פאַרזונקען ווערן אין טיפּססטן שלאָף.

— זע, זע, גענוג שוין דיר צו שלאָפן! — הער איך אַמאָל, ווי ער
רופט מיך, — הער, וואָס אַ ראַשפּאַך פאַרגינט זיך צו שרייבן!

און ער לייענט מיר דורך אַזאַ שטעל, וועלכע ראַשפּאַך האָט געוויד-
מעט דרייפּוסן: — „איך וואָלט גענומען די צוויי האַלבע שאַלעכצן פון אַ וועל-
שענעם נוס, וואָלט אַריינגעזעצט אין זיי אַ גיפטיקן שפּין, איך וואָלט זיי
צוגעדריקט, צוגעבונדן צו זיינע אויגן! זאָלן זיך די שפינען דורכפּרעסן
דורך זיי אין זיין מאַרד אַריין! . . .”

די שטעל, און אַנסקיס טאָן, מיט וועלכן ער האָט געלייענט האָבן
אויך מיך, דורכגעשוידערט. . . אַ ראַשפּאַך! . . . וויפּיל גיפטיקע שפינען
מוזן דאָס פּרעסן זיין נשמה, כדי צו קאָנען האוהדל־לוסטיק זיך קוויקן מיט
אַזאַ שוידערלעך אכזרישן בילד!

ווי באַקאַנט, האָט דער דרייפּוס־פּראָצעס דערלאָנגט אַ פונקען־שפּרוציג-
דיקן פלעם אין דעם פנים פון דער יידישער אַסימילאַציע און אירע האָפּע-
נונגען. אָט האָט איר די ציוויליזאַציע, מיט דעם פּראָגרעס, מיט דער
אַסימילאַציע! האָבן זיי כאַטש אויף אַ קווינט פאַרמינערט דעם אייביקן
יידנהאַס? זיינען געבילדעטסטע און ראַדיקאַלסטע געבליבן פאַרשווינט פון
אים? ווי באַקאַנט, האָט דער דרייפּוס־פּראָצעס געמאַכט פון דר. הערצלען,
דעם אַסימילאַטאָר, אַ הייסן חוזר בתשובה און איינעם פון די לדיינשאַפּט-
לעכסטע העלדן פון דעם יידישן נאַציאָנאַליזם.

מערקווירדיק, וואָס אויף אַנסקין האָט דער דרייפּוס־פּראָצעס און דער
קוואַל פון יידנהאַס, וועלכן ער האָט אַרויסגערופּן, געהאַט אַביסל אַן אַנ-
דער ווירקונג. ער איז געוואָרן, — אויף אַ צייט ווייניקסטנס, — נאָך מער
אַסימילאַטאָר, איידער ער איז געווען. לפּחות, אַזאַ איינדרוק האָב איך
אַרויסגעטראָגן פון די דעמאָלטריקע געשפּרעכן: צו וואָס שלעפּן אויף דער
וועלט אַזאַ ביטערע עקזיסטענץ, אַזוי פּיל גרויזאַמע אומפאַרדינטע ליידין!
אַנסקי איז פּריער געווען, — ווי איך האָב דאָס שוין אַמאָל אַרויס-
געבראַכט, — איינער פון די יידנפּריינטלעכסטע, „חסידים אומות העולם”.

— אַ „גוי” וואָס האָט געהאַט אַזוי פּיל סימפּאַטיע פאַר אַלע אונטערדריקטע
פּעלקער און אויך פאַר אונדז בתּוכם. דאָס האָט מיך אַ היפּש ביסל גע-
שמאַרצט. אָבער ער האָט לפּחות מיך פאַרשטאַנען און האָט מיטגעפּילט
מיט מיינע נאַציאָנאַלע באַשטרעבונגען. און — פּלוצלונג — הויבט ער
אויך אָן צו רעדן, ווי אַן איינגעפּרעסענער אַסימילאַטאָר! . . . דאָס האָט
מיך נאָך מער געשמאַרצט.

ווען איך קוק אָבער פון דעם איצטער אויף דעם דעמאָלט, זע איך, אז אַנסקיס „אַסימילאַטאָרישקייט“ איז געווען ניט קיין שריט אויף צוריק, נאָר שוין אַ שריט פאָרויס אין דער ריכטונג צו דעם יידישן פּאָלקס. פריער האָט ער זיך בכלל ניט געפילט ווי אַ ייד. די נאַציאָנאַל־יידישע עקזיסטענץ איז פאַר אים געווען „זייער“ דאָנה, ניט זיינע. דער דרייפּוס־פּראָצעס אָבער האָט דערוועקט אין אים דעם יידישן באַוואוסטזיין, געמייט אויף אים, דעם יידן אַנסקי, מיטן פינגער און גערעדט קלאָרע רייד: דאָס מיינט מען אויך דיר! איז די יידישע פּראָגע שוין געוואָרן זיין פּראָגע. ער איז באַרופן געוואָרן צו נעמען אַן אַנטייל אין דער, אזוי צו זאָגן, „יידישער נאַציאָנאַלער זעלבסט־באַשטימונג“. און זיין ערשטער געדאַנק פאַר אַט־דער „נאַציאָנאַלער זעלבסט־באַשטימונג“ איז ביי אים געווען דער פאַרביטער־טער געדאַנק פון דעם „נאַציאָנאַלן זעלבסטמאָרד“, פון דער אַסימילאַציע... צו דער צייט פון דרייפּוס־פּראָצעס געהערן די צוויי גרעסע בעלעטריס־טישע ווערק, וועלכע אַנסקי האָט אָנגעשריבן (אין רוסיש) אין פאַרזיין ביידע זיינען, מערקווירדיק, פון דעם יידישן לעבן. אויסערלעך האָבן זיי קיין ברעקל שייכות ניט צו דעם דרייפּוס־פּראָצעס. דאָס זיינען רעאַליסטי־שע לעבנס־בילדער, געצייכנט אויף דעם סמך פון זיינע יוגנט־דערינערונגען: „אין אַ יידישער פאַמיליע“ (אָפּגעדרוקט אין „רוסקאַיע באַגאַטסטוואָ“) און „מענדל דער טערק“ (שפּעטער אָפּגעדרוקט אין „וואַסכאָד“).

ביידע ווערק טראָגן אויף זיך אלע סימנים פון אַנסקיס שטאַרקן, ער־לעכן, פון יעדער „טענדענץ“ פרייען, נאָך אמת דאָרשטיקן רעאַליסטישן טאַלאַנט. אָבער אין אַ גאַנץ נייער באַלייכטונג ווערן זיי גערוקט, ווען מען באַטראַכט זיי, ווי עטאַפּן אין אַנסקיס יידישער אַנטוויקלונג, ווי רעאַגירונג־גען פון זיין טיפּסטער נשמה־טיף אויף דעם דרייפּוס־פּראָצעס.

„אין אַ יידישער פאַמיליע“ ווערט געשילדערט דאָס פּשוטע יידישע לעבן פון אַן אַרימען יידישן „משולח“ ביי אַ יידישן וואַלד־סוחר? זיין אַרימער שבת, זיינע וואַכעדיקע ליידן, זיין צאַפּלען זיך אין די הענט פון דעם בלוט־זויגער, דעם „וואַכערניק“. אָבער — ניטאָ שוין אין אַט־דעם ווערק יענע סילועטן פון די יידישע עקספּלאַטאַטאָרן, וועלכע מיר האָבן געזען אין אַנסקיס „שעפּסן“ פון דעם רוסישן דאָרף־לעבן. דעם גאַנצן פּאַן פון דעם בילד פאַרנעמען דאָס פאַרבאַלזע פאַר פּאָלקס, די פאַנאַטישע אַלטר־פרענקישע שוויגער, דער קליינער אינגל מיט זיינע חדר־צרות און זיין קליינע רירנדיקע אידיליע מיט דער קאַץ, דער שטאַלצער, שטאַרקער, אין זיך איבעצייגטער אכזר, דער מלמד, און — ווי אַ שטראַלנדיקע פיגור — די קעכיל, די ווילד־פרעמדע יידענע, וואָס איז מער איידער אַ „בן־בית“

אין שטוב, וואָס איז איר מיניסטערשער קאַפּ, וואָס זאָרט פאַר אַלעמען, און ווענדט אויך אָפּ פון זיי דעם שימוזאַל־שלאָג, וואָס האָט איר געדראָעט מצד דעם וואַכערניק. דער וואַכערניק, דער בלוט־זויגער אַליין, בלייבט אָבער אין גאַנצן אין הינטער־גרונט.

עס איז, ווי אַנסקי וואָלט זיך אַליין געפרעגט: זיינען מיר אין דער אמתן יענע אוממענטשלעכע בלוט־זויגער, ווי „זיי“ מאַלן אונדז אויס אין דער אַנטיסעמיטישער ליטעראַטור? און ער האָט אַרויסגענומען אַ טראָפּן יידישן פּאָלק פון דער געדיכטעסטער געדיכט, האָט דאָס אונטערגערוקט אונטער זיין קינסטלערישן מיקראַסקאָפּ און האָט אויסגעפונען דעם באַרו־איקענדיקן ענטפער.

3

אויב שיינע ליטעראַטור, ווי אפשר די גאַנצע קונסט בכלל, איז, ווי איך גלויב, ניט קיין אַנדער זאַך, ווי נאָר די אָפּשפּיגלונג און אָפּשעצונג פון דעם לעבן אין דעם געפיל פון דעם קינסטלער און די אַרויסברענגונג פון יענער אָפּשעצונג אין בילדער, וואָס רופן אַרויס די זעלביקע געפילן ביי דעם ליינער, קאָנען מיר אין יענע נאָוועלן גאַנץ לייכט באַמערקן די גרויסע ענדערונג, וואָס איז פאַרגעקומען אין אַנסקיס שטעלונג צו דעם יידישן לעבן.

אין די פריערדיקע בעלעטריסטישע שריפטן זיינע, וואָס האָבן באַרירט דאָס יידישע לעבן, איז דער סאָציאַלער מאָמענט געווען דער פאַרהערשנ־דיקער. דאָס לעבן איז אויפגענומען געוואָרן אין די רעמלעך פון דער קלאַסן־איינטיילונג און אונטערנעמער און אַרבעטער, רייכע און אַרעמע, אויס־זויגער און אויסגעזויגטע. אַ קליינער אויסנאַם פון אַט־דעם כלל וואָלט גע־קאָנט זיין דאָס מיניאַטור־בילד „די כתבים“. — אַ סקיצע, וואָס ער האָט אין דער פריער יונגט געשריבן אין יידיש, דערנאָך אַליין איבערגעזעצט אין רוסיש, פון וואָנען זי איז ווידער איבערגעזעצט געוואָרן אין יידיש (דורך מ. ריינוס) און איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין פרעסע „יוס־טוב־בלעטלעך“. אין יענעם מיניאַטור־בילד ווערט געשילדערט די טראַגעדיע פון אַ יידישן תלמיד־חכם, וואָס איז געצוואונגען צו האַלטן אַ קרעטשמע און צו זיין פאַרשקלאַפט ביי זיין „עקרת הבית, דעם אייגנטלעכן „בעל־מפרנס“ פון דעם הויז. ספּאַראַדיש רייסט זיך דער אַלטער לַמדן אַרויס פון שענק־הויז צו זיך אויבן, כדי פיבערהאַפט אַנצושרייבן נאָך אַ פּאַר שורות

אין זיינע „כתבים“, וואָס ווערן סוף־כל־סוף פאַרווענדט פון זיין פרוי אויף איינצואוויקלען הערינג פאַרן גוי. אָבער אויך אָטדי טעמע איז אין תוך אַרײַן אַ סאָציאַלע טעמע: דאָס איז זיגרייכער קאַמף פון דעם הענדלערישן מאַטעריאַליזם און דער עקאָנאָמישער לעבנס־גוים איבער דעם אידעאַליזם פון דעם וועלט־פרעמדן דענקער און פאַרשער.

געוויס, איז אַנסקי אין אַלע יענע שריפטן ניט געווען קיין „טענדענץ־ריכטער“. ער האָט ניט איבערגעאַנדערשט דאָס לעבן, ניט אויסגעוויגן פון פינגער קיין לעבנס־סיטואַציעס און מענטשלעכע כאַראַקטערן, כדי אַרויס־צוברענגען אַ סאָציאַליסטישן מוסר־השכל. ער האָט געמאַלן די סאָציאַלע זייט פון דעם יידישן לעבן אזוי ווי ער, דער ערלעכסטער פון אַלע אונדזערע רעאַליסטישע שרייבער, האָט זי געזען און ווי זי האָט זיך געמוזט אָפשעצן אין זיין געפיל. עס איז געווען ניט זיין שולד, וואָס די אָפּשאַצונג האָט געמוזט אַרויסקומען אַ פעסימיסטישע, אַן אָנגעמאַסטענע צו דער ווירק־לעכער סאָציאַלער און עקאָנאָמישער ראַלע, וועלכע דאָס יידישע פּאָלק, ווי אַ גאַנצעס, האָט געשפּילט אין דעם לעבן פון רוסלאַנד.

אין זיינע פאַרזייער נאָוועלן, געשריבן אין אַ צייט פון דעם העכסטן אַנטיסעמיטישן אויפברויז, וואו אין דעם צענטער פון דער באַטראַכטונג איז אוועקגעשטעלט געוואָרן די פּראַגע ניט נאָר וועגן דער סאָציאַל־עקאָנאָמישער ראַלע פון דעם יידן, נאָר — דער עיקר — וועגן דעם פּסיכאָלאָגישן און מאַראַלן מהות מענטש דעם יידישן. האָט אויך ביי אַנסקין די הויפט־וואַג געמוזט אַריבערגעטראַגן ווערן פון דעם סאָציאַל־עקאָנאָמישן מאַמענט אויף דעם אינדיווידועלן, פּסיכאָלאָגישן און מאַראַלישן.

אויך דאָ, אין דער ערשטער נאָוועלע, אין דער שילדערונג פון דער יידישער אַרעם־קליין־בירגערלעכער הויס, בלייבט ער דער ניכטערער רעאַליסט, וואָס לאָזט זיך דורך קיין זאַך ניט פאַרפירן און ניט פאַרבלענדן; אויך דאָ קומען די זון און שאַטן־פּלעקן אַרויס אַקוראַט ווי דאָס לעבן וואָלט זיי אַליין אַרויסגעוואָרפן אויף דעם לייונט. און די אָפּשאַצונג אין געפיל קומט אויך אַרויס אוממיטלבאַר, אזוי אומגעקוינטלט: אַ סימפּאַטישע אָפּשאַצונג, פול מיט באַהאַלטענעם אינעווייניקסטן טרויער אויף דעם גורל פון דער אַרעם־מענטשלעכער, קליינבירגערלעך־יידישער עקזיסטענץ. און האָט מען אין אויג, אַז דאָס לעבן פון דער גרעסטער מאַיאָריטעט פון דעם יידישן פּאָלק איז אזאַ אַרעם־מענטשלעכער קליינבירגערלעכער, געוויינט די נאָוועלע דעם באַטייט פון אַ טראַפּן פון דעם יידישן ים, און דער רעזולטאַט פון איר קוואַנטאַטיוון און קוואַליטאַטיוון „כעמישן אַנאַליז“ מוז אַריבערגעטראַגן ווערן אויף דעם גאַנצן יידישן ים. איך וואָלט יענעם

רעזולטאט פאַרמולירט אזוי: ס'איז שקר וכזב, וואָס די אַנטיסעמיטן זאָגן אויף אונדז. די באַקאַנטשאַפט מיט אונדזער לעבן באַווויזט אַז, ווי מאַראַ-לישע כאַראַקטערן, האָבן מיר קיין רעכט ניט צו ווערן אַראַפּגעפאַלן ביי זיך. מיר זיינען אין קיין זאך ניט ערגער פאַר די אַנדערע, ווען אפילו אין קיין זאך ניט בעסער.

אַן אַרעמער רעזולטאַט! אָבער דאָס איז, וואָס אַנסקי האָט געפונען, אַריינטראַכטנדיק זיך אין דעם לעבן פון דעם יידישן מאַסן-מענטש. און שוין אַטדער רעזולטאַט איז געווען פאַר אַנסקין גופא אי א טרייסט, וואָס האָט געגעבן זיין שטעלונג צו דעם יידישן פּאָלק אַ פעסטערן באַלאַנס, אי אַ שריט פאַראַויס אין זיין דערנענטערונג צו דעם יידישן נאַציאָנאַליזם. נאָך אַ ווייטערן שריט מאַכט אַנסקי, — אין דער ריכטונג פון אומד באַוואוסטזיניקן נאַציאָנאַליזם, — אין זיין צווייטער נאָוועלע: „מענדל דער טערק“.

אַמדוי נאָוועלע שטייט אין אַ נאָך ענגערן שייכות צו דעם „דרייפוס-פּראָצעס“ איידער די ערשטע. אויב איר ווילט, איז די טעמע אַ ריינע „דרייפוס-טעמע“. „מענדל דער טערק“ איז אינווייניק אין זיין האַרצן און אין דער ווירקונג אויף זיין סביבה אַ „פאַררעטער“ צו זיין רוסישן פּאָטער-לאַנד.

איך האָב ליידער ניט דאָס ווערק אונטער מייע הענט, בעת איך שרייב, און וועל מיך דעריבער מוזן אַפּזאָגן פון דעם פאַרגעניגן צו ציטירן אַ פּאַר פון יענע שיינע כאַראַקטעריסטישע שטעלן, מיט וועלכע די נאָוועלע איז רייך, דער אַנבליק פון זיינע העלדן און דער רעזולטאַט, ד. ה. די אָפּ-שאַצונג אין אַנסקיס געפיל פון יענעם שטיק יידישן לעבן, וועלכן ער האָט אויסגעמאַלט.

די סביבה איז דאָ ניט פון דעם יידישן מאַסן-מענטש, נאָר פון דער יידישער פּאָלקס-אינטעליגענציע: די סביבה פון די יידישע מלמדים.

אין דער צייט פון דער רוסיש-טערקישער מלחמה איז די שטימונג פון דער יידישער באַפעלקערונג געווען אַ געטיילטע: טערקאָפּיליש און רוסיאָ-פּיליש. מענדל, אַ יונגער מלמד, איז געווען אַן ענטוויאַסטיש-איבערגע-צייגטער „טערק“, ביי וועמען די מלחמה פון דעם „רוס“ איז געווען פאַר-בונדן מיט דער האַפּענונג אויף דער יידישער גאולה. זיינע „פּאַנדרן“ און האַפּענונגען האָבן געהאַלטן אין איין שטייגן די גאַנצע צייט, וואָס „אַסמאַן-פּאַשאַ“ האָט העלדיש פאַרטיידיקט פליעוונע.

די גאַנצע דערצייילונג האָט צו טאָן מיט די איבערלעבונגען פון דעם העלד און די ויכחים זיינע מיט די חברים מלמדים, וואָס זיינען כמעט

אלע געשטאנען אויף „פאניעס“ צר. די היציקע דעכאטן האָבן זיך נע-
דרייט ניט נאָר ארום דעם גורל פון דעם יידישן פּאָלק. די פּראָבלעמען פון
דעם אַלגעמיינ־מענטשלעכן יושר זיינען דערביי געשטאנען אין קאָן. און
אויב פון אַ נאַציאָנאַל־יידישן שטאַנדפּונקט האָט מענדל געהאַט שטאַרקע
אַרגומענטן לטובת דעם „פעטער ישמעאל“, האָבן אָבער זיינע קעגנער גע-
האַט אַ היפשע בייטש אויף אים אין די רציחות, וואָס דער „פעטער“
ישמעאל האָט אַרויסגעוויזן צו די פון אים אונטערגעדריקטע פעלקער. וואָס
איז פאַראַן וואָס צו רעדן — ישמעאל איז געווען אַ בלוט־דאַרשטיקע חיה,
אַ „ידו בכל יוד כל בו“ און איז דאָס ער היום פאַרבליבן!

אין דער היץ פון דער דעכאטע פלעגט אַמאָל אויסקומען אַז מענדל
מיט זיין „גזלניש האַרץ“, איז שיר אַליין ניט שולדיק אין די אַלע בלוט
פאַרגיסונגען, וואָס דער טערק איז באַגאַנגען, לויט די באַשרייבונגען פון
„בלאַט“.

די אַלע באַשולדיקונגען האָט מענדל ניט געקאָנט אָפּלייקענען; ער
האַט זיך אָבער בשום אופן ניט אונטערגעגעבן, האָט לחלוטין ניט געקאָנט
באַנעמען מיט זיין נשמה אַז „רוס“ זאָל שפּילן די ראָליע פון אַ מלאַך
הגואַל פאַר די אונטערגעדריקטע פעלקער.

ערשט ווען פליעוונע איז געפאַלן און מענדלס האָפּענונגען זיינען צע-
פּלויגן, ווי שטויב, איז זיין מוט געבראַכן געוואָרן. אָבער דאָס האָט ניט
געפירט צו אַ נצחון־שטימונג מצד זיינע קעגנער. זיי האָבן אים פאַרשטאַנען
און ביז צו אַ געוויסן גראַד אויך מיטגעפילט מיט אים. ערשט איצטער איז
די אַלגעמיינ־מענטשלעכע פּראַגע פאַרשוואַנדן פון האַריוואָנט, און אין
זיין גאַנצער גרויס האָט זיך אַרויסגערוקט דער גורל פון דעם יידישן פּאָלק.
אויף דעם סמך פון קאַבאַליסטיש־חסידישע אויסטייטשונגען איז געפונען
געוואָרן אַ מעגלעכקייט, אויך דעם טערקס מפּלה און רוסלאַנדס נצחון אַרייַנ-
צואַרבעטן אין יענעם אַלגעמיינעם בליק אויף דער מענטשלעכער געשיכטע,
וואָס איר הויפּט־ציל איז פאַרט דער צולעצטיקער טריאומף פון די אייביקע
יידישע אידעאַלן. אויף דעם באַדן פון אַטידער מיסטישער מעגלעכקייט
זיינען די פאַרעקשנטע שונאים ווידער געוואָרן גוטע פריינט.

ווי מען זעט, האָט די טעמע אין זיך אַ היפש ביסל קאָמיזם, וואָס
וואַקסט אַרויס פון דער סיטואַציע גופא: אַ פאַר יידישע מלכדים נעמען־
אויף, לויט זייערע השגות, די וועלט־פּאַסירונגען און באַהאַנדלען זיי, אַקוראַט
ווי יענע פּאַסירונגען וואָלטן זיי נוגע געווען אין לעבן און אַקוראַט ווי דער
גאַנג זייערער וואָלט געווען אָפהענגיק פון ווענדלס נצחון אָדער מפּלה אין
דעם ויכוח מיט זיינע פריינט.

אנסקי האָט אָבער אויך די טעמע באַהאַנדלט ניט הומאָריסטיש : מען זעט בחוש, אַז ער האַלט אין אַן אָנגעצויגענער צוים די לוסטיקע איינפאַלן, מיט וועלכע עס איז אַלע מאָל געווען רייך זיין שטיפערישער ווייץ און וואָס האָבן אין דעם משך פון דער דערציילונג זיך פשוט געבעטן אונטערן פען. אויך דאָ איז ער ערנסט רעאַליסטיש. דער קאָמיזם פאַרנעמט ניט מער פּלאַץ, אין דער דערציילונג, איידער עס קומט אים לפי זיין פאַרנעם אין דעם ווירק־לעכן לעבן. אַנסקיס ערנסט ווערט צוגעצויגן און געהאַלטן אין איין אָנגע־שפּאַנטן זיך חידושן, אַ דאַנק דעם טיפּן ריינעם אידעאַליזם, וואָס ער אַנט־פּלעקט ביי זיינע אַביסל נאַאיווע העלדן. אַנסקי פאַרשטייט, אַז אָט־די נאַאיוויטעט שטאַמט ניט פון די העלדן גופא, וואָס דאַרפן פּסיכאָלאָגיש גענומען ווערן זייער ערנסט, נאָר פון דער גייסטיקער אַטמאָספּערע, אין וועלכער זיי לעבן.

זייער אָפּשאַצונג אין אַנסקיס געפיל קומט דעריבער אַרויס אַביסל אַ צעשפּאַלטענע. מען זעט אַז דער מחבר שטייט נאָך דרויסן פון יענער נשמה, וואָס לעבט אין זיינע העלדן. ער פאַרשטייט זי, ער קלייבט נחת פון איר, אָבער ער קאָן זיך ניט צווייפּגיסן מיט איר. דאָס איז ביי אים געשען ערשט אַ סך שפּעטער, ווען די יידישע נשמה האָט ער גענומען באַטראַכטן ניט פון דרויסן, נאָר פון אינעווייניק. דעמאָלט ערשט איז אָבער אויך איר זיין געוואָרן קלאָרער פאַר אים, און טיפּער האָט ער געקאָנט אַריינבליקן אין איר טיף.

4

לאָמיר ציען אַ קלייניקן סך הכל.

ביז צו דער דרייפּוס־אָפּערע איז אַנסקי געווען טעאָרעטיש אַ קאָס־מאַפּאָליט, פּסיכאָלאָגיש אַ רוס, אַ נאַראַדניק, וואָס האָט געטרוימט וועגן זיין פּולן און גאַנצן צונויפּגיסן זיך מיט דעם רוסישן פּויערשן פּאָלק. ער האָט ניט געלייקנט די עקזיסטענץ פון דעם יידישן פּאָלק, מיט אייגענע יידישע דאגות און צרות, און ווי איינער פון די „חסידים אומות העולם“, האָט ער אים געוואונטשן כל הגומס שבעולם.

אָט־די שטעלונג זיינע צו דעם יידישן פּאָלק האָט זיך איבערגעבויטן פאַר די אַכט יאָר פון זיין לעבן אין פאַריז. און דעם גרעסטן חלק אין דעם איבערבייט דאַרף מען צושרייבן דער אָפּערע דרייפּוס.

אנסקי הויבט אן פילן, אז ער איז אויך א ייד און אז „דאס מיינט מען אויך אים“. ער קאן נאך ניט אויסארבעטן קיין באשטימטע פארמולע פאר זיין יידישקייט. ער פילט נאך ניט קיין באשטימטע התחייבותן צו זיין פאלק. ער קאן נאך ניט טראכטן וועגן א געוויסן פראגראם פון טעטיקייט, אין וועלכער יענע התחייבותן זאלן געפינען זייער ממשותדיקן אויסדרוק. מער פאר אלץ באשעפטיקט אים די פראגע פון דער אסימילאציע, ווי א מעגלעכער ענטפער אויף דעם יידישן פראבלעם. דער אסימילאטארישער געדאנק שטויסט אים גיט אָפּ: גיכער סימפאטיזירט ער מיט אים אין הארצן. ניט דערפאר, וואָס דער ייד איז ניט ווערט צו פירן אן אייגענע נאציאנאלע עמוססטעניץ, — דער ווערט פון דעם יידן, ווי פון א מענטשן, ווערט דוקא געהויבן אין זיינע אויגן. אָבער דאָס יידישע לעבן און די יידישע אייגנשאפטן, וועלכע ער האָט דעמאָלט געקאָנט איבערבליקן, זיינען ניט ווערט די קרבנות און ליידן, וואָס ווערן געצאָלט פאר זייער דערהאַלטונג. אסימילאציע איז אָבער א שידוך, אויף וועלכן ביידע צדדים דארפן וועלן איינגיין, איז — וואָס טוט זיך מיט דער כלהם צד, פאר וועלכן מען דארף פאר קנסן דעם יידישן בן-מלך?

די דרייפוס-אפערע האָט אין דעם פרט ניט געפירט אנסקין צו אזא פעסימיזם, ווי יענעם, אין וועלכן זי האָט אריינגעוואָרפן א הערצלען. דער סאָציאַליסטישער גלויבן אין דער צוקונפטיקער פארברידערונג פון אלע מענטשן, — א גלויבן, וואָס האָט געפעלט הערצלען — איז דאָ געווען א שמירה, אנסקי זאָל נישט אריינפאלן אין א נאציאָנאַליזם מחמת יאוש און אָפליקענען דעם מענטשלעכן פראַגרעס, ווי דאָס האָט פאסירט מיט די ערשטע חובבי-ציון פון די אַכציקער יאָרן.

אָבער די דרייפוס-אפערע האָט פאָרט געשאַרפט זיין בליק אויף דער שטעלונג פון דער ניט-יידישער וועלט צו דער יידישער. דער עיקר האָט זיך געוואָרפן אין די אויגן דער פאָקט, וואָס די פראַגרעסיווע מענטשן פון דעם ניינצנטן יאָרהונדערט, ראַדיקאַלן און אפילו רעוואָלוציאָנערע סאָ-ציאַליסטן, האָבן געקאָנט פאָרגיפטעט ווערן מיט דעם אַנטיסעמיטישן באַציל. אנסקי הויבט זיך אָן נעענטער צוצוקוקן צו דער דאָזיקער דערשיר נונג, און סימנים אירע געפינט ער אויס אפילו אין אַזעלכע קרייזן, וואָס זיינען, דוכט זיך, אויף אייביק געווען „פארסטראַכירט“ פון אזא חולאת: אין די קרייזן פון דער רוסישער רעוואָלוציאָנערער אינטעליגענציע. איך מוז דאָ מודה זיין, אז אינגאַנצן זיך פאַרלאָזן אויף אַנסקיס איינ-דרוקן און אָפשאַצונגען פון יענער צייט קאָן מען ניט. איך האָב באַמערקט, אז דער יידישער אסימילאטאָר איז אין דעם פרט אַביסל היסטעריש, צופיל

פול מיט חשד. ער קאן ווערן אומאנגענעם בארירט, ווען ער באמערקט, אז דער געבילדעטער ניטייד פילט די יידישע נאציאנאליטעט אין דעם יידן, און זאגט זיך ארויס גאנץ אָפּן, — אָן אַ ברעקל שלעכטן מיין, — וועגן דער אָדער יענער יידישער אייגנשאַפּט, וואָס איז אים, דעם ניטיידן, אומ־סימפּאַטיש.

ביישפּילן פון זאז היסטעריש-אויפגעשראָקענער פּסיכאָלאָגיע ביי דעם יידישן אַסימיליאַטאָר האָט אונדז געגעבן אַרטור שניצלער אין זיין מערק-ווירדיקן ראָמאַן: „דער וועג איז פּריי“. העכסט כאַראַקטעריסטיש אין יענעם ראָמאַן איז דער פּאַקט, וואָס דער ציוניסט איז אַבסאָלוט פּריי פון אַט־דעם היסטערישן שטריך. דאָס אייגענע איז ריכטיק פאַר יעדן קאָנסעק-ווענטן יידישן נאַציאָנאַליסט, וואָס פילט זיך ווי אַ ייד, ווייל ער פילט אין זיך דעם פּאַנאָדערנעשפּאַלטענעם „ייד־מענטש“, און וואונדערט זיך דע-ריבער ניט, וואָס דער אַנדערער פילט אין אים דעם יידן.

ווי די מעשה איז, אָבער אַנסקים בליק האָט אין אַ סך פון זיינע רוסישע חברים און נאָענטע מענטשן גענומען באַמערקן „קלייניקייטן“, וועלכע ער האָט אַנדערש ניט געקאָנט דערקלערן, ווי נאָר דורך דער טיף־איינגעוואַרצל־טער, מיט דער מוטער־מילך איינגעזויגענער יידן־פיינטשאַפּט. און אויף אַט־דעם באַדן פלעגן אויך פאַרקומען באַדויערלעכע רייבונגען.

איינמאָל האָט זיך ביי אים אַרויסגעריסן אַ באַשולדיקונג אין אַנטי־סעמיטיזם אַנטקעגן אַ מאַן, מיט וועמען ער איז געווען זייער נאָענט אין לעבן, אַ אַ באַוואוסטן רעוואָלוציאָנער, רוסאַנאָוו, וואָס האָט אַמאָל געשפּילט אַ גרויסע ראָליע אין דער נאַראַדוואָלישער באַוועגונג און האָט דערנאָך פאַרנומען אַ נאָר חשובן פּלאַץ אין דער לעגאַלער און אומלעגאַלער פּוב־ליציסטיק. דער מאַן איז געוואָרן אַן אַנגעצונדענער. ער האָט דאָס גע-פילט ווי די ערגסטע באַלידיקונג, וואָס האָט אים דערלאָנגט אין דער זיבעטער ריפּ.

— איך — איך — אַן אַנטיסעמיט? — האָט רוסאַנאָוו אויסגעשריען אין דער העכסטער אויפּרעגונג. ער האָט גענומען דערמאָנען אַנסקין אַלע זיינע אַרטיקלען וועגן דער „אַפּערע“, וואָס ער האָט געשריבן פאַר דער רוסישער פּרעסע, וואו ער האָט אַזוי פּיערדיק־היים באַקעמפט דעם אַנטיסע-מיטיזם און אַזוי האַרציק־ערנסט זיך אַנגענומען פאַר דעם יידישן פּאָלק.

— זייט ניט אַזוי אויפגעבראַכט, — האָט אים קאַלטבלוטיק געענט־פּערט אַנסקי — איר ווייסט, וועלכן איינדרוק עס האָבן אויף מיר געמאַכט אייערע אַרטיקלען? — אין אַ פאַרוואָרפענעם געסל זיינען אַמאָל גויאישע יונגן אַנגעלאָפּן אויף אַ יידן און האָבן אים גענומען צופּן די פּיאַות און די

באָרד. אויף דעם יידנס „קאראאל“ געשרייען איז אָנגעלאָפֿן דער גאָראָ-
דאָוואָי, וואָס האָט אים אַרויסגעראַטעוועט פֿון זייערע הענט. אַרויספֿירנדיק
אים פֿאַרן קאָלנער פֿון דעם פֿאַרוואַרפענעם געסל, מאַכט צו אים דער גאָראָ-
דאָוואָי: „לויף, זייד, כל זמן דו ביסט נאָך אַ גאַנצער! ווען ניט מין
„סלזשבע“, די פֿאַרשאַלטענע, וואַלט איך דיר שוין, זשידישער פֿרצוף
איינער, באַוויזן קוזקעס מאַמען!“ — ווען ניט אייער ראַדיקאַלע „סלזשבע“,
די פֿאַרשאַלטענע...

אַ לאַנגע צייט האָט רוסאַנאָוו, — אַ זייער ערלעכער און גאָר גע-
הויבענער מענטש, — ניט געקאָנט אַנסקין פֿאַרנעסן דעם עפּיאָד.
אַנסקי האָט דאָ גאַנץ זיכער געטראָפֿן „מיט אַ פינגער אין הימל“.
כלי ספק איז ער דאָ געשטאַנען אונטער דער שליטה פֿון יענער היסטעריש-
קייט פֿון אַ צאַרט־פֿילנדיקן אַסימילאַטאָר, אין אַ צייט פֿון אַן אַנטיסע-
מיטישן אויפֿרודער. אָבער אויך אַט־דער פֿסיכאָלאָגיש־קרענקלעכער צו-
שטאַנד איז געווען איינער פֿון יענע מאַמענטן, וואָס האָבן געהאַלפֿן אַנס-
קין איבערקאָכן זיין קאָסמאָפּאָליטיזם און אַסימילאַציאָניזם אין אַ נאָר-
מאַלן ייִדישן נאַציאָנאַל־געפּיל. אמת, דער איבערקאָך האָט גענומען אַ
היפשע צייט. די אַנטוויקלונג פֿון זיין נאַציאָנאַל־ייִדישן באַוואוסטזיין איז
געאַנגען פֿאַמעלעך בהדרגה, ווי דער אָרגאַנישער וואַסן פֿון אַ בוים.
זיין נאַציאָנאַל־באַוואוסטזיין האָט פֿריער געמוזט לאָזן שטאַרקע און טיפע
וואַרצלען אין געפּיל, איידער ער האָט געקאָנט אַרויסוואַסן צו יענעם
בוים, וועמענס שיינקייט עס האָט באַצויבערט יעדן איינעם אין די לעצטע
יאָרן פֿון זיין לעבן, — אַ בוים, וואָס דער טויט האָט אים אזוי אומברחנות-
דיק איבערגעבראַכן אין דעם רעכטן מיטן פֿון זיין שיינעם וואַסן, בליען
און ברענגען פֿרוכט.

דער פֿאַריזער פֿעריאָד פֿון זיין לעבן האָט נאָר פֿאַרענגרייט דעם
באָדן, אין וועלכן יענער בוים האָט זיך געקאָנט איינוואַרצלען.
פֿון אַט־דעם שטאַנדפונקט קאָן מען ניט פֿאַרבייגיין נאָך צוויי אַנ-
דערע ווירקונגען, וואָס האָבן איבערגעלאָזן אַ שטאַרקן ייִדישן רושם אין
אַנסקים נשמה: דער באַזוך אין אַנטאַקאַלסקים סטודיאָ און די נאָענטע
באַקאַנטשאַפט, מיט דעם ייִדישן סקולפּטאָר, באָריס שאַץ, דעם שפּעטער-
דיקן פֿראַפעסאָר אין גרינדער פֿון דעם „בצלאל“־אינסטיטוט אין ירושלים.
זיין באַזוך אין אַנטאַקאַלסקים סטודיאָ האָט אַנסקי באַשריבן אין אַ
לענגערן אַרטיקל, וואָס איז דערשינען, אויב איך מאַך ניט קיין טעות,
אין דעם זשורנאַל „נאָוואַיע סלאָוואַ“. ליידער האָב איך דעם אַרטיקל ניט
ביי זיך. אָבער איך געדענק גאַנץ גוט זיין אַלגעמיינעם אינהאַלט.

באשרייבנדיק די וויכטיקסטע פיגורן פון אנטאקאלסקים שאפן : די „איוואן גראזני“, „ניעסטאר“, „ספינאזא“ און „מעפיסטאפעל“, ווי אויך א פאר קלענערע פיגורן באשטעלטע פאר מצבות, באוואונדערט אנסקי אנטאקאלסקים מאכט צו פארוואנדלען מאטעריע אין גייסט, צו דערטרינקען די נשמות פון דער פיגור אין רוחניות.

סומירנדיק דעם איינדרוק, וועלכן אנטאקאלסקים ווערק האבן געמאכט אויף אנסקין, וואָלט איך געזאָגט, אז אונטער אנטאקאלסקים הענט ווערט דער געדיכטער שטיק מירמלשטיין פארוואנדלט אין א דין דורכזיכטיק הייטל, דורך וועלכער מען זעט קלאָר דאָס ברענען פון א מענטשלעכער נשמה. אין אנדערע פיגורן, — ווי אין דעם „מלאך“, וואָס האָט געדארפט אוועק־געשטעלט ווערן אויף א מצבה, — פארלירט דער שווערער שטיין אינגאנצן זיין וואָג. ער ווערט לופטיק־ארטיק און ציט זיך ווי א דינער רויך צום הימל צו. די פארוואנדלונג פון דער שווערער קאלטער מאטעריע אין א ברענענדיקן לייכטנדיקן גייסט, — אזוי וואָלט איך פארמולירט דעם מהות פון אנטאקאלסקים שאפן, לויט אנסקים באשרייבונג.

אויף וויפיל מיר געדענקט זיך, ווערט אין יענעם ארטיקל א וואָרט ניט דערמאָנט וועגן אנטאקאלסקים שייכות צו דעם יידישן פאלק און צו דעם יידישן שאפן. אָבער אין א שפעטערער ארבעט וועגן דעם יידישן פאלק־שאפן אין לעגענדן און דערציילונגען, — דאָס ערשטע גרעסערע ווערק זיינס וועגן דעם יידישן פאלקלאָר, — קומט אנסקי צו דעם זעלבליקן רעזולטאַט : דער גרונט־שטריך פון דער יידישער פאלקס־לעגענדע איז, נאָך זיין מיינונג נאָך, דער העראָאיוז פון דער גייסטיקייט, וואָס איז גובר די מאטעריע.

א מער דירעקט־יידישן רושם האָט אויף אנסקין געמאכט זיין באַ־קאנטשאפט מיט פראָפעסאָר באָריס שאַץ, וועלכן ער האָט הויך געשעצט און וועגן וועלכן ער האָט זייער וואָרעם גערעדט. באָריס שאַץ איז שוין דעמאָלט געווען א ציוניסט, און מען קאָן ניט לייקענען, אז דאָ האָט זיך אנסקי באַגעגענט מיט דעם ציוניזם אין א זייער סימפאטיש־מענטשלעכער פאַרקערפערונג.

מען האָט מיר דערציילט, אז פראָפ. שאַץ האָט אויף זיין ציוניסטישן געוויסן ניט איין „גוי“, אין וועמען זיין נאָענטקייט האָט אויפגעבלאָזן דאָס פאַרחלשטע „פינטלע ייד“. מען מעג צו יענער צאָל צורעכענען אויך אנסקין. ער האָט אים געוויסן ניט געמאכט פאר קיין ציוניסט. דאָס איז

ער נעוואָרן אַ סך — אַ סך שפּעטער. אָבער די באַקאַנטשאַפּט מיט שאַצן
האַט געמאַכט לכתחילה אוממעגלעך, אַז אין אַנסקיס ברוסט זאָל קאָנען
אויפּקומען יענער בייז־ביטערער געפיל אַנטקעגן דעם ציוניזם, וואָס האָט
נעהערשט — און איז ליידער נאָך אינגאַנצן ניט פאַרשוואַונדן — אין דער
יידישער ראַדיקאַלער וועלט.

אין אַ יידישער מדינה

(און ווי אזוי איך בין געוואָרן אַ יידישיסט)

1.

וואָס איך גיב דאָ דעם לעזער, איז ניט מער ווי איין בלעטל זכרונות, און אויך דאָס — דורכאויס ניט אין דער פולקומער געשטאַלט. אפולע פון איינצלנע פרטים, וואָס האָבן אַ שייכות צו דעם ענין, שלאָפן נאָך דער-וויילע אין דעם אומבאַוואוסטן זכרון און וועלן אפשר אויפּוואַכן שפע-טער, ווען דער אינטערעס צו דער קעגננוואָרט און דער צוקונפט וועט — מיט די עלטערע יאָרן — ווערן שוואַכער, און עס וועלן פּלוצלונג אָנהויבן אַרויפשווימען אין באַוואוסטזיין קלאַרע בילדער פון די פאַר-גאַנגענע, לאַנגלאַנג שוין דורכגעלעבטע צייטן, ווי דער שטייגער איז מיט דעם מענטשן אויף דער עלטער.

דערוויילע האַלט איך נאָך ניט אזוי ווייט; עס ציט מיך נאָך ניט צו דערינערונגען.

איך ווייס, אמת, אז די געשיכטע פון יענעם יידישן דור, צו וועלכן איך געהער, פון יענעם דור, וואָס האָט אין זיין געמיט און געדאַנק אויס-געווייטיקט דעם סינטעז פון דעם אַלגעמיינ-מענטשלעכן פּראָגרעס מיט אַ באַוואוסט נאַציאָנאַל יידיש לעבן, מוז זיין זייער רייך אין אינטער-רעסאַנטע גייסטיקע איבערלעבונגען, און אויב יעדער איינער פון אונדז וואָלט געקאָנט אויף אַ לאַנגער צייט אַראַפּלאָזן זיך אין דעם ים פון זיינע זכרונות, וואָלט ער געקומען צוריק מיט אַ שלל פון פּערל און קאַראַלן, וואָס וואָלטן געמוזט האָבן אַן אומגעהייערן קולטור-היסטאָרישן און אפשר אויך עסטעטישן ווערט: ווייל אונדזער צייט, דער פּעריאָד, אין וועלכן מיר זיינען אויסגעוואַקסן און האָבן געלעבט, איז געווען דער רעוואָלוציאָ-יאַנערסטער פּעריאָד אין דער געשיכטע פון אונדזער פּאָלק פאַר די לעצט-טע פּאָר הונדערט יאָר, סיי אין דעם לעבן, סיי אין דעם געדאַנק. אויך די פּרוערדיקע עפּאָכע, — די השכלה-צייט פון די פּופּציקער

און זעכציקער יאָרן פון דעם פּאַריקן יאָרהונדערט, — איז געווען גענוג רעוואָלוציאָנער, — אין געדאַנק נאָך אפשר ראַדיקאַלער (בנוגע צו איר פאַרגאַנגענהייט, פאַרשטייט זיך), איידער די זיבעציקער און אַכציקער יאָרן, אין וועלכע מיר, די ערשטע פּראָגרעסיווע נאַציאָנאַליסטן, זיינען אויסגעוואַקסן. אָבער די השכלה-צייט איז געווען מער אַ קריטישער פּעריאָד אַד אַין געדאַנק, איידער אין לעבן: די אַלטע רעליגיעזע און עקאָנאָמישע יסודות פון דעם יידישן קיום זיינען געשטאַנען זיכער, ווי אַ פעסטונג, און נאָר אַ קליינע מחנה פון רעוואָלוציאָנערע משכילים האָבן זי מיט מוט און זעלבסט-אָפּערונג באַלעגערט און העלדנשאַפט אויסגעשטאַנען די אָנפאַלן פון די באַלעגערטע. אין אונדזער צייט איז שוין די פעסטונג געווען איינגענומען, די מויער-וואַנט אין אַ סך שטעלן דורכגעבראַכן און אין די דורכגעבראַכענע שטעלן האָבן ווינט און רעגן און שקצימשע הענט אַלץ ברייטער און טיפּער געטריבן דעם חורבן.

די חסידישע יסודות פון דעם יידישן לעבן האָבן — ווייניקסטנס ביי אונדז אין ליטע — זיך גענומען איבערבויען לויט די גרונט-פּרינציפּן פון די משכילים. פון דער שטורמישער רעוואָלוציע פון געדאַנק איז גע-וואָרן די שטילע רעוואָלוציע פון דער ווירקלעכקייט: „השכלה“, וועלט-לעכקייט, מענטשלעכקייט זיינען געוואָרן וואַכעדיקע זאַכן, אָנצוטערעפּן כמעט אין יעדער יידישער, אַפילו זיער פרומער הויז; „הלבנון“, „הצפירה“ — און אַפילו דער „המליץ“, — „בלעטער“, וואָס מען לייענט אין דער חסידישסטער קלויז. אַ געפּלעטע העמד מיט אַ שניפּס און קירצער גע-שאַרענע פּאות — שוין נאָר ניט קיין סתירה צו דעם ברייטן זיידענעם נאַרטל אום שבת און יום-טוב; אַ קערטל און אַפילו אַן אָונט אין טע-אַטער שוין אויס עבירה און אַ ברעקל ניט קיין שטער צו דעם תענית, ערנסט און פּרום אָפּגעפּאַסט.

וואָס פאַר אַ וואונדערלעכע צונויפּפאַרונג פון קולטורעלע דערשיי-נונגען, וואָס מיר, אַ דור פּריער, וואָלטן זיי בשום אופן ניט געקאָנט הויזן איינע מיט דער אַנדערער! וואָס פאַר אַ זיס-זויערע אידיליע פון „אַמונה“ און „השכלה“, וואָס גייען „שלובי זרוע“, ווי וועגן דעם האָבן פּאַנטאַזירט די מיטלמעסיקסטע פון אונדזערע משכילים!

און אַז די אידיליע האָט זיך שוין גענומען פאַרווירקלעכן כמעט אין יעדן יידישן הויז אין אַ גרעסערער אָדער קלענערער מאָס, — ערשט אין די טיפענישן פון דעם יידישן געמיט זיינען אָנגעוואַקסן נייע גייסטיקע שטורעם: די ראַדיקאַלע אַסימילאַציע, די חבתי-ציון און, צום סוף, דער פּראָגרעסיווער סאַציאַליסטישער נאַציאָנאַליזם, וואָס לייקנט זיי אַלעמען

אָפּ און נעמט זיי אַלעמען אַרײַן אין זיך : די אַלטע ײִדישקײט, און די השכלה, און דעם ראַדיקאַליזם און די חבּת-ציון.

אַ קעסל־גרוב פון געדאַנקען־שטראַמען, פאַרבונדן מיט וואַלקאַנישע ספּאַזמעס אין דעם גרונט־און־באַדן, וואָס פירן צו ערד־ציטערנישן פון קאַטאַסטראַפּאַלער באַדייטונג, — אָט דאָס זײַנען די דרײַסיק־פּערציק יאָר פון אונדזער לעבן אין רוסלאַנד — פון אַן ערך 1870 ביז 1910. און פאַראַלעל — אַ ווירבל־טאַנץ פון אײַנצלנע לעבנס־בילדער און לעבנס־פאַרמען, וואָס האָבן נאָך קײן צײַט ניט געהאַט זיך אײַנצולעבן, אַרױס־צואוויקלען אַלע זײַערע אײַגנשאַפטן, ערשט דעם אײַמפּעט פון דעם ײִדישן לעבן, — אָדער פון זײַן האַסטיקן פּאַנאַדערפאַל, — האָט זײ אַלעמען צערײַסן, ווי עס ווערט צערײַסן און ווידער געבוירן און ווידער צערײַסן דער שױם אין אַ שנעל זיך טראַגנדיקן שטראַם.

קײן קינסטלערס האַנט קאָן ניט אױסמאַלן און פאַראײַביקן דעם שנעל־לױף פון יענע לעבנס־בילדער, ווײַל אױף צו מאַלן זײ דאַרף מען, דעם קינסטלערס אױג זאָל אױף זײ, לֶפּחות, אױף אַ ווײַלע קאַנען רוען : זײ איז אָבער ניט באַשערט געווען קײן רו. נאָר אײַנצל־דערינערונגען פון יעדן אײַנעם פון אונדז, — ווי ניט קינסטלעריש זײ זאָלן זײַן, — קאַנען אַרױסרײַסן פון דער פאַרגעסנהײַט ווײַניגסטנס אײַנצלנע שטריכן און מאַמענטן פון דעם, וואָס אונדזער פּאָלק האָט דורכגעלעבט. דאָס איז מיר גראָד אײַצטער קלאָר געוואָרן, בעת אײַך האָב מיך געמוזט אַראַפּלאָזן אין דעם ים פון דער פאַרגאַנגענהײַט, כּדי דאָרטן אױף זיכער אױסצוגע־פּינען, ווען און ווי אַזױ אײַך בין געוואָרן אַ ײִדישיסט. אַ ים, אַן אמתער ים! און ווען אײַך וואָלט מיך ניט דערשראַקן פאַר דעם כּישוף, וואָס שטעקט אין אים, ווען אײַך וואָלט קײן מורא ניט געהאַט, אַז ער וועט מיך אײַנגאַנצן אַוועקציען פון דעם „הײַנט“ אין דעם „מאַרגן“, וואָלט אײַך נאָך אַ לענגערע צײַט פאַרבליבן אין אים. עס האָט מיך אָבער געטריבן, וואָס גיכער אַרױף צוריק צו דעם אײַצטימן לעבן און שטרעבן ; מחמת דעם האָב אײַך אַ סך, אַ סך דעראײַנערונגען געמוזט לאָזן ליגן אין דער טײַף.

יע, מײַנע אײַצטיקע דערינערונגען זײַנען ניט מער, ווי אַ בלעמל. דאָס וואָרט דאַרף אָבער ניט פאַרשטאַנען ווערן אין דעם רײַן כּראַנאַלאָג־גישן זײַן. דער „ווען“ אײַך בין געוואָרן אַ ײִדישיסט קאָן נאָך באַשטימט ווערן כּראַנאַלאָגיש מיט אַ געוויסער פּינקטלעכקײַט : סוף 1884 און אָנ־הױב 1885. אָבער דער „ווי אַזױ“ איז אַ לאַנגער און לאַנגער פּראָצעס, וואָס פאַרלירט זיך אין דעם גרױען נעפל פון דעם ײִדישן היסטאָרישן עבר. כּדי אײַנגאַנצן קלאָר צו ווערן אין דעם „ווי אַזױ“, וואָלט אײַך באַ־

דארט מיך אראפלאָזן אין מינע „פערזענלעכע“ דערינערונגען, אויב
ניט ביז צו דער צייט פון „הריסת ביתר“, — אזוי אן ערך א יאָר 2000
צוויק, — דער צייט, ווען עס איז באַזיגלט געוואָרן דער גורל פון אונדזער
גלוּת־לעבן און ווען איך האָב אונטער דער פירערשאַפט פון ברי־כוכבא
געקעמפט אַנטקעגן דער רוימישער מאַכט, — איז לְכַל־הפחות ביז צו
יענער צייט, אין דעם 14טן אָדער 15טן יאָרהונדערט, ווען איך האָב מיך,
מיט די גירושים פון דייטשלאַנד, אַריבערגעפּעקלט קיין פּוילן, געבראַכט
אַהין דעם „יודיש־דייטשען“ דיאַלעקט, וואָס איז זיך דאָרטן פאַנאַנדער־
געוואַקסן צו אַן אייגענעם לשון.

ליידער אָבער גייען מינע פּערזענלעכע דערינערונגען ניט אזוי ווייט.
דאָס לעבן פון מינע פּריערדיקע גלגולים, — די גאַנצע געשיכטע פון דעם
יידישן פּאָלק, וועלכע איך האָב גאַנץ געוויס געשטודירט מיט מיין מלאַך,
בעת איך בין געלעגן און געוואַקסן אונטער מיין מוטערס האַרץ, — איז,
אַדאַנס דעם באַקאַנטן „שנעל אין ליפ“, וואָס דער מלאַך האָט מיר געגעבן
פאַר מיין לעצטער געבורט, לַגמרי פאַרשוואַנדן פון מיין פּערזענלעכן
זכרון. וועגן דער געשיכטע פון מיין „ידישיום“ (ווי אויך מיין יידישן
נאַציאָנאַליזם בכלל) מוז איך דעריבער רעדן נאָר אויף דעם סמך פון
מינע לעבנס־דערפאַרונגען אין מיין איצטיקן גלגול. און דאָ מוז איך זיי
ביידן אַריבערפירן צו אַ פאַקט, וואָס האָט אויף זיי, אויף ביידן, געהאַט
די גרעסטע ווירקונג, גרעסער, איידער אַלע אַנדערע ווירקונגען פון מיין
לעבן. דאָס איז דער פאַקט, וואָס איך בין אום אַסרו־חג פסח פון דעם יאָר
1865 געבאָרן געוואָרן אין אַ יידישער שטוב פון אַ יידישער שטעטלע
ביי יידישע עלטערן, וועלכע האָבן גערעדט די יידישע שפּראַך.

אויף דעם אומשטאַנד לייג איך די גרעסטע וואָג, און איך וואָלט שוין
איצטער געבעטן דעם קינפטיקן היסטאָריקער פון אונדזער דור, אַז ווען
ער וועט זוכן די דערקלערונג פאַר אונדזער נאַציאָנאַליזם, זאָל ער זיך
קודם אָפשטעלן אויף דעם פאַקט פון אונדזער יידישער אָפשטאַמונג און
זיך גוט אַריינטראַכטן אין זיין זין. מיר דוכט, אַז ער וועט זיך מער ניט
דאַרפן יאָגן נאָך אַנדערע דערקלערונגען: אונדזער יידישער געבוירן־זיין
איז דער איינציקער, דער נאַטירלעכער, אמתער, „טעם מספיק“ פאַר אונדזער
יידישן באַוואוסטזיין. אַ דערקלערונג וועט ער דאַרפן זוכן, פאַרוואָס אָט
דער יידישער באַוואוסטזיין איז אזוי אָפט פאַרטונקלט און פאַרהויסערט
געוואָרן, אזוי אָפט שיר ניט דערשטיקט געוואָרן אין אַ פינטלעכער פּרעמ־
דער לופט . . .

איך בין געבוירן געוואָרן אין אַ ריין ייִדישן הויז; האָב אָפּגעלעבט מינע קינדער־יאָרן און די ערשטע יינגל־יאָרן אין אַ ריין ייִדישער סביבה, און אויב איך וואָלט נישט געוואוסט טעאָרעטיש, אז מיר, יידן, לעבן אין גלות, און אויב איך וואָלט געדאַרפט פּאַרמולירן מינע לעבנס־דערפאַר־רונגען, אזוי ווי זיי גיבן זיך איינעם אויף דעם ערשטן בליק, וואָלט איך דעמאָלט געהאַט אַ רעכט צו זאָגן, אז איך וואוין און לעב אין אַ ייִדישן לאַנד; אזוי ווייניק האָט זיך אין לעבן געשפּירט דער גלות אין אונדזער געגנט, אין „רויסן“ („בילאָרוס“) אין די 15 יאָר פון 1865 ביז צום סוף פון די זיבעציקער.

דער יונגער ייִדישער האַנדלס־שטאַנד, וואָס האָט זיך גראָד אין יעדער צייט גענומען פונאַנדערבליען, האָט גענומען איינפונדעווען אַן אייגענעם אינטערעסאַנטן ייִדישן לעבן, פול מיט אינעווייניקסטער גייסטיקער מאַכט, פול מיט אייגנאַרטיקער ענערגיע: די אייראָפּיאישע ציוויליזאַציע האָט שוין גענומען אַריינשיקן אַהין אירע שטראַלן, וואָס האָבן זיך אויף אַן אייגענעם שטייגער איבערגעבראַכן אין דער ייִדישער אַטמאָספּע־רע און גענומען זיך צונויפּוועבן מיט די ריין־ייִדישע יסודות צו אַן איינ־איינציקן, איינהייטלעכן געוועב. אזא ריין ייִדיש לעבן, אין וועלכן די רוסישע עלעמענטן, האָבן דירעקט ניט געשפּילט קיין ברעקל ראַלע, האָט בלי גוזמא געקענט — ווען מען זאָל דאָס לעבן באַטראַכטן נאָר פון איינער־ווייניק — אַרויסרופן די אילוזיע, אז ניט מיר וואוינען אין גלות ביי די „רוסן“, נאָר אפשר נאָר פאַרקערט: אז די „רוסן“, אויף וויפיל מיר האָבן אַ מנע־ומשאַ מיט זיי, וואוינען אין גלות ביי אונדז, אין אונדזער אייגענעם ייִדישן לאַנד.

על כל פנים וואָלט, — לויט דער אינעווייניקסטער דערפאַרונג פון די קינדער־און די ערשטע יינגל־יאָרן, — קיין זאך נישט געשטערט דער דאָזיקער אילוזיע, ווען מען וואָלט אָנגענומען, אז דאָס לאַנד האָט אַמאָל, אַמאָל, געהערט צו דעם גוי, אָבער מיר, יידן, האָבן עס, ווי דאָס פאַ־סירט אָפט אין דער געשיכטע, איינגענומען מיט אונדזער ביקס און שווערד און זיינען געוואָרן, ווי דאָס איז נאַטירלעך אין אזוינע פּאַלן, דאָס הערשן־דיקע פּאַלע, אויב ניט אין פּאָליטישן פּרט, איז לכל פחות אין דעם עקאָ־נאָמישן, נאַציאָנאַלן און קולטורעלן.

די גוים זיינען אין אונדזער שטאָט, אין וויטעבסק, — וואוהין מינע עלטערן זיינען אַריבערגעפּאַרן פון דעם שטעטל אושאַטשי, ווען איך בין

קוים אַלט געווען דריי יאָר, — די גוים זיינען געווען אַ מינאַריטעט און אין יענעם יידישן קוואַרטאַל, וואו מיר האָבן געוואוינט — אין „זאַרד-טשעוויע“ — שוין נאָר אַ פאַרשווינדנדיק קליינער מיעוט. זעלטן ווען צווישן יידישע הייזער, ביי אַן עק גאַס, פלעגט זיך געפינען אַ פאַרשוויגן גויאיש הויז, מיט אַן אייביק פאַרמאַכטן פערטל און פאַרשלאָסענע טויר-ערן, וואָס פון הינטער זיי פלעגט זיך הערן דאָס גרונצן פון חזירים און דער ביל פון אַ הונט.

אין שטוב ביי אונדז איז דאָס פאַרשקלאַפטע גויאישע פּאָלק געווען פאַרטראַטן — אויך דאָס ניט אַלעמאַל — אין דער פּערזאָן פון „ניעשצער“ דעם דוואָרניק — אַן אַנדערש מאָל האָט ער געהייסן אַנדערש, — וואָס האָט געקערט אונדזער הויף און אַרומגעגאַנגען אַרום אונדזער פּערד אין שטאַל, און פון צייט צו צייט פלעגן זיך באַווייזן ביי אונדז: יולקע, די וועשערין, וואָס פלעגט קומען איין מאָל אַ חודש נעמען וואַשן אונדזער וועש, — זי פלעגט זיצן אין אייגענע, פאַנאַנדערגעלאָזטע שיינע שוואַרצע האָר, פלאַפלען מיט דער מאַמען און דערביי רויכערן אַ פאַפּיראַס נאָך אַ פאַפּיראַס, בעת די „שרת“ (אין אונדזער נעגנט רופט מען אזוי אַ רעכיל, וואָס וואוינט מיט איר הויזגעזינד אין דעם הויז פון דעם באַלעבאַס) און נאָך אַן אַנדער יולקע, אַ שיקסע „פון גאַס“, פלעגן איבערצייילן די גרעט, אָנגעוואָרפן אין גרויסע קופּעס אויפן „בריק“ (דיל); די וואַסער-טרעגערינס, וואָס פלעגן שטום אויסגיין די וואַסער פון די עמערס, שטום אַריינשטופן אין די בוזעמס די שטיקער חלה, וואָס מען פלעגט זיי געבן אום שבת; דער פּאַטשטאַליאַן, וואָס פלעגט אונדז ברענגען אַ בריוו, אָפּ-נעמען זיינע פיר קאַפּיקעס, זיך אָפּטמאַל צוזעצן אַ וויילע צום טיש, ווען די מאַמע פלעגט אים מכבד זיין מיט אַ גלעזל בראַנפן און אַ צוקער-לע קעך אָדער אַ שטיקל „איינגעמאַכטס“ צום פאַרבייסן; די שוין דער-מאַנטע אַנדער יולקע, די שיקסע פון גאַס, וואָס פלעגט זיין אַן אָפטע איינגייערין אין שטוב, אויסצוהעלפן דער שרת אין דעם ריינ-מאַכן, אַרויסטראַגן די צעבערס, וואַשן די דילן, אויסמעלען די „בהמה“ וכדומה.

די דאָזיקע יולקע איז שוין געווען כמעט אינגאַנצן „אַסימילירט“ מיט דעם „הערשנדיקן“ פּאָלק. זי האָט גערעדט די „הערשנדיקע שפּראַך פון דעם לאַנד“ — יידיש — און דוקא אַ נאַנץ פיינעם יידיש, מיט רעכט יידישע געפּעפּערטע ווערטלעך. זי איז שטענדיק געווען — איך ווייס ניט פאַרוואָס — אין אָפענער אָפּאָזיציע צו ניעשצערן און פלעגט אים נישט פאַרגינען קיין איבעריקן ביסן. אַז מען פלעגט איר הייסן אַוועקטראַגן

נישצערן עפעס פון טיש אָדער אַן אַלטן קאפּטאַן, וואָס וואָלט אים נאָך
געטויגט, פּלעגט זי אַלע מאָל פּראָטעסטירן :

— דאָס אים, דעם שיכור ? אַ גרויסע מצוה, ווי אַ הונט צום שמד !
(נישצער האָט ליב געהאַט דעם ביטערן טראָפּן, אָבער קיין שיכור, מוז
איך, למען האמת, באַמערקן, איז ער אייגנטלעך ניט געווען).

און אַז נישצער פּלעגט אין אַרום־פּסח־צייט זיך צופיל אַרומדרייען
מיט זיין פיפּקע אין דער שרת'עם שטוב, וואו עס זיינען געשטאַנען,
אַרומגעדעקט מיט שמאַטעס, די פּסחדיקע בוריקעס, פּלעגט שוין יולקע,
לינגדיק אויף אַלע פיר און וואַשנדיק די דילן אין עס־צימער, אויפהויבן,
אַן אויפּגערודערטע, דעם קאַפּ און פּלעגט מיט אַן איבערגעשראַקענעם
קול מתרה זיין דער שרת :

— זע, זע, סאַסיע ! דער ערל דרייט זיך שוין דאָרטן אַרום די בור
ריקעס ! ער וועט דיר אָנמאַכן המץ !

און ווען אַפילו נישצערס נאָמען איז דערביי נישט דערמאָנט געד
וואָרן, פּלעגט ער אָבער פאַרט פאַרשטיין, וועמען מען מיינט, און פּלעגט,
אַ שטאַרק באַליידיקטער, ענטפערן :

— טשעוואָ : כאַמיעץ ! ! ראַוויע יא ניע זנאיו ? *) — און פּלעגט
נאָך דערצו זיך אויסשעלטן דוקא מיט אַ יידישער קללה, וואָס האָט אין
זיין מויל געקלונגען אַן ערך אזוי : „אַ טראַסקע זאָל ד'איך כאַפּ !“

— אויף וואָס יולקע פּלעגט ענטפערן מיט אַ הילכיקן געלעכטער . . .
געוויס, זיינען אין אונדזער יידישן לאַנד געווען נאָך אַ סך אַנדערע
גוים פון אַלערליי מינים, „אָודאי“ נאָך מער, איידער יידן ; אָבער זיי
זיינען באַשיימפּערלעך פאַרמשפּט געווען דורך אונדזער איבערמאַכט צו
דעם, אַז זיי זאָלן אונדז דינען, מיר זאָלן ציען פון זיי די יניקה.

עס זיינען געווען אַ סך פּויערים, וואָס האָבן באַדאַרפט האַסן די
יעלדער, וועלכע מיין פּאָטער און די איבעריקע יידישע וואַלד־סוחרים
האָבן געקויפט ביים פּריץ, און טרייבן די פליטן קיין ריגע. באַדאַרפט
באַארבעטן די ערד, כדי מיין זיידע זאָל קויפּן ביי זיי פּלאַקס און ליין
און זימען און פאַרקויפּן דאָס אין „קאַנטאָר“ אין ריגע. באַדאַרפט
זייען קאָרן און ווייץ פאַר יידישע תּבואה־הענדלער (אין אונדזער משפּחה
איז ניט געווען קיין איינער פון זיי) און פאַר מיין פעטער מיכלען פון
אושאַצי, כדי ער זאָל אין זיין „ברויז“ טרייבן דערפון בראַנפן און „ספּיר
רעט“ ; באַדאַרפט טרינקען דעם בראַנפן, כדי אַלע יידישע שענקער

(* וואָס : חמץ. וואָס איז — איך ווייס ניט ?

זאלן האָבן פון וואָס צו לעבן; און טאקע פשוט באַארבעטן אונדזער ערד, די ערד אין דעם גרויסן הויף, וואָס מײן פעטער מיכל האָט אַ לאַנגע צײַט געהאַלטן אין אַרענדע בײַ „דעם גראַף“.

עס זײנען געווען פריצים, גראַפן און פירשטן פון פוילישן און רוסישן בלוט. אָבער זײער לעבן האָט געהאַט אַ קלאַרן תכלית און זײן: אָפּשליסן קאָנטראַקטן מיט יידן. דאָס פלעגן מיר בײַ זײ קויפן די וועלדער, נעמען די הויפן און די „מילכיגעסן“ אין פאַכט, אײנהאַנדלען די פּראָדוקטן פון דער אַגראַר-ווירטשאַפּט, און פון זײ ברענגען אינדיקעס אויף פּסח אַהײם.

עס זײנען אויך געווען אַלערליי מינים טשינאָווניקעס און שטאַטס-באַזאַמטע. דער דאָרף־שרײבער, וואָס האָט געדאַרפט מאַכן אונדזערע „אר-סלאָוויעס“ מיט דעם פויער און פאַרקויפן אים אונדז מיט לײב און לעבן פאַר אַ פינף-און-צוואַנציקער מיט אַ בוטל „ראָם“; די „פּריסוסטווייע“ לײט אין שטאַט, וואָס האָבן געוואַכט, אַז אונדזערע קאָנטראַקטן מיט דעם פּריץ זאלן אָפּגעהײט ווערן, — ער זאָל אונדז, חלילה, נאָרנישט ניט צעדרייען, און זאלן נאָך אונדז העלפן, אויב מיר וועלן צעדרייען אים; וואָס האָבן געגעבן חײנה יידישע וואוכערערס, מעקלערס און סרסורים.

געווען אויך אָפּיצירן און גענעראַלן, מיט סאָלדאַטן אין קאַזאַרמעס, און גובערנאַטאָרן און „סטאַנציע־נאַטשאַלניקעס“ אויף די אײזנבאַנען, — אַלץ צוליב דעם, מיר זאלן האָבן, וועמען צוצושטעלן „פּאַדריאָדן“, און ווער עס זאָל אַריבערפירן אונדזערע סחורות, וואָס מיר האָבן אײנ-געהאַנדלט בײַ דעם פויער און דעם פּריץ.

אַז די אַלערליי מינים שטאַטס-באַזאַמטע האָבן אין די מײנסטע פּאַלן געדינט אונדז, און ניט „זײ“, קאָן מען זען פון דעם פאַכט, וואָס גראַד אין די סוף זעכציקער און דעם אָנהױב זיבעציקער יאָרן האָבן אַ סך יידן זיך אַ לאָז געטאָן אין אונדזער געגנט רואינירן דעם פּריץ, — בפּועל ממש רואינירן עד לחרמה, — און די כלומרשט „הערשענדיקע“ מאַכט האָט אַלעמאָל באַשיצט „אונדז“ און ניט „זײ“.

איך קאָנסטאַנטיר מיט גרויס באַפרידקונג, אַז אין אונדזער משפּחה, — ד. ה. אונדזער הויז און אונדזערע נאָענטסטע קרובים, — האָט זיך נישט געפונען קײן אײנער פון די דאָזיקע בלוט־זויגערס. אָבער אַ מחותן אַזאַ האָבן מיר געהאַט, — אליה האָט מען אים, דאַכט זיך, גערופן, — פון „מאַנאַסטירשצײנע“, אַ שטעטל נישט ווייט פון סמאָלענסק. איך געדענק אים נאָך, ווי הײנט: אַ ייד מיט אַ לאַנגער באָרד, מיט קורץ אָפּגעשאַרענע וואַנצעס, גרין־געלבלעך געוואָרענע פון טאַבאַק־רויך, מיט

א לאנגער-לאנגער „זשופעצע“, און א שפאלט הינטן, מיט א לאנגער-לאנגער גער „פּיפּקע“, וואָס האָט זיך געענדיקט מיט אַ ווייסן פּאַרצעלאַיענעם קאַפּ און אַ מעשענעם דעקל, — און . . . מיט אַ גוט־מוטיקן, קינדערשן פנים, פון וועלכן עס האָבן ממש געלויבטן תמיד פּרילעכע קינדערשע אויגעלעך.

וועגן דעם אליה'ן און זיינע בריהשקייטן אין אויסוויגן דעם פּריץ פלעגט מען זיך אין אונדזער הויז אָנדערציילן מעשיות און מעשיות, נישט חלילה קיין אויסגעטראַכטע, אין גרונט־גענומען שרעקלעכע מעשיות, אָבער דערציילט מיט אזאָ לוסטיקייט, אז ס'איז גאָר קיין ספק ניט געוון: די סימפּאטיעס פון דעם דערציילער (און פון צוהערער) זיינען געווען אויף אליה'ס צד (פּאָמיר אים שוין אזוי רופן).

דער סוף פון אזא מעשה האָט זיך דערציילט אזוי:

— . . . און אז ער האָט שוין ביי אים אַוועקגענומען בכל מכל כל, קומט ער, דער פּריץ, צו אים און בעט זיך רחמים: „עליאָ! דאָי זשע ט'אי מניע כאָט נאָ פּאַטשקו טאַבאַקו!!“ און ער קוועטשט מיט די אַססלען און ענטפּערט: „אַלי פּאַני, אינדיעזש יאָ טעביע וואָזמו? וואָט זשע ראַכונעק“*.)

— ניט געגעבן! — פאַרענדיקט דער דערציילער מיט טריאומף.

איך האָב שוין געזאָגט: אונדזער משפּחה איז געווען ווייט פון אַזעלכע פּרנסות. אָבער אַלע שבת און יום־טוב פלעגן אויף אונדזער לאַנגן טיש, באַדעקט מיט אַ ווייסן סערוועט, ווערן אויסגעלייגט שווערע זילבערנע גאָפּל און מעסער, און לעפּל, און קאָכלעפּל, און דעסערט־לעפּל, און אַ ברייטער דורכאויס זילבערנער פּיש־מעסער, און אויף די אַלע שווערע שטיק זילבער איז געווען אויסגעקריצט אַ קרוין מיט רוסישע איניציאַלן: „עס. דע.“ דאָס האָט געמאַכט: „קניאַז דרוצקיס־סאַקאָל־ניצקי.“ — די זילבער האָבן מיר געהאַט פון אליה'ן, צו וועמען יענער קניאַז איז אַרײַנגעפּאַלן אין נעץ . . .

אויף אזא אופן האָבן יידן בהרחבה געצויגן חיונה פון דעם „גוי“ (דעם פּויער), דעם פּריץ און דעם „טשינאָוויק“, און דער עקאָנאָמישער מצב פון דעם יידישן סוחר שטאַנד האָט גענומען אין אונדזער געגנט וואַקסן, אמת, ניט איבעריקס שנעל, אָבער דערפאַר זיכער. אונדזער הויז איז דעמאָלט נישט געווען קיין גביריש הויז. מײן

(* אליה, גיב מיר לפחות אויף אַ פעקל טאַבאַק! — „אַבער, פּריץ, פון וואָגען זאָל איך דיר נעמען? אָט איז דאָך דער חשבון“.)

פאָטער, א יונגער וואָלד־סוחר, וועמען עס איז געגאנגען ניט שלעכט, — איז נאָך געווען ניט מער, ווי א פארמעגלעכער באַלעבאָס, וואָס האָט ערשט אָנגעהויבן אַרויפצואַרבעטן זיך אויף א נגיד. אָבער אויך מיר האָבן געלעבט אין יענער האַלב נאַטירלעכער שפע, אין וועלכער עס לעבט א מיטעלער פּרייז אין שטאָט, וועמען „זיין“ הויף שטעלט צו מכל טוב. אויך ביי אונדז אין הויף איז געשטאַנען א גרויסער שפייכלער, אָנגע־לאָדן מיט כל המיני עסנוואַרג. אפילו א פערטל אַנקער פּאַרטוויין פון ריגע האָט נישט געפעלט, און א גערויכערטער לאַקס (אויך פון ריגע) איז געהאַנגען אין ברעטלעך פון באַלקן. אין ווינטער־צייט פלעגט אַמאָל אַרויספּאַרן א שליטן אויפן הויף און ברענגען זעק מיט געפּראָרענע פיש, פון די קלענסטע „סניעטקעס“ ביז די קלאַפּטער־לאַנגע קאַרפן און העכט: דאָס האָט דער זיידע, פאַרבייפּאַרנדיק עפעס אַן אָזיערע, אָפּגעקויפט א פּאַר פּוד פיש און אַריינגעשיקט צו אונדז און געלאָזט אָנזאָגן, אז די טעג וועט ער ביי אונדז זיין צו גאַסט, און אז מען זאָל פאַר אים קאָכן מילכיגע קרויט מיט סניעטקעס, — א מאַכל, וועלכן ער האָט שטאַרק ליב געהאַט.

און אַן אַנדערש מאָל — אין אַן אָנהויב ווינטער — פלעגט דער זאָל פאַרוואַנדלט ווערן אין א וואַרשטאַט פון רויכוואַרג, וואו דער סקאַר־ניאַק פלעגט פון אַבלאַמען וועלף, די טכויר, די פּוקס און סויבעל און פיי צושניידן א וועגפוטער און א שטאַט־פוטער פאַרן טאַטן, און א „סאַלעפּ“ מיט א סויבעלנעם קאָלנער פאַר דער מאַמען און פּיענע פּו־טערלעך פאַר דעם קליינוואַרג.

געוויס ניט אַלע פון דעם „הערשענדיקן פּאַלק“ האָבן געלעבט אין אַזאַ רחבות. עס זיינען געווען אויך אַרעמע יידן, — „אפּשר“ מער, אייר דער רייכע. אין אונדזער משפּחה אַליין איז געווען א היפשע מחנה קבצנים, סיי פון דעם פּאַטערס, סיי פון דער מוטערס צד. שטענדיק פלעגט ביי אונדז אין שטוב זיך אַרומבלאַנקען איינער פון די אַרעמסטע קרובים, און ניט זעלטן עטלעכע מיט אַמאָל, וואָס פלעגן שלאָפן אויף די „דיוואַנעס“ און „טאַפּטשאַנעס“ פון זאָל און פון עס־צימער, אָדער גאָר אויף צונויפּנערקוטע שטולן. דער „פעטער שלמה“ פון ארץ ישראל איז אַזוי ביי אונדז אָפּגעווען א גאַנצן ווינטער, געזעסן תמיד אויף קר־שעלעך אויפן דיוואַן אין זאָל, די פיס אונטער זיך, מעשה טערק. אין שטוב האָט מען תמיד גערעדט פון די נויטן און ווייטיקן פון דעם אָדער יענעם קרוב: דעם דאַרף מען התונה מאַכן, פאַר דעם — נדן צונויפ־קלייבן, יענעם — עפענען א קרעמל, צי עפעס אַן אַנדער מחיה. און

איך בין זיכער, אז אונדזער הויז איז אין דעם פרט ניט געווען קיין איי-בעריק גרויסער אויסנאם פון אלע אנדערע באַלעבאָטישע, ננידישע און גבירישע הייזער. כמעט אין יעדער משפחה, וואָס האָט געהאַט אַ פּאָר גבירים אָדער פּאַרמענגלעכע באַלעבאָטיים, האָבן אַרום זיי געלעבט צענדליקע געזינדן פון אַרימע קרובים. און אחוץ די אייגענע אביונים, אחוץ דער „אַרעמענקער מומען“, וואָס „ניט געבעטן, אליין געקומען“, און וואָס האָט אינם לידל דערמאָנט דעם רייכן קרוב, אז אַרעם איז ניט גוט, לאָמיר זיך ניט שעמען פאַר אייגענע בלוט“, — אחוץ זיי זיינען געווען מאַסן „פרעמדע“ קבצנים, — בעלי־מלאכות און פועלים, מלמדים און שמשים, לופט־מענטשן און קליינע קרעמערלעך. ניט צו פאַרגעסן די גלאַט שלעפּערס אין בוכשטעבלעכן זין פונם וואָרט, וואָס פלעגן אומגיין איבער די הייזער אלע ערב־שבת, ערב יום־טוב און ערב ראש חודש. אין די טעג פלעגט זיך די פערטל פון אונדזער הויף־גאַנטיק ניט צומאַכן: איין מחנה אַרויס, די אנדערע אַריין.

ווי ביי יעדן פּאָלק, צו יעדער היסטאָרישער צייט, זיינען אויך ביי אונדז געווען אַרעמע און רייכע: אַ סך קבצנים און ווייניק גבירים. אָבער עס איז נאָך ניט געווען קיין קלאַסן־צעשיידונג, קיין קלאַסן־קעגנזאץ און קיין קלאַסן־קאַמף, וואָס האָט זיך ערשט באַוווּזן אַ סך שפּעטער, מיט דער אַנטוויקלונג פון דער יידישער אַרבעטערשאַפט. מען האָט דע־מאָלט גאַנץ געוווּס געקאַנט ריידן פון אַ נאַציאָנאַלער, עקאָנאָמישער סאָ־לידאַריטעט פון דעם גאַנצן פּאָלק, ווייל די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג, — ווייניקסטנס אין אונדזער געגנט, — איז באַמט געווען איין איינהייט לעכער לעבעדיקער אָרגאַניזם, וואָס האָט ווי אַ ספרוּיט געלעבט אויף דעם גוף פון דעם „אונטעריאַכטן“ פּאָלק. זיינע סוחרים פון די קליינע ביז די גרויסע — זיינען געווען די פּאַנג און זויג־אַרעמס, מיט וועלכע דער יידישער אָרגאַניזם האָט אַרומגענומען און אויסגעזויגט די נייטידישע באַפעלקערונג, און אלע אנדערע שיכטן זיינען אויך עקאָנאָמיש געווען טיילן פון דעם יידישן אָרגאַניזם, וואָס האָבן זיך אין לעצטער ליניע גע־שפּייזט פון דעם אויסגעזויגטן זאַפט.

דאָס איז געווען דער „עקאָנאָמישער באַזיס“, אויף וועלכן עס האָט זיך אויפגעהויבן דער אינטערעסאַנטער „אידעאָלאָגישער איבערבוּי“ פון דער דעמאָקראַטיקער יידישער קולטור.

זכרונות פון מיין לעבן

1.

אן אורח

דעם ציל, וואָס איך שטעל מיר איצטער, ביי דעם שרייבן אַ טייל פון מינע זכרונות, איז קודם כל אָפגעבן זיך אַליין דין והשבון וועגן מיין עפנטלעכער און רעוואָלוציאָנערער טעטיקייט און קלאָר מאַכן פאַר זיך אַליין, אויף וויפיל דאָס איז מעגלעך, דעם זין פון יענער טעטיקייט, ווי אויך פון יענע פאַסירונגען און איבערלעבונגען, וואָס זיינען געווען פאַרבונדן מיט איר. די שטרענגסטע אַביעקטיוויטעט צו זיך און צו אַנדערע, אויף וויפיל דאָס ליגט אין מינע כוחות, איז דער תנאי מוחלט דערצו. צי דאָס וועט זיין אינטערעסאַנט אויך פאַר אַנדערע, איז ניט פאַר מיר אָפצושאַצן.

איך הויב אָן מיט אַ כאַראַקטעריסטיק פון מינע גימנאַזיע־יאָרן, ווייל אין זיי בין איך צוגעצויגן געוואָרן צו דעם רוסישן ראַדיקאַלן גע־דאַנקען־קרייז און צו דער רוסישער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג. דאָ, אין דעם אַריינפיר, שטעל איך מיך אָבער אָפ אויף אַ קליינעם עפיזאָד פון מינע פריערדיקע קינדער־יאָרן, ווייל מיר דאַכט, אז ער האָט אַ שייכות צום ענין.

דאָס איז געווען אַ פרייטיק נאַכמיטאָג, אין אַן אָנהויב ווינטער. דעמאָלט בין איך אַלט געווען אַ יאָר אַכט צי ניין. צו אונדזער הויז איז צוגעפאַרן אַ „דראָזשקע“ (א פּורל), און פון איר זיינען אַרויס מיין זיידע, דע, ר' זלמן, וואָס האָט געוואוינט אין דערזעלביקער שטאָט, וויטעבסק, און אַן אורח, אַ הויכער, דאַרער, אָבער קרעפטיק־געבויטער יונגערמאַן, מיט אַ קליין, קיילעכדיק שוואַרץ בערדעלע און גרויסע, שוואַרצע, ברענענדיקע אויגן.

דער אורח איז געווען דער „פּאָלאָנגער עילוי“. דער זיידע האָט אים געבראַכט צו אונדז אויף שבת, כדי מיין פאָטער — דעמאָלט אויך נאָך אַ יונגערמאַן פון אַ יאָר אַכט־און־צוואַנציק, וואָס האָט געשעמט

פאר א גרויסן למדן — זאל אים „פארהערן“. צוליב וואָס מען האָט דאָס געדארפט, ווייס איך ניט.

דער אורח מיטן טאָטן, דעם זיידן און מיינעם א פעטער, וואָס האָט דעמאָלט גענאָסטירט ביי אונדז, זיינען אַריין אין זאל, וואוהין מען האָט געבראַכט טיי מיט „וואַרעניע“. דער זיידע איז אוועקגעפאָרן אַהיים.

וואָס עס איז געווען נאָכדעם, ביז צו קבלת־שבת אין שול, געדענק איך ניט. מסתמא זיינען אין שטוב אָנגעגאַנגען, ווי אַלעמאָל, דיזעלביקע פאַרהאַוועטע הכנות צו שבת, אין וועלכע אויך איך פלעג דאַרפן נעמען אַן אַנטייל: פּוצן די אייגענע שטיוול, אָפּבאַרשטן די שבת־מלבושים; צוגרייטן זענעפט; אָנצאַפן וויין אויף קידוש, זוכן דעם „ליווער“ אָון ניט געפינען („דו האָסט דאָך אַנומעלטן געשפּילט זיך מיט אים“ — קאָכט זיך אויף מיר די קעכין. „וואו האָסטו אים אַהינגעטאָן?“): מאַכן אַ קינסטלעכן „ליווער“ פון געזענע פענעס מיט טריוואַקס וכדומה. נאָר דאָס געדענקט איך, אַז מען האָט דעם גרויסן בלייז־לאַמפּ פון זאל אָנגעאַסן פּול, צו ברענען אַ גאַנצע נאַכט.

דער „עילוי“ שווימט ווידער אַרויף אין מיין זכרון, ווי ער שטייט צו קבלת שבת אין שול לעבן טאָטן. אַ הויכער, אַ דאַרער, מיט פעסט־צוגעשלאָסענע אויגן, די הענט צונויפגעקלאַמערט, צונויפגעקראַמפט און צוגעדריקט צו דער ברוסט. אַלץ האָט אין אים ביים דאַווענען געציר־טערט, ווי אין אַ פיבער. פון צייט צו צייט פלעגט ער זיך טיף איינבויען און לאַנג שאַקלען זיך, איינגעבויגענערהייט, אַריינטענה'נדיק עמיצן זיין תפילה בכל אַמצי כּוחיו.

פון דעם אָוונט געדענק איך ווידער גאָרנישט ביז אויף מאָרגן אינדערפרי. אַזייגער זיבן, ווען נאָך פינצטערלעך, בין איך שנעל אַרויס פון בעט און, אין איין העמד, אַריינגעלאָפּן אין זאל. דאָרטן האָב איך אָנגעטראָפּן אַזאַ בילד, העל באַלויכטן פון דעם בלייז־לאַמפּ.

אויף דעם דיוואַן, וואָס לעבן טיש, אויפן טיש און אויף שטולן זיינען געלעגן אָנגעוואָרפן אַ סך ספרים, אָפּענע און צוגעמאַכטע, דאָס רוב די פּאָליאַנטן פונם תלמוד. ביי איין זייט טיש, אין פּאָטער־שטול, איז געזעסן מיין פּאָטער, מיטן קאָפּ אָן דעם אָנלעזן, אין אַ רואיקער פּאַזע. פון דער אַנדער זייט טיש, אויך אין אַ פּאָטער־שטול, איז געזעסן דער גאַסט, טיף איינגעבויגן, מיט אַ פאַרקנייטשטן שטערן, די אויגן אַריינגעטאָן אין אַ ספר אויף די קני. ביידע האָבן געשוויגן.

ביי מיין אריינקום האָט זיך דער פּאָטער שנעל אויפגעהויבן פון
אָרט און זיך געווענדט צו מיר :

— זע, מיין קינד, אַ באַרוועסער! וועסט זיך, חלילה, פאַרטיילן.
גיי, טו זיך אָן!

ער נעמט מיך פאַר דער האַנט און מיר גייען אַרײַן, דורך זײַן קאַ-
בינעט, אין עס־צימער. דאָרטן, אין דעם בלאַסן פּרימאָרגן־שײַן, קומט
אַרײַן פון הויף דורכן ווענעציאַנישן פענצטער אַ בלוילעכער שניי, וואָס
איז געלעגן אויף דעם נידעריקן דאַך פון אַ קליינעם שפּײַכלער. אין
עס־צימער האָט דער פעטער, שױן אַן „אויפגעשטאַנענער“, געטרונקען
טײַ. איך בין שנעל אַרײַנגעלאָפן הינטער דעם גרויסן בופעט, וואָס האָט
אָפּגעטיילט פון עס־צימער אונדזערע קינדערשע בעטלעך, פאַרנומען מײַנע
קליידער, און צוריק אַרײַן, אָנטאָן זיך לעבן וואַרמן אויוון.

— וואָס האָט איר זיך אזוי לאַנג פאַר'לומד'עט? — האָט געפרעגט
דער פעטער.

דער פּאָטער האָט אין קורצן איבערגעגעבן די טעמע פונם עילויס
פילפול.

— האָט ער געדרייט און געדרייט, און געדרייט די גאַנצע נאַכט
— דערציילט דער פּאָטער — און אז ער איז שױן פאַרטיק געוואָרן, האָב
איך אים אַ זאַג געטאָן: „דאָס וועט ניט שטימען מיט עירובין דף לאַ-
מעד גימל, עמוד בית (די גמראס טראַכט איך איצטער אויס — זש.).
ווערט ער ניט נתפעל און מאַכט תוך כדי דיבור: „איז קאָן מען אַ
דריי טאָן צוריק“ . . .

— ווי צוריק? — פרעגט דער פעטער, אויך אַ גרויסער לַמֶּדן.

דער פּאָטער דערקלערט בקיצור.

— נו?

— האָב איך אים געזאָגט, אז דעמאָלט וועט דאָס ניט שטימען מיט
הוריות, דף יוד דאָלער, עמוד אלף . . . זיצט ער איצטער אין געהאַקטע
וואונדן . . . אַ שאַרפער קאַפּ! — האָט מיין פּאָטער מיט באַוואונדערונג
פאַרענדיקט און איז אַרײַן צוריק צו זײַן „פאַציענט“.

אין שול האָט מיין פּאָטער, צוליב דעם גאַסט, זיך ניט פאַרבאַמקעט,
ווי געוויינלעך ביז שפּעט נאָך האַלבן טאָג, נאָר האָט אָפּגעדאַונט גלייך
מיט אַלעמען, און אַהיים זײַנען מיר געקומען מיט אַ גרויסן עולם חשובים,
פאַרבעטענע אויף „ברכה“.

די „ברכה“ האָט דאָס מאָל געדויערט זײַער לאַנג. קיין תורה בײַם
טיש האָט מען ניט געזאָגט, נאָר עס איז אָנגעגאַנגען יענער פּריילעכער

און גייסטרייכער „שיחת חולין של תלמידי חכמים“, וואָס איך פלעג אלעמאָל שלינגען מיט דער גרעסטער נייגור.

מען האָט אויך גערעדט וועגן דעם ענין פון פילפול בכלל. און דאָ האָט מיין פאָטער דערציילט, אז אין דער יוגנט האָט ער שטארק געהאלטן דערפון. ער האָט אָנגעשריבן אַ גאַנצן חיבור, פילפוליסטישע הנחות און שאלות אויף דעם קעמפּענערט ספר — דעם „ארצות החיים“, אָדער „ארצות השלום“ (איך גרענק שוין איצטער ניט גענוי). דעם חיבור האָט ער אוועקגעשיקט דעם קעמפּענער, אָבער קיין ענטפּער פון אים האָט ער ניט באַקומען. נאָר אז ער האָט זיך געזען מיט אים פּערזענלעך אין מע-מעל, האָט אים יענער דערקלערט, אז בעת ער האָט באַקומען דעם חיבור, איז ער שוין געווען לגמרי אויסגעטאָן פון אָט דעם גאַנצן ענין. ווייל בעת זיין וויזיט קיין קאָנסטאַנטינאָפּאָל צו אונדזרע „חכמי המזרח“. האָבן אים יענע אויפגעעפנט די אויגן, ער זאָל איינזען, אז „לא זו הדרך“. גמרא דאַרף מען לערנען לשמה. פשוטו כמשמעו. מען דאַרף זיך פאַרטיפּן אין יעדן ענין באַזונדער און באַלייכטן יעדן קלענסטן פרט. אי, ס'איז אַ סתירה צו אַן אַנדער ענין? דאַרף מען אויך יענעם ענין באַלייכטן ביז צו דעם קלענסטן פרט. וועט מען זען, אז ס'איז ניט קיין סתירה.

אזוי, אַן ערך, האָט מיין פאָטער דערקלערט, פאַרוואָס אויך ער האָט זיך לגמרי אָפּגעזאָגט פון דעם פילפול. ער לערנט איצטער נאָר לשמה. וואָס פאַר אַן איינדרוק דאָס האָט געמאַכט אויף דעם יונגן עילוי, ווייס איך ניט. איך געדענק אָבער זיין דערציילונג וועגן זיינעם אַן איי-גענעם וויציקן איינפאַל.

נאָך גאָר אַ קליין אינגל, אַ שטיפּער, האָט ער זיך אויסגעצייכנט מיט זיינע פילפוליסטישע דרשות. איינמאָל רופט מען אים פון שטיפּן אין שטוב אַרײַן, און אַ חשובער גאַסט ווענדט זיך צו אים: „פיר מיר שוין צונויף אַ וואַנט מיט אַ וואַנט“. דער עילוי האָט נאָר אַ ווייל אַ טראַכט געטאָן און אוועקגעלייגט אַזאַ דרשה:

די גמרא זאָגט: „הרוצה להעשיר“ (ווער עס וויל רייך ווערן), „יצהין“ (זאָל ער מתפלל זיין פאַר דער צפון-וואַנט) און „הרוצה להחכים“ (ווער ס'וויל קענען לערנען), „יודים“ (זאָל מתפלל זיין פאַר דער דרום-וואַנט). עס שטייט אָבער אין פרק, אז „אם אין קמח“ (אויב ס'איז ניטאָ קיין ברויט), „אין תורה“ (איז ניטאָ קיין תורה) און „אם אין תורה“, איז „אין קמח“ (אויב עס איז ניטאָ קיין תורה איז ניטאָ קיין ברויט). היינט וואָס זאָל איינער טאָן, אויב ער איז, נעבעך, אי אַן אָר-

מאן, אין אן עס־הארץ? זאל ער מתפלל זיין צו צפון־צו אויף קמח?
איז וואָס איז די פעולה? אז ער האָט דאָך ניט קיין תורה! אלא, ער
זאל מתפלל זיין צו דרום־צו, אויף תורה, — האָט ער דאָך ניט קיין קמח!
בלייבט אים קיין אַנדער ברירה ניט, ווי נאָר „צונויפֿפירן אַ וואַנט מיט
אַ וואַנט“: די צפון־וואַנט מיט דער דרום־וואַנט, און מתפלל זיין פֿאַר
ביידע . . .

אַט דאָס איז דער עפיוזאָד. האָט ער עפעס אַ שייכות צו מיין ענין?
מיר דאַכט, ער האָט. קודם האָב איך מיין גאַנצן לעבן געשטרעבט
צו דינען יענער באַוועגונג, וואָס וויל פֿאַרענטפֿערן די שאלה, וועלכע דער
„פּאָלאָנגער“ שטיפֿערישער אינגל האָט פֿאַרמולירט אין די ווערטער:
וואָס זאל טאָן דער, „וואָס איז נעבעך אי אַן אַרעמאָן, אי אַן עס־
הארץ“?

דעם ענטפֿער אויף דער שאלה האָב איך געפונען אין סאַציאַליזם,
און ער איז אַביסל אַן אַנדערער, איידער דעם פּאָלאָנגערס ענטפֿער. אָבער
אין מיין טעאָרעטישער באַגרינדונג פון דעם ענטפֿער קום איך זיך צונויף
אַ היפש ביסל סאַי מיט דעם פּאָלאָנגער, סאַי מיט מיין פּאָטער.

מיין „אַמפּלאַ“ אין דער סאַציאַליסטישער אַרבעט איז געווען קודם
כל און אויפן ערשטן פּלאַן דער אַמפּלאַ פון אַ פּראָפּאָגאַנדיסט, פון אַ
טעאָרעטיקער, ניט פון אַן אַניטאַטאָר, ניט פון אַ פּראַקטישן טוער. מיין
הויפּט־אַרבעט איז געלעגן אויף די פּעלדער פון דעם פּראָגרעסיוון און ראַ-
דיקאַלן געדאַנק. ווי יעדער דענקענדיקער מענטש פון דער ראַדיקאַלער
ריכטונג, האָב אויך איך „געפּאַקט און געמאַזלט“, דורכגעמאַכט אַלע קינ-
דער־קראַנקייטן פון דעם פּרייען דענקען. איך בין געווען אי אַן אַטע-
איסט, אי אַ מאַטעריאַליסט, אי אַ קאָסמאָפּאָליט.

פון אַט די קינדער־קראַנקהייטן האָב איך מיך אָבער באַפּרייט לְפִי
ערך גאַנץ פּרי. איך האָב באַלד איינגעזען, אז פּאַנאַדערשפּאַלטן דעם
היסטאָרישן פּראָצעס אין אַ מאַטעריעלן און נייסטיקן, אין „תורה“ און
אין „קמח“, איז טעאָרעטיש פּאַלש. דאָס זיינען צוויי זייטן פון איין
און דעמזעלביקן ענין „מענטש“. און אז מען דאַרף „מתפלל זיין פֿאַר
ביידע“. איך האָב אַט די שיטה אָנגערופן „סינטעטישער מאַניזם“, און
זי איז אַוועקגעלייגט געוואָרן אין דעם יסוד פון דעם טעאָרעטישן פּראָגראַם
פון די רוסישע סאַציאַליסטן־רעוואָלוציאָנערן.

און נאָך האָב איך איינגעזען, אז די כלומרשטיקע „וויסנשאַפֿט“ פון
די רוסיאָ־מאַרקסיסטן, אָנגעהויבן פון פּליעכאַנאָוו אָן, וואָס איז אַוועק

אויף דעם וועג פון דעם פראנצויז לאפארג, איז גאָר ניט קיין „וויסנ-שאפט“, נאָר אַ גייסטרייכער פילפּוֹל. די סאָציאַלע וויסנשאַפט, ווי די געשיכטע בכלל, דאַרף מען שטודירן „לשמה“, יעדן ענין באַזונדער, באַ-לייכטן אַלע זיינע פּרטים. אַזי עס ווייזן זיך אַרויס סתירות, — און גאַנץ געוואַלטיקע סתירות! — צו אַנדערע ענינים? איז — זאָל מען האָבן טענות צו דעם רבנורשליעולם, פאַרוואָס ער האָט באַשאַפן אַ מענטשלעך היסטאָרישן פּראָצעס, מיט געוואַלטיקע, אָפּטמאָל טראַגישע, אינווייניקסטע סתירות . . .

גראַבנדיק זיך אין מיינע זכרונות און אָנשטויסנדיק זיך אויף דעם אויבנגעשילדערטן עפּיזאָד, פּרעג איד מיך: צי האָט אַמאָל ניט ער פאַרזיט אין מיר די קערענדלעך פון אַ געדאַנק, וואָס האָט מיר שפּע-טער געהאַלפן אַרויפצוגיין אויף מײַן דרך? אפשר דערפאַר איז ער געבליבן אַזוי לעבדיק אין מײַן זכרון.

.2

„פאַרבאַטענע שריפטן“

די ערשטע באַקאַנטשאַפט מיט דער „רעוואָלוציאַנערער יוגנט“, וואָס האָט מיך אַרײַנגעפירט אין דער געדאַנקען-וועלט פון דעם רוסישן סאָצי-ליזם, האָב איך געמאַכט, ווען איך בין געווען עפעס איבער פּערצן יאָר אַלט, באַלד נאָך מײַן אַרײַנטריט אין דעם דריטן קלאַס וויטעבסקער גימ-נאַזיע, אין דעם יאָר 1879.

דער אידראָלאָגישער פאַרבאָדינג פאַר אַ סאָציאַליסטישן וועלט-באַ-נעם איז דעמאָלט, ווי כמעט נאָך אומעטום איצטער, באַשטאַנען אין דעם אַבסאָלוטן אַטעאיזם און קאָנסעקווענטן מאַטעריאַליזם, וועמעס „גאַט“ איז געווען „די נאַטור“, — דער עיקר די מאַטעריעלע וועלט; וועמעס הייליקע תורה איז געווען די וויסנשאַפט בכלל, כעמיע און פיזיאָלאָגיע בפרט, און וועמעס געבאַטן עס זיינען געווען די „נאַטור-געזעצן“.

אייגענטלעך איז אָט דער אַטעאיסטיש-מאַטעריאַליסטישער וועלט-באַ-נעם, — אויסגעאַרבעט און פאַרשפּרייט אין רוסלאַנד פון אַזעלכע טאַ-לאַנטפולע אויפקלערער, ווי טשערנישעווסקי און פּיסאַרעוו, — געווען דער ראַדיקאַלער אַני-מאַמין פון דער רעוואָלוציאַנערער אינטעליגענציע אין די זעכציקער יאָרן פון דעם פאַריקן יאָרהונדערט. די זיבעציקער און דער אָנהויב אַכציקער יאָרן האָבן שוין געהאַט אַ גאַנץ אַנדער פּילאָ-אָפּישן אָנבליק, אַ דאַנק די אַרבעטן פון אַ פּעטער לאַווראָוו, גיָקאָלאַי

מיכאליאָווסקי און אויך איינעם אַ לעסעוויטש. עס האָבן אין יענער צייט זיך אויך גענומען באַווייזן די ערשטע שפּראַצונגען פון אַ ריין רוסישן פּילאָזאָפּישן געדאַנק. איך האָב דאָ אין זיינען די אַרבעטן פון דעם יונגן, שפּעטער אַזוי באַרימט געוואָרענעם וואָלאָדימיר סאָלאָוויאָו, וואָס האָבן אויך געצויגן צו זיך דעם אויפּמערק פון דער ראַדיקאַלער וועלט.

ביי אַלע אָט די דערמאָנטע דענקער און געלערנטע האָט דער פּילאָזאָפּישער מאַטעריאַליזם שוין פאַרלאָרן יעדן אָנהאַלט און קרעדיט. לאָרן דאָו האָט אויסגעבויט אַן אייגנאַרטיקן פּילאָזאָפּישן בנין אויף דעם יסוד פון דעם קאָנטישן קריטיציזם, וואָס האָט געלייקנט, אַז דער מענטש-לעכער שכל קאָן אַרויסשפּרינגען פון זיין אייגענער הויט און אַרייַן דרינגען אין דעם תּוך פון דער וועלט. ממילאָ קאָן מען ניט וויסן, צי יענער תּוך איז „מאַטעריע“ אָדער עפעס אַן אַנדער זאַך.

לעסעוויטש איז געווען דער נביא און אפאָסטאָל פון דער אַזויגערור-פענער „וויסנשאַפּטלעכער“ פּילאָזאָפּיע, וואָס האָט אויך זייער ווייניק געהאַלטן פון דער מאַטעריאַליסטישער סברה.

נ. מיכאליאָווסקי, אַן אַריגינעלער דענקער דורך און דורך, איז אין זיין פּילאָזאָפּישן צוטריט דעמאָלט נאָך געווען אַ ריינער עמפּיריקער, וואָס נעמט די פּאַקטן פון דער וועלט, ווי זיי זיינען, און פּילפּולט זיך ניט וועגן זייער „אינעווייניקסטן מהות“. אין דער פּילאָסאָפּיע פון דעם מענטשלעכן לעבן האָט ער זיך גראָד שטאַרק גענויגט אויף דער אידעאַ-ליסטישער, רוחניותדיקער זייט פון דער מענטשלעכער געדאַנקען-וועלט. די דריי פּורעמער פון דעם יונגן רעוואָלוציאָנערן געדאַנק אין די זיי-בעציקער און אָנהייב אַכציקער יאָרן זיינען געווען אויסגעשפּראַכענע פּיינט פון יעדער „מעטאַפּיזיק“. נאָר דער יונגער סאָלאָוויאָו האָט געהאַט דעם אומבאַשרייבליכען מוט אַרויסצוטערען, גראָד אין דער אַטמאָספּעראַע, מיט אַ שאַרפּער קריטיק אַנטקעגן אַלע ריין-„וויסנשאַפּטלעכע“, קריטי-שע, „פּאָזיטיוויסטישע“ און „עמפּירישע“ ריכטונגען און אויפהויבן הויך די פּאָן פון דעם מעטאַפּיזישן דענקען, פון דעם אומדערשראַקענעם אַרייַן-רייסן זיך אין די „עולמות העליונים“ פון „מה שלאַחר הטבע“, פון דער וועלט הינטער די מאַטעריעלע דערשיינונגען און פּראָצעסן, און האָט קלאָר פאַרטידיקט דעם ריינעם אידעאַליזם אויך אין דער נאַטור-באַטראַכטונג.

אַבער אָט די אַלע „נייע נייעסן“ לגבי דעם מאַטעריאַליזם פון די טשערנישעווסקים און די פּיסאַרעווס זיינען נאָך ניט דערגאַנגען צו די רעוואָלוציאָנערע יוגנט-קרייזלעך פון דער צייט. דאָס הייסט: די ווערק

פון יענע דענקער זיינען דערגאנגען. די אנטוויקלטערע יונגעלייט האָבן געלייענט די נייע שריפטן, אָבער דער נייער גייסט, וואָס אין זיי, איז אָדער בכלל ניט באַמערקט געוואָרן, אָדער ער האָט זיך אַרויסגעהערט אַזוי שוואַך, אַז ער האָט ניט געקאָנט אַרײַבערקלינגען די הילכיקע יום־טוב־גלאַקסן פון די טשערנישעווסקים לכבוד דעם מאַטעריאַליזם און דעם אַטעאיזם.

איך געדענק, אַז אין 1882 האָב איך — מיט נאָך חברים — גע־לייענט אין איין צײַט צוויי „פאַרבאַטענע שריפטן“, און געשריבענע קאַ־פּיעס. איינע איז געווען לודוויג ביוכנערס „קראַפט און שטאַף“, — דער סאַמע חומש פון דער מאַטעריאַליסטישער תורה. די אַנדער שריפט איז געווען דעם דערמאָנטן סאַלאַוויאַוו'ס רעדע פון דעם יאָר 1881, „וועגן טױט און שטראַף“, אין וועלכער ער האָט געפאַדערט פון דער רעגירונג, זי זאָל באַגנאַדיקן די רעוואַלוציאַנערן, וואָס האָבן געהרגעט דעם קייסער אלעקסאַנדער דעם צווייטן. סאַלאַוויאַוו האָט גערעדט אין דעם נאָמען פון ישו דעם קריסט, גאָטס זון, דעם געקרייציקטן, און פון דעם רײן־עוואַנגעל־לישן קריסטלעכן גלויבן.

ביידע שריפטן האָבן געהערט צו די אונטערערדישע ביבליאָטעקן פון די יוגנט־קרייזלעך, אָבער אין די דיסקוסיעס, וואָס מיר האָבן געפירט, און אין דער פּראָפּאגאַנדע, וואָס איז געמאַכט געוואָרן צווישן דער נאָך ניט אַרײַנגעצויגענער יוגנט, זיינען די סאַלאַוויאַווס און די מיכאַילאַוו־סקים קיינמאָל ניט דערמאָנט געוואָרן. דער אַבסאַלוט, אומגעטײלט הער־שנדיקער וועלט־באַנעם, פאַר וועלכן מען איז גרייט געווען מקריב צו זיין זיך, איז געווען דער קלאַרער, מאַטעמאַטיש־פּינקטלעכער, האַרמאָניש־אויס־געבויטער אַטעאיסטישער מאַטעריאַליזם.

אַט דעם געדאַנקלעכן פאַרבאַדינג פאַר דעם דעמאָלטיקן סאַציאַליזם האָב איך ניט געדאַרפט ערשט לערנען פון מיינע רעוואַלוציאַנערע מלמדים. איך האָב אים געבראַכט אין דער גימנאַזיע אַ פאַרטיקן פון דערהיים. זײַט ניט הושר אין דעם מיינע עלטערן! זיי זיינען געווען פרומע, טיפֿ־רעליגיעזע, אין גאָט היים־ליבנדיקע יידישע קינדער. פאַר אַן אַטעאיס־טישן מאַטעריאַליסט האָט מיך געמאַכט איינער, דער לעצטער פון מיינע „רעפּעטיטאָרן“, דער גימנאַזיסט, וואָס האָט מיך צוגעגרייט צום עקזאַ־מען. בראַווע איז געווען זיין נאָמען.

און מיינט ניט, אַז ער האָט דאָס מיט מיר געפירט זיינע פּילאָזאָפּישע און טעאָרעטישע שמועסן. ניין. צו מיר איז ער געווען דערזעלבדיקער „גולן“, וואָס די פּריערדיקע רעפּעטיטאָרן און די מלמדים פון די חדרים. לערנען, לערנען און זאָגן ריכטיק די „זאָגעכץ“, — אין חדר — דאָס

בלאט נמרא, ביים לערער — דעם „אוראָק“, — אָט דאָס איז, וואָס זיי
אַלע האָבן פון מיר אומבאַרמהאַרציק, אכזריותדיק געפאָדערט און וואָס
איך האָב קיינמאָל ניט געקענט, ווי דער סדר איז.

דער רבי פון חדר, — דער לעצטער פון וועלכן איך בין פטור גע-
וואָרן באַלד נאָך בר-מצוה, — פלעגט פון מיין „זאָגעכץ“ אַרויס פון די
כלים און מיט שוים אויף די ליפן וואַרפן זיך אויף מיר: ווירועלעך זאָלן
דיך עסן! ווירוערים זאָלן דיך קאַלופען! „און מיין רעפּעטיטאָר . . .
אָט זע איך אים איצט פאַר מיינע אויגן, — דעם יונגניקסן, דאַרינקן
גימנאַזיסטל, פון זיבעטן קלאַס, מיט זיין בלייבן, קלוגן, איידעלן פּנימל
און די פייעריק-שוואַרצע אויגעלאַך, — ווי ער קומט אַרײַן צו אונדז
אין זאַל געבן מיר דעם „אוראָק“. איך זײַ שוין ביים טיש און וואַרט
אויף אים מיט אַ האַרץ — אַ פאַרפרוירן שטיקל אייז.

ער דערלאַנגט מיר קאַלט די האַנט, זעצט זיך אַוועק גראַוויטעטיש
אויפן שטול, שלעפט אַרויס פון די העפטן אויפן טיש דעם העפט מיט
מיינע נריכישע עקזערסיסן, עפנט עס אויף, נעמט אַרויס פון טאַש דאָס
נאָזטיכל, האַלט עס ביי דער נאָז און לויפט דערוויילע דורך מיט די אויגן
מיין נעשריפטס. פאַרטיק געוואָרן מיט דעם לייענען און דעם נאָזטיכל,
נעמט ער רואיק די פען, טונקט זי איין אין טינטער און שטרייכט דורך
מיט צוויי אלכסון-שטריכן אַלץ, אויף וואָס איך האָב מיך געמאַטערט
שעהנווייז. אונטערן טעקסט שטעלט ער אַוועק אַ גרויסע, לענגלעכע
נול (0) ס'הייסט: מיין אַרבעט טויג אינגאַנצן און לחלוטין און לגמרי
אויף גאַלע נאָרנישט. קיין איין האָר אַ רעכטע.

„פּערעפיסאַט!“ („איבערשרייבן“), זאָגט ער מיט אַ שטרענגן בליק
אין די אויגן, און נעמט זיך ציען פון מיר די אָדערן אין די אַנדערע
לימודים, אויף דעמזעלביקן אייז-קאַלטן, גולנישן אופן.

נאָר-אַט איז די שעה אַריבער. מיין האַרץ גייט אָפּ. ביז מאַרגן
בין איך פריי, און פאַר מאַרגן זאָל גאָט זאָרגן. איך מיין לערער ווערט
אַ גאַנץ אַנדערער, און עס הויבט זיך אָן דער ריכטיקער פאַרגעניגן.

פון דעם אַנדער חדר גייט אַרײַן דער פעטער זיאָווע פון יעליעץ,
וואָס איז גראַד דעמאָלט געוון אונדזער גאַסט חדישים-לאַנג. אַן עלטערער
איד מיט אַ מעפיסטאָפּעלישן פנים און אַ ציגענעם שיינעם, גרוילעכן
בערדעלע. אַ למדן, אַ חסיד און אין דערוועלביקער צייט אַ „היינטוועלטי-
קער“. אַ איד אַ פיקה אין דעם פולסטן זין פון דעם וואָרט. זיי ביידע,
— ער און דער לערער, — האָבן ליב צו פאַרברענגען נאָך דעם „אוראָק“.
דער געשפרעך קומט, פאַרשטייט זיך, פאַר אין ריינעם רוסיש, ווייל אויך

דער פעטער זיאָווע האָט גערעדט זיין „רום“, ווי אַן עכטער יעלעצער „קופיעץ“. (יעלעץ לינג אין „טיה־ראַסי“).

— אָט, איר האָט נעכטן געזאָגט — הויט אָן דער פעטער זיאָווע . . . און עס פלעכט זיך ווייטער דער וויכוח פון נעכטן, אייערנעכטן און אייער־אייער־נעכטן. וועגן וואָס — דער וויכוח? וועגן די אייביק־אייביקע פראַגן פון גאָט און וועלט, די וועלט און יענע וועלט, פרייהייט און נויט־ווענדיקייט, רוהניות און גשמיות.

ביידע דעבאָטאַנטן — שאַרפע לאַגיקער. ביידע וויציק און פלינק אין אַנפאַל און אָפּשלאַג. אין דעם פרט פון וויציקייט, לאַגיק און שטעלן שאַרפן שאַלֹות, איז מיין פעטער נאָך אַ גרעסערער מאַדים, איידער דער לערער. אָבער מיין לערער האָט אויף אים אַ ביימט.

— אַזוי איז דער נאַטור־געזעץ! — שניידט ער אָפּ. דאָס וויל זאָגן: וואָס טויגן דאָ די חכמות? אַזוי איז עס, כאָטש שטעל זיך אויפן קאָפּ. און ער הויבט אָן דערציילן דעם „שכל“ פון דעם געזעץ, ריין נאַטירלעך, ריין מאַטעריאַליסטיש. און דער פעטער פאַרט שוין אַריין אהין מיט דעם שאַרפן קלינג פון זיין וויציקער לאַגיק.

אַזוי גייט עס אַ גאַנג ביז אַזוינער על־ה־צוועלף אין דער נאַכט. ניט אַלץ, וועגן וואָס עס ווערט גערעדט, פאַרשטיי איך נאַנץ. אָבער אַלץ, וואָס איך פאַרשטיי, רעדט פאַר מיין לערער און אַנטקעגן מיין פעטער. דער רעליגיעזער וועלט־באַנעם ווערט צעפליקט אויף פיצלעך. אויף זיין אָרט ווערט אויפגעבויט דער פרעכטיקער בנין פון דעם שטרענג־לאַגישן, מאַטעמאַטיש־האַרמאָנישן מאַטעריאַליזם, פון אַ וועלט, וואָס גייט פון זיך אַליין און אַנטוויקלט זיך פון זיך אַליין אָן אַן אויבערהאַר און משגיח. אָט דאָס האָב איך מיטגעבראַכט, ווען איך בין אַריין אין נימנאַזע.

.3

„איך גלויב ניט“

ווען אַ יונגער מענטש פאַרלירט דעם רעליגיעזן גלויבן פון זיינע עלטערן, באַטייט דאָס, אַ רעוואָלוציע ניט נאָר אין זיינע געדאַנקען, נאָר אויך אין זיינע געפילן. די אַלמע הייליקטימער, וואָס זיינען אין זיין נשמה געווען אַרומגענומען מיט שטראַלן פון קדושה, פאַרוואַנדלען זיך אין פאַרהאַסטע אומווערטיקייטן; זיי ווערן די פאַרקערפערונג פון אַן עקל־האַפּטער טומאה. און ווען דער דאָזיקער יונגער מענטש איז אַ קינד פון זייער פרומע עלטערן און מוז וואוינען מיט זיי אונטער איין דאָך

און איז נאך דערצו א „ינגל מיט ביינער“, וואָס קאָן באַשטיין זיין שטעטל, מוז דער איבערבאָרדן אין זיין וועלט־באַנעם פירן צו קאָנפליקטן און צונויפֿשטויסן מיט יענע עלטערן און מיט דער גאַנצער וועלט.

אַזוי לייגט זיך דאָס אויפן „שכל הישר“ און אַזוי איז דאָס זייער אָפט אין לעבן, ווי דאָס ווערט אונדז דערציילט אין אַ סך ביאָגראַפיעס און זכרונות פון פריידענקער, סיי ביי אונדז, סיי ביי די אומות העולם.

ביי מיר זיינען אויך פאָרגעקומען אייניקע צונויפֿשטויסן מיט מײַן פרומן פאָטער. אָבער — ווי איך זע זיי איצטער, האָב איך זיי דעמאָלט זיכער גענומען צוטראַגיש. אין זיי האָט זיך אַרויסגעוויזן אַ סך מער מיין יינגלשער קאָפּרין און די יינגלשע „העלרשיקייט“, איידער דער „פאַנאַטיזם“ פון מײַן פאָטער. און עס טוט מיר באַמת לײד, וואָס איך האָב אים צייטנווייז פאַרשאַפט עגמתי־נפש און צער.

און וואָס איז שייך די אינעווייניקסטע יסורים, ווען עס ווערט צו־נויפֿעבראָכן אַן אַלטע געדאַנקען־וועלט און אַ נייע פאַרנעמט איר פּלאַץ, בין איך אינגאַנצן געווען פריי פון זיי, ווייל ביי מיר איז גאַרניט פאַרגעד־קומען קיין וועלכער עס איז איבערבאָרדן אין דעם וועלט־באַנעם.

איך האָב אין מײַנע יינגל־יאָרן ניט געהאַט קיין ברעקל רעליגיעזן גלויבן, קיין רעליגיעזע איבערלעבונגען און הייליקטימער, וואָס וואָלטן באַדאַרפט „פאַרשוועכט“ ווערן אין דעם ליכט פון מײַן אַטעאיסטישן מאַטעריאַליזם און פאַרוואַנדלט ווערן אין „טומאה“. און דאָס — ניט קונדיק דערויף, וואָס איך בין דערצויגן געוואָרן אין אַ פרום אידיש הויז, ביי זייער און זייער פרומע אידישע עלטערן.

דער „שכל דערפון“ איז, וואָס אונדזער רעליגיעזער הינוך אין די חדרים האָט ניט געהאַט אין זיך קיין איין־איינציקן, באַמת רעליגיעזן עלעמענט. מען האָט געפאָדערט פון אונדז — דאוונען, לערנען, אָפהיטן געוויסע מנהגים און מצוות און אויסמירן אַלערליי עבירות. אָט די אַלע פאָדערונגען, ניט דורכגעגליטע מיט אַ וואַרימן רעליגיעזן געפיל, זיינען געווען דרויסנלעכע, אַרויפגעלייגטע, אָבער זייער „ניט קיין אַנד־געלייגטע“ התחייבות, פון וועלכע איך האָב מיך געמיט אַרויסצודרייען. און אַזוי האָבן זיך געמיט אַלע אַנדערע אָדער דאָס רוב פון אַלע אַנדערע חברים מײַנע פון די חדר־יאָרן. אַרויסדרייען זיך, אָפּטאָן אַ שפּיצל, אָפּ נאָרן אי די עלטערן, אי די מלמדים, אי „אַלע גוטע פרומע לײט“, וואָס האָבן געקאָנט האַלטן אַן אויג אויף אונדזער פרומקייט, איז געווען אַ מין ספּאָרט. און ווער עס האָט בעסער געקענט דאָס שפּיל, דער האָט מער ביי אונדז אויסגענומען. אין „מנין“ גופא, בעת שמונה עשרה,

פלעגט מען זיך איבערקוקן שעלמיש, מאכן אלערליי האוואַיעס כדי ברעני
גען איינער דעם אנדערן צום לאַכן, און תיכף ווידער אָנהויבן צו שאַקלען
זיך מיט אַן אומשולדיק, פרום פנימל.

די לימודים אין חדר האָבן ניט געהאט קיין ברעקל שייכות צו אַ
וועלכן עס איז רעליגיעזן לעבן, גלויבן און פילן. תנ"ך האָט מען גע-
לערנט זייער ווייניק און — דאָס רוב — נאָר די היסטאָרישע ביכער,
וואָס האָבן דערציילט פאָקטן און פאָסירונגען פון אַמאָליקע צייטן. אין
דעם גמרא-לימוד האָבן מיר געהאט צו טאָן מיט אַזעלכע אינטערעסאַנטע
פראָבלעמען, ווי — וואָס זאָל זיין מיט דעם אָקס, וואָס האָט געשטויסן
אַ „בהמה" (א קו); מיט דעם טלית, וואָס צוויי האָבן געפונען און
קאָנען זיך ניט צעטיילן; מיט דער איי, וואָס איז געלייגט געוואָרן אום
יומ-טוב.

קיין שפור ניט פון וועלכער עס איז פאָעזיע; קיין שפור ניט פון
וועלכן עס איז באַלייכטנדיקן אַלגעמיינעם אנימאמין.

אין די שפעטערדיקע יאָרן, ווען איך האָב געגעבן „אוראָקעס" רוסיש-
קריסטלעכע תלמידים און האָב זיי געדאַרפט פאַרהערן אין זייער „זאַקאָן
באָזשי" („גאָטס געזעץ"), אַכטונג געבן, זיי זאָלן קענען צום עקזאַמען
דעם „קאַטעכיזיס" מיט די „ווערוואַלי'ס" („אנימאמינס"), האָב איך
באַמערקט, אַז אויך די קריסטלעכע קינדער האָבן דאָס „איינגעאַקסט"
אויף אויסנווייניק, מיט זייער אַ קנאַפע פאַרשטענדעניש פאַר די שווערע,
פאַרפלאָנטערטע פאַרמולעס, אין וועלכע עס זיינען אַריינגעגאַסן געוואָרן
די רעליגיעזע-מעטאָפיזישע יסודות פון דער „פראָוואַסלאָוונער" אמונה.
אַבער פאַרט האָט זיך דאָרטן גערעדט וועגן טיפע פראָבלעמען פון אַ רע-
ליגיעזן וועלט-באַנעם, וועגן דעם מהות און די אַטריבוטן פון דער געט
לעכער קראַפט אין דער וועלט, וועגן די פאַדערונגען, וואָס זי שטעלט
צו דעם מענטשן און זיין לעבן אויף דער וועלט, און ניט וועגן אָקסן, וואָס
שטויסן קי.

אַז אויך די אידישע רעליגיע האָט וויכטיקע אנימאמינס, רעליגיע-
עז-מעטאָפיזישע יסודות פון אַ וואונדערלעכער קראַפט און טיפּקייט —
דאָס האָב איך אויסגעפונען, ווען איך בין שוין געווען אינגאַנצן אַ דער-
וואַקסענער און האָב דורך מיין אייגענעם אָנטרייב זיך פאַראַינטערעסירט
מיט דער געשיכטע פון אונדזער פאָלק און מיט די פראָדוקטן פון זיין
גייסטיקן שאַפן.

אין די יינגלשע יאָרן האָב איך ניט געהאט אַפילו קיין בלאַסע השגה
פון אַט די אַלע זאַכן. קיין זאך איז ביי מיר דעמאָלט ניט געשטאַנען

אין רעליגיעזער קדושה. האָט קיין זאך זיך ניט געקאָנט פאַרוואַנדלען
ווערן ביי מיר אין אַ פאַרהאַסטער טומאה.

דער גאַנצער רעליגיעזער פיר, דער יידישער, אין דערהיים און אין
די בת־מדרשים, איז פאַר מיר געווען אַ געוויסער, מקדמונים איינגעד־
שטעלטער, דרויסנלעכער לעבנסשטייגער. די עלעמענטן זיינע, וואָס האָבן
ניט געפונען קיין חן אין מיינע אויגן, אָדער האָבן מיר געשמערט אין
מיינע שטיפערייען, האָבן איך מיך געמיט אַרומצוגיין. יענע עלעמענטן
אָבער, וואָס האָבן פאַרשאַפט הנאה, — אַלע צערעמאָניעס, וואָס זיינען
געווען פאַרכונדן מיט די אידישע שבתים און יום־טובים, — האָבן איך
מיט דעם גרעסטן פאַרגעניגן מיטגעמאַכט. מײן „יידישקײט“ איז שיר
ניט געווען פון יענעם מין, וואָס אסתר־תענית האַלט זי מיט המנ׳ען
און פורים — מיט מרדכיין.

און אזוי איז דאָס געבליבן די גאַנצע צײט, ווען נאָר איך בין
געווען אין דערהיים, ביז איך האָב פאַרלאָזן רוסלאַנד אין 1888.

נאָך די קליינע צונויפשוטוים מיט דעם פאָטער, וואָס איך האָב
אויבן דערמאָנט, איז אַריינגעטראָטן אַ צײט פון אַבסאָלוטער טאָלעראַנץ
צו מיר. איך געדענק אַפילו פון ווען דאָס האָט זיך אָנגעהויבן: געד־
דענק אָבער ניט גענוי, אין וועלכן יאָר דאָס איז געשען. זיכער אָבער ניט
שפּעטער ווי 1883.

עס האָט זיך געטראָפן, איך בין אַמאָל אויפגעשטאַנען עפעס זײער
שפּעט און בין, אזײגער עלף פאַר האַלבן טאָג, געשטאַנען אין זאַל ביי
אַ שפיגל און זיך געקעמט. עס עפנט זיך די טיר. מײן פאָטער קומט
אַריין און, דערזענדיק מיך אין שפיגל, רופט ער אויס פאַרוואַנדערט:

— אַי, זע, מײן זון, אזוי שפּעט! ווען וועסטו דאַוונען?

איך האָב אים שאַרף אָנגעקוקט און אַרויסגעזאָגט פעסט:

— איך דאַוון ניט. איך גלויב ניט.

דערוואַרט האָבן איך, אז עס וועט זיך אָפּשפּילן אַן אינטערעסאַנטע,
מער אָדער ווייניקער שטורעמדיקע סצענע: אָנשטאַט דעם האָבן איך
דערהערט אַ שמילן, באַלידיקט־תרעומות־דיקן קול, מער־ווי מען רעדט
צו אַ קאַפּריזנעם קינד:

— וואָס הייסט, דו דאַוונסט ניט? קריאת־שמע און תפילה קאָנסטו

ראַך זאָגן אַלע טאָג. דאָס איז גענוג . . .

און איז אַרויס. דעם „איך גלויב ניט“ האָט ער אינגאַנצן געלאָזט
פאַרבייגיין פאַרביי די אויערן. מען האָט אים אָבער ניט געדאַרפט לייגן
קיין פינגער אין מויל אַריין, ער זאָל פאַרשטיין, וואָס דאָס באַטייט. פון

דעמאלט אן האָבן די עלטערן אפילו מיט אַ וואָרט קיינמאל ניט דער-
מאָנט וועגן מיין פרומקייט.

.4

מיין פאָטער

מיין פאָטער איז געווען זייער אן אינטערעסאנטער מענטש. זיין
פערזענלעכקייט פארדינט, געשילדערט צו ווערן אין איר גאנצער גרויס.
אויך אויף מיין גייסטיקער אנטוויקלונג האָט ער בלי ספק געהאט אן
אומדירעקטע השפעה. אין מיין לעבן האָט ער צייטנווייז געשפילט אַ גע-
וויסע ראָליע. ס'איז דעריבער „ניט מער ווי רעכט“, איך זאָל מיך דאָ
אַפּשטעלן מיט אַ פאָר פאראַגראַפן אויף זיין לעבן ביז דער צייט, וועגן
וועלכער איך רעד דאָ.

געבוירן איז ער אין וויטעבסק, אין 1846, אין אַ פרומער, מתנגדי-
שער פאמיליע. זיין פאָטער, רבי זלמן, האָט געהאַלטן אויף שלאָסער
גאס אַ גרויסן „האַטעל-גארני“ און איז געווען אַ קאָנדיטאָר, — אַ מלאכה,
וואָס איז געווען כמעט ווי אַ משפחה-טראַדיציע ביי אייניקע זשיטלאָווי-
סקים. הייסט עס: ניט קיין גוואַלטיקער יחוס. פאָרט באַלמעלאַכעס,
הגם „איידעלרעע“, ווייל מען האָט געהאַט צו טאָן מיט „פּריצים“. דער
זידע איז טאַקע געווען אַ גרויסער יחסן און מקורב ביי דער ביוראָקראַ-
טישער אַריסטאָקראַטיע פון שטאָט. ביי אַ געלעגנהייט האָט אָבער מיין
פאָטער מיר דערציילט, אַז פון זיין מוטערס צד שטאַמט ער פון שטייג-
האַרטס, וואָס האָבן אַ גאון (דעם מחבר פון „זכרון יוסף“?) ערגעץ
וואו אין מאַינץ אויפן בית-עולם, און אז נאָך אַ גאון, ר' ישעיה פיק-
בערלין, געהערט צו אונדער יחוס.

שוין ווי אַ חדר-אינגל האָט מיין פאָטער זיך דערוואָרבן אַ שם אין
שטאָט מיט זיין אויסערגעוויינטלעכער בקיאות און חריפות אין לערנען,
מיט זיין קאָנען אַריבערשווימען די דווינע הין און צוריק אָן אַן אָפּ-
שטעל און מיט זיינע ניט-אַריבערצוטראַגן מסוכנ'ע שטיפערעיען. וועגן
אָט דער לעצטער מעלע זיינער האָט מען ביי אונדז אין הויז געמאַכט אַ
שוויג. אַ פאָר ידיעות וועגן דעם האָבן זיך פאָרט דורכגעריסן.

עס שטייט איצטער פאָר מייע אױגן אַזאַ סצענע. איינער פון אונדז,
קינדער, האָט זיך עפּעס געוואַלטיק פאַנאַנדערגעשטיפט אין דערהיים און

האָט באַקומען אַן אומברחמנותדיקן מתנת־יד פֿון דעם פּאָטער. אויף דעם ספּעקטאַקל איז אומגעריכטערהייט אָנגעקומען דער זיידע. ער האָט גענומען דאָס וויינענדיקע קינד אויף זיינע קני און געווישט זיינע טרערן מיט אַ רויטן טיכל. אַנטקעגן אים איז געשטאַנען מיין פּאָטער, נאָך אַ בלייכער פֿון כּעס און אויפֿרעגונג, און דערקלערט דעם פּאַרפּאַל.

— אַז דאָס איז עפעס ניט קיין קינד! אַ שד איז דאָס! אַ מחבל!

— און דו? וואָס ביסטו געווען?

מיין פּאָטער האָט שאַרף אָנגעקוקט דעם זיידן, ווי זיינע בלייזן וואַלטן וועלן וואַרענען: „שתיקה פאַר די ילדים“, און האָט מיט אַן אַראָפּגעפּאַלענעם קול אַרויסגערעדט:

— איך? וואָס בין איך געווען? אַ גאַלד בין איך געווען לגבי

אים! — און איז מיט זיין שטאַלצן טריט אַוועק אין זיין קאַבינעט.

ביסלעכווייז האָב איך זיך דערוואוסט וועגן אַ פּאַר פֿון מיין פּאַר־טערס קונדסערייען. טראַגנדיק זיך פֿון חדר איבערן מאַרק, וואו עס זיינען געזעסן די חלפנים ביי די טישלעך מיט זיילן מטבעות אויף זיי, האָט ער „אומגערן“ פּאַרכאַפט מיטן הענטל פֿון זיין שטעקעלע דעם ערשטן פֿון די טישלעך, און אזוי אַרום איבערגעקערט זיי אַלע. די מטבעות האָבן זיך צעשאַטן און צעקויקלט. אַ געיאָמער, אַ מהומה! אויפֿן פּלאַץ איז געבליבן זיין שטעקעלע, וואָס איז דערנאָך, אינדערהיים צעבראַכן געוואָרן אויף זיינע יונגע ביינדעלעך.

די אַנדערע, מיר באַקאַנט־געוואַרענע שטיפּערייען, זיינען געווען פֿון ניט קיין ערגערן מין, אָבער אין אַריגינעלע וואַריאַציעס. דעם בחורל האָט מען געמוזט אַוועקשיקן ערגעצוואו אין אַ פּאַרוואַרפֿן קליין שטעטל, צו זייער אַ שטרענגן מלמד.

נאָך בר־מצוה איז ער אָנגעקומען אין דער וואַלאָזשינער ישיבה, וואו ער האָט באַקומען סמיכה אויף הוראה, ווי אויך אויף שחיטה ובדיקה. אין דער וואַלאָזשינער צייט האָט ער אויך געשריבן אַסך העברייאישע שירים. איך האָב אַמאָל געפֿונען אין אונדזער ספּריט־אַלמער אַ גרויסן פּאַק פֿון זיינע דעמאָלטיקע כתבים. עס איז נאָך פּאַרבלויבן ביי מיר אין זכרון, ווי איך פּלעג איבערשרייבן אַ גרויסע פּאַעמע, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן מיט ווערטער: „כל מים, עין עין — תשטוף כּנחל; כל לב, לו עז מממר ושחל“. איך בין אָסער ניט זיכער, צי דאָס איז געווען זיין פּאַעמע, ווייל זי איז געווען איבערגעשריבן אויף ריין, און איך האָב ניט געפֿונען קיין וואַריאַנטן. דערפּאַר געדענק איך אַ מאַסע וואַריאַנטן פֿון אַנדערע שירים, דאָס רוב געשריבן אויף גרויע צוקער־פּאַפּיר. אזוי —

א שיר וועגן א פויגעלע אין א שטייגל, וואָס הויבט זיך אָן : „צפור
 נחמד, נסגר, נלכד ברשת ושחת“. עם ווערן געשילדערט אירע חלומות
 וועגן דעם לעבן פון די אנדערע פויגעלעך אין דער פריי : „שנים-שנים
 ידודון, בניל ירקרון!“ . . . (מער געדענק איך ניט.) משמעות, גוט
 געבענקט נאך דער פריי האָט דאָס ווילד פויגעלע אין וואָלאָזשין!
 א דערוואַקסענער, איז מיין פאָטער געווען א גרויסער בעל-מליצה
 פון דעם אלטן שטייגער, אָבער פון אזעלכע „קינדערשע נאַרישקייטן“,
 ווי פאָעזיע, האָט ער שוין ניט געהאַלטן.

אָנגעקומען ווי אַן איידעם (צו אַכצן יאָר) איז ער אין אַ חסידיש-
 נגידישער משפּחה פון די וויינשטיינס, אין אַ קליינעם שטעטלע „אור-
 שאַטשי“. זיינע שוואַגערס — אלע שאַרפע למדנים און פאַרברענטע
 ליובאַוויטשער חסידים. איינער פון זיי, מיין פעטער מיכל, האָט אויך
 אים געמאַכט פאַר אַ חסיד. מיין פאָטער האָט מיר דערציילט, אַז זיי
 פלעגן אָפט פירן וויכוחים וועגן דעם ענין. „איינמאַל“, דערציילט מיר
 דער פאָטער, „האָט דער פעטער מיכל אַ זאָג געטאָן עפעס אַזוינס, פון
 וואָס איך בין פשוט אויפגעשפרונגען. „סטייטש! דאָס גייט דאָך
 ליהפוך צו אַ בפירושן דין אין אייער רבינס שלחן-ערוך!“ איך בין
 ניט פויל, און עפן אויף דעם שולחן-ערוך און טייט אים אויף דעם סעיה:
 „נאַט!“ אָבער דער פעטער מיכל האָט אַ נעם-געטאָן דעם שולחן-
 ערוך מיט צוויי פינגער, האָט אים אַ שלידער געטאָן אויפן בריק (אויפן
 די, זש.), און מאַכט צו מיר: „שוטה איינער! צו דיר רעדט מען
 על פי שכל, ברענגסטו מיר אַ ראיה פון אַ געדרוקטן שטיקל פאַפיר! (*
 דאָס האָט מיר אַ קלאַפ געטאָן ווי מיט אַ האַמער איבערן קאָפּ. אַזוי
 נאָר? . . . מיט אַזאַ מין דרך? . . . מיט אַטדעם-אַ האָט ער מיך
 גענומען“.

אין אויפאָטשי פלעגט ער זאָגן אַ שיעור פאַר בחורים און יונגע-
 לייט. קוים עטלעכע און צוואַנציק יאָר אַלט, האָט ער באַקומען אַן איינ-
 לאַדונג צו ווערן אַ רב אין זייער אַ חשובער קהילה (דאַכט מיר אין רע-
 וועל), פון וואָס ער האָט אָבער זיך אָפגעזאָגט, ווייל זיין שוין יונג ווייבל
 האָט בשום אופן ניט געוואָלט זיין קיין „רעבעצין“.
 נאָכן „קעסט“ איז ער אַריבערגעפאַרן קיין וויטעבסק, איז געוואָרן
 אַ געוויילדערנלעך און זיך גענומען שניידן אויף אַ נגידישן שטאַט.

(* איד האָב באַנוצט דעם אַרגומענט (פאַראַפראָזירט) אין מיין
 טעאָרעטישער שטיפּער: „דאָס הויפטל קרויט און די וויז“.

א לעבן האָט ער דעמאָלט (אין צייט פון דעם „פּאָלאָנגער עילויס“ באַזוך) געפירט אַ דאָפּלטן. פון איין זייט איז ער געווען אַ פּאַנאַטיש-פרומער חסיד, וואָס פּאַרט צום רבין קיין ליובאַוויטש אַלע חוץ-המועד סוכות און פירט אים אַ מתנה, אַ „יאַנאַווער“ אתרוג „מיט אַ בים“. פון דער אַנדער זייט איז ער געווען אַ היינט־זעלטיקער סוחר, וואָס זיצט חדשים־וויין אין ריגע, מעמעל אָדער קעניגסבערג, באַזוכט דאָרטן די אָפּעראַ-הייזער, דערציילט אונדז, קומענדיק אַהיים, דעם אינהאַלט פון דער „אַפֿ-ריקאַנערין“, „די הונגענאָטן“, א. א. וו., און זינגט אונדז איבער די שייִ-נע אַריעס. ער פּלעגט אָבער אַלע שבת זיך באַמקען אין מנין ביז איינס־צוויי אַזיגער נאָך האַלבן טאַג און מיט טרערן אין די אויגן אויסגיין פאַר גאָט זיין פּרום געמיט אין דעם רבינס ניגון, אָדער אויך . . . אין די מאָטיוון פון „טרובאַדור“.

די השכלה־ליטעראַטור איז געווען היפש פאַרטראָטן אין זיין גרויסן און רייכן ספּריס־אַלמער. ווען ביי אונדז פּלעגן אויף שבת זיין געסט, — דאָס רוב אַלץ אייגענע מענטשן, — פּלעגט מען פאַר קבלת־שבת לייַע־נען אין איינעם די „הצפירה“ אָדער דעם „הלכנון“, און שבת־נאַכט (נאָך הַבדלה) — דעם „עולם במנהגו“ אָדער דעם „התועה בדרכי החיים“. מען פּלעגט זיך קייקלען פאַר געלעכטער, שילטן דעם אַפיקורסישן מחבר און — לייַענען ווייטער.

אויך די יידישע ליטעראַטור פּלעגט אַמאָל פּאַרגעלייענט ווערן, — דער עיקר צוליב מיין מוטער. מיין פאָטער איז געווען אַן אויסגעצייכנט־טער פּאַרלעזער. אַזוי גערענק איך, ווי ער האָט פּאַרגעלייענט ליגעצקיס „משולחת“, נאָטלאָבערס, „צוויי חופות אין איין נאַכט“ און עפעס אַ קאָד מישע מעשה מיט איינעם אַ „שמענדיק“, אָפּגעדרוקט, ווי אַ ביילאַגע, צו אַ ברייטשטעלער.

אָבער פּאַנאַטיש־פרום איז מיין פאָטער פּאַרט געווען אין די יינגע־רע יאָרן, און מיר, קינדער, האָבן געציטערט פאַר זיין שאַרפן בליק, אַ וואַכענדיקן איבער אונדזער פרומקייט.

מיט דער צייט, ווייזט אויס, איז זיין שולחן־ערוך־פרומקייט געוואָרן אַלץ בלאַסער און בלאַסער. די חסידות אויך. צום רבין האָט ער אויפֿ־געהערט צו פּאַרן. דער י״ט כסלו איז געוואָרן אויס יום־טוב ביי אונדז אין הויז. איך בין מיר משער, אַז ער האָט דעמאָלט געמוזט דורכלעבן גאַנץ ערנסטע אינעווייניקסטע ספּקות.

וואָלט ער געווען אַזוי זיכער און פעסט אין זיין גלויבן, ווי אין די אַמאָליקע צייטן, וואָלט זיין היציקער טעמפּעראַמענט און זיין שטאַרעק

נאטור ניט געקאנט דורכלאָזן אזוי טאָלעראַנט זיין בכורם אַפיקורסישע דערקלערונג: „איך דאוון ניט. איך גלויב ניט“.

5.

איך ווער אַן אַפיקורס

אויך נאָך דער עפנטלעכער „דעקלאַראַציע“ פון מיין „אַפיקורסות“ איז אין מיין האַלטונג צו דעם שטרענג־פרומן לעבנספיר אין אונדזער הויז ניט אַריינגעטראָטן קיין שום ערנסטער שינוי. אַלע ערבי־יִום־כיפור פלעג איך מיט אמתן יראת הכבוד בויגן מיין קאָפּ אונטער די בענטשנדי־קע הענט דעם פּאָטערס, דער מוטערס און דעם זידנס. און בעת דער זידע פלעגט זיך פאַרגיין אין טרערן, בענטשנדיק זיין אייניקל אויפן ניי־עם יאָר, פלעג איך, אונטער זיינע הענט, אויך סענטימענטאַל אונטער־פלאַנכענען. איך האָב ליב געהאַט דעם פסחדיקן סדר, די סוכה מיט דעם אתרוג און לולב, דאָס חנוכה־ליכט בענטשן, דער מאַמעס ליכט־בענטשן אַלע ערבי־שבת, די קלוגע שמועסן וועגן רעליגיע און וועלטלעכע ענינים ביי אונדזער טיש, די זמירות און חזנישע „זאָכן“ (דער עיקר פון מיין פּאָטערס פריינט, דעם חזן פון דער ריגער „קאַר־שול“, ראַזאַוו־סקי) און פלעג זיי זינגען מיט אַלעמען אין איינעם. איך האָב אַפילו אַמאָל (איינמאָל אין מיין לעבן) אָפגעפּאַסט אַ יום־כיפור, גלאַט אזוי זיך, צו פאַרזוכן דעם טעם דערפון.

עס איז אין אַט דער האַלטונג מיינער ניט געווען קיין שאַטן אַפילו פון היפּאָקריזיע אָדער קאָמפּראָמיס. די עלטערן האָבן געוואוסט, וואו זיי האַלטן מיט מיר אין דער וועלט פון פרומקייט. איך האָב מיטגע־מאַכט אַ סך רעליגיעזע צערעמאָניעס, טיילס ווייל איך האָב געהאַט הנאה פון זיי, טיילס ווייל איך האָב ניט געוואָלט פאַרשאַפן קיין צער די על־טערן.

איין קלייניקער עפיואָד. אַ שבת בייטאָג. מיר האָבן נאָרוואָס אָפגעגעסן וואַרמעס. איך בין אַריין צו זיך אין צימער, צוגעמאַכט די טיר און פאַררויכערט אַ פאַפּיראַס. מיין מוטער עפנט די טיר, מאַכט זי ווידער צו, עפנט זי ווידער אויף אַ ביסעלע און שטרעקט אַריין די האַנט מיט אַ פאַר פרוכטן. איך גיי צו, נעם די פרוכטן, האַלט אַ וויילע די האַנט און קוש זי. מיין מוטער מאַכט ווידער צו די טיר . . .

נאָר ווען עס פלעגט זיך מאַכן: אַ גאַסס אונדזערער, — דאָס רוב, דער פעטער מיכל וויינשטיין פון אושאַטשי, — פלעגט זיך נעמען רייצן מיט מיר אין אַ וועלכן עס איז חקירה־ענין, פלעג איך ניט שווייגן, קלאָר אַרויסזאָגן מיין שטאַנדפונקט, אין דעם פעסטן גלויבן, אַז איך רעד אין דעם נאָמען פון דעם אַבסאָלוטן אמת.

אינמאָל איז דער פעטער מיכל ביי אַזאַ וויכוח פשוט אַרויס פון די כלים, ניט אַזוי פון מיינע אַרגומענטן, ווי פון מיין איראָנישן טאָן. ער האָט שאַרף אָפגעריסן דעם שמועס און מיט כעס מיר צוגעוואָרפן:

— דו רעדסט ווי די חכמי אומות העולם, און איך רעד ווי די חכמי ישראל, פאַרשטייט? ס'איז אַ פלוגתא צווישן צוויי שיטות. מיינסט אין דער אמתן, איר האָט שוין דעם אמתן אמת?

אין מיינע דעמאָלטדיקע אויערן האָט אַזאַ אַרגומענט געקלונגען קאָ-מיש און נאַאיוו.

כדי צו פאַרענדיקן דעם ענין „יונגער אַטעאיזם“, נאָך איין קליינע דערינערונג, וואָס איז איצטער אַרויפגעשוואומען אויף מיין זכרון אַזוי קלאָר, ווי איך וואָלט עס ערשט נעכטן דורכגעלעבט.

דאָס האָט געמוזט זיין אין 1885, ווען איך האָב שוין געשמעקט היפש טיף אין דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג. אַ שמיני־עצרת־נאַכט. ווי אַלע יאָר, איז אויך דאָס מאָל ביי אונדז אין דערהיים געווען אַ גע-הויבענער „פונש“ פון אַראַק און דאָס — פאַר אַ פאַר מנינים מענטשן, אייגענע און געסט. זייער שפּעט קומען מיר אין שול צו הקפות, מיט פולע פלעשלעך פונש אין די טאַשן. אין שול גייען שוין גאַנץ הויך די כוואַלעס פון דער שמחת־תורה פּריילעכקייט. מיט אונדזער אַריינקום הויבן זיי אָן צו שלאַגן נאָך שטורעמדיקער. עס גייט איבעראַניים אַ נאַנג „אתה הראית“ און הקפות, און דאַן אויסטיילן גלעזלעך פונש אויף רעכטס און אויף לינקס.

פון שול אַהיים גייען מיר, איך און מיין פּאָטער, זייער בנילפונדיק. מיר זיינען ביידע אויף יענער מדרגה אין שיכרות, ווען די פיס הויבן אָן צו פאַרנעסן זייער „גירסא דינקותא“, ווי ריכטיק צו שמעלן טריט, און אין קאָפּ איז דערפאַר משונהדיק העל און אויפגעלויכטן, און די געדאַנקען שפּריצן זיך פאַנאַנדער, ווי די פונקען פון אַ פּיל־פאַרביקן פיערווערס.

מיר גייען געאַרעמט, וואַקלען זיך ביידע, שטויסן זיך ביידע אָן און לאַכן ווי קליינע קינדער. מיין פּאָטער שיט מיט וויצן און שאַרפע סאַטי-רישע באַמערקונגען אויף דעם חשבון פון יענע „חכמים בעיניהם“, וואָס

מיינען אין דער אמתן, אז זיי וועלן איבערקערן די וועלט און אפשטאפן דעם אידישן גלויבן. דעם פאטערס געלעכטער ווערט אלץ בייזער און בייזער. די וויצן גייען איבער אין אמתע קללות, פול מיט גאל און גיפט... אויף וועמעס קאפ האט ער זיי געשאטן? ניט שוין אויף דעם קאפ פון זיין בכור, מיט וועלכן ער גייט איצטער גארעמט? אדער אפשר האט ער געציילט אין יענע, וואס האבן, לפי זיין השערה, אראפגעפירט זיין זון פון דעם ריכטיקן דרך, אדער, ווי מיר דאכט זיך דאס איצטער, האט ער נאר געשאלטן זיי נע א י נ ע נ ע א י נ ע ו ו י י נ י ק ס ט ע ס פ ק ו ת ?

הכלל: מיט מיינע פריידענקערישע אידייען האב איך מיך ניט גע- האט וואס צו שטיקן אין דערהיים, און זיי האבן סוף-כל-סוף א ברעקל ניט געשטערט דעם זייער גוטן, כאמת ליבפולן אויפטראג צווישן מיר און מיינע פרומע עלטערן. פיל פארויכטיקער האב איך געמוזט זיין — און בין טאקע געווען, אויף וויפיל דאס האט זיך געלאזן — מיט מיינ סאציאל- ליסטישן געדאנקען-שטראם. מיט אים בין איך באקאנט געווארן א דאנק א פאר אויפגעקלערטע גימנאזיסטן, באלד ווי איך בין אָנגעקומען אין גימנאזיע, אין א מיטן ווינטער.

נאך א היפשער צייט ציען פון מיר די אדערן מיט זיינע „אוראקעס“, פון דורכשטרייכן מיינע לאטיינישע און גריכישע עקזערסיסן און באקרוינען זיי מיט גרויסע, אויסגעצויגענע „נולן“, האט בראווע פלוצלינג דערקלערט דער מוטער, אז איך בין שוין גרייט צום עקזאמען אין דריטן קלאס, און אז זי זאל „דערלאנגען“ די נויטיקע פאפירן.

אויף מיינ פארוואנדערטן בליק אויף אים, האט ער זיך ליבלעך צע- שמויכלט צו מיר און א זאג געטאן:

— ניטשעוואָ, גאלובטשיק, ווידערזשים! (נישקשה, ליבענקער, מיר וועלן אויסהאלטן!) עס איז אין דעם פריינטלעכן שמויכל געלעגן: האסטו! דען אין דער אמתן געמיינט, דו ביסט מער ווי קיילעכדיקע נולן ניט ווערט?"

די הארטע דרעסור בראוועס האט טאקע געפירט דערצו, אז איך האב ביי א שווערן עקזאמען אין מיטן יאָר געקראָגן פון דעם שטרענגן לערער, אנטאָניענקאָ — אין גריכיש — א „פינף“ (די העכסטע באַציי- כענונג) און א „פיר“ אין לאטיין. באַלד נאָך דעם עקזאמען האט מיך אַרומגערינגלט אַן עולם גימנאזיסטן. יעדער האט געוואָלט זען דעם מיניאַ- טורן „פינפעלע“, וואָס דער שטרענגער אַנטאָניענקאָ האט מיר אַוועקגע- שטעלט: אַזאַ זעלטענע זאַך איז דאָס געווען.

די ערשטע פאָר וואָכן פון מיין גימנאזיאַלן לעבן געהערן געוויס צו די גליקלעכסטע טעג פון מיין זיין אויף דער וועלט. אַ נייע, רוישיקע סביבה, אַ סך נייע חברים (מיט אייניקע תלמידים פון מיין קלאַס בין איך פון פריער געווען באַקאנט און פאַרחברט), די ליאַרעמדיקע שטיפערייען אין די לאַנגע קאַרידאָרן, בעת די איבעררייסן צווישן איין קלאַס און דעם אַנדערן, דאָס פליען און שטופן זיך צוריק אין קלאַס, ווי נאָר עס פלעגט קלינגען דער גלאַק; די טויטע שטילקייט, וואָס פלעגט נעמען הערשן, ווי נאָר עס פלעגן זיך הינטער דער טיר דערהערן די טריט פון דעם לערער; דאָס שפאַצירן גיין איבער די שענערע גאַסן אין דעם גימנאזיאַלן פוטערל און דער שיינער קעפּקע, געטראָגן (וואָס זאָל איך לייקענען!) אַ האָרעלע קאָסעטיש אויף אַ זייט, — דאָס אַלץ האָט מיך געהאַלטן אין אַ פריידיקער אויפּרעגונג. דער עיקר האָב איך דעמאָלט געהאַט הנאה פון מיין נייער באַקליידונג: דעם בלויען מונדיר מיט די זילבער-ווייסע קנעפּ, געלעגן אויף מיר „ווי אויסגעגאַסן“; דאָס פוטערל, די קעפּקע. גראַד אָט דער „קעפּקע“ האָב איך צו פאַרדאַנקען דעם ערשטן חינוך אין „פּראַקטישן קאָמוניזם“ און די באַקאַנטשאַפט מיט אַן עלטערן גימנאָזיסט, וואָס איז געשטאַנען נאָענט צו די רעוואָלוציאָנערע קרייזן אין וויטעבסק. דאָס האָט ער מיך אַרײַנגעפירט אין דער סאָציאַליסטישער געראַנקען-וועלט.

עס איז געווען אזאַ מעשה:

איינמאָל, נאָך די קלאַסן, ווען איך האָב אַרויסגענומען מייע ביכער און די קעפּקע צו גיין אַהיים, ערשט — אָנשטאַט מיין שיינעם נייעם קאַפּ-באַדעק, ליגט נאָר פאַר מיר אַן אַלטע, אָפּגעריבענע, פאַרשמאַלצענע שמאַטע, מיט אַ האַלב-אָפּגעריסענעם דאַשעק און אַ צעבראַכענעם הערב. איך האָב מיך גלייך אָנגעשטויסן, אַז דאָס האָט מיין שכן, קאָוונער, פאַרביטן זיין קעפּקע אויף מייער. איך האָב אים גענומען זוכן מיט די אויגן און האָב באַמערקט, דורך דער טיר, ווי ער באַהאַלט זיך אין קאַרידאָר צווישן די קליידער-הענגערס. מיט אַ געפילרער האָב איך מיך אַ לאַז געטאָן צו אים.

אָבער דאָ איז פּלוצלינג אויסגעוואָקסן פאַר מיר אַ הויכער, דיקלע-כער גימנאָזיסט, מיט אַ בלייכן פנים און קליינע, ווי באַהאַלטענע, שטרענגע און קלוגע אויגן.

— וואָס ליאַרעמט איר? — האָט ער מיך אַ פּרעגנעטאָן.

איך האָב אים אין אַ טאָן, אַן אויפּגערגעגן פון כעס, דערציילט דעם פּאַרפאַל, — „און אָן באַהאַלט ער זיך, דער גאַנעוואויז (וואַרישאַק)!“

— „וואָרײַשקאָ!“ — האָט מיך איבערגעקרימט דער גימנאַזיסט. „איר ווייסט, פאַרוואָס ער האָט דאָס געטאָן? נעכטן באַגעגנט אים דער אינספּעקטאָר אין גאַס, רופט אים צו און שרייט אויף אים אָן: „קאָוור נער! וויפיל מאָל דאַרף איך אייך זאָגן? אויב איר קומט מאָרגן אין גימנאַזיע אין אָט-דער-אַ קעפּקע, שליס איך אייך אויס!“ וואו זאָל קאָווער נעמען אויף אַ נייער קעפּקע? זיינע עלטערן זיינען אָרימעלייט. האָב איך אים געזאָגט, ער זאָל נעמען אייערע. נישקשה, אייער „מאַמינקע“ וועט אייך קויפן אַ נייע“...

איך האָב גענומען עפעס מורמלען אין פּראָטעסטירנדיקע טענער און בין אַרויס אויף דער זוניקער ווינטער-גאַס, האָב אַ שלידער-געטאָן די שמאַטע אין שניי אַרײַן און אַוועק מיט אַ בלויון קאַפּ. דער כעס איז באלד אָפּגעגאַנגען. דער גאַנצער ענין האָט מיך פאַראינטערעסירט. עס האָט מיך געחידושט דער פאַר מיר נייער פאַקט, אַז אויך צווישן גימנאַזיסטן זאָלן זײַן אַזוינע, וואָס קאָנען זיך ניט קויפן קיין נייע קעפּקע. און אין דעם צענטער פון די געדאַנקען איז געשטאַנען די באַמת שיינע המצאה, אַז ווען אַן אָרימער גימנאַזיסט האָט ניט קיין נייע קעפּקע, האָט ער אַ רעכט זי צוצונעמען בײַ אַ רייכערן.

דער הויכער, דיקלעכער גימנאַזיסט איז געווען חיים ראַטנער. די באַרימטע זשעניאַ ראַטנער, אַ חשובע טוערין אין דער פאַרטיי סאַציאַל-ליסטן-רעוואָלוציאָנערן און אַ מיטגליד פון דעם עס-ער'ישן צענטראַל-קאָר מיטעט בעת דער באַלשעוויסטישער רעוואָלוציע, איז זײַן פלימעניצע. חיים ראַטנער האָט אין אַ יאָר אָדער צוויי נאָך מיין באַקאַנט ווערן מיט אים פאַרלאָזן רוסלאַנד און איז אַוועק קיין פאַריז, ווי אַ פּאָליטישער עמיגראַנט. באלד נאָך דעם עפיזאָד מיט דער קעפּקע זיינען מיר געוואָרן נענער טער. ער, דער עלטערער און דער אַנטוויקלטערער, אין אַלע פרטים אַ דערוואַקסענער, פלעגט אומגיין מיט מיר איבער די קאָרידאָרן אין גימנאַזיע בעת די איבעררייסן און פירן אַ שמועס. דאָס איז ניט געווען קיין סיסטעמאַטישע פּראָפּאַגאַנדע: גלאַט אַזוי זיך שמועסן אין דער וועלט אַרײַן. אָבער גראַד אָט די שמועסן האָבן מיך געמאַכט ניט נאָר פאַר אַ סאַציאַליסט. זײַ האָבן אויך איבערגעביטן מיין איינשטעל צו דעם יידישן פּאָלק. פון אַ „יידישן פאַטריאָט“ האָבן זײַ מיך געמאַכט פאַר אַן אַסימיליאַטאָר און אַ „רום“.

יידישע פאָטריאָטן

די ראַדיקאַלע פּראָפּאָגאַנדע, וואָס איז געפירט געוואָרן צווישן דער וויטעבסקער יונגט בכלל און צווישן די נימנאַזיסטן בפרט, האָט מיך גע- מאַכט ניט נאָר פאַר אַן איבערצייגטן הייס-גלויביקן סאָציאַליסט, נאָר אויך פאַר אַן אינטערנאַציאָנאַליסט און אַ רוסישן אַסימיליאַט אַר. אַן אַסימיליאַטאָר בין איך אינגאַנצן געווען אַ פאַר יאָר. אַן אינטערנאַציאָנאַליסט בין איך אָבער פאַרבליבן אויף מיין גאַנצן לעבן. איך זאָג בפירוש „אַן אינטערנאַציאָנאַליסט“ און ניט קיין „קאָסמאָפּאָליט“. איך קום איצטער צו אַט דעם רעזולטאַט וועגן מיינע יונגענטלעכע גע- דאַנקען, נאָך אַ לאַנגן איבערטראַכט, נאָך אַ טיפּן גראַבן זיך אין מיינע זכרונות.

איך קאָן מיך ניט דערמאָנען קיין איין מאָמענט אין מיין לעבן, ווען איך זאָל האָבן גענומען ערנסט דעם „קאָסמאָפּאָליטישן“ אידעאַל, ווען איך זאָל מיר האָבן פאַרגעשטעלט די צוקונפט פון דער מענטשהייט, ווי אַ צונויפגעאַסענע אין איין-אינציקן פּאָלק מיט איין-אינציקער שפּראַך און קולטור.

איך וויל ניט לייקענען, אַז נאָר אין אָנהויב איז אויך פאַר מיין גע- דאַנק געווען „ממילא מובן“, אַז אין דער ווייטער צוקונפט וועט פון אַלע פעלקער ווערן איין פּאָלק, איין אומדיפּערענצירטע „מענטשהייט“. איך געדענק אָבער קלאָר, אַז ווען איך פלעג מיר אין פּאַנטאַזיע אויסמאָלן דעם „לעתיד לבוא“ אין די פּוריעריסטישע קאָמונעס כּנוסה טשערנישעווסקי, פלעגן זיי זיין באַפעלקערט ביי מיר מיט לויטער יידן: מיינע עלטערן, ברידער און שוועסטער, קרובים און באַקאַנטע, מיינע פּער- זענלעכע יידישע פּריינט, אפילו מיינע מלמדים, וואָס זיינען, נאַטירלעך, אַ דאַנק אונדזער סאָציאַליסטישער פּראָפּאָגאַנדע, געוואָרן גאַנץ אַנדערע מענטשן.

וואָלט איך דעמאָלט געווען געצוואונגען טיפּער צו טראַכטן וועגן דעם ענין און צו פאַרמולירן דאָס וואָס איך טראַכט אין דער טיף, וואָלט איך, — אַזוי האַלט איך דאָס נאָענטסטע צו דעם אָביעקטיוון אמת, — וואָלט איך קיין אַנדער פאַרמולע ניט געקאַנט אַרויסברענגען, ווי די, אין וועלכער איך גלויב איצטער. פעלקער וועלן לעבן, ווי ברידער אין איין משפּחה פון דער מענטשהייט, אָבער קיין פּאָלק וועט ניט פאַרלירן זיין נאַציאָנאַלן כאַראַקטער, זיין נאַציאָנאַלן מהות מענטש.

איך האָב אָבער דעמאָלט נאָך ניט געטראַכט וועגן דעם פּראָבלעם פון נאַציאָנאַליטעט, און אזוי אַרום איז מיין שטעלונג צו אים געווען ניט פריי, אויב ניט פון דירעקטע אינעווייניקסטע ווידערשפּרוכן, איז פון אַ געוויסער ניט אויסגעהאַלטנקייט, אַ געוויסער אומהאַרמאַנישקייט.

עס איז זיכער ניט קיין ווידערשפּרוך אין זיך גופא, צו זיין אַן אינ-טערנאַציאָנאַליסט, וואָס גלויבט אין דער אייביקייט פון פּעלקער און וואָס, אומבאַוואוסטזיניקערהייט, מאָלט ער זיך דאָס צוקונפטיקע לעבן קודם-כל פאַר די קינדער פון זיין פּאָלק, און אין דער זעלביקער צייט צו זיין אַ רוסישער אַ ס י מ י אַ ט אַ ר, וואָס גלויבט באמונה שלימה, אַז דאָס יידישע פּאָלק דאַרף אויפהערן צו זיין אַ יידיש פּאָלק און ווערן אַ טייל פון דעם רוסישן פּאָלק, צונויפגעבונדן, צונויפגעוואָקסן מיט אים אין שפּראַך, קולטור און טעריטאָריעלער געמיינשאַפט.

דאָס איז ניט קיין ווידערשפּרוך, ווייל דער גרונטזאַץ פון אינטערנאַ-ציאָנאַליזם — די דיפּערענטצירקייט פון דער מענטשהייט אין איינצלנע פעלקער און זיי-ער ברידערלעכער לעבן אין איין מענטש-הייט — ווערט דערביי ניט אָנגעגריפן. ס'איז אָבער געווען אַ גוואַלטיקע ניט אויסגעהאַלטנקייט און אומקאַנסעקווענטקייט פון מיין זייט, ווען איך האָב אין דעם פּרט געמאַכט אַן אויסנאַם פאַר יידן — אַ מין, וואָסיע קראַמיע יעוורעוועו" (אַלץ אַ חוץ יידן) פון דער רוסישער געזעצגעבונג — און געגלויבט, אַז יידן מוזן, לויט שפּראַך און קולטור, אויפהערן צו זיין יידן און ווערן רוסי. מערקט אייך: ניט „מענטשן" בכלל, נאָר רוקא רוסן.

אין יענע גימנאַזיע-יאָרן האָב איך אָבער וועגן דעם ענין ניט געבראַכן זיך דעם קאַפּ. און עס וואָלט געווען לעכערלעך צו דערוואַרטן אַ וועלכן עס איז לאַגיש דורכגעטראַכטן, אין אַלע פּרטים אויסגעהאַלטענעם וועלט-און לעבנס-באַנעם פון אַ פּערצן-פּופּצן-יעריקן יינגל, וואָס האָט נאָך דערצו געהאַט אין זיך אַ היפש ביסל פון אַ לייכטזיניקן שטיפּער — צי איך מעג זיך באַרימען דערמיט, צי איך זאָל זיך שעמען דערפאַר. דער פּאַקט איז, אַז אויך אין מיין גייסטיקער אַנטוויקלונג און זעלבסטבילדונג בין איך ניט געווען קיין „מתמיד". דאָס איז אויך ניט געווען מיין אינטימסטער פּריינט שלמה זאַנוול ראַפּאַפּאַרט. אונדזערע ביידנס קעפּ זיינען צו אַפּט געווען פאַרנומען מיט די מטורפסטע שטיפּערייען.

נאָר דערויף באַשטיי איך איצטער מיט דער פּולסטער זיכערקייט. אין טיפּסטן גרונט גענומען, בין איך קיינמאַל קיין קאַסמאָפּאָליט ניט

געווען. ניט וויסנדיק די נפקא מינה צווישן „קאסמאפאליטיזם“ און „אינ-טערנאציאנאליזם“ — א נפקא מינה וואָס איך האָב שפעטער אַליין גע-דאַרפט טעאָרעטיש אַרויסברענגען — בין איך געווען אַן אינטערנאציאנאַל-ליסט. נאָר די ניט אויסגעהאַלטנע פּאָליטיק פּון מיין אינטערנאציאנאַליסטישן שטאַנדפּונקט בנוגע צו מיין אייגענעם פּאָלק, האָב איך ניט געמערקט. ס'איז מיר דערפאַר געווען אַזוי גרינג פאַרטיק צו ווערן אין אַ פּאַר יאָר אַרום מיט מיין אַסימיליאַטאַרישקייט. זי האָט זיך געלאָזט אַרויסציען פּון מיין געדאַנקען-וועלט, „ווי אַ האָר פּון מילך“.

אַ סך שווערער איז מיר אָבער געווען איינצוגלויבן זיך אין דער דאָזיקער אומריינער האָר, איינצושמועסן זיך, אַז מיר יידן זיינען נאָר קיין פּאָלק ניט, אַז עס איז ניט ווער ט צו טראַכטן וועגן זיך, ווי וועגן אַ באַזונדער פּאָלק, וואָס האָט זיינע אייגענע יידישן נאַציאָנאַלע פּראָבלעמען און אַן אייביקן, זיין אייגן-יידישן לעבן אין דער משפּחה פּון די פעלקער. דאָס איז געווען פאַר מיר ניט אַזוי גרינג, ווייל בעת איך בין אַריין אין גימנאַזיע, זיינען מיר — איך און שלמה זאַנוול — געווען אין דעם פּולסטן זין פּון דעם וואָרט דאָס, וואָס מען האָט דעמאָלט גערופּן „יידישע פּאַרטיי אָט ון“. דאָס זיינען געווען יידישע נאַציאָנאַליסטן, מער אָדער ווייניקער ש אָ ו ו י נ י ס ט ון, אָבער „געבילדעטע“, „היינטי-וועלטיקע“, וואָס האָבן געשטרעבט צו „ראַוונאַפּראַווע“ (גלייכע בירגער-לעבע רעכט) און האָבן געהאַלטן אַן עולם ומלואו פּון די מענדעלסאָנס, מאַנטעפיאָרעס און ביקאַנספּילדס.

די צייט — דער סוף פּון זיבעציקער און אָנהויב פּון אַכציקער יאָרן — איז דעמאָלט געווען די אויפבליצייט סיי פּון דעם רוסישן אַנטיסעמי-טיזם, סיי פּון דער רוסיש-יידישער פּובליציסטיק, וואָס האָט טאַלאַנטפול און ענערגיש געקעמפט אַנטקעגן אים.

דער אַנטיסעמיטיזם האָט זיך אָנגעהויבן נאָך דעם טערקישן קריג, און אייניקע האָבן אוועקגעשטעלט אויף דעם יידישן חשבון, די דיפּלאָמאַטישע מפּלה, וואָס רוסלאַנד האָט געקראָגן אויף דעם בערלינער קאָנגרעס, אַ דאַנק דעם יידן ביקאַנספּילד. ווי די מעשה איז, אָבער באַלד נאָך דעם קאָנגרעס האָט אַ זייער טאַלאַטפולער ליבעראַלער רוסישער פּובליציסט, אַ. סוואַוואָרין, אָנגעהויבן אין זיין צייטונג — די שפעטער באַרימט גע-וואָרענע יידנפרעסערישע „נאָוואַיע וועמיא“ — אַ העפּטיקע קאַמפּאַניע אַנטקעגן יידן. באַלד איז צו אים צוגעשטאַנן פירש מיטעשטערטסקי אין פעטערבורג, פּיכנאַ אין קיעוו און נאָך אַ גאַנצע מחנה פּובלי-ציסטן, — ווי די וואָס אַרום דער גרעסטער צייטונג אין יענער צייט, דעם

"נאַלאַס", — און עס איז אויפגעהויבן געוואָרן אַ געפילדער און אַ ליאַרעם אין דער פרעסע וועגן דער שעדלעכקייט פון דעם יידישן פּאָלק פאַר רוסי-לאַנדס עקזיסטענץ, פאַר איר לעבן און אַנטוויקלונג.

מיט דעם ליבעראַלן קורס, וואָס דער מיניסטער לאָריס-מעליקאָוו האָט געפרואווט אַריינפירן אין לאַנד, האָבן די רוסישע לי-בעראַלן אויפגעהויבן אַביסל העכער דעם קאַפּ און האָבן גענומען אויס-בילדן אַן אידייאישן פּראָגנאָס אויך אַנטקעגן דעם אַנטיסעמיטיזם. מיר גע-דענקט זיך אַ געלונגענער סאַטירישער פעליעטאָן פון דעם רוסישן מער-אַדער ווייניקער ראַדיקאַלן פּאַעט — אָדער ריכטיקער: „גראַמען-קינצ-לער" — דמיטרי מינאַיעוו. דער פעליעטאָן האָט זיך גערופן „זשיר אידיאַט" („דער ייד גייט . . .") און האָט אויסגע'חונקט די פּסיכאָלאָגיע און די אַרגומענטאַציע פון די אַנטיסעמיטן. יעדע צרה וואָס פּלעגט פּאַסירן אין לאַנד — אַ האַגל וואָס האָט צעשלאָפּן די תּבואה אויף די פעלדער, אַ פּאַרפלייצונג וואָס האָט פּאַרטרונקען דערפער, פעלערן און פּאַרברעכנס פון דער רוסישער אַדמיניסטראַציע, — דאָס אַלץ פּלעגן די אַנטיסעמיטן אַרויפשרייבן אויף אונדזער חשבון, אויף דעם חשבון פון דער יידישער „עקספּלאָאָציע". אין מינאַיעוו'ס געראַמטן פעליעטאָן פּלעגט זיך יעדער קופּלעט מיט אַ בינטל רוסישע צרות ענדיקן מיט איין און דעםזעלבן רעפּריין: „ווינאַוואַט וו'עמאַם זשיר; זשיר וואָ וואָס ווינאַ-וואַט" („אין דעם איז שולדיק דער ייד; דער ייד איז שולדיק אין אַלץ"). אָבער די פּאַרטיידיגונג, וואָס מיר האָבן באַקומען פון די ליבעראַלן, איז געווען זייער אַ שוואַכע. דערצו האָבן מיר, יידן, שוין געהאַט אַ לפי ערך גרויסע רוסיפּיצירטע אינטעליגענציע, מיט אַ סך אמת'ע טאַלאַנטן און געלערנטע, וואָס האָבן בעסער געקאַנט אָויפּנעמען דעם קאַמף אַנטקעגן דעם אַנטיסעמיטיזם, בעסער און גרינטלעכער אויפקלערן דעם רוסישן עולם וועגן דעם מהות פון יידן און יידנטום און זייער ראַליע אין דעם רוסישן לעבן.

עס זיינען געגרינדעט געוואָרן צוויי יידישע וועכנטלעכע צייטשריפטן אין דער רוסישער שפּראַך: דער „רוסקי יעוורעי" און דער „ראַזסוועט". אויף דעם יאָר 1880 איז אויך אָנגעקוינדקט געוואָרן אַ חודש-זשורנאַל, דער „וואַמכאָד".

שלמה זאַנוול און איך האָבן זיך פּאַראינטערעסירט מיט אָט דער יידישער פרעסע. מיר זיינען אויך באַקאַנט געווען מיט אַסך פּריערדיקע שריפטן פון דער יידישער ליטעראַטור אין דער רוסישער שפּראַך. זיין שוועסטער האָט געהאַט אַן אייגעבונדענעם יאָרגאַנג פון דעם אַלטן אַדע-

סער, „ראזסוויעט“ (פון דעם יאָר 1860), און מיר זענען ביידע געווען גע-
 רירט ביו צו טרערן פון אָסיפּ ראַבינאָוויטשעס דערציילונג, נאַסליעדסטוועני
 פּאָדסוויעטשניק“ („דער ירושה לייכטער“). מיר האָבן ביידע געליענט
 באַגראַווס „פּאָיאַניק“, זיינע „זאַפּיסקי יעוורעיאַ“, ניקיטינס „זשיזן
 פּערעזשיט“ — ניע פּאָליע פּערעיטי“ („אַ לעבן דורכלעבן איז ניט אַ פּעלד
 אַריבערשפּרייזן“).

דאָס זיינען אלץ געווען שילדערונגען פון דעם יידישן לעבן און פון
 די יידישע צרות אין „ניקאָלאַיקעס“ צייטן (מען מיינט דאָ דעם קייסער
 ניקאָלאַי דעם ערשטן). דאָס איז געווען דער פינצטערער הינטערגרונט
 אויף וועלכן עס האָט זיך אין די זעכציקער יאָרן אָנגעהויבן די לייכטיקע
 עפּאָכע פון אַלעקסאַנדער דעם צווייטנס רעגירונג, מיט איר ליבעראַלערער
 שטעלונג צו יידן

7

איך ווער אַ פּאַטריאָט

ניי־יאָרס־טאָג, 1880. — איך זיך ביים שרייב־טיש אין מיין אַרבעטס־
 צימער (איינגטלעך, — אַ גרויסער פירהויז מיט אַ גרויס פּענצטער צום
 גאַס. די „פּאַראַדנע“ (פּראַנט) אַריינאַנגס־טיר האָט מען אויף ווינטער
 צוגעשלאָסן, דעם גאַנצן טיר־שטח מיט פּילץ אַרומגעשלאָגן — איז געוואָרן
 דערפון אַ היפּשער חדר צום אַרבעטן. אַריין־אָרויס פּלעגט מען דעם גאַנצן
 ווינטער פון דער קיך־טיר.

איך זיך ביים שרייב־טיש און קוק אין פּענצטער. אויפן גאַס האָט גע־
 ברענט אַ פּראָסט, און עס האָט זיך געפּילט אין איר די אומרו און די אויפ־
 געלעבטקייט פון אַ רוסישן יום־טוב און אַ „טאַבעל־טאַג“. דער „פּאַראַד
 ביי דער קאַטעדראַלע איז שוין אַריבער. דאָס מיליטער מיט דער מוזיק
 האָט שוין דורכגעמאַרשירט. נאָר די גלאַקסן פון די קלויסטערס האָבן נאָך
 געקלונגען אויפּמונטערנדיק און פּריידיק, און עס האָבן זיך גענומען
 טראָגן איבערן גאַס שליטלעך, מיט בערענגע צודעקן, דאָס רוב יום־טובדיק
 צוגעפּוצט, מיט פּאַרביקע נעצן איבער די פּערד, מיט קוטשערס אין בלויע
 „אַרמאַקען“, אויסגעהאַפּטענע גאַרטלען און קיילעכדיקע היטלען, באַברעמט
 מיט רויכוואַרג. אין די שליטלעך — דאָס רוב פּאַרשוינען אין היטלען
 מיט „קאַקאַרדעס“. דאָס האָט דער ביו־אָקראַטישער עלעמענט זיך אַ
 לאָז געמאָן איבערן שטאָט מאַכן די ניי־יאָרס וויזיטן.

באַזונדערס לעבעדיק איז געווען אַרום אונדזער גאַניק ביי דעם „פּאַ־
 ראַדנעם“ אַריינגאַנג. יום־טוב־דיקע שליטנס פּלעגן זיך אָפּשטעלן לעבן

אים, און טריט האָבן זיך געהערט איבער אונדזערע טרעפ. מיינט אָבער ניט, אז דאָס איז מען געקומען „גוט־יום־טוב־ביטן" צו אונדז. מיר האָבן שוין דעמאָלט געוואוינט ניט עק שטאָט, ניט אין „זי־רעטשיע" (זאָרטשעווע). די אַמביציע פון מיינע עלטערן איז שוין דעמאָלט מקוים געוואָרן. מיר האָבן זיך איבערגעקליבן אין דער בכבוד־דיקער „שלאָסער־גאָס („נא זאמקאוואַי"), וואו מיין זיידע זלמן־קאָנדיטאָר האָט אַמאָל געהאַלטן דעם אַריסטאָקראַטישן „האַטעל גאַרני". אויף אָט דער גאָס האָבן מיר בשותפות מיט דעם פעטער מיכל פון אושאַטש, גע־קויפט אַ גרויסן, דריי־גאַרנדיקן מויער, מיט ניינצן פענצטער צום פּראָנט. געוואוינט האָבן מיר אין צווייטן עטאַזש, און איבער אונדז, פאַרנעמענדיק אַ דירה פון גאַנצע פּופּען פענצטער, האָט געוואוינט דער קאָלאָנעל פון דער זשאַנדאַרמיע, דער קניאַז (פירשט) שיכאווסקאָי. צו אים איז מען דאָס געפאַרן מיט די אָפיציעלע וויזיטן. דער אָפטער ארויף און אַראָפּ איבער זיינע טרעפ האָט זיך געהערט דורך דער וואַנט.

באַלד האָט זיך די אומרו אַרום אונדזער הויז איינגעשטילט. עס איז צוגעפאַרן צום גאַנצן אַ ליידיקער, באַזונדערס שיינער שליטן, מיט אַ פּאַר פּערד, באַדעקט מיט אַ העל־פורפערנער נעץ. דער קניאַז איז באַלד אַראָפּ אין אַ פאַראַדנעם קיווער מיט אַ בינטל העל־גרויע פּערדישע האָר אויפן שפיץ און זיך אַריינגעזעצט אין שליטן. דאָס איז ער געפאַרן מיט אַ וויזיט צום גובערנאַטאָר.

ביסלעכווייז האָט זיך די גאָס איינגעשטילט. דער פּראָסט האָט, וויזיט אויס, אָפּגעלאָזן. עס האָט גענומען פאלן, טרויעריק און פול, אַ קליינער שניי.

ס'איז מיר יענעם טאָג געווען היפש אומעטיק אויפן האַרצן. דער גאַנצער האַרמידער און יום־טוב־דיקער טאַראַראַם איז מיר געווען לחלוטין פּרעמד, און שיר ניט פאַרהאַסט. איך בין נאָך דעמאָלט ניט געווען קיין סאַציאַליסט, און ניט געהאַט קיין פיינטלעכע געפילן צו דער זשאַנדאַרמעריע (אנב, איז דער „קניאַז" געווען אין געוויינלעכן לעבן, אַ גאַנץ גוטער גוי, נאָר אַ קאַפּריז" און אַ „כעסן"): איך האָב געפילט אַ פּרעמדקייט צו דער גאַנצער גויאישער וועלט, צו אירע פאַראַרן און יום־טובים. דער אויפ־רודער האָט מיך דערנערט. אַ דריקנדיקע מאַטקייט און פּוילקייט איז אָנגעפאַלן אויף מיר. עס האָט זיך ניט געוואָלט, ניט גיין ערגעץ וואוהין, ניט עפעס וואָס טאָן. אפילו לייענען, — מיין ליבסטע באַשעפטיקונג, — האָט מיך ניט געצויגן, איך האָב גענומען די פען אין האַנט, עפעס וואָס קריצלען אויפן פּאַפּיר.

און פלוצלונג האָט איך איבערגעלעבט איינעם פון די שענסטע און רייכסטע מאָמענטן אין מיין לעבן. קריצלענדיק אַלערליי שטות'ערייען מיט דער פען, האָט „זי“ פלוצלינג אָנגעהויבן שרייבן — אַ רוסישן שיר. איך זאָג מיט אַ כיון „זי“ און ניט „איך“. עס איז געווען, ווי דער רוח־הקודש פון דער פּאָעזיע וואָלט זיך פלוצלינג אַראָפּגעלאָזט אויף מיר. גרינג, און הויך געטראָגן, האָבן גענומען פליסן פּערזן פון איר, פון די פּערזן זיינען געוואָרן סטראָפּעס מיט אויסטערלישע גראַמען, פון די סטראָפּעס — אַ נאַצע פּאָעמע.

אַזאַ אויפהויב, אַזאַ פּלי־אַרויף פון דעם שאַפּנס־גייסט האָב איך קיינמאָל דערנאָך ניט איבערגעלעבט. „אַט דאָס איז דאָס, די פּאָעטישע „וואַכנאָוועניע“ (באַנייטערונג), האָב איך מיט אַ פּריידיקן האַרץ־קלאַפּן געשפּירט אין זיך, שרייבענדיק.

די לאַנגע פּאָעמע „צום נייעם יאָר“ האָט געשילדערט, ווי מען ברענגט צום קבר דאָס אַלטע יאָר און מען נעמט אויף מיט פּרייד און האָפּנונג דאָס נייע. אין אָנהויב האָב איך מיך אַרײַנגעלאָזן אין „טיפּע“ פּילאָזאָפּישע באַטראַכטונגען וועגן אַ מענטשלעכן לעבן בכלל: רײן קהלת'דיק, ווי עס פּאַסט פאַר אַ בחור'ל, וואָס קומענדיקן פּסח דאַרף אים ווערן פּופּצן יאָר, און ווי דאָס האָט געהאַרמאַנירט מיט מיין דעמאָליטיקער געדריקטער שטימונג. דערנאָך בין איך איבערגעגאַנגען צו דעם לעבן פון דעם יידישן פּאָלק, אַ לעבן פון אומשולדיק־פּאַרפּאָלגטע „פאַריעס“. די פּאָעמע איז אַריבער אין אַ העפּטיקן גרימצאָרנדיקן אָנפאַל אויף די אַנטיסעמיטן, און איז אויסגעקלונגען אין אַ חזיון פון אַ נייער צייט, וועלכן „דער פּאָעט“ זעט פּאַרויס אין זיין נביאישן גייסט, און אין אַ שיל־דערונג, ווי ער, אלץ טאַקע דער „פּאָעט“, מיט דער לירע אין דער האַנט, באַגריסט די אויפגייענדיקע זון.

פאַרענדיקט האָט זיך די פּאָעמע מיט דעם צוויי־פּערזן: „אי דליאַ וואָסכאַראַ“ אי „ראַזסוויעטאַ“ סוויאַטאַיאַ פּיעסני אָן פּאַיאָט“ („און פאַר דעם „זון־אויפגאַנג“ און פאַר דעם „באַגינען“ זינגט ער זיינע הייליקע לידער“. דאָס איז געווען אַן אָפּשפּיגלונג אויף דעם „ראַזסוויעטאַ“ און דעם „וואָסכאַר“, וואָס האָט געדאַרפּט באַלד אַרויסגיין).

אי, האָב איך זיי דאַרטן פאַרגעבן, די אַנטיסעמיטן! ס'נאָוויס גאָ־דאָס, אַ סוואַוואַרין! — און אַ לערן געטאָן מיט אים בלע, אַזש פּלאַמען האָבן געשלאָגן. „ס'נאָוויס גאָדאָם, קניאַז מעשטשערסקי!“ — און אַ שטורעם האָט געדונערט איבער זיין קאָפּ. „ס'נאָוויס גאָדאָם, מורדאַי פּיכנאַ!“ און עס ווערט פון אים אַ בערגל אַש.

איי, האָב איך זיי פאַרנעבן! זיי האָבן זיכער געמעגט גומל בענטשן, וואָס די פּאָעמע איז ניט פאַרעפנטלעכט געוואָרן! . . . פאַרוואָס איז זי אָבער ניט פאַרעפנטלעכט געוואָרן? ערשטנס, האָב איך אין אָנהויב גאָר ניט געטראַכט וועגן פאַרעפנטלעכט זי און צי זי פאַרדינט דאָס, אָדער ניט, און צווייטנס, איז אין דעם דאָ אַ קליינע מעשה.

פאַרטיג געוואָרן מיט דער פּאָעמע, בין איך אַליין ווי נתפעל געוואָרן פון דער אומדערוואַרטעטער פּאַסירונג און בין אַוועקגעלאָפּן מיט איר צו שלמה זאַנוולען.

— זע, וואָס איך האָב אָנגעשריבן!

איך האָב אים איבערגעלייענט די פּאָעמע מיט דערזעלביקער התי פעלות, וואָס האָט מיך געטריבן אין דער הויך בעתן שרייבן. אויך ער איז אָנגעצונדן געוואָרן פון איר.

— דאָס איז אמתע פּאָעזיע! — האָט ער אויסגעשריען אין עק־סטאַז. דו ביזט אַן אמתער פּאָעט, היימקע!

ליתר בטחון האָב איך איבערגעלייענט די פּאָעמע זיין עלטערער שוועסטער, וואָס איז געווען באַהאוונט אין דער רוסישער ליטעראַטור. זי איז ניט אזוי שטאַרק נתפעל געוואָרן פון מיין ווערק, האָט אָבער אויך געזאָגט:

— זייער גוט! זייער גוט! מען וואָלט דאָס געדאַרפט אָפּדרוקן.

— אָפּדרוקן? אָבער וואו?

— טאַקע אין „וואַסכאָד“ גופא! — פּאַלט אויף אַ געניאַלער המצאה שלמה זאַנוול. לויף שוין אַהיים, שרייב דאָס איבער און שיק אַוועק, וועט דאָס נאָך אפּשר פאַרכאַפּן דעם ערשטן נומער.

בין איך אַוועק אַהיים, מיך געזעצט צום שרייב טיש, האָב אָבער דערהערט, ווי אין זאַל, לעבן מיין אַרבעטס־צימער, גייט אַרום הין און צוריק אַ שוועסטער־קינד מיינער, ברוך וויינשטיין, וואָס האָט זיך דע־מאָלט אויפגעהאַלטן אין וויטעבסק.

אָט דער ברוך איז געווען אַ יונגערמאַן, אַן איינגעשלאָסענער אין זיך, אַ שווייגער און היפש מרה־שחורהדיקער. פּלעגט ער זיין ביי אונדז אין הויז, פּלעגט ער אָדער זיצן שטיל, טרינקען שטאַרקן טיי און רויכערן אַ פּאַפּיראַס נאָך אַ פּאַפּיראַס, אָדער אומגיין איבערן זאַל, אַ פאַרוונקענער אין זיינע געדאַנקען. ביים זעלטענעם ריידן, פּלעגט צייטנווייז אַרום בלאַנקען אַ גיפטיקער שמייכל אַרום זיינע ליפּן. אין יאָרן און יאָרן אַרום האָב איך מיך דערוואוסט, אַז ער האָט דורכגעמאַכט אַ טיפע טראַגעדיע

אין זיין לעבן, (מען האָט אים חתונה געמאַכט לויט דעם ליובאַוויטשער רבינס באַפעל, קעגן זיין ווילן. ביי אַן אַנדער געלעגנהייט וועל איך אפשר דערציילן די מעשה).

דערהערט ברוכס טריט, האָט זיך מיר פאַרוועלט איבערלייענען די פּאָעמע אויך אים. איך בין אַרײַן אין זאַל.

— זעט, ברוך, וואָס איך האָב אָנגעשריבן!

— אַנו, לײַען! — האָט ער מיך גאַנץ פּרײַנטלעך אויפגעמונטערט.

איך האָב זי צום דריטן מאל געלייענט הויך, כמעט מיט דעם זעלביקן פּאַטאָס, וואָס פּרײַער. נאָכן לײַענען האָב איך אים פּרײַדיק מודיע געווען, אַז איך גיי זי איבערשרײַבן און אַוועקשיקן אין „וואַסכאָד“.

— האָסט ניט וואָס צו שיקן. אַן עבירה די מאַרקעס, — האָט מיר

ברוך געענטפּערט קאַלט. — מען וועט דאָס ניט דרוקן.

— מחמת וואָס אי'?

— דערפאַר וואָס עס טויג ניט. צאַצקעדיקע פּראַזן און קלינגענדיקע

ריפּעס (גראַמען), — מער איז דאָרט גאַרנישט ניטאָ.

— אין וואָס געוועט, דער „וואַסכאָד“ דרוקט דאָס? — האָב איך

אים האָפּערדיק פּאַרגעשלאָגן, אַ זיכערער, אַז שלמה זאַנוול, זיין שוועס־טער און איך אַלײַן פּאַרמאָגן זאַלבעדריט אַ סך מער מבינות אויף פּאַעזיע, איידער ברוך.

— גוט, געוואָטן זיך.

איך האָב איבערגעשריבן די פּאָעמע און זי אַוועקגעשיקט. אַ לאַנג

גע צײַט איז ניט געווען קײַן ענטפּער. ערשט אין עטלעכע וואָכן אַרום

האָב איך באַקומען פּון „וואַסכאָד“ אַ דיקן פּאַקעט. אין קאָנווערט איז

געלעגן מײַן פּאָעמע און אַ ברײַו פּון דעם רעדאַקטאָר, א. לאַנדוי. ער

באַדויערט זײַער, וואָס ער מוז צוריקשיקן די פּאָעמע. זי איז אי צור

לאַנג, אי אָנגעקומען צו־שפּעט פאַר אַ יאָנאָר נומער. אָבער אַזוי ווי

ער זעט מײַן גרויסע סימפּאַטיע צו דעם „וואַסכאָד“, שיקט ער מיר דאָ

אַן אַבאָגענטן־ליסטע, מיט דער בקשה צו קלײַבן אַבאָגענטן פאַר דעם

זשורנאַל.

דער ברײַו האָט מיך היפש אָפּגעקילט. די אויסרײַדן זײַנען געווען

צו־דורכזיכטיק. ברוך איז, משמעות, געווען גערעכט. די פּאָעמע האָט,

הײַסט עס, דאָך ניט געטויגט. איך האָב מיך אָבער ניט שטאַרק מצער

געווען דערפּון און קײַן אַבאָגענטן האָב איך אויך ניט געקלײַבן. ניט דער־

פאַר, וואָס מען האָט ניט געדרוקט מײַן פּאָעמע, נאָר מחמת אַ גאַנץ אַנ־

דערן, זײַער ערנסטן טעם. די ראַדיקאַלע פּראָפּאַגאַנדע האָט גענומען

אַרײַנטראַגן אַ טיפּע ענדערונג אין מיין ייִדישן פּאַטריאַטיזם. מיין גאַנצער שטעלונג צו דעם ייִדישן פּאַלק און צו דער רוסיש־ייִדישער פּרעסע איז אין די פּאַר וואָכן אַוועקגעשטעלט געוואָרן אונטער אַ גרויסן פּרעג צײַכן.

על־כל־פּנים, האָט אַדאַלף לאַנדוי, מיט זיין ניט דרוקן מיין פּאַעמע, נורם געווען, אַז אי אײַך האָב פּאַרשפּילט אַ געוועט, אי דער אַנטיסעמיטיזם איז אין רוסלאַנד פּאַרבליבן עד היום הזה.

.8

דייטשן און פוילן

אין אַ פּריערדיקן קאַפיטל האָב איך מיך אַביסל אָפּגעשטעלט אויף דעם ענין פון מיין יונגן קאַסמאָפּאָליטיזם. ווען איך האָב מיך גענומען נאַכפּרעגן וועגן דעם ביי מיין זכרון, האָט ער תּחילת געענטפּערט: נו, זיכער, געווען אַזאַ צײַט, ווען אויך דו האָסט געגלויבט אין אַ מענטשהייט, וואָס וועט איינשלינגען אַלע פּעלקער אַזוי, אַז פון „נאַציעס“ און „אומות“ וועט קיין זכר ניט בלייבן. דאָס האָט דאָך געהערט צו דעם סיסטעם פון דעם ראַדיקאַלן וועלט־באַנעם. און קריטיש צו אים ביזטו דאָך אין אָנהויב ניט געווען.

אַבר אַט די זיכערקייט איז ביי אים, דעם זכרון מײנעם, באַלד פאַר־שוואַנדן. אַן אויבערפּלעכלעכער געדאַנק, וואָס טראַגט זיך צײַטנווייז אַרום אין מוח, אפילו ווען מען האָט גאַרנישט ניט אַנטקעגן אים, איז נאָך ניט קיין איבערצײַגונג, ניט קיין עלעמענט פון אַ וועלט־באַנעם, מיט וועלכן עס לעבט די נשמה. כדי אַן אינדיפּערענטער, מהיכאַתּיתא גע־דאַנק זאָל ווערן אַזאַ עלעמענט, דאַרף ער אַרײַן אין פּלייש און בלוט, דאַרף ער אָנצײַבענען אַ געוויסע ליניע פאַר דעם טאַג־טעגלעכן דענקען און טאָן, באַשטימען מיט זיך אַ פּעסעטע שטעלונג צו די פּראָבלעמען, וואָס האָבן צו טאָן מיט יענעם געדאַנק.

נו, ווי איז דאָס געווען מיט מיין קאַסמאָפּאָליטיזם, אויב אַט די אידיע האָט זיך ווען עס איז ערנסט אַרומגעטראַגן אין מיין געדאַנק? איך האָב שוין אָנגעמערקט, אַז אַלע פּאַסטן, אַלע מײנע ווירקלעכע שטעלונגען צו דעם ענין: „פאַרשיידענע פּעלקער“ זײנען געווען פּריי פון אַט דעם עיקר־דיקן „אַני־מאָמין“ פון אַ דעמאָליסן ראַדיקאַל. איך האָב תּמיד געפּילט, אַז פּעלקער אין דער מענטשהייט זײנען פאַרשיידן, כּמעט ווי די פאַרשיידענע אַכרים אין אַ מענטשלעכן גוף, אַז זײער פאַר־

שיידנקייט וועט בלייבן אייביק, ווי די פארשידנקייט פון די אברים אין א גוף, און עם וואָלט זיך מיר בשום אופן ניט „געליינט אויפן שכל“, אז דער דיפערענצירטער גוף פון דער מענטשהייט וועט ווען עם איז קאָנען פארוואַנדלט ווערן אין אַ ניט־דיפערענצירטער פאָרמלאָזער מאַסע, אַן איינהייטלעכער אין שפראַך און קולטור.

איך האָב מיך אין אַ באַשטימטער צייט געוויס גערופן „קאָסמאָ־פאָליט“, „אינטערנאַציאָנאַליסט“, ווייל ביידע נעמען זיינען פאַר מיר געווען באַצייכונגען פון איין און דערזעלביקער זאַך: פון דעם היפּך צו די באַגריפּן: „נאַציאָנאַליסט“, פאַטריאָט“, „שאַוויניסט“, וואָס זיי נען פאַר מיר אויך געווען נעמען פאַר איין און דעמוזעלביקן ענין.

דער אינהאַלט אָבער פון מיין „קאָסמאָפּאָליטיזם“ איז געווען שוין גאָר, אין דער פריער צייט פון מיין ראַדיקאַליזם, ניט קיין קאָסמאָפּאָליטישער, נאָר אַן אינטערנאַציאָנאַליסטישער. ער האָט געזעצט דעם טראַפּ ניט אויף דער פאַרשווינדונג פון די פעלקער, נאָר אויף זייער ברודערלעכער פאַר־אייניקונג.

דאָס איז גאַנץ זיכער אַן אָפּוויג פון דער אלגעמיינער אַנטוויקלונגס־ליניע. ס'איז מיר ניט באַקאַנט קיין איין ראַדיקאַל פון מיין דור, וּבפּרט קיין איין יידישער ראַדיקאַל, וואָס זאָל האָבן פאַרשאַנען זיין אינטער־נאַציאָנאַליזם אזוי ווי איך, ד. ה. אין אַ קלאַרן אַנטי־קאָסמאָפּאָליטישן זין.

פון וואַנען האָט זיך ביי מיר גענומען, גלייך אין אָנהויב פון מיין אידיאָישער אַנטוויקלונג, אָט דער פרינציפיעל אזוי וויכטיקער אָפּוויג? אָט די אויטאָביאָגראַפישע פראַגע איז פאַר מיר דערפאַר מער אינ־טערעסאַנט, ווייל אַ גאָר גרויסן טייל פון מיין שפּעטערדיקער גייסטיקער אַרבעט האָב איך אוועקגעגעבן אויף צו שטודירן די נאַציאָנאַלע פראַגע און צו באַגרינדן דעם אינטערנאַציאָנאַליזם פון אַ סאַציאַליסטישן שטאַנד־פּונקט, ווי אַן אידעאַל, וואָס איז גלייך פיינטלעך סאַי צו דעם שאַוויניזם, ניט זיין „מיין פאָלק, גערעכט אדער אומגערעכט“, סאַי צו דעם קאָסמאָפּאָליטיזם, מיט זיין „סתם־מענשענטום“.

האָב איך דעם ריכטיק פאַרשטאַנענעם אינטערנאַציאָנאַליזם אריינ־געזאַפּט אין זיך פון אונדזערע יידישע נביאים? אמת, די בעסטע פון זיי האָבן צום ערשטן מאָל פאַר דער מענטשהייט אַנטפלעקט דעם ריין אינטערנאַציאָנאַליסטישן אידעאַל פון אַ פאַרבירדערטער מענטשהייט, מיט פעלקער, ווי איינצלענע ברודער אין איר. אָבער וואָס האָב איך געוואוסט פון די נביאים? כמעט ווי גאָרנישט. די נביאים האָט מען געלערנט אין חדר,

ווי א טפל ניט ווי אן עיקר. און געלערנט האָט מען זיי אין דעם ליכט און דער אויסטייטשונג פון דעם שפעטערדיקן יידנטום, וואָס האָט זיך שוין מיט אזעלכע „קלייניקייטן“ ניט געאינטערעסירט. מיט די נביאים האָב איך מיך אליין אָנגעהויבן צו באקאָנען ערשט אין דעם זומער 1885, און ניט פון זיי האָט געקאָנט שטאַמען מיין אינטערנאַציאָנאַליסטישע שטעלונג.

אפשר פון די ערשטע באגרינדער פון דעם ריכטיקן אינטערנאַציאָנאַליזם, וואָס האָבן פאר מיר געלעבט אין דער סאַציאַליסטישער באוועגונג; פון משה העס'ן, קארל מארקסן, פרידריך ענגעלסן און פערדינאַנד לאסאַלן?

אַבער משה העסעס נאָמען האָב איך אָנגעראַפן אין דער ליטעראַטור ערשט אין 1889. די אנדער דריי נעמען האָב איך פריער געהערט, אָבער מיט זייער שטעלונג צו דעם נאַציאָנאַלן פראָבלעם, מיט דער אמת'ער געדאַנקלעכער רעוואָלוציע, וואָס זיי האָבן אין דער פראגע אריינגעראַגן אין דעם סאַציאַליזם, האָט זיך ביי אונדז קיינער ניט געאינטערעסירט. עס וועט ניט זיין קיין גוזמא, ווען איך וועל זאָגן, אז קיינער האָט פון איר ניט געוואוסט. איך האָב דאָס שפעטער געדאַרפט ערשט „אַנטדעקן“ און די אַנטדעקונג איז אויפֿגענומען געווארן ניט אָן א העפטיקן ווידערשפּרוך.

אַדער שטאַמט נאָר מיין אינטערנאַציאָנאַליזם פון דעם יידיש־רעליגיעזן וועלט־באַנעם, וואָס האָט געהערשט אין אונדזער יידישער געדאַנקן וועלט? אין פּלוג, קאָן דאָס געמאַכט זיין. די אייביקע פאַרשיידנקייט פון פעלקער איז געגעבן שוין אין דעם יידישן „אַתֿה־בֿחֿרְתֵּנּוּ“ געדאַנק. יידן זיינען אַ נאַנץ אנדער פּאָלק, איידער די אנדערע פעלקער. און די פאַראייניקונג פון די פעלקער איז געגעבן אין דעם אידעאַל פון „ויעשו כּוֹלֵם אַגוּדָה אַחַת“ („זיי זאָלן אלע ווערן איין פאַרבאַנד“). אבער אויך אָט די סברה מוז איך אָפֿ וואַרפֿן.

ראשית, איז מיר די יידישע רעליגיע אפילו אין דער לינקער פּאַה ניט געלעגן. וואָס דאָרטן איז דאָ, אָדער ניטאָ, — וועמעס דאַנה איז דאָס געווען? געוואַרפֿן זיך אין די אויגן האָט דער אַתֿה־בֿחֿרְתֵּנּוּ געדאַנק, און ער האָט „געשטראַלט“ אין א ריין שאַוויניסטישן ליכט.

השנית, איז די פעלקער־פאַרשיידנקייט אין דעם געוויינטלעכן יידישן וועלט־באַנעם געווען א פאַרקריפּלע. יידן זיינען פאַרשיידן פון די גוים. אָבער אלע גוים, אלע „יונים“ האָבן געהאַט „איין פּנים“.

און דריטנס: אפילו דער נאַציאָנאַליזם, אָט דער גרונט־עלעמענט פון דעם אינטערנאַציאָנאַליזם, איז אין דער יידישער רעליגיע ניט קיין אבסאָלוט ריינער. ער איז היפש דורכגעזאַפט מיט רעליגיע. ווען ניטירן זיינען זיך מיט, ווערן זיי יידן. די פעלקער וועלן ווערן „אַגוּדָה אַחַת“ נאָר ווען זיי

וועלן אלע אָננעמען דעם יידישן גלויבן. און דעמאָלט ווערן אלע איין־איניציק פּאָלק, דאָס יידישע.

אזוי אַרום איז דער געוויינטלעכער יידישער וועלט־באַנעם, אָדער שאַוויי־ניסטיש (פאַר איצט) אָדער קאָסמאָפּאָליטיש (אין לעתיד לבוא). א נייעם שטאַנדפונקט, וואָס זאָל שטיין איבער אָט די ביידע, וואָלט איך אין דער יידישער רעליגיע דעמאָלט ניט געקאָנט געפינען.

בלייבט פאַר מיר קיין אַנדער אויסוועג ניט, ווי צו זוכן די ערשטע קערנדלעך פון מיין שטאַנדפונקט אין מיינע קינדער־יאָרן, — דער עיקר אין מיין פּאָטערס דירעקטער אָדער אומדירעקטער השפּעה אויף דער ער־שטער אויסבילדונג פון מיין גייסט.

די קינדער־יאָרן, — הויב איך אָן צו גלויבן, — זיינען דער אורקוואַל, פון וואָנען עס שלאָגט די אַנטוויקלונג פון אַ מענטשן. זיי דערקלערן אין איר אַ סך מער, איידער מיר שטעלן זיך פאַר. זיי לייגן אַוועק דעם פּונד־דאַמענט אויב ניט פאַר דעם גאַנצן כאַראַקטער, איז פאַר אַ סך שטריכן אין אים, פאַר אַ סך סימפּאָטיעס און אַנטיפּאָטיעס, וואָס באַשטימען איי־נעמס גאַנג אין דער וועלט. צו זיי וועל איך אויך זיך מוזן אומקערן פון צייט צו צייט פאַר יענעם דין און חשבון פון מיין עפּנטלעכער טע־טיקייט, וואָס איז דער הויפּט־ציל פון מיינע איצטיקע מעמואַרן.

ביי מיין פּאָטער — און אַביסל אויך אין דער גאַנצער סביבה פון אונדזער הויז — געפין איך איצטער אַ קלאַר אויסגעשפּראַכענע דיפּער־רענצירטע שטעלונג צו דריי ניט־אידישע פעלקער: די דייטשן, די פּוילן און די רוסן.

צו די דייטשן האָט מיין פּאָטער געהאַט אַ געפיל פון טיפן דרד־ארץ. דער דייטשער מהות מענטש האָט אים געוואַלטיק אימפּאָנירט. און געד־טראַפן מיט אים האָט ער זיך אָפּט אין זיינע געשעפטן: אין ריגע, מע־מעל און קעניגסבערג. אימפּאָנירט האָט אים דעם דייטשם אַבסאָלוטע ערלעכקייט: „אַ וואָרט איז אַ וואָרט!“ און זעלטן, ווען ער פלעגט מאַכן קאָנטראַקטן מיט די דייטשע פירמעס. (שפּעטער האָט אים טאַקע איינער אַ דייטש, — אייגנטלעך אַ לאָטיש, — היפּש „אָנגעפייפּט“. ער האָט ביים פּאָטער צוגענומען אַ גוט, וואָס ער האָט געקויפט אויף דעם דייטשם נאָמען. צי דאָס האָט געווירקט אויף זיין שטעלונג צו די דייטשן בכל, וויים איך ניט). און נאָך מער האָט אים דער דייטש אימפּאָנירט מיט דעם באַוואוסטזיין פון זיין אייגענער מענטשלעכער חשיבות.

מיר גייען אזוי אַמאָל, — איך און מיין פּאָטער, — איבערן נאַס „גוט יום־טובּ ביטן“ דעם זיידן. דאָס איז געווען אַ זונטאָג. אַנטקעגן

אונדז גייט א נידעריק מענטשעלע, פיין געקלידט, מיט א צילינדער אויף דעם אויפגעהויבענעם קאפ. נאך איידער מיר האָבן זיך צונויפגעטראָפן, האָט דער פּאָטער אַראָפּגענומען זיין הוט, האָט זיך טיף פאַרנייגט און פריינטלעך אים באַגריסט: „מאַיען!“ („גוט מאָרגן“, הייסט עס). דער דייטש האָט זיך אויך העפלעך פאַרנייגט, געענטפערט אויף דער באַגרייִסונג און איז פאַרבייגעגאַנגען.

— ווייסט, ווער דאָס איז? — פרעגט מיך דער פּאָטער.
געוויס האָב איך געוואוסט, ווער דאָס איז: א דייטש, אַ שלאָסער, וואָס האָט אויך ביי אונדז געאַרבעט. נאָך איצטער איז אויף זיין ריין געוואשענעם פנים פאַרבליבן קוילן־שטויב אין די ריצן אַרום די נאָז־לעכער.

— אונדזער שלאָסער, — האָב איך גענטפערט.
זעסטו? בסך הכל אַ שלאָסער, אינדערוואַכן טוט ער זיין אַרבעט, שטייט ביים וואַרשטאַט אין אַ לעדערנעם פאַרטור. זונטיק איז ער אַ גאַנץ אַנדער מענטש. אַ פּראָנט. ציכטיק־ריין אָנגעטאָן. גייט מיט גדלות זיין וועג. ער וועט אים דיר פאַר קיינעם ניט אָפּטרעטן. דער גובערנאַ־טאָר מעג דאָ גיין, וועט ער ניט אָפּטרעטן. וואָס איז אים דער גובער־נאַטאָר? . . . „אַ טייטש — אַן ענדיק? —“ האָט מײַן פּאָטער ווי געפּאָלעמיוזירט מיט וועמען — איז ער ניט קיין חריף, ניט קיין דרייִ־קאַפּ . . .

מײַן פּאָטער האָט אָפּגעהאַקט דעם שמועס און זיך פאַרטראַכט. האָט ער אפשר געצויגן אין געדאַנק אַ פּאַראַלעל צווישן דעם שלאָסער און זיך אַליין, דעם „חריף“ און דעם „דרייִ־קאַפּ“?
אויך פון אַנדערע באַמערקונגען זיינע האָב איך געקאָנט דרינגען, אַז ער שעצט הויך דעם דייטש, ווייל יענער שעצט הויך זיין אייגענעם מהות מענטש, ווייל ער האָט אַ שטייפן חוט השדרה און דערצווייגט פון אַלעמען אַ דר־אַרץ צו זיך, ווי צו אַ מענטשן.

אַ גאַנץ אַנדער שטעלונג אין געפיל איז געווען ביי מײַן פּאָטער צו די פוילן. דאָ האָט זיך אַרויסגעוויזן ניט אַזוי דער דר־אַרץ פאַר דעם פוילישן מהות מענטש, ווי אַ צאַרטע פריינטשאַפט. גאַנץ זיכער קאָן איך זאָגן, אַז מײַן פּאָטער, — ווען ער וואָלט געטראַכט וועגן דער פוילישער פּראַגע, — וואָלט ער זיך געמעגט צורעכענען צו פּאַלאַנאַפּילן. און אַזוי איז דאָס געווען מיט אַלעמען פון אונדזער סביבה, אויף וויפּיל זיי האָבן אַרויסגעוויזן זייער שטעלונג צו די פוילן.

די צייט, וועגן וועלכער איך רעד איצט, איז געווען אָפּגעטיילט פון

דעם לעצמן פוילישן „מיאטעזש“ (אויפשטאנד) אין 1863 מיט א יאָר
עלף־צוועלף. אויך אין אונדזער וויטעבסקער גובערניע איז ער פאָר
געקומען, הגם אין זייער אַ שוואַכער מאָס. אָבער די דערינערונג וועגן
אים איז נאָך ניט געווען אינגאנצן פאַרבלאַסט, און ער איז עטלעכע
מאָל דערמאָנט געוואָרן אין אונדזערע היימישע געשפרעכן.

איך געדענק איינעם אזא געשפרעך. עפעס אַ פרעמדער האָט זיך
לױסטױס געמאַכט איבער דעם פוילישן אויפשטאנד אין דעם שטעטל
„האַרקי“.

איז אַרויסגעפאָרן פון הויף דער יונגער פריץ מיט נאָך אַ צענדליק
יונגע פריצים, רייטנדיק אויף פייערדיקע פערדלעך. האָבן זיי זיך אַ
לאָז געטאָן צום בריקל, פאַרנומען אים, און תיכף געשיקט אַ דעפעש
קיין וואַרשע: „האַרקי ווױענטאָ“ . . . (האַרקי איז איינגענומען גע-
וואָרן).

נו, איז וואָס מיינט איר? — האָט מען געענטפערט דעם חוזק
מאַכער. — האָבן זיי טאַקע געהאַלטן האַרקי אַ היפשע צייט.

דעם גענעראַל־גובערנאַטאָר מוראַוויאָוו, וואָס האָט אַונטערדריקט
דעם אויפשטאנד, האָט מען ביי אונדז אַלעמאָל דערמאָנט מיט דער העכ־
סטער פאַראַכטונג און האַס. אַז מײן זיידע זלמן פלעגט דאַרפן כאַראַקט־
טעריזירן די רשעות פון עפעס איינעם אַ „טשינאָוויק“, האָט ער קיין
אַנדערע ווערטער ניט געהאַט, ווי: „אַ רשע מרושע! אַ מוראַוויאָוו!“
די העלדישקייט פון די פוילן, זייער פאַראַכטן דעם טויט בעת די
עקזעקוציעס, האָט אַרויסגערופן די העכסטע באַוואַנדערונג. זייער באַ-
נעמען זיך אין דער לעצטער מינוט, בעת מען האָט פאַנגדערגעשאָסן אַ
סך „פּאַוסטאַנצעס“, האָט אַרויסגערופן ניט נאָר באַוואַנדערונג, נאָר
אויך דעם טיפסטן רחמנות. מער פאַר אַלעמען פלעגט מען דערביי דער
מאָנען דעם יונגן גראַף פּליאַטער, אפּשר דערפאַר וואָס צו דעם גראַף
פּליאַטער האָט געהערט אונדזער שטעטל „אושאַטשי“.

שטייט זיך דער יונגיקער גראַף פאַר די ביסן, דרייט די ווענצלעך
און רויכערט זיך אַ פאַפּיראַס . . .

ביי דער מוטער און ביי מיר זיינען ביי אָט דער שילדערונג די אויגן
אַנגעלאָפּן מיט טרערן. די עלטערע זיינען אויף אַ וויילע אַנטשוויגן גע-
וואָרן.

עס וועט ניט זיין קיין ברעקל גוזמא, ווען איך וועל זאָגן, אַז מיר
האָבן געפילט פוילנס מאַרטיריום. עס האָט ניט געקאָנט זיין קיין ברעקל

ספק פאר אונדז, אז רוסלאַנד איז באַנאַנגען בנוגע די פּוילן די גרעסטע, די שענדלעכסטע עולה.

9.

פוילן און רוסן

פון וואָנען האָבן זיך אין אונדזער פּאַטיליע גענומען קלאַר־אויסנע- שפּראַכענע פּראָ־פּוילישע און אַנטי־רוסישע שטימונגען? פּאַרוואָס האָט זיך דער פעטער מיכל, צום ביישפּיל, געקאָנט גרויסהאַלטן מיט זיין קענען פּויליש און ביי יעדער געלעננהייט אונטערשטרייכן זיין ניט־קענען רוסיש, אָט די „חכמות יון“, ווי ער האָט זי מיט ביטול גערופן?

אויף קלאַר ווייס איך דאָס ניט. גראַד וועגן אָט דעם פּונקט האָב איך ביז דער לעצטער צייט זייער ווייניק געטראַכט. איצטער דוכט מיר, אז עס זיינען געווען אַ סך וואָניקע טעמים פאַר אזא שטעלונג אונדזער־ רער.

קודם ווייס איך, אז „אונדזער שטעטל“ אושאַטשי, איז אַמאָל, נאָך פאַר דעם ערשטן פּאַנאַדערטייל פּוילנס אין יעקאטערינאַ דער ערשטערס צייטן, געווען אַ גרעניץ־שטעטל. האַנדל האָט זיך אין שטעטל געהויבן. אַ היפש ביסל יידן האָבן זיך מסתמא פאַרנומען מיט קאָנטראַבאַנדע. על־כל־פּנים, יידן האָבן געהאַט פּרנסה בשפּע. ווען אושאַטשי איז אָפּ־ גערוקט געוואָרן ווייט פון דעם גרעניץ, האָט דער עקאָנאָמישער מעמד אירער גענומען פּאַלן. גענוג גרונט צו זיין אין כּעס אויף די רוסן און צו סימפּאַטזירן מיט די פּוילן.

דערנאָך: דער באַנעמען זיך פון פּוילן צו די יידן אין אונדזער געגנט איז אין אַלע פּרטים געווען אַ סך אַ מענטשליכערער איידער דער באַנעמען זיך פון די רוסן. יידן און „שליאַכטשיטשן“ זיינען געווען אַ סך מער אויסגעבונדן צווישן זיך, איידער יידן און רוסן (גוים). פּאַקטן פון אַ יידישן בטל־ווערן פאַר דעם „פּאַז“, פון „פּאַנסקע“ גזירות אָדער זיך לוסטיק מאַכן איבער דעם יידן, האָב איך פון אונדזער געגנט קיינמאָל ניט געהערט. וועגן אַ „מהיפּית“־זינגען פאַר דעם פּריץ, האָב איך מיך דערוואוסט ערשט פון דער יידישער ליטעראַטור, און איך ווייס ע־דהיום ניט, וואָס איז דאָס פאַר אַ „מאַיאָפּים“־ניגון, וואָס די יידן פּלעגן דאַרפן זינגען פאַר די פּוילישע פּריצים.

אויך קולטורעל, דוכט מיר, איז צווישן יידן און פּוילן געווען אַ גענטערע שייכות, איידער צווישן יידן און רוסן. האָבן דאָך אַ היפש

ביסל פוילישע „קסיאָנדזעס“ („גייסטלעכע“) געקענט „לשון קודש“ און אָפּזאָגן דיר אַ „בערעשיט“ באַראַ' עלאַהים“, שיר ניט די גאַנצע פרשה אויף אויסנווייניק.

—היינט, — וואָס איז די וואָג פונם פאַקט, וואָס מיר ביידע זיינען אונטער רוסלאַנד געווען פאַרפאַלגטע פעלקער, אונטערדריקטע? דערצו קומט ספּעציעל אין אונדזער פאַמיליע דער אומשטאַנד, וואָס אונדזערע געשעפטן זיינען געווען מיט די פוילישע פּריצים, ביי וועמען מיר פלעגן קויפן די וועלדער אָדער דינגען די „הויפּן“ מיט „ברויזן“. די פּריצים, ביי וועלכע מײן פאַטער האָט „געהאַקט די וועלדער“, פלעגן קומען צו אונדז צוגאַסט, און אָפּט-מאַל ניט מיט ליידיקן, נאָר מיט אַ גאַנצער פּור דאָרפישע מתנות. ביים באַגעגענען זיך און זעגענען זיך פלעגט מען זיך אַרומנעמען און זיך דריי מאָל צעקושן. בפרט זיינען מיר געווען שטאַרק אויסגעבונדן מיט דער פאַמיליע פּיאָראַ, דעם אַלטן פּרייז און זיין יונגער, בילד־שיינער פּרוי, וואָס האָבן געהאַלטן אַ וואוינונג אויך אין שטאָט, פלעג איך אָפּט זען אין אונדזער הויז. צווישן דעם פאַרפאַלק פלעגן פאַרקומען סכסוכים, וואָס זיינען אָנפאַרטרויט געווען מיינע עלטערן, און בעת מײן מוטער פלעגט תמיד האַלטן מיט דער פּרוי פּיאָראַ, איז דער פאַטער קאַנסעקווענט געשטאַנען אויף דעם „קלאַסנ־שטאַנדפונקט“ פון דער מענער־וועלט. אַ מין ירושה־פּריינטשאַפט מיט די פּיאָראַס עקזיסטירט נאָך — דוכט מיר — אויך היינט צו טאָג צווישן מיינעם אַ ברודער אין ווילנע און פּיאָראַס זון: צוויי גאַענטע חברים און פּריינט נאָך פון דעם גימנאַזיע־בענקל אָן.

ביי דעם אַלטן פּיאָראַ אין הויף האָב איך אַמאָל צוגעבראַכט אַ מעת־לעת. דאָס איז געווען נאָך אין מיינע גימנאַזיע־יאָרן, ווען איך בין שוין כלב ונפש צוגעשטאַנען צו דעם רוסישן סאַציאַליזם. אין פּיאָראַס הויז איז דעם גאַנצן טאָג קיינער ניט געווען: די פאַמיליע איז געווען אין שטאָט, און דער אַלטער איז געווען פאַרנומען אין דרויסן מיט דער באַלעבאַטישקייט. דעם גאַנצן טאָג בין איך געזעסן און געלייענט אין קאַבינעט, זיך געקוויקט מיט דעם תענוג פון דער אַבסאָלוטער איינזאַם־קייט און דער דאָרפישער ווינטערשטילקייט.

שפּעט פאַרנאַכט איז געקומען פּיאָראַ. מיר האָבן אָפּגעגעסן אָונט־ברויט און ווידער אַרײן אין קאַבינעט. מיר זיינען צוגעגאַנגען צו זיין ביבליאָטעק, פון וועלכער איך האָב געוואָלט אָפּקלייבן אַ פּאַר ביכער אויף נעמען אַהיים. קיין סך רוסישע ביכער זיינען דאָרטן ניט געווען. פון דער נייערער רוסישער ליטעראַטור קיין איין בוך ניט. אַלץ — פּויר־

לישע און פראנצויזישע. א פאָר בענדער פּושקין, און עפעס אַ מערי-
צינישער בוך — אַלץ אויסגאַבן פון די צוואַנציקער און דרייסיקער יאָרן.
— האָט איר ווען געלייענט אָגאַריאָוו'ס שירים? — האָט ער מיך
געפרעגט, אַרויסנעמענדיק אַ דין איינגעכונדן ביכעלע.

אָגאַריאָוו'ס נאָמען איז מיר שוין דעמאָלט געווען באַקאַנט. איך
האָב שוין געוואוסט, אַז ער האָט אין די זעכציקער יאָרן אין איינעם מיט
הערצענע אַרויסגעגעבן אין אויסלאַנד דעם באַרימטן רעוואָלוציאָנערן
זשורנאַל, דעם „קאָלאָקאַל“. די שירים אָגאַריאָוו'ס זיינען אַרויסגעגעבן
געוואָרן אין רוסלאַנד, אין די דרייסיקער יאָרן, נאָך איידער דער פּאָעט
איז געוואָרן אַ פּאָליטישער עמיגראַנט. אָפיציעל פאַרווערט זיינען זיי
ניט געווען. אָבער אין די עפנטלעכע ביבליאָטעקן האָט מען זיי ניט
געהאַלטן. און אויך פּריוואַט זיינען זיי געווען אַ יקר המציאות. איך
האָב זיי פּריער ערגעץ ניט געזען.

— אָט וועל איך אייך דורכלייענען זיינע אַ פּאָעמע.

מיר האָבן זיך באַסוועם אוועקגעזעצט אויף אַ דיוואַן, און דער אַל-
טער פּיאָראָף האָט גענומען לייענען אַ פּאָעמע, — די קלאַנג פון אַ יונגער
פּרוי, וואָס מען האָט מיט אינטריגעס אויסגעגעבן פאַר אַ ניט-געליבטן
מאַן. שוין פון די ערשטע סטראַפּעס איז מיר קלאָר געוואָרן, אַז דאָס
איז אַן אַלעגאָרישע באַשרייבונג פון דעם צרהידיקן זיווג צווישן רוסלאַנד
און פּוילן.

פּיאָראָף האָט געלייענט גוט, מיט האַרץ. באַזונדערס האָט געקלונגען
הויך זיין שטייב, אַ דורכגעדרונגענע מיט אמתן צער און גליענדיקן צאָרן,
ווען ער האָט געלייענט דעם צוויי-פּערז, וואָס האָט זיך טיף איינגעשניטן
אין מיין זכרון:

„יאַ פּרעדאַנאַ ! יאַ פּרעדאַנאַ !

„ראַבינאַ יאַ, אַ נייע זשענאַ !

(איך בין פאַרראַטן ! בין פאַרקויפּט !

אַ שקלאַפּין בין איך, ניט קיין ווייב !)

— פאַרשטאַנען? — האָט ער מיך געפרעגט נאָך דעם לייענען.
— פאַרשטאַנען . . . — האָב איך שטיל גענטפּערט. און עס האָבן
זיך דעמאָלט אויסגעוועבט פּעדים, וואָס האָבן אונדז ביידן אַרומגענומען
מיט אַן אינטימער נאָענטקייט, מיט אַ בשותפותדיקן טרויער.

„פּאָלאַנאַ — פּילענטום“ האָב איך פון מיין פּאָטער.

איינע פון די גרעסטע פּריידן אין מיין לעבן איז געווען אין אונ-

דזער צייט פוילנעם באפרייאונג. די פוילישע פאָגראַמען און דער שאַרפער פוילישער אַנטיסעמיטיזם האָבן אַ היפש ביסל פאַרסמט יענע פרייד. סײַן האָס צום פוילישן פּאָלג האָבן זײ אָבער נײט אַרויסגערוּפן. דעם אַזונט מיט פּיאָראָן האָב איך קײנמאָל נײט פאַרגעסן. און איצטער, ווען איך טראַכט וועגן דעם, אַז פּוילן איז פּרײ און אַז אונדזערע באַציאונגען האַלטן זיך אין פאַרבעסערן, ווערט מײר גוט אויפן האַרצן. *

אַזוי אַרום האָב איך אין די וויכטיקסטע קינדער־יאָרן אײנגעזאַפט אין זיך פון דער הױז־אַטמאָספּערע (און אונטער דער השפּעה פון מײן פּאָטער) דאָס, וואָס מען קען אַנרוּפן אַ האַרץ־אײדיע. אַ האַרץ־אײדיע איז אַזאַ, וואָס ווערט אײנגעבאַקן טײף אין האַרצן. זײ מוז נײט תמיד זײן אין געדאַנק, און — ווען זײ קומט אין געדאַנק, מוז זײ נײט תמיד זײן קלאַר פּאַרמולירט. אָבער זײ, גראַד אַט די טײף־אײנגעבאַקענע האַרץ־אײדיען, שטייען הינטער די קלאַרע געדאַנקען, קאַנטראָלירן זײ און טרײבן זײ אין געוויסע וועגן.

אַט אַזאַ האַרץ־אײדיע איז פאַר מײר שױן אין דער יונג־צײט גע־וואָרן דער געדאַנק, אַז פעלקער זײנען פאַרשיידן אין זײער מהות, און אַז די נײטידישע פעלקער האָבן אויך גאָר היפשע מענטשלעכע מעלות, וואָס פאַרדינען אונדזער באַוואַנדערונג און הױך־שעצונג: די דײטשן — פאַר זײער אָפּהײטן דעם אײגענעם אײנעווייניקסטן מענטשלעכן ווערט. די פּוילן, — פאַר דער העלדישקײט און — אין יענער צײט — ווייב־לעכער צאַרטקײט, פאַר זײערע לײדן און פאַר דער לײדנשאַפטלעכער לײבּע צו אַן אײדעאַל: צו זײער פּאָלק, לאַנד און שפּראַך.

דאָס אַלץ פּאַרמוליר איך איצטער. דעמאָלט איז דאָס געווען „האַרץ־אײדיען“, — אומקלאַרע סימפּאָטיעס און אַנטיפּאָטיעס אין גע־וויסע ריכטונגען.

אָבער די שטעלונג צו דײטשן און פּוילן איז פאַר אונדזער ענין נײט אַזוי וויכטיק, ווי די שטעלונג צו צוויי אַנדערע פעלקער: די יידן און די רוּסן. גראַד אין זײער אָפּשאַץ זײנען בײ מײר פאַרגעקומען נאַנט געוואַלטיקע ענדערונגען: שמערצלעכע און „דראַמאַטישע“ (איך האָב שײר נײט געזאָגט „טראַגישע“) בנוגע יידן; רעוואָלוציאָנערע און אין תּוך פּרײדיקע בנוגע „גוים“, ד. ה. רוּסן.

פון דער הײם־ספּערע האָב איך אַרויסגעטראָגן אַ יידישן פּאַטרי־אַטיזם און אַ גאַנץ־שטאַרקן „אַנטי־רוּסײם“.

(* געשריבן אין 1929 זש.

£

יידן? אָה-הָהָ! אַ שפּאַס אַ ביסל — דער יידישער גמרא-קאַפּ!
דאָס יידישע האַרץ! משה מאַנטיפיאָרע! משה מענדעלסאָן! ביקאַנס-
פילד!

רוסן? אונדזער גאַנצע סביבה איז געווען דורכגעדרונגען מיט אַ
האַס צו די רוסישע פּריצים און טשינאָוויניקעס, וואָס שינדן פון אונדז די
הויט, גיבן אָפּ אונדזערע קינדער אין סאָלדאַטן, רודפן אויף יעדן שריט
און טריט און באַנייען זיך מיט אונדז, ווי מיט הינט. און אויף דעם
המונ-עם, דעם רוסישן, האָט מען געקוקט, ווי אויף חיות און בהמות.
דאַרף איך דאָ דערמאָנען די רעטעניש, וואָס מען פרעגט ביי אַ
חדר-אינגל? וואָס איז דאָס פאַר אַ מענטש, וואָס עסט ניט, און טרינקט
ניט, און קרענקט ניט, און שטאַרבט ניט, און האָט ניט קיין פּאָטער און
ניט קיין מוטער? דאָס איז אַ גוי: ער עסט ניט — ער פרעסט. ער
טרינקט ניט — ער „זויפט“. ער קרענקט ניט — ער „כאַליעט“. ער
שטאַרבט ניט — ער „פּגרט“. ער האָט ניט קיין פּאָטער, נאָר אַ „פּאָ-
קערלע“, ניט קיין מוטער, נאָר אַ „מוקערלע“.

מען האָט איינגעטלעך געדאַרפט גוט אויסשטודירן דעם יידישן און
רוסישן פּאָלק-לאָר און פּאַרנליכן דעם פּרצופּ-פּנים, וואָס דער „זשיר“
האָט ביי זיי און דער „גוי“ — ביי אונדז, און זען, ווער וועמען איז וואָס
שולדיק. . .

אַבער דירעקט רוסאַפּאַביש איז געווען אין יענער צייט מיין פּאָטער.
בנוגע די „גוים“ (רוסן) האָט ער קיין אַנדערע געפילן ניט געהאַט, ווי
נאָר גליענדיקן האַס צו די מאַכט-האַבער און חוזק און ביטול פאַר דעם
גאַנצן פּאָלק.

קיין אַנדער נאָמען פאַר דעם רוס איז ניט געווען, ווי נאָר „פּאַניע“:
„פּאַניע גנב“, „פּאַניע רצחן“, „פּאַניע שיכור“, און (איך בעט איבער
איער כבוד!) „פּאַניע לויז“, — מיט אַזעלכע צונעמענישן פלעגט מיין
פּאָטער כאַראַקטעריזירן דעם רוס, ווען עס פלעגט קומען צורייך וועגן
אים.

דערציילט ער אונדז וועגן זיין לעבן צווישן די דייטשן אין מעמעל,
פאַרנעסט ער ניט איבערצוגעבן, וואָס מען האָט אים דערציילט, ווי אַ
פּאָלק קאָזאַקן, וואָס איז געווען צוגאַסט אין מעמעל (ביי וואָס פאַר אַ
געלעגנהייט ווייס איך ניט) — האָט זיך באַנומען מיט זיינע גאַסט-געבער.
מען האָט די קאָזאַקן פּאַנאָדערגעפירט צו די רייכערע לייט און
זיי דאַרטן מכבד געווען מיט אַ וואַרמעס: זופּ מיט פלייש. נאָך דעם
עסן פלעגט יעדער קאָזאַק אַריינשטופן דעם זילבערנעם לעפל צו זיך אין

כאליאווע. און אויף דעם פראטעסט פון די באַלעבאָטיס: „הער קאָ-
זאָס, וואָס מאַכען זי דען? “ פלעגט דער גאַסט אַ וואָרף טאָן אַ גרימ-
צאָרנדיקן בליק אויף זיי, אַזש די דמים פלעגט איינפאַלן: טשטאָ טי
סאַלע-דראַלע? “ און פלעגט אַוועקניין מיט דעם לעפל. קיינער האָט זיי
ניט געטשעפעט, און די רעגירונג האָט דערנאָך יעדן איינעם באַצאָלט
זיין היזס.

און נאָך אַ סך אַנדערע עפיוואָרן פון דעמועלביקן מין.
אַרבעטנדיק איצטער אויף מיינע זכרונות, האָב איך פלוצים דער-
פילט אַ דראַנג אַפצושילדערן אַ מאַמענט אין אונדזער הויז, מיט די גע-
שפרעכן ביים עס-טיש. די דערינערונגען פון יענעם אָונט און פון ענ-
לעכע אָונטן האָבן אַזוי בולט גענומען ברענען אין מיין זכרון, זיי האָבן
מיט אַזאַ אימפעט געשטויסן זיך צום פראַנט און ממש געפאַדערט, איך
זאָל זיי באַשרייבן, אַז איך בין געצוואונגען געווען אַוועקצולייגן אָן אַ
זייט אַלע דרינגענדיקע אַרבעטן און געמען זיך פאַר זיי. איך האָב אַלץ
זיך אַליין געפרעגט: וואָס פאַר אַ שייכות האָבן זיי צו דער אויפגאַבע,
וואָס איך האָב מיר אַוועקגעשטעלט מיט מיינע „זכרונות פון אַ יידישן
סאַציאַליסט“?

ערשט ווען זיי זיינען אָנגעשריבן געוואָרן, איז מיר קלאָר געוואָרן,
אַז איך קאָן מיך פאַרלאָזן אויף דעם שכל פון מיין אומבאַוואוסטזיניקן
דענקען. זיי האָבן אַ שייכות צו אַ סך און אַ סך מאַמענטן פון מיין
לעבן און מיין גייסטיקער אַנטוויקלונג. און אין אַ היפשער מאָס גראַד
צו דער „יידן-גוים“-פראַגע, וואָס איז אין אַ געוויסער צייט געשטאַנען
אין דעם ברען-פונקט פון מיין אינטערעס.

אָנגעשריבן האָב איך עס אין דער פאַרם פון אַ דערציילונג: „אַן
אָונט אין אַ יידישן הויז“. עס זיינען אין דער דערציילונג אַריי-
גענומען געוואָרן אייניקע אַנדערע שטריכן פון אַנדערע אָונטן, וואָס זיי-
נען צונויפגעגאַסן געוואָרן מיט דעם הויפט-אָונט, אַזוי צו זאָגן, צוליב
„סינסטלערישער“ גאַנצקייט און איינהייטלעכקייט.

איך פאַרזיכער אָבער, אַז אַלע איינצלענע שטריכן זיינען ניט קיין
אויסגעטראַכטע, נאָר דירעקט פון לעבן איבערגענומענע, די דערציילונג
מעג דעריבער מיט דעם כשרסטן רעכט טראַגן אויף זיך דעם נאָמען
„זכרונות.“

איך ברענג זי אין די נעקסטע קאַפיטלען.

אַן אַוונט אין אַ ייִדיש הויז

ערשטער קאַפיטל

דאָס איז געווען אַרום דערזעלביקער צייט, ווען מען האָט צום פּאָר-טער געבראַכט דעם פּאָלאָנגער עילוי. איך בין אַלט געווען אַ יאָר אַכט-ניין.

פונקט ניין אַזיגער אין אַ ווינטער-אַוונט, האָט מיין „רבי“, ירוחם שמואל, דער גמרא-מלמד, צוגעמאַכט זיין גמרא און אַ זאָג געטאָן צו די תלמידים, — זעקס אונדזערע זיינען דאָס געווען: — דאַוונט מעריב! דער רוף האָט געווירקט, ווי אַן עלעקטרישער שלאָג . . .

די לעצטע שעה, פון אַכט ביז ניין, האָט זיך געצויגן, ווי אַן איי-ביקייט. אַ פּאַרנאָליווערטער יאוש, וואָס האָט אַרויסגעשטראַלט פון דעם פּאַרנאָליווערטן ליכט-פּלאַם, האָט אַרומגענומען אַלעמען, האָט געדריקט פון אַלע זייטן און עס איז געווען שווער צו זיצן גלייך און צו האַלטן אָפּן די אויגן: ווער רעדט שוין פון מיט-חשק איינהערן זיך אין דעם רבי'נס „קנעלן“ מיט איינעם פון די תלמידים.

דער „דאַוונט מעריב!“ האָט פּאַרטריבן דעם איינשלאַפערנדיקן כישוף. אַלע האָבן זיך מיט אַמאָל אַ הויב געטאָן און געשטעלט זיך דאָר-נען. אָפּגעפרעפּלט און „אויסגעגאַנגען“ די שמונה-עשרה, האָט מען זיך אַ נעם געטאָן פאַר די אויבער-מלבושים און די לאַמטערנעס, און ניט זאָגנדיק קיין „גוטע נאַכט!“ צו דעם רבין, וואָס איז נאָך געשטאַנען אין תפילה ביי דער מזרח-וואַנט, איז מען אַרויס אויף דער פּרישער לופט קיין לאַמטערנעס האָט מען דעם אַוונט ניט באַדאַרפּט אָנצויגן:

ס'איז געווען אַ ליכטיקע לבנה-נאַכט. חברה האָט זיך גלייך אַ לאָז געטאָן אין אַ געלאַף, ווער וועט פּריער דערלויפן צום „גליטש“, — אורדאי אַ פּאַר קלאַפּטער די לענג, וואָס ביים ברעג פון שאַסיי. ביסלעכווייז איז די חברה געוואָרן אַלץ ווינציקער. דאָס דער, דאָס יענער איז אַריין אין אַ שטוב, אָדער האָט זיך פּאַרקערט אין אַ זייטיקער גאַס. צום סוף בין איך געבליבן איינער אַליין. איך האָב געהאַט נאָך אַ שטיק וועגס צו ניין מיטן שאַסיי, און דערנאָך ערשט פּאַרקערן זיך אין אַ זייטיק געסל. ווי נאָר איך האָב געמאַכט די ערשטע פּאַר שריט אַליין איבער דעם שטילן וועג, אַזוי האָב איך גענומען שפּירן, ווי מיך באַפּאַלט אַן

אימה. אָבער, ממש זי פאלט אויף מיר אָן. זי נעמט פריער אַרום מיין קאָפּ און וויקלט איין אין זיך דעם גאַנצן גוף. ניט פאַר דער שטילער גאַס האָב איך מורא געהאַט און אויך ניט פאַר דעם זייטיקן געסל. זיי פלעג איך דורכגיין אָן אַ ציטער אין אַ פינצטערער נאַכט, אַפילו דער מאָלט, ווען עס פלעגט זיך טרעפן, די ליכט אין דער בלעכערנער לאַמטער נע זאָל זיך האָבן אויסגעלאָשן. געציטערט האָב איך נאָר פאַר איין פלאַץ: פאַר דעם איינגענעם הויף, וועלכן איך וועל דאַרפן דורכגיין, פאזע דעם איינגעשלאָפענעם הויז, פון דער „פערטל“ ביז צו דעם באַלויכטענעם גרויסן און ברייטן פענצטער פון דעם עס-צימער. און ניט אזוי פאַר אַט דעם שטיקל שטח גופא, — וואָס איז, אגב, היינט געווען באַלויכטן מיט כַּבְנֵה־שְׂטְרָאָלֶן — האָב איך אזוי מורא געהאַט, ווי פאַר זיך אַליין: טאָר מער הויב איך אויף די אויגן און טו אַ קוק אויף דעם פלאַנקען וואָס לעבן גרויסן שפייכלער, און דערזע ווידער. . . אַך, וואָס איך האָב דאַרטן אַמאָל דערזען!

געווען איז דאָס פריער מיט אַ פאַר יאָר. אין אַ שבת נאַכמיטאָג זיינען אין הויז געווען געסט. צו־פאַרנאַכט־צו האָט דער פּאָטער פאַר־געשלאָגן ניין אַ קוק־וואָס אויסגעבויטן נייעם גרויסן שפייכל לער. איך בין געבליבן אין שטוב. דער עולם האָט זיך פאַרזאַמט. בין איך אויך אַוועק אין שפייכלער. אָבער דאָרט איז קיינער ניט געווען. טונקל און שטיל איז געווען אין אים. איך בין אַרויף אויף די טרעפ, וואָס פירן צום בודעם. אָבער, נאָך ניט דערנאַנגען ביז דער אויבער־שטער טרעפ, נאָר וואָס אַריין מיט דעם קאָפּ אין דעם ליכטיקן הלל פון אַ טיר צו אַ קליינעם באַל־קאָן, האָב איך, אויף דעם פלאַנקען, וואָס צאַמט אָפּ אונדזער הויף, דערזען. . . (לָאָזט מיך איבערכאַפן דעם אַטעם!) דערזען אַ נואַלטיק גרויסן פרויען־קאָפּ, מיט פאַנאַדערנע־לָאָזנע לאַנגע שוואַרצע האָר און מיט אַ ליכט אין דער האַנט. דאָס פנים האָט געקוקט אויף אונדזער הויף. . .

אַ באַשמירצטער פון שרעק, האָב איך תיכף צוריקגעצויגן מיין קאָפּ אין דעם טונקל פון דעם טרעפ־נאַנג, בין שטיל אויף די שפיץ־פינגער אַראָפּ און איינגעבויגענערהייט אַריין ווידער אין שטוב. וואו זיינען די עלטערן מיט די געסט אַהינגעקומען? איך האָב חושד געווען, אַז זייער פאַרשווינדן שטייט אין אַן ענגער שיכות צו דער איבערנאַטירלעכער פרויען־געשטאַלט. מיט דער אָנשטרענגונג פון אַלע מיינע כוחות בין איך ווידער אַרויס אויפן הויף, דורכגעלאָפן ביז צום פערטל, אַרויס אויפן גאַס, און

האָב דערזען, אַז אונדזער עולם גייט צוריק אַהיים אין אַ פּרילעכען גע-
פּלוידער. איך בין צוגעלאָפּן צו זיי און תּיכּף איז פּון מיר פּאַרשוואַנדן
די גאַנצע אימח. ווען איך בין מיט זיי ווידער אַריין אין הויף און
האָב שנעל אַ בליק געטאָן אויפּן פּלאַנסען, איז שוין דאָרטן קיין זאך ניט
געווען. אָבער ביי דעם נעקסטן מאָל, ווען איך בין אין אַ פּאַרנאַכט געווען
אַליין אויפּן הויף און האָב פּלוצים אַ בליק געטאָן „אַהין“, האָב איך ווידער
דערבליקט יענע פּרויען-געשטאַלט. דאָסמאָל האָב איך געזען דעם גאַנצן
פּנים. אַ וואַנדערבאַר-שיין גרויס געזיכט, מיט פּאַנאָדערנעלאָזענע שוואַר-
צע האָר, מיט צוויי גרויסע שוואַרצע אויגן, וואָס האָבן טיפּ-טרויעריק
געקוקט ערגעץ אין דער ווייט.

פּון דעמאָלט אָן פּלעג איך אויסמירן צו קוקן אַהין. עס פּלעגט
אָבער ציען, ווי מיט מאַנגעט. און אַלעמאָל, ווען איך פּלעג ניט אויס-
האַלטן און אַ וואָרף טאָן אַ בליק „אַהין“, פּלעג איך דערזען עפעס:
מער קיינמאָל ניט די געשטאַלט פּון יענער פּרוי, נאָר — דאָ אַ קאָפּ פּון
אַ פּערד (אין פּראָפּיל), דאָ אַן אַנדער פּאַרזעניש, אין אומקלאָרע
קאָנטורן.

דערציילן וועמען וועגן דעם האָב איך מיך אַ לאַנגע צייט געשעמט.
נאָר איינמאָל, עפעס ווי אומגערן, האָב איך דאָס דערציילט דער מוטער.
מיין מוטער, אבערגלויבעריש איר גאַנצן לעבן לאַנג, איז געוואָרן בלייך,
נאָר אונדזער שירעם, סאָסיע, זייער אַ קלונע פּרוי, זייער אַ שיינע,
(אַביסל ענלעך צו „יענער“ פּרוי), האָט זיך פּאַנאָדערנעלאַכט:

— דאָס האָט מסתּמא שרהקע פּעסיעס געזוכט איר הון און האָט
געקוקט, צי זי איז ניט אַריבערגעפּלויגן צו אונדז אין הויף.

מיין מוטער האָט זיך באַרואיקט. אָבער ניט איך. וואָס פאַר אַ
שרהקע פּעסיעס? איך האָב קיינמאָל אזאַ נאָמען ניט געהערט. און ווי
האָט זי געקאָנט האַלטן אַן אָנגעצונדן ליכט פאַר הברלה?

מיין מוטער האָט געלאָזט העכער מאַכן דעם פּלאַנסען מיט פּיר-פּינע
ברעטער. סיי-ווייסי וואָלט מען דאָס באַדאַרפט טאָן. אָבער מיר האָט
דאָס ניט געהאַלפּן. תּמיד פּלעג איך צווישן די שפּאַלטן פּון די ברעטער
זען די קאָנטורן פּון „עפעס“ וואָס קוקט ניט אויף מיר, נאָר ערגעץ וואו
אין דער ווייט. ערשט, ווען איך בין אוועקגעפאַרן פּון דער היים אויף אַ
פּאַר וואָכן, צוגאַסט צו דער באַבען אין אושאַטי, און בין געקומען צוריק,
האָב איך שוין „דאָרטן“ קיין זאך ניט געזען, און עס איז געווען קלאָר
פאַר מיר, אַז די גאַנצע מעשה איז געווען אַן אָפּדוכטעניש.

איצטער, ווען איך טראַכט וועגן דעם, אין דעם ליכט פּון דעם מאַ-

דערנעם „פרוידיאניזם“, דאכט זיך מיר קרוב לאמת, אז איך בין קינדווייז
געווען אומבאוואוסטזיניקערהייט פארליבט טאקע אין דער שירעם „סאָ-
סיע“. וואָס האָט אויך אָפּט געהאַט זייער אַ פאַרצערטן פּנים: אַז צום
ערשטן מאָל איז טאַקע „דאָרטן“ געשטאַנען אַ „שרה'קע פעסיעס“, וואָס
האַט געזוכט אַ הון, און אַז אָט-די צוויי עלעמענטן האָבן דאָס אַרויסגע-
בראַכט פּריער אַן אילוויע און דערנאָך אפשר האַליוצינאַציעס.

אויפגעהערט האָבן זיי אין דעם זומער, וואָס נאָך דעם ווינטער, וועגן
וועלכן איך רעד דאָ. און אין יענעם אָונט האָב איך געציטערט דורכצוגיין
דעם אייגענעם הויף ביז צו דעם באַלויכטענעם פענצטער, גראָד ווייל עס
איז געווען אַ ליכטיקע לבנה-נאַכט, און די ברעטער פון דעם פּלאַנקען האָבן
געמוזט זיין באַשטראַלט, און הינטער זייערע שפּאַלטן האָט שוין „עפעס“
געוואַרט, איך זאָל אַ קוס טאָן.

מיט אַ שטאַרק-קלאַפּנדיקן האַרצן בין איך דורכגעלאָפּן דעם הויף,
מיט האַסט געעפּנט די טיר, אַריין אין פּיר-הויז, און האָב מיך תּיכּה דער-
פּילט אַ באַפּרייטער און אין זיכערקייט.

די וואַרימקייט און די אויפגעראַמטע שטימען פון דעם עס-צימער
האַבן שוין מיר אויסגעמאַלט דאָס בילד, וואָס וואַרט אויף מיר: האַרט
לעבן דער וואַנט, וואָס אַנטקעגן דעם אַריינגאַנג, שטייט אַ צעראַטענער
דיוואַן און, האַרט צוגערוקט צו אים מיט זיין לאַנגער זייט, שטייט דער
געגרייטער עס-טיש. מען האָט אָפּגעגעסן „וועטשערע“, אָבער מען זיצט
נאָך ביים טיש. אויף דעם דיוואַן פון לינקס צו רעכטס („פון דעם צושויר-
ער“) זיצן: אויף אַ קישעלע מיין קליין ברודערל („מוטע“) אַ דאַרינקער,
אַ קרענקלעכער, אָן אַ טראָפּן בלוט אין געזיכט, מיט בלויע, פאַרשמאַכטע
ליפעלעך, מיט זיינע גרויסע, וואַונדערלעך-שיינע אויגן. לעס אים — מיין
פאָטער, אַ יונגעראַמאָן, מיט אַ קיילעכדיק שוואַרץ בערדל; לעמן פּאָטער
— מיין יונגע מוטער.

ביי דעם שמאַלן זייט פון עס-טיש, ניט ווייט פון דער מוטער, זיצט
אַן אורח, דאָסמאַל אַ וואַלד-סוחר פון אַ קליין שטעטל, וואָס פאַרבלייבט
ביי אונדז אין הויז אַ פּאָר טעג. ביי דעם אַנדערן זייט שטייט אַ שטול
לעבן דעם גרויסן פענצטער. דאָס איז מיין אָרט. די צווייטע לאַנגע זייט פון
דעם עס-טיש איז אינגאַנצן פּריי. אַ פּאָר שריט פון מיין שטול, אין אַ
ווינקל, לעס דער אַריינגאַנגס-טיר, זיצט אונדזער נייער „דוואַרניק“ (אַן
אויפּפאַסער איבערן הויף), נייעשטער אַ עלטערער שייגעץ, אָדער אינגע-
רער גוי, ערשט ניט לאַנג פון דאָרף. ער זיצט אין אַ שוואַרצער „סערמיאַנע“,
אַרומגעגאַנגלט מיט פּיל-פאַרביקן „קושאַק“. אַ שעלמישער יונג, מיט

א שיטער בערדל און בלויע, וואסערדיקע אויגן און א טשופרינע לאנגע האָר. לעם ניעשטשערן, אין דער אָפענער האַלבטייר פון דעם אַריינגאַנג, שטייט, אָנגעלענט באלכסון אָן דער „פּריטאַלעקע“, זעליק דער זעגער, אונדזער סאַסיעס מאַן, אַ שיינער איד מיט אַ „דר. הערצל“־באַרד, אין וועלכער עס געפינען זיך נאָך ברעקלעך „זעג־מעל“. ער איז שוין אויך אַן „אָפּע־געסענער“, שטייט אין אַ וואַטאָווען קאַפּטל און באַטייליקט זיך אין דעם געשפּרעך.

ווי איך בין נאָר אַריין אין פירהויז, און צוגעקלאַפט די טיר, הער איך די פּריידיקע שטים פון מיין מוטער:

— אַט קומט חימקע!

זעליק מאַכט מיר פּריי דעם וועג. איך גיי אַריין אין עס־צימער, טו אַ שמיץ מיין פּוטערל אויפן „טאַפּטשאַן“, וואָס לעס אויוון, און, אַ הונגעריקער ווי אַ וואָלף, לויף איך מיט ברענענדיקע בליקן צום טיש, זען, צי איז ניטאָ אויף אים עפעס אַ נייער, אינטערעסאַנטער מאַכל. כּך הוה! ס'איז דאָ! אויף אַ טעלער ליגן עפעס אַזעלכע קליינע שוואַרצע פּלוימען, צוגנויפגעשרומפענע און גלאַנציקע.

— חימקע — מאַכט צו מיר דער פּאָטער — וועסט פאַרזוכן אייל־בערטן?

דערהערט די „חומשדיקע“ איילבערטן, וואָס איך האָב זיי קיינמאָל אין מיין לעבן נאָך ניט געזען, קוק איך אויף מיין פּאָטער מיט אַ שעלמיש־אומטרויאישן בליק. איך ווייס, אַז ער האָט אַמאָל ליב צו טרייבן אַ קאַ־טאָוועס. אָבער מיין פּאָטער מאַכט אַן ערנסט פנים, וואָס דאַרף מיר פאַר־זיכערן, אַז איך האָב דאָ צו טאָן מיט אַ „ראַיעלער“ זאַך, און רעדט אַרויס פעסט און איינלאַדנדיק:

— אמתע זיתים!

דאָס גלויב איך אים. אָבער די רעכטע זייט פון זיין אויבערשטער ליפּ איז אַביסלע איראָניש אַרויסגערוקט. הייסט עס, נאָר גלאַט איז דער ענין ניט. פונדעסטוועגן צי איך אויס, אומאַנטשלאָסן, מיין האַנט צו נעמען אַן איילבערט. אָבער מיין קליין ברודערל וואָרנט מיך:

— חיים — מאַכט ער מיט זיין זיסן קולכעלע — חיים, עס ניט: ס'איז געזאַלצן און ס'איִשטינקט.

מיין פּאָטער האָט זיך פאַנאָנדערגעלאַכט. אַ כאַפּ געטאָן מיין בר־דערל צו זיך אויף די הענט, און האָט גענומען באַדעקן זיין פנים מיט קושן. איך בין געשטאַנען אַביסל אַ מבולבלער.

אָבער דאָ האָט זיך אָפּגעשפּילט אַ קליינער טראַגיקאָמישער עפיזאָד.

ניעשטשער איז פלוצלונג אויפגעשטאנען פון זיין זיץ, און, האלטנדיק די הענט ביי דעם בויך, האָט ער, אַ בלאַסער ווי אַ טוך, מיט ווילדע אויגן געקוקט אויף מיין פּאָטער און האָט אַרויסגערעדט מיט אַ טראַנישער שטייט, אין וועלכער עס האָבן געציטערט טרערן:

— באַרין, אַ ווי נייע אַטראַווילי מניע? (פּריץ, איר האָט מיך ניט פאַרסמט?)

— דורען, טי! — האָט אויף אים אָנגעשריען דער פּאָטער — נאָ, היליאַדי! (שוטה איינער! נאָ, זע!)

ער האָט אַוועקגעזעצט מוטען אויף זיין קישעלע, האָט מיט דער לינקער האַנט פאַרקאָשערט די אַרבל פון דעם רעכטן אָרעם, ווי אַ קונצנר מאַכער, וואָס וויל אַלע זאַלן זען, אז ער מאַכט דאָ ניט קיין פּוילע שטיק; האָט מיט צוויי פינגער גענומען אַן איילבערט, צוגעטראָגן אים פאַמעלעך און ערנסט צום מויל, פאַנאָנדערגעקייט און מיט די זעלביקע צוויי פינגער, פונקט אַזוי צערעמאַניעל אַרויסגענומען דאָס ביינדל פון מויל און אַראָפּ געלאָזט עס אויפן טישטוך. מיט דער זעלביקער סאָלעמניטעט האָט ער אויפגעגעסן נאָך אַן איילבערט און אַוועקגעלייגט דאָס ביינדל לעס דעם ערשטן.

ניעשטשער, וואָס האָט אַן אויג ניט אַראָפּגעלאָזט פון דעם פאַראַדנעם צערעמאַניאַל, מיט וועלכן מיין פּאָטער האָט אויפגעגעסן צוויי איילבערטן, האָט זיך באַרואַיט.

— אַלי או מעניע שטאַט טוט... („אָבער ביי מיר איז עפעס דאָרטן“) האָט ער אָנגעהויבן מיט אַ שוואַכן קול, און האָט גענומען דרייען מיט איין האַנט אַרום זיין בויך.

— וויפּעי האַרעלסקי, טאָ פּראַיִדאָט! („נעם אַ טרונק בראַנפן, וועט עס איבערניין“) — גיט אים אַן עצה מיין פּאָטער. — גיט אים אַן אַ גלעזל! — בעט ער די מוטער.

ביי דעם וואָרט „האַרעלסקי“ האָט זיך ניעשטשערס פנים פאַנאָנדער געשטראַלט מיט אַלע שטראַלן פון גליק. ניעשטשער איז צוגעגאַנגען צום טיש, האָט זיך שנעל איבערגעצלמט, אויסגעטרונקען זיין גלעזל, באַקומען אַ שטיקל שוואַרץ־ברויט מיט זאַלץ צום פאַרבייסן (אינדערוואַכן האָבן מיר אַלע געגעסן שוואַרץ־ברויט אָדער „האַלב־סיטנע“) און האָט זיך, אַ צופרידענער, צוריק אַוועקגעזעצט אויף זיין אָרט און גענומען קייען. פון די „זיתים“ האָבן איך מיך אָפּגעזאָגט. איך האָב זיך שנעל גע־וואַשן און זיך שנעל אַ נעם־געטאַן פאַר דעם אָוונט־ברויט.

— גוטע בליאנכע! — האָט ניעשטשער שטיל, ווי פאַר זיך, ווי גלאַט אין דער וועלט אַרײַן, דערקלערט זײַן קאַמפּלימענט דער ביסל, אמת גוטער משקה. דאָס איז פון זײַן זײַט געווען ווי אַ מין אײַנלאַדונג, מען זאָל מיט אים אָנהױבן — ווי זאָל איך דאָס אָנרופן? זאָגן מיר: אָנהױבן שפּילן זיך מיט אים אין דערן ײִדיש״.

ווי אַ הינטל, וואָס לײַגט זיך פּלוצים אַוועק אויפן רוקן, ציט צונױף זײַנע פּיסלעך, און וואַרט, דער באַלעבאָס זאָל אים אָנהױבן קיצלען, און רײַצן זיך, און ער זאָל זיך כלומרשט כּעסן. אַזױ האָט אויך ניעשטשער אונטערגערוקט זײַן נשמה דעם באַלעבאָס און דעם הױזגעזײַנט, זײ זאָלן זיך שפּילן מיט איר.

— „גוטע בליאנכע!“ — האָט אים איבערגעקרימט דער פּאָטער, — פאַרוואָס זאָלסטו, ניעשטשער, זיך ניט אויסלערנען דערן ווי אַ מענטש? וויפּיל מאָל האָט מען דיך געלערנט. זאָג, ווי דער סדר איז! „גוטע בראַנ-פען!“ (דער פּאָטער האָט גערעדט נישקשהדיק „רום“).

— גוטע בריאַנכען! — זאָגט נאָך ניעשטשער.

— ניט „כען“, פען! פען!

— גוטע בליאַנפען! — קוועטשט ניעשטשער דעם לעצטן טראַף, נאָר דאָס טױג װידער ניט.

— ניט „בליאַן!“ בראַן! בראַן! בראַנפּן!

— בריאַנכן! — פּאַלט ניעשטשער אַרײַן אין זײַן פּרײַערדיקן טעות, צו אונדזער אַלעמענס לוסטיקײַט.

אָבער דאָ שפּרײַנג איך אַרײַן אינם שפּיל:

— אַ קאַזי — מאַך איך אין מײַן דעמאָלטריקן רוים — אַ קאַזי!

„פיר פּאָר פּורן פּאַרן — פירן — פיר פּאָר פּאַרצעליענע — פּאַרפּורקעס

— באַרג-אַרױף — באַרג-אַרױף!“ —

דאָס שײַט איך אויס מיטאַמאָל אַ צינגל-קונץ, וואָס איך האָב מיך ניט לאַנג אויסגעלערנט אין חדר.

ניעשטשער האָט אַזש די הענט אויפּגעהױבן פון פּאַרפּלעפּונג.

פרררר... — האָט ער געסך-הכלט דעם אַלגעמײַנעם אײַנדרוק — ניע

פּאַניטש, ניע מאַהו! (ניין יונגער פּרײַץ, איך קאָן ניט!)

— דאָס איז טאַקע צו שווער פאַר אים — האָט זיך, כלומרשט

ערנסט, אָנגענומען פאַר ניעשטשערן דער פּאָטער. — אַ סקאַזשי, — אַ
האַט ער גענומען ציען, צוטראַכטנדיק עפעס גרינגערע וואָרט־קלאַנגען —
אַ סקאַזשי! „נערענגלטע כרעמזלעך“!

ניעשטשער האָט אַ וואָרף געטאָן זיין טשוּפּרינע אויפן קאַפּ, האָט
געזוכט מיט די אויגן אַן עצה ביי דער סטעליע און האָט געמאַכט זיין
ערשטן, ניט זיכערן, אָנבאַט אין אזאַ פּאַרם:

— טערעמעטיע — מעטיע — כריעמזים!

נאָר דערהערנדיק דעם דונער פון אונדזער אַלעמענס געלעכטער,
האַט ער זיך פאַרכאַפט, מיט אַ קאַפּ־באוועגונג צוריקגעצויגן דעם אָנבאַט,
און אַרויסגעזאַגט זיין קאַרעגירטן, אַבסאַלוט לעצטן און זיכערן נוסח:

— טערעמעטיע — טיעמיע — פריענזים!

און אזוי איז אונדזער לוסטיקייט געוואָקסן מיט יעדן נייעם פּראַוווּ
אויסצולערנען ניעשטשערן „רעדן ווי אַ מענטש“ ביז די מוטער פלעגט אַ
קער טאָן דעם געשפּרעך אויף אַ מער באַלעבאַטישן ענין: צי האָט זיך
שוין דאָס פּערד „אויסגעשטאַנען“ אָדער מען וועט דאַרפן רופן אַ „קאַ־
נאוואַל“? (אַ פּערד־דאָקטאָר).

— מען דאַרף ניט קיין קאַנאוואַל! — פאַרזיכערט ניעשטשער מיט
דעם טאָן פון אַ מומחה, — דאָס פּערד וועט זיך נאָך אין אַ טאַג צוויי
אויפּשטיין, עס טרעפט אַמאָל פּערד ווערן אומרויאַק, ווערן באַנאַסן ביי־
נאַכט מיט שווייס, ווי אָנגעזויפט! דאָס קומט דערפון, וואָס דער „דאָ־
מאַוואַי“ רייט אויף זיי אַרום. דערצו איז די בעסטע סגולה — אַ „באַראַן“
(אַ שעפּסן באַק) דער באַראַן זעט „אים“ און לאָזט אים ניט צו צו די פּערד.

איך האָב זיך דערמאַנט, אז איך פלעג זומער זען ווי אַ קוטשער פלעגט
פירן אַ פּאַר שיינע „יוראַנע“ פּערד „באָדן זיך“ און ווי נאָך זיי פלעגט
גדלותדיק נאָכגיין אַ ציכטיקער שעפּסן באַק. איך האָב שוין געוואַלט בעטן
דעם פּאָטער! „קויף אויך אַ באַראַן!“ אָבער נישטשער איז ווי פּאַר־
לאָפן דעם וועג.

מיר דאַרפן ניט קיין באַראַן, אין אונדזער שטאַל איז „ער“ ניטאַ.
און פאַר דעם „דאָמאַוואַי“ האָט ער, ניעשטשער, גלאַט קיין מורא ניט,
מען דאַרף נאָר ווייסן ווי, קאָן מען מיט אים זייער וואַויל אויסקומען.

האַט ער, ניעשטשער, ווען עס איז געזען אַ „דאָמאַוואַי“? אַהאַ!
אַ שאַלע אַביסל! עטלעכע מאָל. פּונקט ווי אַ מענטש זעט ער אויס, נאָר
מיט האָר אַ באַוואַקסענער ביז צו העלפט. ווען ניט זייער וועלן רייטן

אויף פערד — שטיפעריש זיינען זיי! — קאָן מען מיט זיי זייער וואויל אויסקומען. אָט — די „רוסאַלקעס“ (וואסער-נימפן) אָט דאָס זיינען „פאַר-שיווע“ באַשעפענישן! דערטאַפן זיי אַ מאַנסבי, פאַרקיצלען זיי אים ביז צום טויט.

האָט ער ווען עס איז געזען אַ רוסאַלקע?

יאָ, איינמאָל. און יענע נאַכט וועט ער קיינמאָל ניט פאַרגעסן. גע-לעגן איז ער אין דרעש-שייער. און אַ לבנה-נאַכט, נאָך האַלבער נאַכט, ער זעט: פון אַ ווינקל גייט אויף אים אַ רוסאַלקע אַ נאַקעטע, מיט לאַנגע האָר און מיט אירע צוויי ידיים, לאַנגע ביז צו די פיס...

— באַדאַרפט תיכף אַ שטעך-טאָן מיט אַ נאָרל אָדער אַ „שפילקע“ אין אַ יד, פאַרשווינדט זי אויפן שטעל — שטעלט אַריין גאַנץ ערנסט זיין באַמערקונג זעליק דער זעגער.

אַבער ניעשטשער טוט אַ וואָרף אויף אים פון דער זייט אַ בליק, פול מיט ביטול.

— יאָ, מיט אַ נאָרל אָדער אַ „שפילקע“ קומסטו צו נאָענט צו איר, אזוי איז זי שוין מיט אירע הענט אונטער דיינע אַרעמס און פאַרקיצלט דיך צום טויט. מיט אַ נאָרל! ניין. די בעסטע סגולה איז — מיט דרעש פלעקענער! האָב איך טאַקע געכאַפט אַ דרעש-פלאָקן, און זיך אַ לאָז געמאָן צו איר, איך האָב איר דערלאַנגט אַ שמיץ מיט דעם דרעש-פלעקל, און הער, אזש די ביינער קנאַקן ביי איר. און זי... זי לאַכט זיך פאַנאָדער! אז „ניע פאַפּאָוו!“ (טאַקע ניט געטראָפן!) איך — ווידער אַ זעץ, און זי—ווידער! אז „ניע פאַפּאָוו“, אזוי האָב איך זיך אָפּגעפלאָגט מיט איר ביז צו ליכטיק, אַקאַרשט באַגינען איז זי פאַרשוואַנדן... אַ פאַר-שיווע צויג...

ניעשטשערס פאַרביקע דערצייילונג, זיין אמתע אויפגענונג, זיין אמתער כעס אויף דער „פאַרשיווער צויג“, האָבן געמאַכט אויף מיר דעם גרעסטן רושם, אַ „גענוזענע הויט“ האָט די גאַנצע צייט ניט אויפגעהערט צו לויפן איבער מיין רוקן. אויך מיין מוטערס פנים איז געווען אָנגעשטרענגט, אירע אויגן זיינען געוואָרן קלענער און דער בליק — אַ שפיציקער, עפעס ווי פליגלען פון די „ניט-גוטע“ האָבן אומגעהערט אַ פאָך געמאָן אין דער לופט.

מיין פאָטער האָט באַלד דערשפירט די באַשאַפענע שטימונג און האָט אונדז שטילערהייט מודיע געווען:

— געווען מסתמא שיכור ווי לומ, אויב ער פלוידערט ניט.

— גיכער, שיכור — שטעלט אריין זיין וואָרט דער מעקלער — ביי אונדז האָט אַ גוי אויך געשוואָרן זיך און געצלמט זיך, אַז ער איז געפאָרן דורכן וואַלד, די גאַנצע נאַכט האָט זיך מיט אים גערייצט דער „ליעשניאַק“: (ליעשיאַ: דער וואַלד־גייסט) זיין ווייב אַליין האָט אים אויפגעוואָרפן: „איך בין דאָך מיט דיר אינאיינעם געפאָרן, האָסט די גאַנצע צייט געכראָפּעט, אַ שיכורער! דער גוי איז אָבער געבליבן ביי ווינס! דער „ליעשניאַק“ האָט זיך מיט אים די גאַנצע צייט גערייצט.

איז דער געשפרעך אַרויף אויף „אָפּדוכטעניש“. דער פּאָטער איז געשטאַנען שטאַל און אייזן, אַז די אַלע מעשות, וואָס איינער האָט געזען מיט זיינע אייגענע אויגן, — אַ ייד, צי אַ גוי, — זיינען נאָרנישט ווערט, עס איז ניט משער צו זיין, וואָס איינער קאָן אין שרעק זיך אָפּדאַכטן! מיט אים אַליין האָט אין אושאַטי געטראָפּן אַזאַ מעשה: שפּעט אין דער נאַכט איז ער אַרויס אויפן גאַניק אין הויף און האָט דערזען, ווי אונטערן „פּאַוויעט“ שטייט אַ מת, אין תּכריכים, מיט אויסגעשטרעקטע הענט, ווי אַ כּהן ביים דוכנען און בוקט זיך צו אים. די דמים זיינען אים איינגעפאַלן! ער האָט זיך אָבער געזאָגט: מען דאַרף צוגיין אַ קוק טאָן וואָס דאָס איז! ער גייט און דער מת אַנטקעגן אים האַלט אין איין בוקן זיך. ערשט ווען ער איז געענטער צוגעגאַנגען, האָט ער דערזען, אַז דאָס איז געווען דעם שווערס (זאָל געזונט זיין!) העמד. זי האָט זיך געטריקנט, איז איינגע־פרוירן געוואָרן און דער ווינט האָט זי געוויגט.

— און ביי אונדז אין שטעטל — איז דער מעקלער אַריינגעפאַלן אין די רייד מיט אַ „תּניא דמסיע לוי“ פאַרן פּאָטער — איז אַרויס אַ קלאַנג, אַז אין אַ חורבה, לעבן מאַרק טאַנצן ביי דער נאַכט די ניט־גוטע. איז אונדזער רופּא, אַן עלטערער פרומער ייד, ניט פּויל און לאָזט זיך נאָך האַלבער נאַכט גיין אַהין. „איך גיי צו נאָענט“, דערציילט ער אויף מאָרנן, „אַמת מען טאַנצט“. בין איך אַריין, ערשט עס איז שטיל געוואָרן. טאַפּ איך אַזוי אין דער פינצטער אַרום די ווענט, און טאַפּ טאַסע אָן. עס ליגט אויף דער ערד עפעס אַ האַריקע זאַך. באַטאַפּ איך דאָס, אַהאַ, אַ באַרד! דאַרפן שוין מסתמא זיין אויך הערנער. און כּך הוה, ס'איז אונדזער שטאַטישער באַק"...

מיט פאַרשפּיצטע אויערן הער איך זיך איין אין דעם געשפרעך, טראַכטנדיק וועגן מיין פּלאַנקען, אַן אָפּדוכטעניש? זאָל איך אפּשר אויך

צונין, ווי דער טאטע, א קוק טאָן? ... א שוידער האָט מיך דורכגענומען
ביי אַט דעם געדאַנק...

זעליק דער זענער האָט אָבער באַמערקט, אז מען קאָן ניט אַלץ
אויפקלערן, ניט אַלץ איז אָפגעדוכט. ער דערמאָנט אָן דער באַשאַנטער
מעשה, וואָס איך האָב שוין פריער אַמאָל געהערט. א מעשה מיט א יידן,
וואָס האָט זיך אַמאָל פאַרלערנט ביידערנאַכט אין דער שול, און האָט
אַרויסגערעדט: „אַך, ווען איך וואָלט איצטער געהאַט אַ נוטן שמעק
טאַבאַק!“ ערשט פון דער ווייבערשער שול האָט זיך צו אים אויסגע-
שטרעקט אַ לאַנגע צונג מיט אַ פּושקע טאַבאַק אויף דער שפיץ.

— און מיט נאַפּאָלעאָנען, — איז מוסיף מיין פּאָטער, כַלומרשט ווי
אַ באַווייז פאַר זעליקס באַמערקונג, — מיט נאַפּאָלעאָנען האָט געטראָפּן
אַזאַ זאַך: ווען ער איז געקומען קיין פּוילן, האָט מען אים באַזעצט אין
אַ ליידיקן שלאָס. זיצט ער שפּעט ביידערנאַכט און שרייבט, ערשט פון
אַ זייטיקער וואַנט האָט זיך אויסגעצויגן אַ לאַנגע צונג און לייגט זיך
אַוועק אויף זיין פּאַפּיר. שאַרט ער זי אָפּ מיט דער האַנט. לייגט זי זיך
ווידער אַרויף אויפן פּאַפּיר, כאַפט ער אַרויס זיין שפּאַנע און האַקט זי
אָפּ. ערשט — זי איז געווען פון רויטן סאַמעט מיט אַ „ספרונדזשינע“.

— הייסט עס, אז קיין לצים זיינען נאָר ניטאָ? — פּרענט זעליק.

— שוטים גלויבן אין זיי — שניידט אָפּ מיין פּאָטער.

— און וואָס איז, — פּרענט איך, — מיט שברירי ברירי? (אין דער
נמרא — האָב איך געלרנט, אז ווען מען טרעפט אָן אַ שד, זאָל מען זאָגן
דעם שפּרוך: „שברירי, ברירי רירי ריי“).

דעם פּאָטער האָט זיך זייער ניט געוואָלט ווייטער ציען דעם געשפּרעך
אויף דער זעלביקער טעמע.

— דאָס איז געווען — האָט ער אומעטיק געזאָגט — אין יענע צייטן
און אין יענע לענדער, און מען דאַרף דאָס גאַנץ אַנדערש פאַרשטיין. די
נויאישע „ניט-גוטע“ (דאָס וואָרט „שרים“ האָט מען פונדעסטוועגן ניט
גענוצט ביינאַכט) אָט-די אַלע רוסאַלקעס מיט די „דאָמאָוויקעס“ זיינען
נאַנץ זיכער נאַרישע זאַכבאַבאַנעס און ניט מער.

פון אָט-די רייד, דעם פּאָטערס, איז מיר ווידער קאַלט געוואָרן, קיין
נויאישע זיינען, אפּשר, ניטאָ, אָבער „מיינע“ הינטערן פּלאַנקען, זיינען
דאָך ניט קיין נויאישע... דער טאַטנס רייד, וועלכע איך האָב אַלעמאָל גע-
גלויבט, ווי אין תּורת-משה, האָבן אין דעם פּרט אויף מיר ניט געווירקט.
דער גלויבן אין שדים, רוחות און רבנישע נסים, איינגעפּלאַנצט אין מיר
פון אַן אַבערנלויבערישער קעכין, וואָס מיר האָבן פריער געהאַט, און

שפעטער פונם חדר, איז געזעסן אין מיר פעסט און זיכער.
 די נערוועאיש-אנגעשטרענגטע שטימונג, וואָס האָט געהערשט בעת
 אַט־דעם געשפרעך, האָט איבערגעריסן ניעשטשער, ווען עס איז פֿלוצלונג
 געוואָרן שטיל אויף אַ רגע, האָט ער ווידערגעוואָלט דערמאָנען אָן זיין
 עקזיסטענץ און האָט אָנגעהויבן מיט אַ פּאַלשער שטים:
 — אַלי או מעניע טשאַט־טאָ טוט...
 מיין פּאָטער האָט זיך באַמת דערפּרייט, דערהערנדיק ניעשטשערס
 קול.

— וואָס? — האָט ער אים פּריינטלעך געפרעגט — ווידער דער בויך?
 נעם נאָך אַביסל, וועט אַריבער.

— וועסט שיכור ווערן — האָט געוואָרנט ניעשטשערן מיין מוטער,
 אָנגיסנדיק אים נאָך אַ גלעזל, ניעשטשער האָט געקוקט אָן אַ זייט
 און האָט געשמייכלט.

— וועסט טאַקע אָנשיכורן ניעשטשערן מיט אַ פּאַר גלעזלעך, אָדער
 אַ פּיר גראַפּינטשיקלעך! — האָט באַמערקט מיין פּאָטער, סידן אַ פּערטל
 יונקער, ווען ער טרינקט אויס, וואָלט אים אפשר אָנגעהויבן אַביסל דרייען
 דער קאַפּ, וואָס, ניעשטשער וואָלטט אויסגעטרונקען אזוי אַ קליין פּעסעלע
 בראַנפּן?

ניעשטשער האָט שעמעוודיק געדרייט מיט די אַקסלען און האָט
 קינדיש געשמייכלט.

נו טרינק אויס נאָך אַ גלעזל. דעם אמת געזאָגט, איז ניעשטשער
 טאַקע געווען אַ בריה אויף דעם ענין, וויפּיל ער האָט געקאָנט אויס־
 טרינקען, ווייס איך ניט. אָבער ביים אָנשטעלן איהם, האָט מען אונדז
 בפּירוש געזאָגט, אז אַלע זונטיק דאַרף מען אים אָפּלאָזן אויף אַ פּאַר שעה,
 אז ער טרינקט זיך דעמאָלט אָן, אָבער צו זיין דינסט טאָן האָט דאָס ניט.
 און גאָלד קאָן מען לאָזן ליגן פאַר אים, וועט ער דאָס ניט אָנרירן, און געטריי
 איז דאָס, ווי אַ הונט. דעם ערשטן זונטיק איז ער טאַקע אַוועק אויף אַ
 פּאַר שעה. פּאַרנאַכט צו איז ער געקומען שטאַרק שיכור, איז שטיל
 אַריין אין פּיר הויז, האָט אַרויס געוואונקען צו זיך סאַסיען, גענומען
 ביי איר ברויט מיט רויע זויער קרויט און איז אַוועקגעהונקען צו זיך
 אין שטאַל, ביים פּערד־ אַזויגער אַכט איז ער, ווי תּמיד, אַ ניכטערער,
 אַ שטילינקער, אַריין אין עס צימער, זיך אַוועקגעזעצט אויף זיין אָרט
 צווישן וואַנט און דער אַריינגאַנג טיר, און האָט, ווי תּמיד, געגעסן דאָרטן
 סטאַטיקלעך זיין וועטשערע פון אונדזער טיש.

ניעשטשערס נייער „אויפטריט אויף דער סצענע“ האָט אַ קער געטאָן דעם שמועס אין אַנדערע וועגן.

קודם האָט מען דעם אורח דערציילט, פאַרוואָס מיר האָבן אָפּגעשאַפט בערלען, אונדזער פּריערדיקן יידישן „דוואָרניק“, און אָנגעשטעלט נייעש-טשערן. געווען איז דאָס טאַקע ניט לאַנג צוריק. אין אַ מיטן נאַכט האָט בערל אָנגעהויבן קלאַפּן אין טיר, מען זאָל אים אריינלאָזן. קוים אריינגעלאָפּן אין שטוב, האָט ער פאַרהאַקט די טיר הינטער זיך. ער איז געשטאַנען אַ בלייכער, ווי אַ מת; אַ צאָן אָן אַ צאָן האָט איהם גע-קלאַפּט, און ער האָט קוים אַרויסגערעדט: „גזלנים!“...

בעת ער איז געלעגן אויפן הויף אין אַ שליטן, אונטערן „פּאַוועט“, האָט ער דערהערט עפעס אַ שטילן געקלאַנג און האָט דערזען, ווי פון דעם פּלאַנקען לאָזן זיך אַראָפּ צו אונדז אויפן הויף צוויי „גזלנים“, באַהאַנגען פון אויבן ביז אונטן מיט זעג און מיט העק און מיט מעסערס. אַ נס, וואָס ער האָט זיך אריינגעכאַפּט אין שטוב, נאָך איידער זיי האָבן אים באַמערקט. זיי וואָלטן אים געוויס גע„פּטר“ט.

אזוי האָבן זיי זאַלבערדיט, — בערל, זעליג און סאַסיע, — זיך געטאַיעט אין פּיררהויז און זיך געשושקעט, און האָבן נאָך פאַר איין זאָך מורא געהאַט: קיינער פון אונדז זאָל זיך ניט אויפכאַפּן. ערשט, ווען עס איז געוואָרן טויט-שטיל דרויסן, זענען זיי ארויס. דער טויער פון הויף איז געשטאַנען אַן אָפּענער. אַראָפּגעפירט האָט מען דאָס פּערד און די נייע בריטשקע, וואָס דער פּאָטער האָט אין אָנהויב האַרבסט אויסגע-שריבן פון ריגע. ערשט ביים באַגינען האָט מען אויפגעוועקט די מוטער. (דער פּאָטער איז דעמאָלט ניט געווען אין דערהיים).

די פּאַסירונג מיט אַלע אירע פּרטים האָט איצטער דערציילט זעליג דער זענער.

דעם אינדערפרי, וואָס נאָך יענער נאַכט, געדענק איך גאַנץ גוט. ווען איך בין אויפגעשטאַנען, האָט אין שטוב געהערשט אַ מאָדנע שטיל-קייט. קיינער איז ניט געווען אין דערהיים, אַחוץ סאַסיע. זי האָט מיר דערציילט, בקיצור, אז מען האָט אונדז באַ'ננב'עט און אַז די מאַמע איז אוועק מיט זעליג'ן אין דער פּאַליציי. זעליג איז צוליב דעם ניט גענאַנגען צו דער אַרבעט.

איך בין ארויס אין הויף. דער טויער איז נאָך געווען ברייט פאַנאַך-

דערגעעפנט. אָפען איז אויך געשטאַנען די ליידיקע שטאַל. אין רעכטן מיטן פון דעם פאַרשנייטן הויף איז געלעגן, שוין אויך פאַרשנייטע, די פינפטע ראָד, — די צונאַכטראָד, — פון דער נייער בריטשקע וויבאַלד זעליג איז צוליב דעם ניט געגאַנגען צו דער אַרבעט, האָב איך באַשלאָסן, איך זאָל צוליב דעם ניט גיין אין חדר.

באַלד איז געקומען די מאַמע מיט זעליג'ן, מיט אַ „טשאַסטנעם“ און אַ פּאַר „פּאַניאַטאַיע“ (פּאַליציילייט). מען האָט נאָך אַמאַל אַרומגע קוקט דעם הויף, געטרונקען בראַנפן און געמאַכט אַ „פּראַטאַקאַל“ ווען די פּאַליציי איז אַוועק, האָט זיך זעליג געווענדט צו דער מור טער :

— איך זאָג אויך, כאַסיע, דאָס וועט גאַרנישט ניט העלפן. איך וועל זיך בעסער דורכגיין צו געכען אין שענקל; אפּשר טרעף איך דאָרטן איינעם פון דער חברה.

אין אַ וויילע אַרום איז ער טאַקע געקומען צוריק מיט אַ הויכן אידן, מיט אַ גראַלעך־רויטער באָרד און גרויסע וואַנצעס. ער איז געווען אָנגער טאָן אין אַ גראַער סערמאַגע און פאַרנאַרטלט, ווי אַ גוי; די הויזן — אַרײַנגעטאָן אין לאַנגע כאַליעוועס. אויך גערעדט האָט ער מיט אַ נויאישן אַקצענט. דאָס איז געווען אַ ניקאָליאַיעווסקער סאַלדאַט, וואָס האָט זיך אומגעקערט קיין וויטעבסק פון „טיף ראַסיי“.

דעם נאַסט האָט מען אויפגענומען בכבוד גדול. אַוועקגעזעצט ביים טיש, מכבד געווען מיט בראַנפן און איינגעמאַכט, געווענדט זיך צו אים מיט „רעב הערשל“.

„רעב הערשל“ האָט זיך ניט געלאָזט בעטן מיט דעם כיבוד; זיך געלאָזט דערציילען די גאַנצע מעשה מיט אַלע פרטים: האָט, אויסהערנדיק, אַלע וויילע געשאַקלט מיטן קאָפּ אויף רעכטס און לינקס, אָדער געקלאַפט מיט די הענט איבער די קני, און האָט לסוף אַרויסגעערעדט:

— אַז פון די איצטיקע יונגען איז גאָר ניט צו דערהאַלטן! ניטאָ קיין ברעקל נאָט אין האַרצן! באַהאַנגען מיט זעג און מיט מעסערס! סטייטש! סטייטש! ביי רעב יוספֿין אַראַפּפירן אַ פּערד פון הויף! — וועט איר זיך שוין מטריח זיין, רעב הערשל..

„רעב הערשל“ האָט געקנייטשט מיט די אַקסלען און האָט פּאַנאַדער־געפירט די הענט: ס'הייסט: „ווער ווייסט, צי עס קאָן זיך וואָס איינגעבן“. אָבער אַז ער איז אויפגעשטאַנען, אַרײַנגעלייגט אין קעשענע אַ דרייערל „אויף הוצאות“ און איז אַרויס, האָט זעליג באַמערקט :

— וואָס אַרט אייך, כאַסיע! האָט ער נאָר צוגענומען דעם דרייערל, וועט שוין פון אים זיין אַ סך מער טאַלס, איידער פון דער פּאַליציע. מײַן באַשלוס, צו מאַכן „צוליב דעם“ אַ „יומא דפּגרא“ אויף אַ גאַנצן טאָג, האָב איך ניט געקאַנט דורכפירן. נאָך וואַרמעס האָב איך מיך גע- מוזט ווידער שלעפּן אין מײַן תּפּיסה אַרײַן. אָבער אַז איך בין געקומען פון חדר, איז שוין פּערד און וואָגן געווען אין דערהיים, אויסגעקויפטע ביי דער „חברה“.

בערלען, דעם יידישן דוואָרניק, האָט מען נאָך אינדערפרי אָפּגעזאָגט פון זיין שטעל. מען האָט שטאַרק חושד געווען, אַז ער איז געווען ניט נאָר ריין אין דעם גאַנצן עסק. און אויף מאָרגן האָבן מיר שוין געהאַט ניעשטשערן.

פון דער מעשה מיט דער גנבה און פון ניעשטשערס אָנשטעלן וואָלט מען גאַנץ דירעקט געקאַנט אריבערגיין צו דעם ענין „גוי סכלל“, וואָס האָט אויך געהערט צו די באַליבטע טעמעס פון אונדזערע טיש-געשפּרעכן. אָבער אין יענעם אָונט איז מען ארויף אויף איר דורך אַ פּאַר מיטל-רינגען. ווי די לעצטע רינג אין זיי האָט דאָס מאָל געדינט די דערקלערונג, ווי אזוי אין מאַסקווע קאָן מען קריגן פּרישע אונגערקעס אין רעכטן מיטן שבת.

לויט ווי דער מעקלער האָט געהערט, פּאַקט מען זיי איין אין פעסלעך ווי נאָר מען נעמט זיי אַראָפּ פון גאַרטן; דערנאָך פאַרפּעכט מען די פעסלעך און מען לאָזט זיי אַראָפּ אין טײַך, אויפן סאַמע גרונט. איז, אַז מען נעמט זיי ארויס פון טײַך אפּילו אינמיטן ווינטער, זענען זיי אזוי פּריש און גרין, ווי נאָר וואָס פון גאַרטן.

מײַן פּאָטער האָט ניט געוואָלט אָננעמען אַזאַ דערקלערונג. וואָס הייסט? מען וועט אַראָפּלאָזן פעסלעך מיט אונגערקעס אין טײַך אַרײַן און — „פּאַניע“ וועט זיי ניט צו'ננב'ענען?! אַזאַ זאַך לײַנט זיך ניט אויפן שכל...

אָט דאָ ערשט איז מען מיט התמדה ארויף אויף דעם ענין „גוי סכלל“, און עס האָבן זיך גענומען שיטן אַלערליי מעשה'לעך און דעם פּאָטערס וויציקע ווערטלעך, — אַלץ אויף גוים השבון. די שטוב האָט געהילכט פון אונדזער געלעכטער.

איך האָב מיך פון מײַן פּאָטער דערוואוסט, אַז אויף דער גרויסער וועלט-אויסשטעלונג אין פאַרזי איז געקומען אַן ענגלענדער און האָט געבראַכט אַ דינע נאָדל; אָבער אָט די דינע נאָדל פלעגט זיך פאַנאַנדער-שרויפן, און אינעווייניק איז געלעגן נאָך אַ נאָדל. איז געקומען דער פּראַנ-

צויז און האָט באַוויזן, אז ער קאָן אַריבערשטייגן דעם ענגלענדער. ער האָט געבראַכט נאָך אַ דינערע נאָדל, וואָס האָט אויך געהאַט אינווייניק אַ צווייטע נאָדל, און אז מען האָט יענע פּאַנאַנדערנעשרויפט, איז אין איר געלעגן אַ דריטע. איז געקומען דער רום און האָט באַוויזן, אז ער קאָן אַריבערשטייגן ביידע: אי דעם ענגלענדער, אי דעם פּראַנצויז. ער האָט ביידע אויסגעשטעלטע נאָדלען „צוגעלאַטכנט“.

אַט דער וויציקער שלום איז פאַר מיר געווען אזוי אומדערוואַרט, אז איך האָב מיך לוסטיק פּאַנאַנדערגעלאַכט, ביז טרערן אין די אויגן, און מיט מיר — דער גאַנצער עולם.

אַבער אין די מעשה'לעך איז בולט ארויסגעקומען ניט אזוי פּאַניע, דער גנב, ווי פּאַניע דער חמור'שער קאַפּ.

אַט ציען זיך אין אַ לאַנגער שורה שליטנס מיט פּלאַקס; עס גייען גוים ביי דער זייט און עס ווינזלט דער שניי אונטער זייערע פיס, אין אַ ברענענדיקן פּראָסט. קוים ארויפגעפּאַרן אויף דעם ברייטן הויף פון דעם „קאַנטאַר“, וואָס קויפט ביי זיי דעם פּלאַקס, וואַרפן די גוים זייערע שליטנס אויף גאַטס באַראָט, טוען זיך אַ לאָז אין דער גרויסער וואַרע-מער קיך, וואו עס וואַרטן אויף זיי גרויסע שיסלען מיט זויער-קרױט און אַ פעסל מיט „אַליי“ („אויל“). איינגעפּאַרעטע, זיצן זיי און רייבן דעם גוי'אישן מאַכל. און אז דער משולח פון קאַנטאַר רופט זיי, גייען צוקוקן ווי מען וועגט זייער סתורה, ווילן זיי דערפון ניט הערן. זאָל מען וועגן אָן זיי. און דער עלטסטער, מאַכט מיט אַ גנבישן שמייכלע: „טי מיניע או ליאַן, אַ יא טשיביע או קאַפּוסטו“ (דו — מיר — אין דעם לייזן, און איך — דיר — אין די קרויט).

אַדער: קומט אַ גוי אויפן מאַרק מיט אייער. קויפט זיי אַפּ ביי אים אַ יידל. אַבער וואו אויסצױלן זיי? ראָט אים דאָס יידל, צונויפלייגן די אַרעמס אויף דער ברוסט און ער וועט אויף זיי אויסצױלן די אייער. אויסגעצױלט, קנעפלט ער אים פּאַנאַנדער די הויזן, זיי פּאַלן אַראָפּ. דאָס שפּאַסיקע יידל אַנטלויפט. שטייט ער אזוי, דער גוי, אין מיטן מאַרק, מיט די אַראָפּגעפּאַלענע הויזן און מיט די אייער אויף די אַרעמס . . .

מיר לאַכט זיך עפעס ניט.

אַדער: קויפט אַ ייד ביי אַ גוי אַ וואָגן שפּריי (מעקענע) און הייסט עס אַראָפּוואַרפן אין דער מקוה. שטייט אויף דעם וואַסער אַ בערגל שפּריי און פּאַרדעקט עס אינגאַנצן.

— טאַפּטשע איין! — קאַמאַנדעוועט ער דעם גוי. און דער גוי

טוט א שפרונג מיט זיין גאנצער האסט אויף דעם בארג מעקענע און — פלוך! אין מקוה אריין.

איך קוקט אויף ניעשטשערן און שטעל מיר פאר, אז מען מאכט דאס מיט אים אט די אכזר'ישע שפאסן.

דער געשפרעך שפרינגט אבער ווייטער, ווי אקאסקאד פון שטיין אויף שטיין, פון מעשה אויף מעשה, אין דעמזעלביקן טאן, אין דער זעלביקער לוסטיקער אטמאספערע.

דערציילט זעליג:

בעת מען האָט געדארפט צושלאָגן צום צלם יאָשקע פּאַנדרען, האָט אַ ייד אָנגעגרייט פיר טשוועקעס, צוויי פּאַר די הענט, צוויי פּאַר די פּיס. האָט זיך דער ייד אָפּגעקערט אויף אַ ווילע, איז פּאַרבייגעגאַנגען אַ נוי און האָט צוגע'גנב'עט אַ טשוואַק, האָט דער ייד פּאַרדרייט דעם געטשקע אַ פּום אויף אַ פּום און צוגעשלאָגן זיי מיט איין טשוואַק. דערפּון נעמט זיך דאָס, וואָס מען זאָגט: „מוזשיק וואָר, אַ זשיד קרוטיעל" (דער פּויער — דער נוי — איז אַ גנב און דער ייד איז אַ דרייער).

אין דער גאַנצער צייט פון די שמועסן וועגן דעם נוי האָט מען פון ניעשטשערן אַ פיפּס ניט געהערט. אַ פּאַר מאָל האָב איך געוואָרפן אַ בליק אויף אים. ער איז געזעסן אויך אַן „איינגעפּאַרעטער" און האָט ווי עס ווייזט אויס געדערעמלט. ביים סוף פון געשפרעך איז ער ווידער געוואָרן מונטערער: אפּשר איז דער „מוזשיק וואָר" דערגאַנגען צו זיינע אויערן. ער האָט זיך גענומען שטיל ארומירן אויף זיין אָרט און אויסצוגענדיק אַ קליינע פּאוזע האָט ער, מיט אַ שוואַכער שטימ, ווידער אָנגעהויבן זיין פּומן:

— אַלי מניע שטאַרטאָ טוט..

— גענוג! גענוג! — האָט אים איבערגעריסן די מוטער. — צייט

שלאָפן גיין!

ניעשטשער האָט זיך, אַ טרויעריקער, אויפּגעהויבן.

— אָבער זע — וואָרנט אים די מוטער — גיב גוט אַכטונג, עס זאָל

חלילה, וואָס ניט פּאַסירן.

— בראָן באָזשע! (גאָט באַהיט!) — האָט ניעשטשער ערנסט ארויס-

גערעדט און זיך פּרום איבערגע'צלמ'ט.

— גיב אים שוין נאָך אַ גלעזל! — האָט דער אויפּגערוימטער פּאַ-

טער פּאַרגעשלאָגן, און טאַקע אליין אים אָנגעגאַסן.

ניעשטשער האָט אויסגעטרונקען און אויף דער מוטערס פּראַנע,

צי רער טויער איז גוט צוגעשלאָסן, האָט ער פּאַרויכערט, אז אַלי איז

אין אָרדנונג, און פארענדיגענדיק נאָכאַמאָל מיט אַ פרומען „בראַן באָזשע“, איז ער ארויסגעהונקען פון שטוב.

דער אָוונט האָט זיך געענדיקט. זעליג איז אוועק אין קיך די מוטער האָט אָנגעהויבן צונויפראַמען עפעס אויפן טיש. דער מעקלער האָט גענומען צונויפשטעלן שטולן לעבן דעם שמאַלן טאַפּטשאַן פאַר זיין נאַכט־לענער. די מוטער האָט זיך אויפגעהויבן, און נאָך איר דער פּאַטער. וואַרטנדיק ביז זי וועט ארויסגיין פון צווישן דיוואן און טיש, איז ער געשטאַנען הינטער איר מיט אַ רויטלעכן, זיך גוט אָנגעלאַכטן פנים. דער געלעכטער איז נאָך געלעגן, אַ מידער, אַרום זיינע ליפן. — שלאַכיען, שלאַכיען — האָט ער געזאָגט, ווי ניעשטשער וואָלט דאָ ארויסגערעדט. — אַזאי, ניעשטשער, ניעשטשער! — האָט ער זיך אין געדאַנקען געווענדט צו אים תרעומותדיק. — אַ געדאַמענע אומה! — האָט דער מעקלער אויסגעטייטשט דעם טאַטנס געדאַנק, און ווי ארויסגעבראַכט דעם מוסר השכל פון דעם אָוונט.

קיינעם פון אנדער האָט זיך דעמאָלט אפילו ניט געקאַנט חלומ'ן, אז אין צען יאָר אַרום וועל איך, „ר' יוספ'ס בכור“, טראַכטנדיק וועגן ניעשטשערן, קוקן אויף אים, ווי אויף אַ סימבאָל פון דעם נאַנצן רוסישן פּאָלק; אז זעענדיק אין געדאַנק, ווי ער זיצט אזוי אין ווינקל לעבן אריינ־גאַנגס־טיר און האַלט זיין טעלער אויף די קני און עסט אזוי סטאַטיקלעך פון דעם פּאַטערס טיש, וועל איך פילן, אז מיר אלע האָבן געלעבט (און זיך לוסטיק געמאַכט) אויף זיין, ניעשטשערס, חשבון, און באַטראַכט זיך טורעם־הויך איבער אים, בעת אים קומט נאָך ארויס פון אונדז אַ סך און אַ סך, און אַז דער דאָזיקער חוב אונדזער אַלעמענס ליגט קודם כל אויף מיר.

נאָר — וועגן יענע „פּאָלקסטימלערישע“ געדאַנקען — שפעטער, ווען עס וועט קומען דערצו. דערווייל נאָר די קליינע באַמערקונג, אַז אין די שפעטערע יאָרן האָט זיך מיין פּאַטערס שטעלונג צו דעם רוסישן פּאָלק היפש איבערגעביטן צום גוטן. אויך ער האָט זיך אויסגעלערנט פאַנאַנדערצושטיין צווישן פאַרשידענע רוסן, און מיט אַ פּאַר פון מיניע אינטימע רעוואָלוציאָנערע פריינט — מיט לאַכאַוון און דוכאַוויטשן (ווען דער לעצטער האָט זיך אומגעקערט פון זיין פאַרשיקונג אין סיביר) — איז מיין פּאַטער אויך זייער שטאַרס באַפריינדעט געוואָרן (איך בין שוין דעמאָלט געווען אין אויסלאַנד).

אין א ליבעראלער גימנאזיע

דער דירעקטער פון דער וויטעבסקער גימנאזיע, איז אין מיין צייט, געוון א רוסישער דייטש, טעפלער. א מאן אין די מיטעלע יאָרן; א הויך כער, באַליבטער בלאַנדין, מיט א גרלות'דיקן הילוך, יעדער שפאן — אן אימפּאַנירנדיקער גדול.

געזאָגט האָט מען; אז ער איז, אויב ניט קיין אויסגעשפּראַכענער „ליבעראַל“, איז ער פּאַרט א פּראָגרעסיווער און גערעכטשאַפענער מענטש. אויף דעם חשבון פון זיין השפעה פלעגט מען צורעכענען קודם דעם פּאַקט, וואָס אין דער גימנאזיע איז ניט געווען צו מערקן אפילו קיין שפור פון אַנטיסעמיטיזם, הנם די מאַיאָריטעט פון די לערער זענען געווען נאָטאַרישע אַנטיסעמיטן און קאָנסערוואַטיווע מענטשן בכלל.

יא, אונטער שעפלערס דירעקטאָרשאַפט האָבן מיר געהאַט אפילו א לערער, א יידן. מיר פלעגן אָפט זען, ווי אין דעם גרויסן „אַקטאָון“ זאל פלעגט א היפשע שערענגע גימנאזיאַלע יונגוואַרג אַרומלויפן, מיט די אויסגעבויענע הענט אויף די היפטן, אויספירנדיק אלערליי געשלענגלטע ליניעס, אונטער דער „פּאַרלויפערשאַפט“ פון א בילד־שיינעם יונגמאַן, אין א בלויען פּראַק, ווי ביי אלע לערער. דאָס איז געווען דער לערער פון גימנאַסטיק, אין דערזעלביקער צייט — דער הויפט־לערער פון דער „קאזיאַנאַיע יעוורעיסקאָיע אוטשילישטשע“ („רעגירונגס־שולע פאר יידן“): זאָל זיין „גימנאַסטיק!“ פּאַרט א לימוד, און דער לערער איז א ייד.

צו דער ווירקונג פון דעמזעלביקן פּראָגרעסיוון דירעקטאָר האָט מען צוגעשריבן אויך דאָס, וואָס הויז־זוכונגען ביי גימנאַזיסטן, „געכאַפטע אין דער מעשה“, פלעגן דורכגעפירט ווערן ניט פון דער זשאַנדאַרמערע, נאָר פון דער גימנאזיאַלער אינספּעקציע. אויך דער רעזשים אינוויניק אין גימנאזיע איז געווען זייער א ליכטער. פון האַרבע דיסציפּלינאַר שטראַפן האָט מען ביי אונדז ניט געהערט. א „קאַרצער“ איז זיכער געוון, אָבער די גימנאַזיסטן האָבן אפילו ניט געוואוסט, וואו ער געפינט זיך. זיין עקזיסטנץ פלעגט נאָר פארוואַרענט ווערן אין דעם ביזן אויס־רוף פון א משגיח אויף א זיך צופיל פאַנאַנדער געשטיפּטן תלמיד: „אין קאַרצער זיך פארוועלט?“

מער קיין סימני־ליבעראַליזם זענען, דוכט זיך, ניט געוון. דאָס איבעריקע פון דעם ליכטן רעזשים האָט געשטאַמט פון אָפּגעלאָזנקייט, פון שלאָף־ראַק־באַלעבאַטישקייט אין אַלץ.

די לערער האָבן, מיט ווייניקע אויסנאַמען, זיך שוואַך געקעמערט וועגן זייערע פליכטן. פּעדאַגאָגן זיינען דאָס געווען ס'רוב צרהדיקע; מיטלמעסי-קייטן אָדער ריינע גאַרנישטן. די תלמידים האָבן זיך בדרך כלל שלעכט געדלעבט, און זייער אָפט געגלאַנצט מיט זייער ניט-קומען טעגרווייז און וואַכרווייז, אויף די פארשיידנסטע אויסרעדן. ניט איין שטונדע ביי אַ לערער פלעגט אַוועקגיין כמעט אין הוילע פלאַפּלעריי.

אזוי געדענק איך אזא שטונדע ביי דעם לערער פון פראנצויז קארל (דוכט מיר, איוואנאוויטש) ליעי: א הויכער, דאַרער ברונעט, מיט אַ פאַרשוואומענעם בליק אין די אויגן. אריינגעקומען, היפש פאַרשפּעטיקט, איז ער, — מיט אַ ביסל אן אַרפּגעלאָזענעם קאַפּ און אַן איראַניש ארויס-געשטעלטער אונטערשטער ליפּ, — צוגעגאַנגען צו זיין שטול, זיך אוועק געזעצט און פאַרטראַכט. אויפגעכאַפט זיך, האָט ער שוין געוואָלט אָנ-הויבן קנעלן, אָבער דאָ האָט זיך אַ גימנאַזיסט, פון אונדזערע, „פראַנטן“, געווענדט צו אים מיט אַ פראַגע:

„קארל איוואנאוויטש! איר זענט נעכטן שפּעט געבליבן ביי דעם מאַסקן-באַל?“

און ס'איז אַוועק אַ סדרה פריילעכע פלאַפּלעריי כמעט אויף דער גאַנצער שעה, ביזן „גלאַק“.

נאָר צוויי לערער זיינען געווען אַן אויסנאַם אין דעם פרט: ביידע — גוטע פּעדאַגאָגן, וואָס האָבן בלב ונפש געמאַן זייער אַרבעט: אנטאַניענקאַ, דער לערער פון לאַטיין און גריכיש, און פאַקראָווסקי, דער לערער פון דער רוסישער שפראַך און ליטעראַטור („סלאַוויעסנאַסט“), ווי אויך פון אַלט-סלאַוויש. און ביידע זיינען געווען געשעצט כמעט פון אַלע גימנאַזיסטן. ביידע זיינען געווען באַגאַבט מיט אַן אמת עסטעטישן הוש, פאַרליבט אין די שיינקייטן פון זייערע ענינים, און באַשטרעבט איבערצוגעבן זיי די תלמידים.

אומפאַרגעסלעך זיינען פאַר מיר אייניקע שטונדן פון דער רוסישער שפראַך און ליטעראַטור, — די שפראַך און ליטעראַטור פון געסטשערס „געראַטענער אומה“, אויף וועלכער מען האָט מיט אַזאַ ביטול געקוקט אין אונדזער אַלטאידישער סביבה.

אויף פאַקראָווסקי אַ „שעה“, — דער עיקר, ווען ער פלעגט דער-קלערן דעם אָדער יענעם „שטיקל“ פּושקין, אָדער גאַנאַל, אָדער טורגע-ניעו, — פלעגן אַלע זיצן, ווי צוגעשמידטע, ווי אויסגעגאַסענע פון מע-טאַל: ניט קיין ריר, מיט צוגעשפיצטע אויערן, גיריק ניט דורכצולאָזן קיין איין וואָרט.

און אויך ער פלעגט ניט דורכלאָזן כמעט קיין איין וואָרט פון דעם אנאָלויזירטן פראַגמענט, ער זאָל ניט אויפווייזן אויף זיין חלק שיינקייט און באַדייט, וואָס ער טראַגט צו דעם גאַנצן זאַץ. מיט דער ליבע און אָפטמאָל באַנייטערונג פאַר אָט דער אומגעווענער רייכער און שוין נער שפראַך האָט אומבאוואוסטזיניק געמוזט אַריינגעטרופט ווערן אַ ליבע און אכטונג צו דעם רוסישן פאָלק און צו דעם רוסישן לעבן.

פאָקראָווסקי און אַנטאַניענקאַ האָבן געמאַכט דעם איינדרוק, פונקט ווי זיי וואָלטן גייסטיק געהערט צו דער עפאָכע פון די פערציקער און פופציקער יאָרן פון דעם פאָריקן יאָרהונדערט, ווען עס האָט געהערשט די פארהייליקונג פון דער עסטעטיק און שיינקייט. די אַנטוויקלטערע גימנאַזיסטן, שוין אָנגעשטאַפטע מיט פיסאַרעוון און זיין פלאַמענדיקן „ניהיליסטישן“ פראַטעסט אַנטקעגן דער גאַנצער „פּיִאָלאָגיע“ און דער עסטעטיק, מיט זיין פאָדערונג, אַז אַ פאָר שטיוול זאָלן געשעצט ווערן העכער, איידער פושקין, פלעגן זיך וויצלען איבער די צוויי עסטעטיקער, וואָס האָבן געלעבט גייסטיק אין אַזעלכע „אַפגעשטאַנענע“ וועלטן: אַנטאַניענקאַ אין די שיינקייטן פון דעם קלאַסישן, גריכיש־רוימישן אַלטער־טום, פאָקראָווסקי — אין דער רוסישער פאָעזיע.

אויף אַנטאַניענקאַן פלעגט מען דערציילן אַזאַ מעשה, וואָס אויב זי איז ניט אמת, איז זי וואויל־צוגעטראַכט. גייט ער אַזוי אַרום שפאַ צירן אין אַוונט־צייט, נאָך אַ רעגן, איבער זיין גאַרטן: גליטשט זיך אויס און בלייבט ליגן. אין שטוב וואָרט מען אויף אים מיטן אַוונט־ברויט און זיין דינער איוואַן גייט אום אים זוכן. געפינט ער אים אַ ליגנדיקן אין קויט, מיטן רוקן אַרויף, דעם קאָפּ אָנגעשפאַרט אויפן עלנבוין. באַ מערקט דעם צוגעקומענעם דינער, נעמט אים אַנטאַניענקאַ פאַר דער האַנט און רעדט צו אים מיט אַ צעשמאַלצענעם קול:

„זע, איוואַן, וואָס פאַר אַ פּרעכטיקער זון־אונטערגאַנג!“

אין מיינע אויגן האָט אַנטאַניענקאַ באַקומען נאָך מער סימפאַטיע, זינט איך האָב געהערט דעם אַנעקדאָט: הגם איך פלעג אויך אַמאָל אין אַן אַמפּערניש מיט אַן „עסטעט“, זיך באַנוצן מיט דעם אַלעגאָרישן „פּרעכטיקן זון־אונטערגאַנג“, באַוואונדערט, ליגנדיק אין אַ בלאָטע, און זייענדיק זיכער, אַז אויך איוואַן מוז שטאַרק נתפעל ווערן פון אים.

צו די „פּרייהייטן“ וואָס האָבן געהערשט אין דער וויטעבסקער גימנאַזיע, האָט אויך געהערט דאָס ניט מקפיד זיין אויף דעם פאָרגעשריבענעם עלטער פון די גימנאַזיסטן, און אויף זייער אויפפירן זיך אין דער היים. מען פלעגט אַריינגעמען אין אַ קלאַס קינדער פון אַ העכערן עלטער, איר

דער דער פאָרגעשריבענער; לאָזן זיצן אין איין קלאַס צו צוויי און צו דריי יאָר. אזוי אַרום איז אויסגעקומען, אַז אין די מיטעלע קלאַסן — דעם דריטן, פערטן און פינפטן — זיינען געווען תלמידים היפּשדער-וואַקסענע מיט גענאַלטע „מאַרדעס“ און לאַנגע וואַנצעס, וואָס האָבן זיך געלערנט אינאיינעם מיט קליין-און מיטל-וואַרג.

צוויי מינים אזוינע דערוואַקסענע האָבן מיר געהאַט. איין מין — דאָס רוב קינדער פון אַרומיקע פּריזישע הויפּן — איז געווען אַריינגעטאָן אין שיכרות און זנות, כמעט אין יעדן קלאַס איז געווען אַזאַ גרופּע, וואָס האָט זיך געהאַלטן אָפּגעשיידט פון די אַנדערע, אפּשר דערפאַר, ווייל די אַנדערע פלעגן זיי אויסמירן. איבער די קאַרידאָרן פלעגן זיי זעלטן אַרומשפּאַצירן. דאָס רוב פלעגן זיי, בעת די איבעררייסן בלייבן זיצן אין קלאַס, דערציילן זיך פּריילעכע אַנעקדאָטן, טיילן זיך מיט נעמאַכטע דערפאַרונגען אין יענער „געאָגראַפיע“ פון דער שטאָט וויטעכסק, וואָס האָט זיי באַזונדערס אינטערעסירט, אָדער קוויקן זיך מיט אילוסטראַ-ציעס אין דעבעס בוך „פּיזיאָלאָגיאַ בראַקאַ“ („די פּיזיאָלאָגיע פון אַ פּאַר-פּאַלק לעבן“), — אַ בוך, וואָס זיי האָבן געהאַלטן אַ געעפּנטן אויף אַ טיש-בענקל פון דעם קלאַס. זייער געשפּרעך איז געווען דורכגעזאַלצן מיט דער פּאַסיקער אַנאַטאָמישער און פּיזיאָלאָגישער נאָמענקלאַטור, אָבער ניט אין לאַטיין, נאָר אין קערנדיקן, צופיל יאָדערדיקן רוסי.

קיין יידן זיינען אין יענער גרופּע ניט געווען, און צום גליק האָבן זיי זיך זייער זעלטן געחברט מיט קליין- און מיטל-וואַרג. אַ גאַנץ אַנדער מין דערוואַקסענע זיינען געווען די „אַנטוויקלטע“, די „אידיאישע“. דאָס רוב — טאַקע זייער ערנסטע, זייער גוט אָנגעד-לייענטע און גייסטיק הויך שטייענדיקע גימנאַזיסטן, — אַ היפשע צאָל פון זיי — יידן. זיי פלעגן שוין גראַד ליב האָבן מקרב צו זיין יונגערע חברים, אַרומשפּאַצירן מיט זיי איבער די קאַרידאָרן און פירן געשפּרעכן, וואָס האָבן געוועקט דעם יונגן גייסט.

די קליין- און מיטל-וואַרג איז, ווי די גרעסערע, אויך פּאַנאָדערנעשיידט געווען אין צוויי מינים: די מאַיאָריטעט — געוויינלעכע גרויע קינדער-נפשות, וואָס האָבן זיך מיט גאָרנישט ניט אויסגעצייכנט, און אַ מינאָ-ריטעט פון אויסטערלישע שטיפּערס, פאַר וועמען די „שעה'ן“ אין קלאַס זיינען דאָס געווען אַן אמתע אָפּקומעניש: זיי פלעגן זיך קוים קאָנען דערוואַרטן דעם „גלאַק“, כדי תיכּף אַ לאָז טאָן זיך אין קאַרידאָר בחב-רותא, ווערן אין אַ מינוט איבער-וויילד און „גיט וויסן אויף וואָס פאַר אַ וועלט מען איז“. דער גרעסטער געפּילדער האָט געשטאַמט פון זיי, און

די „צונויפשטויסן מיט דער אויבערשאפט“ („נאטשאַלסטוואָ“) האָבן אויך געדארפט פאַרשריבן ווערן נאָר אויף זייער השבון.
כּי מוין אַרײַנטריט אין גימנאַזיע בין איך צוערשט צוגעשטאַנען גראָד צו אָט דעם מוין; אין זכרון כּי מיר איז אָבער פאַרבליבן זייער ווייניק פון מוין „עפנטלעכער טעטיקײט“ אין יענעם „פּעריאָד“. איך געדענק נאָר דעם פּאַסט פון אונדזער ווילדן אַרומיאַנגן זיך איבער די טרעפּ; איך געדענק אַ פּאָר צעהיצטע פּנימער פון די חברים, אַ „צונויפשטױס“ מיט אַ משגיה און עטלעכע „שטראָפּן“, וואָס איך האָב באַקומען.
מוין „צונויפשטױס“ וועל איך קײנמאָל נײַט פאַרנעסן. און ער איז טאַקע געווען זייער כאַראַקטעריסטיש פאַר דעם דעמאָלט הערשנדיקן רעזשים.

אַ חברה פּינגזעקס אונדזערע האָבן זיך פּאַנאַדערנגעשטימט אויף אַ געהויבענעם אופן, פּשוט, ווי מען זאָגט, „אַרויס פון די כּלים“. פּלוצ-לונג האָט זיך דעהערט די אויפגערודערטע וואָרונג: „דער משגיה נײַט!“ חברה האָט זיך פּלינק פּאַנאַדערנגעשאַטן, און איז ערנעז ווי אין דער-ערד פּאַרזונקען: אַלע, אַחוץ מיר, וואָס איז נאָך נײַט געווען אַזוי באַהאַוונט אין מאַכן „ויברח“ און נײַט אַזאַ כּבי אין די ווינקלעך, וואו מען קאָן זיך באַהאַלטן.

איך בין געבליבן איינער אַליין אויפן „שלאַכט-פּעלד“, פּנים-אַל-פּנים מיט דעם משגיה, וואָס איז געשטאַנען אַ פּאָר שריט פון מיר מיט אַ פּלאַמענדיקן פנים און מיט אויגן, וואָס האָבן געשאַסן פּיילן. ער האָט ענערגיש געטרייסלט זײַן פּינגער.

„פּאַ-האַד-די-אי!“ האָט ער מיך געשראָקן מיט אַזאַ טאָן, אַז איך האָב געמוזט אָננעמען, ער וועט מיך פאַרמסרן פאַר דעם אינספּעקטאָר און דער ענין וועט זיך בלי ספּק ענדיקן מיט דעם אמתן קאַרצער.
„פּאַ-האַד-די-אי! אוואָ יאַ ראַזסקאַזשו טוואַמו דיעדו!“ („וואַרט-וואַרט! איך וועל שוין דערציילן אויף דיר דײַן זײַדן!“ . . .).
קײַן מאַוימדיקערע זאַך האָט ער, משמעות, נײַט געקאַנט צוטראַכטן אויף אָנצושרעקן מיך . . .

אָבער נײַט אַלעמאָל פּלעגט דאָס אַראָפּגיין אַזוי גלאַט. איך געדענק, אַז מען האָט מיך אַ היפשע פּאָר מאָל באַשטראָפּט מיט „לָאָזן אָן וואַרמעס“. די שטראָפּ איז באַשטאַנען דערין, וואָס מען פּלעגט, נאָך די שטונדן, פאַר-שליסן דעם פאַרזײַנדקטן, איינעם אַליין, אין קלאַס אויף אַ שעה, אָדער צוויי, אָדער דריי. איך פּלעג קײנמאָל נײַט באַקומען ווייניקער איידער צוויי און אַלעמאָל איז דאָס געווען שבת. ס'קאָן זײַן, אַז גראָד די פּע-

רעספעקטיווע, באלד צו האָבן גאַנצע אַנדערהאַלבן מעת-לעת פריי, פלעגט מאַכן צופיל צעשפילן זיך מיין געמיט, און איך פלעג אַרײַנפאַלן אין אַ „היסטאָריע“ (איך געדענק קיין איינע ניט פון זיי).

„אַן וואַרמעס“ פלעג איך איינגטלעך קיינמאַל ניט בלייבן. אין אַ היפשער ווילע אַרום נאָכן פאַרשליסן, ווען עס האָט זיך שוין לאַנג איינ-געשטעלט די אומהיימלעכע שטילקייט, פלעג איך דערהערן לייכטע טריט אין קאָרידאָר, און באלד פלעגט אַ יונגער אונטער-שומר אַרײַנטראָגן מיר מיט אַ שמייכל, פון דער היים, מיין חלק פון אונדזער גאַנצן שבת'דיקן מאַלצײט. דאָס האָב איך געהאַט צו פאַרדאַנקען „אַלי קען“, דער פרוי פון דעם אויבער-וועכטער. זי איז געווען פון יאָרן און יאָרן אונדזער וועשערין, און ווי נאָר מיט מיר פלעגט פאַסירן „דאָס דאָזיקע“, פלעגט זי דאָס לאָזן וויסן אין דער היים.

אַבער אַ שטראָף — און אַ האַרטע שטראָף — איז דאָס פאַר מיר געווען. די פאַר שעה „ניט וויסן וואו אַהינצומאַן זיך“ האָבן מיך געפיר-ניקט זייער שטאַרק. אַ שרעקלעך געדריקטע שטימונג פלעגט זיך איינ-שטעלן ביי מיר און זי פלעגט ניט פאַרשווינדן, ווען דער שליסל פון דער טיר פלעגט זיך צוויי מאַל אַ דריי-טאָן, אַרױסלאָזן מיך אין דער פריי. ווי איצטער זע איך מיר, ווי איך גיי, שוין שפעטלעך, אַהיים איבער די ווינטערדיקע אומעטיקע שבת-גאַסן. איך גיי אַ צונויפגעשרומפענער, מיט אַ קאַלטן אומעט אין אַלע ביינער. ס'איז עפעס ווי דאָס לעבן, וואָס האָט מיך געטראָגן אויף זיינע אַקסלען און זיך געיאָגט מיט מיר אין גאַ-לאַפּ, וואָלט מיך פלוצלונג אַראָפגעשליידערט פון זיך, געלאָזן מיך ליגן אויפן זייט וועג און אַליין אַוועקטראָגן זיך פון מיר העט ווייט-ווייט.

איך האָב באַשיינפערלעך אומבאַוואוסטזיניק געדאַרשט נאָך אַן אינהאַלט אין לעבן, וואָס זאָל אים אַנפילן ביז צום ברעג. די שטיפערײען האָבן אַזאַ אינהאַלט ניט געקאַנט געבן. (אנב וויל איך דאָ באַמערקן, אַז אַזעלכע שווער דריקנדיקע שטימונגען, וואָס איך האָב צוערשט דורכ-געלעבט אין אַזוינע שבתים, פלעגן זיך דערנאָך ניט זעלטן איינשטעלן אין מיין לעבן, אָן אַ וועלכער עס איז אַביעקטיווער אורזאך, — וויי-ניקסטנס, אַ מיר קלאָר באַקאַנטער.)

דער שטיפער-פערײאָד האָט געמוזט אַנהאַלטן ניט לאַנג. זיכער איז ער פאַרשוואנדן, ווען די גימנאַזיע האָט זיך אַריבערגעצויגן אין אַ נייעם, נאָרוואָס פאַרטיק געוואַרענעם בנין. פון דעם לעבן אין אַט דעם נייעם בנין געדענק איך מיך אַלעמאַל, ווי איך גיי אַרום מיט אַן עלטערן „ידישן“

נימנאזיסט, צי איבערן קאָרידאָר, צי בעת אַ שפּאַציר איבער דער גאַס, תּמיד פּאַרטיפּט אין וועלכן עס איז אינטערעסאַנטן געשפּרעך.

12.

ידישער פּאַטריאָטיזם אָדער סאָציאַליזם !

ווען איך טראַכט וועגן דעם גאַנג פון מיין נייסטיקער אַנטוויקלונג, באַקומט זיך ביי מיר אַ זייער איינזייטיק בילד : צו ראַציאָנאַליסטיש, צו קלאַר־דענקעריש, פּונקט ווי אלץ האָט זיך באַמת געווענדט נאָך אַן לאַגישע אַרגומענטן און טעאָרעטישע אויסרעכנונגען, וואו באַגריפן, גע־דאַנקען, אידיען חיבורן זיך און היסורן זיך, ווי אין אַ מאַטעמאַטישן חשבון, און ברענגען אַרויס דעם קלאַרן פינקטלעכן סך־הכל. אָדער פּונקט ווי מען וואָלט דאָ געהאַט צו טאָן מיט אַ כעמישן פּראָצעס. ס'איז ווי מיין נשמה וואָלט געווען אַ מין פּראָבעגלעזל, וואָס האָט שוין געהאַט אין זיך אַ געוויסן אינהאַלט, אַ „וועסערל“. איז אַריינגעגאַסן געוואָרן אַן אַנדער „וועסערל“, האָט דאָס אויפגעזאָרן. האָבן זיך געוויסע עלעמענטן אויס־געשירט און אַוועק ווי אַ גאַז. איז דערפון געוואָרן אַ נייער געהאַלט. האָט מען אַריינגעשאַטן אַ „פּולווערל“, האָט זיך אָנגעהויבן אַן אַנדער סינטעטישער פּראָצעס. און אזוי כּסדר, ביז עס האָבן זיך ביי מיר „אויס־געקריסטאַליזירט“ יענע פעסטע „אַני־מאַמינס“, וואָס איך בין געבליבן געטריי מיין גאַנצן לעבן־לאַנג.

מען קאָן ניט לייקענען, אַז עפעס אַזוינס קומט פּאַר ביי יעדער נייסטיקער אויסבילדונג. אַ וועלט־באַנעם איז אַ פּאַרבינדונג פון אידיען, געדאַנקען. און אומעטום אין דער וועלט, וואו עס קומט פּאַר אַ קאָמבי־נאַציע פון עלעמענטן (און וואו קומט דאָס ניט פּאַר ?), הערשט אַן אינעווייניקסטע לאַגיק, אַ געזעצמעסיקייט. אויך צווישן געדאַנקען הערשט אַ זיך־צוציען און זיך־אַפּשטויסן, לויט דער אינעווייניקסטער טבע פון דעם געדאַנק, לויט דער „טעמפּעראַטור“ פון דער נשמה, דעם „לופּט־דרוק“ פון דער אַרומיקער סביבה און לויט ווייט איך נאָך וועלכע אַנדערע „פּי־זיקאַלישע“ באַדינגונגען. אין איר אַבסטראַקטער געשטאַלט כאַפט אויך די נייסטיקע אויסבילדונג דעם אָנבליק פון אַ מאַטעמאַטישן חשבון, אָדער אַ כעמישער פּאַראַייניקונג אָדער אַ מעכאַנישן „פּאַראַלעלאָגראַם פון קרעפטן“.

אַבער לאָזט מיך דאָ אַנטדעקן די גרויסע אַמעריקע, אַז אַ מענטש־לעכע נשמה איז ניט קיין כעמישע פּראָביר־גלעזל. אפילו ניט קיין „ליי־

דיק בלאַט פאפיר", אויף וועלכן דאָס לעבן, אָדער די „סביבה“, שרייבט אירע ציפערן און ברענגט אַרויס דעם מאַטעמאַטישן חשבון: איינע ציפערן און איין חשבון פאַר דעם, וואָס לעבט, זאָגן מיר, אין אַ פּראָ- לעמאַרישער סביבה, און אַנדערע ציפערן מיט אַן אַנדער חשבון, פאַר דעם, וואָס לעבט אין אַ בורזשואַזער סביבה, אזוי, אַז קענענדיק די סביבות, די „קרעפטן“, וואָס הערשן אין זיי, די „ציפערן“, וועלכע זיי דיקטירן, און די כללים, וואָס געוועלטיקן אין זייער אַריפּמעטיק, קאָן מען לכתחילה, כמעט מיט מאַטעמאַטישער פּינקטלעכקייט, אויסרעכענען, מיט וועלכע „אַני-מאַמינס“ דאָס ליידיקע בלאַט פאפיר וועט ווערן באַשריבן.

די גייסטיקע אַנטוויקלונג, — אויב דאָס איז די אַנטוויקלונג פון אַ גייסט און ניט דאָס נאָכפּלאַפלען פון אַ פּאַפּונאַי, אָדער דאָס דרייען זיך פון אַן אַריינגעשטעלטן נאַמאַפּאַן-דיסק, — איז אַן אָרגאַנישער פּראָ- צעס, „אויב ניט נאָך העכער“, און שוין ווי אַן אָרגאַנישער פּראָצעס, איז ער פול מיט סודות און רעטענישן, וואָס די מאַטעריאַליסטישע וויסנ- שאַפט קאָן כּשום אופן ניט פאַרטיק ווערן מיט זיי, הנב, ווי אין יעדן אָרגאַנישן פּראָצעס, שפּילן אויך דאָ אַן אומגעהויער וויכטיקע ראָלע ד' נידעריקסטע, די איינפאַכערע און קלאָרערע, ריין-לאָגישע נאַטור-געזעצן דער עיקר פון דעם פּראָצעס ליגט אָבער ניט אין זיי, ניט אין דער „לאָ- גיסטיק“. די „לאָגיסטיק“ איז די אויבערפלאַך, דער „דרויסן“, וואָס וואַרפט זיך אין די אויגן קורס כל, ווען דער פּראָצעס ווערט באַשטראַלט מיט דעם שוין פון דעם דענקענדיקן באַוואוסטזיין. און ווער עס וויל זיך באמת אָפּגעבן אַ ריכטיקן דין וחשבון וועגן דעם גאַנצן תּוֹך פון דעם פּראָצעס, מוז קאָנען אַריינדריינגען אין דעם „אינעווייניק“ און ריכ- טיק אויס-טייטשן זיינע סודות און רעטענישן.

דאָס ווייס איך גאַנץ גוט. אָבער, ווי געזאָגט: פון מיין גייסטיקער אַנטוויקלונג געדענקט זיך מיר מער פאַר אַלץ גראַד אָט די „לאָגיסטישע“ מאַמענטן, ווען אפילו איך געדענק זייער גוט, אַז דער ענין האָט זיך גאַרניט אָפּגעשפּילט אזוי קלאָר און פשוט, ווי מיין זכרון ברענגט אים איצטער אַרויס: אַז הינטער די קלאָרע מוח'ענישן זיינען געווען פּראָ- צעסן טונקעלע און פאַרפלאַנטערטע, וואָס האָבן דיריגירט מיין גאַנצע אַנטוויקלונג.

וואָלט איך געווען מער אַ קינסטלערישע נאַטור, איידער אַ טעאָרע- טישע, וואָלטן גראַד די טונקעלע און פאַרפלאַנטערטע מאַמענטן צוגע- צויגן צו זיך מיין גרעסטן אויפּמערק, און עס וואָלטן געבליבן פון זיי מער שירים אין מיין געדעכעניש. איצטער האָב איך פון זיי נאָך איינצעלנע

שפורן, — מסתמא ניט די וויכטיקסטע. אויף דעם פאָדערפלאַן פון דעם זכרון ליגט אַ באַשטראַלטער אין זייער גאַנצער לענג דער „דרך המלך“ פון מיינע ריין געדאַנקלעכע איבערלעבענישן.

צו אַזאַ שטאַרקער געדאַנקלעכער איבערלעבעניש האָט געפירט אייר נער פון די געשפרעכן, וואָס איך האָב געהאַט מיט אַן עלטערן „אידיי-איש“ גימנאַזיסט, יעפים ראַטנער, דעמוזעלביקן, וואָס האָט, אויב די לע-זער געדענקען, געהייסן אַן אַרימען גימנאַזיסט אַוועקגעבענען ביי מיר מיין נייע קעפּטע.

איך געדענק ניט גענוי די פרטים פון יענעם געשפרעך און ווי אַזוי מיר זיינען אַרויף אויף דעם ענין פון דער רוסיש-אידישער פרעסע און דעם יידישן „פאַטריאָטיזם“. איך בין מיך משער, אַז מסתמא האָב איך אויסגעדריקט מיין התלהבות פאַר די יודאָ-פּילישע שרייבער, יידישע און ניטיידישע (ווי דער דיכטער מינאַיעוו), וואָס גיבן דאָ אַ „מתנת יד“ די „יודאָפּאַכן“, אַזש פונקען שפּריצן: די פּאָלעמיס אַנטקעגן דעם אַני-טיסעמיטיזם, זייער טאַלאַנטפול געפירט, האָט טאַקע געהערט צו די גלאַנץ-פונקטן פון יענער פרעסע.

ראַטנער האָט ניט געהאַט די טבע צו פּאָלעמיזירן דירעקט אַנט-קעגן דעם אַנדערנס אַרגומענטן. ווייניקסטנס, ניט מיט מיר. ער פלעגט מיט אינטערעס אויסהערן, שטעלן אַ פּראַגע, אַריינזאָרפן אַ באַמערקונג אָדער דערציילן אַן עפּיזאָד.

אין דעם לויף פון דעם געשפרעך דערציילט ער מיר:

— צו אונדז קומט אַריין אַן עלטערער ייד, מיט וועמען איך האָב אַמאָל ליב צו פאַרברענגען. פרעגט ער מיך: „זאָג מיר נאָר, חיים, וואָס הייסט דאָס „עקספּלואַטאַציע“? „עקספּלואַטאַציע! עקספּלואַטאַ-ציע!“ וואָס וויל מען פון אונדז? — דערקלער איך אים, וואָס עקס-פּלואַטאַציע איז אַזוינס. „אַזוי נאָר!“ מאַכט ער, „און איך האָב גע-מיינט: נאָט ווייס וואָס. אויב דאָס איז עקספּלואַטאַציע, איז דאָך רויטשילד אויך אַן עקספּלואַטאַטאָר!“ איר פאַרשטייט? וויבאַלד אַז „רויטשילד“ באַשעפּטיקט זיך מיט דעם, איז דאָך ניטאָ וואָס צו שע-מען זיך דערמיט. אדרבה! ס'איז נאָר אַ שיינדל און זייער אַ ניצלעכע זאַך. . .

איך האָב מיך געמוזט מודה זיין, אַז אויך איך האָב פאַרשטאַנען רי „עקספּלואַטאַציע“ אין אַ גאַנץ אַנדער זין. דאָס איז עפעס אַזוינס, וואָס איז געבויט אויף שווינדלעריי, אַפּנאַרעריי, אויף באַזונדענע און באַראַ-בעווען, וואו נאָר עס לאָזט זיך, ווי דאָס טוען די וואַכערניקעס, וואָס זייגן

אויס א פריץ ביו דעם לעצטן טראָפּן בלוט, אָדער ווי דאָס טוען די ראָר-
 פישע שענקערס. פון אַלע אַזעלכע זאַכן האָב איך געוואוסט און דאָס
 אַלץ איז אַ פּראָדוקט פון אונדזער רעכטלאָזיקייט. אָבער ווי אַזוי קאָן
 מען אין דעם באַשולדיקן אַ גאַנץ פּאָלק ? און ווי קומען אַהער די רויט-
 שילדס ? ווער רעדט שוין פון אַזוינע סוחרים, ווי אַ מאָנטעפיאָרע . . .
 האָב איך מיך דאָ צום ערשטן מאל דערוואוסט, וואָס איז דער אמתער
 טייטש פון „עקספּלואַטאַציע“ . . . דאָס איז יעדע אַרט לעבן אויף דעם
 חשבון פון דעם אַנדערנס אַרבעט. עקספּלואַטאַטאָרן זיינען אַלע סוחרים,
 קרעמער, באַנקירן, פּאַבריקאַנטן, פּריצים, סאַי יידן, סאַי גוים. זיי אַלע
 לעבן, ווי פּאַראַזיטן, אויף דעם קערפּער פון דעם אַרבעטנדיקן פּאָלק, זויגן
 פון אים אויס דעם דם התמצית און פאַרמשפטן אים צו אייביקער אַרעמ-
 קייט און פאַרשקלאַפּונג.

די אַנטיסעמיטישע פרעסע באַשולדיקט אונדז ניט אין אַט דער
 עקספּלואַטאַציע. אדרבא, זי אַליין איז אַ שטאַרקע שטיצע פאַר איר. אין
 וואָס זי באַשולדיקט די יידן איז טאַקע אמת, נאָר אין אַ געוויסן גראַד.
 אָבער ניט זי האָט אַ רעכט צו באַשולדיקן. אין תּוך אַרײַן איז אָבער
 פּאַרט אַן אמת, אַז כּמעט אַלע יידן, מיט גאָר קליינע אויסנאַמען, פּאַרנע-
 מען זיך מיט עקספּלואַטאַציע און פירן אַ פּאַראַזיטישן לעבן. שולדיק
 אין דעם איז אָבער ניט אונדזער „רעכטלאָזיקייט“, נאָר דער גאַנצער
 איצטיקער סדר פון דעם סאָציאַלן לעבן. די „יוראָפּילן“ און דער יידי-
 שער „פּאַטריאַטיזם“ ווילן ניט אַרײַנדרײַנגען אין דער טיף פון דער זאַך.
 מיט „ראַוונאַפּראַווע“ (גלייכבאַרעכטיקונג) וועט מען דאָ גאַרנישט ניט
 אויפּטאָן. סאַי די אַנטיסעמיטן, סאַי די „יוראָפּילן“ וועלן מוזן פאַר-
 שווינדן, ווייל זיי געהערן צו דער אַלטער וועלט.

און אַזוי האָבן זיך פאַר מיר אויפגעפנט נייע האַרײַזאָנטן און עס
 זיינען באַווײַזן געוואָרן נייע מאַסשטאַבן אויף צו מעסטן און צו שעצן
 די דערשיינונגען פון דעם לעבן. און דער שפּיץ פון דער זאַך איז געווען,
 אַז אַלע יענע האַרײַזאָנטן און מאַסשטאַבן ווערן געגעבן פון דער סאָציאַל-
 ליסטישער וויסנשאַפּט, דעם לעצטן פּוסק אין אַלע פּראַגן, וואָס דאַרפן
 אינטערעסירן אַ מענטשן.

די געשפרעכן האָבן נאַטירלעך ניט געהאַט יענעם סיסטעמאַטישן
 כאַראַקטער, וועלכן זיי באַקומען אין דער קורצער צונויפגעפרעסטער באַ-
 שרייבונג. אָבער דאָס איז געווען זייער תּוך. טיף זיינען די דאָזיקע
 געדאַנקען אַרײַן אין מיין געמיט. דער אויספיר, אַז יידן זיינען בדרך
 כּלל פּאַראַזיטן, האָט בּוועל מש אַנגעפּילט די נשמה מיט צער און כּושה,

און ניט גרינג האָט זיך די נשמה געוואָלט אונטערנעבן אונטער דעם גור-
דין, וועלכן די סאָציאַליסטישע וויסנשאַפט טראָגט אַרויס. אָבער —
טוט נאָר אַ טראַכט: די וויסנשאַפט! דער סאָציאַליזם!

דער נאָמען „סאָציאַליסט“ איז שוין געווען גענוג באַקאַנט אין דער
יידישער וועלט. אין די יאָרן 1879 און 1880 איז אויך די רוסישע פרע-
סע פול געווען מיט דעם קאמף, וואָס די סאָציאַליסטן פירן אַנטקעגן דער
רעגירונג. מען האָט אויך צייטנווייז גערעדט וועגן זיי ביי אונדז אין
דער היים. אָבער נאָר פאַרבייגייענדיק. דער איינדרוק פלעגט זיך באַקור-
מען, אַז די סאָציאַליסטן זיינען „מורדים במלכות“, מענטשן, וואָס ווילן ניט
קיין קייסער, נאָר אַ רעפּובליק, אָדער גלאַט „סאַמאָואָלניצע“, עס זאָל זיין
„איש כל הישר בעיניו“. קיין איבעריקן אינטערעס צו דער באַוועגונג
האָט די יידישע וועלט נאָך ניט גענומען אַרויסווייזן, — לפחות, די
יידישע וועלט, מיט וועלכער איך בין געווען באַקאַנט. נאָר אייניקע האָבן
גערעדט מיט אמתער ביטערקייט וועגן די „סאָציאַליסטן“, ווייל זיי פאלן
אַן אויף אַזא „מלך חסד“, ווי אַלעקסאַנדער דער צווייטער.

ווי מײן פאָטער האָט זיך געשטעלט צו דעם ענין און צי האָט ער
בכלל געטראַכט וועגן אים, ווייס איך ניט. איך געדענק ניט קיין איין
אויסדרוק זיינעם פון יענער צייט, וואָס זאָל וואַרפן אַ ליכט אויף זיין
שטעלונג. ס'קאָן זיין, ער האָט גאָר ניט געטראַכט וועגן דעם. אָבער
געטראַכט און — געמאַכט אַ שווייג וועגן זיינע געדאַנקען: פאַניע
„יושעט זיך פאַנאָדער“ און פאַלט אָן אויף פאַניען. זייער עסק, אין
וועלכן מיר טאָרן זיך ניט אַרײַנמישן. על-כּל-פּנים האָב איך ביז דער-
מאָלט קיינמאָל ניט אַ טראַכט געמאַן, אַז דער סאָציאַליזם קאָן האָבן אַ
וועלכן עס איז שייכות צו מיר פּערזענלעך, אָדער צו דעם גאַנצן יידישן
פּאָלק.

צום ערשטן מאָל איז אין ראַטנערס רייד אַנטפלעקט געוואָרן פאַר
מיר דער סאָציאַליזם אין זיין ריכטיקער געשטאַלט און מיט זיין נאָוהד-
דיקער פאַרזיכערונג, אַז ער איז דאָס לעצטע וואָרט פון דער וויסנ-
שאַפט. ביז און שטרענג איז געווען דער פּנים פון דעם סאָציאַליזם און
מיט דער גאַנצער שטרענגקייט האָט ער געקוקט אויף אונדז, יידן.

דאָס איז געווען פאַר מיר אַ נייעס, — אַן אַנטשיידנדיקער קלאַפּ
מײן סינדערשן יידישן „פאַטריאַטיזם“. שפּעטער איז צוגעקומען דער
געדאַנק, אַז מיר זיינען גאָר קײן פּאָלק ניט: מיר האָבן ניט קיין אייגן
לאַנד. סײַדן: גלויבן אין משיח. . . מיר זיינען אַ טײל פון אַ פּאָ-
רצײַטן קלאַס, — אַ טײל, וואָס לעבט אין פינצטערניש און אַבערנאָלויכנס

און וואָס וועט פאַרשווינדן, ווי נאָר די שטראַלן פון דער וויסנשאַפֿט וועלן אַריינדריינגען אומעטום . . .

די ערשטע אויפלייכטונגען פון דעם קאָפיטאַליסטישן סאָציאַליזם האָבן געווירקט אויף מיר גאַנץ אַנדערש איידער מיין לערער בראַוועסעס דיסקוסיעס מיטן פעטער, וואָס האָבן מיך ביסלעכווייז געמאַכט פאַר אַן אַטעאיסטישן מאַטעריאַליסט. דעמאָלט האָט זיך די נייע אידייען-וועלט ניט אָנגעשטויסן אָן קיין שום אינעווייניקסטן ווידערשטאַנד. איך האָב בכלל ניט געהאַט קיין וועלכן עם איז אויסגעפורעמטן וועלט-באַנעם. איצטער האָט שוין פאַרט געווירקט אין דער נשמה אַ געוויסע ייִדיש-פּאַטריאַטישע" אַרענטאַציע, מיט קאַמפּאַגעפּילן און טריאומפּ-געפּילן, ווען די יידן-פּריינטלעכע פּאַלעמיק האָט געשלאָגן וואונדן אין אים.

דער נייער סאָציאַליסטישער בליק האָט ניט פאַרענטפּערט דעם אַנטי-סעמיטיזם, ניט אָנגענומען זיך פאַר אים. אָבער ווען איך וואָלט אים דעמאָלט געפרעגט: הלנו אתה או לצרינו? — ביזטו פאַר אונדז אָדער פאַר די אַנטיסעמיטן? וואָלט דער ענטפּער בשום אופן ניט געקאָנט זיין מיט זיכערקייט: „פאַר אייך!“ דער סאָציאַליזם איז גאַנץ זיכער אַ געדאַנקען-שטראַם, וואָס טראַגט מיט זיך עלעמענטן, פּיינטלעכע צו דער ייִדישער עקזיסטענץ, אַזוי ווי זי האָט זיך אויסגעבילדעט אין אונדזער גלות-לעבן. און וועגן אַן אַנדער ייִדישן לעבן האָב איך דעמאָלט אַפּילו ניט געקאָנט אָנהויבן טראַכטן: עם איז נאָך געווען פאַר די פּאָגראַמען און פאַר דער פּאַלעסטינאַפּילישער באַוועגונג.

די אינעווייניקסטע קרובהשאַפֿט צווישן סאָציאַליזם און אַנטיסע-מיטיזם האָט, — אַ סך שפעטער, — אַרויסגעבראַכט בעבעל אין זיין באַרימטן שפּרוך: „דער אַנטיסעמיטיזם איז דער סאָציאַליזם פון די נאַראַנים.“ אויף דעם רוסישן אַנטיסעמיטיזם וואָלט דער שפּרוך ניט געפּאַסט. דאָ איז ער געווען די הוילע רשעות פון די רשעים, אָן אַפּילו אַ בלייכן רמז פון אַ סאָציאַליסטישן געדאַנק אָדער געפּיל. אָבער פאַרט איז צווישן מיין יודאָפּילענטום און דעם סאָציאַליזם, וואָס מוז באַטראַכטן דאָס גאַנצע ייִדישע פּאָלק, ווי אַ מחנה פּאַראַזיטן, געווען אַ תּהום, וואָס האָט געמוזט אַריבערגעשפּרייזט ווערן. „משה מאַנטעפּיאָרע — אַ וואַנץ“ — איז נאָר און נאָר ניט קיין אַפעטיטלעכער געדאַנק: און אַז דיין טאַ-טע און מאַמע, דייע קרובים און באַקאַנטע, וואָס דו ליבסט זיי און שעצסט זיי, געהערן אויך צו דעמזעלביקן מין אום-אַפעטיטלעכע ברואים, מאַכט דער ענין נאָך טרויעריקער. דאָס האַרץ האָט ניט געוואָלט מאַכן דעם נויטיקן שפּרונג איבערן תּהום.

געהאלפן אין דעם האָבן מיינע געשפרעכן מיט מיון אינטימסטן פריינט און חבר שלמה זאנוול ראפאפארט (אנסקי), מיט וועמען איך פלעג זיך טיילן אין אלע מיינע נייע איינדרוקן, געדאנקען און איבער-לעבענישן.

ניט — וואָס שלמה-זאנוול האָט זיך ניער אונטערגעגעבן אונטער דער השפעה פון דעם נייעם געדאַנק. אדרבה! גראַד ער האָט אין אַנ-הויב אַרויסגעוויזן אַ סך מער מוט, קריטישן פאַרשטאַנד און ווידער-שטאַנד, איידער איך. מסתמא, ווייל אויף אים האָט ניט געווירקט דאָס צויבער-וואָרט: „וויסנשאַפט“. אָבער אין אונדזערע געשפרעכן אויף אָט די נייע טעמעס פלעגט מיר אויסקומען צו פאַרטיידיקן דעם נייעם שטאַנדפונקט מצד שלמה-זאנוולס אָפטמאַל אומגערעכטע אָדער ניט-ריכטי-קע אַרגומענטן. דאָס האָט מיך אָנגעשפּאַרנט, אַליין אויסצוגעפינען באַ-ווייזן פון דעם לעבן, אַנאַליזירן דערשיינונגען, אָנווענדן אויף זיי דעם מאַסשטאַב פון יושר און עולות, — און מאַטעריאַל דערצו, דער עיקר, פון דעם אָרימע לעבן, האָט ער געהאַט נאָך מער איידער איך, — און אַזוי אַרום בין איך געווען ווי דער אַרוואַקאַט פון דעם סאַציאַליזם, נאָך איידער איך בין אינגאַנצן צוגעשטאַנען צו אים. אָט די געשפרעכן האָבן אונדז ביידן געהאַלפן בעסער אַריינצוטראַכטן זיך אין דעם ענין. שלמה זאנוול איז אַ לענגערע צייט איידער איך, געבליבן אַ „ייד“. דערפאַר האָט אויך די „גוי-אישקייט“ ביי אים אָנגעהאַלטן אַ סך לענגער, איידער ביי מיר: אַ גוטע 18-20 יאָר איז אַנסקי געווען אַ „גוי-גמור“.

.13

מיון פוילישער חבר

צווישן די אידייאישע גימנאזיסטן אין דער וויטעבסקער גימנאזיע איז געווען אויך איינער אַ פּאַליאַק, מיט מיר פון איין קלאַס, וועמעס נאָמען איך קאָן מיך ליידער ניט דערמאָנען. זיין ערשטער נאָמען איז, דוכט מיר, געווען סטאַניסלאָוו. לאָמיר אים אַזוי רופן. אויך ער פלעגט ניט זעלמן אומגיין מיט מיר און „פירן אַ שמועס“ און פון זיינע געשפרעכן איז מיר נאָך קלאָרער געוואָרן דער ענין פון סאַציאַליזם. עס איז ביי מיר שוין ניט געבליבן קיין ברעקל ספק, אַז דער סאַציאַליזם איז אַ געדאַנק-ריכטונג פון אַ נאַנץ אנדער באַראַקטער, איידער דער אַנטיסעמיטיזם,

הגם ער טראַגט מיט זיך א שטרענגן גזר-דין אויף דער אַרט פון אונדזער יידישן לעבן. ווייניקסטנס האָב איך מיט צופרידנקייט געשפירט, אז א ניט-יידישער סאָציאַליסט קאָן האָבן די וואַרימסטע געפילן צו יידן, וויסנדיק, אז דאָס זיינען יידן.

מען האָט געקאָנט דערוואַרטן, אז גראָד צווישן אונדז ביידן זאָל זיך איינשטעלן א וואַרעמערע נאָענטקייט, אויב ניט אן אינטימע פריינטשאַפט. דאָס איז אָבער ניט געווען דער פאַל. דער בחור, וואָס האָט גאַנץ היפש געוועקט מיין געדאַנק, איז מיר ניט געווען אינגאַנצן סימפּאַטיש.

שוין אין זיין אַנטאָן זיך און האַלטן זיך האָט ער זיך אַרויסגעשיידט פון די איבעריקע, „אידיאָישע“: א פראַנט מיט צוגעקעמטע הערעלעך, מיט א געפרעסטן ווייסן קראַגעלע און אויך אַזעלכע מאַנזשעטן. ביי אונדז פלעגן אזוי גיין אַנגעטאָן נאָר די זייער ווייניקע „טענצערס“ און „אַריסטאָקראַטן“, געקעמט האָבן מיר זיך נאָר איינמאַל אין מעת-לעת, — אַנדערע, מסתמא, נאָך זעלטענער, — און אויף די דרויסנלעכקייטן פון דעם אויפפיר האָבן מיר כמעט אַלע געקוקט מיט דעם גרעסטן ביטול. סטאַניסלאָוו איז אָבער געווען די פאַרקערפערונג פון „עלעגאַנץ“ און „באָן טאַן“. אגב איז מיר געווען ניט צום האַרצן אויך זיין פנים, — מיט א ניט ריינער פאַרב און באַדעקט מיט קליינע ווימפּערלעך. אויבן קליינע, גאָרנישט זאָגנדיקע, מיט לענגלעכע, אָבער צוהעלע וועס. געדעט האָט ער אַ שיינעם ליטעראַרישן, אויסדערוויילטן רוסיש, יעדעס וואָרט ווי אַפּגעטאַקט און אַפּגעפאַלירט. ער האָט באַשיינפערלעך אַליין ליב געהאַט צו הערן, ווי עס רעדן זיך ביי אים אַרויס שיינע רייד.

איינמאַל, אַריינקומענדיק אין קלאַס א סך פריער איידער עס האָט זיך אָנגעהויבן די שטונדע, האָב איך געזען, ווי אַרום דעם טישל שטייען עטלעכע גימנאַזיסטן און באַטראַכטן עפעס. איבער אייניקע פון זיי זיינען געשטאַנען, אַנגעלעגנט אויף זייערע רוקנס, נאָך אַנדערע און האָבן געקוקט אַריבער זייערע אַסקלען. איך בין צוגענאַנגען און אן א ברעקל צערעמאַניעס האָב איך זיך אַנגעלעגנט אויף די אַסקלען פון א גימנאַזיסט. אין אַ פאַר סעקונדן אַרום האָט יענער אַ קער געטאָן זיין רויטן פנים צו מיר מיט אן אויסדרוק פון אַזא אומוילן און פראָטעסט, אז איך בין אַפּגעשפרונגען. דאָס איז געווען דער פאַליאַס.

— אַך, דאָס זיינט איר, — האָט ער זיך ווי אַנטשולדיקט פאַר דעם אומפריינטלעכן אויסדרוק אין געזיכט. ניטאָ וואָס צו קוקן, — און האָט מיר אַפּגעטראָטן זיין אַרט. פון יענעם טאָג אן האָט ער מיר גענומען אַרויסווייזן מער התקרבות,

און אין איינעם פון זיינע געשפרעכן האָט ער אויך גענומען רעדן וועגן יידן.

ער, סטאַניסלאָוו, פילט זיך גליקלעך, וואָס ער האָט יידישע חברים פאַר נאַענטע פריינט. אַלץ, וואָס אין אים איז מענטשלעך און „איידלגעבוירן“ („בלאַגאַרדנאַיע“), האָט ער צו פאַרדאַנקען יידן. אָבער אויך די נאַנצ צע וועלט דאַרף מכיר טובה זיין דעם יידישן פּאַלס. ווער האָט נאָך אַזויפיל אויפגעטאָן פאַר דער מענטשהייט, ווי „הענריך היינע“, לודוויג בערנע, פערדינאַנד לאַסאַל, און קאַרל מאַרקס?

האָב איך שוין געהערט וועגן זיי? אַחוץ היינעס ווערק, זיינען די שריפטן פון די דריי אַנדערע פאַרווערט פון דער רוסישער צאַרישער צענזור. זיי ווערן אָבער מיט גרויס התמדה געלערנט און געשטודירט פון אַלעמען בשתיקה. ער קאָן מיר זיי קריגן, אויב איך וויל און אויב איך פאַרזיכטיק אומצוגיין מיט אַזעלכע מיני ביכער אָט, וואו מען קאָן געפינען דעם טיפּסטן אמתן, „וואוילגעבוירענעם“ אמת!

מיט היינעס פּאַעזיע בין איך שוין געווען אַביסל באַקאַנט. אָבער די נעמען פון בערנע, לאַסאַל און מאַרקס זיינען מיר געווען לחלוטין פּרעמד, איך האָב זיי געהערט פון אים צום ערשטן מאָל.

וואָלט איך געווען אַ בעלזן זיך נעמען שטודירן מאַרקסן? — ניין: דאָס וועט אפשר זיין צו שווער פאַר מיר. לאַסאַלן? אויך דאָס איז ניט קיין לייכטער ביסן. פאַר אַן אָנהויב איז די בעסטע זאָך באַקאַנט צו ווערן מיט בערנען.

פון די שמועסן מיט אָט דעם פּאַליאַס האָב איך מיך דערוואוסט, אַז דער סאָציאַליזם האַלט זיך דער עיקר אויף די וויסנשאַפטלעכע ווערק פון די צוויי אידן, לאַסאַל און מאַרקס: אַז אויך די רוסישע סאָציאַליסטן זיינען זייערע אָנהענגער.

עס איז כאַראַקטעריסטיש פאַר דעם פּוילישן גימנאַזיסט, וואָס אין זיינע רייד האָבן קיינמאָל ניט פיגורירט די רוסישע ראַדיקאַלע אויפּקלער רער און דענקער: פּיסאַרעווי, דאָבראַלויבאַוו, טשערנישעווסקי, וואָס זיינען שפּעטער אַזוי באמת פאַרהייליקט געוואָרן פון אונדז. אין יאָרן און יאָרן אַרום, ווען איך בין, שוין אין אויסלאַנד, באַפריינדעט געוואָרן מיט אייניקע פּוילישע רעוואָלוציאַנערן, האָב איך באַמערקט דעמזעלביקן שטריך. די העלדן פון דעם רוסישן ראַדיקאַלן געדאַנק זיינען געווען זיי היפּשלעך באַקענט, אָבער פון התפּעלות פאַר זיי, — אַפילו פאַר טשערנישעווסקי, — האָט זיך ניט געמערקט קיין שפור.

און דאָס קאָן זיך ניט דערקלערן נאָר דורך דעם, וואָס די פּוילישע

ראדיקאלע יוגנט איז, ווי מיר אלע, ארויסגעוואקסן פון די ראדיקאלע ווינדעלעך און קינדערהויזלעך פון די זעכציקער יארן. אויך דער כאמת וואָניקער און אין א סך פרטים אַריגינעלער דענקער און געלערנטער, פערטער לאַראָו, האָט זייער ווייניק געאימפּאַנירט דעם פּוילישן רעוואָלוציאַר אָנער, הנם מען האָט געהאַלטן פאַר אַ הויב באַקאַנט צו זיין מיט זיינע ווערק. די פּוילישע רעוואָלוציאַנערן האָבן מיט התמדה געלייענט די רור-סישע ראַדיקאלע ליטעראַטור, — די לענאַלע, ווי די אונטערערדישע, מיט ניט קיין קלענערן אויפּמערק, איידער מיר, יידן. אָבער זיי זיינען ניט פאַרטרונקען געוואָרן אין אירי. עס האָט זיך געפּילט, אַז זיי באַטראַכטן זי ניט פאַר זייער אייגענער ליטעראַטור. דער פּוילישער סאָציאַליזם, אין אלע זיינע ריכטונגען, איז תמיד געווען פון אַ מער איראַפּיאַישן שניט, און פאַר זיינע גייסטיקע העלדן, — ביי דער לפּייערכדיקער אַרעמקייט פון דעם אייגענעם טעאָרעטיש-סאָציאַליסטישן שאַפּן, — האָט ער אלעמאַל באַטראַכט פאַר זיינע לערער — די באַגרינדער און פירער פון דעם איראַפּיאַישן סאָציאַליזם, מיט לאַסאַלן און מאַרקסן בראַש.

נאָר — צוריק צו מיין פּוילישן גימנאַזיסם.

אין אונדזערע געשפּרעכן האָט ער ביסלעכווייז געלאָזט דורכבליקן, אַז אויך ביי אונדז, אין דער וויטעבסקער גימנאַזיע, זיינען דאָ איבער-צייגטע סאָציאַליסטן, וואָס שטייען נאָענט צו דער רוסישער רעוואָלוציאַר-נערער באַוועגונג. ביי אייניקע פון זיי האָט מען שוין געמאַכט הויז-זור-כונגען, ניט דורך דער זשאַנדאַרמעריע, נאָר דורך דער גימנאַזיאַלער אינ-ספעקציע, ווייל אונדזער דירעקטאָר האַלט די זשאַנדאַרמען דערווייטנס פון דער גימנאַזיע. ביי די הויז-זוכונגען האָט מען אָבער גאָרנישט ניט גע-פונען, צו דער פּרייד פון דעם דירעקטאָר און צו דעם גרויסן צער פון דעם אינספּעקטאָר.

אַ, אונדזער אינספּעקטאָר איז איינער פון די ערגסטע פינצטערלינגען! פאַר אים דאַרף מען זיך היטן, ווי פאַר פייער. ער גנב'עט זיך אָפּט אונ-טער איינצוהערן זיך, וואָס מיר, עלטערע גימנאַזיסטן, רעדן צווישן זיך. — איינמאַל, — דערציילט מיר סטאַניסלאָוו, — גיי איך אַזוי אַרום מיט אַ חבר, און מיר רעדן. ערשט אַן אַנטקעגננייענדיקער חבר מאַכט מיר מיטן אויג אַן אָפּגערעדטן צייכן, אַז יענע זלידניע שאַרט זיך שוין הינטער אונדז. איך האָב ניט איבערגעביטן דעם סוף און, ווי רעדנדיק אַלץ וועגן דער זעלביקער זאַך, הויב איך אָן דערציילן וועגן אונדזערס אַ פּערד איז דעם גוט, אַ זיך בריקעוודיקס, און, מיינענדיק, אַז די זלידניע איז שוין נאָענט, האָב איך דערלאָנגט אַ בריק מיט מיין פּוס, אַהינטער

זיך... א שאָד, וואָס איך האָב אים ניט געטראָפֿן!... כאַדאַרפֿט אים טרעפֿן אין סאַמע צאַרטן אָרט, וואָלט ער געוואוסט, ווי נאַכצושפּיאַנירן... און אַנזעלען האָט מען געדאַרפֿט זען אַ סצענע, איז דאָס שוין איינמאַל געווען אַ סצענע!... שטעלט ער (דער אינספּעקטאָר) אָפּ ראַטנערן און הויבט ביי אים אָן צו פרעגן, ווער האָט זיך דאָס ביי אים ניט לאַנג אויפֿ- געהאַלטן אין דער היים... מען וואָלט געדאַרפֿט זען ראַטנערס אומשולדיק- נאַאיוון פֿנים! „וועמען מיינט איר, הער אינספּעקטאָר? — „נו, אָט דעם... אָט יענעם... ווי רופֿט מען אים?“ — „איך ווייס ניט וועמען איר מיינט“... דער אינספּעקטאָר האָט אַ מאַך געטאָן מיט דער האַנט און איז אוועק. געפונען ביי וועמען אויסצוהרשן, — דער חמור!“

סטאַניסלאָווס רייד, דערציילונגען, שילדערונגען, אויפקלערונגען, האָב איך, ניט־קונדיק אויף זייער אַביסל אומנאַטירלעכן טאָן, געשלאָנגען מיט אַ משונהדיקער נייגיר און הנאה, פֿון דעם באַוואוסטזיין, אַז איך בין דאָ נאָענט צו מענטשן און פּאַסירונגען פֿון אַ פּאַרכאַפּאַנדיקן אינטערעס און אַ מאַימדיקן באַדייט.

איינמאַל גייען מיר אַזוי אַרום איבערן קאָרדאָר, אין דעם גערויש פֿון דער „לאַנגער הפּסקה“, ערשט אויף מיין אַקסל לייגט זיך אַרויף אַן אָרעם. איך טו מיך אַ קער און דערזע פאַר מיר מיין פּריערדיקן „רעפּעטיטאָר“ בראַווען, דעמועלביקן, וואָס פֿלעגט תּמיד שטעלן די לענגלעכע נולן און ציען אומברחמנותדיק פֿון מיר די אָדערן. זינט מיין לעצטער שטונדע, האָב איך זיך מיט אים ניט באַגעגנט.

— גוט ביי אונדז אין גימנאַזיע, אַינאָ? — האָט ער מיך געפּרעגט מיט אַ ליבלעכן שמייכל.

אומענדלעך ליב איז מיר איצטער געווען זיין פֿנים, דער וואַרעמער בליק פֿון זיינע קלוגע שוואַרצע אויגן.

— גוט! — האָב איך געענטפּערט פֿון גאַנצן האַרצן.

ער האָט זיך שנעל איבערגעקוקט מיט סטאַניסלאָוו און איז אוועק. „אויך איינער פֿון זיי“, האָב איך אַ טראַכט געטאָן, מיט אַן אויפֿ- וואַלנדיקן געפיל פֿון ליבע און אַכטונג צו „זיי“, צו אַלעמען, אפילו צו סטאַניסלאָוו.

אַזויאָ בין איך ביסלעכווייז אַריינגעצויגן געוואָרן אין דעם קרייז פֿון נייע אידיען און אינטערעסן. רעדנדיק מיט סטאַניסלאָוו לשון, קאָן איך אויך זאָגן, אַז „אַלץ, וואָס איז אין מיר מענטשלעך און אידל געבוירן“ שטאַמט פֿון יענע אינטערעסן און אידיען...

מיין מער אָדער ווייניקער סיסטעמאַטישע ראַדיקאַלע דערציאונג האָט

זיך טאקע אָנגעהויבן פון לייענען בערנעס ווערק און אַריינלעבן זיך אין זיי.

לודוויג בערנע איז צום סוף ניינצנטן יאָרהונדערט, אפילו דעם נאָמען נאָך, געווען זייער ווייניק באַקאַנט דעם אויסוואַקסנדיקן ראַדיקאַלן דור. איצט ווייסט מען אַוודאַי זייער ווייניק וועגן אים. און דאָס איז אַ גרויסער שוָך, נאָר אַ גרויסער. עס איז אפשר אין דער גאַנצער אייראָפּיאישער ליטעראַטור נישטאָ קיין איין מחבר, וואָס זאָל ביי איינעם מאַכן אַזוי ליב די אידעאַלן פון פרייהייט און דעמאָקראַטיע, מאַכן זיי אַזוי בפועל ממש הייליק און טייער, ווי דאָס טוען בערנעס שריפטן. ווי פשוט און זעלבסט-פאַרשטענדלעך זיינען אייגנטלעך די אידעאַלן, פאַר וועלכע ער שטעלט זיך איין! ווי אַלט און ווייט פון אונדז — יענע אַריסטאָקראַטישע, אַלט פּריציפּיאלע, וועלכע ער באַקעמפט! און פונדעסטוועגן — ווי נאָענט איז ער אונדז נאָך: ווי פול מיט לעבן איז נאָך יעדע שורה זיינע: ווי לייכט אונדז פון זיי זיין ריינע, קלאַרע נשמה, אַ דורכגעגליטע מיט דער ליידנשאַפט פאַר פרייהייט און גערעכטיקייט!

ביי בערנען געפינט איר ניט קיין אויסגעמוחטע פּראַזע, קיין איין אַראַט טאָריש-צוגעפּוצטן, פאַטעטיש-קלינגענדיקן זאַץ, ווי ביי אַ היינע, אַ לאַסאַל, אַ להבדיל, טראַציקי-ער „רעדנערט“ ניט. ער טענהט. ער ניסט אויס זיין אייגן האַרץ, דאָס פולע מיט צער פאַר אַלע אונטערדריקטע, מיט צאָרן אויף אַלע אונטערדריקער. עס איז ניט קיין פּראַזע אין זיין מויל, ווען ער האָט געזאָגט אויף זיך, אַז ער שרייבט יעדע שורה, „מיט דעם בלוט פון זיין האַרצן און דעם זאַפט פון זיינע נערוון“. אַזוי איז דער אוממיטלכאַרער איינדרוק פון אַלע זיינע רייד. און דערפאַר איז ער אַן אומשטערבלעך גרויסער שריפטשטעלער, וועמעס ווערק עס ווערן ער היום איבערנעדרוקט און פּעלן ניט אין קיין ערנסטער אויסגאַבע פון דייטשע קלאַסיקער. און — נאַטירלעך: טאַלאַנט און סטיל, דער אייגנאַרטיקער „בערנעשער סטיל. טאַלאַנט, אַריגינאַליטעט און אומגעקוינסטלטיקייט — האָבן פאַר-זיכערט בערנעס „השארית הנפש“.

פון בערנען זאַפט זיך אָן אויך דאָס בלוט פון דעם אייגענעם האַרצן און דער זאַפט פון די אייגענע נערוון מיט אַ גליענדיקן האַס צו אַלע אַרטן „פּריציפּים“, „אַריסטאָקראַטן“, סאַציאַלע, ווי „גיוסטיקע“, ניט פאַר זייער רייכיקייט, ניט פאַר דעם הויכן ניוואָ פון זייער לעבן, אפילו ניט דערפאַר, וואָס ער איז אַ העכערער, אַ פּרווילעגירטער ניוואָ: נאָר דערפאַר, וואָס אַ דאַנק זייער הערשאַפט, שטייען די מאַסן ניט אויף דעם זעלבניקן הויכן

ניוואָ. מען זאָפט אויך איין אין האַרצן און נערוון די סאָלידאָריטעט מיט די מאַסן, די אייגענע אַהריות פאַר זייער גורל, די ליבע און שטאַלץ מיט יענע טיילן פון זיי, וואָס האָבן, ווי די פראַנצויזישע אַרבעטער אין די בלויע אַרבעטס־העמדלעך געקעמפט אויף די באַריקאַדן פאַר זייער פריי־הייט. מען זאָפט אויך איין אַ פראַטעסט־געפיל אַנטקעגן דער פון שווייץ פייכטער שלאָף־מיץ, וואָס שטעקט נאָך אויף די קעפּ פון די אַנדערע, פון די פאַרשלאָפּענע. ווי ווילט זיך דאָס, אינאיינעם מיטן בערנען, אַראַפּרייסן אַט־דעם פייכטן קאַלפּאַק פון די פאַרשלאָפּענע קעפּ און אַריינוואַרפן אים אין דעם פלאַקער פון דער רעוואָלוציע! ועל כּוֹלָם, זאָפט מען אין זיך איין דעם גלויבן אין דער מאַכט פון דעם ערלעכן, פרייהיטלעכן וואָרט, אַ ליידיג־שאַפּטלעכע שנאה צו יעדער צענזור, צו יעדער דערשטיקונג און דער־דריקונג פון דעם פרייען וואָרט, צו יעדער בייזוויליקער געמיינער פאַר־דרייאַונג פון דעם אַנדערנס ערלעכע רייד!...

אַ, ווי גראַד אונדזער צייט נויטיקט זיך דאָס אין אַ גוטער דאָזע, „בער־נע“, איינגענומען אויף אַ „ניכטערן“ מוח, נאָך ניט אַ פאַרשטאַפּטן מיט אַלערליי סאַפּוזימען, וואָס ווילן איינרעדן, אַז „פרייהייט“ און „גערעכטיקייט“ און דעם מענטשנס רעכט אויף זיין מיינונג זיינען „קליינבירגערלעכע פאַר־אורטיילן“ בערנע איז געווען דער נביא פון דעם פרייען מענטשן.

14

מיר ווערן קאַטמאַפּאַליטן

די ערשטע אמתע לערער אין „ראַדיקאַליזם“ זיינען פאַר מיר און אַנ־סקין געווען היינע און בערנע. די ביידע קאָנען ניט אַוועקגעשטעלט ווערן אין איין ליניע.

היינע איז אַ זשעני, אַ שטערן פון ערשטער גרויס אויף דעם הימל פון דער אַלמענטשלעכער פּאָעזיע, מיט אַ זייער ברייטן גייסטיקן האַריזאָנט. רעכנט מען אַראָפּ די נאַטור־וויסנשאַפּטן און די ספּעציעלע יורדישע און עקאָנאָמישע פעכער, איז כמעט ניטאָ קיין איין פעלד פון דער גייסטיקער קולטור, וואָס זאָל ניט האָבן צוגעצויגן צו זיך זיין אינטערעס. פּילאָזאָפּיע, קולטור־געשיכטע, רעליגיע (די גריכיש־רומישע און די אַלט־נערמאַנישע), פּאָליטיק און די אַלגעמיינע געשיכטע בכלל, — אין אַט־די אַלע פעלדער איז ער געווען, מער אָדער ווייניקער, אין דער היים, און אייניקע פון זיי האָט

ער באַפּרוכפּערט אָדער מיט טיפּערע אָריגינעלע פּאַרשונגען אָדער מיט
אינצאלנע, זייער באַדייטנדיקע אידייען, אַרויסגעזאָגט אַנב אורחא און ווי
שפּילעוודיק.

היינע, דער דענקער און דער טעאָרעטישער פּאַרשער, איז אַ קאַפיטל,
וואָס איז נאָך ניט גענוג באַאַרבעט געוואָרן. דאָ וויל איך נאָר אַנמערקן,
אַז פון אַלע תּלמידים פון דעם גרויסן דייטשישן פּילאָזאָף, העגעל, איז
היינע געווען דער ערשטער, וואָס האָט אין דער פּאַליטיש־קאָנסערוואַטיווער
און קירכלעך־קריסטלעכער פּילאָסאָפּיע פון זיין רבין דערשפּירט איר אינעם
ווייניקסטן ראַדיקאַלן און אַטעאיסטישן קערן און אזוי אַרום אָפּגעפּנט
אַ נייעם פּעריאָד אין דער געשיכטע פון דעם מענטשלעכן געדאַנק, דעם אזוי־
אַנגערופּענעם יונגהעגעליאַנישן, יענעם אומגעהויערן רייכן ראַדיקאַלן גע-
דאַנקען־שטראַם, וואָס האָט אַרויסגעבראַכט אַ שטראַוסן, פּיערבאַכן, ברונאָ
באַוערן און זייערע תּלמידים: ווי ענגעלס, שטירנער, קאַרל מאַרקס, לאַסאַל.
ניט אומזיסט האָט זיך קאַרל מאַרקס נאָך אין די שפּעטערדיקע יאָרן
געגרויסט מיט היינעס פּערזענלעכער פּריינטשאַפּט.

די וואָס האָבן ניט געשטודירט גענוי יענעם פּעריאָד, מיינען, אַז היינע
איז, אין דעם פּרט פון ראַדיקאַלן דענקען, געווען נאָר אַ פּאַפּולאַריזאַטאָר
פון די אויבנגערמאַנטע גייסטער. אין דער אמתן איז ער געווען ניט נאָר
אַ פּאַפּולאַריזאַטאָר, נאָר אויך אַ זעלבסטשטענדיקער שאַפּער, און אין אַ
סך וויכטיקע פּרטים — דער ערשטער, דער דורכברעכער פון אַ נייעם וועג.
מען מערקט דאָס ניט אין די ווערק זיינע, וואָס האָבן צו טאָן מיט ריין
טעאָרעטישע ענינים, ווייל ער רעדט צו אונדז ניט ווי אַ דענקער „פון פּאָך“,
נאָר דער עיקר, ווי אַ פּאָעט. לאַגישע אַרגומענטן ווערן ביי אים בילדער,
געדאַנקען פאַרוואַנדלען זיך אין געפילן; אַבסטראַקטע אמתן ווערן אויפֿ-
געהיצט צו ליידיגשאַפּטן. אומעטום איז ער קודם־כל דער פּסיכאָלאָג, וואָס
זוכט אויפצודעקן די קוואַלן פון דער גייסטיקער אַנטוויקלונג אין די באַ-
דערפּענישן און בענקענישן פון דער מענטשלעכער נשמה. אומפאַרגלייכלעך
טיף און אָריגינעל איז ער אין יענע צווייגן פון דער גייסטיקער קולטור,
וואָס שטייען אַם נאָענטסטן צו זיין אייגענער שאַפּונגסקראַפּט, אין דער
פּאָעזיע, אין דער שיינער ליטעראַטור בכלל און אין אַלע אָפּטיילונגען פון
דער קונסט: דער מוזיק, דער סקולפּטור, דער מאָלעריי.

וועגן וואָס היינע זאָל ניט רעדן, איז ער אַלעמאָל דער פּאָעט מיט
דער רייכסטער, שפּילעוודיקסטער פּאַנטאַזיע. זיין סטיל איז ווי די קלאַ-
וויטור פון אַן אַרגל: ער האָט די שטילסטע טענער ביז צו די מעכטיקסטע.
אַפּטמאָל דערהויבט ער זיך ביז צו אַ טיטאַנישער קראַפּט. אין איינעם פון

זיינע ליבע-לידער, זאָנט ער, אז ער וואָלט געוואָלט אויסרייסן פון וואַלד אַ צעדערבוים, איינטונקען אין אַ וואַלקאן און אָנשרייבן מיט פייערדיקע אותיות אויף דעם נאַכטיקן הימל דעם נאָמען פון זיין געליבטער. דאָס קאָן דינען ווי אַ סימבאָל פאַר זיין שרייבן בכלל, דאָרטן, וואו ער ווערט באַהערשט פון דער לייַדנשאַפט, וואו ער שטעלט זיך, צום ביישפּיל, איין פאַר די אידעאַלן פון דער פראַנצויזישער רעוואָלוציע. עס איז, כאַמת, ווי ווען ער וואָלט געשריבן מיט אַ מאַסט-בוים, איינגעטונקט אין אַ וואַלקאן. אין די ראַמאַנטישע שטעלן פון היינעם פראַזע רוישט עס אָפט און עס קלינגט, און עס האַרמידערט, ווי אין אַ שטורם. מען האָט אַ פאַר-געפּיל פון וואַנגערס אָן אָפּרע. ניט אומזיסט האָט טאַקע וואַנגער באַאַר-בעט אַסך מאָטיוון, וועלכע היינע האָט צוערשט פאַפּולער געמאַכט אין דער ליטעראַטור.

אַבער ווי ברייט עס זאָל ניט זיין היינעס האַריזאָנט, ווי הויך און ווייט עס זאָלן ניט אַוועקטראָגן אים די פליגלען פון זיין געדאַנק און זיין פאַנטאַזיע, פלעגט היינע פאַרט, אין מיטן פּלי, צווינגען זיין פעגאַס, אָפט מיט דער בייטש פון דער איראַניע, ער זאָל שאַרף אַ קער טאָן זיך פון די הויכע הימלען צוריק צו אונדזער ערד, צו אירע נויטן און פּלאַנן. און דעמאָלט פלעגט ער ווערן דער „טאַמבור-מאַזשאָר“ פון דער פרייהייטס-אַרמיי, וואָס קעמפט דעם גרויסן קאַמף פון דער צייט.

און נאָך דאָ, וואו היינע מאַרשירט, ווי אַ סאָלדאַט, אין דער אַרמיי פון די פרייהייט-קעמפער, קאָן בערנע, דער קלענערער, דער אַרעמערער אין זשעני, אָבער אויך דער פּיל רייכערער אין דעם גלוט פון אמתן אידע-אַליות און מענטשנליכע, אַוועקגעשטעלט ווערן ניט נאָר אין איין ליניע מיט אים, נאָר נעווים אויף אַ שטאַפל העכער. דער עיקר, אין דעם קאַמף אַנטקעגן דער רעאַקציאָנערער וועלט, וועלכן ביידע האָבן געפירט כמעט מיט די זעלביקע כלי-זין : דעם שאַרפן וויץ און דער סאַטירע.

אין דער האַנטירונג פון אַט-די כלי-זין שטייט בערנע אפשר נאָך העכער פאַר היינען, ווייל אַ סך ערלעכער און ערנסטער. היינעס אָנפאַלן, מאַכן אַמאָל דעם איינדרוק פון אַ יעגערס שפּילן זיך מיט דער אייגענער קראַפט און שיס-קונסט. ער באַנוצט אַ שייַן-פאַרצירטן בויגן, וועמעס פּיילן עס פאַרוואַונדן, אָבער טויטן ניט. בערנע איז דער רעוואָלוציאָנערער „קאַנס-פּיראַטאַר“, וואָס טראָגט זיין סטילעט באַהאַלטן אין אַרבֿל, כאַפט אים בליץ-שנעל און אומערוואַרט אַרויס, ווען מען דאַרף, און טרעפט דעם שונא גלייך אין האַרצן אַרײַן.

אַט-די צוויי מייסטערס פון פּאָליטישן און גייסטיקן קאַמף האָבן גע-

האט א געוואלטיקע דערציערישע השפעה אויף דער יונגט. איז איינער פון דער נאטור געוון באשאנקן מיט אן אייגענעם פארשטאנד, מיט אביסל ווייך און פאנטאזיע, האָבן יענע שריפטן געוועט און גערייצט די נאָרוואַס אויפֿוואַכנדיקע גייסטיקע כוחות, גערעפטיקט די יונגע פליגלען און געלערנט פארלאָזן זיך אויף דער אייגענער שאַפֿונגסראַפֿט און אויספרובירן זי, לויט זייער מוסטער.

אויף מיר האָט מער געווירקט היינע. אויך אויף מיר פלעגט אין א געשפרעך אָפֿט אָנפֿאַלן די לוסט צו שפּילן זיך מיט דעם פּאָליטישן ווייך צוליב דעם שפּיל. משמעות, איך פלעג אָפֿט אַריבערכאַפֿן די מאָס און שוין צו־שקלאַפּיש נאָכמאַכן דעם מייסטער. פלעגט מיר שלמה זאָנוול איבער־האַסן תרעומות־דיק: „געניטשאיעט?“ („דו היינזירסט?“)

אויף שלמה זאָנוולען האָט מער געווירקט בערנע. און זיין „בערניזירן“ האָט, דאַכט מיר, געשאַמט ניט אַזוי פון יענעם השפעה, ווי טאַקע פון דער אינעווייניקסטער נאָענטער קרובהשאַפֿט, וואָס האָט געהערשט צווישן זיין נשמה און בערנעס. שלמה זאָנוול האָט מיט א פּאָר יאָר שפּעטער געפירט אַ טאָגבוך, וועלכן ער פלעגט מיר צושיקן העפטנווייז (איך בין שוין דעמאָלט ניט געווען אין וויטעבסק). דער טאָגבוך האָט זיך געלייענט, ווי די בעסטע „בערנישע“ בריוו. (טיילן פון אַט־דעם טאָגבוך געפינען זיך נאָך איצטער, ווי מיר האָט איבערגעגעבן די שאַרגאַראַדסקאַיאַ, צווישן אַנסקיס כתבים אין לענינגראַד).

אָבער אויך היינע האָט געהאַט אַ מעכטיקע ווירקונג אויף אים. פילע פון זיינע יוגנט־שריפטן, ניט פאַרענדיקטע, וואָס האָבן ניט דערבליקט די ליכטיקע שוין, זיינען געווען פּראַכטפולע פּאָנטאָזיעס אין א היינעשן גייסט אויף עקסטרעם ראַדיקאַלע טעמעס. שפּעטער, ווען דער ליטעראַרישער שאַפֿן איז געוואָרן דער ערנסט פון זיין לעבן, האָט ער באַוואַוסטזיניק באַקעמפֿט אין זיך זיין „היינזירן“, ווי מיר דאַכט, צו דעם גרויסן שאַרן פון זיין טאַלאַנט. פון אַלע ראַדיקאַלע אידיען, וואָס האָבן געהערשט אין די שריפטן פון די צוויי דייטשידישע ראַדיקאַלן, האָט אויף אונדז ביידין דעם גרעסטן רושם געמאַכט — זייער ביידינס קאַמפּ אַנטקעגן „שאַוויניזם“ און „נאַציאָנאַליזם“. סיי היינע, סיי בערנע זיינען, אין זייערע געדאַנקען, געווען אויסגעשפּראַכענע קאַסמאָפּאָליטן. דער גאַנצער ענין פון נאַציאָנאַליזם איז פאַר זיי געווען אַן אויסגעטראַכטע זאַך, אַן אילוויע פון אַ פּאַלשן דענקען, וועלכע די פּאָלקספּיינט נוצן אויס, כדי צו האַלטן די מאַסן אין פינצטערניש און שקלאַפּעריי. די איינטיילונג אין רעליגיעס, ווי אויך דער עצם ענין פון „נאַציע“ און „רעליגיע“, זיינען רעאַסציאָנירע דערשיינונגען, שווערע,

קאָשטאַרהאַפּטע ירושות פון דעם פינצטערן עבר, וואָס מוזן פאַרשווינדן מיט דעם גאַנג פון דעם פּראָגרעס, אונטער די שטראַלן פון דעם כאַפּרייטן שכל.

היינע זאָגט ערנעצוואו כפירוש אַרויס זיין גורדיין, אז „אין דער איצט סיקער צייט“ זיינען שוין גאָר ניטאָ קיין נאַציעס. עס זיינען גאָר דאָ צוויי פּאַרטייען: די רעאַקציאָנערע און די ליבעראַלע, פון וועלכע איינע קעמפט אין דעם נאָמען פון אויטאָריטעט און טראַדיציע, די אנדערע שעפט איר כאַרעכטיקונג פון דעם פּרייען געדאַנק.

אין תוך אַרײַן האָבן ביידע געהאַט שאַרפע נאַציאָנאַלע נינגונגען, שטימונגען, סימפּאַטיעס און אַנטיפּאַטיעס. וועגן בערנען האָט היינע אַמאָל דערציילט, אז אין אַ געשפּרעך מיט אים האָט ער זיך אַרויסגעזאָגט, ווי אַ הייסער דייטשישער פּאַטריאָט, וואָס וויל ניט דערלאָזן, אז „אין טעפּל, אַ דייטשער“ זאָל אַריבערגיין צו די פּראַנצויזן. און אויך ביי היינען איז קיין קונץ ניט אַנצוטאָפּן זיין התלהבותדיקע ליבע צו דעם פּראַנצויזישן פּאָלק און זיין שאַרפע אומגערעכטע אַנטיפּאַטיע צו די ענגלענדער. אָבער — דאָס איז שוין אַזוי מיט אַלעמען. ניטאָ קיין מענטשן, וואָס דענקען ערנסט וועגן ווירקלעכן לעבן, און זאָלן — ווי קאָסמאָפּאָליטיש זיי זאָלן ניט זיין אין זייער געדאַנק — זיין אמתע קאָסמאָפּאָליטן אויך אין געפיל. פאַרן קאָפּ קאָנען אַלע פעלקער זיין גלייכע מענטשן. פאַרן האַרצן קאָנען ניט אַלע פעלקער שטיין אויף דעמועלביקן ראַנג. ביי היינען האָט זיך אין די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן גענומען אַלץ מער און מער אַרויסווייזן זיין אינעווייניקסטע גליענדיקע יידיש־נאַציאָנאַלע אָריענטאַציע אין געפיל.

אָבער — יונגעלייט, אומגעניט אין דעם געפיל־לעבן בכלל און אין די נאַציאָנאַלע געפילן כּפּרט, האָבן ניט געמערקט יענע טונקעלע סימפּאַטיעס, וואָס זיינען געשטאַנען הינטער די קלאָרע געדאַקען; זיי האָבן פאַרזען דעם ווידערשפּרוך צווישן קאָפּ און האַרץ. מיר האָבן זיך איינגע־הערט אין די קלאָרע רייד און אין די שטימונגען, וואָס יענע רייד לאָזן איבער אין דער נשמה; און דער רעזולטאַט פון די שטימונגען איז געווען — דער ריינסטער, קאָנסעקווענטסטער קאָסמאָפּאָליטיזם, ווי איינער פון די וויכ־טיקסטע זיילן, אויף וועלכע עס רוט דער ראַדיקאַלער געדאַנק, דאָס הייסט, דער אַבסאָלוטער אמת.

פאַר מיר פּערזענלעך איז דער קאָסמאָפּאָליטישער געדאַנק אַ געוויסע צייט געווען אַ היילנדיקער באַלזאַם אויף אַ וואונד, וואָס איך האָב באַמת געשפּירט אין מיין נשמה, זינט מען האָט מיר קלאָר געמאַכט, אז מיר, יידן, לעבן אַ פּאַראַזיטיש לעבן. איך וויל מיך ניט פאַרלאָזן אויף מייע

איצטיקע זכרונות וועגן יענער וואונד, איר טיפסייט און איר שמארצלעכ-
 קייט. ס'קאָן זיין, שפעטערע געפילן סופליר איך אַרײַן אין אַ פּריערדיקער
 צייט. אָבער דאָס בין איך זיכער, אַז מיין נשמה, וואָס איר ערשטער גלי איז
 געווען דער יידישער פּאַטריאָטיזם, האָט זיך גענויטיקט, ווען דער גלי איז
 באַגאַסן געוואָרן מיט קאַלטן וואַסער, אין אַן אויסגלייך, אַ האַרמאַניע
 און אַ באַלאַנס. און אַטדעם באַלאַנס האָט מיר געגעבן דער היינעשער
 קאַסמאָפּאָליטיזם.

יידן זיינען פּאַראַזיטן. אָבער דאָך ניט יידן אַליין. אויך היינע באַ-
 האַנדלט ניט מיט זיידענע הענטשקע די בערזן-יידן פון זיין דור, און נאָך
 דערצו — די אַסימילירטע, די פּאַרגוואַישטע און געבילדעטע. מען דאַרף
 נאָר צוקוקן, מיט וויפיל שפּאַט ער באַניסט, צום אויסדרייען, דעם „מאַרקזי-
 גומפּעלינגאָ“. וועמעס דאגה — דער גומפּעלינגאָ? ניטאָ קיין פעלקער —
 ניטאָ אויך קיין יידן, ווי אַ פּאַלק, און אויף קיינעם ליגט ניט קיין ספּעציעלע
 אהריות פאַר דער ספּעציעלער יידישער עקזיסטענץ... און באַלד קומט משיח,
 ווען פון פעלקער וועט בכלל קיין זכר ניט בלייבן...

זיינען מיר געוואָרן, הייסט עס, קאַסמאָפּאָליטן... אין געדאַנק. מיט
 דעם געפיל קאָן מען אָבער, משמעות, ניט לעבן ריין-ראַציאָנאַל. ווייניקסטנס
 האָבן דאָס ניט געקאָנט ניט איך, ניט שלמה זאַנוול. אָנגעוואָרן אונדזער
 יידיש-נאַציאָנאַלע אַריענטאַציע, האָבן די געפילן געחאַט אַ פּאַלק, צו
 וועמען צו געהערן, מיט וועמען זיך צו באַהעפטן, וועמען צו דינען... און
 מיר זיינען געוואָרן — „רוסן“.

אַ טרערן-בונד מיטן רוסישן פּאַלק

קיין זאך ווירקט ניט אַזוי דערציעריש אויף אַ יונגן גייסט, קיין זאך
 לאָזט ניט איבער אין דער נשמה אַזאַ טיפן רושם אויפן גאַנצן לעבן, ווי
 די „שיינע“ ליטעראַטור און פּאָעזיע.

אויב מיין פּוילישער חבר האָט געשפּירט, אַז אַלץ, וואָס אין אים
 איז „איידלגעבוירן און מענטשלעך“, האָט ער צו פּאַרדאַנקען די יידן, מוז
 איך מיך דאָ מודה זיין, אַז גאַר אַ גרויסן טייל פון מיין „בעסערן איך“ האָב
 איך צו פּאַרדאַנקען די רוסן, און ניט נאָר זייערע דענקער און אויפפּלערער
 — פּיסאַרעוו, דאָבראַליובאָוו, טשענישעווסקי, לאַזאַראָוו און מיכאַלאָווסקי,

— (צו דערמאָנען נאָר די וויכטיקסטע נעמען), און נאָך אַ גרעסערן גראַד, ווייל גערעדט ניט צו דער אַכסטראַקטער לאַגיק און דעם פאַרשטאַנד, נאָר צו דער פּאַנטאַזיע און דעם געפיל, — האָבן געווירקט אויף מיר און אַנסקין די קאַרטיפּען פון דער רוסישער בעלעטריסטיק און דער פּאַעזיע. דערציעריש אויף אונדז האָט אין ערשטער ליניע געווירקט זייער וואונדער־באַרער טאַלאַנט, וואָס האָט אונדז אוועקגעשטעלט פנים לפנים מיט דעם ווירקלעכן רוסישן לעבן; וואָס האָט אונדז אויסגעמאַלט די גרונט־טיפּן פון דעם רוסישן מהות מענטש, אין וועלכע מיר האָבן דערקענט זיך אליין און אונדזערע אַרומיקע אַזוי, אז עס האָט זייער גרינג זיך געקאָנט אויס־ביכּרן די אילוזיע: „מיר“ (יידן) און „זיי“ (רוסן) זיינען איין און דאָס זעלביקע פּאָלק.

נאָך וויכטיקער איז אָבער געווען די ווירקונג פון יענעם הומאַניטאַרן גייסט, מיט וועלכן יענע ליטעראַטור איז געווען אָנגעזאַפט. אזא נאַטיר־לעכע, אזא מענטש־לעך־איידעלע שטעלונג צו מענטש און לעבן, ווי מיר געפינען זי אין דער רוסישער ליטעראַטור פון גאַגאַלן און פּושקיןען ביז צו קאַראַלענקאָ, טשעכאָוו און גאַרקין, — ועד בכלל, — איז זיכער זעלט־וואו צו געפינען אין אַ וועלכער עס איז אַנדער ליטעראַטור.

ערשט אין דעם סוף אַכציקער יאָרן, מיט דעם אויפקום פון דער נייער פּאַעזיע, מיט אירע „מאָדערניסטישע“ משונעתן, מיט איר אָפקערן זיך פון דעם ווירקלעכן מענטשלעכן לעבן און זיינע פּראָבלעמען, מיט איר איינגריבלען זיך און פאַרלירן זיך אין דעם פאַרפּלאַנטערטן שפינוועבס פון דער אייגענער נשמה, איז די רוסישע ליטעראַטור אַראָפּ פון איר היסטאָרישן וועג און גענומען פאַרלירן איר אַלט־רואיסטיש־הומאַניטאַרן באַראַקטער.

נאָר — לאָס איך אליין ניט אַראָפּ פון וועג אין די נאַטיצן וועגן מיינע איבערלעבונגען! מיר האַלטן אין דעם אָנהויב פון די אַכציקער יאָרן, ווען אויף אונדזער גייסטיקן האַריוואָנט האָבן מיט אַ ניט־פאַרמינערטן גלאַנץ געלויכטן די זונען און שטערן פון די רוסישע קלאַסיקער, וואָס האָבן אונדז, יונגע יידן, צוגעפירט און צוגעבונדן צו דעם רוסישן פּאָלק.

און אין דעם פּרט קומט די בכורה דעם גרעסטן פּאָעט פון די זעכציג־קער יאָרן, דעם גרעסטן נאָך פּושקיןען און לערמאַנטאָוו. איך מיין דאָ גייער־אַסאָוו. די קלאַסיקער האָבן אונדז צוגעפירט צו דעם רוסישן „פּאָלק“, אין דעם נאַציאָנאַל־קולטורעלן זין פון דעם וואָרט. גיעקראַסאָוו האָט אונדז געמאַכט ליב און טייער דאָס רוסישע „פּאָלק“, אין דעם ענגערן זין פון דעם וואָרט, אין דעם זין פון דעם המון־עם, פון די אַרבעטאָרישע שיכטן בכלל און דער פּויערימשאַפט בפרט.

ניעקראסאָוו — אַ פּאָעט? און נאָך „אַ גרויסער“, „דער גרעסטער? !“
איך ווייס, אַז גראָד וועגן דעם ענין פון ניעקראסאָוו, ווי אַ פּאָעט,
זיינען אין דער רוסישער ליטעראַטור און נאָך מער ביי דער רוסישער
לעזער־וועלט, פּאָרגעקומען די היציקסטע סכסוכים און ויכוחים.

די, וואָס זיינען דערצויגן געוואָרן אויף די עסטעטישע טעאָריעס און
ליטעראַרישע מוסטערן פון די דרייסיקער און פּערציקער יאָרן, מיט זייער
קולט פון דער ריינער שיינקייט לשם שיינקייט און קונסט לשם קונסט,
האַבן בכלל מבטל געווען דעם פּאָעטישן כאַראַקטער פון ניעקראסאָוו מאַך
נומענטאַלע שאַפונגען.

אפילו טורגעניעוו, אַ דורכגעדרונגענער מיט דעם זעלביקן הומאַניטאַר
רעאַליסטישן ניסט, וואָס האָט געפונען זיין שאַרפסטן אויסדרוק אין ניעק־
ראַסאָוו פּאָעזיע, האָט — לפי דער טעאָרעטישער שטעלונג זיינער —
תחילת ניט געקאָנט באַנעמען ניעקראסאָוו גבורה.

„ניעקראסאָוו לידער“, האָט ער געשריבן אין איינעם פון זיינע בריוו
צו אַ פּריינט, „דאָס איז אַ צעקייטע ביבולע פּאַפּיר, באַגאַסן מיט עסיק“.
ערשט שפעטער, ווען עס איז אַרויס די ערשטע זאַמלונג פון ניעקראסאָוו
ווערק, האָט ער, אויך אין אַן אינטימען בריוו, געמאַכט אַ שטיקל קאָנ־
צעסיע: „זע אַקאַרשט“, שרייבט ער, „ניעקראסאָוו לידער, צונויפגעקליבן
אינאיינעם, בייטן זיך“...

און כמעט די זעלביקע שטעלונג, ווי טורגעניעוו, האָט גענומען הערשן
צו ניעקראסאָוו אין דעם סוף פון ניינצנטן און אָנהויב צוואַנציקסטן יאָר
הונדערט, ווען מען האָט ווידער אוועקגעזעצט אויף דעם כסא המלכות די
ריינע קונסט לשם קונסט.

כדי אינגאַנצן פּאַנאַנדערקלייבן זיך דערין, וואָלט מען געראַפט אָנ־
שרייבן אַ לאַנגע חקירה וועגן דעם ענין פון פּאָעזיע בכלל, און פון ניעק־
ראַסאָוו שאַפונגען בפרט. דאָס, נאַטירלעך, קאָן איצטער ניט זיין מין
אויפגאַבע. בקיצור, וויל איך דאָ אַרויסזאָגן מין מיינונג, צו וועלכער איך
בין געקומען נאָך אַ לאַנגן און, ווי מיר דוכט, ניט גאָר אויבערפלעכלעכע
אַריינטראַכטן זיך אין דער פּראַגע.

אין דער פּאָעטישער שטימונג זע איך אַ מין לייכט־היפּנאָטישן צו־
שטאַנד. וואָס „פּאָעזיע“ איז, קאָן מען ניט פּאַרמולירן אין ווערטער, ווי מען
קאָן בכלל ניט פּאַרמולירן אין ווערטער יענע קאָלירטע שטימונגען פון
דער נשמה, וואָס שידן זיך אָפּ פון איר אַבסאָלוט ניקטערן מצב. דאָס איז
ענלעך צו פּאַרשיכורטקייט; ענלעך צו פּאַרחלומטקייט, האַליוצינאַציעס

אן פארושטמיט; עולדע צו עקסטאז און התלהבות; עולדע צו רעלי-
גיעזר שבת-קודשדיקייט און יום-טובדיקייט.

איז עס א געמיש פון אָטדי אַלע עלעמענטן, אַ מין רעגנבויגן פון
אָטדי אַלע פאַרביקע נשמה-שטראַלן, אָדער אַן אייגנאַרטיקער זעלבסט-
שמענדיקער רוחניותדיקער ליכט-שטראַל? דאָס איז שווער צו זאָגן. עס
איז גענוג פאַר אונדז צו וויסן, אַז אַרויסרופן אין אונדז דעם דאָזיקן פאַר-
ביסן ליכט-שטראַל און לאָזן די נאַנצע נשמה באַלויכטן ווערן אין זיין קאָליר,
קאָן אַ פּאָעטיש ווערק קודם-כּל, ווען דאָס ווירקט אויף אונדז היפּנאָטיזירט-
דיק דורך אַ געוויסן מוזיקאַלישן ריטם פון דער שפּראַך. דערנאָך מוז
דערצו צוקומען דאָס קלאַרע בילד, וואָס זאָל צווינגען די פּאַנטאַזיע, איינ-
צושמעסן זיך, אַז דאָ זעט מען פאַר זיך אַ רעאַלע ווירקלעכקייט (מעג זיין,
ווי פּאַנטאַסטיש אויסגעטראַכט). און דערנאָך מוז דאָס בילד זיין פון אַזאַ
כאַראַקטער, אַז ער זאָל אין אונדז אַרויסרופן אַ באַשטימטן געפיל, פּונקט
דעם זעלביקן, מיט וועלכן ער איז געווען אַרומגענומען אין דעם דיכטערס
נשמה, ווען ער איז דאָרטן באַשאַפּן געוואָרן.

אין אָטדי דריי עלעמענטן: היפּנאָטיזירנדיקער ריטם, בילד און גע-
פיל, ליגט די גבורה פון אַ פּאָעטישן ווערק. אָבער אָטדי גבורה קאָן אַ
פּאָעטיש ווערק אַרויסווייזן אויף אונדז נאָר, ווען מיר אַליין לאָזן זיך און
טערגעבן אונטער איר ווירקונג. דאָס איז פּונקט ווי מיט דעם היפּנאָטיזם.
מענטשן, וואָס שמעלן זיך לכתחילה קריטיש צו דעם היפּנאָטיזירער, וועלן
גאָרניט אונטערפּאַלן, אָדער גאָר שווער אונטערפּאַלן אונטער דער ווירקונג
פון זיינע „פּאַסן“ און מורמלענדיקע איינרעדענישן. ער דאַרף קאָנען ברעכן
אונדזער ווידערשטאַנד. אזוי איז דאָס אויך מיט דעם פּאָעט. ער מוז
געווינען אונדזער מיטגעפיל, — לאָזן זיין נאָר אויף אַ וויילע, — כדי צו
קאָנען אַריינפּאַנגען אונדז אין דעם נעץ פון זיינע שטראַלן.

עס איז קלאַר, אַז וואָס געענטער עס איז צום האַרצן דער ענין, וועלכן
דער פּאָעט באַזינגט; וואָס סימפּאַטישער עס איז איינעם דעם פּאָעטס
שטעלונג צו דעם ענין, אַלץ גרינגער קאָן דער פּאָעט אַרויסברענגען זיין
פּאָעטישע ווירקונג, אַלץ גרינגער גיבן מיר זיך אונטער זיין היפּנאָטיזירנדי-
קער מאַכט, און אַלץ גרעסער מוז לפי דעם אויסוואַקסן אין אונדזערע אויגן
זיין פּאָעטישער באַדייט.

ניערקאָסאָו האָט דורך דעם אייגנאַרטיקן ריטם פון זיין שפּראַך,
דורך דער קלאַרטיט און שאַרפּקייט פון דעם געמאַלטן בילד, דורך דער
נאָענטקייט פון דעם ענין צו אונדזער האַרצן, — די לידן און פּריידן פון
דעם אַרבעטאָרישן פּאַלס, — דורך זיין שטעלונג אין געפיל צו דעם ענין,

וואָס איז אויך אונדז געווען אזוי סימפאטיש, — דורך אַמדי אַלע עלע-
מענטן, האָט ער אין אונדזערע יונגע נשמות אַרײַנגעברענגט די געפילן פֿון
אמתער הייסער ליבע און טיפֿן רחמנות צו די רוסישע פּאָלקסמאַסן בכלל
און צו דער פּויערימשאַפט בפרט, פֿון טיפֿן צער פֿאַר זײַן שווערן גורל אויף
דער וועלט, און פֿון גליענדיקן צאָרן אויף זײַערע באַדריקער: גראַד יענע
געפילן, וואָס האָבן געלעבט אין דער ברוסט פֿון דעם פּאָעט.

אויב געטע האָט אין זײַן „פּראָמעטעאוס“ ליד געהאַט אין זײַנען דעם
פּאָעט, ווען ער האָט אין פּראָמעטעאוסעס לײַפֿן אַרײַנגעלייגט די שטאַלצע
רייד:

„הײער זײַ אײַד, פּאַרמע מענשען נאָך מײַנעם בילדע.“ —

מענטשן, וואָס זאָלן האָבן די זעלביקע פּריידן און לײַדן, ווי ער,
איז ניעקראַסאָוו זיכער געווען נאָר אַ גרויסער פּאָעט.

דער טעות פֿון אונדזער דעמאָלטריקן דור אין אונדזער שטעלונג צו
דעם ענין פֿון פּאָעזיע און פֿון קונסט בכלל איז געלעגן ניט אין דעם, וואָס
מיר האָבן געזען אין ניעקראַסאָוו דעם „אמתן“ פּאַרטערע פֿון מענטש-
לעכער פּאָעזיע, נאָר אין דעם, וואָס, באַצויבערט פֿון זײַן ווירקונג אויף
אונדז, האָט זיך אונדז געדוכט, אַז נאָר די ענינים, דורך וועלכע ניעקראַ-
סאָוו האָט אין אונדז אַרויסגערופֿן יענע פּאָעטישע שטימונגען, זײַנען בכלל
באַרעכטיקט אין דער פּאָעזיע. די רײַן „עסמעטישע“ פּאָעטן, ווי פעט
און מאַיקאָוו, וואָס האָבן באַזונגען אַלגעמײַן-מענטשלעכע ענינים, — אונדז
אַבער מער אַדער ווייניקער פּרעמדע, — (דאָס רובֿ האָבן מיר זיך אײַנגע-
שמועסט, אַז זײ זײַנען אונדז פּרעמד), האָבן מיר אַרײַנגעוואָרפֿן אין דעם
„הרם דרבינו פּיסאַרעוו“ און ניט געוואָלט אַרײַנקוקן אין זײַערע ווערק.

מיר געדענקט זיך אַן אָוונט, פּאַרבּראַכט אין דער געזעלשאַפט פֿון
אונדזערע יונגעלייט. מען האָט געשפּילט אין פּאַנטן, דיסקוטירט און גע-
זונגען לידער. ווי כמעט אַלע מאָל אין אַזעלכע אָוונטן, האָט מען אויך
דאָס מאָל ניט פּאַרפעלט אויסצוהערן פֿון אונדזער בעסטער זינגערין ניעק-
ראַסאָווס באַרימטע ליד וועגן דעם גורל פֿון דער רוסישער פּויערשער פּרוי.
איך האָב לידער ניט אונטער די הענט ניעקראַסאָוו שריפטן און איך
וועל ברענגען נאָר די טײַלן פֿון דעם ליד וואָס זײַנען פּאַרבליבן אין זכרון.
דאָס ליד הויבט זיך אָן אזוי:

„וויפּאָלנעס ראַזגאַריע סטראַדאַ דערעווענסקאַיאַ !
דאָליאַ, טי דאָליושקאַ רוסקאַיאַ, זשענסקאַיאַ !
וויראַד לי טרודניעיע סײַסקאַט...“

(„פול זיך צעברענט האָט דער האָרעווען דאָרפישער.
גורל, דו גורלע, רוסישער, ווייבערשער!
שווערער געפֿינט מען אים וואו?“)

דער פּאָעט שילדערט די שווערע אַרבעט פֿון דער פֿרוי ביי דעם שניט,
וועלכע זי רייסט איבער, כדי צו אײלן צו דעם שרייענדיקן זײַג־קינד, וואָס
ליגט ערגעץ־וואו אויפן ברעג פעלד. די מוטער שטייט איבער אים, ווי פֿאַר־
שטיינערט.

„וואָס־זשע בלייבסט שטיין דו איבער אים, אַ פֿאַרגלױווערטע,
מוטער געדולדיקע, זינג וי“

זי זעצט זיך אײַנשטילן אים מיט דער ברוסט, און

„סײַוויגט זיך אויף איר אום אַ זײל פֿון רחשׂימלעך.
סיקיצלט און זשומעט און בייסט“.

פֿאַרטיק געוואָרן מיט דעם קינד, נעמט זי זיך פֿאַר איר אָרימן עסן:
שוואַרץ ברויט מיט קוואַס. טרערן פֿליסן פֿון אירע אויגן און טראָפֿענען
אַרײַן אין דער שמוציקער כלי.
דאָס ליד פֿאַרענדיקט זיך מיט אַ פֿערז:

„וואָט אָנא גובי סוואָאי אָפֿאַליאָניאַ
זשאַרנאַ פֿאַדנאַסיט קי קראַיאַט.
ווקוסנאַ לי, מילאַיאַ, סלאָזי סאַליאָניאַ
סיקיסלים קוואַסאַם פֿאַפֿאַלאַם?...“

(„אַט טראַגט זי צו אירע ליפֿן פֿאַרשמאַכטע,
נעמען אַ דאָרשטיקן זופֿ.
גוט עפעס, ליבינקע, טרערן געזאַלצענע
אויף אַ העלפט מיט דעם זײַערן קוואַס?“)

יענעם אָוונט האָט דאָס ליד אַרויסגערופֿן אַ העפֿטיקע דיסקוסיע וועגן
דעם ענין פֿון פֿאַעזיע בכלל, און צי איז „דאָס“ געווען פֿאַעזיע. געווען
צווישן אונדז אַן עלטערער גימנאַזיסט, וואָס איז געשוואַמען אײַנער אלײַן

אנטקענן דעם שטראם, און האָט פּאַרטיידיקט די אַלטע עסטעטיק. עט
לעכע מאָל פּלעגט ער אין זיינע רייד איבערחזרן: „פּראַוווּ בעלינסקי,
קאָטאַרי סקאַזאַל“ — (נערעכט איז בעלינסקי, וואָס האָט געזאָגט...) —
ער האָט צוגעגעבן, אז דאָס ליד ניעקראַסאָווס איז זייער אַ וואַייל ליד.
אַבער — צו וואָס אָנרופן עס פּאַעזיע? עס איז אויך אַ גוטע זאַך, אָבער
אַן אנדער זאַך, וואָס האָט צו פּאַעזיע קיין ברעקל שיכות ניט.
— נו, און וואָס איז פּאַעזיע? אָט-דאָס? — האָט אים געפרעגט
איינער פון אונדזערע, און האָט, מער קאָמיש, אָפּגעקלאַמירט פּיעט'ס
אַ קליין ליריש לידל, וואָס לייענט זיך אזוי:

„שאַפּאַט... ראַבקאָיע דיכאַניע...
טרעלי סאָלאָוויאַ.
סיערעבראָ — אי קאָליכאַניע
סאָנאַוואָ רוטשיאַ.
נאַ לאַניטאַך פּורפור ראַזי,
אַטבליעטק יאַנטאַריאַ
אי אָביאַטיאַ, אי סליאַזי,
אי — זאַריאַ, זאַריאַ...“

(„מורחל... ציטערדיקער אָטעם...
טרעלן פון דער נאַכטיגאַל,
זילבער און דאָס וויגן זיך
פון דעם טייכל אין שלאָף.
אויף די וואַנגען — רויזן-פורפור,
אָפּגלאַנץ פון בורשטיין.
און אַ האַלדזן זיך, און טרערן,
און — באַגין, באַגין!“

— אַפּלאַכן קאָן מען פון אַלץ! יאָ, דאָס איז אמתע פּאַעזיע, —
האָט זיך ניט איינגענומען דער גימנאַזיסט:
— מוחל אַזאַ פּאַעזיע!

אין דער אמתן, איז דער „עסטעט“ געווען אין איין פּרט גערעכט.
פּיעטס לידל איז טאַקע ער-היום „אמתע“ פּאַעזיע: אַן אמתער פּערל
אין דער רוסישער ליריק אָבער דער קאָנטראַסט צווישן די זיסע גליקס-
טרערן, פּאַרגאַסן פון אַ פּאַרליבטן פּאַרל, אָקאַרשט באַגינען, און די

„טרערן געזאלצענע, אויף א העלפט מיט דעם זויערן קוואס“, פארנאָסן פון דער פויערטע אין דעם „פאנאנדערברעכן פון דעם דאָרפישן האָרע-ווען“, איז געוון א געוואלטיקער, אז דעם עסטעטס אַרגומענטן זיינען פון אונדז אָפגעשפרונגען, ווי אַרבעס פון א וואַנט.

האָבן מיר דען קיינמאָל ניט דורכגעלעבט יענע פּאָעטישע שטימונגען, וואָס ווערן באַזונגען אין פיעטס לידל? אוי, און נאָך ווי! ... (הגם ניט אין יענער, אַביסל סענטימענטאַלער און שאַבלאָנער דעקאָראַציע), אָבער די מעשה מיט דער פּאָעזיע, — ווי מיט דער קונסט בכלל, — איז אַזא: פאַראַן קונסטווערק און קונסטלערישע זאַכעלעך, און די נפּקא מינה צווישן זיי הענגט ניט אָפּ פון זייער פאַרנעם. א גרויס ווערק דאַרף זיין גרויס ניט נאָר לויט זיין פאַרם, נאָר אויך לויט דעם ענין. דער ענין דאַרף זיין אַזא, אויף וועלכן דאָס לעבן שטעלט א באַזונדער טראַפּ. אין אונד-זער לעבן איז דער טראַפּ געשטאַנען אויף דעם ענין: „פּאָלק“ און אויף דער אַרבעט צו דינען אים. האָט דער עיקר דאָס געקאַנט אַרויסרופן אין אונדז די אינטענסיווסטע פּאָעטישע עמאַציעס. דער „רויזן-פורפּור“ מיט דעם „אָפּגלאַנץ פון בורשטין“ איז זיך געווען גלאַט אַזוי, א שייניגע זאַכעלע.

און א סך א סך ביטערע טרערן האָבן יידישע יונגעלייט פון יענעם דור פאַרנאָסן אויף ניעקראַסאָוו לידער און דורך זיי איז געשלאָסן גע-וואָרן ביי יענעם דור א פעסטער „טרערן-בונד מיט דעם רוסישן פּאָלק. פאַרוואָס ניט מיט דעם יידישן?

16

די יידישע יוגנט און די רוסישע ליטעראַטור

טראַכטנדיק וועגן דער אַסימילירנדיקער ווירקונג, וואָס אויף אונדז האָט געהאַט די רוסישע ליטעראַטור מיט אירע טורגעניעווס און ניעקראַסאָוו, שווימט ביי מיר אַרויף דער זעלביקער געדאַנק, וועלכן איך האָב שוין פריער אַרויסגעזאָגט, ווען איך האָב גערעדט וועגן דער וויר-קונג פון דער רוסישער שפּראַך.

דאָס איז די שאַלע: פאַרוואָס האָט אויף דער יידישער יוגנט די רוסישע ליטעראַטור געוורקט אַנדערש, איידער, זאָגן מיר, אויף דער פּוילישער? פאַרוואָס האָבן די טורגעניעווס, מיט זייער שילדערן דאָס אַלגעמיינ-מענטשלעכע לעבן אין זיין נאַציאָנאַל-רוסישער אויסגעשטאַל-

טונג, ניט באשאפן ביי דער פוילישער יוגנט קיין נאציאנאל־רוסישע אַריענטאציע אין געפיל, ווי זיי האָבן דאָס געטאָן ביי אונדז? און דער ענטפער אויף אַט־דער שאלה דאָרף, ווי מיר דאָכט, זיין דער זעלביקער וואָס בנוגע דער שפראַך. די פוילן האָבן געהאט אַן איי־גענע וועלטלעך־פראַגרעסיווע ליטעראַטור, אין זייער אייגענער שפראַך. ביי זיי זיינען געווען זייערע מיצקעוויטשעס, קראַשינסקיס, קראַשעווסקיס, אָר־זשעשקאָס, וואָס האָבן געשילדערט דאָס לעבן פון דעם פוילישן פּאָלק אין שטאָט און דאָרף, פון זיינע פריערדיקע און איצטיקע דורות. ביי אונדז איז אַזאָ ליטעראַטור ניט געווען. דאָס איז געווען די צייט נאָך פון פאַר שלום־עליכמען און פרעזן, וואָס זייערע שאַפונגען האָבן זיך צונויפגעגאָסן מיט די שאַפונגען פון מענדעלי מוכר ספרים צו אַ שטראַמיקן פּלוס, אַן אַלץ טיפערן און ברייטערן. עס זיינען אין יידיש געווען דעמאָלט נאָר איינצלנע ווערק, נאָך ניט צונויפגעגאָסענע אינאיינעם אין איין שטראַס פון ליטעראַרישער אַנטוויקלונג.

און אַט־די איינצלנע ווערק גופא האָבן אין זייער שילדערונג פון דעם יידישן לעבן בשום אופן ניט געקאָנט אַרויסרופן אין אונדז אַ געפיל פון ליבע אָדער אפילו פון שוואַכער סימפאטיע צו די יידישע פאַרשווינען און סימאציעס, וואָס ווערן דאָרטן אויסגעמאָלט. דער איינדרוק פון זיי האָט צו טאָן מיט אַ וועלט, אַן אָפגעלעבטער אַ פאַרשימלטער, וואָס ליגט און פוילט און פאַרפעסטעט די לופט מיט איר מתים־גערוך. יענע ליטעראַרישע ווערק זיינען געווען אַ פראַדוקט פון דעם „השכלה־גייסט, מיט זיין אַבסאָל־לוט נעגאַטיווער שטעלונג צו דער הערשנדיקער יידישקייט, צו אַלע לעבנס־פאַרמען וועלכע זי האָט אַרויסגעבראַכט. דאָס איז געווען אַ שטרענגער משפּט איבער דעם יידישן לעבן מיט אַ „חייב מיתה“, ווי דעם לעצטן גזר־דין.

עס איז גענוג צו פאַרגלייכן די שילדערונגען פון דעם הינדערשן לעבן אין דער יידישער און דער רוסישער ליטעראַטור, כדי צו געווינען אַ ביילד פון דעם מאַוימדיקן קאָנטראַסט, וואָס האָט געהערשט אין די שטעלונגען פון די קינסטלער צו דעם געשילדערטן ענין.

טורגעניעוו, טאַלסטאָי, ניעקראַסאָו און אויך אַנדערע האָבן זיך גאַנץ אָפט אָפגעשטעלט און מיט חשק געמאָלן דאָס רוסישע קינד, סיי פון די העכערע, סיי פון די נידעריקערע קלאַסן. און וויפיל ליבע אין זייער מאָלן און וואָסערע ליבע רוסישע קינדער־קעפּ עס זיינען אַרויסגעבראַכט געוואָרן אין זייערע בילדער!

פאַרגלייכט נאָר, לאָז זיין, ניעקראַסאָווס זעקס־יאָריקן פויערל, וואָס

פירט אלײן א פערד און וואָגן און טרייבט אָן זיין סוס מיט אַ באַס־שטימ, מעשה דערוואַקסענער: „נו, דו פגירה דו! — פאַרגלײכט, זאָג איך, אָט דעם „פּאַלנעם מענטשן“ מיט יענע ייִדישע כניאָקלעך פון דעם זעלביקן עלטער, וואָס דער באַהעלפער נעמט זיי אַרויס אינדערפרי פון די בעטן, ווי פון אַ מקוה, טוט זיי אָן און טראָגט זיי אויף די אַקסלען אין חדר אַרײן (איך געדענק שוין ניט, ווער דאָס האָט געשילדערט: לײנעצקי אָדער מענדעלי מוכר ספרים), — און אייך וועט ווערן קלאָר דער גאַנצער אונטערשייד, וואָס צווישן אונדזער לעבן און „זייער“ לעבן, ווי ער ווערט אַרויסגעבראַכט אין די ביידע ליטעראַטורן.

אָט דאָרטן, בײַ „זײ“, איז דער אמתער מענטשלעכער לעבן אין אַר בעט און קאַמף, אין פרייד און אין צער! און בײַ אונדז? — אַ הויפן צעפוילטע, פאַראוירטע מיסט, אין וועלכן עס ווידמען זיך און קריכן אום עקלֶהאַפטע ווערים און קרימען זיך, קריכנדיק.

געדענקט איר לײנעצקיס „פּוילישן אינגל“? געדענקט איר די חתונה מתנה, וואָס מען האָט געמאַכט דעם, דאַכט מיר, פינף־יאָריקן חתן — ר' אויבישעס שטריימעל, וואָס אז מען שמעלט עס אַוועק אויפן טיש, הויבט עס אָן צו קריכן פון זיך אַלײן, אַ דאַנק, אַזוי צו זאָגן, דער „אַר טיקער באַפעלקערונג“? אָטדאָס שטריימעל איז פאַר מיר, ווי פאַר אַ סך פון מיין דור, געוואָרן דער סימבאָל פון דער גאַנצער ייִדישער „נאַציע“. ווי אַזוי וואָלט מיר זיך געקאַנט אידענטיפיצירן מיט איר אין דעם אינע ווייניקסטן געפיל?

פאַרגעסט ניט: דאָס איז געווען נאָך פאַר שלום־עליכמען, וואָס האָט אונדז געגעבן דאָס ייִדישע קינד, די אומגעהייער רייכע גאַלערייע פון לעבעדיקע פאַרטרעטן, אַלע „כתריאַלֶאָווקער“ די טוצן ליבע נפשות, אין וועלכע דער מענטש שטראַלט אַרויס דורך דער ספּעציפיש־ייִדישער געשטאַלט אין אַזאַ פאַרם, אַז דער ייִדישער לעזער באַקומט דעם טיף זיך איינקריצנ־דיקן רושם: „איך בין פֿלייש פון זייער פֿלייש און בין פון זייער בין“.

און עס איז נאָך ניט געווען פֿרץ, וואָס האָט, אין זיינע חסידישע מעשה־לעך, מיט אַ געוואַלטיקער קראַפט אַוועקגעשטעלט אונדז פנים לפנים צו דער ייִדישער נשמה, וואָס מיר האָבן זי פריער פשוט פאַרזען, ווייל קיינער האָט אונדז ניט אָנגעטייט אויף איר, יענע אינעווייניק אַזאַ רייכע נשמה, וואָס שטייט זיכער אויף דערוועלביקער הויך, ווי די נשמות פון די בעסטע „גוים“, „אויב ניט נאָך העכער“...

איך שמעל מיך בכיוון אַפּ אַזוי לאַנג אויף דעם פּראָצעס פון אונדזער רוסישער אַסימילאַציע, ווייל איך האָב מיך באַגענוגט מיט דער מיינונג, אַז

ביי די קינדער פון מיין דור, וואָס זיינען אַוועק פונם פּאַלק און זיך שפּעד-
טער אומגעקערט צוריק, איז די נאַנצע „גוי“אישקייט געווען אַ דרויסנלעכער,
אומבאַדייטנדיקער עפּיזאָד: מער אַ געדאַנקלעכער „טעות אין פּשט“,
אידער אַ טיף-איינשניידנדיקער פּאַקט אין דעם לעבן.

איך ווייס ניט, ווי ביי אַנדערע. ביי מיר און אַנסקין איז דאָס זיכער
געווען אַנדערש. ניט נאָר ביי שלמה זאַנוולען, וועמעס גויאישקייט האָט
אַנגעהאַלטן ביי אַן אַכצן-צוואַנציג יאָר: אפילו ביי מיר, וואָס האָט זיך
באַפּרייט דערפון לפי ערך זייער פּרי, איז דער איבערגאַנג צו פולער באַ-
וואוסטזיניקער רוסישקייט געווען אַ טיפע נשמה-איבערלעבעניש און דער
„דרך תשובה“ איז גאָרניט געווען פון די נאָר גרינגע.

שפּעטער, ווען איך בין ווידער געוואָרן אַ באַוואוסטזיניקער נאַציאָנאַ-
לער ייד, איז ביי מיר ניט געווען קיין ברעקל ספק, אַז אויב מיר וואָלטן
דעמאָלט געהאַט אַ פּראָגרעסיווי-ידישע קולטורעלע סביבה אין דער יידישער
שפּראַך, מיט אַ רייכער ליטעראַטור אין איר, אין וועלכער דאָס יידישע
לעבן וואָלט זיך געהאַט אָפּגעשפּיגלט אויף דעם זעלביקן שטייגער, ווי
ביי די רוסן, אָדער, לפחות, ווי ביי די פּוילן, וואָלט אונדזער ראַדיקאַלע
יונגט געקאַנט אַריבערגיין פון דעם אינטעלעקטועלן קאָסמאָפּאָליטיזם צו
דעם נאַטירלעכן נאַציאָנאַליגעפּיל אָן דעם איבערבראָך אין דער אַסימילאַ-
ציע. און עדהיום גלויב איך, אַז גראַד די שיינע ליטעראַטור אין יידיש
איז איינער פון די וויכטיקסטע כוחות, וואָס קעמפן אַנטקעגן דעם אַסימי-
ליאַטאָרישן פּראָצעס, נאָר — וואָס געווען, איז געווען: און ליידער דאַרף
מען זאָגן: וואָס עס איז גיט געווען, איז גיט געווען. איז אונדז דעריבער
ניט פאַרשפּאַרט געבליבן דער וועג פון אינעווייניקסטע קאָנפּליקטן און
גייסטיקן אויפגערודער.

די רוסישע שפּראַך און די רוסישע ליטעראַטור האָבן אונדז געמאַכט
פאַר רוסן. פון אומצעליקע קוואַלן האָט געשטראָמט אין אונדזער נשמה
רוסיש לעבן, רוסישע אידעען, האָפּנונגען און שמערעבונגען. און ספּעצעל
טאָר איך ניט פאַרגעסן דערביי אויך די ווירקונג פון דער רוסישער רעוואָ-
לוציאָנערער פּאָעזיע, וואָס האָט זיך גראַד צו יענער צייט באַוויזן צום
ערשטן מאַל.

דאָס איז געווען אַ קליין, דין ביכעלע, אַרויסגעגעבן פון דער אָרגאַ-
ניזאַציע „זעמליאַ אי וואָליאַ“ („ערד און פּרייהייט“) נאָך אידער זי האָט
זיך פּאַנאַדערגעשפּאַלטן אין דער טעראָריסטישער „נאַרדנאַיאַ וואָליאַ“
(„פּאַלס-וויילן“) און דעם „טשאַרני פּערעדעל“ („שוואַרצער איבערטייל“).
אויב איך האָב ניט קיין טעות, איז שוין אין יענעם ביכעלע געווען אָפּגע-

דרוקט דער שפעטער אזוי בארימט געוואָרענער טרויער-מאַרש פון די רוישע רעוואָלוציאָנערן: „ווי זשערטוואָיו פּאַלי וו' באַרביע ראַקאָוואָי“ („איר זייט געפאלן ווי אַ קרבן אין דעם גורל-שווערן קאַמף“). אָבער איך געדענק אויף זיכער, אז דאָרטן זיינען געווען אַ פּאָר אויסגעצייכנטע סאַטיר-דישע לידער, ווי „די טייבעלעך“, פון אַ ריין-אַנאַרכיסטישן גייסט מיט אַן אויסבליק אויף דער „פרייער ליבע“, — און דאָס ליד וועגן דעם גענעראַל דרעטנעלן, ווי ער גיט צו קוראָזש די זשאַנדאַרן, זיי זאָלן ניט דורכלאָזן קיין איין קוואַרטיר, ביז זיי וועלן אויסראַמען אינגאַנצן די „קראַמאַליניקעס“. דער עיקר אָבער האָט זיך איינגעקריצט אין זכרון אַ גרעסערע פּאָעמע: „אויף מיעזענצאָוו טויט“. (מיעזענצאָוו איז געווען דער שעה-זשאַנדאַרם, וואָס איז אין 1879 אינמיטן העלן טאָג דערהרגעט געוואָרן פון סטעפּ-ניאַק-סראַוויטשינסקי). ווי אַ פּאָעטיש ווערק שטייט די אַרבעט ניט נאָר אויף אַ הויכער הויך. אָבער ווי אַן אויסנום פון רעוואָלוציאָנערן פּאַ-טאָס, פון רעוואָלוציאָנערן „צער און צאָרן“, איז עס נאָך עד היום אַ נאַנץ באַדייטנדיקע, אומגעהויער שטאַרקע שאַפונג. זי האָט ריכטיק איבער-געגעבן יענע שטימונג, אין וועלכער עס איז געבוירן געוואָרן דער טע-ראַריסטישער קאַמף פון די „נאַראַדאָוואָלצעס“ און האָט זיכער אַ סך מער געווירקט אויף דעם איבערגאַנג צו דעם סיסטעמאַטישן טעראַר און דעם ריין-פּאָליטישן קאַמף, איידער די טעאָרעטישע באַטראַכטונגען, מיט וועלכע די „נאַראַדאָוואָלצעס“ האָבן באַגרינדעט זייער נייע טאַקטיק.

די גרויסע פּאָעמע האָב איך געלייענט עטלעכע מאָל, ביז איך האָב זי געקענט אויף אויסענווייניק, און האָב מיט גרויס חשק און אַמתער באַגייסטערונג געדעקלאַמירט זי אָפט פאַר חברים און פריינט. נאָך עד היום לעבן ביי מיר אין זכרון איינצעלנע טיילן אירע און עס שטייען פאַר די אויגן די דאָרטן באַשריבענע בילדער.

דאָס ווערק הויכט זיך גלייך אַן מיט אַ שטאַרקן אַקאָרד:

„האַק אודאַר גראַמאָוואָי, ווסינאַראַדנאַיאַ קאַזו
 נאָד ביעזומנים זלאָדעיעם סוועשילאַס!
 „טאָ אָדנאַ איז סטופּעניעי אָט טראַגאַ צאַריאַ
 „סי גראַזנים טריעסקאַם דאָלאַי אָטוואַליאַס!“

(ווי אַ קלאַפּ פון אַ דונער, איז דער משפּט פון פּאַלק געפאלן אויף דעם משוגענעם רוצח. דאָס איז איינס פון די טרעפּלאַך פון צאַרישן טראַן אַראַפּגעפאלן מיט אַ שרעקלעכן פּלאַצן.)

די פאָעמע שילדערט, ווי דער קייסער שטייט שפעט ביי דער נאכט
ביי דער אויסגעפּוצטער טרונע מיעזענצאָוווס, אַ פינצטערער, אַ פּאַרטיפֿ-
טער אין שווערע געדאַנקען. ער קאָן אַלץ ניט באַגרייפֿן, ביי וועמען
האָט זיך דאָס געקאָנט הויבן די האַנט צו טויטן איינעם פון זיינע באַ-
ליבטסטע דינער, און פאַרוואָס. ער וואַרפט די שאַלע דעם שיקזאַל, אָבער
אַלץ אַרום שווייגט. נאָר דער תהילים־מאַן לייענט קאַכזומען און די נשמה
ליכט ציטערט, און דער קייסער פרעגט נאָך אַמאָל זיין פרעג.

דאָ באַווייזט זיך פאַר אים אַ געשטאַלט און ראָט אים, ער זאָל
שטעלן די שאַלע זיין אייגענעם געוויסן, — וועט אפשר דאָרט זיך דער-
וועקן דער ריכטיקער ענטפער, אַז ניט קיין פּערזענלעכער שונא אין
באַנאַנגען די טאַט און ניט פאַר זיין אייגענער קרוודע האָט ער זיך
איינגעשטעלט. דאָס איז געווען אַן ערלעכער שליח פון פּאַלק, צו נעמען
נקמה פאַר זיינע ליידין.

און עס הויבט זיך אָן אַ צעטל פון אַלעקסאַנדער דעם צווייטנס
הטאים, דער עיקר זיין פולע אומוויסנקייט, ווי עס לעבט זיך זיינע פעל-
קער אין לאַנד, ווי פול זי איז פון יסורים און פיין. צום ביישפּיל:

„סטאַניעט פּאַלשאַ, קאַזאַקי, זאַביסטאַי יעוורייע ;
„סטאַניעט פּאַכאַר נאַש מנאַגאַסטראַדאַלנאַי ;
„איסטאַמילטיאַ ווי זאַליאַקאַי יאַקוטסקאַי טאַיגיע
„יאַרקי סוויעטאַטש נאַאוקי אָפּאַלנאַי“.

(ס'קרעכצט דער פּויל, דער קאַזאַק, דער דערשלאַגענער ייד ;
ס'קרעכצט דער פּויער, דער פּילפאַך געפּלאַגטער. אויסגעמאַד-
טערט האָט זיך אין דער ווייטער יאַקוטער טאַינאַ דער העלער
פּאַקל פון דעם פאַרווערטן וויסן.)

די געשטאַלט פאַרענדיקט אירע רייד מיט אַ דראַענדיקער נבואה :

„קאַזשדאַי סטאַן, קאַזשדאַי וואַדאַך, פּראָליטיאַי סליעזאַ
ווי אָגניעדישאַשטשיך זמיעי אָבראַטיאַטיאַ
„אי ווי דאַוונאַ זאַטשערסטוויעלאַיע סיערדצע טוואַיאַ
„מיליאַנאַמי זוביעוו וואַנזיאַטיאַ“.

(„יעדער קרעכץ, יעדער זיפץ, די פאַרגאַסענע טרערן וועלן זיך
פאַרוואַנדלען אין פייער־הויכענדיקע שלאַנגען, און אין דיין
לאַנג שוין פאַרטריקנט האַרץ וועלן זיי זיך אַריינשטעכן מיט
מיליאַנען ציינער“).

ווען מיר האָבן געלייענט די פּאָעמע, איז די נבואה שוין געווען אַ מקוים־געוואָרענע: דעם ערשטן מערץ, 1881. די געשטאַלט איז פאַרשוואַנדן. דער קייסער האָט זיך אויפגעכאַפּט. ס'איז ווידער געווען שטיל אַרום. נאָר דער תהילים־מאַן לייענט קאַכזיז מען און עס ציטערט די נשמה־ליכט.

שווער אין ווערטער איבערצוגעבן יענעם געפיל, יענעם געדאַנק און פעסטן באַשלוס, וואָס האָט אַרויסגעשטראַלט פון יענעם ווערק און האָט ווי אַ צעגליטער, צעשמאַלצענער שטאַל, זיך אַריינגעגאַסן אין אַלע אַדערן פון דעם ווילן.

ס'איז דאָ אויבן דערמאָנט געוואָרן דער „העלער פּאַקל פּן דער פאַרווערטער ווינסשאַפּט“, וואָס מאַטערט זיך אין „דער ווייטער יאַקוטער טאַיגאַ“. דער דיכטער האָט געמיינט דערמיט די צענטראַלע זון פון דעם רוסישן ראַדיקאַלן געדאַנק, דעם באַמת גרויסן געלערנטן און טיפּן טע־אַרעטיקער, ניקאַלאַי טשערנישעווסקי, וואָס האָט דעמאָלט נאָך געשמאַכט אין סיביר. (ער איז באַפרייט געוואָרן אין 1884:) ווען מיר זיינען באַקאַנט געוואָרן מיט זיין באַרימטסטן ווערק, דעם ראָמאַן: „וואָס טאָן?“, איז טשערנישעווסקי אויך פאַר אונדז, ווי פאַר די פריערדיקע דורות, געוואָרן דער ליבלינג־העלד, וואָס אַרום זיין לעבן האָט זיך אַרומגעפלאַכטן אַ קראַנץ פון לעגענדעס. ער איז אין דעם בוכשטעבלעכן זיין פון דעם וואָרט געוואָרן אונדזער רבי, אונדזער פירער, אונדזער „ער, זאָל לעבן“, און מיר — זיינע הייסע חסידים.

.17

די „נייע“ וועלט אַנטקעגן דער „אַלטער“

ס'איז אפשר ניטאָ קיין איין ווערק אין דער וועלטלעכער ליטעראַטור, איך מיינ, דער נישט־דעליגיעזער, — וואָס זאָל האָבן אזוי שטאַרק צוגעצויגן צו זיך דעם אינטערעס פון עטלעכע דורות נאַכאַנאַנד, ווי דאָס האָט געמאַן טשערנישעווסקיס ראָמאַן „טשטאָ דיעלאַט?“. לויט דעם ווי די יוגנט פלעגט צוטראַעטן צו אים, ווי זי האָט אים געשטודירט און איינגעהאַרכט זיך אין זיינע רייד, דאַרף מען צורעכענען אָט די שריפט שיר ניט צו די הייליקע שריפטן פון דער מענטשהייט, צו דער ביבעל, די עוואַנגעליעס, דעם קאַראַן.

דערפון שטאמט אויך געוויס די איבערשאצונג, וואָס דער „וואָס טאָן?“ האָט געפונען ביי זיינע באַוואַנדערער. זיינען דאָך אויך די הייליקע שריפטן, ווען מען באַטראַכט זיי ריין אָבעקטיוו, שטאַרק איבער-געשאַצט געוואָרן. און דער „טשטאָ דיעלאַט?“, על אחת כמה וכמה, ווייל לויט דער נבורה פון דער שאַפונגס קראַפט, וואָס דריקט זיך אויס אין אים, קאָן ער בשום אופן ניט אַוועקגעשטעלט ווערן אויף איין הויך מיט די אויבנדערמאָנטע „כתבי קודש“. אָבער געליענט איז ער געוואָרן און געטראַכט האָט מען וועגן זיין אינהאַלט מיט ניט קיין קלענערן ערנסט און — אויב איר ווילט — מיט ניט קיין קלענערער „הייליגייט“, איידער עס ווערן געליענט און איבערגעטראַכט די הייליקע שריפטן פון זייערע פרום-גלויביקע קהילות.

און נאָך אַ קליינער שטריך. צו דעם „טשטאָ דיעלאַט?“ איז מען צוגעטראַטן, ווי צו אַ מין „זהר הקדוש“, ווייל מען האָט דערוואַרט צו געפינען אין אים „סתרי תורה“, — געהיימנישן און סודות, וואָס מען קאָן ניט געפינען אין דער „נגלה“.

דאָס אַלץ איז געווען זייער איבערגעטריבן. קיין געוואַלטיק גרויסע ניסן, וואָס זאָלן ברענגען מיט זיך אייביקע ווערטן פאַר דעם מענטשן און ווערן אַן אייביקער עמוד־אש פאַר אים אין זיינע גייסטיקע שטרעבונגן גען, איז אין „טשטאָ דיעלאַט?“ ניטאָ. זיין באַדייט איז מער דער באַדייט פון אַ באַפרייאַונגס־שריפט, פון אַ שאַרפן ווינט, וואָס רייניקט אַפּ די לופט, אָדער פון אַ בעזים, וואָס קערט אויס דעם שטויב און דעם שמוץ. אָבער פון אַזא ווינט, וואָס רייסט אַרויס אויך געזונטע בוימער מיט זייערע וואַרצלען און קערט אויס אויך אמתע פערל און בריליאַנטן, וואָס האָבן זיך געוואַלנערט אין דעם שטויב און אין דעם שמוץ.

די טעמע פון דעם ווערק איז דער קאַמף, וואָס די „נייע“ וועלט פירט אַנטקעגן דער „אַלטער“. עס איז אַ שילדערונג פון יענע „נייע מענטשן“, וואָס דאַרפן אויפבויען די נייע וועלט. און ווי אזוי זיי שטעלן זיך צו די פאַרשיידענע לעבנס־פראָבלעמען. גאַנץ קלאַרע איינפאַכע דיבורים האָט טשערנישעווסקי דערביי ניט געקאַנט רעדן מחמת דער צענד-זור, אָבער אַנצוהערענישן האָט ער געגעבן גענוג, דער לעזער זאָל פאַר-שטיין, „וואָס איינער דאַרף טאָן“, כדי צו ברענגען די גאולה פאַר דער מענטשהייט. אין קורצן גערעדט איז דאָס: באַשאַפן אַ סאָציאַליסטישע באַוועגונג, ווי זי האָט דעמאָלט געבליט אין פראַנקרייך, און אין דער-זעלביקער צייט — אַ רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג, לפחות אַן אונטער-

ערדישע, אומלעגאלע באוועגונג מיט א קאמף אנטקעגן דעם צאָריום, ווי דאָס האָבן געטאָן די ערשטע אומלעגאלע רוסישע שרייבער הערצען און אָנאַריאָוו, מיט זייער זשורנאַל „קאָלאָקאַל“, וועלכן זיי האָבן גע- דרוקט אין לאַנדאָן. דער גייסטיקער פֿונדאַמענט האָט דערביי געזאָלט זיין — די ראַדיקאַלע פּילאָזאָפּיע פון דעם דייטשן דענקער, פּייערבאַד.

אַט די „סתרי תורה“ האָט מען געקאָנט אַרויסלייענען פון איינצלנע רמזים. עס קומט צופאָרן איינער פון ענגלאַנד און ברענגט אַ גרוס פון „סאַשאַן און פון ניקן“. האָט מען געדאַרפט וויסן, אַז „סאַשאַן“ איז אַלעסאַנדער הערצען און „ניק“ איז ניקאָלאַי אָנאַריאָוו. אַ העלד פון דעם ראָמאַן ברענגט דער העלדין ביכער צו לייענען, און די עלטערן אירע זיינען שטאַרק פאַראַינטערעסירט, אויסצונעפּינען זייער אינהאַלט און ריכטונג. די ביכער זיינען אין דייטש און אין פראַנצויזיש. דאָס פראַנ- צויזישע בוך רופט זיך: „דעסטינע“, טייטשט דער עס-דהארצישער פּאָ- טער אויס, אַז דאָס מיינט מען מסתמא „גאַסטינאַיאַ“: דאָס גאַסט-ציי- מער, און עס לערנט ווי אויפצונעמען געסט. דאָס דייטשע בוך איז פאַר- פאַסט פון איינעם אַ „לודוויג“, און דער זעלביקער אָדן איז זיך משער, אַז דאָס איז מסתמא „לודוויג דער פּערצנטער“. אויף אַזאַ אופן גייען די טריף-פּסולס דורך די שטרענגע צענזור פון קאָנסערוואַטיווע עלטערן. האָט מען געדאַרפט וויסן, אַז דאָס פראַנצויזישע בוך איז די, דעמאָלט נאָך באַרימטע, שריפט פון דעם פאַנצויזישן סאַציאַליסט, פּוריע: „ליע דעס- טינע סאַסיאַל“ און אַז דער דייטשער מחבר לודוויג איז ניט קיין אַנ- דערער, ווי לודוויג פּייערבאַד.

דער אידעאַל פון אַ צוקונפטיקער געזעלשאַפט, צו וועלכער מען דאַרף שטרעבן, האָט טשערנישעווסקי אויסגעמאַלט אין דעם „פּערטן חלום“ פון זיין העלדין. עס איז די שילדערונג פון אַ ריין פּוריעריטי- טישער קאָמונע, וואו עס איז אָפּגעשאַפט פּריוואַט-אייגענטום און פּאַמ- ליע, ווי אויך די איינטיילונג אין פאַרשיידענע פּראָפּעסיעס. מען וואוינט אינאיינעם אין אַ פּרעכטיקן פּאַלאַץ און מען אַרבעט, יעדערער צו וואָס ער האָט אַ נייגונג און אַ לוסט גראַד אין דעם גענעבענעם מאָמענט. די שילדערונג איז שטאַרק און באַצויבערנדיק.

אויף אַזאַ אופן איז דער „טשטאָ דיעלאַט? “ די ערשטע און די וויכטיקסטע ריין-סאַציאַליסטישע שריפט אין רוסיש, ניט ווייל געשריבן פון אַ סאַציאַליסט און אין אַ סאַציאַליסטישן גייסט, נאָר ווייל זי רעדט דירעקט וועגן דער סאַציאַליסטישער צוקונפט.

דער פּוריעריסטישער סאַציאַליזם איז אָבער נאָר דער שפּיץ פון

דער פיראמידע, אין וועלכן עס לויפן זיך צונויף אלע ליניעס פון דעם בנין. דער בנין גופא — איז די שילדערונג פון דער קעגנווארט, פון „נייע מענטשן“, וואָס דאַרפן אויפבויען די צוקונפט. אין זיין תוך זוכט דער ראָמאַן צו געבן אַן ענטפער אויף דער פראַגע, וואָס האָט תמיד גע- פלאַגט דעם סאָציאַליסטישן געדאַנק: ווער וועט זיין דער סרעגער און דער בויער פון דער סאָציאַליסטישער געזעלשאַפֿט?

טשערנישעווסקים ענטפער איז: דאָס וועלן זיין יענע הויך אַנט- יויקלטע מענטשן, וואָס האָבן זיך באַפרייט פון אלע אַלטע פאַראורטיילן און פון אלע אילוזיעס, און „אזרעאַלע“ צילן, וועלכע די רעליגיעס און זייערע דינערנס, די אידעאליסטישע פילאָסאָפיעס, האָבן אוועקגעשטעלט פאַר דעם מענטשן.

אַבער די „נייע מענטשן“ זיינען דאָך אַ קלייניקע מינאָריטעט? צי ווערט ניט געפאָדערט פון זיי אַן אומגעהויערע מאָס פון העראַאיוזם, מסירת- נפש און אַן אויסערגעוויינטלעכע מאָראַלישע הויך? און וואָס איז מיט דעם טיפן תהום, וואָס צווישן דעם מאָראַליש הויכן אויסנאַם-מענטשן און דער גרויסער עגאָאיסטישער מאַסע? — אַט די פראַגן זיינען די צענטראַל־פראַגן, אויף וועלכע טשערנישעווסקים בוך וויל געבן אַן ענט- פער.

און אפשר האָט זיך דאָס אונדז געדוכט, אַז דאָס זיינען די צענטר- ראַל־פראַגן, ווייל הינטער אונדז האָט געלויערט די יידישע וועלט, וועלכע מיר האָבן באַטראַכט פאַר אַ וועלט פון לויטער עגאָאיסטן און „עקס- פלאַטאַטאַרס“, וואָס לעבן אויף דעם חשבון פון פרעמדער ארבעט. וואָס וועט אַט די וועלט צווינגען איבערצובייטן איר נאַטור? דער רוף אין דעם נאָמען פון דעם מענטשלעכן יושר? די פאָדערונגען פון דעם מאָראַלישן געוויסן?

איך וויל דאָ קאָנסטאַנטירן דעם פאַקט, אַז אין דער צייט, ווען מיר האָבן געלייענט און איבערגעלייענט דעם „טשטאָ דיעלאַט? “ און זיך געחקרנט וועגן אלע זיינע איינצעלנע פרטים, איז אין דעם צענטער פון אונדזער אינטערעס געשטאַנען די מאָראַלישע פראַגע, דאָס פראַבלעם וועגן דער מענטשלעכער מאָראַל. על־כ־פנים איז דאָס אמת פאַר מיר און פאַר אַנסקין, און פאַר מיר אפשר נאָך מער, איידער פאַר אים. איצטער קאָן איך מיר אָבער בשום אופן ניט קלאַר מאַכן, וועלכע קאָנקרע- טע לעבנס־מאָמענטן האָבן געפירט דערצו, מיר זאָלן ווערן אזוי פאַר- קאָכט אין די פראַבלעמען פון „רע“ און „טוב“, פון „עגאָאיוזם“ און „אַלטרואיוזם“.

מען האָט געקאָנט מיינען, אז אזא פאַרשאַפּטער אינטערעס צו די פּראָבלעמען פון דער מענטשלעכער מאָראַל איז זייער נאַטירלעך ביי יידישע יונגעלייט, ביי וועמען דער מאַטעריאַליסטישער וועלט־באַנעם האָט צעבראַכן אַלע יסודות פון אַן איבערנאַטירלעכער, רעליגיעז־געהייליקטער מאָראַל. איז אָבער די מעשה אזא, וואָס מיר, סאַי אַנסקי, סאַי איך, זיינען קיינמאָל ניט געווען פרום און דער מאַטעריאַליזם האָט אין אונדז נאָר נישט צעבראַכן. אויך איז אונדזער לעבן געווען, מאָראַליש גענומען, אַ גאַנץ געוויינטלעכער כשרער קינדערשער לעבן. קיין מאָראַלישע אינע־ווייניקסטע קאָנפּליקטן האָבן מיר, אויף וויפיל מיר געדענקט זיך, ניט געהאַט קיין געלעגנהייט דורכצולעבן. פאַרטראַכטן זיך וועגן דעם, צי זיינען די יסודות נופא אין אונדזער אייגענער עקאָנאָמישער עקזיסטענץ אין הסכּם מיט די פּאָדערונגען פון דעם סאָציאַליסטישן יושר, — דערצו זיינען מיר דעמאָלט געווען צו־יונג. אויף וויפיל דער מאָראַלישער גע־וויסן האָט דעם אָדער יענעם פון אונדז גענומען פּלאַגן אין אָט דעם פּרט, איז דאָס פּאָרגעקומען ערשט שפּעטער, ווען מיר האָבן זיך גייסטיק שוין געשטעלט אויף די אייגענע פיס.

איך רעכן, אז אונדזער פאַרשאַפּטער אינטערעס צו די פּראָבלעמען פון דער מאָראַל איז ביי מיר, ווייניגסטנס, געווען אַ ריין טעאָרעטישער, ווי די פּראַנע, וואָס דרייט זיך אַרום וואָס — די זון אַרום דער ערד צי די ערד אַרום דער זון, און אַרױפגעבראַכט אויף אָט דער פּראַנע האָט מיך ווידער די רוסישע געבענטשטע בעלעטריסטיק. דאָס מאָל — פּאַמיאַלאָוו־סקיס ראָמאַנען „מאָלאָטאָוו“ און „מיעשטשאַנסקאָיע שמשאַסטיע“ (קליינבירגערלעכער נליס“).

יענע צוויי ראָמאַנען האָבן זיך געדרוקט אין דעם „סאָוורעמיעניק“, — דעם באַרימטן זשורנאַל, וואָס זיין פּאַקטישער באַלעבאָס איז געווען טשערנישעווסקי.

אויך אָט די צוויי ראָמאַנען, וואָס זיינען דערשינען מיט אַ יאָר פאַר טשערנישעווסקיס ראָמאַן, האָבן צו טאָן כמעט מיט דער זעלביקער טעמע, וואָס דער „משמאָ דיעלאַט“? : דעם קאָנפּליקט צווישן דער אַלטער וועלט, מיט איר לעבנס־שטייגער און לעבנס־צילן און דער נייער וועלט, מיט אירע נייע מענטשן און שטרעבונגען. אין איינעם פון יע־נע ראָמאַנען ווערט אַרױסגעפירט אַ העכסט אינטערעסאַנטע פיגור, טשע־רעוואַנין, וואָס איז אין זיינע געדאַנקען און געפילן איבערגעוואַקסן אַלע גרעניצן און צאמען פון דער „אַלטער וועלט“, וואָס אין לעבן אָבער

שטעקט ער מיט אלע זיינע וואַרצלען אין איר און קאָן זיך פון איר ניט אַרויסרייסן.

עס קומט פאַר אַ געשפרעך צווישן אים און דעם הויפט־העלד פון בידע ראָמאַנען, מאָלאָטאַוו.

טשערעוואַנין פאַלמעסט פאַנאַנדער אלע אידעאַלן פון דער אַלטער וועלט, ווייזט אויף זייער פוסטקייט, זייער אילוזאָרישקייט, זייער אויס־געטראַכטיקייט. ער פאַלט אויך אָן אויף דער מענטשלעכער מאָראַל און דער עיקר אויף דעם מאָראַלישן משפּט, אַ דאַנק וועלכן מיר טיילן אין די מענטשן אין „שולדיקע“ און „אומשולדיקע“. ס'איז ניטאָ אזא זאַך, ווי שולדיק אָדער אומשולדיק. אלע מענטשן זיינען אין תּוֹך פּראָדוקטן פון אומשטענדן, פון דער „קרקע“, אויף וועלכער זיי וואַקסן.

„ניט שוין טוט דיך איצטער דער געוויסן קיינמאַל ניט פּלאַנן ?“ — פּרעגט ביי אים מאָלאָטאַוו.

„זעסטו, דאָס איז שוין אַ וואָרט ניט קיין ליידיקס“, ענטפּערט טשערעוואַנין. „עס האָט אין זיך אַ רעאַלן באַגריף, דעם געוויסן קאָן מען דערשפּירן, און ער איז ניט קיין אויסטראַכט פון גוטמוטיקע מענטשן . . . ניט איך האָב אויסגעטראַכט דעם געוויסן. דאָס האָט שוין די נאַטור אַזוי איינגעאַרדנט, — איך בין דאָ אינגאַנצן אַ זייטיקע זאַך. פאַר מיר בלייבט נאָר אַנצוקוועלן פון דעם, ווי ער פּייניקט, צוצוקוקן זיך צו אים, קוקן אים גלייך אין זיינע אויגן אַריין . . . „ביי מיר“, דערקלערט ווייטער טשערעוואַנין, „איז אַ גאַנץ אַנדער מין געוויסן, פון די אַזוי אָנגערופענע „פאַרברענטע“. . . פיל האָט זיך געלייגט אויך אויף מיין געוויסן, אָבער איך האָב מיט אַ שרעקלעכער ווילנסקראַפט אַלעמאַל געקאָנט אונטערדריקן אין זיך די מאָראַלישע יסודות. דאָס הייסט ניט, איך זאָל האָבן באַטויבט דעם געוויסן, איך זאָל האָבן פאַרמאַכט די אויגן, ניט געקוקט אויף אים, געשראַקן זיך, געכיטערעוועט און פאַרענטפּערט זיך. ניין, גלייך אין פנים האָב איך געקוקט דער אַנשיקעניש, קאַלט און מיט כעס צונויפגעדריקט די ציין . . . — „וועסט דאָס ווייטער ניט טאָן ?“ — פּלעג איך ביי זיך אַליין פּרעגן. — „פון וואַנען זאָל איך וויסן ? אפשר וועל איך דאָס טאָן !“ ספּלעגט טרעפן, איך פּלעג מיך אַ וואָרף טאָן אין בעט אַריין, מיטן קאָפּ אונטערן קישן און שיר ניט דערשטיקט ווערן. און פון אונטערן קישן הער איך די שטים : — „וועסט דאָס ווייטער ניט טאָן ?“ דעמאָלט פּלעג איך, אַן אויפגעקאַכטער, ענטפּערן, אויף צו לַהכעיס : „איך וועל דאָס טאָן ! איצטער וועל איך דאָס שוין גאַנץ זיכער טאָן !“... מאָלאָטאַוו, שוין אינגאַנצן אַ באַפּרייטער אַ נעדאַנק, מיט זיך

ארויסציען טשערעוואניגען פון זיין איצטיקן לעבן, און — מערקווירדיק!
— אויך דערביי שפילט די הויפטראָלע א געוויסער בליק אויף דעם
מהות פון דער מענטשלעכער מאָראַל.

מיט אלע ראַדיקאלן פון זיין צייט האַלט אויך מאָלאַטאָוו, אז דער
יסוד פון אלע מענטשלעכע האַנדלונגען איז דער עגאָאיזם, די ליבע צו
זיך אליין. ער גלויבט אָבער, אז אונטער געוויסע אומשטאַנדן מוז זיך
ביי יעדן מענטשן דער עגאָאיזם פאַרוואַנדלען אין זיין היפּוך, אין דעם
אַלטראַיזם. „דער עגאָאיזם“, זאָגט ער, געבערט די ליבע. ווען דייע
באַדערפענישן ווערן באַפרידיקט, באַווייזט זיך דער לייַדנשאַפטלעכער
וואונטש — גליקלעך צו מאַכן אַלעמען“.

מיר קאָענען דאָ לאָזן אָן א זייט פּאַמיאַלאָווסקיס העלדן. פאַר מיר
איז וויכטיק אַרויסצוברענגען, אז אויך איך האָב באַמונה שלמה אָנגע-
נומען די עגאָאיסטישע טעאָריע פון מאָראַל, ווי מאָלאַטאָוו האָט זי פאַר-
מולירט. עס איז מיר דעמאָלט אַפילו אויפן זינען ניט אַרויף, צו שמעלן
זיך די פּראַגע: ווען אייגענטלעך ווערן איינעמס באַדערפענישן באַ-
פרידיקט אזוי, אז ביי אים זאָל זיך דערוועקן דער „ליידנשאַפטלעכער
וואונטש“ (!), גליקלעך צו מאַכן אַלעמען? זעען מיר דען ניט אויף
שריט און טריט, אז צו די עגאָאיסטישע באַדערפענישן איז גאָר קיין
גרעניץ ניטאָ? און אז וואָס מער מען באַפרידיקט זיי און וואָס מער מען
יאָגט זיך נאָך זייער באַפרידיקונג, — דער עיקר, אין דער איצטיקער
געלט-ווירטשאַפט, — אַלץ מער לעשן זיך אויס אויך יענע שוואַכע
פונקען פון מענטשנליכע, וואָס איינער האָט פריער געהאַט, ווען ער האָט
נאָך ניט געקאָנט אין אזא פרייער מאָס באַפרידיקן זיינע עגאָאיסטישע
באַדערפענישן?

נאָאיוו, ווי איך בין דעמאָלט געווען, האָב איך פּאַמיאַלאָווסקיס
אָפטימיסטישן בליק אויף דער מענטשלעכער נאַטור אָנגענומען פאַר דעם
ריינעם אמת. און פונדעסטוועגן האָב איך שוין דעמאָלט איינגעזען, אז
טשערנישעווסקיס בליק אויף דעם ענין איז א סך קלאָרער, טעאָרעטיש
באַפרידיקטער און נענטער צו דעם אמת.

און דער עיקר: מאָלאַטאָוו (אָדער פּאַמיאַלאָווסקיס) טעאָריע
גיט אונדז א טרייסט בנוגע די מענטשן אין דער צוקונפטיקער געזעל-
שאַפט, ווען יעדן איינעמס באַדערפענישען וועלן באַפרידיקט ווערן און
ווען ביי אַלעמען וועט זיך דער עגאָאיזם אליין פאַרוואַנדלען אין דעם
ליידנשאַפטלעכן אַלטראַיזם. וואָס זאָל אָבער זיין ביז צו יענער צייט?
און ווי אזוי וועלן עגאָאיסטן שוין איצטער קאָענען אָנהויבן בויען א גע-

זעלשאפט, וואו דאָס שטרעבן זאָל ווערן די נאַטירלעכסטע זאָך אין דער וועלט ?

אויף אָט דער שאלה האָב איך געפונען אַן ענטפער אין טשערני-שעווסקים בליק אויף דעם מהות פון דער מענטשלעכער נאַטור און אויף אירע אינעווייניקסטע טרייבנדיקע קרעפטן. און ווי געזאָגט — דוכט מיר עד היום, אַז גראָד דער ענטפער אויף אָט דער שאלה איז געווען איינער פון די הויפט-צילן, וואָס דער מחבר פון דעם „טשמאָ דיעלאַט“ האָט גע-האַט אין אויג.

18.

אין טשערנישעווסקים חדר

אין טשערנישעווסקים „וואָס טאָן?“ ווערן געשילדערט מענטשן אַזעלכע איידעלע און קלוגע, אַז הלואי באַשטייט די גאַנצע וועלט פון אַזעלכע מענטשן, וואָלט מען שוין וועגן דעם סאָציאַליזם ניט געדארפט זאָרגן: ער וואָלט זיך אויסגעבויט פון זיך אליין, ווי אַן אומפארמידלעכער רעזולטאַט פון יעדן איינעם איידעלן שטרעבן צו העלפן דעם אַנדערן.

אָט איז איינער פון די הויפט-העלדן, דער אייגנטלעכער העלד פון דער דערציילונג, לאַפּוּכאַוו. אַ סטודענט-מעדיקער, מיט רייכע וויסנ-שאַפטלעכע פיאיאקייטן און נייגונגען. ער האַלט שוין ביים ענדיקן דעם אוניווערזיטעט, און עס עפענן זיך פאר אים ברייטע האַרזיאָגנטן פון אַ בכבודער, ניצלעכער קאַריערע וואָס וועט אים פארזיכערן מיט אַ לעבנס-אַרבעט לויט זיינע כחות און זיין געשמאַק, און וועט אים באַקרוינען מיט עקאָנאָמישן וואוילזיין און אַ פיינעם נאָמען.

טרעפט זיך אים אָבער אויף דעם לעבנס-וועג אַ וואויל מיידל, וואָס ליידיט פון אָט דעם הויזלעכן דעספּאָטיזם. מען וויל זי פאַרשלייערן קעגן איר ווילן מיט אַ מאַן, וואָס, לויט די באַגריפן פון דער אַלטער וועלט, וואָלט דאָס געווען פאַר איר אַ גליק. לאַפּוּכאַוו באַשליסט ארויסראַטעווען זי פון אָט דער דומפער הויזלעכער ספּערע; אָבער נאָך פיל ניט-געראַטענע פראוון בלייבט פאַר אים קיין אַנדער ברירה ניט, ווי אַפּצוזאָגן זיך פון זיין גלענצנדיקער פערספּעקטיווע. ער האָט חתונה מיט דעם מיידל און נעמט זיך פאַר יעדער אַרבעט, וואָס מאַכט זיך אונטער דער האַנט:

נאָך דער חתונה פאַרליבן זיי זיך און ווערן באַמת מאַן און ווייב. אָבער אין אַ צייט ארום באַמערקט לאַפּוּכאַוו, אַז זיין פרוי איז ניט אינ-גאַנצן צופרידן מיט איר לעבן, און אַז זיין פריינט הויבט אָן אויסצומיידן

זייער הויט. שטויסט ער זיך אָן, אַז זיין פריינט האָט זיך פארליבט אין זיין פרוי, און אז ביי איר אין הארצן ווערט געבוירן אַ ליבע צו זיין פריינט אַנטקעגן איר אייגענעם וויסן און ווילן. זעט לאָפּוכאָוו איין, אז מיט זיין פריינט וועט זי זיין גליקלעכער, איידער מיט אים, ווייל אין איין קלייניקן כאַראַקטער-שטריך איז זי ענלעכער צו דעם פריינט, איידער צו אים. טראַכט ער צו אַ שפיצל, ווי אזוי די גאַנצע וועלט זאָל מיינען, אז ער האָט זיך דערטרונקען, און אליין פאָרט ער אַוועק קיין אויסלאַנד. זיין פריינט און זיין פרוי פירן דערנאָך אַ שיינעם, קלוגן, ניצלעכן און גליקלעכן לעבן. וואוילע מענטשן, אָט די מענטשן פון דעם „נייעם דור!“ און כדי מען זאָל ניט מיינען, אַז אַזוינע מענטשן זענען שוין דאָס אויבערשטע פון שטייכל, וואָרנט טשערנישעווסקי, מען זאָל פון זיי ניט נתפעל ווערן. אָט וועט ער אונדז באַוווּיזן נאָך אַן אַנדער מין מענטשעלע, פון דעמעלביקן דור, אָבער פון וואָס פאַר אַ גרויס! אינגאַנצן, זאָגט ער, וועט ער אים ניט אויסמאַלן, נאָר „איין ווינקל פון זיין פאַסאַד.“ פון אָט דעם ווינקל וועט מען באַקומען אַ באַגריף וועגן דער גרויס און פראַכט פון אַ פאַלאַזי, אין פאַרגלייך מיט אַזעלכע, אין תוך, פשוט'ע בנינים, ווי לאָפּוכאָוו און זיינע מיט'העלדן. און ער וואַרפט אָן — מיט אַ געניטער און קינסטלעריש'נע בענשטער האַנט — אַ פאַר גרונט-שטריכן פון אַ מאַן, מיט דעם נאָמען ראַכמעטאָוו.

ראַכמעטאָוו איז שוין טאַקע אַן אמת'ער העלד. וואָס ער טוט און צוליב וואָס ער לעבט, בלייבט ווי איינגעוויקלט אין אַ האַלבדורכזיכטיקן וואַלקן. אָבער מיר דערוויסן זיך, אַז דאָס איז אַ מענטש מיט אַ געזונטן גייסט אין אַ געזונטן קערפער, וואָס האַלט זיך אליין אין צוים און קירעוועט זיך אליין צו גאָר הויכע צילן, — לטובת הכלל. אַן אריסטאָקראַט פון גע-בורט, האָט ער זיך אָפּגעזאָגט פון זיין פּריווילעגירטער שטעלונג אין לעבן און איז אַוועק אין פאַלק, ווי אַ פשוט'ע ארבעטער. („מן הסתם, צוליב סאָציאַליסטישער פראַפּאָגאַנדע!“ שטויסן מיר, יונגע לייענער, זיך אָן מיט אינעווייניקסטער פרייד). ער האַרטעוועט זיך אָפּ, זיין אָרגאַניזם זאָל קאָנען אריבערטראָגן די שווערסטע קערפערלעכע פּיין און אפילו ווייטיקן. איינמאָל איז ער אַ גאַנצע נאַכט געלעגן אויף שפיציקע טשוועקעס: געוואַלט אויס-פראוואו, צי וועט ער דאָס קאָנען אַריבערטראָגן. נישקשה, ער יכול'ט, שטויסן מיר זיך אָן: „מסתמא, ער זאָל קאָנען אויסשטיין די מאַטערנישן, ווען די זשאַנדאַרן וועלן אים כאַפּן און אָנהויבן פּייניקן!“

קיין זאך פאַרגינט ער זיך ניט, וואָס אויך דאָס פאַלק האָט ניט. אין דער פּראָוויניץ עסט ער ניט קיין מאַראַנצן, ווייל דאָס פאַלק עסט זיי ניט.

אין פעמערברוג איז ער זיך מתיר א מאראנץ, ווייל דארטן פארגינען זיך דאָס די פּרלייט.

באמת: א באַצויבערנדיקער העלד, וואָס איז מקריב זיין גאַנצן לעבן פאַר דעם פּאַלקס באַפרייאונג.

וואָלט מען, נאָך אָט דער קורצער כאַראַקטעריסטיק מיינער, געקאָנט מיינען, אַז טשערנישעווסקי האָט אונדז געוואָלט אויסמאַלן אויסערגעווייניג לעכע עקזעמפּליאַרן, מוסטער-נאַטורן, העלדן, פאַר וועלכע מיר, די פשוטע בשר ודמ'ס דאַרפן זיך שטעלן אויף די קני און קוקן אויף זיי פון אונטן ארויף, וואָלט דאָס געווען דער גוואַלדיקסטער טעות.

ס'איז ווי דער מחבר וואָלט אונדז געזאָגט: „איר זעט אָט די אויס-טערליש שיינע, „אידעאַלע“ פיגורן? מיינט איר דאָך, זיי זענען אויסנאַמען? הויבט זיך ניט אָן! זיי און מיר אַלע, די פשוטע בשר ודמ'ס, די אידעאַלע, ווי די געמיינע, זענען געקנאָטן פון איין און דעמזעלביקן טייג. און זאָל זיך איך ניט דאַכטן, אז „די טייג“ איז פון גאָר אַ געהויבענעם „אידעאַלן“ שטאַף; אַז דער מענטש איז בטבע פון צוקערקאַנדל, ווי מיר זעען אים דאָ, און אז די אנדערע מענטשן זענען נעבעך פאַרגרעכט און פאַרהויקערט אין זייער נאַטור, א דאַנק דער דערציאונג און די אומשטענדן, אין וועלכע זיי לעבן. ניין: די טייג, פון וועלכער מיר, אַלע מענטשן, זענען געקנאָטן, איז שוין גאָר ניט קיין צוקערקאַנדלדיקע. בטבע איז דער מענטש אַן עגאָאיסט. און ער בלייבט תמיד אַן עגאָאיסט... אויך מיינע העלדן זיינען ניט קיין אַנדער זאַך, ווי עגאָאיסטן, ווייל אַן אַנדער זאַך איז גאָר אין אַ מציאות ניטאָ... אויב פּאַמיאַלאָווסקיס האָלט אַז מענטש ווערט אַן אַלטראַאיסט, ווי נאָר זיינע באַדערפענישן ווערן באַפרידיקט; אַז דע-מאָלט דערוועקט זיך אין אים די ליבע און „דער ליידנשאַפטלעכער וואונטש צו מאַכן אלעמען גליקלעך“, איז דאָס אַן אויבערפּעלעכעכער בלייט. אַלץ, וואָס אַ מענטש טוט, טוט ער נאָר צוליב זיך אליין, געטריבן דורך דעם אייגענעם פּערזענלעכן אינטערעס. די אַזוי-אַנגערופענע „אידעאַלע באַ-שטרעבונגן“ האָבן ניט קיין האַפט, און אין זייער וואַרצל באַשטייען זיי פון אַ שטרעבן צו דעם אייגענעם נוצן, צו דעם „אייגענעם פּאַרטייל“.

אויך מיינע העלדן זענען עגאָאיסטן, און זיי אליין ווייסן דאָס נאָך בעסער, איידער ווער עס איז אַן אַנדערער. זאָגט דען ניט לאַפּוּכאַוו, ווען ער איז מקריב זיין קאַריערע צוליב ראַטעווען אַ פרעמד מיידל: „אַלץ וואָס איך טו, טו איך צוליב מיר אליין?“ און ווען ער ברענגט פאַר אַ קרבן זיין גאַנצן לעבנס-גליק און זיין ליבע צוליב דעם גליק פון זיין פריינט, קוקט ער דען ניט דורך זיין קלאַרער נשמה ביז צו איר לעצטן גרונט? און —

וואָס דערבליקט ער דאָרטן? מסירת נפש? אַ קרבן צוליב דעם אַנדערן?
הערט זיך איין אין זיינע רייד: „ניט אזא מענטש“, זאָגט ער, „בין איך,
איך זאָל ברענגען אַ קרבן. און ס'איז גאָר ביסאָ אזא זאך, ווי ברענגען
קרבנות; קיינער ברענגט זיי ניט; דאָס איז אַ פאַלשער באַגריף. אַ
קרבן! — אַ פּאָר שטיוול, ווייל געקאָכט... („סאַפּאַני וו'ס'מיאַטקי“). אויף
אידיש וואָלט מען דאָס געקאָנט איבערגעבן מיט דעם אויסדרוק: „אַ געניץ
אין בריִלן“). אָט, ווי עס איז אַנגענועט, אַזוי באַגייט מען זיך“.

איז — אין וואָס באַשטייט דער חילוק צווישן די געוויינלעכע בשר
ודמם און די אויסטערליש שיינע מענטשן פון דעם „נייעם דור“? ניט
אין קיין אַנדער זאך, לערנט אונדז טשערנישעווסקי, ווי גאָר אין דעם גראַד
פון זייער אינטעלעקטועלער אַנטוויקלונג. יעדער מענטש זוכט זיין אייגן
גליק. גליק אין דער גרעסט־מעגלעכער סכּום פון הנאות און דער קלענסט־
מעגלעכער סכּום פון יסורים. ס'איז אָבער אַ חילוק, אין וואָס איינער
זאָל זוכן זיינע תּענוגים. דער רויער, אומגעאַנטוויקלטער מענטש האָט רויע,
פּרימיטיווע תּענוגים. וואָס ברייטער עס ווערט זיין גייטיקער האַרזאָנט,
וואָס אַנטוויקלטער עס ווערט זיין שכל, אלץ איידעלער און רייכער ווערן
זיינע האנות. „אַנטוויקלונג! אַנטוויקלונג! — שרייט אויס טשערני-
שעווסקי — וויפיל תּענוגים האָט דער אַנטוויקלטער מענטש!“

איז — אויב איינער איז זיך „מקריב“ פאר דעם אַנדערן, צי פאר
דעם גאַנצן פּאָלק, נעמט זיך דאָס ביי אים דערפון, וואָס, אַ דאַנק זיין הויכער
אינטעלעקטועלער אַנטוויקלונג, ברענגט אים אָט די האַנדלונג אַ סך מער
הנאה, איידער אַ וועלכע עס איז אַנדערע. ער ווערט ניט דערפון קיין
חשוב'ערער מענטש. זיין האַנדלונג, אין זיך גופא, איז אויך ניט קיין
חשוב'ערע, ווייל די גאַנצע מאַראַלישע איינטיילונג אין „טוב“ און „רע“,
אין „איידל“ און „געמיינ“, איז אַ נישטיקע, ניט קיין רעאַלע.

מיט דעם אָפּשאַפן פון דעם מאַראַלישן מאַסשטאַב און דער מאַראַל
אין אלגעמיין האָט שוין ניט קיין זין אַנצואווענדן אַ מאַראַלישן משפט
אויף מענטשן, זייערע האַנדלונגען און זייער לעבנס־פיר. מען קאָן ניט
זאָגן: יענער מענטש איז אַ גוטער, און דער איז אַ שלעכטער. יענעס איז
אַ יושר און דאָס איז אַן עולָה. יענער לעבנס־פיר — אַ גערעכטער און
דער אַן אומגערעכטער. די מאַראַלישע איינטיילונגען און משפּטים ווערן דאָ
אוועקגעשטעלט אויף איין ליניע, ווי, זאָגן מיר, די אידיש־רעליגיעזע אייני-
טיילונג פון די מאכלים אין „כשר'ע“ און „טרופ'ע“. ס'איז אַ מענטשלעכע
אויסטראַכטעכץ, וואָס האָט ניט קיין ברעקל גרונט ניט אין דער נאַטור,

ניט אין דעם שכל, א באפרייטן פון אלע טראדיציעס און אלטע זאבאבאנעס.
 אָט דאָס איז דער טעאָרעטישער גרונט־געדאַנק פון דעם ראָמאַן.
 איך וויל מיך דאָ ניט אַרײַנלאָזן אין אַ קריטיק פון טשערנישעווסקיס
 שטאַנדפּונקט. אַז דאָס, וואָס דער ראַדיקאַלער געדאַנק לערנט דאָ אין
 טשערנישעווסקיס ראָמאַן, איז די רײַנסטע, אויבערפֿלעכלעכסטע, „ראַדי־
 קאַלעכץ“, — האָב איך אויסגעפונען ערשט מיט יאָרן שפּעטער, ווען איך
 האָב מיך פּאַרטיפּט אין די פּראָבלעמן פון דער פּילאָסאָפּיע בכלל און בין
 אַלײַן אַ ביסל מער באַקאַנט געוואָרן מיט די אינעווייניקסטע קאָנפּליקטן אין
 איינעם מאַראַלישן לעבן. דאָ וויל איך נאָר דערקלערן, אין וואָס עס איז
 געלעגן דער צױבער פון אָט דעם שטאַנדפּונקט. פּאַרוואָס האָט ער אזוי
 מאַנגעטיש געווירקט אויף יונגע נשמות, וואָס זײ צײט עץ פּי טבע גראַד
 צו ראָמאַנטישקײט, „העלדישקײט“ און רײַנעם אידעאליזם?

מיר דאַכט, אַז פּסיכאָלאָגיש האָט דאָ געווירקט אין דער ערשטער לײַנע
 גראַד אָט דער קאָנטראַסט צו דעם יונגטלעכן ראָמאַנטיזם. עס איז דאָ אין
 דער מענטשלעכער נשמה אַ מאַגעטיזם פון דעם אָפּגערונט. גראַד ווײַל
 מען זעט פאַר די אייגענע פּיס אַ טיפּן געפערלעכן תּהום, ווײַלט זיך גײן בײַ
 זײַן סאַמע ברעג, און ניט נאָר אַרומגײן און רײַצן זיך מיט זיך אַלײַן
 („אַט־אַט שפּרינג איך אַרײַן!“ אָדער: „אַט־אַט פאַרליר איך דעם באַלאַנס
 און פאַל אַרײַן!“) און דערבײַ זײַן זיכער, אַז דו וועסט ניט פאַרלירן די
 פעסטע ערד פון אונטער די פּיס. נײַן, עס צײט טאַקע באמת אין דעם אָפּ־
 גרונט אַרײַן. עס איז אַ דעמאָגאָגישער וואונטש, אַ רעוואָלוציאָנערער פּראָ־
 טעסט אַנטקעגן אַלץ, וואָס „גוטע, פּרומע לײַט הייסן אונדז צו גוטן טאָן.“
 עס איז אַ דעמאָגאָגישער עלעמענט, וואו „אַלדאָס בײַז“ ווערט אָנגעשריבן
 אויף דער פּאַן אין דעם באַפּרייאונגס־קאַמף, ווײַל די „גוטע, פּרומע לײַט“
 שטיקן אונדז און ווערן אונדז אין דעם נאָמען פון „אַלדאָס גוטס“. פון
 אָט דעם, רײַן־דעמאָגאָגישען עלעמענט, איז קײַן ראַדיקאַלער, רעוואָלוציאָנער
 ציאָנערער געדאַנקען־גאַנג קײַנמאָל ניט געווען פּרײַ. ער ווערט אָבער אָפּט
 געהאַלטן אין צױם דורך אַנדערע עלעמענטן. אויך אין דעם מאַרקסיזם
 ווירקט ער מיט אַ שטאַרקער קראַפּט, ווערט אָבער דאָרטן הײַפּש פּאַראַלליזירט
 דורך אַנדערע געדאַנקען. נאָר בײַ אַזעלכע רעוואָלוציאָנערן, ווי באַסוּנין,
 ניעטשאַיעוו און לײַענין, האָט דער דעמאָגאָגישער עלעמענט נוכר געווען
 אַלע אַנדערע.

בײַ טשערנישעווסקין איז ער געווען צוגעשמידט צו אַן אייזערנער
 קײַט, וואָס האָט זיך גערופּן: „די אינטעלעקטועלע אַנטוויקלונג“. דער
 אָפּגערונט איז געווען אויפגעדעקט. טשערנישעווסקי האָט אונדז צוגערופּן:

— „דו, מענטש, ביזט אבסאלוט פריי.“ וועגסט טאָן וואָס דו ווילסט, ווי דו ווילסט, ווען דו ווילסט. ניטאָ אויף דיר קיין אויבערהאַר ניט אין הימל און ניט אויף דער ערד. אויב דער אָפּגרונט ברענגט דיר הנאה, שפּרינג אין אים אריין. קיינער טאָר דיך אין גאַרנישט ניט באַשולדיקן. אָבער זיי וויסן: דו וועסט באַגיין אַ גרויסע גאַרישקייט... דו ווילסט דאָך הנאות? און וואָס מער, און וואָס טיפּערע, אלץ בעסער? איז — דער וועג צו זיי ניט דער אַראָפּקליקלען זיך אין דעם אָפּגרונט, אין דער טיף, גאָר דער פלי אין דער גייסטיקער הויך.

און אויב דער טונקעלער דעמאָנישער רייז, צו זיין ביים סאַמע אָפּ-גרונט, האָט אויף אונדז געוורקט מאַנגעמיש, האָבן ניט וויניקער געצויגן צו זיך יענע פּאָזיטיווע, העכסט-וויכטיקע קאָנסעקווענצן, וואָס פליסן ארויס פון טשערנישעווסקיס שטעלונג צו דעם פּראָבלעם פון דער מענטשלעכער מאַראַל. מיר וועט מסתמא אויסקומען צו רעדען וועגן זיי ביי דער אַדער יענער געלעגנהייט.

דאָ וויל איך גאָר אַנמערקן איין פּונקט, וואָס איז געשטאַנען אין דעם צענטער פון אונדזער אינטערעס, דאָס איז די הויפּט-פּראָגע: ווער וועט פּאַרווירקלעכן דעם סאָציאַליזם?.. צי מוז מען ניט האָבן צו אים גאַנץ אויסערנעוויינטלעכע מענטשן, — די לאָפּוכאַוו, די קירסאַנאַווס און ראַכ-מעטאַווס? וויפּיל, מ'שטיינס געזאַגט, זענען זיי דאָ אין לעבן? און וואָס איז זייער קראַפט?

דער ענטפּער דערויף באַקומט זיך, ווי שפּילנדיק. די לאָפּוכאַוו, — דאָס זענען אַלע מענטשן. (אפּשר ניט אָן אַ מוין האָט טשערנישעווסקי גע-געבן זיין העלד דעם גאַמן „לאָפּוכאַוו“. „לאָפּוך“ איז די געמיינסטע גראָז, וואָס וואַקסט אומעטום, וואו מען זייט זי ניט). דער עיקר איז ניט די מענטשלעכע נאַטור. זי איז ניט שלעכט און ניט גוט. זי וויל גליק און הנאה פון לעבן. דער עיקר איז — די גייסטיקע אנטוויקלונג פון די מענטשן, די ריכטיקע אידיען, וואו צו זוכן דאָס גליק און ווי איינצואַרדנען די געזעלשאַפט, אז יעדער איינער זאָל קענען האָבן פון לעבן די בעסטע, די רייכסטע און איידלסטע תענוגים. דאָס האָט די גייסטיקע אנטוויקלונג פון דער מענטשהייט שוין אויסגעפונען. מיר האָבן שוין די ריכטיקע אידיען. לודוויג פיערבאָך האָט אונדז באַפרייט פון די רעליגיעזע זאַבאַבאַנעס, ווי פון יעדן רעליגיעזן גלויבן בכלל. דער סאָציאַליסטישער געדאַנק האָט אונדז אויפגעקלערט, ווי מענטשן דאַרפן לעבן אין אַ געזעלשאַפט. ליעננט פּוריעס „דעסטינע סאָסיאַל“.

וויבאַלד דער מענטשלעכער שכל האָט זיך שוין באַפרייט פון די

אלטע, פאלשע געדאנקען און אויסגעפונען די ריכטיקע, קען שוין קיין זאך נישט אויפהאלטן אויף לאנג זייער טריאומף. אידייען קען מען שטימן, מען קען זיי נישט דערווערנן. די רעגירונגען וועלן, ווי אלע מאָל, נישט דערלאָזן זייער פאַרשפּרייטונג. אָבער אויף די רעגירונגען זענען דאָ די ראַכמעטאָוס. זיי וועלן צעברעכן אלע צוזאָמן, וואָס שטייען אין וועג דער פאַרשפּרייטונג פון די ריכטיקע אידייען. און — יעדער מענטש, וואָס האָט איינגעזען די ריכטיקייט פון דעם נייעם מאַטעריאַליסטישן וועלט־באַנעם, וועט נישט וואַרטן ביז די ראַכמעטאָוס וועלן אָפּשאַפן אלע צאָמען. ער וועט אליין פאַרשפּרייטן דעם נייעם אמת, וואו נאָר ער וועט קאָנען, ווי דאָס האָט גע־טאָן לאַפּובאַוו.

דער ענטפער אויף דער שאלה: „וואָס טאָן?“ איז דעריבער געווען אזא: ניי אין די וועגן פון אַ ראַכמעטאָוו, אויב דו קאָנסט. אָבער לפּחות, ניי אין די וועגן פון אַ לאַפּובאַוו. און דאָס האָבן מיר זיך גענומען צום האַרצן.

לאַפּובאַוו האָט נאָך געדאַרפט אַנקומען צו די אויסלענדערשע קוואַלן אין דייטש און פראַנצויז. מיר אָבער האָבן שוין אייגענע רוסישע קוואַלן: די פאַרבאַטענע ווערק פון פּיסאַרעוו און טשערנישעווסקי. דער עיקר: טשערנישעווסקים. פאַרשפּרייטן זיינע שריפטן און זיינע אידייען צווישן אַ וואָס גרעסערן עולם און אין דער זעלביקער צייט קעמפן אַנטקעגן דער רעגירונג פאר דאָס פרייע וואָרט, פאר דער מעגלעכקייט פון אַ פרייער פּראָ־פּאָגאַנדע אומעטום, — אָט דאָס איז דער וועג צום סאָציאַליזם; אָט דעם וועג האָבן מיר ארויסגעלייענט פון דעם ראָמאַן „וואָס טאָן?“ און אויף אָט דעם וועג זענען מיר באַלד ארויף. איך—אויף איין אופן, שלמה זאַנוול—אויף אַן אַנדערן.

עס טוט זיך אָבער נישט אזוי גיך, ווי עס רעדט זיך. עס האָט נאָך גענומען אַ צייט, ביז מיר האָבען זיך דערפילט דערוואַקסענע, וואָס גיען זייערע אייגענע וועגן אין לעבן. גאַנץ פאַרטיק מיט אונדזער אויסכיִלדונג זענען מיר נאָך נישט געווען. איינס איז אָבער דערווייל דורכגעפירט געוואָרן בשליחות. מיר האָבן שוין געוואוסט אויף זיכער, אז מיר זענען נישט קיין יידן.

איך האָב דערפון געצויגן די נויטיקע קאָנסעקווענצן: איך האָב פאַר־ביטן מיין יידישן נאָמען אויף אַ רוסישן. איך געדענק נאָך גאַנץ גוט, אז ביי מיר איז געווען אַ שאלה, וואָס פאַר גויאישן נאָמען איך וועל מיר געבן. ווען איך בין אריין אין גימנאַזיע, אַ הייסער יידישער פאַטריאַט, האָב איך מיך מיט מיין נאָמען „היים“ נישט געשעמט. אדרבה, געטראָגן אים מיט

זעלבסט־רעספעקט. איצטער האָט זיך דאָס געביטן. ניטאָ קיין ברעקל זיין — צו שטאַלצירן מיט דעם יידישן נאָמען. די געבילדעטע וועלט ארום רופט יעדן חיים — „יעפים“. וואָס האַלט איך מיך נאָך פאַר דעם אַלטן נאָמען?

אַבער פאַרוואָס גראָד „יעפים“? וואָס פאַר אַ שייכות האָט „יעפים“ צו „חיים“? חיים איז דער טייטש „לעבן“. ס'איז דאָ אזאָ שיינער רוסישער נאָמען, וואָס באַצייכנט דעמזעלביקן באַגריף: „וויטאַלי“, „וויטאַלי אָסי־פּאַוויטש“ קלינגט זייער שיין. אָבער גראָד וויל עס קלינגט שוין צו־שיין, טויג עס ניט. עס שמעקט מיט אַריסטאָקראַטיזם. „יעפים“... ביי גאַנאַלן איז, דאַכט זיך, דאָ אַ קוטשער — יעפים... אַט דאָס איז אַן אַמת־רוסי־שער און אַן אַמת־דעמאָקראַטישער נאָמען!

און אזוי אַרום איז אין איינער, אַ מזלדיקער שעה געבוירן געוואָרן אַ קאַנדידאַט אויף אַ רוסישן רעוואָלוציאָנער: „יעפים אַסיפּאַוויטש“...

19.

חיינע נאָענטסטע פריינט

אויף אונדזער נייטיקער אויסבילדונג האָבן געוויקט ניט נאָר יענע מאָמענטן, — וועגן וועלכע איך האָב גערעדט אין די פריערדיקע קאָפיטלעך, — די פּראָפּאַגאַנדע פון ראַדיקאַלע גימנאַזיסטן און די רוסישע ליטעראַטור, דער עיקר, די ראַדיקאַלע, — נאָר אויך דער דירעקטער אומגאַנג מיט אַ צוויי־דריי חברים, מיט וועלכע שלמה זאַנוול און איך האָבן זיך אינטים באַפריינדעט. דאָס זענען געווען צוויי יונגע בחורים און אַ מיידל כמעט פון דעמזעלביקן עלטער ווי מיר, וואָס האָבן געלעבט אין דער ספּערע פון דיזעלביקע נייטיקע אינטערעסן: שמואל (דערנאָך: „סאַמואַיל“) הורעוויטש. אין די שפּעטערע יאָרן אַ געזעלשאַפטלעכער טוער אין פעטערבורג, אַ חשובער מיטגליד פון דער קאָדעטישער פּאַרטיי און פון דער „ווינאווערשער“ גרופּע, גוט באַקאַנט אונטער דעם נאָמען: „סאַמואַיל לױוואַויטש גוריעוויטש“: בערל (שפּעטער: „באָריס“) ר. און מאַשאַ ריינוס, מינע אַ שוועסטערקינד. עס זענען אי ביי אונדז, אי ביי זיי געווען, נאַטירלעך, אויך נאָך אַנדערע באַקאַנטע און פריינט. אָבער פון דעם גאַנצן יונגן דור פון אונדזערע פּערזענלעך באַקאַנטע אין וויטעבסק, האָבן מיר נאָר צו אַט די דריי געפילט אַ באַזונדער אינטימע קרובהשאַפט, און איך גלויב, אז אויך זיי האָבן אונדז באַטראַכט פאַר די גאָר נאָענטסטע מענטשן. כאַראַקטעריסטיש פאַר אַלע דריי איז געווען זייער אויסערגעוויינלעך

אנטוויקלטער שכל מיט דעם איבערוואַג אויף דער זייט פון דעם פאַרשטאַנד. זיי זענען געווען ניט נאָך די יאָרן דערוואַקסענער פאַר אונדז. אין דעם פּרט פון ווייז, פון ווערטלען-זיך און פון גייסטיקן פייערווערק, וואָס איז אזוי ליב דער יונגט, זענען מיר, — איך מיינ, אַנסקי און איך, — אפּשר ניט אָפּגעשטאַנען פון אונדזערע פּריינט. אָבער אין דעם פּרט פון פאַרשטענדיקן אורטייל, פון בר־דעתקייט, פון פּראַקטישן חוש פאַר דעם ווירקלעכן לעבן, פון דערשפּירן די לעכערלעכקייט פון אַ סיטואַציע, די אומנאַטירלעכקייט פון אַ שטרעבונג, די אויפגעבלאָזנקייט פון אַ פּערזאָן, זענען זיי געשטאַנען מיט היפּשע עטלעכע שטאַפלען איבער אונדז.

מאַשאַ ריינוס, אָדער „מאַשע דעם פעטער זיאַוועס“, ווי מען האָט זי גערופן ביי אונדז אין הויז, איידער זי איז געקומען צו אונדז פון יעליעז, האָט שוין אין איר קינדהייט געשמט ביי אונדזער גאַנצער משפּחה, ווי אַ „מירל מיט אַ מאַנסבילשן קאַפּ“, און עס פלעגן אומניין דערציילונגען וועגן איר געראַנטקייט אין איר שכל.

געקומען צו אונדז איז זי מחמת דער שלעכטער עקאָנאָמישער לאַגע פון איר פּאָטער. זי האָט געמוזט אָננעמען די שטעלע פון אַ „גאווער-נאַנטקע“ און אַן אַרויסהעלפּערן אין הויז. פּריער ביי אונדז און דערנאָך אין דער פּאַמיליע פון די גוריעוויטשעס. די „מוטערלעכקייט“ פון איר כאַראַקטער האָט איר תּמיד געהאַלפּן צו טראַגן אויפן קאַפּ און אין האַרצן די זאָרג פאַר אַנדערע. אויך שפּעטער, ווען זי איז געוואָרן זעלבסטשטענדיק און האָט דאָס „ניט געדאַרפּט“, האָט זי געהאַט אויף אירע אַקסלען אַ היפּש ביסל פּרעמדע פעקלעך, אי מאַטעריעלע, אי פּסיכישע. צווישן זיי — אַ גע-וויסע צייט — אויך מין אייגענעם.

אַ סך פאַרברענגען מיט אונדז האָט זי ניט געקאָנט, מחמת פאַרנומענ-קייט. אָבער יעדע פּרייע שעה אירע פלעגט זי כמעט תּמיד זיין מיט דעם אָדער יענעם פון אונדז אָדער מיט אַלעמען אינאיינעם. מיר פלעגן רעדן — און אויך פּלוידערן — וועגן אַלץ אין דער וועלט און וועגן נאָך עפעס מער. און תּמיד פלעגט זיך דער פּאָדים פון איר וויציקן געשפּרעך מיט אַ באַזונדערער קאָלירטקייט ארייננועבן אין דעם אַלגעמיינעם געוועב פון אונדזער אמת גייסטרייכן געפלאַפּל.

באָריס ר., — מאַשאַס אַ שוועסטער-קינד פון דעם פּאָטערס צד, און אזוי אַרום, מיינער אַ נאַנטער מחותן, — איז געווען דער גלענצנדיקסטער פון אונדז אַלעמען: אַ יונגער בחור מיט אַ שטאַרקן ווילן, אומדערמירלעכער אַרבעטס-קראַפּט און אויסערגעוויינטלעכע גייסטיקע פיזיקייטן. האָט ער באַשלאָסן צוגרייטן זיך צו אַן עקזאַמען, האָט דאָס ביי אים „געברענט אונ-“

טער די הענט". האָט ער זיך גענומען פאַר לאַטיין, האָט ער אין אַ קור-
צער צייט פריי געלייענט די רוימישע היסטאָריקער, ניט נאָר די וואַכעדיקע
צעזאַר און סאַליוסט, נאָר אויך אַ טאַציט און אַ ליווי. גענומען זיך
פאַר פראַנצויזיש, — אַראָפּגעשלונגען די לערן-ביכלעך מיט די גראַמאַטיקעס,
און — שוין ליענט ער וויקטאָר הוגאָ אין אַריגינאַל. און כסדר אזוי אין
אַלץ, פאַר וואָס ער פלעגט זיך ניט נעמען: נאָר איין אויפנאָבע אויף
אַמאָל. אָבער אָנגעשטרענגט שיר ניט צום פלאַצן, אַלע גייסטיקע כוחות,
און, ניט איבערגעכאַפט דעם אָטעם, דערלאָפּן, דערשטורעמט זיך ביז צו
דעם אָנגעמערקטן ציל אין דער ווייט.

ס'איז געווען אין אים עפעס וואַלקאַנישעס, מיט אומדערזעטיקע
לעבנס-אַפעטיטן, חלילה, ניט פון אַ געמיינער אַרט. און ביי זיין גאַנצער
פראַקטישקייט און ברעדעטיקייט — האָט ער געהאַט אַ היפש ביסל ריטער-
לעכקייט און אוואַנטורויזם אין זיין בלוט. אַ שאַרף אויסגעקריצטע אינדיווידור-
אַליטעט, פון גלויבן אין די אייגענע כוחות, וואָס פלעגט דערצווינגען רעס-
פּעקט צו זיך ביי יעדן איינעם.

און גייסטיקע אַפעטיטן האָט דאָס דעמאָלט געהאַט, אַ גייסטיקן האַר-
זאָנט האָט דאָס דעמאָלט פאַרמאָגט, — אַ ברייטן ווי די וועלט. געשיכטס-
פילאָזאָפיע, סאַציאַלאָגישע, אַלגעמיינ-פּאָליטישע פראַבלעמען האָבן געצויגן
זיין אויפמערק, און וועגן וואָס מען זאָל ניט האָבן גערעדט, פלעגט
ארויסשפריצן זיינער אַן אומדערוואַרטעט אַריגינעלער און טיפער איינפאל.
אויף וויפיל מיר געדענקט זיך אָבער, — תמיד וועגן איינצלע פרטים, קיינ-
מאָל ניט וועגן אַלגעמיינע יסודות. און אַ צינגל האָט דאָס געהאַט — אַן
אמתער גאַלמעסער. אין אַ קריטיק אָדער אַ דיספּוט האָט קיינער ניט גע-
קאָנט זיין אזוי גיפטיק-סאַרקאַסטיש, ווי ער.

מען האָט זיכער געמאָגט דערוואַרטן, פון אים זאָל ארויסוואַקסן אַ
צווייטער לאַסאַל, הגם אין אַ סך אַ קלענערן פאַרמאָג.

אין פיל פרטים אַ פולער היפּוך צו באָריסן איז געווען סאַמואַיל,
און מסתמא נראָד מחמת דעם קאָנטראַסט זייערן זענען זיי אַ צייט גע-
ווען שטאַרק צוגעצויגען איינער צום אַנדערן. סאַמואַיל האָט ניט געהאַט
אין זיך קיין שמץ פון וואַלקאַנישקייט אָדער שטורעמדיקייט. ערגעץ-וואו
האָט געלויערט ביי אים אַ טיף-באַהאַלטענער טרויער אויף דער גרונט פון
דער נשמה. תמיד מילד, ליבפול; תמיד גרייט צו העלפן יענעם, מיט
וואָס נאָר געקאָנט. אין תוך — טיף סענטימענטאַל, און דערפאַר דרויסנלעך
אזוי שפּאַטיש צו יעדער סענטימענטאַליטעט. תמיד אַ טרויער חבר און
פריינט. האָט פאַרמאָגט שאַרפע מבינות אין ליטעראַטור. מיט אייגענע

אָריגינעלע מיינונגען. און זיין הומאַר-פּוֹלֶער געשפּרעך! — ווי שאַמפּאַניער-
וויין: פּערלדיק, אָן א שום ביטערקייט, דערפּרייטנדיק.

א קינד פון נבירימשע עלטערן, שפּעטער אליין א רייכער מאַן, איז ער
געווען א שטיצע אין אן עת צרה פאר א סך און א סך פון זיינע פריינט, באַ-
קאַנטע און סתם אזוי מענטשן. אין דעם יאָר-צענדליק 1907—1917 איז
אַנסקי אין פּעטערבורג געווען זיינער אַ בן-בית. זיין געשטאַלט איז תמיד
ביי מיר ארומגערינגלט מיט אַן אַרעאָל פון לבונה שטראַלן...

עס וועט מיר נאָך אין מיינע ווייטערדיקע זכרונות אויסקומען צו רעדן
וועגן אַט די פריינט. דאָ — נאָך נאָך א פאָר ווערטער וועגן סאַמואַילן.

סאַמואַיל איז יינגער פאר מיר. ער איז אריין צו מיין גמרא מלמד,
ווען איך בין שוין ארויס פון אים; עס האָט זיך אָבער גערעכנט, ווי מיר
וואָלטן ביידע געווען חברים פון איין חדר. דערצו האָבן מיר ביידע גע-
וואוינט כמעט אַ הויז אַנטקעגן אַ הויז אין דער שלאָסער גאַס. אויך
אונדזערע עלטערן זענען געווען פריינטלעך פאַרכונדן: צייטווייליק, ווי מיר
געדענקט זיך, אויך געשעפטלעך פארשותפות.

גאַנץ צופרידן זענען אונדזערע עלטערן ניט געווען מיט אונדזער ביידנס
אויפפיר און באַשולדיקט אין אונדזער „צעלאָזנקייט“ האָט מען ניט קיין
אַנדער, ווי אַנסקין. אויף אַ „געהיימער באַראַטונג“ האָבן די עלטערן
באַשאַסן מער ניט אריינצולאָזן שלמה זאַנוולען צו זיי אין די הויזער אַריין.
עס האָט זיך אָפּגעשפּילט אַ קאָמישער עפיזאָד, וועלכן איך האָב דעמאָלט
„פאַראייביקט“ אין געגראַמטע סצענעס. (אין רוסיש. אַ שאַד, וואָס דעם
מאַנסקריפט האָב איך ניט אויפגעהיט).

אַט דעם עפיזאָד, ווי אויך אונדזער לעבן און „טעטיקייט“ פון יענער
צייט, — די אויפקלערערישע פּראָפּאַגאַנדע צווישן דער יידישער יוגנט בכלל
און די ישיבה בחורים בפרט, — האָב איך באַשריבן אין מיינע
זכרונות וועגן אַנסקין. אָבער אַ קינסטלעריש-דייכן און היס-
טאָריש כמעט פינטקלעכן בילד פון אונדזערע דעמאָלטדיקע יאָרן
און פון דער אַטמאָספּערע, וואָס האָט געהערשט ביי דעם
יונגן דור, האָט אונדז איבערגעלאָזן אַנסקי אין זיין זייער וויכטיקן
קולטור-היסטאָרישן ראָמאַן: „די פּיאָנערן“ און אין אַ פאָר אַנדערע נאָ-
וועלן, ווי „דער חטאת נעורים“ און „דער צוימען-ברעכער“. זיי האָבן זיך
אַלע פריער געדרוקט אין רוסיש און זענען איצטער, אין אַ יידישער איבער-
זעצונג, אריין אין זיינע „געזאַמלטע שריפטן“.

צו אַט די ווערק און צו מיינע זכרונות וועגן אַנסקין מוז איך אָפּשיקן

דעם לעזער, וואָס אינטערעסירט זיך מיט פרטים, מיט דער כאַראַקטעריסטיק פון פּערזאָנען און פּאַסירונגען אין יענער צייט. איצטער איז פאַר מיר וויכטיק די שילדערונג פון יענער ווירקונג, וואָס סאַמואַיל, באַרים און מאַשאַ האָבען געהאַט אויף אונדז. אין פאַרשידענע ריכטונגען האָט זיך אויסגעווירקט די השפּעה פון דעם אינטימען אומגאַנג מיט זיי.

משמעות, אַז סיי שלמה זאַנוול, סיי איך, האָבן געליטן אַ ביסל פון איבערגעשפּאַנטער ענטוויאַסמישקייט און ראַמאַנטישער סענטימענטאַליטעט; דער עיקר, שלמה זאַנוול. אונדזערע פּריינט, די ניט נאָך די יאָרן דערוואַקס סענע, האָבן אונדז ניט געקאַרנט קיין „דושן“, וואָס פּלעגן היפּש אָפּקילן די אפּשר צופּיל קינדישע התלהבות: דער עיקר, מאַשאַ, וואָס האָט קיין אַנדער נאָמן פאַר דעם ניט געהאַט, ווי נאָר: „קעלבערנע התפעלות...“ (טאַקע אזוי אין יידיש, הגם קיין סך יידיש האָט זי נאָך דעמאָלט ניט גע-קענט).

מיר זענען, הפנים, אויך ניט געווען אינגאַנצן פּריי פון אַ צווייטן פּעלער, דעם פּעלער פון יעדער ראַדיקאַלער יוגנט אין יעדער צייט; איר נטיה צו פּראָזע און צו פּאָזע. אונדזערע פּריינט זענען געווען אבסאָלוט פּריי דערפון. און זייער געזעלשאַפט איז געווען להלוטין אויסגעשלאָסן, עפעס אַזוינס זאָל אויך פּאַרקומען מיט אונדז. אומבאַוואוסטזיניק פאַר אונדז אליין האָבן סאַמואַיל און באַרים אונדז אויסגעלערנט, פּאַנאַדערצו-קלייבן זיך אין דער אייגענער נשמה, אינטואיטיוו צו דערשפּירן, וואָס אין איר זענען אונדזערע אייגענע געדאַנקען און געפילן, באמת אונדזערע, — אָרנאַ-ניש אויסגעוואַקסן פון איר אָדער אָרנאַניש צונויפגעוואַקסן מיט איר, — און וואָס בלאַנקעט זיך אַרום אין איר, ווי אַ פּרעמדער שטאָף, פאַרטראַגן אַהין פון די אַרומיקע ראַדיקאַלע ווינטן.

און נאָך אַ דריטע ווירקונג זייערע לייכט איצטער פאַר מיר אין מיין זכרון: זייער אומאָפּהענגיקע פּרייע שטעלונג צו דעם סאָציאַליזם, דער רעוואָלוציאַנערער באַוועגונג און צו דער ראַדיקאַלער גייסטיקער אַטמאָספּערע בכלל.

אַנסקי און איך זענען געווען „חסידים“, כמעט ווי רעליגיעזע פרומע ראַדיקאַלן. מיר האָבן געהאַט „הייליקע שריפטן“. אויב מיר האָבן וואָס ניט אינגאַנצן פאַרשטאַנען אין זיי, זענען מיר געווען זיכער, אַז מיר וועלן דאָס שפּעטער, ביי אַ טיפּערן איבערקלער, בעסער פאַרשטיין. אויב עפעס איז פאַר אונדז געווען נאָך ווייניק באַווייזן, ניט גענוג איינגעפונדעוועט, איז פאַר אונדז קיין ספק ניט געווען, אַז שפּעטער וועלן מיר אין די אַנדערע

„נביאים וכתובים“ געפינען דעם פעלנדיקן באווייז. ריינע דאָגמאַטיקער זענען מיר נאָך דעמאָלט געווען, ווי דאָס רוב ראַדיקאַלן זענען דאָס ער היום.

זיי — יענע פריינט אונדזערע, מיט זייער אויסערגעוויינטלעכער בר-דעתקייט פון דערוואַקסענע, — האָבן ניט געהאַט קיין תנ"כן. באַשאַנקען מיט טעאָרעטישע פיזיקייטן, דעמאָלט געוויס ניט קיין קלענערע, איידער אונדזערע, האָבן זיי פאַרמאָגט אַ סך אַ גרעסערע דאָזע פון קריטישן פאַר-שטאַנד, פון צוטרוי צו דעם אייגענעם אורטייל, פון אומדערשראָקנדיקייט לגבי דעם אָדער יענעם „גדול“, לגבי דער אָדער יענער הערשנדיקער טעאָריע. אין יענער צייט, ווען שלמה זאָנול און איך האָבן שוין זיך באַטראַכט, ווי „רעקרוטן“, „אָפגעגעבענע“ אין רעוואָלוציאָנערע „יונים“, — וואָס האָבן נאָר געוואַרט אויף דעם טאָג, ווען זיי וועלן אריינטרעטן אין דעם „אַקטיוון דינסט“, — זענען סאַמואַיל און באָריס נאָך געווען פריי-מאַיאָרן, מיט קלאָר אויסגעשפּראַכענע סימפּאַטיעס צו די רעוואָלוציאָנערן און דעם סאָציאַליזם, אָבער בשום אופן ניט קיין אַבסאָלוטע אָנהענגער פון דער רע-וואָלוציאָנערער טעטיגקייט. אויב איך האָב ניט קיין טעות, האָבן זיי זיך דעמאָלט נאָך נאָר ניט אַרומגעטראָגן מיט דעם געדאַנק, אַליין אַריבערצוגיין אין דעם קעמפּענדיקן לאַגער.

זענען זיי געווען פריי אין זייערע מיינונגען און שטעלונגען. און באַ-רים פלעגט זיך אפילו אַמאָל פאַרגינען, גיפטיק אויסצוחזקן די יונגע קינדער, וואָס רעכענען זיך שוין פאַר רעוואָלוציאָנערן און גייען אַרום מיט פאַרריסענע נעז. ער פלעגט זיי איבערמישן, ווי זיי שרייען כלומרשט: „דאָ זיאָווסטוואויעט יעוואָיוציאַ!“ („זאָל לעבן די רעוואָלוציע!“) נאָך ניט קאָנענדיק גוט אַרויסריידן קיין „ריש“ און קיין „למד“.

אין דער שפּעטערדיקער צייט, ווען קליינע קינדער פלעגן טאַקע צו-געצויגן ווערן צום קאַמף; ווען דער „קליינער בונד“, צום ביישפּיל, פלעגט זיך רעקרוטירן שיר ניט פון זעקס-יעריקע עופּהלעך, וואָלט באָריסעס סאַר-קאַזם שוין ניט געהאַט קיין ברעקל זין.

אין יענער צייט אָבער האָט אַט די געזונטע קריטיק געצוואונגען, צו זיין קריטיש צו זיך אַליין, צו די אייגענע כוחות, צו דעם אייגענעם ערנסט: זי האָט געצוואונגען ניט צו לאָזן זיך אַוועקגעטראָגן ווערן, ווי אַ טרוקן בלעטל, און אַרומגעדרייט ווערן אין אַ ווירבל-ווינט, ווי דאָס פלעגט, ליידער, אָפט פאַסירן מיט יונגע רעוואָלוציאָנערן. צום שאַרן סיי פאַר זיי אַליין, סיי פאַר דער באַוועגונג.

די צוויי רעוואָלוציאָנערע פּאַרטייען פֿון אונדזער צייט

ניט ווייט פון וויטעבסק, א „האַלבע סטאַנציע“ אויף דער אַריאָלער אייזנבאַן, האָט געוואוינט אַ יונגער רוסישער ראַדיקאַל מיטן נאָמען יערשאָוו. אונדזער פּאַמיליע האָט עטלעכע יאָר נאָכאַנאַנד געזומערט ביי די אַרומיקע פּויערים, וואָס פֿלעגן פּאַרדינגען זומער-הייזער פאַר די שטאַט טישע.

יערשאָוו איז געווען דער שעה פון דער האַלבער סטאַנציע און האָט געוואוינט, אינאיינעם מיט דעם טעלעגראַפּיסט, אין דעם שיינעם סטאַנציע-בנין, אן אַרומגערינגלטן מיט בלומען-גערטנדלעך. מיר זיי נען באַלד באַקענט געוואָרן און מיר האָבן זיך „צונויפגעשמעקט“. לויט זיינע אידיען, איז יערשאָוו געווען אַ הייסער אָנהענגער פון דער „פּאַרטיי נאַרדנאַיאַ וואָליאַ“, אָבער ער האָט שטענדיק געהאַט ביי זיך אויך די אויסגאַבן פון דער „פּאַרטיי טשאַרני פּערעדיעל“, ווי אויך אַלערליי אַנדערע אומלעגאַלע שריפטן.

די צייטן, — דער אָנהויב פון די אַכציקער יאָרן, — זיינען נאָך ניט געווען אזוי שטרענג, ווי זיי זיינען געוואָרן שוין צו דעם סוף פון דעמזעלביקן יאָרצענט. דער, וואָס איז געווען נאָר אַ ביסעלע נאָענט צו די ראַדיקאַלע קרייזן, האָט געקאָנט קריגן די אונטערערדישע שריפטן. און גראַד אויך אין דעם איז באַשטאַנען די מיסיע פון דעם ברייטערן ראַדיקאַלן קרייז, צו פאַרשפּרייטן אין וואָס גרעסערע מאַסן די אומלעגאַלע ליטעראַטור.

מען האָט געוויס געדאַרפט זיין זייער אָפּגעהיט דערביי, ניט אָנצו-שטויסן זיך אויף אַ מענטשן, וואָס שטייט אין פאַרבינדונג מיט דער זשאַנדאַרמערע. איז דאָס אָבער געווען אן אָנשטענדיקער מענטש אפילו אַ קאָנסערוואַטאָר אין זיינע מיינונגען, האָט מען אים געמענט אָנפאַרטרויען די ליטעראַטור, אָן אַ ברעקל חשש, ער זאָל ווערן אַ מסור. אזאַ קאָנסערוואַטאָר איז געווען יערשאָוו שכן און מיט-אָנגעשטעלטער ביי דער אייזנבאַן, דער טעלעגראַפּיסט. אַן עלטערער רוסי אין די טיפּע פּערציקער, זייער אַן ערלעכער, ניט איבעריקס געבילדעטער מענטש, וואָס האָט אַביסל געליטן אויף דער רוסישער חולאַת, דער צושטאַרקער ניי-גונג צו דעם ביטערן טראַפּן.

געליענט די אומלעגאַלע ליטעראַטור האָט אויך דער טעלעגראַפּיסט,

ער האָט אָבער געציטערט פאַר דעם געדאַנק, אַז די טריפהנע סחורה זאָל בלייבן איבער דער נאַכט אין די פיר ווענט פון דעם „קאזיאָנעם“ בנין, אָדער אַפילו אין זיין נאָענטער שכנות. ווער ווייסט? עס קאָן קומען אומגעריכטערהייט אַ נאַכטלעכע הויזזוכונג מען וועט דיך קורס־כל אַרעסטירן, אָפּזאָגן פון דער שטעל, און דערנאָך גיי דערווייז, אַז דו ביזט נאָט די נשמה שולדיק, אַז אין דער אמת'ן ביזטו נאָר אַ טרייער אָנהענגער פון דעם הערשנדיקן רעזשים.

האָט יערשאָוו געפונען אַ פּלאַץ פאַר דער אומלעגאַלער ליטעראַטור אַ פּאַר וויאָרסט פון דער סטאַנציע, אונטער אַ בריקל אויף דעם שאַ-סעי. אלע אין דער פּרי פּלעגט ער, אויף זיין שפּאַציר, קומען אהין, נעמען, וואָס ער האָט געדאַרפט, און אלע אָונט פּלעגט ער דאָס ברענגען צו ריק אין דעם באַהעלטעניש. קיין מוטער־מענטש האָט דערפון ניט גע-וואוסט. מיר האָט ער אָבער פאַרטרויט דעם סוד, און מיר פּלעגן אָפט מאַכן אינאיינעם דעם אָונט־שפּאַציר צו דעם אויסדערווילטן בריקל, דיסקוטירנדיק די פאַרשיידענע ריכטונגען אין דער קעמפּענדיקער סאַציע אַלדעוואָלוציאָנערער אַרמיי.

איך מוז מודה זיין, אַז תחילת זיינען מיר ניט געווען אינגאַנצן קלאָר די אונטערשיידן צווישן דער פאַרטיי „נאַראַדנאַיאַ וואָליאַ“, און דער פאַרטיי „טשאַרני פּערעדיעל“. עס האָבן דעמאָלט געהערשט גאַנץ אַנדערע באַציאָונגען צווישן די צוויי קעגנערישע שטראָמען. קיין דירעקטע פּאַלע-מיס האָבן זיי, יוי מיר געדענקט זיך, ניט געפירט איינער אַנטקעגן דעם אַנדערן. עס זיינען ביי ביידע ניט געווען קיין שפורן פון אַ וועלכן עס איז קלייזל־גייסט, פון פּאַנאַנדערפויקן די שבחים פון דער אייגענער „פאַרטיי“ און וואַרפן שמוץ אויף דעם צד־שכנגד, אָדער אַפילו אַוועקשטעלן אים אין אַ באַלידיקנדיקן ליכט.

ניט קונדיק דערויף, וואָס אין דעם ראַדיקאַלן קרייז האָבן זיי אָפּ-ציעל געטראָגן די נעמען פון צוויי פאַרשיידענע „פאַרטייען“, האָבן איך זיי באַטראַכט ווי צוויי פּלאַגג פון איין־און־דערזעלביקער אַרמיי, וואָס פירט איר קאַמף אויף צוויי פאַרשיידענע פּראָגראַם; אַן איינטיילן זיך אין צוויי גלייך־נויטיקע אַרבעטס־ספּערעס.

די „נאַראַדנאַיאַ וואָליאַ“ האָט אויסגעקליבן פאַר זיך דעם טעראַ-ריסטישן קאַמף, ווי אַ פאַרטיידיקונג פון דער גאַנצער סאַציאַל־דעוואָלוציאָנערער באַוועגונג, ווי אַ באַשטראָפונג פאַר די פאַרפּאָלונגען מצד דער רעגירונג און טאַקע אויך, ווי אַ דירעקטן מיטל, אויסצוקעמפן ביי דער רעגירונג די פּאָליטישע פּרייהייט, אָן וועלכער עס קאָן ניט אָנגיין

קײן מער אָדער װײניקער ברייטע פּראָפּאָגאַנדע און אַניטאַציע צװישן די מאַסן.

דער „טשאַרני פּערעדעל“ איז די אָרגאַניזאַציע פון דער אייגנט- לעכער סאַציאַליסטישער אַרמײ, װאָס דאַרף טאָן איר נױטיקע טאַג-טעג- לעכע אַרבעט: די פּראָפּאָגאַנדע און די אַניטאַציע צוליב דעם סאַציאַ- ליסטישן אידעאַל. — װאוּ קען מען דאָ, אײך בעט אײך, געפּינען אַ װעלכע עס איז אינעװײניקסטע סתירה צװישן די צװײ אַרטן אַבסאָ- לוט נױטיקע אַרבעטן? װי קאָן דער פּאַרטיידיקונגס-אַפּאַראַט פון דער אַרמײ זײן אַנטקעגן דער אַרמײ? און װי קאָן די אַרמײ האָבן טענות צו דעם אַפּאַראַט, װאָס פּאַרטיידיקט זי און װײל אױסקעמפּן בעסערע באַ- דינגונגען פאַר איר אַרבעט?

דרױסנלעך האָט זיך די נפּקא מינייה צװישן די צװײ אָרגאַנען אױס- געדריקט נאָר אין דעם פּאַקט, װאָס דער „טשאַרני פּערעדעל“ האָט זיך געדרוקט אָן דעם רוסישן „יער טװאַרדי“, דעם סימן פאַר דער האַרטער אױסשפּראַך פון אַ קאָנסאַנאַנט ביים סוף װאַרט. און עס האָט זיך אױף דעם ערשטן בליק געדוכט, אז קײן טיפּערער חילוק איז טאַקע צװישן זײ ניטאָ; מער נישט, װאָס אײן ריכטונג לײגט אפּשר אַבסאָל צופּיל װאָג אױף דעם פּאָליטישן קאַמף, און די אַנדערע איז שװין אפּשר צופּיל מנזם די מעגלעכקײטן פון דער רײן סאַציאַליסטישער אַרבעט אונטער דעם הערשנדיקן צאַרישן רעזשים.

אז דאָס זײנען צװײ באַזונדערע שײטות, מיט אַ באַזונדער צוגאַנג צו די צײלן און װערטן פון דעם סאַציאַל־רעװאָלוציאָנערן קאַמף, איז מיר קלאָר געװאָרן ערשט אַ דאַנק די שמועסן מיט די איבערצײגטע אָנהענגער פון דער „נאַרדנאַיאַ װאַליאַ“, װי דאָס איז געװען יערשאָװ. עס האָט זיך אַרױסגעװױזן, אז דער „טשאַרני פּערעדעל“ איז (מיט אומרעכט!) חושד די „נאַרדנאַיאַ װאַליאַ“, אז זי װערט אומטריי דעם סאַציאַליס- טישן אידעאַל. מען איז חושד, אז אין דער אמתן איז זי פאַראינטערע- סירט אין אַ ליבעראַלער קאָנסטיטוציע, װאָס איז אזױ נױטיק דער כּװר- זשװאָיע און די געבילדעטע קלאַסן און װאָס קאָן אַ ברעקל ניט העלפּן דעם אַרבעטאַרישן פּאָלק אין שטאַט און דאָרף. האָט מען אָבער נאָר די אינטערעסן פון אַט דעם אַרבעטנדיקן פּאָלק אין זײנען, דעמאָלט, — אזױ מײנט דער „טשאַרני פּערעדעל“, — טראכט מען ניט װעגן ליבעראַלע קאָנסטיטוציעס, נאָר װעגן אײן־אײניקער זאַך: דער סאַציאַלער רע- װאָלוציע, װאָס דאַרף מאַכן אַ תּל פון דער קאַפיטאַליסטישער װעלט אַרדנונג.

אָט די „סאָציאַלע רעוואָלוציע“, — גלויבט דער „טשאַרני פּערעדיעל“, — איז גאָר ניט אזוי ווייט, ווי עס דוכט זיך אויף דעם ערשטן בליק. דאָס פּויערימ־פּאָלק איז ניט נאָר ניט־קאָפיטאַליסטיש געשטימט, נאָר עס איז דורכגעדרונגען דירעקט מיט אַ קאָלעקטיוויסטישן, אויב ניט ריין קאָמוניסטישן גייסט. וואָס אים פעלט — איז די אויפֿלערונג און די איניציאַטיוו, און אויף אָט די צוויי צילן דאַרף זיך קאָנצענטרירן די טעטיקייט פון דער רעוואָלוציאָנערער אַרמיי, וואָס דאַרף, אַרבעטנדיק אין פּאָלק, דירעקט פאַרגרייטן די סאָציאַלע רעוואָלוציע.

די טעראָריסטישע טעטיקייט פון דער „נאַראַדנאַיאַ וואָליאַ“ רייסט אָבער אָפּ פון דער סאָציאַל־רעוואָלוציאָנערער אַרמיי אירע בעסטע כוחות, און פאַרברענט זיי אין דעם אומגלייכן קאַמף מיט דער מעכטיקער צאַר־שער מאַכט.

די „נאַראַדנאַיאַ וואָליאַ“, פון איר זייט, לייקנט לגמרי, אז זי האָט וועלכע עס איז אַנדערע צילן אין אויג, אַ חוץ דיִועלביקע צילן פון דער סאָציאַלער רעוואָלוציע. זי איז אָבער דורכאויס סקעפטיש געשטימט בנוגע דעם רוסישן אַרבעטנדיקן פּאָלק, דער עיקר דעם פּויער. ער איז נאָך ווייט ניט פאַרטיק פאַר אַ סאָציאַל־רעוואָלוציאָנערן אויפֿשטאַנד, און אָן די באַדינגונגען פון פּאָליטישער פּרייהייט, איז לחלוטין אוממעגלעך וואָס עס איז אויפצוטאָן אין דעם דאַרף, אונטער דעם שטרענג־לעך וואַכנדיקן בליק פון דעם „סטאַנאַוואַי“ און צווישן פּויערימ, וואָס פאַר־בינדן דעם רעוואָלוציאָנער, וועלכן זיי כאַפּן, די הענט אַהינטער דעם רוקן און פירן אים אויף אַ שטריקעלע אין „סטאַן“ אַרײַן. אויב ווער עס איז פאַרפּלווערט אומזיסט־אומנישט די רעוואָלוציאָנערע כוחות, איז דאָס גראַד די פאַרטיי „טשאַרני פּערעדיעל“, און גיין אין דאַרף צוליב דער סאָציאַל־רעוואָלוציאָנערער פּראָפּאַגאַנדע הייסט פשוט קריכן דער רעגירונג גלייך אין פּיס אַרײַן.

אָט די חילוק־דעות האָבן אויך געהאַט אַ פאַרשידענעם, ריין־טעאָרעטישן הינטערגרונט. דער „טשאַרני פּערעדיעל“ גלויבט בכלל ניט, אז דער „פּאָליטישער פּאַקטאָר“, די אָדער יענע פאַרם פון דער רעגירונג, זאָל קאָנען שפּילן אַן אַנטשיידנדיקע ראָלע אין דעם היסטאָרישן פּראָצעס. די הויפּט־ראָלע אין דער געשיכטע שפּילן די עקאָנאָמישע אומשטענדן. בלייבן אָט די אומשטענדן ניט געענדערט, ווערט אין תּוך אַרײַן גאַרנישט ניט געענדערט. די פּאָליטישע רעגירונגס־פּאַרמען גייען נאָך, ווי שאַטנס, נאָך דעם עקאָנאָמישן בוי פון דעם לעבן. אַ רעוואָלוציאָנער דאַרף דעריבער אַרבעטן אויף דעם איבערקער אין דער אמתער

רעאליטעט פון דעם געזעלשאפטלעכן לעבן און ניט יאָגן זיך נאָך שאַטנס. די „נאַראַדנאַיאַ וואַליאַ“ אָבער האַלט, אַז די רעגירונגספּאַרם איז נאָר ניט קיין שאַטן, נאָר אויך אַ ממשותדיקע היסטאָרישע רעאליטעט, אפּשר נאָך אַ שטאַרקערע, אין איר ווירקונגס־קראַפּט, איידער די הערשנדיקע עקאָנאָמישע אומשטענדן.

דער „טשאַרני פּערעדיעל“ איז געווען אַ פּאָלקסטימלערישע „ריכ־טונג, אַ צווייג פון דער „נאַראַדניטשעסטוואַ“, ווי דאָס זיינען שפּעטער געווען אויך די סאָציאַליסטן־רעוואַלוציאָנערן. ער האָט געגלויבט אין דער „סאָציאַליסטישקייט“ פון דעם פּויערשן דאָרף, ווי דאָס האָבן ביז צו אַ געוויסן גראַד געגלויבט אויך די סאָציאַליסטן־רעוואַלוציאָנערן. אָבער דער „טשאַרני פּערעדיעל“ איז געווען דורך־און־דורך „מאַרקסיסטיש“ אין זיין בליק אויף דער בכורה, וואָס עס קומט אין דער געשיכטע, דעם „עקאָנאָמישן פּאַקטאָר“. די „נאַראַדנאַיאַ וואַליאַ“, פון איר זייט, איז אין דעם פּרט פון דעם מאַרקסיסטישן בליק אויף דער געשיכטע געווען שטאַרק „געכאַפּט אין דער מעשה“: שיר ניט געלערנט (און שפּע־טער טאַקע בפּירוש געלערנט), אַז דער אויבערהאַר אין דער געשיכטע איז ניט די עקאָנאָמיקע, נאָר די „פּאָליטיקע“, און פּונדעסטוועגן האָבן זיי געקוקט זייער סקעפּטיש אויף דעם סאָציאַליסטישן גייסט פון דער „דאָרפּישקייט“, כּמעט פּונקט אַזוי סקעפּטיש, ווי נאָכדעם די מאַרקסיס־טישע סאָציאַלי־דעמאָקראַטן מיט פּלעכאַנאָוו בראַש.

און נאָך אינטערעסאַנטער ווערט דער פּאַראַדאָקס, ווען מען דער־וויסט זיך (ווי איך האָב מיך ערשט אין אויסלאַנד דערוואוסט), אַז דער טעאָרעטישער „מאַרקסיסטישער“ פּירער פון דעם „פּאָלקסטימלערישן“ „טשאַרני פּערעדיעל“ איז געווען ניט קיין אַנדערער, ווי דערזעלביקער געאָרג פּלעכאַנאָוו, דער שפּעטערדיקער ביטערסטער פּיינט פון יעדער „פּאָלקסטימלערישקייט“.

עס האָט געמוזט פּאַרקומען אַן איבערגרופּירונג אין די טעאָרעטי־שע פּאָזיציעס פון ביידע לאַגערן. פּלעכאַנאָוו האָט, — ווען ער איז אין אויסלאַנד באַקאַנט געוואָרן מיט דעם אמתן מאַרקסיזם, — פאַרוואַנדלט זיין ריכטונג אין אַ מאַרקסיסטיש־פּראָלעטאַרישער, און האָט זי אויסגע־דייניקט פון יעדן „פּאָלקסטימלערישן“ עלעמענט. מיר, די וואָס האָבן באַשאַפּן, די נייע ריכטונג פון די „סאָציאַליסטן־רעוואַלוציאָנערן“, האָבן אויסגערייניקט די „נאַראַדנאַיאַ וואַליאַ“ פון אירע אַנטי־פּאָלקסטימלע־רישע עלעמענטן און האָבן אָט די ריכטונג פאַרוואַנדלט אין אַן אַרבע־טער־פּויערים־פּאַרטיי.

וועגן אַט די ענדערונגען אין מיין אייגענער ראָליע דערביי, וועט מיר שפעטער אויסקומען צו רעדן באַריכות. דערווייַל קאָן איך נאָר זאָגן, אַז סאַי אַנסקי, מיט וועמען איך פלעג זיך טיילן מיט אלע פראַגן, סאַי איך אליין, זיינען דעמאָלט ניט געווען קיין אומבאַדינגטע אָנהענגער, ניט פון דעם איין צד, ניט פון דעם אַנדערן. נאָר איך בין געווען מער נוטה צו אַ „נאַראַדנאַוואַלישן“ בליק אויף דעם ענין, בעת ער, דער שטרענגער קאָמוניסט און „רעאַליסטיש-דענקענדיקער“ מענטש, איז געווען מער נוטה צו דער ריכטונג פון דעם „טשאַרני פערעדיעל“, מיט דעם טעאַרע-טישן איבערוואַגן, וועלכן זי גיט „דער מאַכט פון די עקאָנאָמישע אומ-שטאַנדן“.

ער, איך מיין אַנסקי, איז אָבער געווען דער איינציקער פון מייע באַקענטע, וואָס האָט זיך געפילט צוגעצויגן מער צו דעם „טשאַרני פערעדיעל“, איידער צו דער „נאַראַדנאַוואַליאַ“. אלע אַנדערע מיר באַ-קאַנטע ראַדיקאַלן, וואָס האָבן זיך אַרײַנגעטראַכט אין דעם סיכסוך, האָבן בפירוש געסימפּאַטיזירט מער מיט דעם פּאָליטישן קאַמף פון דעם „איס-פּאָליטיעלני קאָמיטעט“ (דעם „עקזעקוטיוו-קאָמיטעט) פון דער נאַראַדנאַ-וואַלישער פּאַרטיי, איידער מיט די רײַנע „פּאַלקסטימלער“.

אפילו יערשאַווס שכן, דער טעלעגראַפּיסט, וואָס איז פאַרבליבן טרײַ זײַנע קאָנסערוואַטיווע פּרינציפּן און פלעגט, נאָך אַ היפּשער פּאַר-ציע ביטערע טראַפּנס, פאַרגיסן ביטערע טרערן אויף דעם גורל פון דער פּאַרפירטער רעוואָלוציאָנערער יונגט, פלעגט, אויך קלאַנגנדיק אויף יערשאַווס קאַפּ, אַרײַנטענהן אין אים :

— מאַכסט אַ תל פון דײַנע יונגע יאָרן! . . . אָבער — אַז שוין זײַן אַ רעוואָלוציאָנער, זײַ, לפחות, מיט דער פּאַרטיי „נאַראַדנאַוואַליאַ וואַ-ליאַ“ און ניט מיט דעם „טשאַרני פערעדיעל“. זאָג אליין, טיערינקער, וואָס איז דאָס, רבּנו של עולם, פאַר אַ פּאַרטיי, וואָס האָט אפילו ניט קיין געלט אויף „יעריקעס“! . . .

.21

אַנסקײס פּלאַן

פּאַרטיק געוואָרן מיט פאַרזאָרגן די וועלט, — לפחות די צוקונפּט פון דער מענטשהייט, — האָבן מיר — איך און מיין אינטימסטער פּרײַנט שלמה זאַנוול (אַנסקי) — זיך גענומען אָפּגעבן אַ דין-וחשבון וועגן אונד-זער אייגענעם לעבן.

די לאגע האָט זיך געענדערט אזוי, אז מיר האָבן זיך געמוזט פאַר-
טראַכטן ניט נאָר וועגן דער צוקונפֿט, וועגן אונדזער אַרבעט פאַר איר
און אין איר, — נאָר אויך גאַנץ פשוט וועגן דער חיי־שעה.

פאַר אַנסקין איז דאָס געווען אַ פּראָבלעם פון טאַג־טעגלעכער עקאַד-
נאַמישער חיונה. די מוטער זיינע האָט זיך געשפּייזט פון אַ שענקל
פאַר די נידעריקסטע און אַרימסטע שיכטן פון דער יידישער און גוי־
אישער געזעלשאַפֿט, וואָס זי האָט געהאַלטן אין איר אייגענער „שטוב“,
אין אַ זייטיק געסל פון שטאַט.

פריער איז דאָס שענקל געווען נאָר אַ זייטיקע פרנסה. אַנסקיס
פאַטער האָט געהאַט אַ „שטעל“ ערגעץ־וואו אין דרום־רוסלאַנד און פלעגט
פון צייט צו צייט שיקן געלט אַהיים. שפעטער פלעגט דאָס געלט אָנ-
קומען אלץ זעלטענער, און דער שענק איז געוואָרן פריער דער הויפּט-
מקור, און דערנאָך — דער איינציקער קוואַל פון חכנסה.

ביי דער אַבסאָלוטער ערלעכקייט און מענטשלעכקייט פון אַנסקיס
מוטער און איר טאָכטער, וועלכע האָבן געפירט דעם געשעפֿט, — ווי
באַקאַנט, אַ גרויסע זעלטנקייט אין דעם שענקער־פאַך, — איז דער דלות
פון דער פאַמיליע געוואַקסן, ווי אויף הייוון, און די לאַסט פון דער אַר-
בעט האָט גענומען דריקן אלץ שווערער און שווערער. נאָך דער חתונה
פון אַנסקיס שוועסטער, איז די גאַנצע שווערע משא געפאַלן אויף דער
מוטערס שוין נאָר אלטע אַקסלען.

ס'איז אָבער געווען אויסגעשלאָסן. שלמה זאַנוול זאָל זיך איינשפּאַנען
אין דעם שווערן יאָך, און דערצו נאָך אין אַזאַ אַרבעט ווי שענקעריי
... שלמה זאַנוול — אַ שענקער! די מוטער אַליין וואָלט דאָס בשום
אופן ניט געוואָלט אַרויפֿלאָזן אפּילו אויפן געדאַנק.

שלמה זאַנוול האָט געדאַרפֿט ניט נאָר באַפרייען די מוטער פון זיין
אייגענעם אויסהאַלט, נאָר אויך אַליין פאַרדינען וויפּיל עס איז, כדי
אַרויסצוהעלפֿן אין הויז. דערויף איז דעמאָלט געווען נאָר איין־איינציקע
אויסזיכט: אויסהאַלטן עקזאַמען אין פינפטן קלאַס און אָנהויבן פאַר-
דינען מיט „געבן שטונדן“.

אַנסקי איז געווען געבענטשט מיט אויסגעצייכנטע פייאַיקייטן, און
מיט דער גימנאַזיאַלער „לומדות“ פון די ערשטע פיר קלאַסן וואָלט ער
געקאַנט פאַרטיקן ווערן גאַנץ גרינג. אין די ערשטע שריט דערצו האָב
איך אים, נאַטירלעך, געהאַלפֿן ווי ווייט איך האָב געקענט.
זיינען מיר אָבער ביידע געווען פאַרנומען מיט אַנדערע, אַ סך אינ-
טערעסאַנטערע זאַכן, איידער קיען די זענמעל פון די אַפיציעלע לימודים,

צו וועלכע דער ראדיקאלער רוסישער שרייבער פיסארעו האָט אין אונדז
איינגעפלאַנצט אַן אמתע שנאה און ביטול. דער עיקר, צו לאַטיין און
גריכיש, ווי אויך צו דער רוסישער געשיכטע אין אילאָוויסקים לאַקיי-
אישן אויסטייטש, וואָס שטשעדרין האָט פאַראייביקט אונטער דעם נאָ-
מען „פעפינאַ סווינסטוואָ“ („פעפקעס שוויינעריי).

און — וואָס זאָל מען דאָ לייקענען! איך וויל ניט באַפרייען ניט
זיך און ניט אַנסקין פון דעם פאַרוואַרף, אַז מיר זיינען ביידע דעמאָלט
געווען לייכזיניקע, שוואַכוויליקע יינגלעך, שטיפערס און פוילערס אין
דעם געוויינלעכסטן זין פון וואַרט. אָדער — ניין: ניט גאָר אין דעם
געוויינלעכסטן.

מיר האָבן זיך ניט געפּוילט צו זיצן ביז פאַרטאָג איבער די ביכער,
וואָס האָבן אונדז געאינטערעסירט (ווי צ. ב. די פּאָפּולאַריזאַציעס פון
דעם דאַרוויניזם). מיר האָבן זיך ניט געפּוילט צו שרייבן אַ סך, אויך ביז
די פאַרטאָגן, ווען די צייט פון שרייבן איז פאַר אונדז געקומען.

“די הויפטזאַך אָבער, די זעלבסט־דיסציפּלין, דער זעלבסט־צוואַנג צו
טאָן וואָס מען מוז טאָן, ניט דאָס, וואָס עס ווילט זיך טאָן, — דאָס האָט
אַנסקין דעמאָלט אינגאַנצן געפּעלט. והוא הדין — וועגן מיר.

אַריינגעטראַטן אין גימנאַזיע, אין דריטן קלאַס, אין מיטן יאָר, מיט
די שאַנסן אויף צו ווערן אַ גאָר געראַטענער תּלמיד, האָבן איך באַלד
פאַרלאָרן דעם חשק צו די לימודים; בין איך אַריינגעצויגן געוואָרן אין
די „העכערע עולמות“ פון דעם ראַדיקאַלן געדאַנס; האָבן איך גענומען
קוקן פון אויבן אַראָפּ אויף דער גאַנצער „אַלטער וועלט“ און האָבן אָנ-
געהויבן גרייטן זיך צו אַ לעבנס־אַרבעט, וואָס האָט לחלוטין גאַרנישט ניט
געהאַט צו טאָן מיט לאַטיינישע ווערבן, מיט דעם גריכישן אַאַריסט, אַלט־
סלאַוויש און דער שלאַכט ביי פּאַלטהאָוזאַ.

האָבן איך אינגאַנצן פאַרלאָזן די גימנאַזיאַל־אַרבעט. אַנשטאַט צו
גיין אין גימנאַזיע, פּלעגן איך אוועקגיין אין דער שטאָט־ביבליאָטעק און
דאָרטן אָפּזיצן די גאַנצע צייט פאַר אַן אינטערעסאַנטן בוך.

אָדער איך פּלעגן גאָר אוועקגיין צו שלמה זאַנוולען. ער האָט אין
זייער „שטוב“, אויפן גראַמען בוידעם, איינגעריכט אַ באַזונדער „סוכה“,
אַרומגעצאַמט מיט „ראַגאַזשעס“. דאָרטן פּלעגן מיר זיצן, רויכערן שטאַר-
קע פּאַפּיראַסן (צו 7 קאָפּיקעס אַ הונדערט), פון יוצא־וועגן אַריינקוקן
אין די לערן־ביכלעך, אויפלייזן אַ פאַר געאַמעטרישע אָדער אַלגעברישע
אויפגאַבן, און דערנאָך אַריבערגיין צו „ממשות'דיקס“, צו די פּראָבלעמען
און פּראָגן פון דער „גייסטיקער אַנטוויקלונג“.

און די גימנאזיאַלע פאַרוואַלטונג? האָבן אירע משניחים דאָס אזוי רואיק צוגעקוקט, ווי איך לאָז דורך אַ טאָג נאָך אַ טאָג? איז — ראשית — דער גאַנצער פיר אין דער דעמאָלסטיקער ווירטעבסקער גימנאזיע געווען זייער אַן אָפגעלאָזטער, און מען האָט ניט שטאַרק מקפיד געווען מיט דעם תלמידם התמדה. והשנית — פלעגט מען אין אזא פאַל דאַרפן ברענגען אַ צעטעלע פון דער היים, אז איך בין געווען „ניט אין גאַנצן“. פלעג איך אליין אָנשרייבן דאָס צעטעלע, ווער עס איז פלעגט אים אונטערהתמענען אָנשטאָט דער מוטער, — אָפט טאַקע פלעגט דאָס די מוטער אליין טאָן, — און דער לערער, ווען איך פלעג דאָס אים איבערגעבן, פלעגט אפילו ניט אַ קוק טאָן, נאָר גלייך אַרונטעררוקן אונטערן „זשורנאַל“.

דער פּועל־יוצא דערפון איז געווען, אז אין פערטן קלאַס האָט מען מיך אפילו צו דעם עקזאַמען ניט צוגעלאָזן. און איך האָב געמוזט פאַר-בלייבן נאָך אויף אַ יאָר.

וואָס פאַר אַ תירוץ איך האָב דעמאָלט געפלייאָדערט פאַר די על־טערן, געדענקט איך ניט. איך געדענקט נאָר, אז ווען מיר זיינען, באַלד נאָך די עקזאַמענס, אוועקגעפאַרן אין דאָרף אויף אַ זומער־וואוינונג, איז מיט אונדז געפאַרן אויך אַ גימנאזיסט פון די עלטערע קלאַסן צוליב לער-נען זיך מיט די סינדער, אָבער אויך אַרויסהעלפן מיר אין צוגרייטן זיך צו דעם עקזאַמען אין פינפטן קלאַס. בלייבן נאָך אַ יאָר אין פערטן האָב איך בשום אופן ניט געוואָלט.

איז אָבער אויך אונדזער גימנאזיסט ניט געווען קיין גרויסער מת-מיר. געאַרבעט האָבן מיר זייער ווייניק. מער — געבאָדן זיך, אָדער געגאַנגען אין וואַלד קלייבן „יאַגדעס“ (פּערלעך). פונדעסטוועגן זיינען מיר די נויטיקע תורה דורכגעגאַנגען, און איך וואָלט מסתמא דעם עקזאַ-מען אויסגעהאַלטן, אָבער מיר איז אין משך פון דעם זומער פשוט נמאס געוואָרן דער גאַנצער ענין פון גיין אין גימנאזיע.

צו וואָס, האָב איך געטראַכט, אוועקגעבן גיין חדשים אין יאָר אויף לימודים, מיט וועלכע מען קען שפּילנדיק פאַרטיק ווערן אינדערהיים אין אַ דריי־פיר? אַמער — לאָמיק בעסער בלייבן דרויסן און גיין אלע יאָר אין מאַי צו די עקזאַמענס אויף אלע העכערע קלאַסן.

צוריקגעקערט פון דער זומער־וואוינונג אַהיים, האָב איך מיך גענומען צום ערשטן מאָל אין מיין לעבן און מיט אמתן חשק אליין דורכצושטודירן די נויטיקע נייע לערנביכלעך, און עס איז געגאַנגען אויסגעצייכנט. אָבער דער חשק האָט אָנגעהאַלטן ניט מער ווי אַ פּאַר וואָכן. די

לימודים האבן ווידער גענומען שלאגן צו דער גאל, און איך האב די ביכר
לעך אוועקגעלייגט אן א זייט. ביז מאי איז נאך דא גענוג צייט פאר-
טיק צו ווערן מיט זיין!

בינו לבינו זיינען אבער ביי מיר אויסגעוואקסן גאנץ ערנסטע ספיקות
וועגן א געלערנטער קארירערע בכלל. מען איז דאך עפעס א סאציאליסט,
און דאס לייגט ארויף התחייבותן. סוף-כל-סוף לעבט דאך אויך א גע-
לערנטער אויף דעם חשבון פון דעם גאנצן פאלקס-פראצע. און וואס גיט
ער אים צוריק? וואס וויל איך דען ווערן: א דאקטאר? א „פרי-
סיאזשני פאָווערעני“? (א געשוואַרענער אַדוואַקאַט).

אויב איינער איז א סאציאליסט און גלויבט באמונה שלמה, אז דער
סאציאליזם וועט פארווירקלעכט ווערן, זיינען דער שכל און דער יושר
מחייב, — אזוי האב איך געטראכט, — אז ער האט ניט וואס צו
דאגהנען וועגן א „קארירערע“, וואס זאל אים פארזארגן מיט חיונה.

ווען דער סאציאליזם וועט מקוים ווערן, וועט דאך יעדערער געפינען א
פלאץ אין לעבן און פארנעמען זיך מיט יענער ארבעט, אדער ריכטיקער:
מיט יענע אלערליי ניצלעכע ארבעטן, וואס זיינען אים צום הארצן. און
ביז דער סאציאליזם וועט מקוים ווערן דארף מען — קלאר ווי דער
טאג! — ארבעטן פאר דעם אריינטריט פון דער סאציאליסטישער אָרד-
נונג.

איז די גלויכסטע זאך — נעמען זיך ערנסט און סיסטעמאטיש
פאר צוגרייטן זיך צו דער ארבעט פון א סאציאליסטישן „פראפאגאנדיסט“.
אזוי האט מען גערופן יענע רעוואלוציאנערן, וואס זיינען געגאנגען „אין
פאלק“, צו די פויערים אין דארף אדער צו די ארבעטער אין פאבריק.
אבער איך האב אויסגעשפרייט דעם דעמאלט זייער חשובן מיטל אויך
אויף די, וואס ווילן פארשפרייטן די סאציאליסטישע אידיען און אירע
אלן צווישן דער יוגנט און דער „געזעלשאפט“ בכלל, ווייל לויט אונדזערע
דעמאלסטיקע בליקן איז דער איינציקער וועג צום סאציאליזם געלעגן אין
דער פראפאגאנדע דורך וואָרט און ביישפיל.

ארום דערזעלביקער צייט איז אַנסקין איינגעפאלן דער פלאץ, איך
זאל אוועקפארן קיין טולע. ווי אזוי צו אים איז געקומען אַט דער געדאַנק,
קאן איך מיך איצטער ניט דערמאָנען גענוי. עס זיינען דערביי עפעס
געווען צונויפגעבונדן אינאיינעם א היפש ביסל פארשידענע מאַטיוון: אי
דאָס, וואָס אין וויטעבסק וועט שווער זיין אַרויסצורייסן זיך פון דער
„בורשוואַזער אַטמאָספערע“, וואָס האָט גענומען הערשן ביי אונדז אין דער
היים; אי דאָס, וואָס ס'פֿלעגן פאַרקומען רייבונגען צווישן מיר און די עלטערן;

אי דאָס, וואָס אַנסקי האָט אין טולע אַ פעטער, אַ געוועזענעם קאַנטאַניסט, און דער פעטער — אַ זון, אַ יונגן מאַן, מסתמא אויך אַן „אונדזער־קין“; אי דאָס, וואָס טולע איז אין טיף ראָסיי, און דאָס פּאָלק דאָרטן — דאָס אמתע רוסישע פּאָלק.

אַ גרויסע ראָלע האָט דערביי געמוזט שפּילן אויך יענער פּאָסט, וואָס „אָוועקגיין פון דער היים“ און „אַנהויבן פירן אַן אייגענעם לעבן“ איז בכל געווען אַן אידעאל, צו וועלכן אַ סך פון אונדזערע בחורים האָבן אָנגעהויבן שטרעבן.

על־כל־פּנים איז ביי אונדז ביידן אויסגעקומען, אַז די גלייכסטע זאָך איז איך זאָל אינגאַנצן פּאַרלאָזן די היים, אָוועקפּאַרן קיין טולע, און ווען איך וועל מיך דאָרטן איינאָרדנען, זאָל איך געפינען אויך פאַר אים עפעס אַן אַרבעט; וועט ער קומען צו מיר.

איך האָב באַשלאָסן צו פּאַלנן זיין עצה. וועלכער פון אָט די מאָד־טיוון האָט דערביי אַמשטאַרקסטן געווירקט, ווייס איך ניט. אָבער דער אַרגומענט מצד דער „בורזשואַזער אַטמאָספּערע“ איז זיכערלעך געווען אין קאָן.

אין מיין היים איז די אַטמאָספּערע טאַקע ביסלעכווייז געוואָרן אַ נאַנץ אַנדערע, איידער זי איז געווען אַמאָל, און עס לוינט זיך אָפּצושטעלן אויף דעם אַביסל מער באַריכות.

22.

דער עולם־הזה קולט

פון מינע פריערדיקע שילדערונגען האָט זיך געקאָנט באַקומען דער איינדרוק, אַז אונדזער היים איז געווען אָנגעזאַפט מיט אַלערליי „רוח־ניות“: תּלמודישע לומדות, חסידישע התּלהבות און אַביסל „היינט־וועלטיקע“ השכלה.

דאָס איז טאַקע אמת. אָבער דאָס איז געווען נאָר איין זייט פון דעם מעדאַל. ס'איז געווען נאָך אַן אַנדער זייט, שוין גאָר ניט אזאַ רוחניותדיקע. כמעט ביי אַלע רייכערע מיטגלידער פון אונדזער פּאַר־צווייגטער משפּחה האָט געהערשט אַן אמתער קולט פון גשמיותדיקע הנאות און תּענוגים. נאַטירלעך, אין די גרעניצן פון דעם שלחן־ערוך, אָבער אזוי האַרט ביי די גרעניצן, אויף וויפּיל דאָס האָט זיך געלאָזט. און אזוי ווי מיין פּאָטער איז געווען אַ גרויסער לַמּדן און האָט געהאַט סמיכה אויף הוראה, האָט ער געשמעלט דעם אויסטייטש פון די

דינים אויף זיין אייגענער אויטאָריטעט און איז געוואָרן אַ „מקיל“ ביז גאָר. ער האָט, צ. ב., אויך מתיר געווען עסן הערינג אום פסח און ניט, ווי דער דין פאַרלאַנגט, מען זאָל זיי פריער לאָזן ווויקן זיך אין וואַסער דריי טעג, נאָר מען זאָל זיי פריער בלוין אָפשווענקען אין דריי וואַסערן. די „ג' ימים“, וואָס דער שלחן-ערוך פאָדערט, האָט ער גע- זאָגט, איז אַ „טעות הדפוס“, אָדער אַ ניט באַרעכטיקטע חומרא. עס דאַרף הייסן: „בג' מים“ . . . דער ענין „אכילה“ איז אין אונדזער הויז געווען גאָר אַ געהויבענע זאך. ביים טיש פלעגט מען גאַנץ אָפט רעדן וועגן קולינאַרע ענינים: ווי אזוי צו מאַרינירן שוועמלעך און קליינ- טשינקע אונערקעלעך, וכדומה.

איך געדענק אויך, אז סוכות, — פאַרוואָס גראָד אין אָט דעם יום-טוב, ווייס איך ניט, — פלעגן אָפטמאָל דערלאַנגט ווערן צום טיש געדאַמפטע אייטערס פון אַ קו, וואָס פלעגן טריף מאַכן דעם דעמאָ-טעפל. מען האָט דערנאָך אויך עפעס געדאַרפט טאָן מיט די באַנוצטע טעלער און גאַפּל-און-מעסער. דערפאַר אָבער האָבן די אייטערס געגעבן דעם תענוג, צו פאַרזוכן אַ כשרן „בשר בחלב“ . . .

אויף די-קלייבישקייט פלעגט מען קוקן ווי אויף אַ „סימן ברכה“, ווי אויף אַ מתנה פון זיין ליבן נאָמען. אַז מען פלעגט דאַרפן ברייטער מאַכן די קליידער, פלעגט אויך דער גערופענער שניידער ליבלעך-צור שמייכלען, און מען פלעגט ניט פאַרפעלן צו זאָגן דערביי: „אַן עין הרע!“

ס'קאָן זיין, אז אַ גרויסע ווירקונג דערויף האָט געהאַט דעם ליובאַ- וויטשער רבינס הויף. סאי „ר' שמואלקע“, סאי זיינע קינדער זיינען גע- ווען מאַימדיק פעט.

גאָר הויך איז אָבער געשעצט געווען יענער תענוג עולם הזה, — דעם „אַרעמאנס איינגעמאַכטס“, — וואָס, לויט דער גמרא, טאָר מען אים גאָר ניט געניסן, סידן מען ווערט געטריבן דערצו, ווי אונטער דעם צוואַנג פון אַ שד („כאילו כפאו שד“). „שעדעלע, נויט מיך!“ איז געווען אַן אָפט געהערט ווערטל אין שטוב.

דורכזיכטיקע מעשהלעך, ווערטלעך און אָפּשפייגלונגען אויף דעם ענין פלעגן זיך ניט שעמען צו מאַכן גאַר-נאָר חשובע און באַמת זיער פרוּמע מענטשן. מען האָט דערביי ניט מקפיד געווען וואָס קינדער זיצן ביים טיש. וואָס פאַרשטייען דען קינדער? מען האָט ניט געמערקט, ווי אין זייערע אויגן צינדן זיך אַן פלעמעלעך, ווי די קינדערשע נשמות ווערן פאַרכאַפט פון זיסע רעטעניש-פולע סודות, וועלכע זיי קאָנען נאָך ניט

באנעמען מיט זייער געדאנק, אבער וואָס רודערט אויף ביי זיי דאָס בלוט. איינמאָל איז עפעס געקומען צו רייד וועגן אונדזער פריערדיקן לעבן אין אויפשטאָשן, ווען דער פאָטער איז נאָך געווען אַן איידעם אויף קעסט, און אויך וועגן מיר, ווען נאָך אַן עופהלע פון אַ יאָר אַלט. דערציילט די מוטער, אַז איך האָב מיר דעמאָלט „געמאַכט אַ מאָדע“ בעטן זיך אין מיטן נאַכט צו איר אין בעט אַריין און פלעג פילדערן דערביי בקולי קולות.

„האַט דער טאַטע איינמאָל גענומען אַ דינעם ריטעלע און האָט אים גענומען אַזוי פאַמעלעך שמייסן איבער די הענטעלעך. איז דאָס היימקע פאַרגאַנגען אין אַ ביטערן געוויין! אַי, מיינע פינגער-יעדך!“

די מוטער האָט דאָס איבערגעגעבן אַזוי מעלאָדראַמאַטיש, אַז ביי מיר, דעמאָלט אַ זעקס-זיבן-יעריק, האָבן זיך טרערן געשטעלט אין די אויגן, אויס רחמנות צו יענעם יינגעלע. און אַלע אַרום טיש האָבן אויך ווי געפילט מיטלייד מיט אים.

„וואָרען?“ — האָט זיך דער פאָטער ווי פאַרענטפערט, ארויס-רוקנדיק איראַניש די לינקע העלפט פון דער אויבערשטער ליפּ, — איך האָב אים דעמאָלט גויטיק געדאַרפט האָבן אַן אונדזער בעט.“

איז דעם לויף פון אַן אַנדער געשפרעך האָט מײן פאָטער אַמאָל דערקלערט:

„איך ווער ניט נתפעל פון ברוגזווערן. דער שווער, זאָל לעבן, האָט מיר געגעבן אַ גוטע עצה. „אַז מײן חיה-שרה, זאָגט ער, ווערט מיט מיר ברוגז, ניי איך זיך לייגן שלאָפן אין איר בעט. איז זי דאָך ברוגז — גייט זי שלאָפן אין מײן בעט. נו — אין מײן בעט בין איך דאָך דער באַלעבאַס.“ . . .“

איך האָב דאָ געבראַכט נאָר אַ פאַר פון די סאַמע אומשולדיקסטע ביישפילן. אַנדערע ווערטלעך און וויצן, דאָס רוב, אָנגעבלעך, אויס דעם לעבן פון די ווילנער אפיקורסים, זיינען געווען נאָך דורכזיכטיקער, שיר ניט ציניש. און דאָס האָבן זיך מתיר געווען צו רעדן אויך עלטערע אידן, אמת פרומע אידן, נאָר וואַרעמע חסידים, מקורבים אין דעם רבינס הויף. און אויך מיט תורה-ווערטלעך האָט זיך דאָס אַמאָל פאַרבונדן.

איך וואָלט געקאָנט פון מיינע אייגענע זכרונות צונויפטראַגן אַ היפש ביסל מאַטעריאַל פאַר אַ באַזונדער קאַפיטל אין דעם יידישן פאָלק-לאָר, וואָס וואָלט געקאָנט טראָגן דעם נאָמען: „ניכול פּה של תלמיד חכמים“.

אַזעלכע געשפרעכן פלעגן, אמת, פאַרקומען אין אַ מסיבה פון נאָר אייגענע און נאָענטע מענטשן. אָבער אין דער מסיבה האָבן זיך געפון-

נען אויך ווייבער און יונגע סינדער, און האַלב און גאַנץ דערוואַקסענע
כלה-מודן.

ווי געזאָגט: דאָס שטרעבן צו כשרע תענוג עולם הזה האָט גע-
שפּילט נאָר אַ וויכטיקע ראָלע אין אונדזער לעבן. דאָס האָט אָנגעפּילט
די נשמות אפשר אויף העלפט מיט דער ריינער „רוחניות“.

פרנסה האָט מען אין אונדזער פּאַמיליע געהאַט דעמאָלט בריווה.
דער חשק צו עולם הזה איז געוואַקסן מיט יעדן יאָר. און אין אַ גוטן,
רייכן און פעטן לעבן, — אין דערזעלביקער צייט אַ שטרענג פּרומען, —
האָט מען געזען אַ סימן, אז — אַ דאַנק דעם אויבערשטן! — מען גע-
פינט חן אין די אויגן פון זיין ליבן נאָמען.

ווען מיר זיינען פון דעם הילצערנעם הויז אין עק שטאָט אַריבער-
געצויגן אין אַ גרויסן מויער אין סאַמע צענטער, אין שלאָסער גאַס, האָט
זיך אָנגעהויבן אַ גאַנץ אַנדער לעבן. אַביסל פּרייערע געדאַנקען האָבן
גענומען פאַרבלאַסן די שטרענגע פּרומקייט און ליבעראַלער מאַכן דעם
אַלטן לעבנסשטייגער, און עצם פּאַרט אַ היפש פּורטאַנישן.

מיין מוטער האָט אויסגעטאָן דעם פאַרוק און איז שוין אומגעגאַנגען
אין „אויגענע האַר“. דער פּאַטער האָט זיך געלאָזט נייען „קירצערע
קליידער“ און אָנגעטאָן אַ „קאַפּעלוש“. אַלץ זעלטענער פּלעגט ער זיך
„פאַרבאַמקען“, שבת, אין מיני ביז איינס-צוויי בייטאָג, און לסוף האָט
אינגאַנצן אויפגעהערט די „דביקות“.

פאַראַלעל מיט דעם פּרייערן רעזשים אין רעליגיעזע ענינים, האָט די
„רוחניות“ אַלץ מער און מער גענומען צונויפּשרומפּן און מאַכן פּלאַץ
פאַר, דער אַלץ מער וואַקסנדיקער „גשמיות“. די גייסטיקע אידעאַלן
— זיי זיינען זיכער געווען אַמאָל ביי אונדז, די גייסטיקע אידעאַלן, און
זיכער האָבן זיי אַמאָל געשפּילט נאָר אַ גרויסע ראָלע אין אונדזער אַמאָל-
ליסן לעבן! — זיי זיינען אָבער ביסלעכווייז אינגאַנצן אויסגעלאָשן גע-
וואָרן. זייער אָרט האָט פאַרנומען די דורשט נאָך אַ געשמאַקן לעבן,
נאָך „געשמאַקע פאַרדינסטן“, און, אייגנטלעך, איז דער אָפּגאַט פאַר דער
נשמה געוואָרן די מאַטעריעלע רייכקייט.

פאַר מייענע אויגן האָט זיך אָפּגעשפּילט אַט דער פּראָצעס און אין
מיין זכרון זיינען נאָך פאַרבליבן איינצלענע עפיזאָדן זיינע.

איך געדענק נאָך גאַנץ גוט אַ צייט פון אונדזער לעבן שוין אין
דעם גרויסן מויער, ווען דער פּאַטער פּלעגט אַלע טאָג אויפּשטיין זעקס
אַזייגער אינדערפרי, כּדי אָפּצולערנען אַ בלאַט גמרא אינאיינעם מיט אַן
עלטערן יידן. יענער עלטערער ייד איז געווען אָנגעשטעלט ווי אַ „וויי-“

נער", ביי מיינעם א שוועסטער-קינד, וואָס האָט געהאַלטן ביי אונדז אין הויף אַ „פּאַרוואַל" (אַ בראַנפּן-לאַגער). דער וויינער האָט זיך גערעכנט פאַר אַ ייד — אַ למדן, אָבער מייַן פּאָטער האָט געלערנט מיט אים מער ווי מיט אַ תּלמיד, איידער מיט אַ חבר פון דעמזעלביקן גראַד לומדות .

עס איז באמת געוון אַ חן צו זען זייערע ביידנס פּנימער, שוין נאָכן לערנען, ווען זיי פּלעגן זיצן ביים טיי און זיך נאָך דורכוואַרפן מיט האַלבע ווערטער וועגן דער דורכגעגאַנגענער סוגיא.

דאָס האָט אָנגעהאַלטן אזוי לאַנג, ווי דער וויינער האָט געהאַט זיין שטעלע ביים שוועסטער-קינד. פּאַרלוירן זי האָט ער אָבער זייער פּלוצלונג. עס האָט זיך מיט אים געטראָפּן עפעס אַ סיבה, פון וועלכער אַ קעכין האָט אין מיטן דער נאַכט גענומען שרייען מיט באַנומענע קולות. אויף מאַרגן אינדערפרי איז ער מיט האַק און פּאַק פאַרשוואַנדן פון אונדזער הויף.

מייַן פּאָטער האָט נאָך אַט דער פּאַסירונג נאָך געפרוּאוּט אַ פּאַר מאָל „לערנען" אליין אינדערפרי, אָבער דאָס האָט אים הפּנים באַלד דער-עסן, און פון דעמאָלט אָן האָב איך אים שוין זעלטן ווען געזען זייענדיק ביי אַ ספר און ציפּנדיק זיין בערדל, ווי דאָס פּלעגט ביי אים זיין דער כאַליבסטער צייטפּאַרטרייב אין די אַמאָליקע יאָרן.

איך געדענק אויך דעם לעצטן יוד-טיית כסלו, דעם יום-טוב פון די ליובאַוויטשער חסידים, וועלכער פּלעגט, אויף אַ שמחת-תורה-אופן, מיט גרויס שמחה אָפּנהייט ווערן ביי אונדז אין הויז. דאָס מאָל האָט מען נאָך העלער געלאָזט ברענען דעם גרויסן בליץ לאַמפּ אין עס-צימער און אויך אין זאָל אָנגעצונדן דעם לאַמפּ. דער טיש איז געווען געדעקט מיט אַ פּרישן, ווייסן טישטוך; מסתמא האָט מען אויך געמאַכט „לאַטקעס" מיט גענוענע שמאַלץ, ווי אַלעמאָל. אָבער קיין געסט „אויף לאַטקעס" האָט מען ניט איינגעלאָדן, און קיין איבעריקע משקה צום טיש האָט מען אויך ניט דערלאָנגט. ווער רעדט שוין וועגן אַ גלעזל „אַריק" אָדער „פּונש" — דאָס האָט שוין אינגאַנצן געפּעלט.

נאָכן אָונט-עסן איז דער פּאָטער אַוועק צו זיך אין קאַבינעט. באַלד נאָכדעם האָבן זיך אָבער דערהערט שווערע טריט אויף די טרעפּ צו אונדז. עס האָט זיך געעפּנט די טיר און, נאָך אַ קליינער אַמפּערניש מיט אונדזער דינסט-מידל, האָט זיך אין עס-צימער אַריינגע-וואַרפן מיינער אַ פּריערדיקער מלמד, ר' משה, אַ איד, אַ זקן, שוין אין די טיפּע זיבעציקער.

ער איז געווען שיכור, ווי לומ, האָט זיך קוים געהאַלטן אויף די

פיס, איז אָבער גלייך אַרויס מיט אַ פּרילעכען „נוט יאָ-אַ-אַ-אַנטעה!“
און —

— וואו איז יאָשע?

אויף דעם געפילדער איז אַרויס דער פּאָטער מיט שטרענג-צונויפגע-
פירטע ברעמען. דער מלמד פלעגט אים פריער קיינמאָל ניט רופן אַנ-
דערש, ווי „ר' יוסף“.

דערזען מיין פּאָטער, האָט זיך דער זקן אַ לאָז געמאָן צו אים מיט
שיכורע טריט און האָט אים קורם כל מכבד געווען מיט אַ חסירישן „מי
שברך“ — יאָשע זאַטלאָווסקי, קוש מיר אין . . . ! איך וויל אַ
גלעזל אַריק!

די מוטער און אַלע אין שטוב זיינען געשמאַנען בלייכע.

דער פּאָטער האָט אים פּריינטלעך געגעבן די האַנט, געענטפערט:
„נוט יוסף-טוב!“ „גענומען פירן אים אין זאַל אַריין און געהייסן דער-
לאַנגען אַהין טיי.“

— ניין, ניט טיי! אַריק! — האָט זיך געעקשנט ר' משה.

— אַריק, אַריק! — האָט אים באַרואיקט דער פּאָטער.

שלמה, אונדזער מענטש אין שטוב, וואָס איז היינט געבליבן ביי
אונדז אויף „וועטשערע“, האָט שנעל געבראַכט אַ פלעשל „ראָם“ און איז
תיכף אוועקגעפאַרן אויף אַ שליטל נאָך ר' משהס זון, אַ יידן פון אַ יאָר
פערציק, וואָס האָט ביים פּאָטער געדינט, ווי אַ „בראַקער“ אין וואַלד.

פון זאַל, וואוהין מען האָט דערלאַנגט דעם טיי מיט דעם ראָם, האָט
זיך אַ לענגערע צייט גאָרנישט ניט געהערט. ווען איך האָב אַריינגעבליקט
אַהין, פאַמעלעך אויפגעענדיק די טיר, האָב איך געזען, ווי ביי אַיין
זייט טיש איז געזעסן אין אַ יאַרמולקע ר' משה. די פיאות און די האָר
זיינען ביי אים געווען צעשוּיבערט און האָבן אויסגעזען ווי אַ „הייליקער
שײן“ פון זילבערנע שטראַלן.

ער האָט געקוקט צו דער ערד, האָט עפעס גיך „געזאָגט“ מיט אַ
ניגון פון אַ רבינס תורה, שאַקלענדיק דערביי דעם קאַפּ פון רעכטס אויף
לינקס. זיין פנים, אַ טויט-בלייכער, האָט גאָר ניט אויסגעזען, ווי ביי אַ
שיכור. צו דעם טיי מיט ראָם האָט ער זיך ניט צוגערירט.

דער פּאָטער איז געזעסן ביי דעם אַנדערן זייט טיש, אויך אַ בלייכער
ווי לייזונט, זיך שטאַרק איינהערנדיק אין ר' משהס רייד.

האָט ר' משה באַמת „געזאָגט“ תורה, אַדער גאָר געלערנט מיטן
טאַטן אַ פרשה „בלק“, פאַר זיין קאַלט ווערן צו דער חסידות? אַדער

איז דאָס טאַקע געווען אַ „תורה“, נאָר מיט אַ קלאָר דורכזיכטיקער „בלק“-
טענדענץ?

דער פּאָטער האָט מיר צוגעוואָרפֿן אַ שטרענגן בליק און איך האָב
שנעל פּאַרמאַכט די טיר.

אין אַ ווילע אַרום איז שלמה געקומען צוריק מיט אונדזער בראַקער,
און — איך געדענק נאָר, ווי זיי האָבן אין עס-צימער געהאַלפֿן אָנמאַן
ר' משה'ן זיין פּוטער און זיין הימל. דער פּאָטער, אַלץ נאָך אַ בלייכער,
איז אויך געשטאַנען דערביי.

ר' משה איז שוין ווידער געווען רויט אין געזיכט און שיכור, ווי
לויט. ער האָט אַלץ געטענהט: „יאָשע זאַטולאָווסקי, קוש מיר אין
. . . אַרײַן!“ פּלוצלונג האָט ער זיך אַ רײַס געמאַן צום פּאָטער מיט די
נעגל אין פֿנים.

דער זון און שלמה האָבן אים גענומען אונטער די אַרעמס און אַרײַט
נעפּירט.

— ווי ער האָט דאָס מיך צעדראַפּעט! (צעגראַבלט) — האָט דער
פּאָטער באַמערקט מיט אַ שמייכל, באַטאַפּנדיק מיט די פינגער אַ פּאָר
קליינע קראַצלעך אויף זיין פֿנים, — נײַא! צײַט צו גיין שלאַפֿן!

פון דעמאָלט אָן איז שוין דרויסנלעך אין אונדזער הויז ניט געווען
מער קיין שפור פון דער חסידות. פּאָרן צום רבין אויף אַלע סוכות
און ברענגען אים אַ „יאַנאָווער“ אַתרוג „מיט אַ בײַס“ האָט מײַן פּאָטער
נאָך פּריער אויפּגעהערט.

נאָר מײַן מוטער איז געבליבן טריי איר גאַנצן לעבן דעם ליובאַ-
וויטשער הויף און געשיקט אַהין „פּדיונות“.

די באַפּרייאַונג פון חסידות וואָלט אסור געווען אַן אומגליק אָדער
אַ ירידה, ווען אַן אַנדער „רוחניות וואָלט פּאַרנומען איר פּלאַץ. דאָס
איז אָבער ניט געווען דער פּאַל. עס איז אויסגעלאָשן געוואָרן אַ פּאַקל,
און קיין אַנדערער איז אויף זיין אָרט ניט אָנגעצונדן געוואָרן. די „אַט-
מאַספּערע“ אין דער היים האָט אַלץ מער און מער באַקומען אַ גאַנץ אַנ-
דער באַליכטונג.

די בורזשואזע אַטמאָספּערע

ווען איך טראַכט וועגן די ענדערונגען, וואָס זיינען פאַרנעקומען אין אונדזער הויזלעכער „אַטמאָספּערע“, שווימען אַרויף אין מיין זכרון אונדזערע שלוש-סעודותן, וועלכע מיר פלעגן נאָך אָפּהיטן, אָבער שוין ניט „געפראַוועט“. אויף זיי איז נאָך שאַרפּער ניכר געוואָרן דער גרוי-סער אונטערשייד, וואָס איז אַרײַנגעטראָטן אין אונדזער לעבנס-שטייגער, צווישן דעם „אַמאָל“ און דעם „הײַנט“.

גאַנץ אַנדערע מהות'ן זיינען געוואָרן אונדזערע שבת'דיקע געסט. פאַרשוואַנדן געוואָרן זיינען די אַלטע, באַבערלעכע און באַפּיאַותמע פאַרשוינען. גאַנץ אַנדערע פּנימער פלעגט מען איצטער זען אַרום אונט דזער טיש: די פּנימער פון דעם נייעם, ייִנגערן דור קרובים און מחותנים. איך געדענק צוויי אַזעלכע ייִנגערע פעטערס, אַרײַנגעחתנטע אין אונדזער פאַמיליע, מאַנען פון צוויי ייִנגערע מומעס פון דעם פּאָטערס צד.

איינער, אַ פּאַניוועזשער, מיט דעם פאַמיליען-נאָמען שטערן. זיין ייִדישן נאָמען געדענק איך ניט. מיר דאַכט, מיר פלעגן אים קיינמאָל מיט דעם ייִדישן נאָמען ניט רופּן. דאָס איז געווען אַ קרעפּטיק-געבוירטער „לעבע-מאַן“ אין די מיטעלע יאָרן. גענאַנגען איז ער אײַראָפּיאַיש נעקליידט; געטראָגן אַ שווערע גילדערנע קייט מיט ברעלאָקס און אַ שווערן גילדערנעם חתימה-רינג.

איינשטיין, ווען אין וויטעבסק, פלעגט ער אין אַ האָטעל, נאָר האַלטן שבת פלעגט ער ביי אונדז. און ווי ער פלעגט נאָר אַרײַן אין שטוב און אויסטאָן דעם קאַפּעליוש, אַזוי פלעגן זיך נעמען שיטן ווערטלעך, און עס פלעגט ווערן פּרײַלעך און לעבעדיק.

נאָך אַ יונגער פעטער פלעגט זיין ביי אונדז אַן אָפּטער גאַסט, דער פעטער מאָטע פון קאַראַטשעוו, זייער אַ וואוילער מענטש, אַ מזג טוב און אַ קלוגער.

אַ „דריטער אין בונד“ איז געווען אונדזערער אַ מחותן, פון די ריינסעס, אַ יונגער מעכאַניקער.

די אַלע דריי זיינען געווען טיפּישע פאַרטערטער פון דעם נייעם דור הייַנט-וועלטליקע ייִדן, וואָס האָט זיך דעמאָלט גענומען באַווייזן אויך

אין אונדזער פרום־יידישער משפחה. שפעטער איז אָט דער טיפ געוואָרן כמעט ווי דער הערשנדיקער אין דעם רוסי־יידישן לעבן.

אָסימילירט זיינען די דאָזיקע „היינט־וועלטליקע“ ניט געווען. קיין רוסישע בילדונג האָבן זיי ניט געהאַט. דאָס ביסל חדר־לומדות האָט זיך אויך ביי זיי שוין לאַנג אויסגעוועפּט. די השכלה און די העברייאישע אויפקלערונג־ליטעראַטור האָט זיי ניט אָנגערירט. די רעליגיעזע יידיש־קייט האָבן זיי סתם אַזוי אָפגעטרייסלט קרעפטיק פון זיך, ווי אַ הונט, וואָס קומט אַרויס פון וואַסער; און פון אַ באַוואוסטזיניקער וועלטלעך־נאַציאָנאַלער יידישקייט איז דאָך אין יענע יאָרן נאָך ערגעץ ניט געווען אַפילו קיין שפור.

אָן אַ וואַסער עס איז שייכות צו אַ וועלכן עס איז נייטיקן לעבן, איז די נשמה פון יענעם דור געווען אַריינגעטאָן נאָר אין צוויי שטרעך־בונגען: פאַרדינען געלט און אַ לעב־טאָן מיט אַ קנאַק.

אויך אין אונדזער משפחה האָט די מאַיאָריטעט פון דעם יינגערן דור גענומען מיט דער צייט געהערן צו דעמועלביקן טיפ. די מינאָריטעט — די וואָס מיט גרינטלעכער לומדישער דערציאונג און וואָס אַביסל אָנגעשמעקט פון דער השכלה, — האָט, אונטער דער השפעה פון דער מאַיאָריטעט, באַקומען דעמועלביקן בליק אויף אַ חשובן מענטשלעכן לעבן.

די בעסערע מענטשן פון אָט דעם דור, אַ באַפרייטן פון דער רעליגיע אָבער אויך פון יעדער נייטיקייט, האָבן אויך וויליק געהאַלפן די אַנדערע אין דער דערגרייכונג פון זייער העכסטן לעבנס־אידעאַל: געשמאַק פאַר־דינען און געשמאַק פאַרלעבן.

עס איז נאָר קיין חידוש ניט, וואָס דער סעקסועלער יצר־הרע איז דערביי געוואָרן דער אויבערהאַר איבער אַלע געפילן. די יונגעלייט, וועגן וועלכע איך רעד דאָ, זיינען ניט געווען קיין „צעלאָזענע יונגען“, קיין „מופקרים“. איך בין זיכער, אַז די גרעסטע מאַיאָריטעט זייערע האָבן אין דעם פרט שטרענג אָפגעהיט די פאָדערונגען פון דער יידיש־רעליגיעזער מאַראַל. און פאַר די יינגערע פרויען האָט מען גאַנץ געוויס געקאָנט שווערן ביי אַן אַרון־קודש, אַז זיי האָבן בפועל ממש קיינמאָל ניט אַריבערגעטראָטן דעם שוועל פון דער „טהרת המשפחה“.

אָבער גערעדט וועגן דעם ענין האָט מען נאָכאַנאָד, און די יידישע וויציקייט האָט דערביי אַרויסגעוויזן די העכסטע גאונות אין פאַרפירע־רישע און פאַרשיכורנדיקע וואונקען און אַנצוהערענישן.

אָט דאָס איז געווען דער טיפּ מענטש וואָס איז געזעסן ביי אונדזער טיש.

וואו זיינען אַהינגעקומען אונדזערע עלטערע געסט? וואוהין איז פאַרשוואונדן דער הייליכער, מונטערער „בני היכלא“, אָט דער וואונדער־לעך שיינער געזאַנג, מיט זיינע אַריגינעלע איבערגאַנגען פון מאַטיוו צו מאַטיוו, וואָס מיר פלעגן זינגען אַמאָל מיט אַזאַ פרייד? וואוהין — די נייטיקדיקע שמועסן וועגן לומדישע און וועלטלעכע ענינים? ניי, פאַרפיר אַ שמועס מיט דעם פעטער פון פאַניעוועזש אָדער מיט „רינסקען“ וועגן דער נפּקא מינה צווישן חסידות און מתנגדות, אָדער וועגן דעם סוד פון „אחור וקדם יצרתנו“! . . . אַלע אַמאָליקע נייטיקייטן זיינען פאַרביטן געוואָרן אויף אַ צע־לאַזענער חוכא וטלולא, אין וועלכער עס האָט זיך פריי אויסגעלעבט די מאַטעריעלע עקאָנאָמישע רחבות.

עס איז אויך בולטער געוואָרן אין לעבן דער קולט פון געלט. איך זאָג בפירוש: דער קולט.

רייכקייט, — פּרנסה, און, ממילא, געלט, — איז, נאַטירלעך, אויך פּריער געשטאַנען אין הויכער חשיבות ביי אונדז, ווי ביי דעם גאַנצן יידישן פּאָלק, אַ חוץ אפשר די נאָר געהויבענע יחידים סגולה, וואָס האָבן ניט געוואָלט וויסן פון אַ „צורת מטבע“.

איך געדענק מיט וואָס פאַר אַ צופּרידנקייט מיין פּאָטער פלעגט דערציילן וועגן דעם „טו“ (אָדער איז דאָס געווען וועגן דעם „שך“?), אַ באַרימטן גאון, אַן איידים פון אַ גרויסן גביר, אַז ביי אים אויפן טיש פלעגט תמיד דאַרפן שטיין אַ שיסעלע מיט גילדערנע רענדלעך, ער זאָל זיך שפּילן מיט זיי, פאַרטראַכטערהייט, בעתן לערנען.

אָבער דאָס איז ניט געווען קיין געלט־קולט. ווי מיין פּאָטער זאָל אפשר ניט האָבן מקנא געווען דעם גאון פאַר אַזאַ שפּילן זיך, געשעצט האָט ער אים ניט פאַר זיינע גילדערנע רענדלעך. רייכקייט איז געווען אונטערגעוואָרפן אונטער לומדות, פרומקייט, יחוס.

ווייניקסטנס, האָט מען אָט די דריי מעלות געשטעלט העכער פאַר רייכקייט אין דעם אינעווייניקסטן באַוואוסטזיין. אין דער צייט אָבער, וואָס איך שילדער איצטער, זיינען אָט די מעלות אָפּגעשטופּט געוואָרן ווייט אויף דעם הינטערשטן פּלאַץ. דער „פאַרריינער“ איז אויך אין דעם אינעווייניקסטן מאַראַלישן באַוואוסטזיין אַוועקגעשטעלט געוואָרן אַ סך העכער פאַר דעם למדן, דעם פרומען, דעם יחסן.

און די געשפּרעכן וועגן געלט, וועגן די גוטע, געשמאַקע פאַרדינסטן,

אפילו די גאָר ניט כשר'ע, סאי פון א יורדישן שטאנדפונקט, סאי לפי דער פשוטער מאָראַלישער לייטשיקייט, האָבן פאַרנומען דעם אויבנאָן. דאָס איז געווען די אייגנטלעכע טעמע פון די טיש-געשפרעכן, דאָס גרונט-געוועב, אין וועלכן עס פלעגן זיך אַרײַנהעפּטן די בלומען פון דעם מער אָדער ווייניקער דורכזיכטיקן שלאַף-צימער-לעבן.

און די ליבע צו געלט פלעגט זיך אָפט אַרויסרייסן מיט אַ נאַנץ אָפּענעם צײַנום.

— געלטלעכע! — האָט אַמאָל איינער פון די מסובים אַרויסגע- שריען מיט התלהבות. ער האָט דערביי אויפגעהויבן די רעכטע האַנט אין דער הויך, האָט צונויפגענומען די פינגער אין אַ פויסט און האָט אים לײַדנשאַפטלעך געטרייטלט אין דער לופטן.

די ליבע צו געלט און די ליבע צו זנות (די כשרע זנות — ביי די גאָר פּרום-געבליבענע, די „אַלערלייאיקע“ — ביי די אַנדערע), — אָט דאָס זײַנען געווען די צוויי צענטרען, אַרום וועלכע עס האָט זיך גע- דרייט דאָס גאַנצע נשמה-לעבן פון דעם אויפקומענדיקן וועלטלעך-יידישן דור.

אונדזער הויז איז זיכער ניט געווען קיין אויסנאַם צום שלעכטן אין אָט דעם פרט. אין אַנדערע יידישע הייזער פון דעמזעלביקן „שטאַט“, וואָס האָבן זיך געשניטן אויף „אַריסטאָקראַטישקייט“, האָט עס אויסגעזען נאָך אַ סך טרויעריקער. טריפענע זנות און שיכרות, — פון דעם איז אין אונדזער הויז, אויף וויפיל איך ווייס, דעמאָלט נאָך אפילו קיין זכר ניט געווען.

אין אַנדערע הייזער איז אָט דער יונגער סוחרישער דור, דער יידי- שער (נאַטירלעך, דער נײַ-אַינטעליגענטער) דערגאַנגען אין זײַן מאָראַל- לישער ירידה כמעט ביז צו דערזעלביקער שטופע, אויף וועלכער עס איז געשטאַנען די רוסישע ברוזשואַזע יוגנט, די אַזוי-אַנגערופענע „סוחרמ- שע זונדעלעך“ („קופיעטשיסקיע סינקי“), וועמענס העכסטער לעבנס- אידעאַל איז באַשטאַנען אין שיכרות, קאַרטן-שפּילן און אַלערליי פּיל- דערנדיקע דעבאָשן אין די אַלערליי פּריילעכע הייזלעך.

אין דעם סוף פון די נײַניציקער יאָרן זײַנען — ווי איך האָב מיך שפּע- טער דערוואוסט — אַרײַנגעצויגן געוואָרן אין דעמזעלביקן קעסל-גרוב אויך יידישע קינדער פון זייער חשובע פאַמילעס, מיט אַ היפש ביסל אינטע- ליגענטן דערביי.

אין פאַרגלייך מיט „שפעטער“ און מיט „לײַטן“ איז אפשר די אָט- מאַספּערע אין אונדזער הויז געווען גאָר ניט אַזאַ שרעקלעכע. און אויך

דאָס מוז איך דאָ בפירוש באַמערקן, אז ביי מיין פאָטער איז אָט דער נייסטיקער צושטאַנד געווען אַן איבערנאַנגס-צושטאַנד. ער האָט ניט געקאָנט פאַלן צו-טיף אין דער מאַראַלישער ירידה. ער האָט דאָ אונטער געטאַנצט אויב ניט גאָר אויף אַ פּרעמדער חתונה, איז אויף אַ חתונה פון אַ מער אָדער ווייניקער ווייטן קרוב.

אָט דאָס איז — אין די קאַרנסטע שטריכן — געווען יענע אַטמאָספּערע, וועלכע מיר האָבן גערופן: „די בורזשואַזיע“, און וועלכע שלמה זאַנוול האָט גענומען האַסן שוין ביי איר ערשטן, נאָך גאַנץ אַנשטענדיקן, אויסשלאָג אין אונדזער הויז.

אַנסקי האָט דעמאָלט פאַרגעשטעלט מיט זיך אַ טיפּ פון אַן ערנסטן רעוואָלוציאָנער און דעמאָקראַט.

גענוג אַנגעקוקט זיך, אין זיין מוטערס שענק, אויף דעם דלות און די יסורים פון די אונטערשטע פּלאַסטן, אויסגעלייטערט זיין געדאַנק מיט דעם סאָציאַליסטישן אידעאַל, האָט ער דערקלערט דעם קריג דער בורזשואַזער וועלט. עס האָט אין אים געברענט אַן אמתע שנאה צו איר, און ער האָט אַלץ מבטל געווען אין איר, ניט געפינענדיק קיין איין גוטע האָר.

זיין ערשטן פּראָטעסט אַנטקעגן איר האָט ער שוין צו יענער צייט (אַזוי אַרום 1882) אַרויסגעזאָגט אין דראַמאַטישע סצענעס (געשריבן אין יידיש). זייער טעמע איז געווען: — אַן ערד-גראַבער ווערט פאַרשאַטן ביי זיין אַרבעט ביי אַ רייכן גביר און ווי אַזוי דער גביר באַגייט זיך מיט דער אַלמנה.

שפעטער האָט ער די סצענעס באַאַרבעט אין אַ גרעסערער נאָוועלע, וועלכע איינער, אַן אַסטראָם, האָט פון מאַנסקריפּט איבערגעזעצט אין רוסיש און פאַרעפנטלעכט אין „וואַסכאָד“ אין דעם יאָר 1884. (זי איז פון דער רוסיש-יידישער קריטיק באַגעגנט געוואָרן זייער גינסטיק, און באַגרייט געוואָרן ווי דער אָנהויב פון אַ ניער ריכטונג אין דעם יידישן ליטעראַרישן שאַפּן.)

אויך מיט דעם געדאַנק פון אַן אַפּערעטע האָט זיך דעמאָלט שלמה זאַנוול אַרומגעטראָגן. זי האָט געזאָלט שילדערן דאָס לעבן, די זיטן, די אידעאַלן און די האַפּענונגען פון דעם סאָציאַליסטישן יונגן דור. אָנ-געהויבן האָט זי זיך, ווי מיר געדענקט זיך, מיט אַ כאַר פון אַרבעטער אין אַ סאָציאַליסטישן קאָאָפּעראַטיוו: „מיר דאַרפן ניט קיין קייסער!“ אין זיין שפעטערדיקן קולטור-היסטאָרישן בילד: „די פּיאַנערן“ האָט ער אַרויסגעפירט איינעם אַ יונגמאַן געווערמאַן, — אין וועלכן מיר

איז גרינג געווען צו דערקענען אייניקע כאראקטעריסטישע שטריכן פון אנסקין גופא:

אויך געווערמאן איז פול מיט אומקאמפראמיסלעכן האס צו דער „אלטער וועלט“, אָבער אין דעם פרט פון אינעווייניקסטן פראָטעסט אַנט-קעגן איר איז יענער העלד — נאָר אַ בלייכע קאָפּיע פון אַנסקין, דעם אַכצניעריקן „ניהיליסט“, וואָס האָט אַפּילו אין זיין הילוך און קליידונג ניט געוואָלט וויסן פון אַ וועלכן עס איז „שטאַט“.

ווען ער פלעגט רעדן וועגן דער „בורזשואַזער אַטמאָספּערע“ און וועגן די „אריסטאָקראַטן“, האָט עס אים ממש געוואָרפן פון אויפּרעגונג און כעס. „שמוציקע שמאַטעס פון דעם ענגלישן לאָרדיום“ („גריאַזנאָיע לאַסקוסיאַ אַנגליסקאַוואָ לאָרדיומאַ“) — האָט ער זיי אַמאָל אָנגערופן אין אַ געשפּרעך.

פאַרוואָס — „פון דעם ענגלישן לאָרדיום“, — דאָס איצטער צו דערקלערן, איז ניט אַזוי וויכטיק גענוג: דער „ענגלישער לאָרד“ איז פאַר אים דעמאָלט געווען דער סימבאָל פון דעם סאָציאַלן אַבי אַבות הטומאָה.

פלעגן מיר זיך זייער אָפט אומקערן צו דעם געדאַנק, אַז איך מוז אַוועק פון דער דאָזיקער „בורזשואַזער אַטמאָספּערע“, און אויך מיר האָט זיך געלייגט אויפן שכל דער פלאַן, איך זאָל אַוועקפאַרן קיין טולע צו זיין שוועסטער-קינד.

דער פלאַן איז באַמת געווען אַ געבענטשטער, און מיין לעבן אין טולע האָט טאַקע געשפּילט אַ גרויסע ראָלע אין מיין אויסבילדונג. עס איז טאַקע פאַר מיר געווען זייער אַ גוטע זאַך, וואָס איך בין דעמאָלט אַוועק פון דער היים.

איך וויל מיך ניט מאַכן ערגער, איידער איך בין געווען. אָבער ווער ווייסט, וואָס פון מיר וואָלט געוואָרן, ווען איך וואָלט פאַרבליבן אין וויר-טעבסק, איינזאַפנדיק אין זיך, אומבאַמערקט, טאַג-איין, טאַג-אויס, דעם טאָפּלטן יצר-הרע-גייסט, וואָס האָט געהערשט אין דער „בורזשואַזער אַטמאָספּערע“.

געוויס האָב איך געהאַט אַ שטאַרקע שמירה אַנטקעגן יענעם סם: אי אין מיין גייסטיקער אַנטוויקלונג, אי אין מייןע סאָציאַליסטישע איבער-צייגונגען, אי אין מיין הייס-הונגער צו ריין-גייסטיקע איבערלעבענישן.

אָבער סוף-כּל-סוף בין איך געווען אַ זעכצן-זיבעצען יעריקער בחור, צוגעבונדן מיט אומצאָליקע פעדים צו דער היים, צו דער מוטער, וואָס איך האָב אַזוי ליב געהאַט און וואָס האָט מיך אַזוי געליבט. און פאַר דעם

פאָטער האָב איך געהאַט דעם גרעסטן אינעווייניקסטן דרך־ארץ פון דער פּרעסטער קינדהייט אָן. און דער לעבן אין דער היים איז געווען אזא פּרילעכער און — לאַזט מיך אייך זאָגן — טאַקע אַ גאַנץ אינטערעסאַנטער . . .

איך וויל מיך ניט מאַכן ערגער איידער איך בין געווען. אָבער עס איז פאָרט געווען גאָר אַ גוטע זאַך, וואָס איך האָב געפאָלגט אַנסקין. מיט דעם אַוועקפאַרן פון דער היים זיינען ניט געווען פאַרבונדן ניט קיין „טראַגעדיעס“, ניט קיין קאַנפּליקטן, אפילו ניט קיין קלענערע צונויפּשטויסן.

דער פאָטער איז דעמאָלט געווען אין ריגע. די מוטער, האָט תּחילת היפּש געפּראָטעסטירט אַנטקעגן מיין פאָרן. אָבער איך האָב געפונען אַרגומענטן, צו באַווייזן די נויטיקייט פון דעם שריט פאַר מיין ווייטערדיקן „שטודירן“. ס'איז דאָרטן אַ כּעסערע גימנאַזיע, ניט אזא ווי ביי אונדז, אין וויטעבסק. איך וועל דאָרטן פון קיינעם נישט געשטערט זיין וכו', וכו'.

אויך מיט אַ יינגלשער בראַוואַדע האָב איך מיך אַרויסגעכאַפט: אַז איך בין שוין אַ דערוואַקסענער און דאַרף זיך עקאָנאָמיש שטעלן אויף מיינע אייגענע פּיס. אין טולע וועל איך לעבן פון „שטונדן“. — גוט! — האָט דערויף די קלוגע מוטער געענטפּערט מיט אַ שמייכל. — זאָל דיר גאָט העלפּן! אָבער דאָס וואָלסטו געקענט אויספירן אויך אין וויטעבסק . . .

אַוועקגעפאַרן בין איך מיט דער הסכּמה פון די עלטערן און, פאַר־שטייט זיך, אויך אויף זייער חשבון. איך ווייס ניט, וואָס דער פאָטער האָט געשריבן דער מוטער וועגן דעם. אָבער איצטער הויבט מיר אָן דוכטן, אַז ער האָט גענומען שפירן צו מיר — ווי זאָל איך דאָס אָנרופן — יע, אפשר טאַקע אַ שטיקל דרך־ארץ.

עס קאָן זיין, אַז פאַרלירנדיק דעם אַלטן באַרן פון אונטער זיינע פּיס און ניט זייענדיק באַהאַונט אין די גייע וועגן, אין וועלכע די בעסערע שטודירנדיקע יוגנט איז אַוועקגעגאַנגען, וגם אני בתּוכם, אָבער שפּירן־דיך מיט דעם אינטעלעקטועלן חוש זיינעם, אַז דאָס מוז אויך זיין „עפעס אַ געהויבענער דרך“, איז ער אינגאַנצן מטושטש געוואָרן און פאַרלוירן זיין גלייכגעוויכט. דאָ פּלעגט ער זיין צו שטרענג און פאַרעקשנט און דאָ ווידער נאָכגעבן אַליץ.

אין „טיף ראטיי“

מיון ערשטן ארויספאָר אין דער גרויסער וועלט אריין, די נסיעה פון דער היים, פון וויטעבסק אַזש ביז טולע, אָנהויב ווינטער 1882, גע' דענק איך ווי אין אַ חלום. מסתמא בין איך געווען אין אַ העכסט „באַפליגל-טער“ שטימונג ביים ערשטן פּאַנאַנדערנעמען די יונגע פליגלען.

עס געדענקט זיך מיר, אז איך האָב די שטאַט טולע און מיין צור קונפטיק לעבן אין טולע מיר אויסגעמאַלט אין אַ רויזנפאַרביקער באַלייכ-טונג. מיין פּאַנאַזיע האָט זיך צעשפּילט, אָנגעטריבן פון דער תּשוקה נאָך אַן אייגענטום, אינהאַלטסרייכן און שיינעם לעבן, און אויך אַ תּשוקה צו דינען, אויב ניט אייגן-אויסגעאַרבעטע, איז פּאַרט אייגן געוואָרענע, אין פּלייש און בלוט אַריינגעדּרונגענע, אינהאַלטסרייכע און שיינע אַר-דעאַלן.

אָבער דאָס געדענק איך באַשטימט: די שווערע, פּאַרפּרעסטע שטימונג מיינע אין דעם לעצטן טייל וועג, זינט איך האָב זיך אַריבערגעזעצט אין וויאַזמע אין דער באַן קיין טולע.

געפּאָרן בין איך, נאַטירלעך, דריטן קלאַס. ניט נאָר אויס „דעמאָ-קראַטישן“ פּרינציפּ און אויך ניט נאָר אויס עקאָנאָמיע. עס וואָלט קיין נעם פון אונדז גלאַט ניט אַרויף אויפן זין צו פּאַרן צווייטן אָדער גאָר ערשטן קלאַס.

אַלע יידן ביי אונדז, אַפילו פון דעם נגידיש-גבירימשן שטאַנד, צו וועלכן אויך מיין פּאַמיליע האָט שוין דעמאָלט געהערט, פּלעגן קיינמאַל ניט פּאַרן אַנדערש. צווייטן און ערשטן קלאַס פּלעגן פּאַרן נאָר „פּרינציפּ“, אַפּיצערן, באַאַמטע, רוסישע אינטעליגענטן. קורץ, די רוסישע „גע-זעלשאַפּט“.

דער ייד האָט זיך געפּילט, ווי אַ פּרעמדער צווישן זיי. דאָס מער האָט ער זיך געפּילט „אין דער היים“, צווישן אייגענע מענטשן, אין דעם דריטן קלאַס, וואו מען פּלעגט פּאַרן פּיזיש אין דער שרעקלעכסטער ענג-שאַפּט, אָבער גייסטיק אין דער גרעסטער רחבות.

דאָרטן פּלעגט מען קאָנען דאוונען אין טלית און תּפּילין און שיר ניט בציבור; טרעפּן זיך און באַקענט ווערן מיט נייע מענטשן; דער-וויסן זיך פון אַלץ וואָס עס טוט זיך אין די דריי וועלטן, וואָס האָבן

אינטערעסירט דעם יידן: דער סוחר־משער וועלט (אין דער ערשטער ליניע), דער יידישער וועלט און דער „וועלט“ בכלל. פון דארטן פלעגן אויך אַרויסוואַקסן אי פאַסיקע געשעפטס־פאַר־בינדונגען, אי שידוכים. אין מינע צייטן פלעגט מען אויך געלט איר בערשיקן דורך א „פאַסאַזשיר“.

און דער עיקר, דארטן איז מען געווען „ברודער ברודער“ מיט די קאַנדוקטאָרן, און פון „בילעטן“ האָבן געוואוסט נאָר די פאַרמעגלעכערע. ניט אומזיסט פלעגט מען דערציילן אין שפּאַס, אז די קאַנדוקטאָרן פלעגן אויפן וועג, ביים אויסרופן די סטאַנציעס, אויסזינגען: סטאַנציע די און די — יהודים בל"מ! (בלי מעות . . .).“

נאַנץ אַנדערש איז דאָס אָבער געווען אויף דער באַן־שטרעק וויאזו מע־טולע, אין „טיף ראַסיי“.

ווען דער טרענער האָט אין וויאזמע אַריינגעטראַגן מינע פעקלעך — אַ קישן און א „קאָלדרע“ האָט צווישן זיי, נאַטירלעך, אויך ניט געפּעלט — און איז אַרויס, האָב איך באַלד באַמערקט, אז איך בין דער איינציקער פאַסאַזשיר אין דעם גרויסן, גראַמען וואַגאָן.

עס איז אַוועק אַ היפשע צייט, אָבער קיינער איז ניט צוגעקומען; נאָר דער „הייצער“, אַ יונגער שייגעץ, איז אויף אַ מינוט אַריין און ווי־דער אַרויס.

אַן אומהוימלעכע שטילקייט האָט גענומען הערשן אַרום. דער פּעראָן פון דער סטאַנציע איז געווען, ווי אויסגעשטאַרבן. פון די פענצטער אויף דער אַנדערער זייט וואַגאָן האָבן זיך געזען פאַרשנייטע פעלדער, און אַ קליינער, לייכטער שניי איז אומעטיק און פּויל געפאַלן אויף דער ערד: מען האָט „דערלאַנגט“ דעם צווייטן קלונג, און ווידער איז אַלץ געוואָרן משונהדיק טויט.

דאָ האָב איך ווידעראַמאָל, ווי ניט זעלטן אין מיין לעבן, דערשפּירט אַ קעלט אין אַלע ביינער און אַ געפיל, ווי דאָס לעבן וואָלט מיך אַראַפּגע־וואָרפן פון זיין וואַגאָן אָן אַ זייט וועג און האָט זיך אַליין אין גאַלאַפּ אַוועקגעטראַגן ערגעצוואו, ווייט־ווייט . . .

און דאָס מאָל האָט דאָס לעבן ניט נאָר מיך אַראַפּגעוואָרפן, נאָר אויך די געשטאַרבענע אייזנבאַן מיט דער סטאַנציע, מיט דער גאַנצער שטאָט וויאזמע . . . ליגן מיר פאַרוואָרפענע, פאַרגעסענע ערגעצ־וואו אָן אַ זייט וועג . . .

ענדלעך — דער דריטער קלונג. דער שייגעץ איז אַריין אין וואַגאָן און האָט זיך איינגעהויקערט אין אַ ווינקל. דער צוג האָט זיך גע־

נומען רירן און געמיטלעך קייקלען איבער די רעלסן. איך האָב מיך אויך איינגעהויקערט אין מיין ווינקל און געלעגן אַ פאַרגליווערטער, אַ פאַרפינצטערטער, אָן אַ ברעקל זון און האָפּנונג אין זיך. אַפילו נאָך דער היים האָב איך ניט געבענקט.

אָנגעקומען קיין טולע, בין איך פאַרפאַרן אין אַ האַטעל, און אויף מאַרגן פרי בין איך גלייך אַוועק צו אַנסקיס פעטער. זיין יונגער זון — אַ צוויי־דריי־און־צוואַנציק־יעריקער בלאַנדין, אויף וועלכן מיר האָבן געליינט האָפענונגען אין דעם פרט פון באַציאונגען צו ראַדיקאַלע קרייזן, איז באמת געווען זייער ווייט פון אַ וואָסער עס איז ראַדיקאַליזם.

עס איז מיר ניט שווער געווען, שוין ביי דעם ערשטן געשפרעך, אויסצוגעפינען, אַז ער איז ווייט ניט נאָר פון „אזוינע זאַכן“, נאָר בכלל פון אַן אַלגעמיינער בילדונג. אַן איין־איינציק קינד ביי פאַרמעגלעכע עלטערן, פלעגט ער גלאַט אַרומגיין שלינג־און־שלאַנג, אָן אַ וועלכער עס איז באַשעפטיקונג אין לעבן.

ער איז אָבער געווען אַ מענטש מיט אַ וואוילן כאַראַקטער, און האָט זיך די ערשטע צייט שטאַרק אָפּגעגעבן מיט מיר, ביז איך האָב מיך איינגעאַרדנט און אַרײַן אין דעם טולער לעבן.

די דרויסנדיקע סביבה, אין וועלכער דער יונגער קאהאַן האָט מיך אַרײַנגעפירט, איז געווען אַ יידישע, אָבער אַ שטאַרק אַטימילירטע. די מאַיאָריטעט פון דער קליינער יידישער באַפעלקערונג אין טולע איז באַ־שטאַנען פון קאַנטאַניסטן, אויסגעדינטע „ניקאָלאַיעווסקי“ סאָלאַטן, און זייערע קינדער.

דאָס איז עפעס געווען אַ גאַנץ באַזונדערע יידישע וועלט, וועגן וועל־כער מיר האָבן קיין ברעקל השגה ניט געהאַט אין דער היים. יידיש האָט קיינער ניט גערעדט, און אויב ווער עס איז פלעגט שוין ווען עס איז יאָ פּראַוואַן ריידן יידיש, איז דאָס געווען אַ גאַנץ־משונהדיקער זשאַרגאָן מיט אַזעלכע ווערטער, ווי צ. ב., „אָביעסטאַקאַניעווען“, צונעמען ביי איינעם דאָס גלאַז; אָדער: „עס דויעט פון די פּאַלעס“ („עס בלאַזט פון די רילן“), און דערגלייכן.

די יידישע פרומקייט איז, לפחות אין יענע הייזער, וואו איך פלעג אַרײַנגיין, געהאַנגען אויף זייער אַ דינער האָר, און האָט זיך אויסגעדריקט ניט אַזוי אין דעם היימישן לעבן, ווי אין דעם „מנין“, וואוהיין די עלטערע יידן פלעגן גיין דאָס רוב נאָר אום יום־טובים.

דאָרטן, אין מנין, פלעגן אויך פאַרקומען די אמת־יידישע מחלוקתן פאַר גבאות, אָדער עליות און דערביי — די פעטע פעטש.

— טי, טשטאָזעש עטאָ, איסאָק סאַמאָילאָוויטש, אָטדאַל „שלישי“ אַבראַשקע וואַרנאַקו, אַ מניע קאַקאָי טאָ „שיש“ אָסטאַוויץ? “ (וואָס האָסטו עפעס אַוועקגעגעבן „שלישי“ דעם נגב אַבראַשקע און פאַר מיר האָסטו געלאָזן אַ פייג ?) — כּיזערט זיך אַ חשובער באַלעבאָס אויף דעם נבאי, פאַרוואָס מען האָט אים אויפגערופן „שישי“ און ניט „שלישי“.

— פּאַמילוי, סעמיאָן אַנדרייאַיטש! — פאַרענטפערט זיך דער נבאי — וויעד שישי אַ סך בעסער, טשעם שלישי . . . מיט מעשיות וועגן דער עס-האַרצות פון דעם „קאַנטאַניסט“ וואָלט מען געקאָנט אָנפילן אַ גאַנץ בוך. די ברעקלעך יידישקייט, וואָס האָבן זיך נאָך פאַרוואַלגערט ביי דעם עלטערן דור, וואָס האָט שוין אפילו ניט געקאָנט קיין פשוטע עברי. אין זיין שפראַך, אין זיין לעבנס-שטייגער איז ער מיט קיין זאַך ניט געווען פאַרשיידן פון דער אַרומיקער גרויס רוי-סישער סביבה.

קיין נאָענטן צונויפלעבן זיך מיט די רוסן האָב איך אָבער אין טולע ניט געקענט באַמערקן. זעלטן ווען יידן און רוסן פלעגן גיין צו-גאַסט איינע צו די אַנדערע. און אויך אין די זעלטענע פאַלן פלעגן רוסן (דער עיקר, יינגערע) קומען צו גאַסט צו יידן, איידער יידן זאָלן ווען איינגע-לאָרן ווערן אין אַ רוסיש הויז.

אָבער דערויף האָט זיך קיינער ניט באַקלאָגט, און פון דעם אייגנט-לעכן אַנטיסעמיטיזם האָט זיך באמת ערגעץ ניט באַמערקט קיין שפור. די שיידוואַנט, וואָס איז פאַרט געווען צווישן יידן און ניטיידן איז געווען זייער אַ דיגע. זי איז בשום אופן ניט געווען קיין באַוואוסטזיניק נאַציאָנאַלע, נאָר מער אַ רעליגיעזע. און אזוי ווי מען האָט אין דעם טאַג-טעגלעכן לעבן וועגן אָט דעם ענין זייער ווייניק געטראַכט, האָט מען די שיידוואַנט אינגאַנצן ניט געמערקט.

אונטער דער ווירקונג פון אָט דער שטאַרק-רוסיפּיצירטער ספּערע, בין אויך איך אין זייער אַ קורצער צייט געוואָרן פאַקטיש רוסיפּיצירט (אין מיינע געדאַנקען האָב איך מיך שוין לאַנג גערעכנט פאַר אַ „רוס“). מיין רוסיש האָט פאַרלאָרן דעם יידישן אַקצענט און דעם ריין-ליי-טעראַרישן נוסח. זי איז געוואָרן עכט גרויס-רוסיש, ווי די גאַס האָט זי גערעדט, ווי די אַרומיקע סביבה האָט זי איבערגעגעבן. איך האָב אַליין געשפּירט דעם איבערבייט אין מיין אַקצענט, אין דער אינטאַנאַציע און דעם אַרט רעדן, און בין באמת געווען דערפון זייער צופרידן.

דער אמת-רוסישער מענטש, מיט וועלכן איך בין שפעטער באַקאַנט געוואָרן נעענטער, איז געוואָרן העכסט סימפּאַטיש. אפשר האָבן אין דעם

געהאט א געוויסן חלק מיינע דעמאָלסטיקע אַסימילאַטאָרישע אידייען. ער איז מיר אָבער פאַרבליבן העכסט סימפּאַטיש עד היום הזה, נאָך איבער פּערציק יאָר באַוואוסטזיניקן יידישן נאַציאָנאַליזם. נאָך עד היום בין איך אין מינע נאַציאָנאַלע סימפּאַטיעס א „רוסאָפּיל“.

אין דעם הויז פון די קאהאַנס האָב איך זיך באַקענט מיט אַ יידישן קאַנטאַניסט, וואָס האָט בשעתו ניט אויסגעהאַלטן די עינויים קשים פון דעם אַמאָליקן סאָלדאַטן-לעבן און האָט זיך געשמרט. ער האָט געדינט אין איין רעגמענט מיט קאהאַנען. ביידע זיינען זיי פאַרשלידערט גע- וואָרן פון אונדזערע מקומות אַזש קיין טולע, ביידע דורכגעגאַנגען די שבעה מדורי גיהנום פון דעם אַמאָליקן סאָלדאַטן-דינסט, און ביידע פאַר- בליבן ביז צולעצט טרייע גוטע-פריינט. יעדער קאַנטאַניסט האָט נאָך דער „סלזשבע“ חתונה געהאַט מיט אַ דאָרפישער און האָט געלעבט, ווי אַ רייכער פּויער, ניט ווייט פון שטאָט.

ווען אין שטאָט, פלעגט ער קומען צורנאָסט צו קאהאַנען. דאָרטן האָב איך אים איינמאָל געטראָפן אין אַ ציצענעם העמדל מיט רויטע בלי- מעלעך, אַרויסגעלאָזן איבער די קני, און אין שאַראַוואַרעס, אַריינגע- שטעקט אין פּויערשע כאַליאַוועס. אַ שיינער, אַביסל אַ פאַרגרעכטער יידישער פנים, אָדער ניין, ניט קיין ריין-יידישער; גיכער: אַ רוסישער, נאָר מיט יידישע אויגן און אַ שיינער, קילעכדיקער, גרוילעך-רויטלעכער באָרד. ער איז געזעסן, געטרונקען טיי און געבלעטערט אין אַ העברייאישן תנ"ך. די יידישע אותיות האָט ער שוין פאַרגעסן, הגם געווען אַמאָל אַ וואוילער דרריינגל. נאָר עס האָט אים, משמעות, פאַרשאַפט אַ תענוג צו פילן די הייליקע בלעטלעך אונטער זיינע פינגער.

— דײַאַ-אַ, ניע ווידיערושאַל . . . („יע, ניט אויסגעהאַלטן“)

— האָט ער פאַרטראַכטערהייט און מיט אַ לייכטן זיפץ אַרויסגעערעט, נאָכדעם ווי קאהאַן האָט מיר דערציילט זיין געשיכטע און וועגן דער שווע- רער צייט, וואָס זיי ביידע האָבן אַריבערגעטראָגן אין די אַלטע ניקאָלאַ- יעווסקע צייטן.

קיין שטאַרקן צער פאַר זיין „ניט אויסגעהאַלטן“ האָב איך פונדעסט- וועגן אויף זיין פנים ניט געזען. איך האָב געקוקט אויף אים מיט אַ געמישטן געפיל אי פון רחמנות, אי פון ליבע. און ווי ווייניק איך זאָל דעמאָלט ניט האָבן געטראַכט וועגן יידן און זייער גורל, האָב איך פונ- דעסטוועגן הנאה געהאַט פון דעם געדאַנק, אַז אַזוי קאָן אויסזען אַ ייד, אַז אַזוי אַן ערך וועלען אין דער צוקונפט אויסזען אַלע יידן אין רוסלאַנד. אין מיין זכרון וועגן מיין לעבן אין טולע געפין איך איצטער נאָך

א פאר דאטן, וואָס באַוווּיזן מיר, אַז ניט קוקנדיק אויף מיין גאַנצער אַסימילאַטאָרישקייט אין דער טעאָריע און היפּשער אַסימילאַטאָרישקייט אין דעם טאַג־טעגלעכן לעבן, האָט ערגעץ־וואו ביי מיר פּאַרט געלעבט אַן אינטענסיווער אינטערעס צו יידן און דעם יידישן פּאָלק, ווייל אַלץ וואָס פלעגט מיך דערמאַנען אָן דער יידישער עקזיסטענץ, פלעגט משונה־דיק אויפלייכטן אין מיין באַוואוסטזיין און אַרומגערינגלט ווערן מיט שטראַלן פון אַן עכטן נאַציאָנאַל־געפיל.

אַזוי געדענק איך, אַז זייענדיק אַמאַל אין אַ רוסישער באָד, האָב איך, זיך אויסטוענדיק, דערהערט, ווי אַ יונגער יינגלשער סול רופט עמיצן צו אין אַ ניט־ליטווישן יידיש:

„האַסטע גענימען עס וועש? — דאָס יידיש איז דאָ געווען אַזוי אומדערוואַרטעט, און געקלונגען האָט עס אַזוי שיין און באַטעמט, אַז מיין האַרץ האָט אַ צאַפל געטאָן פאַר פּרייד.

איך געדענק ניט, אַ דאַנק וועלכן צופאַל עס האָט זיך ביי דער יידי־שער פאַמיליע, וואו איך האָב בייגעוואוינט, געפונען מענדעלע מוכר ספּרימס „דאָס קליינע מענטשעלע“. איך האָב דאָס מיט דעם גרעסטן תּענוג דורכ־געלייענט. אין דערזעלביקער צייט האָב איך דעמאָלט געלייענט אַלפּאַנס דאָדעס אַ ראָמאַן אין אַ רוסישער איבערזעצונג.

עס האָט זיך מיר פּלוצים אויסגעדאַכט, אַז אין ביידע ווערק דריקט זיך אויס דערזעלביקער אַרט טאַלאַנט און פון דערזעלביקער גרויס: אַן ערלעכער רעאַליזם, מילד באַלויכטן מיט שטראַלן פון אַ ווייכער סענ־טימענטאַליטעט.

דורכגעלייענט דאָס ביכל, האָט זיך מיר פאַרוואָלט אָנשרייבן אין יידיש אַ קליינע אַרבעט, פאַרשטייט זיך, פאַר די מאַסן, אין וועלכער איך האָב געוואָלט פּאַפּולאַריזירן דעם ווערט און דעם באַדייט פון דער אמתער שיינער ליטעראַטור און דעם חילוק צווישן איר און די „בולוואַר־ראָמאַ־נען“ (אַזוי האָט מען דעמאָלט גערופן די „שונד־ראָמאַנען), אַ־לאַ שם־רם און בלאַשטיינס.

אָנהויבן האָט זיך די דאָזיקע אַרבעט געוואָלט מיט דער עצה, דער לעזער זאָל פאַרקויפן אַלע בולוואַר־ראָמאַנען, וועלכע ער האָט, און אויך דינעזאָנס „הנאהבים והנאימים“, ווי אַ צוגאַב, און קויפן זיך מענדעלע מוכר ספּרימס קליין ביכעלע, וואָס רופט זיך „דאָס קליינע מענטשעלע“. איך האָב אָבער באַלד דערשפּירט, אַז מיין יידיש איז שוין קיין יידיש ניט. האָב פשוט פאַרגעסן, ווי מען דריקט זיך אויס אין יידיש, און . . . אָסור זאָל מיר זיין, אויב איך האָב דערפון געהאַט, לאָז זיין,

א ברעקל עגמת־נפש . . . אדרבה! איך האָב געפילט דערביי אַ מין אינעווייניקסטע צופרידנקייט, ווי יענער פרומער יונגעראַן, וואָס איז גע-
וואָרן אַן אַפיקורוס און וואָס האָט אין איין שיינעם פרימאָרנן זיך פֿלוצ־
לונג, צו זיין פֿרייד, דערוואַסט, אַז ער האָט שוין מיט מזל פאַרגעסן,
ווי מען זאָגט „אשרי“ אויף אויסנווייניק . . .

און נאָך אַנדערע אַזעלכע קלייניקייטן פון יענער צייט געדענקען
זיך מיר. אייניקע פון זיי וועט מיר נאָך אפשר אויסקומען צו באַרירן.
איך זאָג נאָך אַמאָל: זיי באַווייזן נאָר, אַז ווי פעסט אַסימילאַטאָריש
עס זיינען ניט געווען מיינע אידיען און ווי שטאַרק אַסימילירט איך בין ניט
געווען אין מיין גאַנצן וועזן, האָט די אַסימילאַציע פֿאַרט ניט געשלאַגן
קיין טיפע וואַרצלען אין דער נשמה. אויף איר גרונט האָט געלעבט
אַ ייִדיש־נאַציאָנאַלער האַלב־באַוואַסטזיין, אויב מען קאָן זיך אזוי אויס־
דריקן.

איז אפשר ש. ניגער פֿאַרט גערעכט, ווען ער באַטראַכט די אַסימילאַ־
טאָרישקייט פון מיין און אַנסקיס דור — דער עיקר פון יענע פֿאַרטרעטער
זיינע, וואָס האָבן געהאַט אונדזער ייִדישע דערציאָונג און אונדזער פֿראַ־
גרעסיווע נייסטריכטונג — ווי אין תּוֹך — און פּסיכאָלאָגיש גענומען —
פֿאַר אַ זייער אויבערפֿלאַכיקן עפּיזאָד.

בנוגע מיין פּסיכאָלאָגיע קאָן דאָס נאָך בעסער שטימען, איידער
בנוגע אַנסקיס.

.25

איך געפֿין אַן אוצר

ווען איך זיפּ איבער מיינע זכרונות וועגן די פֿאַר יאָר, וואָס איך
האַב טאַרבראַכט אין מולע, בלייבן איינגעלעך זייער ווייניק דאַטן וועגן מיין
עפנטלעכער און רעוואָלוציאָנערער אַרבעט. דאָס רוב איבערלעבענישן
זיינען געווען מער פון אַ ריין פּערזענלעכן כאַראַקטער, אויב מ'זאָל צו־
רעכענען צו זיי מיין אויסבילדונג אין די פֿאַרשידענע פעכער פון דעם
מענטשלעכן וויסן, מיט וועלכער איך האָב מיך דעמאָלט באַשעפּטיקט
מיט דעם גרעסטן חשק און התמדה.

די רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג אין מולע האָט אין יענער צייט
כמעט ווי גאָרניט עקזיסטירט. אויף וויפיל מיר איז באַקאַנט פון די

היסטאָרישע ווערק און די מעמוואַרן, האָט די טולער גוברניע בכלל ניט געשפּילט קיין גרויסע ראָלע, ניט אין דער צייט פון דער „זעמליאַ אי וואָליאַ“ (ערד און פּרייהייט) און ניט אין דער צייט פון דער „נאַראַדנאַיאַ וואָליאַ“ (פּאָלקס פּרייהייט). נאָר איין פאַרשיקטער פאַר נאַראַדנאַוואָ-לישע פאַרברעכנס געדענקט זיך מיר פון טולע — דער סטודענט בוכט סעוויטש. וואָס האָט שפּעטער געשפּילט אזאַ חשובע ראָלע אין יענער באַוועגונג, וועלכע גראַף טאַלסטאָי האָט אַרויסגערופן מיט זיינע שריפטן און זיין פּראָפּאגאַנדע.

אַבער ווען איך בין געקומען קיין טולע איז שוין בוכטעוויטש געווען, ווי מיר דוכט זיך, אַ פאַרשיקטער, און אויך דאָס פאַר חטאים, וועלכע ער איז באַגאַנגען ניט אין טולע. (פּערזענלעך באַקאַנט געוואָרן בין איך מיט אים ערשט אין דעם יאָר 1887.)

אין טולע זיינען אויך ניט געווען קיין רעוואָלוציאָנערע קרייזלעך, אויב מען זאָל ניט אָנרופן מיט דעם נאָמען אַ פּאָר איינצלע מענטשן, וואָס האָבן געסימפּאַטיזירט מיט דער „נאַראַדנאַיאַ וואָליאַ“. קיין סיס-טעמאַטישע פּראָפּאגאַנדע האָט זיך ערגעץ ניט געפירט, ניט צווישן די תּלמידים פון די מיטלשולעס (דריי אַזעלכע זיינען געווען אין טולע), ניט צווישן די פּאַבריק-אַרבעטער, וואָס האָבן אויסגעמאַכט נאָר אַ באַדייטנד דיקער טייל פון דער באַפּעלקערונג.

דערפאַר אָבער איז די גאַנצע טולער אינטעליגענציע, — און דער גרעסטער רוב קינדער פון דעם אַרלשטאַנד — געשטאַנען אויף אַ סך אַ העכערן אינטעלעקטועלן ניוואָ איידער ביי אונדז אין וויטעבסק. און בכלל האָט זיך אין דעם עפנטלעכן און געזעלשאַפּטלעכן לעבן געפּילט אַ העכערער ליבעראַלער גייסט מיט מער בילדונג און אַ גרעסערן אינ-טערעס צו אַרטיקע עפנטלעכע אָנגעלעגנהייטן. די גוברניע האָט גע-הערט צו די בעסטע פון יענע ראַיאָנען, אין וועלכע ס'איז איינגעפירט געוואָרן די אַרטיקע זעלבסטפאַרוואַלטונג („זעמסטוואָ“).

די טולער קלאַסישע גימנאַזיע איז באמת געווען אַ ליבעראַלער דער-ציאונגס-אינסטיטוט און ניט מחמת אָפּגעלאָזטקייט און אומבאַלעבאַ-טישקייט, ווי אין וויטעבסק, נאָר מחמת דעם, וואָס סאַי דער יונגער די-רעקטאָר, סאַי אַ גרעסערע צאָל יינגערע לערער האָבן טאַקע געהערט צו דעם ליבעראַלן, פּראַגרעסיוון לאַגער.

דער דירעקטאָר — קוליקאָו, דאַכט זיך, איז געווען זיין נאָמען — איז אַליין געווען אַ ליטעראַטאָר, ער האָט דראַמאַטיזירט שטשעדרים גרויסע קולטור געמעלדע „די הערן גאַלאָויליאָוו“ אונטער דעם נאָמען

„יודושקא“. אין גימנאזיע האָט ער איינגעפירט אַוונט־פאַרוויילונגען אַלע שבת־צורנאַכט, צו וועלכע יעדער איינער האָט געהאַט אַ פרייען צוטריט. די יינגערע לערער פלעגן אויף זיי האַלטן פאַפולערע פאַרלעזונג־גען פון זייערע פעכער באַגלייט מיט בילדער פון דער צויבער־לאַמטערנע. גוטע פאַרלעזער און דערציילער פלעגן אַראָפּגעבראַכט ווערן פון מאַסקווע, און זיי האָבן באַקאַנט געמאַכט דעם עולם מיט די בעסטע ווערק פון דער רוסישער ליטעראַטור און מיט די שילדערונגען פון דעם פּאָלקס־לעבן. עס קאָן זיין, אַז אָט די אויפגעקלערטע, ניט ראַדיקאַלע, אָבער ליבע־ראַלע אַטמאָספּערע איז גראַד געווען, ביז צו אַ געוויסן גראַד, אַ שמירה אַנטקעגן די שאַרף „רעוואָלוציאָנערע באַצילן“, וואָס האָבן אין יענער צייט זיך אַלץ מער און מער געפרוכפערט און געמערט אין די קול־טורעל מער אָפּגעשטאַנענע ראַנד־ראַיאָנען בכלל, און דעם יידישן תּחום המושב בפרט.

אויף מיר האָט די דאָזיקע אַטמאָספּערע געמאַכט אַ שטאַרקן איינ־דרוק. אין דער היים האָב איך מיר ניט געקאַנט פאַרשטעלן אַן אויפגע־קלערטן, פרייזיניקן מענטשן, וואָס לייענט מיט התמדה די ראַדיקאַלע זשורנאַלן, און וואָס זאָל אין דער זעלביקער צייט ניט זיין קיין אָנהענגער פון דעם אַטעאיסטישן מאַטעריאַליזם, פון די ראַדיקאַלע לעבנס־בליקן און פון דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג. אויב איינער איז ניט געווען קיין רעוואָלוציאָנער, לפחות לויט זיינע סימפּאַטיעס, איז ער טאַקע באַמת געווען אַ רעאַקציאָנער און אַ „פינצטערלינג“ (מראַקאַבעסיעץ).

מיר געדענקט זיך די באַקאַנטשאַפט מיט אַן עלטערן מענטשן, אַ שרייבער, דוכט מיר, אַן אַרטיקער היסטאָריקער, זייער אַ געבילדעטער מאַן, אַ בּקי אין יענע אַלע „הייליקע שריפטן“, וועלכע מיר האָבן געליי־ענט מיט דעם גרעסטן יראַת הכבוד, וואָס פלעגט אָבער ריידן וועגן זיי כמעט ווי מיט אַ גוטמוטיקן שמייכל, פון אויבן אַראָפּ. פון פּיסאַרעוון, ווי אַ דענקער, האָט ער כלל נישט געהאַלטן און אים מבטל געווען כקליפת השום. טשערנישעווסקין האָט ער גענומען אַ סך ערנסטער, אָבער מיט זייער אַ שטאַרקער רעזערווע. יראַת הכבוד האָב איך ביי אים באַמערקט נאָר צו גערצענען און קאוועלינען, — אַ לעגאַלן שריפטשמעלער און געלערנטן וועמעס נאָמען און שריפטן עס זיינען מיר געווען לחלוטין אומ־באַקאַנט. איך פלעג אויסהערן זיינע רייד גאַנץ ערנסט, פלעג אַרויסברענגן גען מייע טענות אַנטקעגן זיין שטאַנדפּונקט, פלעג מיך פילן זייער אומ־באַפרידיקט מיט זייע ענטפערס, און פלעג אייגנטלעך אַליין ניט וויסן ווי איך זאָל מיך שמעלן צו אַזעלכע מיני מענטשן און געדאַנקענאַנגען.

ער, ווי דאָס רוב טוער פון דעם עלטערן דור (געבילדעטע קריסטן), האָבן טעאָרעטיש געהערט צו יענעם קעסטעלע אין מיין קלאַסיפיקאַציע, וואָס האָט געטראַגן די אויפשריפט: „דער ליבעראַל“, און וואָס איז ביי מיר געווען אַרומגענומען מיט ביטול. די לעבעדיקע ליבעראַלן, וואָס זיך נען געשטאַנען פאַר מיר, האָבן אָבער אויסגעשלאָסן יעדן ביטול צו זיך און האָבן אימפּאַנירט מיט זייער וויסן און אָפּגעוואויגענעם אורטייל.

עס האָבן גענומען אין מיר שוין דעמאָלט אויפגיין אַ האַלב־באַוואוסט־זינקער חשד, אז דער ענין פון וועלט־אַנשוואונגען פון סאָציאַל־פּילאָזאָ־פּישע און סאָציאַל־פּאָליטישע אידויען איז גאָר ניט אזא פשוטער ווי מיר האָט זיך דאָס פריער געדוכט.

טשערנישעוויסקים געדאַנק, אז אַלץ הענגט אָפּ פון דער גייסטיקער אַנטוויקלונג און אז אויב איינער ווערט באַקאַנט מיט די אמתן פון דער נאַטור־וויסנשאַפט און דער געשיכטע און באַפרייט זיין גייסט פון אַלע רעליגיעזע „זאַכאַבאַגעס“, ווערט ער שוין כּמילא געטריבן צו דעם סאָציאַל־פּאָליטישן אידעאַל — האָט דאָ געפונען אַ לעבעדיקע כּתירה אַנטקעגן זיך.

דאָס איז אָבער געווען נאָר אַ האַלב־אומבאַוואוסטזיניקער חשד, וואָס איז מיר ערשט קלאָר געוואָרן אַ סך שפּעטער. דעמאָלט האָט ער אין מיר אַרויסגערופן די נאָך שאַרפּערע תּשוקה באַקאַנט צו ווערן מיט די גרעסערע טעאָרעטישע ווערק פון מיין רבין משערנישעוויסקין, וועלכע מיר האָבן ניט געקענט קריגן אין וויטעבסק. אָבער אויך אין טולע זיינען זיי געווען יקר־המציאותן. מען האָט מיר עטלעכע מאָל צוגעזאָגט צו ברענגען אזא אָדער אַן אנדער ווערק פון אים, אָבער דאָס האָט זיך אַלץ ניט גע־מאַכט.

נאָר דורך אַ גליקלעכן צופאַל האָב איך מיך אָנגעשטויסן אויף אַ גאַנצן פּאַק פון זיי.

אין טולע זיינען געווען אַ פּאַר בוקיניסטן — הענדלער מיט אַלטע ביכער — אַ מסחר, פון וועלכן מ'האָט אין אונדזערע געגנטן נאָרנישט געוואוסט. אין יענע קראַמען, אָנגעפאַקטע מיט אַלערליי ביכער און אַל־טע זשורנאַלן, פלעג איך זיין אַן אָפטער אַריינגייער און אַ גוטער קונד. מיט איינעם פון יענע הענדלער בין איך געוואָרן אַפּילו געענטער באַקאַנט. דאָס איז געווען אַן עלטערער „קופּיעז“ מיט אַ בייזן שמענדיק אָנגערוקטן פנים.

איינמאָל פרעג איך אים, אזוי ווי אגב אורחא, צי האָט ער עפעס ניט געהערט פון אַ שריפטשטעלער טשערנישעוויסקי, און צו געפינען זיך

נישט ביי אים וואָסערע פון זיינע שריפטן. דער „קופיעץ“ האָט אָנגע-
שטעלט אויף מיר זיינע ביזע אלטע אויגן מיט די אַרדאָפּהענגענדיקע רוי-
טע לערלעך; האָט געקוקט אויף מיר אַ ווילע און האָט לסוף אַרויסגע-
רעדט, ציילנדיק די מאַפּן:

— „סאָשולט מעביא זאָ טשערדעניעשעווסקאוואָ!“ (מ'וועט זיך
פאַר טשערנישעווסקין פאַרשיקן).

איך האָב שוין געוואָלט צוועקנין, אָבער ער האָט מיך אָנגענועמן
פאַרן אַסל און האָט שאַרף אַ זאָג געטאָן:

— „פאַר די טורא, ראָיטיאָ!“ (ניי צוויי, פאַרע זיך).

ער האָט מיר אָנגעוויזן אויף אַ מונקעלן חור, אין וועלכן איך פלעג
קינמאָל ניט אַריינקומען, האָט דאָרטן אָנגעצונדן אַ עליין לעמפל און האָט
מיר אָנגעציגנט אַ גאַנצע וואַנט אין אַ ווינקל אָנגעוואָרפן מיט אלטע רוד-
טישע זשורנאַלן. איך האָב מיך מיט זושק אַ וואָרף געטאָן אויף דעם
גרויסן פאַרג טשאַמעט. עס זיינען דאָרטן געווען אלטע זשורנאַלן נאָך
פון די פּערוואַיקער יאָרן, זען עיקר, די דעמאָלטיקע „אַטשעמטשעסטוועד-
ניע זאַפּטיקי“, נאָך פון בייעלינסקיס צייטן. געווען אין גאָר אַ גרויסער
צאָל דאָסטאָיעווסקיס זשורנאַל „וורעמיאָ“ — זאכן וואָס האָבן מיך
לגמרי ניט אינמערערטירט; אָבער עס האָבן זיך גענומען באַווייזן, און
וואָס ווייטער, אַלץ מער ביבלען פון דער „רוסקאַיע סלאָוואָ“ און פון
דעם „סאָוורעמיעניק“.

עס איז באַמח שווער צו באַשרייבן די גרויסע פּוייד, וואָס מיך
האָט דעמאָלט אַרומגענומען. פון לאַווראַוון האָב איך זייער ווייניק גע-
הערט ביז דעמאָלט, אָבער פאַרט שוין געוואָסט, אז ער איז „אן אונד-
דזעריקער“. איך האָב גענומען אויסצייטן פון די זשורנאַלן טשערני-
שעווסקיס אַרטיקלען, אָבער דאָ איז אַריין מיין קופיעץ און האָט גענומען
פּראָטעסטירן.

„ניין, ברודערל, דאָס גייט ניט. וועסט אַרויסקלייבן אַלע ראָזשינקעס
אויף אַ פאַר טונט און מיר וועסטו איבערלאָזן די שמאַמעס. ווילסטו
געמען, נעם ווי עס גייט — די גאַנצע ביבלעך“.

איך האָב באַשלאָסן צו געמען דעם „סאָוורעמיעניק“. אינאיינעם
זיינען דאָס געווען אַ זעכציג גראָבע ביכער, וועלכע איך האָב געמוזט
שלעפּן שמונדנווייז פון זיין קראָס צו זיך אַהיים. אָבער קינמאָל איז
מיר אַ משא אַזוי גרינג ניט געווען צו טראָגן ווי דעמאָלט, ווען איך
פלעג, אַ באַדעקטער מיט שווייט, מיט אַ פּאַגאַנדערנעפּנטן פּוטערל, שלעפּן

אויף זיך אין א זוניסן קנאקעדיקן פראַסט־טאָג, די פעק אלטע „סאָוורע־
מיעניק“.

צוויי פראַגן האָבן מיך באַזונדער דאָן אינטערעסירט אין משערני־
שעווסקים סיסטעם. איך האָב געזוכט אין זיינע שריפטן די טיפערע טע־
אַרעטישע באַגרינדונג פון דעם אַטעאיסטישן מאַטעריאַליזם בכלל. ספּע־
ציעל אָבער האָט זיך מיר ניט געוואָלט לייגן אויפן שכל, אז די אזוי אָנ־
גערופענע העכערע מאַראַלישע געפילן, און דער עיקר יענע געפילן, פון
וועלכע עס וואַקסט אַרויס אזא שאַרפּער, אזא בולטער אַקט, ווי די מסירת
נפש פאַר אַן אידעאַל אָדער אַ גלויבן, — אַן אַקט, וואָס אויף אים איז
געגרינדעט דער גאַנצער רעוואָלוציאַנערער קאַמף פון דער טעראַריסטי־
שער פּאַרטיי — אז אַזעלכע העכערע געפילן, זאָגן איך, זאָלן נאָר ניט זיין
בנמצא, ווייל אין זייער תּוך זיינען זיי ניט קיין אַנדער זאַך, ווי נאָר דער
היילער עגאָאיזם, אַ באַלויכטענער מיט שטראַלן פון דער ריין גייסטיקער
שכלדיקער אַנטוויקלונג. קיין ספּק אין דער ריכטיקייט פון די געדאַנקען
האָב איך דעמאָלט ניט געהאַט. איך האָב פשוט ניט געוואוסט ווי אזוי
זיי ווערן טעאָרעטיש אַרויסגעבראַכט אין דער „וויסנשאַפטלעכער דער־
קענטעניש“.

ניט ווילנדיק און ניט ערנסט פלעג איך מיר אָפט אַליין משער זיין
אין וועלכע וועגן, אַן ערך, אזא וויסנשאַפט קאָן גיין, כדי צו קומען צו
אַזוינע רעזולטאַטן, אָבער קיין אמתע טעאָרעטישע באַפרידיקונג, אפילו
בדרך כלל, האָב איך פון מיינע אייגענע געדאַנקען ניט געהאַט. איך
וועל נאָך מסתמא צוריקקומען ביי אַ שפּעטערער געלעגנהייט צו אַט דעם
ענין. דאָס מוז איך אָבער פאַרנאָטירן, אז גראַד וועגן אַט די פראַגן האָב
איך אין משערנישעווסקים שריפטן, וואָס איך האָב געפונען אין „סאָוורע־
מיעניק“ אפילו קיין וואָרט ניט באַגעגנט, וואָס זאָל מיך ווי ס'איז אַרויפ־
פירן אויפן געוואונטשענעם וועג.

וועגן דעם מאַטעריאַליזם געדענקען זיך נאָך אַ פאַר חסירות, וואָס
האָבן געזאָלט קלאַר מאַכן, אז אלע גייסטיקע פראַצעסן, וועלכע מיר
שרייבן־צו דער עקזיסטענץ פון אַ נשמה, דערקלערן זיך וויסנשאַפטלעך
ווי גאַנץ פשוטע מאַטעריעלע פאַרקומענישן, וואָס שפּילן זיך אָפּ אין יע־
נעם טייל מאַטעריע, וועלכע רופט זיך דער מאַרך און דער נערוון־סיסטעם.
אָבער אַט דער געדאַנק איז מיר שוין געווען פריער ניט נאָר באַקאַנט,
נאָר כמעט ווי אַן אַבסאָלוטער אַקסיאָם, וואָס נויטיקט זיך שוין ניט אין
קיין באַווייזן. צו דעם געדאַנק בין איך שוין געוואוינט געוואָרן פון יענע

דיסקוסיעס, וועלכע מײן לערער בראַווע האָט געפירט מיט מײן פעטער זאַנוול פון יעלײע.

די איינציקע דערקלערונג, פאַרוואָס איך געפין ניט דעם נויטיקן פונדאַמענט אין טשערנישעווסקיס שריפטן, איז געבליבן פאַר מיר צו זוכן אין דעם פאַקט, וואָס איך האָב געהאַט ניט אַלע ביכלעך פון „סאָור רעמיעניק“ ביי זיך און. וואָס אויך אין די ביכלעך, וועלכע איך האָב אַ דאַנק אזא גליקלעכן צופאַל געפונען ביי דעם בוקיניסט, זיינען אַ סך אַרטיקלען פון טשערנישעווסקי געווען לכתחילה אַרויסגעריסן (דער „טשטאַ דיעלאַט“ האָט אויך געפּעלט). אַ שרעקלעכער פאַרדרום!

דערפאַר איז אָבער געווען גענוג מאַטעריאַל אין דעם „סאָורעמיע-ניק“ בכלל און אין טשערנישעווסקיס אַרטיקלען בפרט, וואָס האָבן באַמת ברייטער געמאַכט מײן בליק און באַרייכערט מײנע קענטענישן אויף די פעלדער פון געשיכטע, סאַציאַלער וויסנשאַפט און פּאָליטישער עקאָנאָמיע.

איך האָב געהאַט אין מײנע הענט נאָר אַ גרויסן טייל פון טשערנישעווסקיס „קריטישע באַמערקונגען צו דזשאַן סטיוואַרט מילס פּאָליטישער עקאָנאָמיע“ און איך ווייס עד היום ניט קיין בעסערן אַריינפיר אין דער סאַציאַליסטישער קריטיק פון דעם מאָדערנעם עקאָנאָמישן סיסטעם, ווי יענע קריטישע באַמערקונגען. ניט אומזיסט האָבן זיי געמאַכט אזא טיפן רושם אויך אויף אזא טיפן דענקער און בקי אין הלכות עקאָנאָמיע ווי קאַרל מאַרקס, וואָס האָט זיי דערמאָנט לשבח אין אַ פריוואַט בריוו צו ענגעלסן און וואָס האָט נאָכדעם עפנטלעך געקרוינט טשערנישעווסקין מיט דעם נאָמען „דער גרויסער רוסישער געלערנטער און קריטיקער“.

עס שאַרט ניט צו דעמאָנען דאָס דעם איצטיקן דור, וואָס איז נוטה בכלל צו פאַרזען דעם באַטייט און די גרויס פון יענעם רוסישן דענקער און פאַרשער מחמת זיינע, פאַר אונדזער צייט, אמת „אויבערפּלעכלעכע“ טעאָריעס אין דער פּילאָסאָפיע און אין דער עסטעטיק.

איך האָב דאָרטן אויך געפונען טיילן פון זיינער אַ גרעסערער אַרבעט וועגן דעם קהלשן אייגנטום אין דעם רוסישן דאָרף, וואָס האָט נאָך מער פאַרשטאַרקט מײן „אַגראַריזם“ און „פּאָלקסטימלערישקייט“. און אויך אַ סך אַנדערע איינצלנע אַרטיקלען, יעדער אַזוי קלוג, אַזוי פשוט געשריבן און פאַרט אַזוי רייך אין אינהאַלט און געדאַנק.

מײן ליבע און טיפע פאַרערונג צו דעם גייסטיקן העלד פון מײן יוגנט איז בשום אופן ניט פאַרמינערט געוואָרן, נאָר האָט בפירוש זיך פאַרשטאַרקט אין דעם שטודיום פון זיינע ווערק. און אין יוגנטלעכן

איבערמוט פלעג איך אמאל טראכטן, אז אויב איך בין ניט באשטימט פון דעם גורל צו זיין א פאָעט, ווי דאָס האָט געהאָפּט שלמה זאָנוול, וואָלט איך געוואָלט זיין אזא פראָזע־שרייבער ווי טשערנישעווסקי.

עס האָט גענומען גאָר אַ גרויסע צייט ביז דער „טשערנישעווסקי־אַניזם“ האָט זיך ביי מיר ביסלעכווייז פאַנאַנדערנגעברעקלט און איז פאַר־נאַנדערנגעפאַלן. איך ווייס איצט כמעט קיין איין פּונקט ניט אין דער אַלגעמיינער פּילאָסאָפּישער וועלט־אַנשוואַונג, מיט וועלכן איך וואָלט איצטער געקאָנט מסכים זיין אָדער אַפילו פאַרקוקן זיין פּלאַטקייט און מאַנערקייט. אָבער פון דער געשיכטע האָב איך מיר דערוואוסט, אז אָט די פּילאָסאָפּישע מאַרגערקייט איז געווען ניט אזוי אַ פּראָדוקט פון אַ שוואַ־כער אינדיווידועלער דענק־קראַפּט, ווי אַ סך מער אַ פּראָדוקט פון אַ גרויסן טעות, אין וועלכן דער מענטשלעכער געדאַנק האָט געמוזט אַרייַנגפאַלן, אפילו ביי אַזעלכע אמתע ריזן פון דעם מענטשלעכן דענקען, ווי פּיער־באַך און קארל מאַרקס.

.26

מיינע ערשטע שריט

ווען איצטער, בעתן דערמאָנען זיך, פאַרגלייך איך טולע מיט ווי־טעבסק און די צוויי פאַרשידענע „וועלטן“ פון יענע שטעט, געפין איך קודם כל, אז אין טולע האָב איך ניט באַמערקט קיין סימנים פון אַ קאַמף „צווישן דעם אַלטן און דעם יונג דור“ — אַ קאַמף, וואָס איז אין ווי־טעבסק געווען כמעט ווי די אַקס, אַרום וועלכער אונדזער לעבן האָט זיך געדרייט, און וואָס מיט אים איז געווען פול די רוסישע „פּראָגרעסיווע“ בעלעטריסטיק פון די זעכציקער און אָנהויב זיבעציקער יאָרן.

ניט ביי די יידן, ניט ביי די קריסטן, זיינען ניט געווען קיין קאָנגפליקטן צווישן די קינדער, וואָס האָבן זיך געזאָלט רייסן צו אַ „נייעם לעבן“, און די עלטערן, וואָס האָבן געזאָלט אָפהיטן די יסודות פון דעם אַלטן.

דאָס טולער לעבן איז צו יענער צייט געווען אַן אָרגאַניש איינגעדשטעלטס, פאַר די פאַרשידענע שיכטן — לויט אַ פאַרשידענעם נוסח. עס פלעגט מיר אויסקומען צו טרעפן זיך מיט אַ סך יונגעלייט פון דעם קריסטלעך־סוחרישן קלאַס. דאָס פלעגט געשען אָדער אויף די „אָונטן“

פון דער נימנאזיע אָדער — נאָך עפטערס — אין אַ טאבאקסמאַנאָזין אויף דער הויפט־גאַס, דער „קיעווסקאָיאַ“. די קראָם איז געווען אַ מין קלוב און ראַנדעוואַר־פּלאַץ, וואו לידיק־נייער פּלעגן פאַרברענגען גאַנץ צע טעג אין רויכערן און פּלאַפּלען — און לידיק־נייער צווישן דער סוחרישער יוגנט זיינען געווען אַ סך. אויך פאַרנומענע פּלעגן אַרייַן־לויפן אַהין אויף אַ שעה אָדער צוויי.

עס האָט זיך מיר דאָרטן קיינמאָל נישט געמאַכט צו הערן אַ שמועס אויף אַ פּאָליטישער, סאָציאַלער אָדער אַפילו אַ ליטעראַרישער טעמע. אויב מען האָט זעלטן ווען גערעדט וועגן „ליטעראַטור“, איז דאָס געווען דאָס רוב וועגן די הומאַריסטישע זשורנאַלן: דעם „בּודילניק“, דער „סטריקאַזאַ“ און די „אַסקאַלסי“. דער עיקר פּלעגט מען לעקן די פינגער פון די קליינע דערציילונגען אין די „אַסקאַלסי“, אונטערנעשריבן מיט דעם נאָמען „אַ משעכאַנמע“ — משעכאַנעם פּסעוודאָנים, איידער ער איז נישט גליק געוואָרן אין דער גרויסער ליטעראַטור.

די הויפט־טעמען פאַר דעם געשפּרעך פון אָט דער יוגנט — אַ וואוי־לער, לעבנס־לויטטיקער און מונטערער — זיינען געווען די אַרטיקע פּאַסי־רונגען; די גבורות ונפלאות, וואָס די מאַסקווער „זשוליקעס“ מוען אָפּ, ווען אַ באַנדע זייערע מאַכט אַ וויזיט קיין טולע (עס האָבן נאָך געלעבט אין זכרון די ברייאַנעמענע המצאות פון דער יידישער גנבמע, דאָס „נאָל־דענער הענטל“), די „דעבאַשען“, וואָס די פּראַווינציעלע „קופיעמשעסקי טינקי“ (סוחרים־זינדלעך) מאַכן אין די טראַקטירן און די „הייזלעך“, ווען זיי קומען אין דער „גובערניע“, ועל־כּולם — אין ווינטערצייט — דער יאָג־ספּאָרט אויף „שנעל־לויפערס“ („ריסאַקי“), וואָס פּלעגט כמעט יעדן אַוונט פאַרקומען אויף דער „קיעווסקער“ גאַס.

מען האָט געשמאַק אַרוםגערעדט די מעלות פון דעם אָדער יענעם פּערד, וואָס האָט באַלענגט צו דעם אָדער יענעם יוגנט „קופיעץ“, גענוי אָנגעגעבן די ברייט פון זיין הינטער־האַלס און דעם מקח, וואָס מען האָט פאַר דעם לויפער באַצאַלט: פּערציק טויזנט, פּופציק טויזנט, פינף־און־זיבעציק טויזנט.

קירכלעך־פרום, אָפּגעהיט אין דער „תעניתים־צייט“ און מוראדיק אַבערגלויביש, איז אָט די יוגנט געווען פונקט אזוי ווי די עלטערן. די „מאָדערנערע“ האָבן געצויגן זייער גייסטיקע שפּייז פון די וועכנטלעכע „אילוסטרירמע“ זשורנאַלן: דער „ניוואַ“, די „אַגאַנסי“, דעם „זשיוואַך פּיסנאָיע אָבאָזרעניע“. פון וואַגען זאָלן זיך דאָ נעמען קאַנפּליקטן צווישן אַלט און ניי?

מיט דער ביוראקראטישער וועלט האָט מײן סביבה ניט געהאַט קײן ברעקל מגע ומשא, ווי מיר זײנען אויך קײנמאָל ניט געקומען אין באַריר מיט דער גאָר צאָלרייכער טולער פאַבריק־אַרבעטערשאַפט. אַ געוויסן צור טריט האָבן מיר געהאַט צו דער מיטל־פּריצימשער וועלט און צו דער אינ־טעליגענציע. אָט די העכערע פּלאַסטן פון דער געזעלשאַפט זײנען, אין דורכשניט, געווען דורכגעזאַפּט מיט דעם גײסט פון די ליבעראַלע „זיעמ־סטוואָס“ (די אַרטיקע ראַיאָנע זעלבסט־פאַרוואַלטונגען). דאָ האָט מען זיך שוין גראַד געאַינטערעסירט מיט „פּאָליטיק“. אָבער דאָס איז געווען די רײן־אַרטיקע פּאָליטיק, די קלײנע רײבונגען, וואָס פּלעגן פאַרקומען צווישן די „זיעמסטוואָס“ און דער צענטראַלער מאַכט.

דאָס רוב פון אָט די פּלאַסטן — אזוי שאַצט דאָס אָפּ מײן זכרון — זײנען געווען ערנסטע ליבעראַלן, וואָס האָבן געלײגט זײערע האַפּנונגען אויף דער בהדרגהדיקער אַנטוויקלונג פון די „זיעמסטוואָס“, פון וועלכע עס וועט „מוזן“ אַרויסוואַקסן אַ „קאָנסטיטוציע“ מיט אַ פאַרלאַמענט. צו די אמתע קאָנסערוואַטיווע עלעמענטן אין דער העכערער אַריסטאָקראַטיע האָט אונדזער אײנער ניט געהאַט אַפילו קײן דריטת הרגל. עס איז מיר ניט באַקאַנט געווען קײן אײן הויז, וואָס זאָל האָבן אַבאָגירט דעם קאָנסערוואַטיוון „רוסקי וויעסטניק“. אויך די באמת ראַדיקאַלע „אַטיע־טשעסטוועניע זאַפּיסקי“ זײנען געווען גאָר ווײניק פאַרשפּרייט.

עס קאָן זײן, אז גראַד אָט די אַרגאַנישע אײנגעשטעלטקײט פון דעם לעבן, מיט דער איבערוואַג, וואָס דער ליבעראַלער גײסט האָט געהאַט אין דער געזעלשאַפט, איז געווען די הויפט־סיבה, פאַרוואָס טולע איז דער מאָלט געווען אַ שטאַט, וואָס האָט קײן ברעקל נאָמען ניט געהאַט אין דער געשיכטע פון די רעוואָלוציאָנערע באַוועגונגען. אין מײן צײט זײנען נאָך דאָרטן ניט געווען קײן רעוואָלוציאָנערע טראַדיציעס.

ערשט שפּעטער האָט זיך דאָרטן אָנגעהויבן אַן אַרבעט צווישן דעם פּראָלעטאַריאַט, אָנגעפירט פון אַסיפּ מינאַרן, וואָס איז געשטאַנען אין פאַרבינדונג מיט מאַסווע. אויך וויעראַ לאַכאַוואַ, מײן שפּעטערדיקע פּרוי, האָט באַזוכט טולע, אין עפעס אַ שליחות פון דעם צענטער צו מיר נאָרן. אָבער מיט מינאַרס אַרעסט און פאַרשיקונג האָט זיך אויך אָט די אַרבעט אָפּגעשטעלט אויף יאָרן און יאָרן.

קײן ראַדיקאַלע קרייזן זײנען, ווען איך בין געקומען אַהין, אַפילו אויף אַ רפואה ניט געווען. עס זײנען, נאַטירלעך, געווען אײנצלנע אויס־נאָמען, ווי צ. ב. די פאַמיליע בוטקיעוויטש. דער עלטערער זון פון דער פאַמיליע, אַ סטודענט פון דער אַוניווערסיטעט, אַנאַטאָלי, איז שוין זײ-

מאָלט געווען אַ פאַרשיקטער אין סיביר פאַר זיין אַנטיילנעמען אין דער „נאַרדאַוואָאָלישער“ באַוועגונג, די חטאים זיינען אַזוי ער אָבער באַגאַנן גען ניט גופא אין טולע. אין 1887, ווען ער האָט זיך שוין אומגעקערט פון סיביר, בין איך פּערזענלעך באַקאַנט געוואָרן מיט אָט דעם מערק-ווירדיק אידעלן און ערנסטן מענטשן. קיין רעוואָלוציאָנער איז ער שוין ניט געווען: ער איז געוואָרן איינער פון די ערשטע וויכטיקע פּיאָנערן אין דער נאַר-וואָס אויפגעקומענער „טאַלסטאָיאַנישער“ באַוועגונג.

אין טולע בין איך געווען באַקאַנט מיט זיין ברודער, אַ גימנאַזיסט, אַ העכסט סימפּאַטישער טיפּ, פון וועמען עס האָט ווי געשפּריצט מיט „געזונט“, פיזישער, אינטעלעקטועלער און מאָראַלישער. אין זיין גרויסן, ליכטיקן אַרבעטס-צימער האָט ער איינגעאַרדנט אַן אייביגער-וואַרשטאַט מיט די בעסטע אינסטרומענטן, און האָט זיך געקליבן צו אַרנאַניזירן אַ סאַציאַליסטישן קאָאָפּעראַטיוו על-פּי-נוסח טשערנישעווסקי.

צו די ראַדיקאַלן האָט געהערט אויך איינער אַ יונגערמאַן, „אַן באַ-שטימטע באַשעפּטיגונגען“, מיט דעם נאָמען ספּעקוליעוו. אַ זון פון זייער אַרימע עלטערן, דאַכט מיר, פון גייסטלעכן שטאַנד; אַ דאַרע, קרענקלעכער בלאַגדיין מיט זייער אַן אינטעליגענטן אויסדרוק אין געזיכט, האָט ער מיט זיך פּאַרגעשטעלט אַ בינטל אויפגערודערטע נערווען. ווען ער פלעגט קומען צו מיר, פלעגט ער זיך אָפט אָנפרעגן, צי עס איז צו מאַך ניטאָ אין שטוב אַ ביסל באַלדריאַן-טראָפּנס. מיר זיינען באַלד גע-וואָרן זייער נאָענט.

דאָס רוב אַ פאַרשוויגענער, פלעגט ער זיך אָבער צייטנווייז פאַנגאַן דעררעדן, און דעמאָלט פלעגט זיך אַרויסווייזן, וואָס פאַר אַ מאַסע היס-טאָרישע ידיעות דער מענטש האָט פאַרמאַגט, דער עיקר אין דער געשיכ-טע פון דער רעוואָלוציאָנערער באַוועגונג. זיינע קענטענישן אין אָט דעם פּרט האָט ער געשעפּט, ווי איך בין מיך משער, ניט אזוי פון „אונטער-ערדישע“ קוואַלן, ווי פון באַריכטן וועגן די רעוואָלוציאָנערע פּראָצעסן, וואָס האָבן זיך געדרוקט אין די לעגאַלע צייטונגען.

פון אים האָב איך מיך אויך דערוואוסט וועגן דעם יידישן רעוואָ-לוציאָנער „לייבאַ דעיטש“. אזוי האָט ער אים טאַקע גערופן: „לעיבאַ דעיטש“, מן הסתם ווייל אונטער דעם נאָמען האָט דער באַרימטער לייעוו דייטש געפּיגורירט אין די אָפּיציעלע דאָקומענטן.

איך ווייס ניט פאַרוואָס, נאָר מיר איז גראָד געפּעלן געווען, וואָס יענער רעוואָלוציאָנערער העלד האָט זיך גערופן „לייבאַ“. ניט קוקנדיק

אויף מיין דעמאָלטיקן רוסיציום, האָב איך דערשפּירט צו אים אַ באַ-
זונדערס וואַרימען געפיל, אַ געפיל פון נאָר נאָענטער קרובהשאַפט, אַ סך
אַ נאָענטערער, אייזער, זאָגן מיר, צו זיין נאָענטסטן חבר, סטעפּאַנאַ-
וויטשן, מיט וועמען דייטשס נאָמען איז געווען פאַרבונדן אין ספּעקור-
ליעווס דערציילונגען.

ווי געזאָגט, איז דעמאָלט אין טולע נאָך ניט געווען אפילו קיין שפּור
פון אַ וועלכער עס איז רעוואָלוציאָנערער, לאַז זיין, ריין־פּראָפּאַגאַנדיסטי-
שער אַרבעט. דאָס איז געווען זייער באַראַקמער־טיש פאַר יענער צייט
בכלל. די נאַרדאָנאָואַלישע באַוועגונג, וואָס איז געווען די הערשנדיקע
אויף דער רעוואָלוציאָנערער גאַס, האָט דעמאָלט איבערגעלעבט אַ קרויזס,
וועלכן זי איז שוין ניט אַריבערגעשטאַנען. דער צענטראַלער „אויספיר-
קאָמיטעט“ איז געווען צעקלאַפּט. ווי מיר ווייסן איצטער פון וויעראַ
פינגערס מעמואַרן, איז פון אים געבליבן נאָר זי אַליין, וואָס האָט זיך,
מיט אַ פּאָר מיטעהעלפּער, געוואָרפן, ווי אַ פּיש אויפן ברעג, כדי ווידער
אויפצובויען דעם קאַמף־אַפּאַראַט. די געהיימע דרוקערייען זיינען שוין
אויך געווען אַלע אַרעסטירט. קיין נייע ליטעראַטור איז ניט אַרויסגע-
גאַנגען, און פאַרשפּרייטן, קאָמענטירן, פאַרטיידיקן איז ניט געווען וואָס.
פונדעסטוועגן האָט זיך אין טולע, באַלד נאָך מיין קומען אַהין, צו-
נויפגעשטעלט אַ קרויזל פון גימנאַזיסטן און רעאַליסטן, און אַ פּאָר פון זיי
זיינען שוין געווען אין די העכערע קלאַסן. מען פלעגט זיך צונויפקומען
אינאיינעם און לייענען די פאַרבאָטענע אָדער האַלב־פאַרבאָטענע ליטעראַ-
טור און געמיט זיך ערנסט פאַנאַנדערצוקלייבן זיך אין די פּראָבלעמען
פון דעם סאָציאַליסטישן וועלט־באַנעם.

די ראַדיקאַלע ליטעראַטור, די לעגאַלע און האַלב־לעגאַלע -- ד. ה.
אַזא, וואָס איז פאַרווערט געוואָרן נאָכדעם, ווי זי איז לעגאַל אַרויס --
האַבן מיר געהאַט לרוב פון זייער אַ רייכער ביבליאָטעק, וואָס האָט גע-
הערט צו דעם אָפּיצערישן קלוב. אַ גרויסע הילף זיינען דערביי געווען
אויך משערגנישעווסקים אַרטיקלען, וואָס איך האָב אַרויסגענומען פון דעם
„סאָוועמיעניק“.

ווי קליין און אומבאַדייטנדיק עס איז, אין תוך אַרײַן, ניט געווען
יענע אַרבעט, דערמאָן איך זיך אָן איר מיט דאַנקבאַריקייט און וואַרימ-
קייט. אפשר איז דאָס טאַקע, אפילו „אין תוך אַרײַן“, נאָר ניט קיין
קליינע זאך, ווען יונגעלייט ווערן, בעת זייערע גייסטיקע און מאָראַלישע
פּיאַיקייטן הויבן זיך אָן פאַנאַנדערצופענען, אַרײַנגעפירט אין די גרויסע
פּראָבלעמען פון דער צייט און לערנען זיך צו באַטראַכטן זיי ווי עפעס

אזוינס, וואָס האָט אַ דירעקטע שייכות צו זייער אייגענעם פּערזענלעכן
לעבן; ווען זיי געוואוינען זיך צו צו דעם געדאַנק, אַז אויך זייער
איינע לעבן דאַרף אַוועקגעשטעלט ווערן אין דינסט פון אַ גרויסן אידעאַל
און אַז יענער פון זיי וועט דאַרפן נעמען אויף זיך זיין גרעסערן אָדער
קלענערן חלק פון יענע לייך און קרבנות, מיט וועלכע עס דאַרף אויסגע-
קעמפט ווערן אַ נייער, חשובער און קלוגשאַפּענדער לעבן פאַר אַלעמען.
עס איז געווען עפעס זייער ערנסטעס — אויב איר ווילט, מיט רעלי-
גיעזעס — אין דעם גאַנצן ענין: אַ רעליגיעזער קולט פון דעם טעאָרע-
טישן אמת, אַ זיך הייליקן צו דינען אים און פאַרשפּרייטן אים.
און דערצו האָט טאַקע די אַרבעט אויך מיר אַ סך געהאַלפן פאַנגאָדער-
צוקלייבן זיך אין די פאַרשיידענע שטרעמונגען, אין וועלכע עס איז זיך
פאַנגאָדערענגאַנגען דער ראַדיקאַלער געדאַנק אין רוסלאַנד.

בזו צו טולע האָב איך נאָר געוואוסט פון דעם הילוק, וואָס צווישן
דער „נאַראַדנאַיאַ וואָליאַ“ און דער „משאַרני פּערעדיעל“. די קאַרי-
פּיען פון דעם פּראָגרעסיוון געדאַנק האָבן, בדרך כלל, אַלע געהאַט פאַר
מיר דעמעלדיקן פּנים. ערשט אַ טיפּערער אַריינדרינגען אין יעדן איי-
נעמס געדאַנקנאַנג האָט געקאָנט אַרויסברענגען די פונדאַמענטאַלע פּרינ-
ציפּיעלע אונטערשיידן, וואָס האָבן געהערשט, צ. ב., צווישן דער שיטה
פון דאָבראַליובאַוו און דער שיטה פון פּיסאַרעוון אין די זעכציקער
יאָרן, ווי אויך צווישן דעם גאַנצן וועלט-באַנעם פון די זיבעציקער יאָרן,
מיט משערנישעווסקין, ווי איר צענטראַל-זון, און דער שפּעטערדיקער
צייט.

ביי אַן אנדער געלעגנהייט וועל איך מיך אפשר אָפּשמעלן אויף אַט
דער זייט פון מיין אַנטוויקלונג, ווייל אויך אין איר איז געלעגן אַ סטימול
צו מיין באַפּרייאַונג פון די „אויטאָריטעטן“ און צו ערנסטערע באַטראַכ-
טונגען וועגן דעם מהות און די באַדינגונגען פון יענעם „אַבסאָלוטן אמת“,
צו וועלכן עס שטרעבט דער פּרייער געדאַנק.

אין מיין טולער פּעריאָד אָבער איז נאָך פאַר מיר קיין רייד ניט
געווען וועגן אַ מוטיקער סקעפּטישער אָדער קריטישער שטעלונג צו אונ-
דערע נייסטיקע „רביים“, און צו דעם גאַנצן מאַטעריאַליסטיש-אַטעאיסטי-
טישן וועלט-באַנעם. אדרבה! אַליץ, וואָס מיר האָבן געלייענט, פאַנגאַ-
דערגעקייט און דורכגעטראַכט, האָט געגעבן נייע באַווייזן פאַר דער ריכ-
טיקייט פון דעם אָנגענומענעם שטאַנדפּונקט. אַ גרויסע ראַלע האָט דער-
ביי געשפּילט אַ קליין האַלב-לעגאַל ביכעלע פון דעם שפּעטער באַרימט
געוואָרענעם פּראָפּעסאָר טיעטשענאָוו.

דאָס ביכעלע איז אַרויס נאָך אין דעם סוף פון די זעכציקער יאָרן און האָט זיך גערופן : „רעפּלעקסי גאַללאַוונאַוואַ מאָנאַ“ („די רעפּלעקסן פון דעם קאַפּ-מאַרד“). דאָס האָט געגעבן אַן איבערבליק איבער די פּאַר-שונגען אויף אַ וויסנשאַפּטלעכן פּעלד, וואָס האָבן זיך אָנגעהויבן ערשט אין יענער צייט און וואָס שטייען עדהיום אין דעם צענטער פון דעם וויסנשאַפּטלעכן און פּילאָסאָפּישן באַטראַכט : די פּאַרשונגען וועגן די פּראָצעסן, וואָס שפּילן זיך אָפּ ניט נאָר אין די נערוון, נאָר אויך אין מאַרד.

אַלע אַזעלכע פּאַרשונגען, אָנגעהויבן מיט אַ סיעטשענאַוון אין די זעכציקער יאָרן פון דעם פּאַריסן יאָרהונדערט, ביז צו די געניאַלע עקס-פּערימענטן פון דעם איצטער וועלט-באַרימטן מאַסקווער פּראָפּעסאָר, פּאַוו-לאָוו, אין די צוואַנציקער יאָרן פון אונדזער יאָרהונדערט — האָבן איין-און-דעמזעלביקן טעאָרעטישן קוק : ניט נאָר קלאָר אויסגעפּינען די מאַטעריעלע, אַנאַטאָמיש-פּיזיאָלאָגישע זייט פון די „ריינע“, נשמה-פּראָצעסן, נאָר אויך אַרויפצוּצווינגען אויף דעם געדאַנק די אַבסאָלוטע זיי-כערקייט, אַז זיי זיינען גאָר ניט קיין באַזונדער-זעלבסטשטענדיקע „זייט“ אין דעם „נשמה“-לעבן, נאָר אין תּוך אַריין פּשט-פּשוט ניט קיין אַנדער זאָך, ווי נאָר אַ ריין פּיזיאָלאָגיש-מעכאַנישער פּראָצעס, וואָס שפּילט זיך אָפּ אין דער נערוון- און מאַרד-סובסטאַנץ.

דער „אויסקוק“ איז אַ מאַטעריאַליסטישער. אָבער דער געוואונענער נער „אויסבליק“ איז נאָך גאָר אַ מוטשטישער. ניט קוקנדיק אויף די קאַלאָסאַלע דערגרייכונגען, וואָס זיינען ביז איצט געמאַכט געוואָרן אויף אַט דעם וויסנשאַפּטלעכן פּעלד, איז די טעאָרעטישע, פּרינציפּיעל-פּילאָזאָפּישע זייט פון דעם ענין עדהיום נאָך פּונקט אַזוי שטרייטעוודיק, און די אויסגעפּונענע רעזולטאַטן רעדן נאָך עדהיום אויף אַזויפיל פּאַרשיידענע לשונות און לאָזן צו אַזויפיל פּאַרשיידענע אויסטייטשונגען, ווי גאָר אין אָנהויב.

אָבער פאַר אונדז, יונגע מאַטעריאַליסטן, פאַר וועמען דער מאַטעריאַליזם איז געווען ניט סתם אַזוי אַ טעאָרעטישע דערקענטעניש, נאָר בפּועל ממש אַ רעליגיעזער גלויבן, איז סיעטשאַנאַווס ביכל געווען מער ווי אַן אַנט-פּלעקונג.

וואָס טשערנישעווסקי האָט נאָר מסביר געווען מיט זיין קלאָרן מוה, דאָס האָט אונדז אין סיעטשענאַווס שריפט „באַוויזן . . . דורך פּראָש מיט דעם אָפּגעהאַקטן קאַפּ.“

און דער אויספיר איז געווען : דער מאַטעריאַליזם איז ניט קיין

קאפֿסברה. עס איז אַ פעסט־שטייענדיקער וויסנשאַפטלעכער „פּאַקטײַ.“ עס איז אַלץ „רעפּלעקסן“. די גאַנצע „נשמה“, מיט דעם „פּרייען ווילן“, מיט דעם שטרעבן צו די העכסטע צילן און אידעאַלן, מיט אַלץ־מיט־אַנאַני דער, זיינען קאָמפּליצירטע מעכאַניש־פיזיש־כעמישע באַוועגונגען אין דער טויטער מאַטעריע. (אַ גדולה אויף אונדז!).

און פּונקט ווי אין דעם מענטשלעכן קערפּער קאָן ניט זיין קיין רייד וועגן אַ וועלכער עס איז „נשמה“ מיט אַ „יענער וועלט“, אזוי איז אויך פאַר דער גאַנצער קערפּערלעכער וועלט — מאן דער שמייה“ פון גאָט, ווי די רעליגיעס ווילן, אָדער פון אַ „וועלט־נשמה“, ווי דאָס וויל די מע־טאַפיזישע פּילאָסאָפּיע.

דער מאַטעריאַליזם אין דער פּסיכאָלאָגישער וויסנשאַפט האָט „גע־פּאַדערט פון דעם קאָנסעקווענטן דענקער“, ער זאָל זיין אויך אַ מאַטע־ריאַליסט אין דעם גאַנצן וועלט־באַנעם. דאָס איז אויך געווען דער יסוד פון דעם חזר־אַר־פּילאָסאָפּישן מאַטעריאַליזם, וואָס האָט זיך געבויט אויף דעם פּרינציפּ פון דעם „אויפגעקלערטן עגאָאיזם“. ווייל אויך דער מענטש איז ראָד, „אין תוך אַרײַן“, ניט מער ווי אַ חיה. (אַ גדולה אויף אונדז!) אָט די פּראַגן פון דער אַלגעמיינער וועלט־אַנשוואַונג זיינען דאָך מער געשטאַנען אין דעם צענטער פון דעם אינטערעס, וואָס קיין אַנדערע אַר־בעטן האָבן מיר דעמאָלט, איינגעטלעך, ניט געהאַט. עס איז ניט געווען ניט קיין דירעקטער קאַמפּ אַנטקעגן דער רעגירונג פאַר פּרייהייט, ניט קיין קאַמפּ אַנטקעגן דער בורזשואַזיע פאַר גערעכטיקייט. עס איז געווען אַ גייסטיק ראַנגלען זיך מיט דער אַלטער וועלט — אַ ראַנגלען זיך, וואָס האָט כולל געווען אין זיך אָט די ביידע קאַמפּן און האָט געדראַפט צו־גרייטן דעם קעמפּער צו זיי.

אונטערגעשמידט מיט די נייע קענטענישן און אַרגומענטן, זיינען פּיל פון אונדז אַרויס „צו פּאַנגען נשמות“ צווישן דער איבעריקער שטור־דירנדיקער יוגנט. אַ פּאַר פון מיינע אייגענע דערפּאַרונגען אין אָט דער אַרבעט, מחוץ דעם ענגערן קרייזל, האָבן געמאַכט אויף מיר אַ שטאַרקן רושם.

